

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10475

SEFER HA-ZIKHRONOT

Joseph Isaac Schneersohn

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ספרים — אוצר החסידים — ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

שער
רביעי

היכל
שמיני

ספר הזכרונות

ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות

זכרונות פון כבוד קדושת

אדמו"ר יוסף יצחק

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

ערשטער טייל

פערטע אויסגאבע

ארויסגעגעבען דורך
"אוצר החסידים"

ברוקלין (13), ג. י.

770 איסטערן פארקוויי

יאהר פינף טויזענט זיבען הונדערט פינף און צוואנציג לבריאה

SEFER HAZICHRONOS

MEMOIRS OF
RABBI JOSEPH I. SCHNEERSOHN
of Sainted Memory
OF LUBAVITZ

Volume I

FOURTH EDITION

Published and Copyrighted, 1955, by
"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY
770 EASTERN PARKWAY   BROOKLYN 13, N. Y.
Tel. HYacinth 3-9250 — PResident 8-4600

Printed in the U. S. A. by
SHULSINGER BROTHERS, INC.
Printers — Publishers
21 EAST 4TH STREET, NEW YORK, N. Y. 10003

זכרונות פון ליזבאוויטשער רבי'ן

אדמו"ר יוסף יצחק

זבוקללה"ה נבנ"מ זי"ע

שניאורסאהן

איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק

ד ז ר ך

ד. 5. מעקלער

ערשטער טייל

פ ע ר ט ע א ו י ס ג א ב ע

א י נ ה א ל ט

iv-x	אינהאלט	
xi	הקדמה	
xii - xiii	ביאגראפישע דאטען	
14- 1	אריינפיר	
20- 15	א. די שטאָט פון מענשען ליבע..... די באַדייטונג פון אידישע שטעט און שטעטלעך — דער גרינדער פון ליובאַוויטש — דער עלטסטער בית מדרש אין ליובאַוויטש און אויף וועמענס נאָמען ער רופט זיך — ווען גולנים האָבען טע- ראָריזירט די וועלדער אַרום ליובאַוויטש.	
24- 20	ב. דער נסתר..... ר' בנימין ראַטעוועט ליובאוויטש פון גולנים — דער סוד פון זיינע געהיימע כחות — זיין חבר, וואָלף דער שוסטער — דער פנים חדשות אין ליובאוויטש — נסתר הערס ווי מען דערצעהלט וועגען זיינע האַונדער.	
29- 24	ג. די אַנטפּלעקונג..... די שרפה אין ליובאוויטש — דער בית מדרש וואָס איז גערופען געוואָרען אויף ר' בנימין'ס נאָמען — ווער דער שוסטער וואָלף איז געווען אין דער אמת'ן.	
33- 29	ד. ר' וואָלף ווערט ווידער נתגלה..... פאַרלאָזט ליובאוויטש און באַזעצט זיך אין אַ דאָרף — דער גלח וואָס וויל אַפּשמוּדן אידען — אידען אין אַ פאַרלעגענהייט — ר' וואָלף דער שוסטער ענטפערט דעם גלח און צושלאָגט אַלע זיינע באַוויזען.	
38- 33	ה. דער מאַרטירער..... ר' וואָלף איז ווידער מנצח דעם גלח — זיין אַרעסט — זיינע ויכוחים מיט די גלחים אין קיעו — דער בלבול און דער טויט- אורטייל — זיין אלמנה און יתום.	
42- 38	ו. אידישע צדקות און גוֹיאישע אכזריות..... דער נייער בנימין און נייער וואָלף — אידישע נגינה און גוֹיאישע שכרות — דער נייער רב אין ליובאוויטש — דער רב וואָס איז געוואָרן אַ מגיד.	

- 46- 42 ז. די נסתרים און דער בעל שם.....
 חיי די תורה פון בעל שם האָט זיך אָנגעהויבען פאַרשפּרייטען
 צווישען די אידען — דער ליובאַוויטשער מגיד חאָס איז געווען אַ
 תלמיד פון בעל שם — דער איידים חאָס ער האָט גענומען אויס'ן
 בעל שם'ס אָנוואָג.
- 51- 46 ח. ליובאַוויטשער תלמידים פון בעל שם.....
 חיי דעם בעל שם'ס געהיימע לעהרע האָט געפונען אַן אָנהאַלט
 אין ליובאַוויטש — די געהיימע באַזוכען ביים בעל שם — דער מגיד
 און זיין איידים — דעם בעל שם'ס אַ ווערטעל.
- 55- 51 ט. ווען דער בעל שם איז געווען אַ נסתר.....
 חאָס דער אַלטער רבי האָט דערצעהלט וועגען דער טעטיגקייט פון
 בעל שם איידער ער איז נתגלה געוואָרען — ווען מען דאַרף העלפען
 דעם אידישען גוף און ווען מען דאַרף העלפען די אידישע נשמה.
- 60- 56 י. אַפּשטאַם פון דער שניאורסאָן גזע.....
 דער יחוס חאָס געהט ביז צום מהר"ל מפּראַג און נאָך הייטער —
 ר' משה פון פּאַזען און זיין זוהן שניאור זלמן — דער יתום ר'
 ברוך און זיין אייגענאַרטיגער דרך.
- 64- 60 יא. גוף און נשמה.....
 די וואַנדערונגען פון אַ יונגען בחור'ל חאָס זיך פאַרגומען
 אויף אַ נייעם דרך — וויל זיך דערנערען פון אַרבעט — ווען מען
 שטעהט פנים אל פנים מיט'ן הונגער.
- 69- 64 יב. דער כח פון בטחון.....
 חאָס מיר קענען לערנען פון די איבערלעבונגען פון דעם יונגען
 ברוי'ן — דער נייער דרך אויף וועלכען ער האָט זיך פאַרגומען
 און די גרויסע נסיונות חאָס ער איז בייגעשטאַנען.
- 73- 69 יג. דער אַנמדקמטער סוד.....
 ווען ברוי'ס בעל הבית האָט אויסגעפונען אַז דער שומר פון זיין
 סאָד איז אַ „נסתר“ — דער באַזוך פון פּריץ אין סאָד און זיין
 אינטערעס אין ברוי'ן.
- 78- 73 יד. אידישער שטאַלץ.....
 חיי ברוך איז ניצל געוואָרען פון אַ סכנה — ער ווערט אויס שומר
 און זעצט זיך הידער לערנען אין בית המדרש — זיין חבר'שאַפט
 מיט זיין פריהערדיגען בעל הבית.
- 82- 78 טו. אידישע עהרליכקייט.....
 דער שמיד פון וועמען ברוך האָט געלערענט מדות — חיי איין איד
 האָט געלערענט מיט'ן צווייטען — גוים הערען זיך צו צו מעשיות
 פון עין יעקב און האָבען הנאה.
- 87- 82 טז. תורה און מלאכה.....
 חאָס ברוך האָט געלערענט פון אַ פשוט'ן בעל מלאכה — דער
 שמיד און זיינע קינדער — די לומדישע איידימס — פון מלאכה
 צו תורה.

- 91- 87 יז. צווישען אייגענע און פרעמדע.....
 ווען ברוך איז צוריקגעקומען קיין חייטעבסק — פאלגט דארט
 חייטער נאך זיין דרך — דער פאטער וואס האט זיך מצער געווען
 פארוואס זיין ווהן איז גיט קיין בן תורה.
- 95- 91 יח. דער צער פון אן עהרליכען אידען.....
 אברהם'ל דער פישער פון וועמען ברוך האט א סך געלערענט —
 פארוואס ברוך'ס פאטער האט איהם אָנגעהויבען רופען „ר' אברהם“.
- 100- 96 יט. דער שדוך.....
 ר' אברהם דער גערטנער געפינט ברוך'ן און שלאגט איהם פאר
 צו ווערען זיין איידים — ווי ר' אברהם האט אַרומגעזוכט ברוך'ן —
 די באַגעגעניש צווישען די צוויי פריינד.
- 104-100 כ. דער בעל שם און די נסתרים.....
 ברוך'ס באַקאַנטשאַפט מיט די נסתרים — זיין באַגעהר צו ווערען
 זייער מכנים אורח — די תנאים וואס ער האט געשטעלט זיין
 קינסטיגען שווער, ר' אברהם'ן.
- 109-104 כא. תורה און מוסר.....
 מען פאַרט אַנקוקען ברוך'ס כלה — ברוך בלייבט לערנען ביז
 דער חתונה און ווערט באַאיינפלוסט פון מוסר ספרים וועלכע עפעֿ
 גען פאַר איהם אַ נייע וועלט.
- 113-109 כב. דער פרעהליכער קבצן.....
 פון וואַנען די דאָזיגעס פרעהליכקייט האט זיך גענומען — דער
 גרויסער בחון אין אויבערשטען — וואס ברוך האט געלערענט
 דערפון.
- 117-113 כג. פאַר'ן גוף און נשמה.....
 דער מערקווירדיגער שמש פון יאַנאַויטש וואס האט אויף ברוך'ן
 געמאַכט אַ גרויסן רושם מיט זיינע מדות — דער בית מדרש
 אויפ'ן מאַרק.
- 122-117 כד. אידישע ישוב'ניקעס.....
 ווי דער שמש פון יאַנאַויטש האט משפיע געווען אויף די ישוב'ניג'ן
 קעס — דער מילנער און זיינע איידים — אַ לומדישער יונגערמאַן
 וואס קוקט אַרונטער אויף פראַסטע מענשען און רודפיס לומדים.
- 125-122 כה. שטאַטישע און דאַרפישע אידען.....
 טיפען פון די אידישע ישובים — דער מילנער וואס איז געוואָרען
 אַ שטאַטישער תושב און זיין איידים וואס האט זיך ענגליך פאַר-
 נומען אויף אַ נייעם דרך.
- 130-126 כו. צוויי וועלמען.....
 די וועלט פון די לומדים און די וועלט פון אנשי מעשה — די
 מסקנא צו וועלכער ברוך איז געקומען — ווי פשוטע מענשען
 זיינען געוואָרען לומדים.

- 134-130 ..... כו. דער אויסגעלאַכטער.....
 אַ פּאַסירונג אין יאנאַחישט וואָס האָט שטאַרק געערגערט ברויך —
 דער ויכוח מיט זיין שוואַגער — עבודה זרה און פאַרוואַס מען טאָר
 פון דעם קיין הנאה ניט האָבען.
- 138-134 ..... כח. דער שר פון יאנאוויטש.....
 אַ זעלטענער טיפּ איד פון אַמאַליגע יאהרען — דער בבלול און חי
 ער איז בטל געוואָרען — אַ בן יחיד וואָס געהט ניט אין פּאַטערס
 דרכים.
- 143-138 ..... כט. בעל הבית וואָס פאַרעהרט זיין משרת.....
 דער ערשטער וואָס האָט צעטיילט זיין פאַרמעגען אויף צדקה —
 פון וועמען דער „שר“ פון יאנאַחישט האָט געלערענט זיינע מדות
 טובות.
- 148-143 ..... ל. בעקער און שוסטער.....
 דער געפייניגטער בעקער און זיין טרייסטער — דער וואויל-לערנער
 וואָס איז געוואָרען אַ שוסטער.
- 153-148 ..... לא. שטאַט און דאָרף.....
 דער איד וואָס האָט פאַרלאָזט וויטעבסק, כדי ניט צו פאַרשאַפּען
 שווער און שוויגער קיין עגמת נפש, דערפאַר וואָס ער איז געוואָרען
 אַ שוסטער — דער מינסקער דיין וואָס האָט מסכים געווען צו דעם
 נייעם דרך פון זיין זוהן.
- 157-153 ..... לב. די תפילה אין מיטען נאַכט.....
 די אַנטדעקונג וועגען דעם „ליידיגער“ פון האסינקא — ווען דער
 שוסטער האָט אַריינגעהאַקט אַ טשוואַק ניט אויפ'ן ריכטיגען אָרט —
 מיט וואָס אַ מענטש איז גלייך צו די האַלקענס.
- 162-157 ..... לג. טאַטע און זוהן.....
 חיי דוד ליב דער שוסטער האָט געלערענט זיין זוהן מדות טובות
 און חיי דער זוהן האָט געמוזט שווייגען וועגען זיין פּאַטער דעם
 גסתר — מיט'ן בעל שמיס כח.
- 168-163 ..... לד. די ערשמע חסידים.....
 דער אַרימאַן וואָס איז אויפגעריכט געוואָרען דורך זיין געראַטענעם
 זוהן — דעם שמיד'ס דריטער איידים וואָס האָט נאַכגעפאַלגט די
 פּוסיטריט פון זיין שווער — מתנגדישע ערענסטקייט און חסידי'
 שע פרעהליכקייט.
- 174-168 ..... לה. די ערשמע אידען פון וויטעבסק.....
 די ישיבה וואָס האָט געטראַגען דעם נאַמען פון אַ פרוי — דער
 שוועדישער פרינץ וואָס איז געווען אַ איד.
- 180-174 ..... לו. דער געהיימער בעל-צדקה.....
 די גרויסען סומען, וואָס פרינץ קאמבארי האָט פאַרטיילט אויף
 צדקה נאַכדעם ווי ער איז צוריק געוואָרען אַ איד — ר' נחום'ס
 פטירה און דער נייער דרך פון זיין זוהן — דער גירוש פון חיי
 טעבסקער אידען.

- 187-181 ..... לז. דער געצוואונגענער גמ'.....
 ווי אזוי אַ סאַטער האָט געצוואונגען זיין סאַכטער געמען אַ גט
 פון איהר מאַן דערפאַר וואָס זי איז געווען קינדערלאַז — אַ זעל-
 טענע אידישע פרוי — ר' נחומ'ס מערקווירדיגער דרך אין לעבען.
- 193-187 ..... לח. די דריי ברכות.....
 דבורה'ס גרויס השפעה אויף איר מאַן און אויף די וויסעבסקער
 אידען — די ברכות וואָס ר' נחום האָט זיך אויסגעקליבען.
- 199-193 ..... לט. מוטער און טאָכטער.....
 דער נאָמען פון דער טאָכטער וואָס איז פאַראייביגט געוואָרען
 דורך אַ ישיבה און די מוטער וואָס האָט זיך פאַראייביגט איהר
 נאָמען דורך איהרע מעשים טובים — דער געראַטעוועטער.
- 206-199 ..... מ. גוים פאַרהייליגען אידישען צדיק.....
 ווי ער האָט משפיע געווען אויף די גוים און זיי געמירט אויס'ן
 דרך הישר — אַפּקלאַנגען פון דער שחיטה אין געמיראָח — אין
 אַמאָליגער ווילנע.
- 212-206 ..... מא. שתדלנים און בעלי צדקה.....
 טיפען פון דער אַמאָליגער ווילנע — אידישקייט אין שטאָט און
 אידישקייט אין דאָרף — דער אידישער גוף און די אידישע נשמה —
 דער „רייכער קבצן“.
- 218-212 ..... מב. צערימענע פאַמיליען-לעבענס.....
 דעם רבי'ס איידים אין דאָבראַמיסל העלפט פאַרשטאַרקען דעם
 שלום בית אין שטאָט — פאַרואַס דאָרט זיינען פאַרגעקומען אַ סך
 גיטין.
- 224-218 ..... מג. אַן עלילת דם.....
 דער דאָבראַמיסלער רב און זיין איידים — די אבילות וואָס צוויי
 קהלות האָבען געפראָוועט — אַ פנים חדשות אין שטעטעל.
- 230-224 ..... מד. די וידוי פון צוררי היהודים.....
 ווי די שטאַטפירער פון ליאַונע האָבען געוואָלט אויסגעפינען דעם
 אמת וועגען עלילת דם — די העלדישקייט פון אַ אידישען בחור'ל.
- 237-230 ..... מה. ווען אידען דאַרפען שוין.....
 אַן אנדער מעשה מיט אַן עלילת דם אין ליאַונע — דער אַלטער
 שמש פון ליאַונע און דער מוסר השכל וואָס ער האָט גענומען
 פון די אַמאָליגע יאהרען.
- 244-237 ..... מו. גאווה און בעלי גאווה/ניקעס.....
 דער ענין פון גאווה און פאַרואַס דאָס איז געגען דעם אידישען
 גייסט — ר' שמעון חיים וועלכער האָט ניט געקענט פאַרטראָגען
 בעלי גאווה/ניקעס און באַרימער.
- 250-244 ..... מז. די הייליגע ירושה.....
 דער סופר פון דאָבראַמיסל, וואָס האָט איבערגענומען די גייסטיגע
 ירושה פון זיין רבי'ן — וויל אַ תשובה אויף חסאים וואָס ער איז
 ניט באַגאַנגען.

- מח. דער קאפריזנער פרייץ..... 256-250
 חי ער האָט אַרױפגעצחאונגען זײן אױטאָריטעט אױף זײנע פּאַראַב־
 קעס — דער פּאַרזאַלטער פּון זײן גױט און דער אױזשער זאַליקעס
 מאַכער.
- ממ. א אידיש האַרץ..... 262-256
 די פּרײנדשאַפּט פּון אַ תּלמיד חכם צו אַן עס ארץ — דער האונט
 פון אַ טאַטען אײנצושטאַפּען נײך אַ לומדישען אײדעם.
- נ. וואו תורה דאַרט איז חכמה..... 268-262
 אַ למדן זאַס איז געזאַרען אַ שמיד און האָט געמאַכט אַ זיכטיגע
 ערפינדונג — האָט עס גענומען פון דער משנה — צער בעלי חיים.
- נא. אנערקענונג פאַר אַ פּראָסמען מענשען..... 274-268
 דער כבוד זאַס דער דאַבראַמיסלער רב האָט צוגעטיילט זבּלון
 בנימינען — ער הערט צום ערשטען מאַל זײ מען רופּט איהם
 „רבי“ — חסידישע נסתרים.
- נב. אויפֿן שײד וועג..... 280-274
 דער אָנפאַנג פון דער חסידישער באַזעגונג און זײ האָט זיך
 ביסלעכחייט צעזאַקסען — דער לומדישער בעל־מלאכה.
- נג. אַ מערקווירדיגע ישיבה..... 287-280
 זײ איז באַשטאַנען בלױז פון צעהן תּלמידים פון זעלבע יעדער איז
 געזען אַ גאון — די גלגולים פון אַ אױזשע פּאַמיליע פון שפּאַניע
 — וואו מען רײסט זיך אײבער אורחים.
- נד. נײע און אַלמע נסתרים..... 293-287
 זען חסידישע נסתרים האָבען אָנגעהויבען זאַנדערען אײבער אױזשע
 שטעס און שטעטלעך — בײ זעמען זײ זײנען געזען פּאַרזאַלייגט
 און בײ זעמען ניט.
- נה. ר' אליהו בעל שם..... 300-293
 די חלוצה פון קראַקע און זײ זײ האָט חתונה געהאַט מיט דעם
 „שפּאַנישען קדוש“ — דער חלום און דער פּסק פון דעם בית־דין —
 די מלחמה געגען בעל שם פון זירמייזע.
- נו. נסתרים און חסידים..... 306-300
 דער חילוק פון די אַמאַליגע און די שפּעטערדיגע נסתרים — דער
 איסור געגען דעם בעל שם פון זירמייזע — חדוה און עצבות.
- נז. ווען לומדים קריגען זיך אַרום..... 312-306
 אַ פּאַסירונג אין דעם דאַבראַמיסלער בית המדרש — בכורים זאַס
 קומען זיך צוהערען צו אַ סיום ערב פּסח אינדערפּרי — פּלפּול
 און דרש.
- נח. דער בעל תּשובה..... 318-312
 דער בחורל מיט „קלעפּיגע“ הענט זאַס איז געזאַרען אַ גרויסער
 למדן און בעל צדקה — זען אײנער האָט חשק צום לערנען — דער
 ניט פּאַרקױפּטער חמץ.

- נמ. דער גליקליכער נשרף..... 325-319
 דער איד וואָס איז געווען מלא שמחה וואָס זיין פאַרמעגען איז אַוועק
 מיטן פייער — גוי'שע אכזריות — די שרפה אין דער ערשטער
 נאַכט — געוונטע און קראַנקע מלאכים.
- ד. דער בעל שם פון זאמאַשטיש..... 332-325
 ווער ער איז געווען און די ראל וואָס ער האָט געשפּילט — אַ תלמיד
 סוף ר' אליהו בעל שם טוב — הי ער האָט געראַטעוועט אַן עדה
 אידען סוף די האַידעמאַקעס.
- סא. דער זינדיגער און זיין תשובה..... 339-332
 דער האויל'לערנער וועמען עשירות האָט אַרונטערגעפיהרט סוף
 אידישען דרך — דער רבי וואָס איז געפאַהרען צום תלמיד און איז
 צוריקגעקומען אַן אַנטוישטער.

- הוספות און בעמערקונגען..... 345-341
- פערזאָנען-אינדעקס 350-346

ה ק ד מ ה

פון כ"ק אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א צו דער
ערשטער אויסגאבע פון יאָהר ה'תש"ז

●

ב"ה

זומער ה'תש"ה, אין צוזאמענהאַנג מיט דעם דרייענדיגען יובל פון
כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א : א) פופציג יאָהר עסקנות הכלל. ב) פינף און
צוואַנציג יאָהר נשיאות פון חסידו חב"ד. ג) ח"י יאָהר זינט דער באַפריי-
אונג פון תפיסה, וואו ער איז געזעסען פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט
בחזקת התורה והיהדות,

איז די לייטונג פון „אוצר החסידים" צוגעטראָטען צו דער זאַמלונג
און צום צוגרייטען צום דרוק פון אַ יובל אויסגאבע פון די מאמרים, בריף,
שיחות, א. א. וו. פון כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א.

די זאַמלונג איז איינגעטיילט אין פאַלגענדע חלקים :

היכל שמיני (דער אַכטער נשיא זינט דעם מיסד פון תורת החסידות —
דעם בעל שם טוב). שער ראשון : מאמרים [א : מאמרים געשריבען אין
לשון הקדש. ב : מאמרים געשריבען אין אידיש]. שער שני : בריף. שער
שלישי : שיחות. שער רביעי : זכרונות.

* * *

אין דעם „ספר הזכרונות — ליובאוויטשער רבינ'ס זכרונות" גייט
אריין אַ גרויסער טייל פון די זכרונות פון כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א,
וועלכע ער האָט געשריבען קומענדיג אין אַמעריקע. די זכרונות זיינען גע-
שריבען אין לשון הקודש און אין פאַרשידענע צייטען. זיי זיינען געוואָרען
איבערזעצט אין אידיש און צוגעגרייט צום דרוק דורך רעדאַקטאָר ד. ל.
מעקלער און דאָן פאַרעפענטליכט אין „מאַרגען זשורנאַל".

אַחוץ קליינע ענדערונגען, זיינען דאָ צוגעגעבען געוואָרען : א) אייניגע
ביאָגראַפישע דאַטען וועגען כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א. ב) הוספות און
באַמערקונגען. ג) אינדעקס פון די מענשען וועלכע זיינען דערמאָנט אין די
זכרונות.

* * *

אין נאָמען פון די טויזענטער לעזער פון די „זכרונות" וויל איך דאָ
זאָגען אַ הערצליכען יישר כח דעם זעהר געהערטען רעד. ד. ל. מעקלער
פאַר זיין איבערגעגעבענער אַרבעט אין דעם צוגרייטען צום דרוק און אין
דער פאַרעפענטליכונג פון די זכרונות פון כבוד קדושת מו"ח אדמו"ר
שליט"א.

מנחם שניאורסאהן

יב"ג תחזו, ברוקלין, נ. י.

(*) סוף ה' תשרי תשי"א ביו"ו אדר תשי"ב (ד'טער אָקטאָבער 1940 — 23טער פעברואַר
1942). אין דעם פאַרליגענדען בוך גייען אריין די קאָפיטלאַך פאַרעפענטליכט ביו"ג תשרי
תשי"ב (24טער סעפטעמבער 1941).

ביאגראפישע דאטען

אייניגע ביאגראפישע דאטען¹) וועגען דעם ליובאוויטשער רבי'ן, כ"ק אדמו"ר ר' יוסף יצחק זצוקללה"ה נבנ"מ זי"ע שניאורסאהן: געבאָרען יב תמוז תר"ם אין ליובאוויטש. צו פופצען יאָר — תרנ"ה — הייבט ער אָן צו נעמען אַן אַקטיווען אַנטייל אין דער געזעלשאַפּטליכער כלל אַרבעט. אין תרנ"ז — י"ג אלול — האָט ער חתונה מיט הרבנית נחמה דינה שליט"א, די טאָכטער פון הרה"צ והרה"ח הר' אברהם נ"ע. אין תרנ"ח ווערט ער דער מנהל־פּועל פון ישיבת תומכי־תמימים. אין תרס"ו פאָרט ער אין אויסלאַנד און ווירקט אויס די אינטערווענץ פון פאַרשידענע קרייזען אויף אַפּשטעלען די פּאָגראַמען אויף אידען אין רוסלאַנד. פון יאָר תרס"ב ביז תרע"א, צוליב זיין געזעלשאַפּטליכער כלל אַרבעט, ווערט ער אַרעסטירט פיר מאָל אין פאַרשידענע צייטען אין מאַסקווע און פעטערבורג. תר"ף, נאָך דער הסתלקות — מוצאי שבת קודש ב' ניסן — פון זיין פּאָטער — כ"ק אדמו"ר מוהר"ר שלום דובער נ"ע²) נעמט ער איבער די נשיאות פון חסידי חב"ד. תרפ"א — איז מסדר אַ ברייט־פאַרצווייגטע אַרבעט, איבער גאַנץ רוסלאַנד, אין חיזוק התורה והיהדות. גרינדעט ישיבת תומכי־תמימים אין וואַרשא. תרפ"ד — איבער אַ מסירה פון די „יעווסעקציע“ ווערט ער גענייט פון דער „טשעקא“ צו פאַרלאָזען זיין דענסטמאָלדיגע וואוינ־שטאָט — רוסטוב און באַזעצט זיך אין פעטערבורג. פאַרנעמט זיך מיט חיזוק התורה והיהדות, דורך גרינדען און שטאַרקען חדרים, ישיבות, רבנים, שוב"ים און מנידי שיעורים און גרינדען מקוואות. גרינדעט ספעציעלע קאָמיטע צו העלפּען די האַנט־אַרבעטער צו היטען שבת. גרינדעט אגודת חסידי חב"ד אין אַמעריקע און קאַנאַדע. תרפ"ז — גרינדעט ישיבות אין בוכאַרא. ט"ו טיוו — ווערט אַרעסטירט, אויף אַ מסירה פון די „יעווסעקציע“ פאַר זיין אַרבעט אין תורה ויהדות. גי תמוז — ווערט געשיקט קיין קאַסטראַמאַ, ווערט אָבער באַפרייט יב"ג תמוז. תרפ"ח — באַזעצט זיך אין רינאַ (דאָס מאָלסט הויפּט־שטאָט פון לעטלאַנד). גרינדעט דאָרט אַ ישיבה. תרפ"ט — תר"ץ — באַזוכט צום ערשטען מאָל ארץ ישראל און דאָן אַמעריקע. תרצ"ד — באַזעצט זיך אין פּוילען (וואַרשא און שפּעטער — אַטוואָצק). גרינדעט איגוד התמימים. גרינדעט אַפּטיילונגען פון ישיבת תומכי־תמימים אין פאַרשידענע שטעט אין פּוילען. תרצ"ה — הייבט אָן ערשיינען דער קובץ „התמים“. תרצ"ט — גרינדעט אגודת חסידי חב"ד העולמית. ת"ש — ט אדר שני — קומט אָן און באַזעצט זיך אין ניו־יאָרק. פאַרנעמט זיך אין דער רעטונג פון זיינע געבליבענע תלמידים אין אייראָפּע. גרינדעט דאָרט צענטראַלע ישיבת תומכי־תמימים. תש"א — הייבט אָן ערשיינען די מאָד

- 1) פאַר מער פרטים זע: שלשלת היחס פרק ואו (אין קובץ „היום יום“ ע' 9) סאָם אַספעקטס (אין ענגליש), „דער ליובאוויטשער רבי“ (קורצע ביאגראַפיע).
- 2) קורצע ביאגראַפישע ידיעות וועגען כ"ק אדמו"ר מהרש"ב נ"ע, זע „חנוך לנער“ (ברוקלין, ג. י. תש"ג).

נאטליכע אויסגאבע „הקריאה והקדושה“. גרינדעט „מחנה ישראל“ אויף שטארקען תורה, עבודה און גמילות חסדים. תש״ב — ערעפענונג פון פארלאג „קה״ת“ (קרני הוד תורה — ליובאוויטש). גרינדעט „מרכז לעניני חינוך“. גרינדעט ישיבת תומכי-תמימים אין קאנאדע. גרינדעט בתי-ספר פאר מיידלעך „בית רבקה“ און „בית שרה“. פארנעמט זיך לטובת די אידישע סאלראטען אין דער אמעריקאנער ארמיי. גרינדעט ישיבות אחי-תמימים אין די פראווינץ שטעט פון אמעריקע. תש״ג — גרינדעט „ספרי׳ — אוצר החסידים — ליובאוויטש“. תש״ד — הייבט אָן ערשינען „קובץ ליובאוויטש“. גרינדעט חברת „ביקור חולים“. גרינדעט חברת „ניחח“ (זאמלונג פון ניגוני חסידי חב״ד). תש״ה — גרינדעט חברת „עדינו“. גרינדעט „ועד מרכזי לעזרה ליהודי אירופא“ מיט אַן אָפטיילונג אין פאריז. גרינדעט ועד „של״ה“ (שיעורי לימוד הדת — רעליגיעזע שטונדע פאר אידישע קינדער אין די פאָבליק סקולס). אָרדענט איין די ארבעט אויף צו שטארקען דעם רוחניות׳דיגען מצב פון די אידישע פארמערס אין אמעריקע. יב״ג תמוז (אין יאָר תש״ה) פייערונג, איבער נאָר דער וועלט, פון דעם דרייפאכען יובל פון כ״ק אדמו״ר : א) פופציג יאָר עסקנות הכלל. ב) פינף און צוואַנציג יאָר נשיאות חסידי חב״ד. ג) אַכצען יאָר זייט זיין באַפרייט אונג פון תפיסה, וואו ער איז געזעסען פאר זיין איבערגעגעבענער ארבעט בחיזוק התורה והיהדות, עס ווערט אויך צוגעטראָטען צו דער זאמלונג און צוגרייטונג צום דרוק פון אַ יובל-אויסגאבע פון די מאמרים, בריף, שיחות, א. א. וו. פון כ״ק אדמו״ר (די דאָ געדרוקטע זכרונות זיינען אַ טייל פון דער יובל-אויסגאבע). גרינדעט כפר ספריא חב״ד (לעבען תל-אביב אין אה״ק ת״ו) פאר די רוסישע פליכטלינגען. תש״ט — דערוועקט צו גרינדען „ועד המסדר“ צו ראַטעווען די ערציאונג פון קינדער אין די מחנות המעבר אין אה״ק ת״ו. תש״י — אין די וואַכען פאר זיין הסתלקות לייגט ער דעם יסוד און דעם סדר פאר די ארבעט פון ערציאונג און שטארקען תורה אין די לענדער פון צפון-אפריקא, וואָס אלס פועל יוצא פון דעם זיינען געגרינדעט געוואָרען דאָרט בתי-מדרש פאר לערערס און לערערנים, ישיבות, תלמוד תורה׳ס פאר אינגלעך און מיידלעך, אלע אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „אהלי יוסף יצחק — ליובאוויטש“.

* * *

אום שבת קודש פ׳ בא, יו״ד שבט ה׳תש״י, אַכט אַזיגער אינדערפרי, איז ער נסתלק געוואָרן ומנוחתו כבוד אין ניריאדס. זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא נשמתו בנגזר מרומים זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל, ובמהרה בימינו נזכה ליעוד המקווה והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם, אמן כן יהי רצון.

ערשינען אין דרוק*) פון ליובאוויטשער רבי'ן כ"ק ארמו"ר

מהוריי"צ זצוקללה"ה נכג"מ זי"ע :

קונטרסים: קונטרס א' ביו סב (תרפ"ח—תשי"ז).

לקומי דבורים: לקוט א' ביו לח (תרצ"ג—תשי"ח).

ילמדנו רבנו: אין „הקריאה והקדושה". חוברת א' ביו ס"א (תשרי תש"א—אלול תש"ה).

אגרות קודש: אין „התמים" חוברת א' ביו ח' (וורשא, תרצ"ה—צ"ח). מהני מילי מעלייתא: אין קובץ „ליובאוויטש" חוברת א' ביו י"א (ברוקלין, תש"ד—תש"ו).

קובץ מכתבים: קובץ א—ג (תרצ"ז—תשי"ב).

זכרונות: אין „מאָרען זשורנאַל" (ה' תשרי תש"א ביו ו' אדר תש"ב). אין „אַמעריקאַנער" (אדר תשי"ב—אלול תשי"ג).

איינצעלנע מאמרים**): גדולים מעשה צדיקים (וורשה, תרפ"ה). ביום השני הקריב (וורשה, תרפ"ה). לך אמר לבי (וורשה, תרצ"ו). וסבל היהודים („התמים" ח"ז). מאמר ב' אלול תרצ"ו (ג. י. תרצ"ז).

איינצעלנע שיחות: באַנריסונג (ריגא, תרצ"ב). רייד פאַר פרויען (ריגא, תרצ"ה). באַזוך אין גלובאַסקע (וורשא, תרצ"ה). שביעי ש"פ תרח"ץ (אין „שמע ישראל", ג. י. תרצ"ט). ז' אדר שני תש"ג, י"ט כסלו תש"ד, י"ד אדר תש"ד, ב' אדר תש"ה (ברוקלין, תש"ג—תש"ה). אין „הקריאה והקדושה" (תש"א—תש"ה).

איינצעלנע בריף: לאיגוד התמימים (וורשה, תרצ"ה). קיום נפש מישראל (ריגא, תרצ"ט). מעסעדזש צו סאַלדאַטען (ברוקלין, תש"ה). אין „חכמי ישראל" (ג. י. תרפ"ד). פוקח עורים (י. י. ת"ש). קונטרס ומעין (ברוקלין, תש"ג). קובץ חידושי תורה (ברוקלין, תש"ה). קונטרס עץ החיים, קונטרס העבודה (ברוקלין, תש"ו) א. א. וו.

יובל אויסגאַבע: ספר המאמרים — קונטרסים (א—מג) (ברוקלין, תשכ"ב). ספר המאמרים — אידיש (ברוקלין, תש"ו). ספר המאמרים ה'ש"ת (ברוקלין, תשי"א). ספר המאמרים ה'תש"א (ברוקלין, תשכ"ד). ספר המאמרים ה'תש"ב (ברוקלין, תשכ"ד). ספר המאמרים ה'תש"ג (ברוקלין, תשי"ג). ספר המאמרים ה'תש"ד (ברוקלין,

---

*) פאַר מער פרטים זע קונטרס תורת החסידות ז. 32—30. ספר המפתחות (אין דרוק).

** דאָ ווערט אָנגעגעבן בלויז דער אָרט און יאָהר פון דער ערשטער אויסגאַבע.

תשי"ד). ספר המאמרים ה'תש"ח (ברוקלין, תשי"ח). ספר המאמרים ה'תש"ט (ברוקלין, תשי"ב). ספר המאמרים ה'תשי"א (ברוקלין, תשי"א). ספר המאמרים ה'תש"ה (אין דרוק). לקוטי דבורים — ד' כרכים (לקוט א—לח מיט הוספות) (ברוקלין, תשי"ז—תשי"ח). ספר השיחות — קייץ ה'ש"ת (ברוקלין, תש"ז). ספר השיחות ה'תש"א (ברוקלין, תשכ"ד). ספר השיחות ה'תש"ב (ברוקלין, תשכ"ד). ספר השיחות ה'תש"ג (אין דרוק). ספר הזכרונות — אידיש — ערשמער טייל (ברוקלין, תש"ז). צווייטער טייל (ברוקלין, תשכ"ה). ספר הזכרונות — לה"ק (אין דרוק). ספר הקיצורים — קיצורי שערי אורה (ברוקלין, תש"ח).

איבערזעצונגען: ספר הזכרונות — אנגליש. חלק ראשון (ברוקלין, תש"ט). חלק שני (ברוקלין, תש"כ). קונטרס תורת החסידות — אנגליש (ברוקלין, תשי"ט). קונטרס לימוד החסידות — אנגליש (ברוקלין, תשי"ט). אדמו"ר הצמח צדק ותנועת ההשכלה — אנגליש (ברוקלין, תשכ"ב).

דער ליובאוויטשער רבי און זיינע זכרונות

(אריינפיר)

פון

ד. 5. מעקלער

געשריבען אין תש"א

1

מיר לעבען איצט אין א הרת'עולם'דיגער צייט. אין משך פון צוויי און א האלב צעהנדליג יאהר האבען מיר צוגעזעהן ווי גרויסע און איינגעפונדער וועטע מלכות זיינען אונטערנעגאנגען און ווי גרענעצען, וואס האבען עקזיי סטירט פאר דורות, זיינען אפגעווישט געווארען. בנוגע אידען, האבען מיר אין משך פון אונזער דור דורכגעמאכט ביז'ן יסוד אויפטרייסלענדיגע שטורמס און דורכגעלעבט מורא'דיגע און בלוטיגע געשעהענישען. דאס לעבען פון מיליאנען אידען איז אויסגעריסען געווארען מיט די ווארצלען. נאנצע אידישע קהילות זיינען פארשוואונדען געווארען, דער אלטער אידישער לעבענס שטיי גער איז אין א סך לענדער פונדאמענטאל געענדערט געווארען.

אונזער תקופה איז בלי ספק די מורא'דינסטע און טראגישסטע, אבער אויך די פאנטאסטישסטע און אויפברויזענדסטע אין דער גאנצער אידישער געשיכטע. דאך קענען וועניג פון אונז זאגען, אז זיי אליין האבען דורכגעלעבט די אלע איבערקעהרענישען און נגולים פון אונזער שטורעמדיגער צייט און אליין דורכגעמאכט אלע שרעקען און טראנספארמאציעס סיי אין אלגעמיינעם און סיי אין אידישען לעבען.

דער ליובאוויטשער רבי, ר' יוסף יצחק שניאורסאן, וועלכער האט לעצטענס געמאכט זיין היים אין אמעריקא, געהערט צו די גאר וועניגע, וואס האבען דורכגעמאכט און דורכגעלעבעט כמעט אלע איבערקעהרענישען און קאטאסטראפעס אין אידישען לעבען אין די לעצטע פינף און צוואנציג יאהר.

געבארען און ערצויגען אין דעם באריהמטען רבי'אישען הויף אין ליובאוויטש, ווען דאס חבר'ישע חסידות, ווי די אלע אנדערע פארמען פון חסידות און פון אידישקייט אין אלגעמיין, איז נאך געווען אין פולען גלאנץ, האט דער ליובאוויטשער רבי אין סאמע בליה פון לעבען טוט די אייגענע אויגען צוגעזעהן דעם גאנצען אידישען חורבן אין רוסלאנד אין משך פון

דער ערשטער וועלט מלחמה, דאן די אלע רעוואלוציאנערע איבערטרענישען מיט זייערע באגלייטענדיגע בלוט-פארניסונגען, נאכגעפאלגט פון דער מיט די ווארצלען-אויסרייסענדיגער און מיט שטורם פארניכטענדיגער באלשעוויסטי שער רעוואלוציע, פון וועלכער ער אליין איז געווען איינער פון די קרבנות. געראטעוועט זיך פון די באלשעוויסטישע נעגעל, נאכדעם ווי ער איז געווען אין געפאהר מיט'ן לעבעז פאר זיין עקשנות'דיגע קאמף צו פרעזערווירען אידישקייט אין דער סאוועטזירטער רוסלאנד, האט זיך פאר איהם אנגעפאנגען א סדרה וואנדערונגען פון איין לאנד צום צווייטען, פון איין קאנטינענט צום אנדערען אין א פארזוך ערגעץ צו געפינען א מקום מנוחה פאר זיך און א נייעם באדען וואו איינצואווארצלען דאס חבד'ישע חסידות, וועלכע איז געבליבען הימלאז און פון וועלכער ער איז געווען דער מלך אהן א מלכה.

אין זיינע וואנדערונגען האט ער זיך אפגעשטעלט אין ארץ ישראל, אין א צייט, ווען דער אויפבוי פון דעם נייעם אידישען ישוב איז געגאנגען פאראויס מיט א שטורם'דיגער טעמפא, און איז שפעטער געבראכט געווארען צו די ברעגעס פון דער פרייער אמעריקע, וואו ער האט, פאר א קורצער צייט, צור געזעהן דאס אידישע לעבעז אין סאמע ברויז פון דער גרעסטער עקאנאמישער מול ברכה וואס דאס לאנד צוזאמען מיט די אידען האבען ווען גענאסען, און האט דאן אויך צוגעזעהן די גאנצע וואקאנאליע, וואס איז געקומען ווי א רעוולטאט פון דעם גרויסען פינאנס קראך אין וואל סטריט, וועלכער האט דורך נאכט פארוואנדעלט מיליאנערען אין ארימעלייט און ארויסגעשלייר דערט גרויסע מאסען ארבייטער אין גאס, צייגענדיג די אומזיכערקייט פון מענשליכען עקזיסטענץ אפילו אין פרייע לענדער ווי אמעריקא.

נאך א קורצען אויפהאלט אין אמעריקא איז דער ליובאוויטשער פאר-טראגען געווארען קיין פוילען, וואו עס האט געברויזט מיט אידיש לעבעז. ער האט דארט אנגעהויבען בויען א נייע היים פאר חבד, אנפיהרענדיג א גרויסע און פארצווייגטע תורה טעטיגקייט איבער גאר דער וועלט. די האפענונג איז נאך געווען גרויס, אז פוילען וועט בלייבען דער צענטער פון אידישקייט אין אייראפא און אז דארט וועט מען קענען צוריקבויען דאס וואס איז אנדערש-וואו צעשטערט געווארען. אבער ניט לאנג איז באשערט געווען דעם ליובא-וויטשער רבי'ן צו האבען מנוחה אין דער אומרוהיגער פוילען. דאס וואס ער האט מיט אזוי פיעל מיה און אנטרענגונג דארט אויפגעבויט אין ווידער אמאל אויסגעריסען געווארען מיט די ווארצלען דורך דעם נייעם שטורם און מבול פון בלוט וואס האבען זיך א טראג געמאן איבער דער אומגליק-ליכער אייראפא.

ווידער איז דער ליובאוויטשער רבי געשטאנען פנים אל פנים מיט'ן טויט. ווידער האט ער דורכגעמאכט אלע שרעקען פון דעם אידישען און אלגעמיינעם חורבן-ווארשע און חורבן-פוילען, נאכגעפאלגט פון דער בלוט-פארניכטענדיגער נאצי-אינקוויזיציע אין וועלכער ער איז פארכאפט געווא-רען פונקט ווי פריהער אין דער סאוועטיש-עווסעקישער אינקוויזיציע. אויך דאס מאל האט דער ליובאוויטשער רבי זיך געראטעוועט, און ווי-

דער איז ער, נאך א רייהע וואנדערונגען, געבראכט געווארען צו די ברעגעס פון אמעריקא. דאס מאָל שוין דאָ צו פארבלייבען און דאָ איבערצופלאַנצען, אויב מעגליך, דאָס חבר'ישע חסידים.

דער ליובאוויטשער רבי ווערט מיט דעם ניט נאָר דער סימבאל פון אידישען נע ונד און פון דער גאנצער אידישער טראַגיק פון אונזער צייט, נאָר אויך דער סאמע אויסדרוק פון אידישער ענטשלאַסענהייט זיך צו האַלטען ביי אונזערע טראַדיציעס און ווייטער צו שפינען דעם גאלדענעם פאַרדיס וואס איז נאָר קיינמאָל ניט איבערגעריסען געווארען אין משך פון טויזנדער יאָהר רע און וועט זיכער אויך ניט איבערגעריסען ווערען אין דער צוקונפט.

עס איז א גרויסע זכיה צו ווערען, ווי דאָס איז דער פאל מיט דעם ליובאוויטשער רבי'ן, די פארקערפערונג פון אידישער עקשנות'דיגקייט פאר דעם קיום פון אידישקייט און זיין איינער פון די וואס האַלטען אין בויען און שאַפען אין אנגעזיכט פון צושטערונג, צי דאָס קומט מצד "גאטלאָזע" באַל־שעוויקעס, פּוילישע כוליאנאעס, צי נאצישע רוצחים. דער ליובאוויטשער רבי האָט נאָר דערצו די אויסצייכענונג, וואס ער באַטראַכט עס מיט גרויס עניוּות, ווי א היסטאָרישע פליכט, וואס זיין פאָזיציע אַלס מנהיג האָט אויף איהם ארויפגעלייגט — א פליכט וואס די רבי'אישע דינאסטיע וועלכע ער פאַרטרעט און וועלכע ציהט איהר עקזיסטענץ פאר הונדערט און פינף און זיבעציג יאָהר, האָט איהם איבערגעגעבען בירושה.

דריי מאַמענטען אין דעם לעבען פון דעם ליובאוויטשער רבי'ן קריצען זיך באזונדערס אין און זכרון. איהר מוזט זיך אויף זיי אפשטעלען ווען איהר באקאנט זיך מיט זיין לעבען, דערהויפּט ווען איהר ליינעט זיינע זכרונות און שריפטען. די דאָזיגע זכרונות, טאַגביכער און שריפטען, וועלכע ווערען אין טייל איצט פארעפּענטליכט, שטעלען מיט זיך פאַר אן אויסערנעוועהנליך רייכען קוואַל פון היסטאָרישע רעליגיעז־פּילאָזאָפּישע און פּאָלקאָריסטישע שאַפונגען, וואס זיינען ווען געקומען פון דער פען פון אן איינצעלנעם מענ־שען, וועלכער שרייבט אין תּוֹרד נאָר תּוֹרה, מוסר און חקירה. די דאָזיגע זכרונות, טאַגביכער און שריפטען, וועלכע דער רבי האָט געשריבען אין משך פון יאָהרען און האַלט זיי ווייטער אין שרייבען, נעהמען אייגענטליך ארום א פּעריאָד פון הונדערט און פינף און זיבעציג יאָהר, וואָס איז דער פּעריאָד פון דער אנטשטייאונג און אנטוויקלונג פון חב"ד.

דעם רבינ'ס כתבים געהען נאך אבער א סך ווייטער אין דער פארנאָג גענהייט ווי די אנטשטייאונג פון חב"ד אדער פון חסידים בכלל. וואָרום זיי הויבען זיך אן מיט דער אנטשטייאונג פון ליובאוויטש אַלס אידישער ישוב און אָט די געשיכטע פון ליובאוויטש, כאַטש דאָכט זיך, ניט מעהר ווי א אידיש שטעמעל, איז אזוי רייד און קאלירפול, אז איהר האָט דאָ פאר זיך א מערקווירדיגע פאַנאָראַמע פון אידיש לעבען ווי דאָס האָט זיך אויסגעפורמט אין משך פון דורות און אויך א פאַרכאָפּענדיגע גאלעריע פון טיפען און פּע־זענליכקייטען וועלכע וואַלטען פאר דער געשיכטע געבליבען פאַרגעסען אויב זיי וואַלטען ניט פאַראַייביגט געוואָרען אין דעם רבינ'ס כתבים.

אבער בעת דעם ליובאוויטשער רבינ'ס כתבים פאַרטראַגען אייך אין דער

ווייטער פארנאנגענהייט און פיהרען אייד דורך די נאהענטע פארנאנגענהייט, ברענגען זיי אייד אויך צו דער סאמע געגענווארט, פארשטעלענדיג מיט זיך א שטיק רייד אידיש לעבען ווי עס האט זיך געפורמט איז מ'שר פון דורות און ווי עס האלט זיך ווייטער איז פורמען פאר דער צוקונפט, ניט איבעררייסענדיג דיג אויף קיין מאמענט דעם המשר וואס פארבינדט אונזער דור מיט דעם דור וואס איז געשטאנען ביים בארג סיני און נאך פריהער, און מאכט אונז פאר דאס רינגעלע וואס פארבינדט די פארנאנגענהייט מיט דער צוקונפט.

טאקע מיט דעם איז זינען לאזען די דריי מאמענטען, וואס זיינען פריהער דערמאנט געווארען, איבער אזא טיפען איינדרוק.

עס איז געווען איז זומער פון יאהר 1927. דער ליובאוויטשער רבי איז נאך גרויסע שתדלנות פון אינוועניו און פון דרויסען אקארשט באפרייט גע- ווארען פון דער סאוועטישער טורמע איז לענינגראד, וואו ער איז געווען אייני- געשלאסען פאר אנפיהרען זיין אידיש-רעליגיעזע טעטיגקייט, אונטער די סא- וועטען. דער באדינג איז געווען, אז ער זאל איז זעלביגען מאג אפפאהרען קיין קאסטראמא, דארט צו פארבליבען איז גלות דריי יאהר צייט.

אויפ'ן וואסזאל האבען זיך פארטליבען חסידים און פארעהרער מיט איהם זיך צו געזעגענען. שוין זייענדיג איז וואנאן האט דער רבי געהאלטען פאר די פארזאמעלטע חסידים אויף דער פלאטפארמע א קורצע רעדע, וואס פאר איהר טאן און אינהאלט האט עס געשמעקט מיט נייעם ארעסט און איז טאקע דערפאר פון גרויס באדייטונג.

”מיר בעטען ביי השם יתברך, — האט דער ליובאוויטשער געזאגט — אז פונקט ווי ער איז געווען מיט אונזערע אבות, זאל ער אויך זיין מיט אונז, כאטש מיר זיינען ניט גלייך צו אונזערע אבות, וועלכע זיינען באמת געווען גרויסע בעלי מסירת נפש פאר תורה.”

האבענדיג אוי אנגעשלאגען דעם טאן פון עניויות און זעלבסט בטול איז פארנלייך מיט די פריהערדיגע דורות פון חב”ד-רביים, האט דער ליובא- וויטשער ציטירט וואס איינער פון די דאזיגע חב”ד רביים האט אמאל געהאט געזאגט ווען די צארישע מלוכה האט געפאדערט פון די רבנים, אז זיי זאלען מאכען ענדערונגען אין די לימודים פון אידישע קינדער.

דאס איז באטראכט געווארען פאר א נזירה און דער חב”ד-פיהרער האט דאן געזאגט :

”ניט מיט אונזער ווילען זיינען מיר אוועק פון ארץ ישראל און ניט מיט אונזערע כחות וועלען מיר צוריקקומען קיין ארץ ישראל. דער אויבער- שטער האט אונז פארטריבען אין גלות און דער אויבערשטער וועט אונז פון דארט אויסלייזען. אבער דאס דארפען אלע פעלקער אויף דער ערד וויסען : נאר אונזערע גופים זיינען איבערגעגעבען געווארען אין גלות און זיינען אונטערטעניגט צו פרעמדע מלוכות. אונזערע נשמות, אבער, האט מען איז גלות ניט פארטריבען און איז שעבוד מלכיות ניט איבערגעגעבען. דארפען מיר ערקלעהרען גלוי לעיו, אז וואס איז נוגע אונזער דת, תורה, מצוות און אידישע מנהגים, האבען מיר אידען אויף זיך ניט קיין דעה-זאגער. קיין שום צוואנג קראפט קען אויף אונז ניט אויסגענוצט ווערען. מיר מווען זאגען מיט

דער שטארקסטער אידישער עקשנות, מיט דעם טויזענד יאהריגער אידישער מסירת נפש : אל תגעו במשיחי וכנביאי אל תרעו".

האבענדיג איבערנעזאגט אט די שטאלצע און שטארקע רייד פון זיינע אבות, וואס זיינען געזאגט געווארען פאר אז אנדער צייט און געגען אז אנ-דער רעזשים, וואס האבען אבער געקענט פונקט אזוי גוט אנגעווענדעט ווע-רען פאר דער נייער צייט און דעם נייעם רעזשים, האָט דער ליובאוויטשער געמאכט זיין אייגענע דעקלאראציע וואס איז געווען א שטאלצער צוריקוואר-פען אין פנים די יעווסעקעס זייער פארוזכען מיט נואלד אויסצוראמען אידישקייט.

ווידער צייגענדיג זיינע עניוות, האָט דער ליובאוויטשער געזאָגט דאָס פאלגענדע :

"אָט אזוי האָט גערעדט א מסירת נפש איד, און מיר האָבען אפילו ניט די ריכטיגע שטארקייט צו זאָגען אָפּען פאר דער נאנצער וועלט און וויזען די מעשים תעתיים וואָס די עטליכע הונדערט צעוויילדעוועטע אידישע אינג-לאך טוען צו אידען און אידישקייט.

"אָיע ווייסען, אז דאָס סאָוועטישע געזעץ ערקויבט אונז דערנען תורה און היטען מצוות (מיט געוויסע באשרענקונגען), נאָר די מסירות און בלבולים פיהרען אונז אין די טורמעס און אויף קאטאָרגען.

"און דאָס איז אונזער בקשה פון השם יתברך : ער זאל אונז געבען די ריכטיגע שטארקייט ויט נתפעל צו ווערען פון די קערפעליכע יסורים, אָדרכא, זיי נאָר מקבל צו זיין מיט שמחה. יעדער עונש, וואָס מיר קריגען פאר אויסהאלטען א חדר, פאר לערנען תורה, פאר היטען מצוות, זאל אונז געבען מעהר שטארקייט אין אונזער הייליגער ארבייט פאר חזק היהדות".

און דער ליובאוויטשער פארענדיגט זיינע רייד מיט אז אויסדרוק פון פעסטער איבערצייגונג, אז טורמע און קאטאָרגע זיינען בלויז צייטווייליגע זאכען בעת תורה און אידען זיינען אייביגקייטען, און אויך, אז אויסדרוק פון האפנונג, אז זיין אייגענע צייטווייליגע שטראף וועט דינען ווי א ביישפיעל, ארויסצורופען פרישע כחות צו פארשטארקען אידישקייט טאקי אין דעם לאַנד פון די סאָוועטען.

עס איז געווען א קריעגס ערקלעהרונג געגען די "צעוויילדעוועטע אינג-לאך", די אידישע קאָמוניסטען, וועלכע דער ליובאוויטשער האָט באציי-קענט אלס די שולדיגע אין דעם, וואָס אידישקייט איז פארפאלגט געוואָרען און ווערט נאָר עד היום פארפאלגט אין סאָוועט רוסלאַנד. עס איז אויך געווען א דעקלאראציע, אין אנגעזיכט פון קערפערליכע שטראף, אז אידען וועלען זיך צו אָט די "צעוויילדעוועטע אינגלאך" ניט אונטערנעבען.

די קריעגס ערקלעהרונג איז נאָר אין קראפט און איז אויפגענומען גע-

ווארען ניט נאָר פון אלע רעליגיעזע, נאָר אויך נאציאנאלע אידען און בכלל אידען, וואָס ווילען ניט אויפגעבען זייער קיום אלס פּאָלק.

2

איצט, אז דאָס אייראָפּעאישע אידענטום איז חרוב פון מלחמה, אַר-פּאַלונגען און נעצוואונגענע נאציאנאלע זעלבסט־פּאַרלייקענונג. און דער אידישער ישוב אין ארץ ישראל איז אין צענטער פון קריג, ריידען שוין אלע וועגען דער נייער ראָלע פון די אמעריקאנער אידען. אלע אנערקענען שוין די היסטאָרישע אויפגאבע פון די גענויע פינה מיליאָן אידען אין די פּאַראַיי-ניטע שטאַאַטען. די אמעריקאנער אידען זיינען איצט פּאַקטיש דער שאַרית הפליטה פון די אידען אין די גלות לענדער און דאַרפֿען זיין זייערע גייסטיגע אזוי גוט ווי די מאטעריאלע יורשים.

עס איז אָבער געווען א צייט — און נאָר ניט לאַנג צוריק — וואָס די ראָלע פון דעם אמעריקאנער אידענטום, באַזונדער אין א גייסטיגען זין, איז פאַר נאָר א סך געשטאַנען אונטער א פּראַגע־צייכען. עס זיינען געווען א סך צווייפֿלעך און קריטיקער. זעלטען ווען איינער האָט געהאַט א גוט־וואָרט פאַר די אמעריקאנער אידען. זעלטען ווען איינער האָט געגלויבט אין דער גייסטיגער צוקונפֿט פון די אמעריקאנער אידען וועלכע זיינען תמיד געווען אריינגעטאַן צופיעל אין מאטעריאַליזם, אז זיי זאָלען אויך פיהלען דעם באַגעהר און דעם דראַנג צו גייסטיגע און העכערע באַדערפֿענישען אין לעבען. באַזונדער האָט מען געמאַלען אין שוואַרצע פאַרבען די רעליגיעזע און נאציאנאַליסטישע צוקונפֿט פון די אמעריקאנער אידען. אלץ האָט דאָ געזאָלט זיין צו פֿלאַד, צו אויבערפֿלעכליך, צו קאַמערציאַליזירט, צו קאַלירלאָז און צו ס'אויך־מייך דאַנה'דיג, אז פון דאַנען זאָל קענען ארויסוואַקסען א אידענטום וואָס זאָל זיין טראַדיציאָנעל אזוי איינגעוואָרצעלט און גייסטיג אזוי טיעף ווי אידען זיינען געווען ביז אהער אין אלע אנדערע לענדער וואו דער גורל האָט זיי פאַרשטויסען. מען האָט געמוזט זיין נאָר א גרויסער אַפּטעמיסט און נאָר א גרויסער מאַמין צו זעהן א ליכטיגע, גייסטיגע צוקונפֿט פאַר'ן אמעריקאַנעם אידענ־טום. בלויז געצעהלטע זיינען געווען באַשאַנקען מיט אַט דעם אַפּטימיום און מיט אַט דער אַמונה. מען האָט געדאַרפֿט זיין פּולקאַם פאַרקניפֿט און פאַר-בונדען מיט דעם אידישען עבר, האַבען א גענויע פאַרשטענדניס פון דעם גאַנג פון דער אידישער געשיכטע, אז מען זאָל ניט פאַרלידען דעם גלויבען אין דעם היסטאָרישען גורל פון אזא גרויסען אידישען קבוצ ווי איז אמעריקא. עס האָט זיך באַזונדער געפּאָדערט א גענויע באַקאַנטשאַפֿט און גרינדליכע פאַרשטענדניג פון דעם גאַנצען צוזאַמענשטעל, גייסטיג און מאטעריאַל, פון די אמעריקאנער אידען, אז מען זאָל בכלל וועגען זיי קענען אורטיילען און ארויסזאָגען א באַשטימטע מיינונג וועגען זייער געגענוואַרט און זייער צוקונפֿט.

עס איז דערפאַר פון ספּעציעלען אינטערעס וואָס דער ליובאוויטשער רבי האָט נאָך מיט מעהר ווי א צעהנדליג יאָהר צוריק פּאַראַויסגעזאַגט א

גרויסע און הערליכע צוקונפט פאר די אמעריקאנער אידען, ערקלעהרענדיג אז אט די "עצמות היבשות" וואס דאס אמעריקאנער אידענטום האט מיט זיך פארגעשטעלט, וועלען נאך אויפגעלעבט ווערען און וועלען דא אין לאנד שאפען, ווי דער ליובאוויטשער רבי דריקט זיך אויס אין זיינע כתבים, "א נייע אלטהיים".

עס איז טאקע אין אט די כתבים זיינע, וועגען זיין דאמאלסדיגען באזוך אין אמעריקא, וואו דער ליובאוויטשער רבי צייגט זיין טיפען חוש און זיין ברייטען בליק, ער האט מיט א קלאר אויג געזעהן די צוקונפט פון די אמעריקאנער אידען.

דער ליובאוויטשער רבי איז דאס ערשטע מאָל געקומען קיין אמעריקא סוף זומער 1929, ביים סוף פון דעם גרויסען פינאנציעלען-אויפשוואונג אין אמעריקא, ווען אויף דער אירישער נאם האט געשוויבעלט און געגריבעלט מיט מיליאָנערען און די וואָס האָבען זיך געריסען צו זיין מיר ליאָנערען. עס איז געווען די צייט פון מאטעריאליסטישען געיענ, ווען דאס גלאַנץ פון נאָלד האָט אלעמען געהאט פארבלענדעט, ווען דער עושר האָט זיך געיאָגט נאָך גרעסערע עשירות און דער אַרעמאן האָט גע'חלום'ט פון ווערען געושר. פאבעלהאפטע פארמעגענס זיינען דערוואָרבען געוואָרען איבער נאכט. אַט אין יענער, כמעט לעגענדארער, צייט איז פשוט געווען ריזיקאליש צו ריידען צום אמעריקאנער אירישען עולם פון א נייעם גייסטיגען לעבען. אזוינע רייד זיינען געווען להוט צו פאלען אויף טויבע אויערען. מען איז געווען צופיעל פארבלענדעט פון די פאנטאסטישע פארמעגענס, וועלכע האָבען אויסגעקוקט צו זיין דערגרייכבאר פאר יעדען, אז מען זאָל זיין פעהיג צו קענען אויפכאפּען דעם "קול דממה דקה" פון אירישער גייסטיגקייט, נאָך ווייניגער פון אירישער צדקות וואס פאָדערט אַפּערוויליגקייט און א גרויסע מאָס פון זעלבסט־פארלייקענונג, אַפּאָגענדיג זיך פון עולם הזה'דיגקייט און דערהויבען זיך צו דעם עולם האצילות.

דער ליובאוויטשער רבי האָט דאמאלס אויך געהאט די געלעגענהייט צוצוזעהן ווי אין משך פון א קורצער צייט זיינען די פריהערדיגע עשירים פארוואַנדעלט געוואָרען אין אביונים און די וואָס האָבען גע'חלום'ט פון, און זיך געיאָגט נאָך, עשירות האָבען געדארפט אָנהויבען זוכען א שטיקעל ברויט. דער ליובאוויטשער רבי האָט געהאט צוגעזעהן דעם גאנצען וואָל סטריט קראַך מיט אלע זיינע נאָכפּאָלגענדיגע וועהטאָגען וואָס האָבען געבראכט כאַאָס אין אלגעמיינעם און אירישען לעבען.

אויך נאָך דעם פינאנץ־קראַך, מיט וועלכען א נייער קאפיטעל פאנגט זיך אָן אין אמעריקאנעם אירישען און אלגעמיינעם לעבען, האָט מען קוים געקענט ריידען צו די אירישע מאסען וועגען א נייעם גייסטיגען לעבען. מען איז נאָך דאמאלס געווען צופיעל אויפגעטרייסעלט פון דער פּלוצים־דיגער עקאָ־נאָמישער איבערקעהרעניש וואָס האָט אָנגעהירט יעדען איינעם אין לאַנד, אז מען זאָל זיך וועלען, אָדער קענען, קאַנצענטרירען אויף גייסטיגע ווערטעהען. אונטער אַט די אומשטענדען און ערפּאהרונגען וואָלט אן אנדערער, מיט ווייניגער פארשטענדנים און ווייניגער גלויבען אין די גייסטיגע אייגענשאַפּ־טען פון אירישען מענשען ווי דער ליובאוויטשער רבי, געקענט ארויסטראָגען

א נאך אנדער אורטייל וועגען דעם מהות פון די אמעריקאנער אידען. גראד האָט דער ליובאוויטשער רבי געהאט די געלעגנהייט צו באַקענען זיך גענוי מיט די אמעריקאנער אידען. ער האָט אויף זיין דאמאלסריגען באזוך אין אמעריקא באַרייזט דאָס לאַנד אין איהר לענג און ברייט. ער האָט באזוכט צעהנדליגע אידישע קהלות און איז געקומען אין פערזענליכען קאָנטאַקט מיט טויזענדע און טויזענדע אידען, מענער און פרויען, פון אלע קלאַסען, שיכטען, שאַטירונגען און ריכטונגען. מיט א שאַרף אויג, מיט אן אויפכאַפּענדיגען אויער, מיט א פיהלענדיג האַרץ און מיט א פּעדער וואָס ער באַנוצט אויס-צודריקען זיינע געדאַנקען אין שריפט, האָט דער ליובאוויטשער רבי פאַרמירט א באַשטימטע מיינונג וועגען די אידען אין אמעריקא אין דער געגענווארט און אין דער צוקונפּט.

קלינגט דערפאַר פּראַפּעטיש ווען דער ליובאוויטשער שרייבט אין זיינע כתבים אז "איד האָב, ברוד השם, געפונען דעם צושטאַנד פון די אמעריקאנער אידען א סך בעסער און שעהנער ווי איד האָב זיך פאַרגעשטעלט לויט פאַר-שידענע ידיעות וועלכע איד פלעג באַקומען. אירער איד בין דאָרט אליין געווען".

פאַראויסזאָגענדיג אז דעם "מעין טהור", וואָס יעדער איד אין אמעריקא האָט געבראַכט מיט זיך פון דער אַלטער וועלט, אז די נייסטיגע ירושה פון די פריהערדיגע דורות, וואָס יעדער אימיגרירטער איד האָט געבראַכט אין זיין האַרצען, "וועט ער אויך איבערגעבען צו זיינע קינדער און קינדס-קינדער", מאַכט דער ליובאוויטשער רבי די קאָמענטאַרישע ערקלעהרונג, "אז אין אמע-ריקא וועט זיך אויפבויען א ניי-אַלטע אידישקייט".

עס איז כאַראַקטעריסטיש ווי דער ליובאוויטשער האָט נאָך דאמאלס אויפגעכאַפט און אויפגעפאַסט דאָס אידישע לעבען אין אמעריקא. פאַר דעם ליובאוויטשער איז גאַנץ פאַרשטענדליך וואָס אידען, קומענדיג קיין אמע-ריקא, נאָך שווערע איבערלעבונגען, און זיענדיג געצוואונגען זיך אריינצור-וואַרפען אין דעם היגען שטראַם פון לעבען, האָבען זיי זיך אויסגעמאַטערט דורך דעם קאַמף פאַר זייערע "צרכי החיים" (לעבענס באַדערפענישען) און דערפאַר ביסלעכווייז "פאַרגעסען דאָס וואָס זיי האָבען געזעהן און געהערט און דאָס וואָס זיי האָבען געפיהלט אין דער אַלטער היים".

אַבער ווי פאַרהאוועט די אמעריקאנער אידען זיינען און ווי פאַרטאָגן זיי זיינען אין מאַטעריאַליזם, דערקענט אַבער אין זיי דער ליובאוויטשער רבי זייער ביינקעניש נאָך עפעס נייסטיגעס, אויב אפילו דאס זאַל זיין ניט מעהר ווי א ניט-פאַרגעסענע עראינערונג פון דער אַלטער היים. דער רבי זעהט אַט די ביינקעניש פון די אמעריקאנער אידען אין זייערע אויגען. "אַהן ווערטער", שרייבט ער, "גיבען זיי (די אמעריקאנער אידען) ארויס דורך זייערע אויגען זייערע אינערליכע האַרציגע געפיהלען. ביי געוויסע שמחות (ספעציעל ביי חסידישע מסיבות) ווערען זיי פשוט אינגער אויף צעהנדליגע יאָהר. זיי לעבען דאמאלס ווידער איבער זייער פאַרגאַנגענהייט. זיי פרישען אַפּ זייער יונגען און עס ווערט ביי זיי ארויסגערופען א טיעפע ביינקעניש נאָך דעם אַמאַל. זיי הויבען דאן אַן קוקען מיט פאַטעריליכען רחמנות אויף

זייערע קינדער וועלכע האָבען ניט געהאט די געלעגנהייט צו זעהן און צו פיהלען וואָס זיי".

דער רבי זעהט אין אָט די אָפגעפרישטע עראינערונגען און ארויסגעריר פּענע בענקשאפט, צוריק זיך צו פארבינדען מיט דער פארגאנגנהייט פון וועלכער זיי זיינען געווען אָפגעריסען, ניט נאָר די שטויסקראפט אויבצולע-בען די אמעריקאנער "עצמות היבשות" און צו פארבינדען די נייע וועלט מיט דער אלטער, נאָר אויך דעם נייעם כח וואָס וועט ווירקען, אז טאטעס זאָלען איינפלאַנצען מעהר אידישקייט אין זייערע קינדער און שאַפען א בריק פון אידישער טראַדיציע צווישען דעם דור פון אידישע אימיגראַנטען און דעם דור פון היגעכאַרענע אידען.

טריי צו דעם עכט אידישען גייסט וואָס פארבינדט די פארגאנגנהייט מיט דער געגענווארט און די געגענווארט מיט דער צוקונפט, האָט דער ליובאַ-וויטשער רבי א גרויסען אינטערעס אין דער ערציהונג פון דער אידישער יוגענד אין אמעריקא. ער וויל א נייעם דור פון א טיעפ־פיהלענדיגער יוגענד און גרינדליך־וויסענדיגע אידען אין אמעריקא. ער קוקט זיך שטארק צו צו די אמעריקאנער יוגענד אָרגאניזאציעס סיי פון בחורים און סיי פון מיידלעך.

"עס האָט מיר", שרייבט דער ליובאוויטשער רבי, "זעהר טיעף אינטע-רעסירט צו וויסען דעם צושטאנד פון דער אידישער יוגענד אין אמעריקא. איד האָב אויסגעפונען, אז אין דער יוגענד ליגען גרויסע אוצרות פון אידישען מאַראַלישען רייכטום. די דאָזיגע אוצרות זיינען נאָר דערווייל נישט קיין אויס-געארבייטע, אָבער זיי זיינען דאָרט באשטימט פאראן. מיט גרויס שמחה זאָג איד, אז די אמעריקאנער אידישע יוגענד האָט א גרויסע צוקונפט אין דער אידישער וועלט".

און דער רבי זאָגט ארויס מיט גרויס קלאַרקייט וואָס ער ערווארט פון דער אידישער יוגענד אין אמעריקא.

"די יוגענד קען, דאָרף און מוז נעהמען א באשטימטע שטעלונג צו דעם אויפבו אין דער באפעסטיונג פון אידישקייט אין די פּעראייניגטע שטאטעס. די יוגענד קען, דאָרף און מוז העלפען לייגען א ריכטיגען און געזונטען פונ-דאמענט פון תורה־אידישקייט דאָ אין לאַנד. איד בין זיכער, אז די אידישע יוגענד וועט דאָ, מיט דעם אויבערשטענס הילף, שרייבען נייע, שעהנע קא-פיטלעך אין דער געשיכטע פון אידישען פאַלק".

און ווייל דער ליובאוויטשער רבי איז אזוי זיכער מיט דער אידישער יוגענד און די אידישע צוקונפט אין אמעריקא, רופט ער אויס מיט גרויס פאטאס אין זיינע כתבים צו דעם איצטיגען דור פון גלייכנילטיגע אידען: "שמע ישראל". ער פאָדערט אלעמען אויף צוריקצוקעהרען זיך צום אידישען שורש און צוריק צו פארקניפען זיך מיט אידישער טראַדיציע, ווייל, ווי דער רבי דריקט זיך אויס, "פארבינדענדיג זיך מיט דעם עבר פארבינדט מען זיך מיט דער צוקונפט". דער רבי זאָגט ארויס דעם געדאַנק, אז דורך דעם וואָס די איצטיגע טאטעס וועלען זיך דערנעהנטערען גייסטיג צו זייערע טאטעס, וועלען זיי משפיע זיין אויף זייערע קינדער אז אויך זיי, די קינדער, זאָלען זיך דערנעהנטערען צו זיי, די טאטעס.

דער ליובאוויטשער רבי מאכט דערביי קלאַר וואָס אזוינס עס אין די

פליכט פון עלטערען צו קינדער; עם מוזען געשאפען ווערען מעהר און בעסערע אידישע ערציהונג אינסטיטוציעס און דורך דעם וועט די נייע אירי-שע היום אין אמעריקא אָנגעפילט ווערען מיט דעם גייסט פון דער אלטער היום. דאָס איז דער צווייטער וויכטיגער מאַמענט אויף וועלכען מיר שטעלען זיך אַפּ אין שייכות מיט דעם רבינ'ס זכרונות.

3

מיט'ן נאנג פון דעם קריג איז אלץ גרעסער געוואָרען די צאָהל פון ציווילע מענשען — מענער, פרויען און קינדער — וואָס מאַכען דורך די אלע שרעקען פון לופט-באַמבארדירונגען פון שטערט מיט מיליאָנענדיגע באַפעלקערונגען. מיליאָנען קענען איצט דערצעהלען וועגען זייערע אייגענע ערפאהרונגען אונ-טער לופט-אַטאָקעס, ווען עס האָגעלט פון הימעל מיט פייער און ווען גאנצע גאסען ווערען פארוואַנדעלט אין חורבות, באַגראָבענדיג אונטער זיך מאַסען מענשען. קיינער האָט נאָך אַבער געשילדערט מיט אזוי פיעל גרוילאָפּטע איינצלעהיטען די טראַגעדיע פון אַ שטאָט אונטער דעם פייערדיגען האַגעל פון די נאַצישע לופט-מחבלים, ווי דער ליובאוויטשער רבי אין זיינע כתבים. דער ליובאוויטשער רבי, וועלכער האָט דורכגעמאַכט די באַמבארדירונג פון וואַרשע און האָט צוגעזעהן דעם גאַנצען חורבן פון דער פּוילישער הויפט-שטאָט, האָט מיטגעבראַכט קיין אמעריקא איינדרוקען וואָס וועלען אויף שטענדיג בלייבען איינגעקריצט אין זיין מח, און, ווי ער אַליין זאָגט, איז ער נאָך אלץ "אונטער דעם גרויסען רושם פון דעם וואָס ער האָט איבערגעלעבט און וואָס ער לעבט נאָך איצט דורך, שוין זייענדיג אויף דעם באַדען פון דער מנוחה'דיגע אמעריקא".

עס איז אַט די שילדערונג פון זיינע איבערלעבונגען אין וואַרשע אויף וועלכע דער לייענער פון דעם רבינ'ס זכרונות און כתבים מוז זיך אַפּשטעלען. זיי וויזען אויף דעם רבינ'ס ברייטען פאַרנעהם און דוידרירינגענדיגע בליס. עס איז דערביי אויך דער מוסר השכל וואָס ער טראַגט ארויס פון די אלע מורא'דיגע פאַסירונגען פאַר די אידען אין אמעריקא. פאַר דעם ליובאוויטשער רבי'ן איז נישט גענוג בלויז צו באַדויערען און צייגען סימפּאטיע צו אונזערע אונגליקליכע ברידער מעבר ליב, ער פאַדערט אז די אידען אין אמעריקא זאָלען פון דעם אלעם עפעס לערנען און ניט נאָר העלפען די אונגליקליכע אויף יענער זייט ים, נאָר טאַקע אויך דאָ אין אמעריקא באַפעסטיגען אידיש-קייט אזוי, אז מיר זאָלען קענען דאָ צוריקבויען דאָס וואָס אַ גרויזאַמער שונא האָט חרוב געמאַכט אַנדערשוואו.

דער רבי מאַכט אין זיינע כתבים אַ טרעפליכען פאַרגלייך צווישען דער איצטיגער מלחמה און די מלחמה פון 1914: איז דעם ערשטען וועלט-קריג איז געווען אַ פּראָגנאָס, די ציווילע באַפעלקערונג אין די שטעט און שטעטלעך זיינען פאַקטיש געווען געזיכערט. אין דעם איצטיגען קריג האָט זיך דער פּראָגנאָס אַריבערגעטראָגען אין די שטעט גופא וואו פרויען און קינדער, זקנים און חלאים זיינען די קרבנות.

וואָס איז שייך די באַמבארדירונג פון וואַרשע, וואָס דער ליובאוויטשער רבי האָט דורכגעמאַכט, איז זי נאָד טראַגישער און איז ניט דער ערך צו פאַר-גלייכען ווערען מיט דער באַמבארדירונג ווי, לַמשל פון לאַנדאָן. לאַנדאָן פאַר-טיידיגט זיך געגען דעם שונא, און זי איז שוין איצט אויך ניט די ערשטע גרויסע שטאָט וואָס ווערט באַמבארדירט פון דער לופט. וואַרשע איז אַבער ניט געווען גרייט זיך צו פאַרטיידיגען געגען לופט-אַטאָקעס און האָט אויך ניט געהאַט די מעגליכקייט דערצו. אַ חוץ דעם איז וואַרשע געווען די ערשטע גרויסע שטאָט וואָס די נאַציס האָבען באַמבארדירט פון דער לופט אין דעם איצטיגען קריג. איז טאָקע דער הורבן וואַרשע געווען אויך גרויס און די צאָהל מענשליכע קרבנות אזוי מוראַ'דיג. הייזער, ווי דער רבי דערצעהלט, זיינען איז עטליכע סעקונדען חרוב געוואָרען און אַלע זייערע איינוואוינער זיינען פאַרשאַטען געוואָרען. צושמעטערטע מענשליכע קערפערס האָבען זיך געוואַל-גערט אין די גאַסען אויסגעמישט מיט די טויטע קערפערס פון פערד און הינט. אַפגעריסענע מענשליכע אברים האָבען זיך אַרומגעוואַלגערט אויף שריט און טריט.

אַבער דעם גרעסטען רושם אויפ'ן רבי'ן האָט געמאַכט — און דערפאַר מאַכט עס אויך דעם גרעסטען רושם אויפ'ן ליינער — דאָס וואָס ער האָט דורכגעלעבט י"ד תשרי פון יאָהר ת"ש. מיר וועלען דאָ איבערגעבען די דאָזיגע איבערלעבונג פונ'ם רבי'ן איז זיינע אייגענע ווערטער און זאָל עס דיענען ווי זיין אייגענע הקדמה צו זיינע זכרונות :

"עס איז געווען צוועלף אויגער ביטאַג. די באַמבארדירונג פון וואַרשע איז אין יענעם טאָג פאַרשטאַרקט געוואָרען. מיר האָבען פאַרלאָזט דאָס הויז כדי צו זוכען שוץ אין אַ קעלער טיעף אין דער ערד. מיר זיינען דאָרט פאַרבלי-בען דעם גאַנצען נאַכמיטאָג, און האָבען דאָרט געדאווענט מנחה בצבור מיט גרויס כוונה און התעוררות. עס האָט געמוזט זיין אויגער פיער נאַכמיטאָג ווען דער קעלער איז אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון באַמבעס וואָס האָבען געקראַכט אין די גאָר גאָהענטע גאַסען. הייזער זיינען איינגעוויקעלט גע-וואָרען אין פלאַמען. פיעל-שטאַקיגע געביידעס האָבען צוזאַמענגעקראַכט און באַגראָבען אונטער זיך אַלע וואָס האָבען זיך דאָרט געפונען.

"מיר האָבען דערפיהלט די גרויסע סכנה צו בלייבען ווייטער אין קעלער. עס איז געווען אַ געפאָהר אז מיר זאָלען זיך פון דאָרט מעהר ניט קענען רא-טעווען. האָבען מיר פאַרלאָזט דעם קעלער און געלאָפען זוכען שוץ וואו נאָר די אויגען האָבען געטראָגען.

"לויפערדיג דורך די גאַסען האָבען מיר פאַר זיך געזעהן אַ מוראַ'דיג בילד.

"הייזער זיינען געווען קנוילען פון פיער און רויך. דערשראָקענע מענ-שען, דער הויפט פרויען, קינדער און זקנים זיינען געלאָפען און געיאַמערט. די באַמבארדירונג איבער אונזערע קעפ האָט זיך געשטאַרקט מיט יעדע מינוט. די גאַסען האָבען שוין אויסגעזעהן ווי פיערדיגע ימים. פלאַמיגע צינגער ווי פון נייגאַנטישע חיות האָבען זיך געשלענגעלט און געקנוילט, גרייט, ווי אונז האָט אויסגעזעהן, צו פאַרשלינגען די גאַנצע וועלט. וואַלקענס פון שוואַרצען

רויה, וואס האָבען אויסגעזעהן ווי מורא'דיגע באשעפענישען, האָבען ארויס-געזעצט פון די ברענענדיגע הייזער.

"גראד איז דאמאלס געווען א שעהנער, זוניגער נאכמיטאג. נאָר עס האָט אויסגעזעהן ווי די וואַלסענס רויך וואַלטען געהאט פארשטעלט די ליכ-טיגע שייץ. מענשליכע משחיתים האָבען זיך פארמאָסטען צו פארשטעלען דאָס ליכט וואָס איז באשאפען געוואָרען פון דעם אויבערשטען אליין.

"א פאָר שעה זיינען מיר, צוזאמען מיט א נאנצער מחנה פון ביו'ל טויט צושראַקענע מענשען, געלאָמען פון איין שוץ פלאַץ צום צווייטען, פון איין טויער צום אנדערען.

"איז איינעם פון די שוץ-פלעצער האָט זיך פארזאמעלט אז עולם פון עטליכע הונדערט נפשות. דאָס זיינען געווען מענשען פון פארשידענע ריכ-טונגען און שאטירנגען: אידען מיט לאנגע קאפאָטעס און מיט בערד און פאות און מיט די באוואוסטע ווארשעווער היטעלעך אויף די קעפ; פרויען אין שייטלאך און פארוקען; אידען מיט ראזירטע פנים'ער, און פרויען, יונגע און מיטעלי'אהריגע, וואָס האָבען גערעדט נאָר פויליש. אלע זיינען געשטאנען צובראָכענע און פארצווייפעלטע. דער גרויסער אומגליק און די גרויסע שרעק האָט זיי אלעמען פאראייניגט.

"אונזער גרופע וואָס איז באשטאנען פון מיר אליין, מיינ פאמיליע און עטליכע מנינים תלמידים פון דער ישיבה תומכי תמימים, האָבען אלע גע-האלטען אין זאָגען תהילים, פלוצים איז די לופט אויפגעטרייסעלט געוואָרען פון א מורא'דיגען קראַך. א באַמבע האָט אויפגעריסען לעבען אונט. איז איין אויגענבליק האָט זיך פאנגאנדערגעגאָסען א טייד פון פלאמינגען פיער. יעדער פון אונט האָט זיך דערזעהן פנים אל פנים מיט'ן טויט.

"איז איין און דעמועלכביגען מאַמענט האָבען אלע וואָס זיינען דאָרט געווען פארזאמעלט, — אלע מיט איין קול, און אלע ווי איין מענש — אויסגעשריען: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אהר". עס איז געווען דאָס אויס-געשריי פון מענשען וואָס זיינען זיכער אז זיי געפינען זיך ביים סאמע שוועל פון טויט...

"אזא שמע ישראל פון פארשידענע מענשען מיט פארשידענע וועלט-אנשוואונגען, מיט אזא טיעף-הארציגען אויסגעשריי, האָב איד נאָך קיינמאָל ניט געהערט. איד בעט ביי השם יתברך אז אָט דער שמע ישראל זאל זיך אויף אייביג אויפהיטען אין מיין זכרון.

"מען האָט בעשיינפערליך געקענט זעהן ווי גרויס און ווי טיעף עס איז איינגעוואַרצעלט אין דעם אידישען הארץ די אמונה. עס איז געווען אין אָט דעם מאַמענט וואָס איד האָב געלערנט, אז יעדעס שלעכטעס ענטהאלט אויך א סך גוטעס. אָט דער אלגעמיינער אמונה-תממות'דיגער שמע ישראל האָט פאר מיר געעפענט נייע קוואלען פון ליעבע צום אידישען מענשען און ארויס-גערופען ביי מיר גרויס דרד ארץ פאר די אידישע זיהן און טעכטער."

מיט אָט דעם איז זיגען איז גאַרניט קיין וואונדער וואָס דער ליובאוויטשער רבי טראָגט ארויס פון דער גרויסער אידישער טראַגעדיע אין אייראָפּא א מוסר השכל פאר די אידען אין אמעריקא. עס וואַלט פאר איהם, ווי פאר אונט אלעמען, געווען נאָך א גרעסערע טראַגעדיע אויב די אידען אין אמעריקא

זאלען אין זייער מנוחה'דיגקייט פארגעסען אָדער פארנאכלעסיגען זייער גא-
ציאנאלע פליכט.

פאר'ן ליובאוויטשער רבי'ן איז עס אן ענין פון שטענדיגע פליכטען.
וואָרעם לויט זיין אנויכט דארף און מוז יעדער איד זיך באטראכטען ווי א
"זעלנער וואָס מוז געהאָרצאָם אויספאַלגען וואָס מען הייסט איהם".

טאקע איז שייכות מיט דעם דערזעהלט דער ליובאוויטשער וועגען איי-
נעם א ר' זלמן, א באקאנטער חסיד וואָס האָט געוואוינט אויף א ישוב
ניט ווייט פון ליובאוויטש. דער דאָזיגער ר' זלמן פלעגט די ימים נוראים פאר-
בריינגען אין ליובאוויטש ביים רבי'ן.

עס איז געווען אין דעם טאָג פון ערב יום כפור. נאָך תפילת שחרית
איז דער דאָזיגער ר' זלמן אריינגעקומען צום ליובאוויטשער רבי'ן, — דער
פאטער פון דעם איצטיגען רבי'ן — און פרעהליך און ברייטלאך א זאָג
געטאהן: גוט יום טוב, רבי.

"דער טאטע, זכרונ לברכה, — דערזעהלט דער ליובאוויטשער אין
זיינע כתבים — איז דאמאלס גראד געווען זעהר ערנסט, שטארק פארטיעפט
אין א ספר. ער האָט געענטפערט ר' זלמן'ען:

"יא, עס איז יום טוב און יום טוב איז א שמחה. אָבער עס איז היינט
ערב יום כפור. עס איז א מאַמענט פון התעוררות און תשובה. מען דארף
טהאָן תשובה און האָבען חרטה אויפ'ן עבר און מקבל זיין אויף זיך צו טהאָן
גוטעס אויף להבא".

אויף דעם האָט ר' זלמן תמימות'דיג א זאָג געטהאָן: "רבי, מיר זיינען
ניט מעהר ווי זעלנער. מען האָט אונז אָנגעזאָגט, אז ערב יום כפור ביז האלבען
טאָג איז יום טוב און מען דארף זיין פרעהליך. ערפילען מיר וואָס מען האָט
אונז אָנגעזאָגט און מיר זיינען יום טוב'דיג. נאָך האלבען טאָג דארף מען
דאוונען מנחה, זאָגען על חטא און טהאָן תשובה. דאמאלס פאנגט זיך אָן די
צייט פון גרויס תהעוררות און השתפכות הנפש ווי עס פיהרט זיך יום כפור.
דערווייל, רבי, גיט מיר א שטיקעל לעקאד".

דער ליובאוויטשער דערזעהלט דאן ווי זיין פאטער איז אריין אין
התלחכות פון ר' זלמן'ס פשוט'ן און תמימות'דיגע ענטפער. עס איז איהם
געפעלען געוואָרען ר' זלמן'ס אויסדרוק: "מיר זיינען זעלנער". דער ליובא-
וויטשער פיהרט אויס, אז אידען דארפען זיך פיהלען ווי זעלנער סיי ווען זיי
זיינען אונטער'ן האַגעל פון פויער ווי אין די מלחמה לענדער און סיי ווען
זיי געניסען די פרוכט פון שלום און מנוחה ווי אין אזא לאַנד ווי אמעריקא.
ער זעהט קלאָר די פארבינדונג צווישען די אידען וואָס לעבען אונטער
אַל די צוויי ענטגעגענעזעצטע באדינגונגען ווי די וואָס עקזיסטירען איצט
אין אייראָפּא און די וואָס עקזיסטירען אין אמעריקא. זיי זיינען זעלנער פון
איין ארמיי, זיי זיינען אונטער איינער און דערזעלביגער דיסציפלין. איינעם
פליכט איז צו בלייבען טריי זיין פאַסטען אונטער די ערנסטע באדינגונגען פון
קריג און אלערליי פארפאַלגונגען מצד אונזערע שונאים, און דעם צווייטעם
פליכט איז צו בלייבען טריי זיין פאַלס לעבענדיג אונטער די גליקליכערע
באדינגונגען פון דער פרויער אמעריקא. ניט דער ערשטער, — דער אייראָ-
פּעאַישער איד — דארף אריינפאלען אין יאוש און ניט דער צווייטער — דער

אמעריקאנער איד — דארף און טאָר פאָרנעסען פון וואוילטאָג זיינע נאציאָ-נאלע פליכטען.

נאָר אַט די מאַמענטען אויף וועלכע מען מוז זיך אַפּשטעלען ווען מען ליענט דעם ליובאוויטשער'ס זכרונות און כתבים, געהען מיר איבער צו די זכרונות גופא.

זאָל דאָ נאָר באַמערקט ווערען, אז דער רבי האָט אייגענטליך זיינע זכרונות און כתבים געשריבען, און שרייבט זיי ווייטער, מיט קיינע כוונות זיי צו פאַרעפענטליכען אין אַ צייטונג און מעגליך אויך ניט אין קיין בוך פאַרם, עס איז אָבער געווען מיין פריווילעגיע ווי אַ לאַנגיעהריגער פריינד פון דעם רבי'ן צו ווערען אַנפערטרויט מיט די דאָזיגע זכרונות און כתבים, און פיהלענדיג דעם גרויסען ווערט פון זיי און דעם אומגעהויער גרויסען אינ-טערעס און אויסערגעוויינליכע באדיטונג וואָס זיי האָבען ווי אַ היסטאָרישער דאָקומענט און גרויסער ליטעראַרישער אוצר, האָב איד געפיהלט אז זיי דאַר-פען איצט, און דוקא איצט פאַרעפענטליכט ווערען. דער רבי האָט צו דעם צוגעשטימט איבערנעבענדיג אין מינע הענד דאָס רעדאָקטירען און דאָס צו-גרייטען צום דרוק פריהער אין "מאַרגען זשורנאַל", און איצט אין בוך-פאַרם.

תשרי, תש"א. ניו יארק.

א

די שטאָט פון מענשען ליבע

די באדייטונג פון אידישע שטעט און שטעטלעך. — דער גרינדער פון ליובאוויטש.
— דער עלטסטער בית מדרש אין ליובאוויטש און אויף וועמעס נאָמען ער
רופט זיך. — ווען גולנים האָבען מער־זיירט די וועלדער ארום ליובאוויטש.

ניטאָ כמעט קיין שטאָט אָדער שטעטלע אין גאנץ אייראָפּא וואָס זאָל
ניט זיין פּאַרבונדען מיט דעם אידישען עבר אָדער די אידישע געגענווארט,
וואָס זאָל ניט האָבען צו דערצעהלען א שטיק אידישע געשיכטע און וואו די
שטיינער און די ערד זאָלען ניט זיין דורכגעווייקט מיט אידיש בלוט און
אידישע טרעהרען. בלוזי די נעמען פון געוויסע שטעט און שטעטלעך רופען
ארויס עראינערונגען און לעבען פאַר אונז אויף די געשטאַלטען פון ליכטיגע
אידישע פּערזענליכקייטען וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט אין משך פון
דורות מיט זייער תורה און זייערע מעשים טובים, אָדער מיט זייער מאַרטי־
רערטום.

יערע שטאָט און שטעטלע האָט זיך איהר אייגענעם קאָפיטעל אין דער
אידישער געשיכטע. פאַראן שטעט און שטעטלעך וואָס שטעלען מיט זיך פאַר
גאַנצע באוועגונגען און גאַנצע פּעריאָדען אין אידישען לעבען. אזא שטאָט,
בעסער געזאָגט, שטעטלע אין אויך ליובאוויטש, וועלכע אין משך פון
הונדערט און צוויי יאָהר און צוויי חדשים געווען דער זיץ פון פיער דורות
חבד'ישע רביים און דער צענטער פון דאָס חבד'ישע חסידות מיט הונדערטע
טויזענדע נאַכפאלגער איבער גאַנץ רוסלאַנד און אנדערע לענדער.
אין גאַנצען אין דאָס חבד'ישע חסידות, פון וועלכע דער אלטער רבי ר'
שניאור זלמן ז"ל, דער בעל התניא, אין געווען דער גרינדער, הונדערט און
פינף און זיבעציג יאָהר אַלט. דאָס מיינט, אז צוויי און זיבעציג יאָהר און
צעהן חדשים האָט חבד געהאַט איהר צענטער אנדערשוואו אָדער האָט פשוט
אפגעריכט גלות. גאַר אין אַנפאַנג אין עס געווען ליאזשנע. אין ליאזשנע אין
חבד פּאַקטיש געבאַרען געוואָרען. שפעטער אין עס געווען ליאדי וועלכע
איז מעהר ווי וועלכע אנדער שטאָט פאַרבונדען מיט'ן נאָמען פון דעם
אַלטען רבי'ן.

פון י"ח חשוון, תרע"ג, אין משך פון דעם פאַריגען וועלט־קריג, ווען
ליובאוויטש האָט געמוזט עוואַקואירט ווערען, און ווען מײן פּאַטער, זכרונו
לברכה, האָט מיט דער גאַנצער רבי'אישער משפּחה געמוזט אויסוואַנדערען,

איז שוין ליובאוויטש מעהר ניט דער זיץ פון די רביים און דער צענטער פון חבד. אבער דער נאמען ליובאוויטש וועט שטענדיג דערוועקען זימע עראינערונגען און דאס חבד'ישע חסידות און וועט שטענדיג דערוועקען זימע עראינערונגען און מיט זיך פארשטעלען א הערליך קאפיטעל אידישע געשיכטע.

כאטש ליובאוויטש האט אנגעהויבען פיגורירען אין דער געשיכטע און די ענטוויקלונג פון חב"ד ערשט מיט'ן צווייטען דור רביים פון דער שניאורסאן נזע, איז אבער כאראקטעריסטיש וואס אט די שטאט שפיעלט א ראלע אין דער סאמע אנטשטעהונג פון חבד און אפשר פון דאס נאנצע חסידות, און טאקע נאך א סך פריהער, — דאמאלס ווען נסתרים, בעלי מקובלים און צדיקים פון פארשידענע מינים און ריכטונגען האבען געווירקט אין אידישען לעבען, און צוגעגרייט דעם וועג פאר דעם בעל שם טוב הקדוש.

ניט אומזיסט איז ליובאוויטש באשטימט געווארען צו שפיעלען אזא וויכטיגע ראלע, פריהער אינ'ם לעבען פון די פארבארגענע צדיקים און בעלי מקובלים, און שפעטער אינ'ם לעבען פון די חבד'ישע רביים און חסידים. ליובאוויטש איז צוליב איהר, אזוי גערופענע, געאגראפישע פאזיציע געווען א פאסיג פלאץ פאר מענשען פון הויכען נייסט זיך דארט אפצוונדערען פון דער דרויסענדיגער וועלט און זיך אינגאנצען אפגעבען מיט תורה און עבודה, אדער נאך דארט אנפאנגען א ניי לעבען באזירט אויף די העכסטע און ריינסטע עמישע פרינציפען פון דער תורה.

ליובאוויטש וועלכע געפינט זיך אין מאהליווער גובערניע, פריהער אין דעם באבינאוויטשער "אויעזד" און נאכהער אין דעם ארשער "אויעזד", ביי דעם טייד דניעפער, אין ווייסרוסלאנד, איז פון תמיד געווען ארומגערינגעלט פון גרויסע וועלדער, וואס האבען איהר געגעבען א פנים פון אפגעשלאסענקייט און די דארטיגע תושבים געגעבען א געפיהל פון התבודדות און מיט דעם לוי- באוויטש געמאכט פאר אן אנציהונגס-פונקט פאר מענשען וואס האבען גע- וואלט זיין מיט זיך אליין און גאהענט צום אויבערשטען און זיין יצירה.

דאס איז טאקע די אורזאך וואס אזוי פיעל פארבארגענע צדיקים האבען פארבונדען זייער גורל מיט ליובאוויטש און האבען אויף איהר געלייגט זייער חותם, שאפענדיג דעם איינדרוק פאר די וואס זיינען באקאנט מיט דער גאר ווייטער פארגאנגענהייט, און מיט דער סאמע אנטשטעהונג, פון ליובאוויטש, ווי די שטאט וואלט געווען מעהר לעגענדע ווי ווירקליכקייט — א צויבער- שטאט מיט צויבער-מענשען — פארשטעלענדיג מיט זיך א אינספעריענדיג- און-פאנטאזיע-רייצענדיג קאפיטעל אידיש לעבען.

שוין ארום דער אנטשטעהונג פון ליובאוויטש אין דער גאר ווייטער פארגאנגענהייט, פיגוריר א מערקווירדיגע אידישע פערזענליכקייט וועמעס אנדיינק איז ניט פארגעסען געווארען אין משך פון דורות ביז צו אונזער אייגע- נער צייט. ר' מאיר איז געווען זיין נאמען. ער האט געהערט צו יענע צדיקים וואס האבען געוואלט לעבען גאר פון דער פראצע פון זייערע אייגענע הענט. ניט וועלענדיג בלייבען אין זיין אלטער היים און בכלל וועלענדיג לייגען א נייעם יסוד פאר זיין עקזיסטענץ און די עקזיסטענץ פון אנדערע אידען, האט ער מיט דריי אנדערע משפחות אויסגעוואנדערט פון זייער שטאט ארער שטע- טעל און אוועק זוכען ערנעץ א פארווארפען ווינקעל, וואו זיך צו באזעצען

אויפ'ן לאנד און פון דער אייגענער ארבייט זיך מפרנס זיין. קענטיג, אז ר' מאיר האט שוין געהאט גע'חלום'ט פון שאפען א אירישע קאלאניע — א געדאנק וואס איז שפעטער פון די ליובאוויטשער רביים אויפגענומען און דערפיהרט געווארען צו נאנץ פראקטישע רעזולטאטען. וואריים, ווי די מעשיות וואס ווער רען דערצעהלט, האט דער דאָזיגער ר' מאיר זיך טאקע פארנומען צו בויען א קאלאניע דארט וואו ליובאוויטש געפינט זיך. ארומגערינגעלט מיט וואלד, און ביי די ברעגעס פון א טייך, איז דער באַדען געווען געוואונשען פאר א קאלאניע. האבען זיך ר' מאיר און די משפחות וואָס האַבען איהם נאָכגעפאלגט, זיך גענומען צו דער ארבייט. מען האט געהאט בויער אין וואלד און געבויט מיט זיי הייזער.

וואָס פאר א נאָמען — אויב מען האט אינגאנצען געטראכט אין אַנפאנג פון א נאָמען — דער דאָזיגער קליינער ישוב האט געהאט, איז ניט באקאנט. אבער דער נאָמען ליובאוויטש, וואָס איז שפעטער געגעבען געווארען אַט דער קאלאניע, וואָס ר' מאיר האט געגרינדעט, האט אינגאנצען געזאָלט מיט זיך פאַרשמעלען און כאַראַקטעריזירען איהר גרינדער.

ווי עס ווערט דערצעהלט, האט ר' מאיר זיך ספּעציעל אויסגעצייכענט מיט זיין גרויסער ליעבע צו אירען און אויך ניט־אירען. זיין אהבת ישראל האט ממש קיין גרעניץ ניט געהאט. ער האט ניט ווייניגער ליעבע ארויסגע־צייגט צו אלע אנדערע מענשליכע באשעפענישען. ער פלעגט האַבען א ווער־טעל, אז דער וואָס געפינט חן אין די אויגען פון מענשען וועט אויך געפינען חן אין די אויגען פון אויבערשטען.

פאַרשטעהט זיך, אז כדי צו געפינען חן ביי מענשען מוז מען זיין גוט און פריינדליך צו יעדערען, מוז מען זיין אַפּפּערוויליג און נאָר טהאָן טובות מענשען.

און ניט נאָר מענשען האט ר' מאיר ליעב געהאט, ניט נאָר דעם בחיר היצורים האט ער רעספעקטירט און פאַרהערליכט, ער האט אויך געליבט און פאַרהערליכט יעדע באשעפעניש, צי דאָס איז א פיער־פיסיגע חיה, צי דאָס איז אַ עוף אָדער א פּוּגל אין דער לופט. אלץ וואָס האט געהאט לעבען אין זיך האט ער פאַרהערליכט און ממש פאַרהייליגט. ער פלעגט זאָגען דעם מאַמר חז"ל, אז ווען מ'צייגט ליעבע צו מענשען טהוט מען א נחת רוח דעם רבונו של עולם.

זעלבסט פאַרשטענדליך, אז דער דאָזיגער ר' מאיר איז געווען א גרויסער בעל גמילות חסדים, סיי צו אירען און סיי צו ניט־אירען. איז דערפאַר זיין נאָמען באלד באקאנט געוואָרען אין דער גאַנצער סביבה און זיין פרסום האט אויך דערגרייכט ווייט אוועק. מען האט וועגען איהם דערצעהלט פאַרשידענע אַגדות. עס איז דערפאַר גאַרניט קיין חידוש וואָס ווען עס איז געקומען דערצו, אז מען זאָל דעם נייעם ישוב, פון וועלכען ר' מאיר איז געווען דער גרינדער, געבען א נאָמען, זאָל מען דעם נאָמען צופאַסען צו ר' מאיר'ס כאַראַקטעריסטישע מעשים. וואָס האט באַזונדערס כאַראַקטעריזירט ר' מאיר'ן אויב ניט זיין ליעבע — ליעבע צו אירען, צו ניט־אירען און צו די שטומע באשעפענישען? האט מען דעם ישוב א נאָמען געגעבען "ליובא", וואָס באדייט סיי אין רוסיש און סיי אין פּויליש "ליעבע", און ערשט שפעטער

איז צוגעגעבען געווארען דער "וויטש", אזוי אז עס האט זיך באקומען דער נאמען "ליובאוויטש".

אט אזוי איז ליובאוויטש געווארען דער סימבאל פון מענשען-ליעבע: ליעבע צו אידען, צו גוים — אין קורצען, צו דער גאנצער יצירה, און, פאר-שטעהט זיך, ווייל ליעבע צום רבנו של עולם, דער באשאפער פון דער וועלט. און ר' מאיר איז געווען נאר דער ערשטער פון א רייע עהנליכע צדיקים און נסתרים וואס האבען איז משד פון הונדערטע יאהרען געמאכט ליובא-וויטש פאר זייער היים. אט טאקע צוליב דעם האט ליובאוויטש שפעטער זוכה געווען צו ווערען א עיר ואם בישראל, פון וואנען עס איז געקומען פיהרערשאפט און אויטאריטעט וואס זיינען אנערקענט געווארען איז דער אידישער וועלט.

ליובאוויטש איז קיינמאל ניט געווארען קיין גרויסע שטאט, כאטש אהין פלעגען שטראמען צעהנדליגע טויזענדע חסידים פון אלע טיילען רוסלאנד. לויט ווי עס ווערט איבערגעגעבען האבען זיך אין ליובאוויטש געפונען הונדערט און צען אידישע משפחות ווען דער מיטעלער רבי האט זיך דארט באזעצט אין תקע"ג. ווען דער אלטער רבי האט, אלס אינגעל, געלערנט אין ליובאוויטש ביי זיין רבי'ן, אין די יאהרען פון תקט"ז און תקי"ז איז די צאהל פון די אידישע משפחות דארט געווען צווישען פינף און זיבעציג און אכציג.

אינגאנצען איז ליובאוויטש אן ערך א ווערסט און א האלב די ליינג און א ווערסט גון א האלב די ברייט. אין מיטען שטאט איז א גרויסער מארק-פלאץ אויף וועלכען עס האבען זיך געפונען די קראמען. פון אט דעם מארק-פלאץ ציהען זיך דריי לאנגע גאסען. איינע — די בראם גאס, וואס פיהרט צום ווען קיין דאבראמיסל. די צווייטע — שילאווא און פיהרט קיין רודניא, און די דריטע גאס — הייסט כאכליוקא וואס פיהרט קיין ראסאסנא. א חוץ די דאזיגע גאסען געפ. ען זיך דארט קלענערע געסלעך וועלכע זיינען באקאנט, אדער זיינען געווען באקאנט, מיט די נעמען סיריצע, די קאלטע געסעל, די וויגאן געסעל און די טייך געסעל. אין צפון פון שטאט פליסט דער גרויסער טייך און אין מערב, ביים בית הקברות, לויפט א קליין טייכעל.

דער גרויסער טייך הייסט בערעזינא, וועלכער ציהט זיך פון דעם דארף וואס טראגט דעם זעלבען נאמען, און דעם נאמען "בערעזינא" האט דאס דארף באקומען צוליב דעם וואלד פון "בעריאזא" בוימער וואס רינגעלט איהם ארום. דאס קליינע טייכעל רופט מען "דאס מצבה טייכעל", ווייל ער שמראמט ארום פון איינע פון די אלטע מצבות אויפ'ן אלטען בית הקברות. די אותיות אויף דער מצבה זיינען אפגעמעקט און מען קען דערפאר ניט ווי-סען וועמעס קבר דארט געפינט זיך. פון דור צו דור איז געווען אנגעזאגט, אז מ'זאל זיך מיט'ן וואסער פון "מצבה טייכעל" ניט באנוצען צו טרינקען און ניט צום וואשען זיך.

כאטש ליובאוויטש איז אין פויליש טעריטאריע זיינען אבער די ניט-אידישע איינוואוינער דארט תמיד געווען רוסען און ניט קיין פאליאקען. די אידען און די ניט-אידען האבען דארט תמיד געלעבט אין שלום. דער עלטסטער בית המדרש אין ליובאוויטש איז באקאנט אלס "בנימין'ס

שטיבעל". עם דארף אָבער געזאָגט ווערען אז דער דאָזיגער בית המדרש איז אייגענטליך שוין עטליכע מאָל אין זיין געשיכטע איבערגעבוט געוואָרען, ווייל עטליכע מאָל איז ער פארניכטעט געוואָרען פון שרפות.

דער ר' בנימין, אויף וועמעס נאָמען דער דאָזיגער בית המדרש ווערט גערופען, איז אן אנדער מערקווירדיגע פיגור מיט וועמעס אנדענק און מעשים טובים ליובאוויטש איז פארבונדען. דער דאָזיגער ר' בנימין איז געווען א דארפס-מענש. ער פלעגט ארומפאָהרען מיט זיין אָרים ביסעל סחורה איבער די ארומיגע דערפער. זיין ווייב איז געווען אן עקרה. זיי האָבען געוואוינט אין א הויז ביים ברעג טיך און געהאט א גרויסען גאַרטען מיט אַלערליי גריני-טען. ר' בנימין איז געווען א גרויסער ירא שמים. ער האָט אָפּגעהיט אַלע מצוות. דער עיקר האָט ער זיך אָפּגעגעבען מיט צדקה וואָס ער האָט פארטיילט מיט א ברייטער האַנד. א הויז אָט די פיינע מדות האָט מען איהם געהאַל-טען פאר א פראַסטען מענשען.

עס איז געווען אין דעם פערציגסטען אָדער פופציגסטען יאָהר פון פערטען יאהרהונדערט, פון זעקסטען טויזענד לויט דער אידישער צייט-רעכענונג, וואָס מיינט מיט ארום דריי און א האַלב הונדערט יאָהר צוריק, אָט דאמאלס ווען ר' בנימין האָט געלעבט. ליובאוויטש איז שוין געווען א שטעטעל מיט א לאנגער געשיכטע הינטער זיך. עפעס האָט פאסירט וואָס האָט אויפגעשטורעמט ניט נאָר ליובאוויטש, נאָר אויך די גאַנצע סביבה ארום.

א שייקע גולנים האָבען זיך פארקליבען אין דעם וואַלד אויפ'ן וועג צוויי-שען ליובאוויטש און דאבראמיסל. יעדער איינער, וואָס פלעגט פאָהרען אויף דעם דאָזיגען וועג דורכ'ן וואַלד, פלעגט באפאלען און באַרויבט ווערען פון די גולנים. די גולנים האָבען זיך ניט באַנוגענט בלויז מיט איבערנעהמען דורכפאָהרער. זיי האָבען ניט געוואַלט וואַרטען ביז מען וועט קומען צו זיי. זיי האָבען אויך אָנגעהויבען באפאלען די דערבייאַיגע דערפער און באַרויבט די פויערים פון אַלץ וואָס זיי האָבען פארמאָגט. זיי האָבען פון די פויערים אוועקגערויבט זייערע פערד און שאָף און רינדער. פארשטעהט זיך, אז אויף דער גאַנצער סביבה איז געפאלען א גרויסער פחד. מען האָט מורא געהאט צו פאָהרען אין וועג און מען האָט אויך מורא געהאט צו זיצען אין דער היים. פאר א לינגערע צייט איז ליובאוויטש אַליין געבליבען אומבאַריהרט פון די גולנים. זיי האָבען ניט געוואגט אריינקומען אין שטעטעל, וואו עס האָט זיך נאָר אַלעס דעם, געפונען א באַדייטענדע צאָהל תושבים. נאָר איינמאָל האָבען די גולנים זיך אָנגענומען מוטה און צוויי פון זיי האָבען זיך ארונטער-געלאָזט קיין ליובאוויטש. וואַרשיינליך האָבען זיי שוין געפיהלט, אז זייער מורא איז אויך געפאלען אויף ליובאוויטש, און האָבען געמיינט, אז קיינער

דארט וועט ניט וואנען זיך שטעלען נענען זיי. זיי האבען ניט געוואוסט, אז אין ליובאוויטש געפינט זיך א ר' בנימין, וועלכער, כאַטש א פשוט'ער דארפס-מענש, באזיצט פארבארגענע כחות און אז ער וועט זיי קענען מצנח זיין.

ב

דער נפתר

ר' בנימין ראמעוועט ליובאוויטש פון גזלנים. — דער סוד פון זיינע געהוימע כחות. — זיין חבר, וואָלף דער שוסמער. — דער פנים הדרות אין ליובאוויטש. — נפתר הערע ווי מען דערצעהלט וועגען זיינע וואונדער.

געוואנט, אַבער פאַרזיכטיג, זיינען געווען די צוויי גזלנים וואָס זיינען באַפאַלען ליובאוויטש. עס אין געווען דער ערשטער פּאַרזוך מצד די גזלנים, וועלכע האָבען די גאַנצע צייט טעראָריזירט די גענענדר אַרומ, זיך אַרײַנצורײַסען אײַנ'ם אײַדישען שטעטעל. דאָס ערשטע הויז וואָס זיי האָבען אויסגעקליבען פאַר זייער איבערפאַל, האָט זיך געפונען אין עס שטעטעל. די גזלנים האָבען משמעות ניט געוואָלט צופיעל ריזיקירען. דערצו האָבען זיי אויסגעקליבען א הויז וואו קיינער אין ניט געווען א חוץ א דרייצעהן יעהריג אײַדיש מיידעל. אַרײַנקומענדיג אין הויז האָבען די גזלנים גענומען רויבען אַלץ וואָס האָט זיך געמאַכט ביים האַנד. דאָס יונגע מיידעל, שטאַרק דערשראַקען, האָט אָנגעהויבען שרייען, און זיך אפילו פרוּבירט א ריס טהאַן צום טהיר מיט דער כוונה אַרויסצולויפען אין דרויסען און מיט איהרע געשרייען צוואַמענברייַנגען זייער מענשען וואָס זאַלען פאַרטרייבען די גזלנים.

אַבער אײַדער זי האָט באוויזען צו גרייכען די טיהר, האָט איהר אײַנער פון די גזלנים פאַרשטעלט דעם וועג, איהר א כאַפ געטהאַן אין זיינע מעכטיגע אַרימס און איהר פאַרשטיקט דאָס מויל. האַלטענדיג דאָס מיידעל אין זיינע הענד

דאָס מיידעל, א צניעות'דיגע אײַדישע טאַכטער, האָט ערשט דערפיהלט די גרויסע סכנה אין וועלכער זי האָט זיך געפונען, און זי האָט זיך אָנגע-פאַנגען ראַנגלען מיט אַלע איהרע כחות. זי האָט אָנגעהויבען דראַפען איהר אָנגרייפער מיט די עגעל, בייסען מיט די צייהן און בריקען מיט די פיס. ווי שטאַרק דער גזלן אין ניט געווען, האָט ער דאָך דערפיהלט דעם כת פון דער כשר'ער אײַדישער טאַכטער וואָס האָט געקעמפט מיט גרויס מסירת נפש פאַר איהר רייניקייט. ער האָט אָנגעהויבען צו באַנוצען זיין ברוטאַלע מאַכט געגען מיידעל, אײַנטיילענדיג איהר קלעפּ מיט זיינע פּוּיסטען אויף איהר פנים און איהר קערפער.

פונ'ם מיידעל'ס פנים האָט אָנגעהויבען פליסען בלוט. אַבער ערשט איצט האָט זי געצייגט איהר עקשנות און געראַנגעלט זיך נאָך מיט מעהר פאַרבי-טערטקייט ווי פּרוּוהער. באַפרייט איהר מויל פון גזל'ם הענד, האָט זי באַנייט איהרע קולות נאָך מיט מעהר שטאַרקייט און מעהר פאַרצווייפלונג ווי פּרוּוהער. איהרע געשרייען וואָלטען מעגליך פאַרלאָרען געאַנגען מיט'ן ווינג און

וואָלטען ניט גענרייכט די הייזער ווייטער אוועק. פאסירט אָבער, אז ר' בנימין, דער דארפס־הענדלער, קומט גראד אָן אין דער שכונה, ווי א געהיימער כח וואָלט איהם פון ערגעץ געבראכט. ער דערהערט דאָס געשריי פונ'ם אידישען מיידעל וואָס ראנגעלט זיך פאר איהר ריינקייט. ר' בנימין ניט באלד אן עפען די טוהר און קומט אריין אין הויז. דאָס מיידעל ראנגעלט זיך נאָר אין דעם גולן'ס אַרימס, בעת דער צווייטער גולן האָלט אין צוזאמענגעהמען אלע ווערטשהפולע הפצים וואָס געפינען זיך אין הויז.

דערזעהנדיג ר' בנימין'ען, לאָזט דער גולן אָפּ דאָס מיידעל און דער צווייטער הערט אויף צו רויבען דאָס הויז. ביידע גיבען זיך א וואָרף אויף דעם פנים חדשות. זיי ווייסען שוין וואָס זיי האָבען מיט איהם צו טהאָן. ר' בנימין קוקט אויס אויפ'ן מאַמענט צו זיין אין סכנה. ווי קומט א קליין און דאר אידעל זיך צו שטעלען אקעגען צוויי מעכטיגע מגוש'דיגע גוי'אישע רויבער? אָבער ר' בנימין דערשרעקט זיך ניט. ער געהט די גולנים אנטקענען. ער איז גאָרניט דערשראָקען. ער גיט א זאָג ארויס עטליכע שמות פון וועלכע נאָר בעלי קבלה ווייסען, און באלד באַפאלט די צוויי גולנים א מיז שְׂאָף און זיי ציהען זיך אויס אויף דער ערד פאר'חלש'טע און ריהרען זיך מעהר ניט פון אַרט.

דאָס מיידעל באַרוהיגט זיך. די געפאהר אין פאַראיבער. זי שטעהט א פארוואונדערטע און קען ניט באַגרייפן וואָס עס איז געשעהן. זי זעהט טאקע וואָס עס האָט פאסירט פאר איהרע אויגען, אָבער זי קען זיך נאָרניט פאַרשטעלען אז דאָס זאָל האָבען געקומען דורך ר' בנימין'ס פאַרבאָרגענע כחות, און אז דער ר' בנימין איז גאָר א נסתר. זיי, פונקט ווי יעדער אנדערער ליובאוויטשער תושב, האָט געהאלטען ר' בנימין'ען פאר אן עהרליכען, פּרומען, גוטתאָריגען מענשען, אָבער פאר א גאנץ פשוט'ען אידען וואָס האָט זיך ניט געהאט איבערצוגעהמען מיט וועלכע עס איז גייסטיגע כשרונות, ווער רעדט פון גרויס צדקות און פאַרבאָרגענע כחות וועלכע נאָר בעלי מקובלים באַזיצען.

ר' בנימין האָט איצט געהאט א וויכטיגע אויפגאבע פאר זיך. די צוויי גולנים האָבען זיך שוין מעהר ניט געקענט ריהרען פון אַרט. האָט ער נאָר געדארפט לאָזען וויסען דעם פּאָליצייאישען בעאמטען פון שטעטעל און די צוויי גולנים זיינען, אין זייער פאר'חלש'טען צושטאנד, אוועקגענומען געוואָרען אין תפיסה. ערשט, אז זיי זיינען געווען הינטער גראַטעס האָבען זיי אויפגעוואכט. די פּאָליציי האָט זיך צו זיי גענומען, און איינטיילענדיג זיי א גוטע לאַרציע שמיץ, האָבען זיי ארויסגעגעבען זייערע חברים וועלכע האָבען זיך אויסבאהאלטען אין וואַלד. א באַוואַפּענטע מחנה אין ארויסגעשיקט געוואָרען און אלע גולנים פון דער באַנדע זיינען פאַרנומען געוואָרען. אזוי איז ליובאוויטש און די גאנצע סביבה ארום פריי געוואָרען פון די גולנים וואָס האָבען א ליינגערע צייט געוואַרפען אז אימה אויף דער באַפּעלקערונג.

צי אין שטעטעל האָט מען ניט געוואוסט גענוי די פרטים ווי אזוי ר' בנימין האָט מנצח געווען די גולנים, צי מען האָט בכלל ניט געוואָלט גלויבען, אז דאָס זאָל האָבען געקומען דורך ר' בנימין'ס געהיימע כחות, דער ענין איז באלד פאַרגעסען געוואָרען. מען האָט עס געהאט אַנגענומען ווי א גאנץ

געוויינליכע פאסירונג און ניט גע'חלום'ט אז מען דארף צו אזא פשוט'ען דארפס-מענשען ווי ר' בנימין צושרייבען געהיימע כחות פון א פארבאר-גענעם צדיק.

דערהויפט האט מען אויפגעהערט שיינקען אויפמערקזאמקייט דעם דארפס-הענדלער ר' בנימין צוליב דעם וואס ער האט זיך אין יענער צייט אָנגע-הויבען חבר'ן מיט א פנים חדשות וואָס אין פּלוצים ערשינען אין ליובאוויטש און קיינער האָט דעם דאָזיגען נייגעקומענעם פארשוין קיין אכט ניט געגע-בען. וואָרים בסך הכל אין ער געווען ניט מעהר ווי א שוסטער, וועלכער אין דערצו געווען א גרויסער קבצן.

וואָלף, האָט דער דאָזיגער שוסטער געהייסען. ער איז מיט זיין ווייב געקומען קיין ליובאוויטש, ווי ער האָט דערצעהלט, פון א קליין שטעטעל אין וואָהלין. וואָס עס האָט איהם געבראכט קיין ליובאוויטש האָט ער ניט געזאָגט און קיינער האָט עס ניט געוואוסט. און וואָס האָט עס דען אויס-געמאכט? מאלע וואָס פאר א סיבה עס האָט א אידען פארטראַגען קיין ליובאוויטש! קיין סך פרנסה האָט ער דאָרט ניט געקענט דערווארטען. נאָר קענטניג, אז דאָס האָט דעם שוסטער וואָלף ניט געקימערט.

וואָלף האָט זיך מיט קיין באזונדערעם ניט אויסגעצייכענט. ער איז געוואָרען א חבר אין דער חברה תהילים און פלעגט מיט די אלע אנדערע בעלי מלאכות קומען גאנץ פריה אין בית המדרש אריין זאָגען תהילים פאר'ן דאוונען. ער האָט זיך אויך פארשריבען ביי די פועלי צדק, א חברה בעלי מלאכות וואָס האָבען שוין אויך געלערנט א פרק משניות און עין יעקב. וואָלף פלעגט זיצען ביים עק טיש ביי וועלכען די פועלי צדק האָבען געלערנט און זיך צוגעהערט. קיינער האָט אָבער ניט געוואוסט אויף זיכער צי דער דאָזיגער שוסטער האָט טאקע געקענט פארנעהמען אלץ וואָס מען האָט ביים טיש געלערנט. נאָר וועמען האָט עס געארט! א גוט הארץ און גוטע כוונות האָט דער שוסטער געוויס געהאט. נאָר קיין וועזען האָט מען זיכער פון אזא פשוט'ען מענשעל ניט געהאט וואָס צו מאכען. האָט מען טאקע ווייניג זיך אויף איהם אומגעקוקט.

פון צייט צו צייט ווערט דער דאָזיגער וואָלף נעלם פון ליובאוויטש. מען זעהט איהם פארלאָזענדיג זיין היים מיט א קלומיק אויפ'ן פלייצע און מען איז זיך משער אז א חוץ זיין טלית און תפילין און דאָס אָרים ביסעל צידה לדרך וואָס זיין פלוגות'טע ניט איהם מיט, האָט ער דאָרט אויך זיין שוסטערשען געצייג.

וואָלף פלעגט זיך ניט צייגען פאר עטליכע וואָכען צייט. ווען ער איז צוריקגעקומען קיין ליובאוויטש און אז מען האָט איהם געפרעגט וואו ער איז געווען, האָט ער געזאָגט, אז ער האָט געוואנדערט איבער די דערפער און פארלאַטעט גוי'אישע שיד און לאַפטשעס און האָט אויך דאָ און דארט אַגעשלאָגען און פריצישע הויפען, וואו ער האָט געהאט די געלעגענהייט ניט נאָר צו לאַמען אַלטע שיד נאָר אויך צו ניהען נייע.

אַט מיט דעם דאָזיגען שוסטער איז עס ר' בנימין פלוצים געוואָרען א חבר. ר' בנימין פלעגט אפילו פארלאָזען ליובאוויטש אין דער זעלביגער צייט וואָס דער שוסטער וואָלף. ער האָט אויך זיך פארזאמט אזוי לאַנג ווי דער

שוסטער. עס האָט געזאָלט הייסען, אז זיי וואַנדערען צוזאַמען איבער די אַרומיגע דערפער. וואָרים אייגענטליך האָבען זיי ניט קאָנקורירט איינער מיט'ן צווייטען. ר' בנימין האָט געהאַנדעלט מיט פאַרשידענע סחורות, בעת וואָלף האָט זיך אָפּגעגעבן מיט מלאכה.

אז צוויי מענשען חבר'ן זיך אזוי שטאַרק און לאַזען ממש ניט אָפּ איינער דעם צווייטען, מוזען זיי דאָך ניט זיין איינער בעסער פאַר'ן אַנדערען. וואָס פאַר אַ מהות דער שוסטער וואָלף איז געווען, האָט מען שוין קלאָר געזעהן — ניט מעהר ווי אַ פּראָסטער, כאַטש עהרליכער בעל מלאכה. איז ר' בנימין מסתמא אויך ניט געשטאַנען אויף קיין העכערער מדרגה. אויב אפילו ר' בנימין האָט געצייגט אזא בריוו'שקייט מיט דעם וואָס ער האָט געראַטעוועט אַ אידישע טאַכטער פון גולן'ישע הענד און דערפיהרט דערצו, אז די גאַנצע שייקע גולנים זאָל אָפּגעראַמט ווערען, האָט עס נאָר אלץ ניט געזאָלט צייגען די דורכשניטליכע תושבים פון ליובאוויטש, אז ער איז פון אַנאַנדער לייס געקאַממען.

א יאָהר אַדער מעהר איז אוועק, זינט די פאַסירונג מיט די גולנים, און איז ליובאוויטש האָט זיך באַוווּזען אַ גאָר וויכטיגע פינור פון יענער צייט. דאָס איז געווען הרב ר' בצלאל אורי פון פאַלאַצק. ר' בצלאל אורי איז געווען באַקאַנט פאַר אַ גרויסען בעל מקובל. מען האָט איהם אויך געהאַלטען פאַר אַ בעל מופת.

אַנקומענדיג איז ליובאוויטש האָט ער די דאַרטיגע תושבים שטאַרק איבערראַשט מיט דעם וואָס ער האָט זיך אָנגעהויבען נאַכפּרעגען אויף ר' בנימין'ען, און האָט דערביי אַרויסגעצייגט גרויס יראַת הכבוד פאַר אַט דעם דאַרפס-מענשען.

— וואָס רעדט איהר, רבי, מיט אזוי פיעל חשיבות וועגען אַט דעם בנימין'ען? — האָט מען געפּרענט אין פאַרוואַנדערונג דעם בעל מקובל. אויף דעם האָט ער געענטפּערט:

— קענטיג אז איהר ווייסט גאַרניט, אז ר' בנימין איז אַ בעל מקובל און אז מיט דעם כח פון דער קבלה האָט ער מנצח געווען די גולנים.

די ליובאוויטשער תושבים האָבען עס געהערט און געשטוינט. זיי וואָלט עס גאָר קיין מאָל ניט איינגעפאַלען. זיי וואָלטען עס ניט געגלויבט אויב זיי וואָלטען עס געהערט פון אימיצען אַנדערש ווי פון אזא גרויסען צדיק ווי ר' בצלאל אורי פון פאַלאַצק. איצט האָט ניט געקענט זיין קיין ספק וועגען דעם.

אַבער וואו איז דער ר' בנימין? מען האָט איהם אָנגעהויבען אַרומ-זוכען אין שמעטעל. מען האָט זיך דערמאַנט אז ער איז שוין עטליכע וואַכען אוועק פון ליובאוויטש. ער איז אוועק, ווי געוויינליך, אין דער זעלביגער צייט וואָס וואָלף דער שוסטער. האָט דען געקענט זיין אַ וועלכע עס איז פאַרבינדונג צווישען אַט די צוויי? האָט אַפּשר זייער פאַרשווינדען צוזאַמען און זייער חבר'ן זיך געהאַט אַ ספּעציעלע באַדייטונג? מען האָט איצט אייגענטליך גע-דאַרפט קומען צו דער מסקנא, אז וואָלף דער שוסטער מוז אויך זיין אַ נסתר וויבאַלד ר' בנימין איז מיט איהם אזוי נאָהענט!
אַבער ר' בצלאל אורי פון פאַלאַצק האָט נאָר גערעדט פון ר' בנימין'ען

און ניט פון וואָלף'ן. ר' בצלאל אורי האָט נאָר אַרומגעזוכט דעם דארפס-הענדלער און ניט דעם שופטער. סיי ווי זיינען ביידע ניט געווען אין ליובא-וויטש און קיינער האָט ניט געקענט זאָגען גענוי, אפילו ניט זייערע ווייבער, ווען זיי וועלען זיך צוריקקעהרען אהיים.

ר' בצלאל אורי האָט קענטיג געהאט אַ ספעציעלע שליחות צו ר' בנימין'ען, וואָרים ער איז געווען שטארק נייגעריג איהם אויפצוזוכען. ער האָט עס נאָר ניט פרובירט באהאלטען. איינזעהענדיג אז ער וועט זיך אויף ר' בנימין'ען ניט דערווארטען, האָט ער באלד פארלאָזט ליובאוויטש און זיך ארויסגעלאָזט איהם זוכען איבער דער וועלט.

ליובאוויטש איז איצט גענאנגען אויף רעדלאך. מען האָט געהאלטען אין ריידען וועגען דעם נסתר און בעל מופת, ר' בנימין. איצט האָט מען שוין קלאָר געזעהן אז דער אמאָליגער נצחון איבער די גולנים איז געווען איינער פון ר' בנימין'ס מופתים. איצט וואָלט מען שוין ר' בנימין'ען פארהייליגט און איהם צוגעטיילט דעם כבוד וואָס ער האָט פארדיענט. אָבער ר' בנימין איז געווען פארשוואונדען און קיינער האָט ניט געוואוסט וואו ער איז.

ר' בנימין האָט דערווייל געהאלטען אין אַרומוואנדערען איבער שטעט און שטעטלעך. ער איז אָנגעקומען קיין דאבראמיסעל, וואו קיינער האָט איהם ניט געקענט און וואו ער וואָלט זיך פאר קיינעם ניט אַרויסגעגעבען. האָט ר' בנימין אָבער זיך איינמאַל צוגעהערט פון דער דער זייט צו א שמועס צווישען אידען אין בית המדרש. אימיצער האָט דערצעהלט די וואונדער פון ניט קיין אנדערען ווי פון איהם, ר' בנימין'ען אליין. ר' בנימין'ס נאָמען האָט שוין געקלונגען איבער דער גאנצער סביבה. ער אליין איז אָבער געבליבען פאר-באָרגען. קיינער איז דאבראמיסעל האָט איהם ניט דערקענט.

ג

די אנטפלעקונג

די שרפה אין ליובאוויטש. — דער בית המדרש וואָס איז גערופען געוואָרען אויף ר' בנימין'ס נאָמען. — ווער דער שופטער וואָלף איז געווען אין דער אמת'ן.

ר' בנימין האָט זיך שטארק גענומען צום הארצען וואָס דער סוד, אז ער איז א נסתר און בעל מקובל איז אנטפלעקט געוואָרען. דאָס וואָס ער האָט געהערט דערצעהלענדיג אין דאבראמיסעל וועגען זיינע מופתים האָט קלאָר געזייגט, אז מען ווייס שוין אין דער גאנצער סביבה וועגען איהם. אין דאבראמיסעל האָט איהם קיינער ניט דערקענט און ער האָט נאָך געקענט דאָרט בלייבען פארבאָרגען. אָבער שוין דאָס אליין וואָס מען האָט גערעדט וועגען זיינע פארבאָרגענע כחות האָט איהם שטארק געערגערט. ער האָט בעסער געוואָלט אָפּלעבען זיין וועלט און קיינער זאל פון איהם ניט וויסען און ער זאל זיינע גרויסע כחות באַנוצען פארבאָרגענעהרטיט.

דערהויפּט האָט איהם געערגערט דאָס וואָס ער וועט זיך דארפען צוריק-

קעהרען קיין ליובאוויטש און דאָרט קענען איהם אלע. איצט וועט ער שוין דאָרט מעהר ניט קענען זיין קיין נכתר. ער וועט מעהר קיין טנוחה ניט האָבען. מען וועט צו איהם קומען פון אלע זייטען מיט בקשות, און דער עיקר — מען וועט איהם אָפגעבען צופיעל כבוד. ער האָט ליובאוויטש נאטירליך ניט געקענט אויסמידען. ער האָט דאָרט געהאט זיין ווייב און זיין בעל הבית'יש-קייט. איז ער צוריקגעקומען קיין ליובאוויטש, אָבער מיט א שווערער הארץ, ווי איינער וואָס איז מיט עפעס געכאפט געוואָרען ביי דער האַנד.

איז עס געווען דערפאר וואָס ר' בנימין האָט זיך דעם ענין גענומען שטארק צום הארצען, — און דער צער פון א צדיק ווערט אין הימעל ניט פארקומט, — אָדער דאָס איז געווען צולעב אן אנדער סיבה? אין ליובאוויטש האָט עפעס פאסירט באלד ווי ר' בנימין איז דאָרט צוריקגעקומען. איז שטעטעל האָט אויסגעבראַכען א שרפה און אלע הייזער זיינען פארשלאָנגען געוואָרען אין די פלאַמען. אויך ר' בנימין'ס הויז איז אוועק מיט'ן רויך. דער אייבי-ציענער בית המדרש וואָס ליובאוויטש האָט דאמאלס פארמאָגט, איז הרוב געוואָרען. אין דעם גרויסען אונגליק וואָס האָט געטראָפען די ליובאוויטשער תושבים האָט מען נאטירליך פארגעסען אַז ר' בנימין'ען. אויך נאכדעם ווי די לעצטע גליהענדיגע האַלאָועשקעס פון די פארברענטע הייזער זיינען אויס-געלאָשען געוואָרען און די צוטומעלמע און דעוּשלאַגענע נשרפים האָבען זיך באַרוהיגט און אַנגעהויבען טראַכטען וועגען באַזאָרגען זיך מיט א נייעם דאך איבער'ן קאָפּ, האָט מען קיין גרויס אויפמערקזאמקייט ניט געשענקט דעם צדיק.

אלע נשרפים האָבען זיך איצט געמוזט געהמען צו דער ארבייט — צוריקצובויען זייערע הייזער. וואלד ארום איז געווען א סך. מען האָט נאָר געדראַפט געהן אין וואלד אריין אויסהאַקען בויער און די קלעצער ברייני-געז אין שטעטעל און זיך בויען א ניי הויז.

די אידען אין ליובאוויטש זיינען דאמאלס געווען האַראָפּאשנע מענשען. יערער האָט געקענט האַלטען א האק און א זעג אין האַנד. די וואָס האָבען ניט געהאט גענוג געלד צו דינגען נויט צו טהאָן פאר זיי די ארבייט, האָבען עס אליין געטהאָן. האָבען די וועלדער ארום געהילכט מיט די קלעפ פון העק און די קולות פון מענשען וואָס זיינען געווען ביי דער ארבייט. פון וואלד האָט מען באלד אַנגעהויבען פיהרען קלעצער און נאָר אינגיכען האָט מען אויף די ליובאוויטשער נאסען ווידער געזעהן הייזער.

אויך ר' בנימין האָט זיך גענומען צוריקבויען זיין הויז. ער איז שוין געווען אויף דער עלטער. קיין קינדער, וואָס זאָלען איהם ארויסהעלפּען, האָט ער ניט געהאט. האָט ער געדונגען מענשען איהם ארויסצוהעלפּען, בעת אלע זיינען געווען פארטהאָן אין בויען זייערע הייזער האָט מען באַמערקט, אַז ר' בנימין בויעט זיך עפעס נאָר א גרויסען בנין. האָבען זיך מענשען גע-וואונדערט. וואָס זאָל דאָס באדייטען? האָט דען ר' בנימין איצט געוואָלט זיך בויען א גרויס און פּרעכטיג הויז אויפ'ן אָרט פון זיין פריהערדיג קליין הייזעל? מענשען האָבען געקוועטשט מיט די פלייצעס. זיי האָבען ניט געוואַגט פּרענען ר' בנימין'ען וועגען דעם און ר' בנימין אליין האָט זיי נאָרניט געזאָגט. אָבער וואָס ווייטער דער בנין איז געבויט געוואָרען, אלץ מעהר האָט

מען אָנגעהויבען צווייפֿלען אויב ר' בנימין בויט טאקע א הויז פאר זיך. נאָך שנעל איז דער ענין קלאָר געוואָרען. עס איז טאקע ניט געווען קיין הויז פאר איהם אליין. עס איז געווען א הויז פאר גאט. ר' בנימין האָט געבויט א בית המדרש. ערשט איצט האָט מען זיך געכאַפט וואָס אזוינס עס האָט פּאָסירט. מן האָט אין ליובאוויטש געהאט פּאַרנעסען אז מען דאַרף אויך צוריקבויען דעם בית המדרש. פּריהער האָט מען געהאט אין זינען זיך אליין. מען האָט פּריהער געוואָלט צוריקבויען די אייגענע הייזער. וועגען בית המדרש וואָלט מען מסתמא אָנגעהויבען טראַכטען שפּעטער, ווען מען וואָלט פּאַרטיג גע-וואָרען מיט זיך.

ר' בנימין האָט אָבער געטראַכט גאנץ אנדרש. פּריהער האָט ער געוואָלט באַזאָרגען זיך און אנדרעע מיט א בית תּפּלה. האָבען איצט אלע אויף דאָס ניי געזעהן ר' בנימין'ס צדקות און דער בית המדרש, וואָס ער האָט אויס-געבויט, איז גערופּען געוואָרען אויף זיין נאָמען: "ר' בנימין'ס שטיבעל". איצט האָט מען זיך ווידער דערמאָנט וועגען ר' בנימין'ס פּאַרבאַרגענע כּחות וועגען וועלכע דער בעל מקובל ר' בצלאל אורי פון פּאַלאַצע האָט גערעדט מיט אזוי פּיעל התּלהבות.

ר' בנימין האָט פּרוּבירט לייקענען שטיין און בייז. — איד בין ניט קיין בעל מקובל, — האָט ער גע'מענה'ט, — איד בין ניט מעהר ווי א פּשוט'ער דאַרפּס-מענש. איד קען ניט מעהר ווי א פּרשה הומש. און ווי ר' בנימין וואָלט ערשט איצט געוואָלט איבערצייגען אלעמען אין ליובאוויטש, אז ער איז נישט מעהר ווי א פּראַסטער מענש, האָט ער זיך נאָך מעהר אָנגעהויבען חב'ר'ן מיט די בעלי מלאכות אין שטעטעל, באַזונדער מיט וואָלף דעם שוסטער, וועלכער האָט נאָך אלץ געמאַכט דעם אַנשטעל, אז ער ווייסט אפּילו ניט קיין פּירוש המלות.

אין דער אמת'ען, איז וואָלף דער שוסטער אליין געווען א בעל מקובל און א בעל שם און די חב'ר'שאַפּט צווישען איהם און ר' בנימין'ען איז טאקע געווען צוליעב גאָר הויכע צוועקען. קיינער האָט עס אָבער ניט געוואוסט און קיינמאָל וועגען דעם ניט געקענט אויסגעפינען, ווייל ביידע האָבען זיך אָפּגע-געבען מיט תּורה און עבודה נאָך דאַמאלס ווען זיי זיינען ניט געווען אין שטאַט און האָבען זיך געקענט באהאַלטען אין די ארומיגע וועלדער וועלכע זיינען געווען אזוי מסוגל פאר התבודדות.

ר' וואָלף דער שוסטער איז פּונקט ווי ר' בנימין געווען קינדערלאַז. אין צייט פון דער כּאָלערע, ווען איז ליובאוויטש, ווי אין די ארומיגע שטעטלעך, זיינען געפּאַלען מענשען "זוי די פליגען", איז אויך ר' וואָלף'ס ווייב געפּאַ-לען א קרבן פון דער מנפה. ר' וואָלף, וועלכער איז ביי די ליובאוויטשער תּושבים נאָך אלץ געווען ניט מעהר ווי א שוסטער, האָט דאן חתונה געהאט מיט דער טאכטער פון א ליובאוויטשער שניידער, אז אלמנה. ר' בנימין איז דערווייל געוואָרען עלטער און שוואכער. זיינע פּים האָבען איהם שוין אויפּגעהערט צו דיענען. ער האָט מעהר ניט געקענט זיך לאָזען איבער דער וועלט ווי ער פּלעגט עס טהאָן אין די פּריהערדיגע יאָהרען. ער האָט אויך מעהר ניט געקענט געהן איבער די דערפער האַנדלען. אויך זיין פּלונית'טע איז אויף דער עלטער געוואָרען שוואך. זיי האָבען געמוזט האָבען

אימיצען וואָס זאל זיי אַרומזעהן און אַנפיהרען די הויז-ווירטשאַפֿט פֿאַר זיי. האָבען זיי צו זיך אין הויז אַריינגענומען אַ געוויסען צבי אַריה און זיין ווייב לאַה בריינע, אַ יונג פֿאַרעל וואָס האָט נאָך נישט געהאַט קיין קינדער. צבי אַריה האָט זיך געהאַט ערנעהרט פֿון דעם וואָס ער האָט געאַרבייט אין אַ זשאַרנע, דרעהענדיג די מיהל־שטיינער. ער איז געווען אַ פֿשוט'ער אַבער גאַטס־פֿאַרכטיגער מענש וואָס האָט שטענדיג זיך ערנעהרט פֿון זיין אייגענער פֿראַצע. צי אָט דער צבי אַריה האָט אויך געהערט צו יענע נסתרים פֿון ר' בנימין'ס און ר' וואָלף דעם שוסטער'ס מין, צי ר' בנימין האָט אים אויסגעקליבען נאָך פֿאַר זיין פֿשטות און גאַטס־פֿאַרכטיגקייט, איז ניט גענוי באַקאַנט. ער האָט איהם און זיין ווייב אויסגעקליבען ניט נאָך פֿאַר זייער אויפֿפאַסער אויף די עלטערע יאָהרען נאָך האָט איהם אויך געמאַכט פֿאַר זייער יורש.

פֿאַר זיין פֿטירה האָט ר' בנימין געלאָזט רופֿען די חברה קדישאַ און האָט אָנגעזאָגט ווי אזוי מען זאל איהם מקבר זיין. ער האָט אויך אָנגעזאָגט, אַז מען זאל ביי זיין קבר איבערלאָזען אַן אַרט פֿאַר זיין פֿרוי. ער האָט דאָן אָפֿגעזאָגט זיין הויז און גאַרטען און אלץ וואָס ער האָט פֿאַרמאַגט צו צבי אַריה'ן און זיין ווייב, לאַה בריינע. ער האָט אַבער דערביי מיט זיינע יורשים אויסגענומען אַ תנאי, אַז זיי זאלען דאָס הויז שטענדיג האַלטען אָפֿען פֿאַר אורחים און זאלען זיי אויפֿגעהמען בסבֿר פֿנים יפות. ער האָט זיי אויך אָנגע־זאָגט אַריינצונעהמען אין הויז יתומים און זיי האַדעווען. ר' בנימין האָט פֿון זיינע יורשים פֿאַרלאָנגט אַז אויב דער אויבערשטער וועט זיי בענשען מיט קינדער, אַ זון און אַ טאָכטער, זאלען זיי די קינדער אַ גאַמען געבען בנימין און שרה, נאָך איהם און זיין פֿרוי.

ווען ר' בנימין האָט זיך אָפֿגעפֿאַרטויגט מיט דער חברה קדישאַ און צבי אַריה'ן און לאַה בריינע'ן, האָט ער גערופֿען צו זיך ר' וואָלף, דעם שוסטער, וועלכער איז מיט איהם פֿאַרבליבען ביז יציאת הנשמה. עטליכע שעה איז ר' וואָלף, דער שוסטער, געזעטען ביי ר' בנימין'ס טויטער־בעט. וואָס ביידע האָבען גערעדט אין ר' בנימין'ס לעצטע מאַמענטען, וואָס פֿאַר אַ סודות זיי האָבען זיך איינער דעם אנדערען אַנטפֿלעקט, איז ניט באַקאַנט.

ר' בנימין'ס לוייה איז, ווי ער האָט געהאַט אָנגעזאָגט פֿאַר'ן טויט, געווען אַן איינפאַכע. קיינע הספרים זיינען נאָך איהם ניט געהאַלטען געוואָרען. אין אַ חודש אַרום איז אויך נפֿטר געוואָרען זיין ווייב, שרה, און זי איז געבראַכט געוואָרען צו קבורה לעבען איהר מאַן, ווי ער האָט געהאַט אָנגעזאָגט. צבי אַריה און זיין ווייב האָבען איבערגענומען די ירושה און האָבען אויסגעפֿאַלגט אלץ וואָס ר' בנימין האָט זיי אָנגעזאָגט. דאָס הויז איז געוואָר־רען אַן אַכסניה פֿאַר אלע דורכפֿאַהרער און דורכגעהער. צבי אַריה און זיין ווייב האָבען אויך אַריינגענומען אין הויז יתומים און זיי געהאַדעוועט ווי אייגענע קינדער.

דערווייל האָט עפעס פֿאַסירט מיט ר' וואָלף דעם שוסטער. צוויי יאָהר נאַכדעם ווי ר' וואָלף האָט חתונה געהאַט מיט זיין צווייט ווייב, איז קיין

ליובאוויטש אָנגעקומען א דורכפֿאַהרער און ער האָט נאָר געדארפט אַנסקען דעם שוסטער ר' וואָלף.

— איהר ווייסט ווער ער איז? — האָט ער אויסגערופֿען מיט גרויס התלהבות און התפעלות, — דאָס איז דאָך ר' וואָלף דער עלוי, דער וועלט-באריהמטער עליוי פון לוצק! שוין יאָהרען ווי ער איז פארשוואַנדען געוואָרען נ... זיין ווייב, די טאָכטער פון דעם גאון ר' יצחק גרשון, דער לוצקער רב, און קיינער האָט ניט געוואוסט וואו זיי זיינען אהינגעקומען.

ערשט איצט האָט מען אין ליובאוויטש אויסגעפונען, אז אַט דער ר' וואָלף, דער שוסטער, איז א נסתר און אז ער האָט די אַלע יאָהרען געפיהרט א פארבאָרגענעם לעבען. מען האָט איצט אויך אָנגעהויבען צו פארשמעהן פאר וואָס ר' בנימין האָט זיך מיט איהם אזוי גע'חבר'ט.

אין ליובאוויטש איז געוואָרען א רעש. ר' וואָלף וואָלט איצט געקענט האָ-בען גדולה און כבוד. ער וואָלט אויך געקענט אוועקוואַרפען זיין שוסטעריי. ער האָט אָבער פון דעם ניט געוואָלט הערען. ער האָט ווייטער געוואָלט בלייבען א נסתר. אויב איז ליובאוויטש האָט מען שוין געוואוסט זיין סוד, האָט ער געזאָלט אויף דאָס ניי פארשווינדען.

איצט האָט ער שוין אָבער געהאט א צווייט ווייב. עס איז ניט געווען דאָס ערשטע ווייב, די טאָכטער פון דעם לוצקער רב, וואָס האָט צוזאמען מיט איהם געוואָלט אָפריכטען גלות און פיהרען א לעבען פון דחקות. זיין ערשט ווייב איז געווען ניט ווייניגער צדקת ווי ער. אויך זי האָט געבראכט א גרויסען קרבן.

איצט האָט ער געהאט א פשוט'ע פרוי פאר א ווייב — די טאָכטער פון א שניידער, די אלמנה פון אן אנדער בעל מלאכה. ער האָט ניט געקענט וויסען גענוי ווי זי וועט האַנדלען איצט. אז זי האָט זיך דערוואוסט אז ער איז ניט קיין פשוט'ער שוסטער, נאָר א באריהמטער עליוי. האָט ר' וואָלף זיך צו איהר געווענדעט און איהר גיגעבען איינע פון די צוויי ברירות: אָדער זי זאָל איהם גאָכפאָלגען וואו ער וועט געהן, אָדער זי זאָל פון איהם געהמען גט. אין ליובאוויטש האָט ער מעהר בשום אופן ניט געוואָלט און געקענט בלייבען. ד... לעבענס-וועג וואָס ער האָט פאר זיך אָנגעצייכענט האָט ניט געפיהרט דורך גדלות און כבוד און אוראי ניט דורך מאַכען די תורה פאר א קרדום לחפור בה. ער האָט זיך געמוזט דערנעהרען פון דער פראצע פון זיינע איי-גענע הענד. פאר איהם האָט דער "בזיעת אפיד תאכל לחם" געהאט א בא-שטימען באדייט. דאָס איז פאר איהם געווען א ווירקליכקייט. ער האָט אפילו זיך ניט געזאָלט געפינען צווישען מענשען וואָס ווייסען, אז ער איז נישט קיין פשוט'ער בעל מלאכה. ער האָט דערפאר צום צווייטען מאל געמוזט פארלאָזען די שטאָט וואו ער האָט זיך געהאט איינגעאָרענט — דאָס ערשטע מאל פון לוצק, וואו ער איז געווען דער באריהמטער איידעם פון א באריהמ-טען שווער, און איצט — פון ליובאוויטש, וואו זיין סוד איז אנטפלעקט גע-

ווארען און וואו ער וואַלט מעהר קיין מנוחה ניט געהאט, אַנפיהרערניג א לעבען פון א פשוט'עז הכנעה'דיגען שוסטער.
זיין ווייב האָט ניט געוואַלט קיין נט. זי איז געווען מרוצה איהם נאָכער פאלגען אין זיין נייעם גלות, און אין משך פון א פאַר טאג זייגען מאן און ווייב פארשוואונדען פון ליובאוויטש.

ד

ר' וואַלף ווערט היידער נתגלה

פאָלגט ליובאוויטש און באזעצט זיך אין א דאָרף. — דער גלח וואָס וויל אַפּשטיין אידען. — אידען אין א פארלעגענהייט. — ר' וואַלף דער שוסטער ענטפערט דעם גלח און צושלאָגט אלע זיינע באווייזען.

פאר ר' וואַלף דעם שוסטער, דער פארבאָרענער לוצקער עלוי, און זיין ווייב, האָט זיך איצט אָנגעפאנגען א לאַנגער גלות. זיי האָבען געוואנדערט פון שטאָט צו שטאָט און פון דאָרף צו דאָרף, דערנעהרערניג זיך אומעטום פון וואַלף'ס שוסטעריי — א מלאכה וואָס ער האָט געטהאָן מיט גרויס חשק, דערפאר וואָס ער האָט אין אַט דער מלאכה געזעהן א סך מעהר ווי א מיטעל צו ציהען דערפון זיין אַרימע חיונה אָדער צו באהאלטען דורך איהר זיין צדקות און לומדות.

בכלל האָט ר' וואַלף אין מלאכה געפונען זיין מנוחה און אויך זיין אידעאל אין לעבען, באַזונדער די געלעגענהייט וואָס ער האָט געוואַלט — צו זיין תמיד צווישען בעלי מלאכות און פשוט'ע פאַלקס-מענשען, וועמען ער האָט געליעבט מיט דעם גאנצען פייער פון זיין נשמה. שוסטעריי האָט איהם אָבער אויך געגעבען א געלעגענהייט צו טהאָן גוטעס פאר מענשען און טאקע פאר אַרימע מענשען. א מלבוש טראָגט מען אבי וועלכען. שיד מוז מען אָבער האָבען גאַנצע, כדי ווינטער זאָל דורך זיי ניט דורכקריכען דער שניי און אין די רעגענדיגע טעג פון יאהר זאָל דורך זיי ניט דורכגען קיין נעץ.

ר' וואַלף האָט דערביי אויך געקענט צייגען זיין גוט-הארציגקייט מיט דעם וואָס ער האָט ניט נאָר געטהאָן זיין ארבייט בשלמות, נאָר האָט קיינמאָל ביי קיינעם ניט גענומען קיין איבריגע פרוטה. ער האָט גערעכענט פאר זיין ארבייט ביליגער. דאָס האָט ער געטהאָן פאר צוויי טעמים: דערפאר וואָס ער האָט ניט געוואַלט געהען מעהר ווי ער האָט געדארפט פאר זיינע הצטרכות'ן און דערפאר וואָס ער האָט ניט געוואַלט אז אַרימע מענשען זאָלען דארפען איבערצאָלען און זיך צוליעב דעם ניט קענען אזוי לייכט פארגיגען א נייע פאַר שיד אָדער פאָרריכטען די אלטע.

ר' וואַלף'ס וואַנדערונגען האָבען אָנגעהאלטען א לענגערע צייט, ביז ער האָט דערגרייכט א דאָרף אין וואַהלין, ניט ווייט פון לוקאטש, וואו ער האָט זיך באזעצט און געמאכט זיין שטענדיגע היים, — "שטענדיגע" ביז וואנען

ער האָט אויך פון דאָרט געמוזט אויסוואַנדערען ווי דאָס איז געווען דער פּאַל ווען ער האָט אויסגעוואַנדערט פון ליובאוויטש.

אין יענעם דאָרף האָט ר' וואַלף צוערשט געהאט געפונען די מנוחה וואָס ער האָט געהאט געזוכט זינט ער האָט פּאַרלאָזט ליובאוויטש. ער האָט דאָרט געקענט פיהרען זיין לעבען ווי ער האָט עס געוואַלט און קיינעם זאַל ניט איינפאלען, אז ער איז א נסתר. ר' וואַלף האָט זיך טאַקע געוואונען א גוטען נאָמען אין דאָרף צווישען אידען און, להבדיל, אויך צווישען גוים, אָבער דאָס איז נאָר געווען דערפאַר וואָס ער איז געווען עהרליך און געטריי צו זיין מלאכה, און גערעכענט ביליגער ווי אנדערע און געגעבען בעסערע סחורה ווי אנדערע, און אויך דערפאַר וואָס ער איז געווען א שטילער און רוהיגער מענטש, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם ניט בארעדט, קיינמאָל זיך מיט קיינעם ניט געקריגט און, ווי מען זאָגט, קיין פליג אויף דער וואנט ניט אָנגעריהרט. אין דער אמת' האָט ר' וואַלף בכלל ווייניג גערעדט און ער האָט באקומען דעם נאָמען פון א שותק. מענשען האָבען עס צוגעשריבען צו זיין פּראָסטקייט און אויך צו זיין גוטסקייט. די גוים האָבען איהם גערופען "וואַלפּע דאָברי" (דער גוטער וואַלף).

וואַלט סתמא אלץ גענאנגען כשורה און קיינער וואַלט ניט אויסגע- פונען, אז אָט דער שטילער און פּראָסטער מענשעל איז א באהאלטענער כּדי און גאון. פּאַסירט אָבער אזוינס וואָס האָט ר' וואַלף'ן געצוואונגען, כּדי מקדש שם צו זיין, זיך ארויסצוגעבען אין זיין נאנצער גללות.

אין יענעם דאָרף איז געווען א קאטוילישער גלח, וואָס האָט זיך פאַר- נומען געגען דעם אידישען דת און האָט זיך אריינגענומען אין קאַפּ, אז ער דאַרף און קען אידען געווינען צום קריסטענטום.

צוערשט האָט דער גלח אָנגעפאנגען מיט גוטע און פריינדליכע רייד. יעדעס מאָל פאַר א קריסטליכען חנא פלעגט ער צוזאמענרופען די גוים און די אידישע איינוואוינער פון דאָרף אויפ'ן מאַרק און דאָרט פון א באַלעמער האַלטען פאַר די פאַרזאַמעלטע פון דרשה. ער פלעגט ריידען וועגען דעם ווי אזוי דאָס קריסט- טענטום האָט שוין געבראַכט די "גאולה" אויף דער וועלט, און דאן אויפ' פּאַדערען די גוים און די אידען, אז זיי זאַלען לעבען בשלום צווישען זיך און טאַקע זיך אויך פאַרמישען, ווייל אלע, פלעגט ער אויספיהרען, דאַרפען זיך פּעראייניגען אין איין פּאַלקס.

די רייד פון דעם גלח האָבען געמאַכט א גרויסען רושם אויף די צוהערער, באזונדער אויף די גוים. יענע האָבען באמת אָנגעהויבען צייגען זייער פריינדליכקייט צו די אידען. די אידען פון זייער זייט האָבען זיך געפיהלט זיכערער.

וואָס איז שוין דעם גלח'ס רייד, אז אידען און גוים דאַרפען זיך פאַרמי- שען און ווערען איין פּאַלקס, האָט עס אָבער קיין ווירקונג ניט געהאַט. די אידען זיינען זיך געבליבען ביי זייער אמונה און די גוים ביי זייערע, וואָרים כל זמן דער גלח האָט נאָר גערעדט וועגען פריינדשאפט צווישען גוים און אידען, אויב אפילו ער האָט עס באגרינדעט אויף דאָס "משיח'ישע" וואָס דאָס קריסט- טענטום זאַל מיט זיך פאַרשטעלען, האָט עס קיינעם ניט געאַרט. די גוים האָבען זיך געמעגט טראַכטען וואָס זיי ווילען וועגען זייער גלח'ס רייד. זיי

האָבען אָבער פון איהם געהערט קלאַרע דיבורים, אז מען דארף אידען באַ-
האַנדלען ווי אייגענע מענשען. אויף אזוי ווייט איז עס טאקע פאַר אידען
געווען לטובה, און זיי האָבען עס געהעריג אָפגעשאצט.

עס האָט אָבער לאנג ניט גענומען און אידען האָבען זיך ארומגעזעהן,
אז אַט די גוטע רייד פון דעם גלח, איז נאָר געווען א צוגרייטונג. ער איז
ענדליך ארויס מיט קלאַרע דיבורים, אז ער וויל, אז אידען זאָלען אריבער
צום קריסטענטום. ער האָט שוין אָפּען אָנגעהויבען דונערען געגען דער
אידישער אמונה און "באוויזען" אז דאָס קריסטענטום איז די איינציגע
און אמת'ע אמונה, און דוקא לויט דעם נוסח פון דער קאטוילישער קירד.
דער גלח האָט אפילו פרובירט צייגען זיין "געלעהרזאמקייט" און געבראכט
פסקים פון תנ"ך און זיי אויסגעטייטשט אזוי, אז עס האָט געדארפט הייסען,
אז דער תנ"ך אליין "אנערקענט" דאָס קריסטענטום.

דאָס זיינען געווען די געוויינליכע און גוט-באקאנטע רייד פון די קריסט-
ליכע מיטאָנערען וואָס האָבען אין אלע צייטען פרובירט מיט כלומרשטע
ארגומענטען "איבערצייגען" אידען, אז זיי דארפען איבערנעהן צום קריסט-
טענטום.

געלערנטע אידען, — אידען וואָס זיינען באקאנט מיט אַט די ארגומענטען.
— ווייסען גענוי וואָס צו ענטפערען אויף דעם. באריהמטע אידישע פיהרער
האָבען שוין אין פארשידענע צייטען געהאט וויכוחים מיט קריסטען וועגען
דעם און אלע טענות און כלומרשטע באווייזען צוריקגעשלידערט און צור-
שטערט.

אין יענעם דארף איז וואָהלין האָט זיך אָבער ניט געפונען קיין איינ-
ציגער איר צווישען די דאָרטיגע תושבים, וואָס זאָל וויסען וואָס צו ענטפערען
דעם גלח. זיי זיינען אלע געווען פראַסטע מענשען פאַר וועמען די "ראיות"
פון דעם גלח מיט זיין גלאטען צינגעל זיינען געווען איבער זייערע כחות.

זיינען די אידען טאקע געווען אין א פאַרלעגענהייט. דער גלח האָט גע-
קראָגען אלץ מעהר חוצפה. ער האָט שוין גערעדט אָפּען צו די אידען, אז
אויב זיי קענען ניט ענטפערען אויף זיינע ארגומענטען און קענען ניט אָפ-
שלאָגען זיינע "ראיות", וואָס ער בריינגט טאקע פון תנ"ך, זאָלען זיי באלד
זיך אָפּזאָגען פון זייער אמונה און אריבער צום קאטויליציזם, צוזאָגענדיג
זיי דערביי גליקען אויף דער וועלט און אויף יענער.

דער גלח, זעהענדיג, אז סיינער פון די אידען וואָגט ניט צו זאָגען קיין
וואָרט, איז געוואָרען נאָר האַפּערדיגער ביי זיך, פיהלענדיג ווי ער האָט די
אידען מנצח געווען, אויב טאקע אויך ניט "איבערצייגט". ער האָט שוין
דערוואָרט צו האָבען א גאַנץ גרויסען פאַנג, און אז א היבשע צאָהל אידען
זאָל זיך שמד'ען.

איינמאָל, א זומער, פאַר א חנא, האָט דער גלח אויף דאָס ניי צוזאָמענ-
גערופען אלע גוים און אידען אויפ'ן מאַרק וואו ער האָט זיך געשטעלט פאַר
זיי דרש'ען אויף זיין געוויינליכען שטייגער.

דאָס מאָל האָט דער גלח גערעדט נאָר מיט מעהר שאַרפּקייט געגען דער
אידישער אמונה און געשטעלט די דירעקטע פאַדערונג צו די אידען, אז זיי
זאָלען זיך שמד'ען. ער האָט אויסגעלאַכט אידען און זייערע מנהגים, —

אין קורצען, די נאנצע אידישע תורה, — אָנווייזענדיג מיט זיין שטענדיגער חוצפה, אז דער "אמת" איז נאָר אויפ'ן זייט פון דעם קאטויליזיזם.
— קען אימיצער דען מיר ענטפערען אויף מייע רייד ? — האָט דער גלוי אַויסגערופען מיט פּולער זיכערקייט, אז ביי קיינעם פון די אידען וועט זיך דאָס מויל ניט עפענען.

אַבער מיט אמאָל האָט זיך פון צווישען דעם אידישען געזעמל אימיצער אַרויסגערופט. יענער האָט א זאָג געטהאָן, און גראַד אין א נאנץ קלאָרען און שאַרפען קול, אז ער וואָלט וועלען ענטפערען דעם גלח.
אַלע האָבען זיך אומגעקוקט אַויסצוגעפינען ווער אָט דער מענשעל איז און צו זייער איבערראַשונג איז עס געווען ניט קיין אנדערער ווי ר' וואָלף דער שוּסטער, דער "וואָלפּעקע ראַברי", ווי די גוים האָבען איהם גערופען.
ווי קומט ער צו עפענען א מויל, אז מען האָט פון איהם זעלמען געהערט א וואָרט און א סך האָבען זיך געוואונדערט אויב ער האָט בכל לשון! אידען און גוים האָבען געהאַלטען אַויסגעטראַסקעט זייערע אויגען אויף אָט דעם מענשעל. דער גלח אליין איז אויך געווען פאַראַינטערעסירט.

— גוט, וואָלפּעקע, — האָט ער אַויסגערופען, — דו ווילסט עפעס זאָגען, קום אַרויף דאָ אויפ'ן באַלעמער און לאָמיר אַלע הערען וואָס דו האָסט צו זאָגען.

דער גלח איז קענטיג געווען זיכער, אז טאקע דורך "וואָלפּעקע ראַברי" וועט ער קענען צוגאַנגלען די אידען אז זיי זאָלען זיך מעהר פון איהם ניט קענען אַרויסדרעהען.

מיט געזעהלעטע טריט איז ר' וואָלף אַרויף אויף דעם באַלעמער און האָט געעפענט דאָס מויל, און צו אַלעמענס איבערראַשונג, האָט מען דערהערט א שפראַך וואָס קיינער האָט פון איהם ניט דערווארט צו הערען. ער האָט גערעדט פּויליש, פליסיג און קלאָר ווי אז "אמת'ער גוי". די גרעסטע איבערראַשונג איז אָבער געווען דאָס וואָס ער האָט געזאָגט. ער האָט אָנגעהויבען אַפּצושלאָגן גען דעם גלח'ס אַרגומענטען אַיינס נאָכ'ן אנדערען און בריינגען באַווייזען וואָס האָבען דעם גלח'ס רייד פשוט געמאַכט לעכערליך. ער האָט אָנגעהויבען וואַרפען מיט פּסוקים און זיי שנעל און פליסיג פאַרטייטשט אויף פּויליש. דער חידוש דערביי איז געווען נאָך מעהר וואָס יעדער אַיינער האָט איהם געקענט פאַרשטעהן און וואָס יעדער אַיינער האָט געמוזט אַיינזעהן, אז ער האָט רעכט. ער האָט פשוט באַווייזען, אז דער גלח ווייס ניט וואָס ער רעדט און האָט ניט נאָר פאַלש ציטירט די פּסוקים, נאָר האָט זיי אויך ניט ריכטיג פאַרטייטשט און פאַרשטאַנען.

איצט האָט שוין דער גלח געמוזט שווייגען. ער האָט זיך מיט ר' וואָלף'ן ניט געקענט פאַרמעסטען.

איז דער ויכוח שנעל פאַרענדיגט געוואָרען און אַלע האָבען שוין גע-וואוסט, אז דער שוּסטער האָט מנצח געווען דעם גלח. אידען זיינען געווען מלא שמחה. זיי האָבען געפיהלט, אז ר' וואָלף האָט זיי געראטעוועט פון א גרויסע סכנה. אָבער אויך די גוים האָבען ניט געקענט זיך אַפּוואונדערען פון

אט דער פלוצומדיגער אנטפלעקונג פון דעם שווינגענדיגען און, אויפ'ן אויסקום, פשוט'ען ר' וואָלף.

דער גלח האָט שוין מעהר ניט געוואַנט באלעסטיגען די אידען און האָט אויפגעהערט צוזאמענרופען דעם עולם אויפ'ן מאַרק צו הערען זיינע דרשות. פאַרגעקומען איז עס אין מיטען זומער, אַזר שניט־צייט, און ביים אַנפאַנג פון חודש אלול האָט מען זיך אַרומגעזעהן, אַז ר' וואָלף און זיין פרוי זיינען פאַרשוואַנדען געוואָרען.

ר' וואָלף איז אויף דעם אופן נתגלה געוואָרען. דאָס איז געשעהן דורך זיינע אייגענע מעשים. עס איז געווען אַ שעת הכּושר מַקדש שם צו זיין און ער האָט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט. ער האָט אָבער מעהר ניט געוואָלט בלייבען אין דאָרף, וואו אידען און ניט־אידען וואָלטען איהם איצט צוגע- טיילט גרויס כבוד און ער וואָלט מעגליך געדאַרפט אויפגעבען זיין מלאכה — שוסטעריי.

דאָס האָט ער בשום אופן ניט געוואָלט. ער האָט זיין שליחות אָפּגעמאַז. פאַר איהם האָט זיך איצט געדאַרפט אַנפאַנגען אַ נייע סדרה פון אָפּריכטען גלות און אויף דאָס ניי וואַנדערען איבער שמעט און שמעטלעך, וואו ער זאָל קענען טהאָן זיין מלאכה אומגעשטערט און וואו קיינער זאָל איהם ניט דאַרפן חושד זיין, אַז ער איז עפעס מעהר ווי אַ פשוט'ער פאַלקס־מענש וואָס חב'ר'ט זיך מיט זיין גלייכען און וואָס האָט ניט קיין העכערע באַדערפענישען. ווי צו לעבען איינפאַד און זיך צו דערנעהרען פון דער אַרבייט וואָס ער טהוט, ניט פאַרלאַנגענדיג פון קיינעם קיין איבריגע פרוטה ווי דאָס וואָס ער אליין האָט באַשטימט, אַז עס קומט איהם און וואָס דער צווייטער האָט אַנער- קענט, אַז ער האָט עהרליך און כשר פאַרדיענט.

די תּושבים פון דאָרף, אידען ווי ניט־אידען, האָבען צוערשט פּרוכירט אַרומזוכען ר' וואָלף'. זיי האָבען איהם ניט געוואָלט פאַרלירען. זיי האָבען אָבער מעהר פון איהם קיין שפור ניט געפונען. ער איז ווי אין וואַסער אַריין.

ה

דער מאַרטירער

ר' וואָלף איז ווידער מנצח דעם גלח. — זיין אַרעסט. — זיינע ויכוחים מיט די גלחים אין קיעוו. — דער בלבול און דער טויט־אורשיל, — זיין אלמנה און יתום.

איצט, אַז ר' וואָלף דער שוסטער איז שוין מעהר ניט געווען אין דאָרף, האָט דער גלח אויף דאָס ניי אָנגעהויבען האַלטען דרשות אויפ'ן מאַרק וואוהיז ער האָט גערופען די אידען, אויפפאַדערענדיג זיי אַז מען זאָל איהם אויסהערען. ווידער האָט ער אָנגעהויבען געבען זיינע אַלטע "ראיות" פאַר וואָס אידען דאַרפן איבערגעהען צום קאַטויליציזם. די אידישע תּושבים פון דאָרף האָבען געמוזט אויסהערען זיינע רייד און זיינען געווען אין צער

און אין שרעק. זיי האבען זיך מצער געווען וואס ר' וואָלף איז שוין מעהר ניטא אין דאָרף כדי צוצושלאָגען דעם גלח'ס רייד און זיי האָבען זיך געשראָקען דערפאר וואָס זיי האָבען אלע גוט געזעהן די סכנה, אז דער גלח זאל ווערען צורדינגליכער און זאל פשוט זיי פרובירען צווינגען צו שמד.

די לאַגע פון די אידען איז געוואָרען נאָך ערגער דערפאר וואָס דער גלח האָט צוגעקראָגען אן ארויסהעלפער. דאָס איז געווען דער זוהן פון דעם דארפישען פריץ. אָט דער יונגער פריץ, וועלכער איז גראַד געווען א שטיקעל מלומד, איז געווען א גרויסער פאנאטיקער. ער האָט פּוֹלשטענדיג געשטיצט דעם גלח אין זיין פארווד אריינצוציהען די אידען אין דעם נעץ פון שמד. ער האָט אָנגעהויבען קומען צו די פאראמלונגען אויפ'ן מאַרק. ער איז געוועסן מיט'ן גלח אויפ'ן באַלעמער און זיך צוגעהערט צו זיינע דרשות און אליין אויך געהאלטען דרשות פאר'ן עולם.

דער יונגער פריץ האָט זיך דערביי נאָך פרובירט פלייסען און צייגען זיין קענטניס. ער האָט ארויסגעפּעקעלט זיין גאנצען טעאלאָגישען וויסען אין א פארווד צו "איבערצייגען" די אירישע צוהערער, אז זיי דארפען וואָס שנעלער אריבער צום קריסטענטום. דערביי האָט ער אויך ניט פארגעסען צו מאַכען אלערליי סטראַשונקעס, אז אויב די אידען וועלען בלייבען פאר'עקשן'ט, וועלען זיי זיך מעגען ריכטען אויף אלערליי נגישות. איז די אידען געווען ביטער אויפ'ן הארצען און זיי האָבען זיך קיין עצה ניט געקענט געבען.

עס איז געווען אין מיטען זומער פאר שניט-צייט. דער גלח, ארויסגע-האַלפּען פון דעם יונגען פריץ, האָט אויף דאָס ניי צוזאמענגערופען די אידען און די גוים און געהאלטען איינע פון זיינע דרשות, רופענדיג די אידען צו שמד. דער יונגער פריץ איז דערביי ארויסגעקומען מיט נייע "באוויזען" פאר וואָס אידען דארפען זיך אָפּזאָגען פון זייער אמונה.

--- קען אימיער דאָ מיר ענטפערען אויף די באוויזען וואָס איך האָב געגעבען? — האָט דער יונגער פריץ זיך געווענדעט מיט א פראַגע צו די אירישע צוהערער.

פאר א ווייל האָט געהערשט א טויטע שטילקייט. ווער וואָלט דען געוואַנט ענטפערען דעם יונגען פריץ און דעם גלח? נאָר פּלוּצלונג האָט זיך פון דער זייט אימיער ארויסגערוקט און אויסגערופען:

— איך וועל ענטפערען! — און מיט דרייסטע טריט איז ער געגאנגען גלייך צום באַלעמער.

דער עולם האָט איהם אָנגעקוקט, און צו אלעמען פרייד, — עס איז געווען ניט קיין אנדערער ווי ר' וואָלף דער שוסטער. נאָכדעם ווי ר' וואָלף האָט א לאַנגע צייט ארומגעוואַנדערט איבער שטעט און שטעטלעך און זיך אין ערגעץ ניט געלאָזט דערקענען, האָט ער זיך מיישב געווען און האָט זיך מיט זיין ווייב צוריקגעקעהרט אין דאָרף אריין. ער האָט גוט געוואוסט, אז די אידען וועלען איהם דארפען אויף דאָס ניי. ער האָט זיך משער געווען, אז ווען ער וועט מעהר ניט זיין אין דאָרף וועט דער גלח זיך צוריקגעהמען צו זיין טיפלישער ארבייט. איצט איז ער צוריק געווען אויף דער סצענע גרייט

זיך אריינצולאזען אין א לאנגען ויכוח מיט'ן גלח און זיין ארויסהעלפער דער יונגער פריץ.

ווי דער האט ר' וואָלף געצייגט זיין כח און האט אין א פליסיגען פויליש צוריקגעשליידערט אלע סברות פון דעם גלח און דעם יונגען פריץ. ער האט זיי פשוט פארמאכט די מיילער. זיי האבען געמוזט צוגעבען אז זיי זיינען באזיגט. די אידען זיינען געווען מלא שמחה. זיי האבען זיך אויף דאס ניי געפיהלט זיכער. ר' וואָלף און זיין פרוי זיינען שוין געבליבען אין דאָרף. קענטיג אז ר' וואָלף האט איצט געפיהלט, אז ער טאר מעהר ניט פארלאזען די אידען ווייל אהן איהם וועלען זיי זיין הי'פלאָז.

עס איז געווען א פארנאכט סוף זומער. ר' וואָלף איז געזעסען אין בית המדרש און געלערנט. מיט אמאל זיינען אנגעקומען דריי באוואפענטע פאָר ליציאנטען און האבען איהם ארעסטירט, אוועקגעהענדיג איהם פון דעם אפענעם ספר. עס איז געוואָרען א גערודער. ר' וואָלף'ס ווייב האט ביטער געוויינט. זי האט געבעטען תחנונים. מען האט איהר אָבער געענטפערט, אז דער באפעהל צו ארעסטירען ר' וואָלף'ן איז געקומען פון די העכערע אינסטאנצן צען און אז דער באפעהל איז צו בריינגען ר' וואָלף'ן צום בישאָף אין לוקאטש.

מען האט געקענט קלאַר זעהן, וועמעס האנד עס האט דאָרין געשטעקט. דער גלח און דער יונגער פריץ, פיהלענדיג זיך געקרענקט פון ר' וואָלף'ס כח זיי מנצח צו זיין אין די עפענטליכע ויכוחים, האָבען באשלאָסען פון איהם נקמה צו נעהמען און גלייכצייטיג פון איהם פטור ווערען. זיי האבען איהם פאר'מסור'ט פאר'ן בישאָף און יענער האט שוין געפונען א גרונד אויף וועלכען איהם צו לאָזען ארעסטירען.

א חודש צייט איז ר' וואָלף געווען אין לוקאטש אונטער ארעסט. צוויי מאָל א וואָד איז ער געווען געצוואונגען צו קומען אין הויז פון בישאָף און מיט אַט דעם הויכען גייסטליכען זיך מתוכח זיין וועגען אידענטום און קריסטענטום. עס איז דעם בישאָף פשוט געגאנגען אין לעבען צו מנצח זיין ר' וואָלף'ן. ער האט עס אָבער ניט געקענט. ר' וואָלף האט שטענדיג צוקלאַפט אלע זיינע טענות, ראיות און סברות. איינזעהענדיג, אז ער קען מיט ר' וואָלף'ן גארניט מאכען, האט דער בישאָף איהם פאר'מסר'ט פאר דעם הויכען קאטוילישען קירכליכען ראטה וואס האט זיך דאמאלט געפונען אין קיעוו און, אונטער א באוואפענטער וואר, איז ר' וואָלף איבערגעשיקט גע- וואָרען קיין קיעוו.

אין קיעוו האט מען איהם גראד צוערשט אויפגענומען פריינטליך. מען האט איהם ערלויבט אויפצוהאלטען זיך אין א פריוואט הויז, געבענדיג איהם אלע זיינע פרייהייטען. איין מאָל אין צוויי וואָכען, האט מען איהם ארויסגעפאָדערט צו האלמען אן עפענטליכען ויכוח מיט איינעם פון די הויכע גייסטליכע. אזוי זיינען אוועק פינג'ן חדשים. אין קיינעם פון די אלע ויכוחים וואס זיינען פאָרגעקומען, האט אימיצער געקענט קריגען די אויבער- האנד איבער ר' וואָלף'ן. ער איז תמיד ארויס מיט נצחון.

די גלחים האבען זיך געפיהלט שטארק געטראָפען. זיי האָבען פשוט זיך קיין עצה ניט געקענט געבען. האָבען זיי אויף דעם אלטען שטייגער געמאכט

א בלבול אויף ר' וואָלף'ן. זיי האבען אויסגעטראכט, אז ער האָט געלעסטערט און אָפגעלאכט פון דעם נוצרי און פון דער קאטוילישער קירך און די נלחים. ר' וואָלף איז געשטעלט געוואָרען פאר א קירכליכען געריכט. אלץ איז שוין געווען צוגעגרייט אין פאראויס. פאלשע עדות זיינען אויפגעטראָטען און "באשטעטיגט" די אנקלאגע, אז ר' וואָלף האָט טאקע געלעסטערט און אָפגע-לאכט פון נוצרי און דער קאטוילישער קירך.

דער אנקלעגער האָט געפאָדערט די הארבסטע שטראַף פאר דעם אונ-גליקליכען ר' וואָלף'ן און א פסק איז ארויסגעטראָגען געוואָרען, אז מען זאָל איהם פארברענען לעבעדיגער הייט.

די הינריכטונג איז פאָרגעקומען עפענטליך עטליכע טעג נאָכ'ן ארטיל. דאָס איז דורכגעפיהרט געוואָרען אין סאמע צענטער פון קיעוו. די טיפלישקייט פון די נלחים איז געווען אזוי גרויס, אז זיי האָבען געצוואונגען דעם רב און די ראשי הקהל צו זיין אנוועזענד ביי דער הינריכטונג.

די טראגדיע, וועלכע האָט שטארק דערשיטערט די אידען פון קיעוו און פון אלע אנדערע אידישע קהלות, איז געווען נאָך פיינליכער דערפאר, וואָס גראַד א קורצע צייט פאר זיין משפט, האָט ר' וואָלף געקראָגען די בשורה, אז זיין פרוי שוועגערט. עס איז געווען זיין ערשט קינד. דאָס האָט איהם שטארק דערפּרעהט. ער האָט אָבער ניט זוכה געווען צו זעהן דאָס קינד. ווען ר' וואָלף איז געשטאַרבען אויף קדוש השם איז די אלמנה געווען אין די ערשטע מאָנאטען.

די אידישע קהלה איז קיעוו האָט איהר געבעטען בלייבען אין שטאָט, גרייט איהר דאָרט אויסצוהאלטען מיט אלע באקוועמליכקייטען. זי האָט עס אָבער ניט געוואָלט. זי האָט באשלאָסען זיך צוריקצוקעהרען קיין ליובאוויטש וואו זי איז געבוירען געוואָרען און וואו זי האָט געהאט איהרע עלטערען.

האָט זי ביי דער ערשטער געלעגענהייט פארלאָזט קיעוו און האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין ליובאוויטש. איהר פאטער, אן אַרימער שניידער, איז שוין געווען אלט און האָט אליין געמוזט אַנקומען צו קצבה. זי האָט דערפאר בי איהרע עלטערען אין הויז ניט געקענט געפינען קיין מנוחה. קיין אנדערע גאר נאָהענטע קרובים, וועלכע זאָלען איהר קענען אויסהאלטען, האָט זי אויך ניט געהאט. די ראשי הקהל פון ליובאוויטש, וויסענדיג שוין די גרויסע צדקות און וועגען מאַטירערטום פון איהר מאן און וועגען איהר שוואַנגער-שאפט, זיינען געווען גרייט איהר אויסצוהאלטען מיט אלע איהרע באדערפע-נישען. זי האָט זיך אָבער פון דעם ענטאָגט. זי האָט דערקלעהרט, אז זי האָט געלערנט פון איהר מאן דעם קדוש ווי וויכטיג עס איז צו דערנעהרען זיך פון דער אייגענער פראצע און ניט אַנצוקומען צו קיין בשר ודם פאר קיין שטיצע. זי האָט דערפאר דורכאויס געוואָלט נאָך טהאַז אן ארבייט פון וואָס זי זאָל זיך קענען מפרנס זיין אפילו אין די הויכע מאָנאטען אין וועלכע זי האָט זיך געפונען.

אז זי געוואָרען א דינסט אין איינע פון די בעלי-בית'ישע הייזער אין ליובאוויטש און איז דאָרט שוין אויך געלענען געוואָרען. דאָס קינד איז געווען א אינגעל און זי האָט איהם א נאָמען געגעבען נאָך

זיין פאטער, ר' וואַלף, דער ברית איז געפראוועט געוואָרען מיט גרויס פאראד. נאנץ ליובאוויטש האָט זיך משמח געווען. עס איז געווען אן אמת'ע שמחת מצווה.

דריי יאהר האָט ר' וואַלף'ס אלמנה געהאָדעוועט איהר קינד, און אלץ מיט איהר אייגענער פראצע, אַפּזאָגענדיג זיך צו געהמען פון וועמען ניט איז שטיצע פאר זיך אָדער איהר קינד. צי דאָס איז געווען פון איהר שווער, אַריים לעבען, צי פון עפעס אנדערש, ר' וואַלף'ס אלמנה האָט זיך געלעגט אין בעט א קראַנקע און איז שוין פון בעט געהר ניט אויפגעשטאנען. דער דריי יאהריגער וואַלף איז געבליבען א קיילעכדיגער יתום.

איצט האָט שוין קהל געדארפט און געמוזט זוכען מיטלען צו באַזאָרגען דעם יתום. קיין גרויס זאָרג איז דערביי אָבער ניט געווען. נאנץ שנעל האָט זיך אימיצער אָפּגעזוכט וואָס האָט דעם יתום'ל אריינגענומען צו זיך אין הויז צו האָדעווען. דאָס איז געווען צבי אריה און זיין פרוי לאה ברייגע, וועלכע, ווי מיר ווייסען שוין פון פריהער, האָבען גע'ירשן'ט פון דעם נסתר ר' בנימין'ען זיין הויז און גאָרטען, האָבענדיג איהם צוגעזאָגט, אז זיי וועלען אים הויז אריינגעהען יתומים צום האָדעווען און עס האַלטען אָפּען פאר אלע וואָס דארפען א נאכטלענער.

די געלעגענהייט איז איצט געווען א באַזונדער פאַסיגע. איז דאָך דער יתום'ל וואַלף ניט נאָר געווען הילפלאַז, נאָר איז אויך געווען יער וזהו פון דעם קדוש ר' וואַלף, וועלכער איז געווען אין משך פון זיין אויפהאַלט אין ליובאַ-וויטש אזוי ענג צוזאַמענגעבונדען מיט ר' בנימין'ען.

צבי אריה און לאה ברייגע האָבען שוין אויך געהאַט זייערע אייגענע קינדער — א אינגעל און א מיידעל. זיי האָבען דערפאר געהאַט די געלע-גענהייט אויסצופאַלגען אן אנדער טייל פון ר' בנימין'ס צוואה — צו רופען דאָס אינגעל אויף זיין נאָמען, בנימין, און דאָס מיידעל אויף זיין ווייב'ס נאָמען — שרה.

בנימין און שרה זיינען ביידע געווען געראַטענע קינדער. בנימין האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע כשרונות אין לערנען, און שרה, זיין שוועסטער, האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איהר נוטהאַרצינקייט און אויך איהר שענה-קייט. זי איז נאָך אליין געווען א קינד און זי האָט שוין ארויסגעהאַלפּען איהר מוטער ביים ארומגעהן ארום די יתומים און יתומות, וואָס האָבען זיך געהאַ-דעוועט ביי זיי אין הויז.

ווען דער יתום'ל וואַלף איז אריינגענומען געוואָרען צו זיין אין הויז, האָט די קליינע שרה'לע זיך מיט איהם געשפּיעלט און איהם מקרב געווען, האַלטענדיג זיך צו איהם ווי צו א ברודער.

עס האָט לאַנג ניט געדארפט געהמען און עס זאָל זיך ארויסווייזען, אן דער קליינער וואַלף האָט אויך גרויסע כשרונות צום לערנען און דערצו איז ער

אויך א גרויסער מתמיד. עס איז דערפאר געווען גאנץ נאטירליך, אז די צוויי אינגלעך, וואָלף און בנימין, זאלען ווערען חברים אין לערנען. ביידע זיינען געווען פאסיג צו זיין חברים. אזוי איז אויף דאָס ניי פארבונדען און פארקניפט געוואָרען א פריינדשאפט צווישען דעם נייעם בנימין און דעם נייעם וואָלף.

1

אידישע צדקות און גויאישע אכזריות

דער נייער בנימין און גייער וואָלף. — אידישע נגינת און גויאישע שכרות. — דער נייער רב פון לובאוויטש. — דער רב וואָס איז געוואָרען א מגיד.

ווי דער האָט ליובאוויטש געהאט א געלעגענהייט צו זעהן א שטארקע פריינדשאפט און חבר'שאפט צווישען א וואָלף און א בנימין'ען. אנשטאט דעם אמאָליגען ר' בנימין'ען, דעם פארבאָרענעם צדיק, איז איצט געווען א בנימין, דער זוהן פון יענעם ר' בנימין'ס יורשים, צבי אריה און לאה בריינע, וועלכער איז געווען א נאָמען נאָר איהם, און דער יתום וואָלף, וועלכער איז געווען א נאָמען נאָר זיין פאָטער, דער קדוש ר' וואָלף דער שוסטער. ביידע אינגלאַך האָבען געלערענט צוזאמען און זיך געהאָדעוועט צוזאמען. ביידע האָבען ארויסגעוויזען גרויס כשרונות און האָבען געלערנט מיט התמדה. די גאנצע שטאָט האָט וועגען זיי גערעדט און זיך מיט זיי געצאָקלט.

אז די צוויי אינגלאַך זיינען אונטערגעוואַקסען און האָבען שוין געהאט וואָס צו צייגען אין לערנען, האָט זיי צבי אריה גענומען צום דאמאלסדיגען ליובאוויטשער רב, ר' שלום שלמה, אז ער זאל זיי פארהערען. דער רב האָט די אינגלאַך שטארק געלויבט און זיי איבערגעגעבען צו זיין זוהן, דער עילוי ר' יוסף, אז ער זאל ווערען זייער רבי. אין א קורצער צייט ארום איז דער גאון ר' שלום שלמה נפטר געוואָרען און זיין זוהן ר' יוסף איז געוואָרען דער ממלא מקומו. די אינגלאַך האָבען נאָר אלץ געלערענט ביי ר' יוסף און זיינען אלץ מעהר און מעהר געשטיגען אין לערנען.

אחוץ תורה האָט בנימין זיך אויך אויסגעצייכענט אין נגינה. ער האָט ניט נאר שעהן געזונגען נאָר אויך שעהן געשפילט אויפ'ן פידעל. דער עולם מלענט זיך צוהערען צו זיין זינגען און שפילען און איז געווען פארנאפט. אזא מתקנת האָט מען נאָר קוים געהאט געהערט.

פיער יאָהר האָבען די תלמידים, בנימין און וואָלף, געלערענט ביים לויב באוויטשער רב, ר' יוסף. זיי זיינען שוין געווען דערוואַקסענע בחורים. עס איז געווען צייט צו טראַכטען וועגען שידוכים פאר זיי. אין ביידע פאלען האָבען שוין צבי אריה און לאה בריינע געזאָרגט וועגען די שידוכים. פאר וואָלף'ן האָבען זיי געהאט זייער אייגענע טאכטער, שרה.

די חתונה פון דעם יתום וואָלף און שרה איז געווען א שמחה ניט נאָר פאר טאטע-מאמע, צבי אריה און לאה בריינע'ן, נאָר פאר גאנץ ליובאוויטש. די גאנצע שטאָט, קינד און קייט, איז געקומען צו דער חתונה, וועלכע איז

באשיינט געווארען פון דער נגינה און פידעל־שפילען פון בנימין'ען, דער חבר פון חתן און ברודער פון דער כלה.

אז אומדערווארטער מחותן אויף דער חתונה איז געווען איינער פון די פריצים פון ארום ליובאוויטש, וועלכער איז געקומען ספעציעל הערען זינגען און שפילען בנימין'ען. דער פריץ האט שוין געהאט געהערט וועגען בנימין'ס גרויסע אויסצייכנונגען און ער האט זיך אליין געוואלט איז דעם איבערצייגען. אז בנימין האט שטארק אויסגענומען ביים פריץ מיט זיין זינגען און שפילען, איז געווען צו זעהן פון דעם, וואס ווען דער דאזיגער פריץ האט ביי זיך אין הויף געמאכט א שמחה, האט ער געשיקט א רייטער צו צבי אריה'ן, פאר־לאנגנעדיג, אז ער זאל שיקען זיין זוהן בנימין'ען זינגען און שפילען אויף דער שמחה. בנימין איז געקומען מיט א צוויי, דריי אידישע יונגעלייט פון זיין על־טער און זיי האבען אויף דער פריץ'ישער שמחה געזונגען און געשפילט פאר די געהויבענע גוי'אישע געסט, פריצים פון דער שכונה.

בעת בנימין און זיינע חברים האבען געזונגען און געשפילט, האבען די פריצים געגעסען און געטרונקען און זיך געלאזט וואויל באקומען. איינעם פון די אנוועזענדע פריצים, וועלכער איז געווען שטארק באטרונקען, האט זיך פארוואלט האבען שפאס אויף בנימין'ס חשבון. ער האט פארלאנגט, אז בנימין זאל זיך אנטהאן אין א פעל פון א חיה און זיך שטעלען אויף אן איבערגע־קערטער פאס און שפילען אויף'ן פידעל. עס איז פאר דעם שכור'ן פריץ ניט געווען גענוג אונטערהאלט וואס דער אידישער בחור און זיינע חברים זינגען און שפילען די בעסטע און שעהנסטע נגונים. עס האט זיך איהם דוקא געוואלט, אז בנימין זאל אויסקוסען לצנות'דיג און שטעהן אין א פאזע וואס זאל זיין מעשה חוזק.

די אנדערע פריצים, וועלכע זיינען אויך געווען שטארק באזויפען, האבען אונטערגעבאמקעט. עס איז זיי געפעלען געווארען דער איינפאל צו מאכען חוזק פון דעם אידישען יונגענמאן. בנימין איז געווען געצוואונגען נאכצוקומען די קאפריזען פון די שיכור'ע פריצים.

מען קען זיך משער זיין ווי אט דער איידעלער און לומד'ישער ווי אויך שטארק באגאבטער בנימין האט געפיהלט. ער האט זיך געוויס צוריקגעקעהרט אהיים מיט א פארוואנדעט הארץ, ער האט שוין געוואוסט ווי ווייניג אייני־זעהעניש אידען קענען האבען ביי גוים, ווי שטארק זיי זאלען פאר זיי זיך ניט אויסצייכענען.

דאס איז נאך אבער ניט געווען דאס ערנסטע. די שמחה אין פריזישען הויף האט אנגעהאלטען עטליכע טעג און נעכט. די פארזאמעלטע פריצים האבען געהאלטען אין הוליען און שטענדיג צוגעטראכט נייע אונטערהאלטונג'ען. אזויסרופען נאך מעהר געלעכטער און חוזק. האט ער געהייסען בריינגען א גרויסע פאס און איהר אנפילען מיט וואסער. איצט האט ער געהייסען בנימין'ען אריינקריכען אין דער פאס מיט וואסער און פון דארט זינגען און שפילען אויף'ן פידעל.

בנימין האט געמוזט זיך שטארק אנשטריינגען, אז דאס וואסער זאל

איהם ניט גרייכען ביו איבער'ן קאפ, ווען ער האט געדארפט זינגען און אז די הענט זאלען איהם זיין פריי, ווען ער האט געדארפט שפילען אויף'ן פידעל. עס איז געווען א מורא'דיגע מאטערניש און טאקע אויך פארבונדען מיט סכנה. בנימין האט דערצו נאך געדארפט מאכען דעם אנטשעל ווי ער וואלט דאס אלץ געהאט גענומען אין שפאס און אז אויך ער האט "הנאה" פון אט דעם טיפלישען שפיעל. בנימין איז געווען א קרבן פון פריזישער אכזריות און גרינגשעצונג פון אידישע געפיהלען.

פונדעסטוועגען האט דער פריץ, אין וועמעס הויף בנימין האט אונטער-האלטען זיינע געסט, אויך ארויסגעצייגט זיין אנערקענונג פון בנימין'ס טא-לאנט. דער פריץ האט אין ליובאוויטש אויסגעבויט א מויער און ווען בנימין האט חתונה געהאט, האט איהם דער פריץ אוועקגעשיינקט דעם דאזיגען מויער אלס דרשה-געשאנק.

נאך דער חתונה האט בנימין ווייטער געלערענט און נאך אלץ ביי דעם רב ר' יוסף'ן. געלעבט האט ער פון דעם וואס זיין פאטער צבי אריה האט איהם געגעבען.

דער רב ר' יוסף האט איצט אנגעהויבען צייגען א ניגונג צו געהן אויף זיין אייגענעם דרד. ער איז פון צייט צו צייט אוועק אפריכטען גלות. ער פלעגט זיך פארזאמען א האלכ יאהר צייט און דאן צוריקקעהרען קיין ליובאוויטש אויף זיין כסא הרבנות. פאר דער צייט וואס ער האט אפגעריכט גלות, פלעגט ער איבערלאזען זיין תלמיד בנימין'ען, אז ער זאל זיין דער ממלא מקומו.

צעהן יאהר זיינען אזוי אוועק. ר' בנימין איז דערווייל געזעסען על התורה ועל העבודה. פארווארגט דורך זיין פאטער מיט אלע באדערפענישען, האט ר' בנימין געהאט פולשטענדיגע מנוחה. עס איז אבער געקומען די צייט, ווען צבי אריה איז נפטר געווארען. ר' בנימין איז געבליבען אהן א מפרנס. אין יענער צייט — דאס האט געמוזט זיין ארום תצ"ו — האט דער רב פון שטאדט, ר' יוסף, צוזאמענגערופען די ראשי הקהל און האט צו זיי אזוי געזאגט:

— ביז אהער פלעג איד געהן אפריכטען גלות פאר עטליכע חדשים צייט און איד פלעג אליין באשטימען מיין תלמיד, ר' בנימין'ען, פאר א כמקום. איצט האב איד אבער ברעה צו פארבלייבען אין גלות ניט ווייניגער פון צוויי יאהר צייט. עס וואלט ניט געווען רעכט פון מיר אליין צו הייסען ר' בנימין'ען פארנעהמען דעם כסא הרבנות. איד וויל, אז איהר זאלט עס טהאן. די ראשי הקהל האבען צו דעם מסכים געווען. ר' בנימין איז לכל הרעות געווען ראוי צו זיין דער רב פון ליובאוויטש.

איידער ר' יוסף האט פארלאזען ליובאוויטש האט ער פון רב בנימין'ען פארלאנגט, אז פאר דער צייט וואס ער וועט אפריכטען גלות, זאל ער פון די שכירות, וואס ער וועט באקומען אלס רב, א טייל אפגעבען צו ר' יוסף'ס רביצין און זיין טאכטערעל, די בת יחידה. ר' בנימין איז אויך דעם געווען מרוצה און ר' יוסף האט געקענט מיט א לייכטערען הארצען זיך לאזען אין גלות אריין.

נאך די צוויי יאהר האט זיך ר' יוסף צוריקגעקעהרט פון גלות. ער האט איצט מעהר ניט געוואלט איבערנעהמען דעם כסא הרבנות. ער האט געזאגט.

אז ר' בנימין איז מעהר בארעכטיגט דערצו, דערהויפט אז ליובאוויטש איז געווען אזוי שטארק צופרידען מיט איהר נייעם רב. וואס טהוט מען אבער מיט ר' יוסף? איז ביי דער קהלה געבליבען, בהסכם כולם, איהם צו מאכען פאר דעם שטאטמגיד און פאר דעם מוריד פון דער קהלה.

ר' יוסף האָט זיך איצט געצויגט אין זיין נייער זאל אלס מגיד. ער איז געגאנגען אויף א נאנץ נייעם דרך, גארניט ווי דער שטייגער פון אנדערע מגידים און מוסר-זאגער פון יענער צייט, ווי אין אלע אנדערע אידישע שטעט און שטעטלאך פלעגען אין ליובאוויטש אָפט קומען מגידים און מוסר-זאגער. זיי האָבען אלע געהאלטען זייערע דרשות אין בית המדרש און זייערע דרשות זיינען תמיד געווען פון איין שניט. זיי האָבען אלע שטארק גע'מוסר'ט דעם עולם און אנגעיאַגט גרויס שרעק אויף די צוהערער, מאַלענדיג מיט אלע גרוי-ליכע פרטים דעם גיהנם און געשילדערט די שוידערליכע שטראָפּען און פיני-גונגען וואָס דערוואַרטען די וואָס פּאַרזינדיגען זיך נעגען דעם אויבערשטען. עס איז ניט געווען קיין נאָווינע, אז א מגיד זאָל אזוי מערר זיין מיט זיין אימה-אַניגאָענדיגע מוסר-רייד, אז דער עולם זאָל אויסברעכען אין א געוויזן די לופט פון בית מדרש, סאי ביי די מאַנסכילען און סאי ביי די פּרויענצימער, פלעגט זיין אנגעפילט מיט זיפּצען און קרעכצען און שלאָקערצען פון די וויינענ-דיגע מענער און ווייבער.

אנדערש איז אָבער געווען דער דרך פון דעם נייעם מגיד, ר' יוסף. ער האָט ניט גענאָסען קיין פּעד און שוועבעל אויף די זינדיגע. פון זיין מויל איז ניט ארויסגעזאָגט געוואָרען קיין איינציגע קללה. ער האָט ניט גערעדט וועגען גיהנם און האָט ניט געשראָקען דעם עולם מיט קיין שוידערליכע פיניגונגען אין גיהנם. ער האָט אויך ניט דערצעהלט, ווי אלע אנדערע מגידים, וועגען די מלאכי-חבלה און די מעשים תּעוּעוּים וואָס זיי באַגעהען מיט בעלי עבירה-ני-קעס. אַנשטאַט דעם האָט ער נאָר דערצעהלט וועגען די אלע גומיגקייטען וואָס עס דערוואַרטען די וואָס לערנען תּורה און די וואָס זיינען מקיים איהרע מצוות. ער האָט בכלל ניט געוואָלט באַקערען דעם עולם צו תּורה און מצוות דורך אַניאַגען אויף איהם אן אימה, נאָר דורך געווינען די הערצער פון יונג און אלט, מענער, פּרויען און קינדער — דורך גוטסקייט, האַרציגקייט און הויפּט-זעכליך פאַרשטענדליכקייט.

ר' יוסף האָט דוקא געוואָלט, אז אידישע מענער און פּרויען זאָלען געהן אויף'ן ריכטיגען דרך דורך לייעבע און פאַרשטאַנד. ער פלעגט זאָגען, אז אחוץ דעם וואָס אידען וועלען קריגען גרויס שכר פאַר דאָס גוטעס וואָס זיי טהוען, וועלען זיי מיט דעם אויך טהאָן גרויס נחת רוח זייער באַשעפּער.

דאָס זיינען געווען גאָר אנדערע רייד. ר' יוסף האָט מיט זיינע דרשות געפאַנגען די הערצער פון זיינע צוהערער.

אויך ווען ר' יוסף האָט גערעדט וועגען אויבערשטען, דעם באַשאַפּער פון דער וועלט, איז עס געווען גאָר אנדערש. ער האָט ניט גערעדט וועגען אן "אל נקמות", וועלכער וואַרפט א שרעק אויף'ן מענשען און פאַר וועמען דער בשר ודם דאַרף זיין אין שטענדיגער מורא. ביי איהם איז דער אויבערשטער געווען א רחמן, א גומל חסדים, פון וועמען עס שטראַמט לייעבע און גוטסקייט

און וועמעס איינציגער באגעהר איז, אז דער מענש זאל געהן אויף'ן אָנגעוויזע-
נעם וועג. דעם אויבערשטענ'ס באגעהר איז ניט, אז דער רשע זאל שטארבען,
אָדער באשטראַפּט ווערען פאר זיין שלעכטקייט, נאָר זאל ווערען א בעל תשובה
און לעבען און געניסען פון גאט'ס וועלט. ר' יוסף אלס מגיד האט זיך אויך
אויסגעצייכענט מיט דעם, וואָס ער האט זיך טיפער אריינגעלאָזט אין די מאמרי
חז"ל און האט זיי דערקלעהרט און אויסגעטייטשט אויף א נאָר אנדער אופן.
ער האט פון זיי ארויסגענומען די סאמע טיפסטע און שעהנסטע געדאנקען. ער
אהבת און יראה זיינען די געוועקט אין עולם די לעבע צו נאָט. ער האט געזאָגט, אז
האט הויפטזעכליך געוועקט אין עולם די לעבע צו נאָט. ער האט געזאָגט, אז
תמיד פריהער פון יראה. אהבת השם און יראת השם זיינען צוויי גלייכע
מצוות, פלעגט ר' יוסף זאָגען אין זיינע דרשות, אָבער פונדעסטוועגען קומט
אהבת השם פריהער ווי יראת השם. עס שטעהט "ואהבת את ה' אלוקיד", דאן
שטעהט אויך "את ה' אלוקיד תירא". פון דעם האט ר' יוסף געדרונגען, אז
אהבת אלקים קומט פריהער ווי יראת אלקים.

ז

די נסתרים און דער בעל-שם

ווי די תורה פון בעל שם טוב האט זיך אָנגעהויבען פארשפרייטען צווישען די אי-
דען. — דער ליובאוויטשער מגיד וואָס איז געווען א תלמיד פון בעל-שם.
— דער איידים וואָס ער האט גענומען אויפ'ן בעל-שם'ס אָנאָג.

די ווירקונג וואָס ר' יוסף האט געהאט אויף די ליובאוויטשער אידען מיט
זיינע דרשות, נאכדעם ווי ער איז געוואָרען דער שטאַט-מגיד, איז געווען אז
אויסערגעוויינליכע. ער האט זיינע צוהערער פשוט אריינגעבראכט אין א
נייער וועלט. סיי דער נוסח און סיי דער אינהאלט פון זיינע דרשות זיינען געווען:
ניי און אינגאנצען אנדערש פון דעם וואָס מען האט געהערט אין יענער צייט
פון אנדערע מגידים.

ר' יוסף האט אריינגעבראכט אין זיינע דרשות א וועלט מיט וויסען, אז
אויסערגעוויינליכע עשירות פון לומדות. דערצו איז ער געווען באשאַנסען מיט
א פליסיגער און צום הארצען-אפעלירענדיגער שפראך. דאָס איז אָבער נאָר
ניט געווען אלץ: ר' יוסף האט זיך ניט באנוגענט מיט דעם וואָס ער האט
געהאלטען שעהנע דרשות. ער איז געווען ניט נאָר א נאה דורש נאָר אויך א
נאה מקיים. אלס מגיד האט ער זיך אָנגעהויבען אויסצייכענען מיט זיינע מידות
טובות, נאָר מעהר ווי דאמאלס ווען ער איז געווען רב פון שטאַט, איידער ער
האט דעם כסא הרבנות איבערגעגעבען צו זיין תלמיד, ר' בנימין. אין זיינע
מידות טובות האט זיך באזונדערס אנטפלעקט זיין גרויסע לעבע צו יעדען
אידישען מענשען, פון וועלכען שטאנד ער איז ניט געווען. מיט דעם האט זיך
ר' יוסף אליין שטאַרק באליעבט געמאכט ביי יעדען אידישען תושב אין
ליובאוויטש.

זיינע דרשות זיינען תמיד געווען דורכגעדרונגען מיט אַט דעם גייסט פון אהבת ישראל. דאָס איז געווען דער גאַלדענער פּאַדים וואָס האָט דורכגעוועכט זיינע דרשות. ער האָט שטענדיג זיך אָפּגעשטעלט אויף, און אונטערשיטראַכטן די, גרויסע אידישע מעלות.

מיט באַזונדערער ליעבע האָט זיך ר' יוסף באַצויגען צום פּשוט'ען אידישען פּאַלקס־מענש, צום אידישען בעל מלאכה, צום אַרימען אידישען הענדלער און צו יעדען אנדער אידען וואָס האָט כּשר פּאַרדינט זיין שטיקעל ברויט. ר' יוסף האָט אין אַט די פּשוט'ע אידישע פּאַלקס־מענשען געזעהן די גאַנצע שעהקייט פון אידישען פּאַלק און די גאַנצע טיעפּקייט פון דער אידישער נשמה. ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס דאַמאלס איז געווען אַ צייט ווען דער לַמֶדֶן האָט פּאַרנומע דעם אויבער־אָן אין לעבען פון די אידישע קהלות, האָט אָבער ר' יוסף געצויגט, אַז אין זיין האַרצען פּאַרנעהמט דעם אויבער־אָן ניט דוקא דער וואָס קען לערנען, נאָר אויך דער פּשוט'ער איד וואָס קען ניט מעהר ווי עברי און מעביר זיין די סדרה.

קיינער איז ליובאוויטש האָט ניט געוואוסט וואו ר' יוסף האָט גענומען זיין נייעם דרך אין זיינע דרשות ווי אויך זיין נייע הנהגה. אָבער אלע האָבען געמוזט מודה זיין, אַז מיט זיינע דרשות, ווי אויך מיט זיין הנהגה, האָט ער געטהאָן די גרעסטע פעולה. ער האָט אַריינגעבראַכט אַ נייע לעבען, און אַריינגעגעבען אַ נייע נשמה ביי די פּשוט'ע פּאַלקס־מענשען וועלכע זיינען ביז דאַמאלס געווען ווי פּאַרשטימען.

ר' יוסף'ס ווירקונג אויפ'ן אידישען עולם האָט זיך געפּיהלט ניט נאָר אין ליובאוויטש, נאָר אויך אין די אַרומיגע שטעטלעך. שלוחים זיינען געשיקט געוואָרען פון די דערבייאַיגע שטעטלעך און מען האָט ר' יוסף'ס פּאַרבעטען אהין צו קומען האַלטען זיינע דרשות. אזוי איז ר' יוסף געוואָרען אַן אַפּטער באַזוכער אין אזויגעשטעלטע ווי רודניא, קאַלישק, יאַנאַוויטש, ליאַזשנאַ, דאַבראַמיסל, באַבינאַוויטש, ראַסאַסנע, דובראַוונע און אַ סך אנדערע, וואו זיין השפּעה האָט זיך געפּיהלט גאָר שטאַרק.

אויך דאַמאלס ווען ר' יוסף איז געווען דער מגיד פון ליובאוויטש און אויך געהאַלטען דרשות אין די אַרומיגע שטעטלעך פּלעגט ער פון צייט צו צייט פּאַרשווינדען און קיינער האָט ניט געוואוסט וואוהיין. מען האָט זיך משער געווען, אַז ער ריכט אָפּ גלות, און זינט ער האָט דאָס געטהאָן כּמעט רעגעלמעסיג, פון דער צייט וואָס זיין פּאַטער האָט נאָך געלעבט און פון דער צייט וואָס ער איז געווען רב פון ליובאוויטש, האָט זיך קיינער מעהר אויף דעם ניט אָפּגעשטעלט און ניט פּרובירט דערגעהן דעם סוד דערפון. קיינעם איז ניט אַיינגעפּאַלען אַז ר' יוסף'ס פּאַרשווינדען האָט צו טהאָן מיט דער נייער שיטה פון חסידות וואָס האָט שוין אָנגעהויבען שלאָגען וואַרצלען אין אידישען לעבען. דער בעל שם טוב איז נאָך דאַמאלס געווען ניי און באַקאַנט בלויז צו יחידים סגולה. זיינע תּלמידים און חסידים האָבען שוין אָבער אָנגע־הויבען אַריינדרינגען אין אידישען לעבען און פּאַרשפּרייט, אין אָנפּאַנג אויף אַ געהימען אופּן, די נייע תּורה.

נסתרים פּלעגען וואַנדערען פון שטאָט צו שטאָט און דאַרט, וואו זיי

האבען געטראָפֿען א גרויסע אידישע נשמה, האָבען זיי איהר פֿרוכירט געווינען פֿאר דער נייער לעהרע פֿון דעם בעל שם.

אַט אזא נסתר, וואַנדערענדיג פֿון שטאָט צו שטאָט, איז אמאָל אָנגע-קומען קיין ליובאוויטש. עס איז געווען נאָך דאמאלס ווען ר' יוסף איז געווען א יונגער מאן און איז געזעסען על התורה ועל העבודה. זיין פאטער האט נאך געלעבט און האט פארנומען דעם כסא הרבנות. יענער נסתר, א תלמיד פון דעם בעל שם, האט געווארפען אן אויג אויף ר' יוסף'ן און האט זיך מיט איהם באקאנט. ר' יוסף האט שוין אליין געהאלטען אין זוכען א נייעם דרך אין אידישען לעבען. ער איז געווען להוט אויפצוצאפען דאָס וואָס דער נסתר האט איהם אנטפלעקט וועגען דעם בעל שם און זיין דרך החסידות.

א חודש צייט איז דער נסתר, אויפ'ן אויסקוק ניט מעהר ווי א פשוט'ער וואַנדערער, פֿארבליבען אין ליובאוויטש און האט פֿאר דער צייט געהאלטען אין אנטפלעקען פֿאר ר' יוסף'ן די לעהרע פֿון דעם בעל שם. ווען דער נסתר איז געווען גרייט צו פֿארלאָזען ליובאוויטש, האָט אױך ר' יוסף פֿארלאָזען די שטאָט מיט איהם. קיינער האָט ניט געוואוסט דעם שייכות וואָס איינער האָט געהאט צום אנדערען. קיינער האָט אױך ניט געוואוסט דעם צוועק פֿון זייער אוועקוואַנדערען פֿון ליובאוויטש. ביידע האָבען אָבער שוין געהאט א באשטימטען צוועק. דער נסתר האָט ר' יוסף'ן געהאט גענומען מיט זיך צום בעל שם וואו ער איז געוואָרען זיינער א פֿלאַם-פֿיערענדיגער חסיד.

א יאָהר צייט איז ר' יוסף געווען אוועק פֿון ליובאוויטש און ווען ער האָט זיך צוריקגעקעהרט, האָט ער קיינעם ניט געזאָגט פֿון זיינע וואַנדערונגען. ער האָט אױך צו קיינעם ניט גערעדט וועגען דער נייער תורה פֿון בעל שם. אוראי איז נאָך די צייט ניט געווען געקומען, אז ר' יוסף זאָל מגלה זיין דעם סוד פֿון זיינע פֿארבינדונגען מיט דעם בעל שם און זיינע תלמידים.

עס איז געווען אין יאָהר תצ"ה ווען ר' יוסף איז צום ערשטען מאל גע-בראכט געוואָרען צום בעל שם, און עס האָט גענומען פּופּעצהן יאָהר, ביז תקי"ד ווען דער בעל שם טוב האָט ר' יוסף'ן, ווען ער איז שוין דאמאָלס געווען דער מגיד פֿון ליובאוויטש, געגעבען אַ באשטימטע שליחות דורכ-צופֿיהרען.

עס איז געווען שבעות. ר' יוסף האָט דעם יום טוב פֿארבראכט ביים בעל שם, האָבענדיג אוועקגעוואַנדערט פֿון ליובאוויטש ווי שטענדיג, ניט אָנגעבענדיג וואוהין ער וואַנדערט און פֿאר וועלכען צוועק ער וואַנדערט. דער בעל שם האָט ר' יוסף'ן אריינגערופֿען צו זיך און איהם אָנגעזאָגט, אז אויפ'ן וועג צוריק קיין ליובאוויטש, זאָל ער דורכפֿאָהרען סמארנאָ און באַ-זוכען די דאָרטיגע ישיבה, וועלכע איז דאמאלס געווען באַריהמט, ווייל דאָרט געפינט זיך א ישיבה בחור פֿון דער שטעטעל קאבילניק, פֿון לעבען מינסק. יששכר דוב איז זיין נאָמען. אַט דעם ישיבה בחור, האָט דער בעל שם אָנגעזאָגט ר' יוסף'ן, זאָל ער געהענען פֿאר אן איידעם פֿאר זיין בת יחידה.

ר' יוסף האָט נאטירליך דערפֿילט די שליחות וואָס דער בעל שם האָט איהם געגעבען. אַנקומענדיג אין סמארנאָ האָט ער, ווי דער שטייגער איז געווען, דורך דעם ראש הישיבה, זיך כאלד צוואמענגעטראָפֿען מיט יששכר דוב'ן פֿון קאבילניק און האָט איהם פֿאַרגעלייגט דעם שידוך מיט זיין טאכטער. ר' יששכר דוב איז געווען מרוצה צו ווערען דעם ליובאוויטשער מגיד'ס

אידעם. עס איז אָפּגעמאכט געוואָרען, אז נאָד א יאהר צייט זאָל יששכר דוב בלייבען אין דער ישיבה.

אין משך פון אַט דעם יאהר, האָט ר' יששכר דוב זיך גע'חבר'ט מיט איינעם פון די גאונישע יונגע לייט, וועלכער איז געקומען פון מינסק, און זיין נאָמען איז געווען ר' מנחם מענדעל. דער דאָזיגער ר' מנחם מענדעל האָט צייטווייליג געהאָט פארנומען דאָס פּלאַץ פון דעם ראש ישיבה ר' זרח אליה קרויטנינגער. עס איז דער זעלביגער ר' מנחם מענדעל וועלכער איז שפּעטער געוואָרען איינער פון די זיילען פון חסידות.

אין אנפאנג פון חודש אלול אין יאהר תקי"א איז ר' יששכר דוב אָנגע-קומען קיין ליובאוויטש און איז געוואָרען דער איידעם פון דעם מגיד ר' יוסף. ר' יששכר דוב איז געבליבען אין ליובאוויטש ביי זיין שווער אויף קעסט און האָט זיך ווייטער עוסק געווען אין תורה.

די צאָהל לומדישע יונגע לייט אין ליובאוויטש איז דאמאלס געווען א קליינע. די וואָס האָבען געוואָלט לערנען תורה זיינען ניט געזעסען אין ליובאוויטש. זיי זיינען אוועק לערנען אין די גרויסע ישיבות פון יענער צייט. איינע פון די ישיבות איז געווען אין סמארנאָ און די צווייטע אין ווירטעבסק. פאר קלענערע תלמידים האָט ליובאוויטש דאמאלס געהאָט אכט תלמידים — דריי דרסקי תלמידים און פינף גמרא תלמידים.

ווען ר' יששכר דוב איז אָנגעקומען אין ליובאוויטש אַלס איידעם, איז פאָרגעקומען אַ מערקווירדיגע חלוקי דעות צווישען דעם רב פון שטאָט, ר' בנימין, און זיין שוואַגער ר' וואָלף, דער זון פון דעם קדוש ר' וואָלף דער שוש"טער. בעת ר' בנימין איז געזעסען אויפ'ן כסא הרבנות, האָט זיין שוואַגער ר' וואָלף באשלאָסען אז ער וועט ציהען זיין חיונה פון דער פראצע פון זיינע הענד און ער האָט זיך אויסגעקליבען אַלס קוואל פון פרנסה א קליינע מיהל, וואָס ער האָט זיך געקויפט אויסען שטאָט.

עס איז באלד קלאָר געוואָרען אז דער דאָזיגער ר' וואָלף איז געגאנגען אין די דרכים פון זיין מאַרטירער־פאטער. פון צייט צו צייט, האָט ער פאָר-לאָזען דאָס הויז און איז אוועק אַפריכטען גלות. ר' וואָלף איז שוין דאמאלס געווען א פאטער פון צוויי טעכטער. ווען ער פלעגט אוועק אין גלות, איז דער גאנצער עול פון פרנסה ארויפגעלייגט געוואָרען אויף זיין ווייב שרה, ר' בנימין'ס שוועסטער.

אַט דערפאר איז ר' בנימין געווען שטארק אומצופרידען מיט זיין שוואַ-גער'ס דרך. ער האָט געהאָט א סך אויסצוזעצען געגען זיין הנהגה. די דרכים פון דעם נייעם ר' בנימין און דעם נייעם ר' וואָלף זיינען זיך פאנאָרערגעגאנגען געז. ר' בנימין, דער רב פון ליובאוויטש, האָט ניט געקענט מסכים זיין מיט דער פיהרונג פון זיין שוואַגער, ר' וואָלף, וועלכער האָט דוקא געוואָלט געזון אין די דרכים פון די נסתרים.

ר' יששכר דוב האָט אָבער געהאָט א גוט וואָרט צו זאָגען וועגען ר' וואָלף'ן און האָט אויך באַרעכטיגט זיין דרך. א פריינדשאפט האָט זיך פאָר-קניפט צווישען דעם מגיד'ס איידעם און דעם רבי'ס שוואַגער. ר' יששכר דוב האָט אַפילו געהאָט באשטימט א צייט ווען ער און ר' וואָלף פלעגען צוזאמען לערנען ביחדות.

אין יענער צייט איז אין ליובאוויטש געווען א תושב פּיט'ן נאָמען ר' שלום גרשון. ער איז געווען א פשוט'ער מענש וואָס האָט געצויגען זיין פרנסה פון האַנדלען אין די אַרומיגע דערפער. דערצו איז ער אויך געווען א קצב. אלע האָבען געוואוסט אז ר' שלום גרשון איז אן עהרליכער און נאָטספאַרכטיגער איד. ער האָט אָפּגעהיט אלע מצוות און איז אויף זיין באשיידענעם אופן געווען א גרויסער בעל מידה. טאקע דערפאר האָט מען ביי איהם געקויפט פלייש, וויסענדיג נאנץ גוט, אז ווען עס קומט צו כשרות מעג מען זיך אויף ר' שלום גרשון'ען פארלאזען.

ר' שלום גרשון האָט געהאט הצלחה. דאָס האָט איהם געגעבען נאָך מעהר מעגליכקייט צו זיין א בעל צדקה. יעדען ערב שבת פלעגט ער בריינגען צום רב פון שטאָט, ר' בנימין'ען, און צום מגיד פון שטאָט, ר' יוסף'ן, פלייש. ער פלעגט אויך אויסטיילען צדקה צו אַרימע לייט מיט א ברייטער האנט. דעם האָט ער אריינגעשיקט פלייש אויף שבת און יענעם האָט ער גלאַט געגעבן בען א מתן יפה. אזוי זיינען אוועק א סך יאָהרען. ר' שלום גרשון איז שוין געווען אין טיפען עלטער. ער האָט אָבער נאָך אלץ געהאנדעלט אין די דערבייאַיגע דערפער און איז אויך געווען קצב ווי אלעמאָל.

אין ווינטער פון יאָהר תקי"ב איז דער אלטער קצב ר' שלום גרשון קראַנק געוואָרען און איז אין משך פון א פאַר וואַכען צייט נפטר געוואָרען. האָט נאנץ ליובאוויטש באדויערט זיין טויט און איז געגאנגען נאָך זיין מטה. זיין לוייה איז געווען ווי פון אן אמת'ען צדיק, כאַטש קיינער האָט נישט גע'האלטען אז אַט דער קצב ר' שלום גרשון איז געווען עפעס מעהר ווי א פשוט'ער מענש וואָס איז געגאנגען אויפ'ן דרך הישר.

ח

ליובאוויטשער תלמידים פון בעל שם

ווי דעם בעל שם'ס געהוימע לעהרע האָט געפונען אן אָנהאלט אין ליובאוויטש. — די געהוימע באזוכען ביים בעל שם. — דער מגיד און זיין איידעם. — דעם בעל שם'ס א ווערטעל.

נאָך דער לוייה פון דעם קצב שלום גרשון איז נאנץ ליובאוויטש איבער-ראשט געוואָרען פון דער ידיעה, אז דער נפטר האָט איבערגעלאָזט א גרויסע ירושה.

דער רב פון ליובאוויטש, ר' בנימין, האָט געהאט אַנגעזאָגט, אז א מיני זאָל דריי מאָל א טאָג דאוונען אין ר' שלום גרשון'ס הויז בין איבער שלשים. אין משך פון די שבעה טעג האָט ר' בנימין מגלה געווען, אז דער קצב האָט ביי איהם איבערגעלאָזט א קעסטעל מיט געלד צוזאמען מיט א צוואה. איצט איז געווען די צייט צו עפענען דאָס קעסטעל מיט'ן געלד און אויך אריינ-קוקען אין דער צוואה. ר' שלום גרשון האָט ניט געהאט איבערגעלאָזט קיין יורשים. די אלע יאָהרען וואָס ליובאוויטש האָט איהם געקענט, איז ער געווען אליין און איינזאם. דער איינציגער מיט וועמען ר' שלום גרשון האָט זיך גע'הבר'ט איז געווען דער סופר ר' זבולון וועלכער איז געווען זיינער א שכן.

דער עולם איז נאטירליך געווען שטארק נייגעריג צו וויסען פאר וועמען ר' שלום גרשון האָט איבערגעלאָזט די ירושה. האָט דער רב פון שטאָט צוואַ-מענגערופען די ראשי הקהל און האָט פאר זיי איבערגעלייענט די צוואה.

דער אינהאַלט פון דער צוואה איז געווען, אז דער רב ר' בנימין, און דער מגיד פון שטאָט, ר' יוסף, צוזאמען מיט א דריטער פערזאָן, וועמען די צוויי וועלען אויסקלייבען, זאָלען פארטיילען דאָס געלד אויף וועלכען אומן זיי וועלען געפינען פאר פאסיג. אין דער צוואה איז אויך אויסגעדריקט גע-וואָרען דער פארלאַנג, אז אויפ'ן אָרט וואו דעם נפטר'ס הויז געפינט זיך און אויף דעם גארטען ארום הויז, זאָל מען אויפבויען א בית המדרש פאר דער חברה פועלי צדק. א משך פון דריי יאהר צייט זאָל מען אין דעם דאָזיגען בית המדרש אויסהאַלטען אויפ'ן נפטר'ס געלד אַ תלמיד חכם וואָס זאָל לערנען מיט די פועלים מדרש, משניות און עהנליכע לימודים.

דעם דריטען וואָס דער רב ר' בנימין און דער מגיד ר' יוסף האָבען צו-געזעצט צו זיך איז געווען דער סופר ר' זבולון. אלע דריי האָבען זיך כאלד גענומען צו דער ארכייט אויסצופיהרען דעם קצב'ס צוואה.

איצט אז מען האָט שוין גענוי געוואוסט וועגען דער צדקות פון דעם פארשטאַרבנעם קצב איז נאָך ניט שווער געווען צו געפינען בעלנים וואָס זאָלען קומען צום מנין אין דעם נפטר'ס הויז. צום מנין זיינען איצט געקומען די וויכטיגסטע בעלי בתים פון שטאָט. אויך דער רב ר' בנימין און דער מגיד ר' יוסף זיינען געקומען צום מנין. ווי כאלד אז מען האָט שוין געוואוסט דעם אינהאַלט פון דער צוואה, אז עס זאָל אויפגעבויט ווערען א בית המדרש דארט וואו דעם קצב'ס הויז איז געשטאנען, האָט מען געפיהלט ווי דאָס הויז אליין וואָלט געוואָרען א בית המדרש. מען האָט דארט ניט נאָר געדאווענט דריי מאָל א טאָג, נאָר מען איז אויך דארט געזעסען און געלערענט מיט גרויס התמדה. פרומע אידען זיינען אהין געקומען א שטיק פארטאָג און געלערנט אדער געזאָגט תהילים ביז עס איז געקומען די צייט צו דאווענען שחרית. פאר מנחה און ביז מנחה למעריב, איז מען ווידער געזעסען און געלערנט. נאָך מעריב האָבען זיך תמיד געפונען אייניגע וואָס האָבען ווייטער געלערנט. אזוי איז דעם קצב'ס הויז כאלד פארוואנדעלט געוואָרען אין א מקום קדוש.

שלשים איז נאָך ניט געווען פאָראיבער און עס איז אויסגעקליבען געוואָ-רען א ועד וואָס זאָל זיך מתעסק זיין מיט'ן בויען דעם בית המדרש, לויט ווי דער פארשטאַרבנעם קצב האָט אָנגעזאָגט אין זיין צוואה. אין משך פון די זומער-חדשים האָט מען אַרונטערגעריסען דאָס אלטע הויז און מען האָט אָנגעהויבען בויען א גרויסען און שעהנעם בית המדרש. ווען דער חודש אָלול איז אָנגעקומען איז דער בית המדרש שוין געווען פארטיג און דער חנוכת הבית איז געפיערט געוואָרען מיט גרויס שמחה און התלהבות. עס איז אויך דורכגעפיהרט געוואָרען די צוואה מיט דעם וואָס א תלמיד-חכם איז אָנגע-שטעלט געוואָרען צו לערנען מיט די מתפללים משניות און מדרש.

דער מגיד ר' יוסף, וועלכער האָט אלע מאָל געצייגט אזוי פיעל לעיבשאפט צו פשוט'ע מענשען און בעלי מלאכות, האָט איצט שטענדיג אָנגעהויבען

דאוונען אין אַט דעם דאָזיגען נייעם בית המדרש. ער האָט אין דער אמת'ען צעטיילט די וואָך צווישען דעם אלטען בית המדרש, וואו ער האָט פריהער געדאווענט, און דעם נייעם. דאנענען, האָט אָבער דער סופר ר' זבולון, וועל-כער האָט אליין געהערט צו די פועלי צדק, אין קביעות אָנגעהויבען דאוונען אין אַט דעם נייעם בית המדרש.

אין דעם דאָזיגען בית המדרש האָט זיך געפונען א קליין שטיבעל און אין יענעם שטיבעל פלענען זיך ר' זבולון און ר' יוסף פון צייט צו צייט צוזא-מענטרעפען און דאָרט לערנען ביחידות.

צוויי יאהר האָבען זיי געלערנט אין יענעם שטיבעל אין יחידות. מען קען זיך משער זיין, אז די למודים האָבען געהאט צו טהאָן מיט קבלה און חסידות. ר' יוסף, ווי מיר ווייסען שוין, איז געווען אן אַפּטער באזוכער ביים בעל שם און האָט זיך גערעכענט פאר זיינעם א תלמיד. מיר ווייסען שוין אויך, אז ווען ר' יוסף פלעגט פארשווינדען אויף א ליינגערער צייט, איז ער תמיד אוועק קיין מעזבזש, וואו דער בעל שם האָט זיך געפונען און פון וואנען ער האָט אָנגעהויבען פארשפרייטען זיין תורה איבער דער גאנצער אידישער וועלט.

איינמאָל אין א געוויסען פריהמאָרגען, האָבען דער מגיד ר' יוסף און דער סופר ר' זבולון פארלאָזט ליובאוויטש. עס האָט געזאָלט הייסען, אז זיי זיינען ביידע אוועק אַפּריכטען גלות. ווארשיינליך האָט שוין ר' יוסף געהאט געוואונען ר' זבולון'ען פאר דער נייער לעהרע פון חסידות און האָט איהם גענומען מיט זיך אויף א באזוך צום בעל שם.

דריי אָדער פיער חרשים זיינען זיי ביידע געווען אוועק פון ליובאוויטש. אז זיי זיינען צוריקגעקומען האָבען זייערע פנים'ער געשטראהלט, גאָר ניט ווי זיי וואָלטען געהאט שטארק אַפּגעקומען אונטערוועגענס.

עס איז געווען אויפ'ן דריטען יאהר, נאכדעם ווי דער מגיד ר' יוסף האָט גענומען ר' יששכר דוב'ן פאר זיין איידעם. עס איז געווען אין יאהר תקס"ו. דער שווער האָט ענדליך מגלה געווען פאר זיין איידעם, אז ער און דער סופר ר' זבולון, זיינען תלמידים פון דעם בעל שם, און אז ווען זיי פאר-שווינדען פון ליובאוויטש געהען זיי קיין מעזשבוזש צום נייעם אידישען מנהיג. דער שווער האָט איצט אָנגעהויבען באקאָנען זיין איידעם מיט דער נייער חסידישער לעהרע און ר' יששכר דוב איז באלד פארכאפט געוואָרען פון דער דאָזיגער לעהרע. א נייע וועלט האָט זיך פאר איהם אנטפלעקט. דאָס וואָס ער האָט ניט פארשטאנען פריהער איז איצט פאר איהם געוואָרען קלאָר. עס איז געווען אלץ פון יענעם יאהר. ר' יששכר דוב איז צוזאמען מיט ר' זבולון'ען אוועק צום בעל שם. דער מגיד ר' יוסף האָט געמוזט פארבלייבען אין ליובאוויטש צוליבע די ימים נוראים.

דריי חרשים צייט האָט ר' יששכר דוב פארבראכט ביים בעל שם. ער איז דאָרט געווען איבער די ימים נוראים און די ימים טובים און האָט דעם בעל שם געזעהן אין זיין גרויסער פארכטיגקייט און איז זיין גרויסער תרועה. ער האָט זיך גענוי צוגעקוקט צו זיין הנהגה און צוגעזעהן און צוגעהערט ווי ער איז מתפלל. ער האָט אויך געהערט זיין תורה. דער יונגער ר' יששכר

דוב איז געווארען א פייערדיגער חסיד. ער האט נאך אבער געהאט א סך צו לערנען. האט ער זיך צוריקגעקעהרט אהיים און האט זיך אָנגעהויבען נאָך מעהר צו פארטיפען אין חסידות. איצט זיינען זיי שוין געווען זאלבערדיג אין ליובאוויטש — דער מגיד ר' יוסף, דער סופר ר' זבולון און דער יונגער ר' יששכר דוב. אלע דריי זיינען געווען תלמידים פון דעם בעל שם און פייערדיג גע חסידים. אלע דריי האָבען איצט געקענט, אין ליובאוויטש, זיך צוזאמענ-קומען לערנען חסידות און זיך טיילען מיט זייערע מיינונגען וועגען פאר-שירענע הויכע ענינים.

סיינער אין ליובאוויטש, אָדער ערנעץ אנדערשוואו, האט ניט געטארט וויסען זייער סוד, אז זיי זיינען חסידים, נאכפאלגער פון דעם בעל שם פון מעזשבוזש, וועמעס נאָמען האָט שוין אָנגעהויבען! באקאנט ווערען איבער דער אירדישער וועלט, אָבער וועמען עס איז נאָך געווען א סכנה נאָכצופאלגען אין דער אָפּען.

די צייט איז נאָך ניט געקומען, אז די תלמידים פון בעל שם זאלען אָפּען ארויסקומען פאר דער וועלט מיט דער נייער תורה פון זייער רבי'ן. באזונדער איז נאָך ניט געווען רייה די צייט פאר דעם אין ווייס-רוסלאַנד, אין ליטע און דערבייאַגע מדינות. די דאָזיגע מדינות האָבען נאָך געדארפט ווארטען פאר יענע פייערדיגע נשמות, באזונדער פאר דעם אַלטע רבי'ן, ר' שניאור זלמ'ען, דער גרינדער פון חב"ד, וועלכער האָט אריינגעבראכט די לַעהרע פון בעל שם אין אַט די געגענדען און איהר דארט פארפעסטיגט פאר די קומענדיגע דורות.

זיינען דערווייל די דריי תלמידים פון בעל שם אין ליובאוויטש געזעסען און געלערנט חסידות, פארפאלקסאמענדיג זיך אין דער תורה פון בעל שם און באפעסטיגענדיג זיך אין זייערע אייגענע מעשים טובים כדי מיט דעם צוצוגרייטען דעם באַדען פאר חסידות אין דער צוקונפט.

שוין זייער נייער דרד פון מעשים טובים, זייער ליעבשאפט צו די פשוט'ע בעלי מלאכות און זייער נייער צוגאנג, ווי איינצופלאַנצען אידישקייט ביי די פאלקס-מענשען, איז געווען א צוגרייטונג פאר די סינפטיגע חסידישע מנהיגים, און, ווי מיר וועלען נאָך זעהען, טאקע אין ליובאוויטש גופא געלייגט דעם יסוד פאר חסידות.

ניט קיין וואונדער, אז ליובאוויטש איז געווארען די היים פון חב"ד און דער סאמע צענטער פון חסידות פאר ווייס-רוסלאַנד און ליטע. ניט נאָר האָבען אַט די דריי דערמאָנטע צדיקים געלייגט דעם יסוד פון חסידות אין ליובאוויטש נאָר אויך איז ליובאוויטש געווען דער פלאץ וואו דער אַלטער רבי, ר' שניאור זלמן, האָט געלערנט תורה און טאקע ניט ביי קיין אנדערע ווי ביי ר' יששכר דוב'ן.

נאָך איידער דער לַעהרער און באגרינדער פון חב"ד האָט געוואוסט ווע-גען חסידות און אפשר אויך איידער ער האָט געהערט דעם נאָמען פון בעל שם — ער איז דאמאלס געווען א אינגעל פון צוועלף יאָהר — האָט ער שוין געהערט די הויפט יסודות פון חסידות ווי זיי פלענען ערקלעהרט ווערען פון דעם מגיד ר' יוסף אין זיינע דרשות. ר' שניאור זלמן האָט אויף אזא אופן

ניט נאָר געלערנט פון זיין רבי'ן ר' יששכר דוב'ן, נאָר אויך פון זיין רבי'ן ס' שווער, דער מגיד ר' יוסף, און ווארשיינליך אויך פון דעם סופר ר' זבולון, וועלכע האבען זיך תמיד געהאלטען צוזאמען.

דער גייסט פון חסידות האָט זיך געפיהלט אין אלע זייערע רייד, אין זייער גאנצער הנהגה און אין זייער באציהונג צו מענשען, באזונדער אין זייער ליעבשאפט צום פשוט'ען פאלקס-מענשען. אָט די ליעבשאפט צום פאלקס-מענשען איז געווען, און איז געבליבען, דער סאמע יסוד פון דעם בעל שם'ס לעהרע.

דער בעל שם זוכט נישט קיין לומדות ביי אידען. ער האלט מעהר פון דעם רחמנא ליבא בעי. עס איז פאר איהם גענוג וואָס א פשוט'ער איד קען נאָר זאָגען עברי, אפילו ווען ער ווייסט נישט קיין פירוש המלות. שוין מיט דעם וואָס דער דאָזיגער פשוט'ער איד זאָגט ארויס די, פאר איהם אומ-פארשטענדליכע, ווערטער, פארשאפט ער מיט דעם א נחת רוח דעם רבנו של עולם און איז משפיע אין די הימלישע וועלטען. דער בעל שם פיהלט אויך, אז מען קען א סך מעהר אויפטהאָן מיט די פשוט'ע מענשען וואָס קענען ניט מעהר ווי א קאפיטעל תהלים.

אָט די פשוט'ע מענשען, די וואָס ווערען באצייכענט אלס עמי הארץ, און זיינען אין משך פון דורות פארשטויסען געוואָרען פון די תלמידי חכמים און זיינען שטענדיג גע'מוסר'ט געוואָרען פון די מגידים מיט די שארפסטע און שטריינגסטע רייד, זיינען פון בעל שם דערהויבען געוואָרען און געוואָרען דער סאמע וויכטיגסטער מאטעריאל פון וועלכען ער האָט אָנגעהויבען שאפען א גרויסע נאכפאלגערשאפט.

עס וועט דערביי זיין כאראקטעריסטיש איבערצוגעבען איינעם פון די שמועסען פון דעם בעל שם וועגען אָט דעם ענין.

— ביז אברהם אבינו — האָט דער בעל שם דערקלעהרט, — איז די וועלט געווען אין פינסטערניש. עס זיינען ניט געווען קיין צדיקים, און עס זיינען ניט געווען קיין לעהרער וואָס זאָלען ווייזען דעם ריכטיגען וועג די מענשען פון יענער צייט אָדער פאר זיי בעמען רחמים. אָבער ווען אברהם אבינו איז געקומען, האָט ער אָנגעהויבען לייכטען אויף דער וועלט און האָט אָנגעהויבען לערנען די מענשען פון זיין דור דעם אמת'ען דרך פון עבודת הבורא. ער האָט אָנגעהויבען דערוועקען דעם רחמנות פון באשעפער פאר זיינע שפּל'ע באשעפענישען. אפילו פאר די פארדארבענע און זינדיגע מענשען פון סדום און עמורה האָט אברהם אבינו מתפלל געווען און געבעטען פאר זיי רחמים ביים רבנו של עולם.

— פון דעסטוועגען, — האָט דער בעל שם ווייטער גערעדט, — איז דער המון איז אברהם אבינו'ס דור אָנגערופען געוואָרען עס הדומה לחמור. נאָר וואָס איז נונע דעם אידישען המון ווערט ער אָנגערופען מיט'ן נאמען עס הארץ. מיט אָט דער באצייכענונג זיינען די פראָסטע אידען פארנליכען געוואָרען צו דער ערד. וואָרים פונקט ווי אויף דער ערד, אזוי טרעטען אלע אויף דער אידישער מאסע. אָבער אין דער ערד האָט דער רבנו של עולם אריינגע-געבען דעם כח, אז זי זאָל פון זיך ארויסגעבען אלע פלאנצען און אלע פרוכ-

טען כרי צו האלטען ביים לעבען אלע זיינע באשעפענישען. אין דער ערד געפינען זיך אויך אלע אוצרות: גאלד, זילבער, דימאנטען און אלע טייער-סטע און וויכטיגסטע מעטאלען. אזוי זיינען אויך די אידישע פאָלקס-מענשען. זיי זיינען פול מיט דאָס טייערסטע און איידעלסטע וואָס דער מענש באַזיצט. אפילו די פשוט'סטע אידען זיינען פול מיט מצוות. אט ווי די חז"ל האָבען געזאָגט: "אפילו רקנים שכר מלאים מצוות כרמון".

ט

ווען דער בעל שם איז געווען א נסתר

וואָס דער אלטער רבי האָט דערצעהלט וועגען דער טעטיגקייט פון בעל שם איידער ער איז נתגלה געוואָרען. — ווען מען דארף העלפען דעם אידישען גוף און ווען מען דארף העלפען די אידישע נשמה.

דער אלטער רבי, ר' שניאור זלמן ז"ל, פלעגט רופען דעם בעל שם טוב "זיידע". דאָס איז געווען דערפאר וואָס ער איז געווען א תלמיד פריהער פון ר' יששכר דוב'ל, דער איידעם פון דעם מגיד פון ליובאוויטש, ר' יוסף, דעם בעל שם'ס א תלמיד, און דאן פון דעם רבי'ן ר' בער פון מעזעריטש, ביי וועמען ער האָט געלערנט די חסידישע תורה ווי דאָס איז געקומען פון בעל שם.

נאָך ר' יוסף'ס פטירה איז ר' יששכר דוב, וועלכער פלעגט שוין דאמאלט מאכען אַפטע באַזוכען ביים בעל שם, געוואָרען דער מגיד פון ליובאוויטש, אויף זיין שווער'ס אָרט. ווי א תלמיד פון אַט די צוויי פון בעל שם'ס תלמידים, כאַזונדער פון ר' בער'ן, האָט זיך ר' שניאור זלמן געפיהלט ווי ער וואָלט געווען דעם בעל שם'ס אן אמת'ער "אייניקעל".

ער פלעגט זאָגען, אז ר' ברוד (ר' ברוד מעזשעבוזשער) איז דעם בעל שם'ס אייניקעל אין פלייש און ער, ר' שניאור זלמן, איז דעם בעל שם'ס אייניקעל אין גייסט. ר' שניאור זלמן האָט זיין אייגענעם אייניקעל, דעם צמח צדק, דערצעהלט וועגען דעם בעל שם'ס דרכים און זיינע עובדות איידער ער איז נתגלה געוואָרען פאר דער וועלט און האָט אָפּען אָנגעהויבען פאר-שפרייטען די לעהרע פון חסידות. וואָס ר' שניאור זלמן האָט דערצעהלט דעם צמח צדק וואָרפט א ניי ליכט אויף דער טהעטיגקייט פון בעל שם איידער ער איז נתגלה געוואָרען.

דער בעל שם האָט זיך געהאט אַרומגערינגעלט מיט נסתרים, פארבאָר-גענע צדיקים, וועלכע פלעגען וואַנדערען פון שטאָט צו שטאָט און פון ישוב צו ישוב צוזונגרייטען דעם באַדען פאר דער חסידישער לעהרע וועלכע האָט שפעטער געדארפט אַנטפּלעקט ווערען פאר דער אידישער וועלט. אין אַנפאַנג איז אָבער די עובדה פון די דאָזיגע נסתרים באַשטאָנען ניט אזוי אין פארי-שפרייטען די חסידישע לעהרע נאָר אין משפיע זיין אויף אידען, אז זיי זאָלען זיך נעהמען צו פארשידענע פרנסות, באַזונדער צו מלאכה און צו ערד-ארבייט. דער ברייטער אידישער עולם האָט אין יענער צייט געליטען פון צווייערליי

צרות: ערשטענס, פון דעם וואָס ער איז געווען נייסטיג אָפּגעשטאַנען, פאַר עם האַרץ'עוועט, ממש פאַרלאָזען און פאַרשטויסען פון די קליינע צאַהל לומדים און יודעי ספר, וועלכע האָבען זיך געהאַלטען אָפּגעזונדערט אין די דלד אמות של הלכה, און צווייטענס, פון דעם וואָס זיי זיינען געווען באַרויבט און דערווייטערט פון די קוואַלען פון פּרנסה.

די בלוטיגע טראַגעדיע וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט אין די יאָהרען ת"ח ות"ט, ווען מאַסען אידען זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען און א סך אידים שע קהלות און ישובים זיינען פאַרניכטעט געוואָרען, האָט געבראַכט דערצו, אז הונדערטע און טויזענדע אידען זאָלען אַנטלויפּען פון די דערפער און די קליינע שטעטלעך, וואו זיי זיינען געווען אומבאַשיצט, און זאָלען זיך צוזאַמען-קלייבען אין די גרעסערע שטעט און שטעטלעך. זיינען די דאָזיגע שטעט און שטעטלעך ניט נאָר געוואָרען ענג באַזעצט נאָר זיינען פשוט אויסגעשעפּט גע-וואָרען פון אלע קוואַלען פון פּרנסה. מאַסען אידען האָבען געהאַנגערט. זיי האָבען זיך פשוט ניט געהאַט צו וואָס צו געהען.

דער בעל שם האָט אָנגעהויבען ווירטען אין יאָהר ת"ע, איבער זעכציג יאָהר נאָך יענע בלוטיגע יאָהרען. די לאַגע פון דעם אירישען המון האָט זיך אַבער אין משך פון דער צייט גאַרניט געהאַט פאַרבעסערט, ניט נייסטיג און ניט מאַטעריעל.

האָט דער בעל שם דערפאַר איינגעזעהן, אז צוערשט מוז מען די אידען באַזאָרגען מיט פּרנסה, און ער האָט מיט דער הילף פון זיינע נסתרים אָנגע-פּאָנגען א שטאַרקע באַוועגונג אין פאַדאָליען און אין די אַרומיגע פּראָ-ווינצען, אז אידען זאָלען זיך אַרויסקלייבען פון די שטעט און די גרעסערע קבוצים און זיך באַזעצען אין קלענערע שטעטלאַך און דערפער וואו זיי זאָלען זיך פאַרנעהמען מיט מלאכה און מיט ערד-אַרבייט.

אויב איינער האָט ניט געהאַט קיין מעגליכקייט צו קריגען א באַרייטערדי-גען שטח באַדען, האָט ער געזאָלט זיך באַנוגענען מיט א גאַרטען, וואו ער זאָל וויען פאַרשידענע גרינסען און פון דעם ציהען זיין חיונה, אָדער זיך אָפּגעבען מיט האַרעווען עופות אָדער גאָר שאַף און רינדער.

די נסתרים האָבען ניט גאָר ערמוטיגט די פּרנסה-לאָזע אידען אין די שטעט און שטעטלעך אָנצופאַנגען א ניי לעבען, א פּראָדוקטיוו לעבען, א לעבען פון זעלבסט ערנעהרונג, באַזירט אויף דער פּראַצע פון זייערע אייגענע הענד, נאָר האָבען אַליין געצייגט א ביישפּיעל ווי אזוי זיך אָפּצוגעבען מיט די דאָזיגע נייע פּרנסות, מלאכה און ערד-אַרבייט.

דערפאַר זיינען טאַקע אזוי פיעל נסתרים געוואָרען בעלי מלאכות און ערד-אַרבייטער און דערפאַר איז ליובאוויטש, ווי איינע פון די פונקטען, וואו אידען האָבען זיך געקענט אָפּגעבען מיט מלאכה און ערד-אַרבייט אין יענע יאָהרען, געווען פול מיט נסתרים, וועלכע זיינען אלע, אָדער אין טייל, געווען תלמידים אָדער נאכפאַלגער פון דעם בעל שם.

יודענדיג וועגען אָט דער לויבענסווערטער און ביז נאָר נויטווענדיגער טהעמיניקייט פון בעל שם צווישען די ברייטע אירישע מאַסען, האָט דער אל-טער רבי ערקלעהרט, אז דער "זיידע" האָט געהאַלטען, אז די ערשטע אויס-נאַבע וואָס ער און זיינע תלמידים — די נסתרים — האָבען פאַר זיך, איז

געוונט צו מאכען דעם אידישען נוף און ערשט נאכהער זיך נעהמען צו זייער נייט, צו זייער נשמה.

מאקע דערפאר אין דעם בעל שם'ס טהעטיגקייט געווען צעטיילט אין צוויי חלקים: ערשטענס, אלס נסתר, ווען ער האט זיך אפגעגעבען נאך מיט דעם אידישען נוף, און צווייטענס, אלס פאר דער וועלט-אנטפלעקטער צדיק, ווען ער האט זיך פארנומען צו ווירקען אויף אידען גייסטיג. דערהויבענדיג זייערע נשמות.

איז זיין טהעטיגקייט אין די ערשטע יאהרען געווען דורכאויס געווידמעט צום פשוט'ען פאלק בעת די טהעטיגקייט זיינע, אין די שפעטערדיגע יאהרען. איז אויך געווען געווידמעט צו די לומדים און הויכע גייסטער.

דער אלטער רבי האט דערביי איבערגעזאגט אין בעל שם'ס נאמען, אז אידען זיינען פארגליכען צו א וויינשטאק צוליבע צוויי טעמים: ערשטענס, דערפאר וואס אין א וויינשטאק זיינען אויך די בלעטער וויכטיג פאר די פירות, און צווייטענס, דערפאר וואס די בלעטער פון א וויינשטאק האבען די וויכטיגע אויפנאבע צו כאשיצען די וויינמרויכען און זיינען דערפאר פון דער גרעסטער באדייטונג, ווייל דער כח פון באשיצער איז גרעסער ווי פון דעם באשיצטען.

אט צוליבע דעם זיינען די נסתרים פון יענער צייט געווען פון אזא גרויסער באדייטונג ניט נאר פאר דעם ברייטען אידישען עולם נאר אויך ווי צוגרייטער פאר דעם בעל שם'ס שפעטערדיגע התגלות.

די ארבייט וואס איז אָנגעפיהרט געוואָרען דורך די נסתרים אין געווען א ברייטע און פארצווייגטע. זי איז אויך אָנגעפיהרט געוואָרען מיט אן אייזער-נער דיסציפלין. ווען די צייט איז געקומען פאר'ן בעל שם נתגלה צו ווערען, זיינען שוין אין א סך שטעט און שטעטלאך געווען איינגעפונדעוועטע צענטער-רען פון חסידות. דעם בעל שם'ס תלמידים זיינען שוין געווען אויף כאשטימ'טע פאסטענס, יעדער מיט א באשטימטער ארבייט, אלע צוזאמען דינענדיג איין באשטימטען צוועק, — די דערהויבונג פון די אידישע מאסען.

איז משך פון פינף און צוואנציג יאהר האט זיך אויף דעם אופן דעם בעל שם'ס לעהרע אויסגעשפרייט פון פאדאליען איבער אוקראינע און פוילען און איז אויך געבראכט געוואָרען קיין ליטע און ווייסרוסלאַנד.

ליטע איז אָבער געווען די סאמע שווערסטע פעסטונג איינצונעהמען. ליטע איז געווען ניט נאר דער צענטער פון לומדות, נאר אויך דער צענטער פון התנגדות און עם האט געדארפט דויערן ביז עם איז געקומען דער אלטער רבי, ר' שניאור זלמן, דער "אייניקעל" פון בעל-שם, אז חסידות זאל זיך דארט אנהויבען באפעסטיגען און שלאָגען וואַרצלען.

אָבער נאָך פאר'ן לעבען פון בעל שם, — און ווי מיר האָבען שוין גע-זעהן פון דער געשיכטע פון ליובאוויטש, נאָך א סך פריהער, — האָבען דאָרט שוין געווירקט עהנליכע גייסטער ווי די וואָס זיינען שפעטער געוואָרען דעם בעל שם'ס תלמידים און אויספיהרער פון זיינע געדאנקען און פלענער.

פאר ליטע האָט אָבער געמוזט געשאפען ווערען א ספעציעלע סאָרט חסידות, — די חסידות פון חב"ד — כדי צו געפינען אן אָנהאלט דאָרט. אַט דער דאָזיגער מין חסידות, וואָס איהרע ראשי תיבות באדייטען: חכמת,

בינה, דעת, איז געשאפען געווארען פון דעם אלטען רבי'ן ערשט פינף יאָהר נאָך דעם בעל שם'ס הסתלקות, פיער יאָהר נאכדעם ווי דער רבי ר' בער, דער מעזשעריטשער מגיד, איז געוואָרען דעם בעל שם'ס ממלא מקום.

וואָרים א יאָהר צייט נאָך דעם בעל שם'ס הסתלקות, האָט די הייליגע "חבריא", דעם בעל שם'ס תלמידים, באשטימט דעם בעל שם'ס איינציגען זוחן, ר' צבי, צו ווערען דער מנהיג פון דער חסידישער וועלט. ר' צבי איז אבער ניט געווען שטארק גענוג אַנצוהאלטען די הנהגה. עס האָבען זיך דערצו געפאָרט נאָך גרויסע כחות סיי כלפי פנים, פאר די אייגענע נאכפאלגער, און סיי כלפי חוץ, פאר די פארשידענע געגנער, וואָס האָבען אָנגעהויבען אויפהויבען זייערע קעפ.

אַט די געגנער זיינען געקומען פון צוויי באשטימטע ריכטונגען — די מתנגדים, וועלכע האָבען נאָך פאר'ן לעבען פון בעל שם אָנגעהויבען שטורמען געגען דעם נייעם דרך, און דאן די פראַנקיסטען, מיט וועמען דער בעל שם און זיינע תלמידים האָבען געהאט עפענטליכע וויכוחים און זיי מנצח געווען. נאָך דעם בעל שם'ס פטירה האָבען די דאָזיגע געגנער, סיי די מתנגדים און סיי די פראַנקיסטען, דערווארט, אז די חסידישע באוועגונג זאָל זיך צופאָלען. עס האָט מעהר ניט געזאָלט זיין ווער עס זאָל שמעהן אין דער שפיץ פון דער דאָזיגער באוועגונג.

די שונאים פון חסידות האָבען ווייניג געוואוסט אז דער בעל שם האָט געהאט אויפגעבוט א שטארקע אַרנאניזאציע, א גוט דיסציפלינירטע קערפער־שאפט, וואָס זאָל די ארבייט ווייטער קענען אָנפיהרען און מאַכען פאַרטשריט. האָט די "חבריא" באלד איינגעזעהן די נויטוענדיגקייט צו שטעלען אימיצען אנדערש אין דער שפיץ פון דער חסידישער באוועגונג. אויב ר' צבי איז געווען צו שוואַך, האָט ער ניט געטאַרט בלייבען דער מנהיג, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער איז דער זוחן פון בעל שם.

אַבער ר' צבי האָט ניט געווארט אז די חבריא זאָל איהם אָנווייזען זיינע שוואַכקייטען. ער האָט אליין געוואוסט. עס איז געווען דער צווייטער טאַג שבועות ווען עס איז געפראוועט געוואָרען די ערשטע "הילולא" פון דעם בעל שם. ר' צבי האָט אַקאַרשט געהאט פאַרענדיגט זאָגען תורה, זיצענדיג אויבען אַז ביים טיש. פלוצים האָט ער זיך אויפגעהויבען פון זיין שטוהל און געזאָגט מיט די ווערטער:

— היינט איז צו מיר געקומען דער טאטע אין חלום און האָט מיר מודיע געווען, אז די פמליא של מעלה מיט אלע משמשים וואָס זיינען ביז אהער געווען מיט איהם, זיינען אריבער צו ר' בערעניו און דערפאר פאַרלאַנגט ער פון מיר, אז איד זאָל איהם, ר' בערעניו'ן, איבערגעבען די הנהגה אין דער געגענווארט פון דער גאַנצער הייליגער חבריא. זאָל ר' בערעניו פאַרנעהמען מיין אָרט אויבען אַז ביים טיש און איד זאָל פאַרנעהמען זיין אָרט.

ר' צבי האָט דאן אויסגעטהאָן זיין מלכוש און עס איבערגעגעבען צו ר' בער'ן און איהם אָפגעגעבען א הארציגען "מול טוב". זיי האָבען זיך געביטען מלכושים און אויך פלעצער און אזוי איז ר' בער געוואָרען דער חסידישער מנהיג, און אונטער זיין הנהגה האָט זיך די חסידישע באוועגונג ערשט אָנגע־הויבען צו פאַרשפרייטען און וואַקסען.

שפעטער ווען דער רבי ר' בער איז שוין געווען אין מעזערניש און האָט פון דאָרט אנגעפיהרט זיין הייליגע ארבייט צוציהענדיג צו זיך נייע תלמידים, — די בעסטע און שעהנסטע גייסטער פון יענער צייט, — איז ר' שניאור זלמן אויך צו איהם צוגעצויגען געוואָרען און איז געוואָרען זיינער אַ תלמיד אזוי, אז ער איז אין דער אמת'ען געוואָרען דעם בעל שם'ס א טאָפּעלמער "אייניקעל", — א תלמיד פון ר' יששכר רוב'ן און א תלמיד פון דעם מעזער-ריטשער מגיד, דער אמת'ער ממלא מקום פון בעל שם.

מיט אַט דער טאָפּעלמער פארבינדונג מיט דעם בעל שם איז ר' שניאור זלמן אויך פארבונדען געוואָרען מיט ליובאוויטש וואו ער האָט געלערנט אין זיינע יונגע יאהרען ביי ר' יששכר רוב'ן, לייגענדיג אויף אזא אופן דעם יסוד פאר דער חב"ד'ישער חסידות אין ליובאוויטש, כאָטש ער, דער אלטער רבי אליון האָט גאר פריהער געהאט זיין היים אין ליאזשנע און דערנאָך איז ליאדי און ערשט דער צווייטער דור, דער מיטעלער רבי האָט זיך באזעצט אין ליובאוויטש.

און טאָקע דערפאר וואָס די געשיכטע פון חב"ד איז אזוי ענג פאר-בונדען מיט ליובאוויטש, האָט דער גייסט וואָס ליובאוויטש האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט, אויך געהאט א גרויסע ווירקונג אויף חב"ד און אויף איהער גייסטיגע פיהרער.

דער צמח צדק, וועלכער איז, אנב, געווען דער צווייטער דור פון חב"ד'ישע רביים, וואָס זיינען געזעסען אין ליובאוויטש, האָט די שטאָט באצייכענט אלס דער "צנור" פון חסידישער אהבה און פריינדשאפט.

— מען דארף רחמנות האָבען אויף זיך און אויף דעם אנדערען און איינער דעם אנדערען העלפען, — האָט דער צמח צדק געזאָגט, וועלענדיג ציהען א מוסר השכל פון דעם וואָס דער גייסט פון ליובאוויטש אלס שטאָט שטעלט מיט זיך פאַר, — מען דארף ווערען בעסער אין מדות טובות און אין עבודת הבורא, ווי דאָס ווערט געלערנט על פי חסידות.

איז טאָקע קיין וואונדער ניט וואָס חב"ד און ליובאוויטש זיינען געוואָרען שמות הנרדפים. איינס האָט משפיע געווען אויף דאָס אנדערע.

מיט דעם אין זינען קום איר איצט צו דער געשיכטע פון חב"ד, די געשיכטע פון די הייליגע גייסטער, וואָס האָבען איהר געשאפען און זייער אַפּשטאם, אַט ווי די טראַדיציע פון ליובאוויטשער הויף גיט עס איבער און ווי דאָס איז פארשריבען אין די כתבים פון אונזערע ארכיווען.

אפשטאם פון דער שניאורסאָן גזע

דער יתום וואָס געהט ביז צום מהר"ל ספראג און נאָך ווייטער. — ר' משה פון פּאָזען און זיין זוהן ר' שניאור זלמן. — דער יתום ר' ברוך און זיין אייגענארטיגער דוד.

דער יתום פון דער שניאורסאָן גזע פאנגט זיך ניט אָן נאָר מיט דעם אלטען רבין, ר' שניאור זלמן, דער בעל התניא און דער גרינדער פון חב"ד, נאָר געהט א סך דורות פריהער, אזש צו דעם מהר"ל פון פראג, דער כאשאפער פון נולם, און נאָר ווייטער; דורות פון באריהמטע גאונים און בעלי מנובלים האבען באשיינט דער שניאורסאָן משפחה.

מיון אייגענע כאשרייבונג פון דער שניאורסאָן-פאמיליע פאנגט זיך אָן מיט דעם גאון ר' משה, וועלכער האָט געוואוינט אין פּאָזען, וואָס איז דאָ מאַלס געווען אַ מין זעלבסטשטענדיגע מדינה. ר' משה האָט גע'ש'מ'ט פאר זיין לומדות פונקט ווי פאר זיין עשירות. ער איז אויך געווען געבענשט מיט זיהן און טעכטער, איינער פון זיינע זיהן האָט געהייסען ר' שניאור זלמן, נאָך וועמען דער בעל התניא איז געווען א נאָמען. דער דאָזיגער ר' שניאור זלמן איז געווען נאָר אנדערש פון ר' משה'ס אנדערע זיהן. ער איז פון גע' בורט געווען שוואַד און קרענקלאַד. דאָס האָט איהם אָבער ניט געשטערט איז לערנען תורה טאָג ווי נאכט. ער האָט אויך ליעב געהאט צו פראווען התבודדות.

בעת די אנדערע ברידער האָבען זיך אָפגעגעבען מיט מסחר, האָט ר' שניאור זלמן זיך עוסק געווען אין תורה. ווען ער איז אלט געוואָרען צוואַנציג ציג יאָהר, האָט ער חתונה געהאט מיט דער טאכטער פון א געוויסען ר' ברוד'ן, וועלכער האָט געהאט דעם צונאָמען "בטלן", אודאי דערפאר וואָס ער האָט זיך געהאט אינגאנצען אויסגעטהאָן פון עולם הזה.

ווי עס קוקט אויס, האָבען ר' משה און אויך די אנדערע ברידער געוואָלט, און ר' שניאור זלמן זאָל זיך, ווי זיי אלע, געהען צו מסחר. אָבער ר' שניאור זלמן האָט זיך פון דעם אנטזאגט און האָט זיך גענומען צו דער אַרימער פרנסה פון מלמדות. זינט דאן האָט ער זיך שוין אינגאנצען אָפגעזאגט פון געהען שטיצע פון זיין רייכען טאטע'ן און זיינע רייכע ברידער.

די פאמיליע וואָלט ווייטער געלעבט אין פּאָזען אין שלום ושלוה. האָט אָבער אין פּאָזען אָנגעהויבען זיך פארשפרייטען די השכלה באוועגונג. א געמאחר האָט זיך אויפגעהויבען פאר דעם אירישען דת. ר' משה און אַנך דערע אירישע תושבים אין פּאָזען האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען, און זיי וועלען דאָרט מעהר ניט קענען דינען דעם אויבערשטען און זיך עוסק זיין אין תורה ווי פריהער, און זיי האָבען באשלאָסען אויסצואוואַנדערען, ציך לערניג צו גרייכען ווייס־רוסלאַנד, וואו עס זיינען דאמאלס געווען גרוי-טע אירישע צענטערען.

האָבען זיי געוואַנדערט פון שטאָט צו שטאָט ביז זיי זיינען אָנגע-קומען קיין ווייס־רוסלאַנד. ר' משה און איינער פון זיינע זיהן האָבען זיך

באזעצט אין מינסק. צוויי פון זיינע זיהן, ר' יהודה און ר' מרדכי, האבען זיך באזעצט אין ארשע, מאהליווער גובערניע. ר' שניאור זלמן, זיין פרוי און זייער טאכטער דבורה לאה זיינען מיטגעגאנגען מיט יענע אידישע משפחות פון פאָזען, ביי וועמען ער איז געווען א מלמד. זיי האָבען זיך אלע באזעצט אין וויטעבסק. ר' שניאור זלמן האָט זיך ווייטער אָפגעגעבען מיט מלמדות. דריי יאהר שפעטער האָט ר' שניאור זלמן'ס פרוי געבאָרען א אינגעל, וועמען מען האָט א נאָמען געגעבען ברוד, נאָך דעם זיידע'ן, ר' ברוד "בטלן", וועלכער איז נפטר געוואָרען אין פאָזען פאר דער אויסוואַנדערונג. ברוד איז געווען א געזונט קינד און האָט זיך פֿיין ענטוויקעלט, פֿויש אזוי גוט ווי גייסטיג. ר' שניאור זלמן האָט זיך אין וויטעבסק געהאט פאר קליבען אין איינע פון די שמאַלע און אַרימע געסלאַך אין עס שטאַט, ניט ווייט פון דעם טייך דווינע. פון דאָרט האָבען זיך אויסגעשפּרייט גערמאנע, פעלדער, לאַנקעס און סעדרער. די אַרימקייט האָט זיך דערפאר דאָרט ווייניגער געפיהלט, ווייל מען איז געווען תמיד גאָהענט צו דער נאטור און די נאטור האָט ר' שניאור זלמן פון תמיד שטארק ליעב געהאט. ער האָט שטענדיג נאָך געוואַלט זיך מתדבק זיין מיט גאָט'ס יצירה.

די ליעבע צו גאָט'ס יצירה האָט ר' שניאור זלמן באלד פון געבורט אויך איינגעפלאַנצט אין זיין זוהן ברוד. די מאיעסטעטישע דווינע און די פרעכטיגע גערמאנער און פעלדער, לאַנקעס און סעדרער, האָבען זיך טיעף איינגעקריצט אין זכרון פון דעם קליינעם ברוד פון זיין קינדהייט. דאָס האָט איהם אָבער ניט געוואַלט שטערען לערנען תורה. וואָרום ווען ברוד איז גאָר געוואָרען פיער יאהר אלט, האָט איהם דער טאטע איינגעוויקעלט אין א טלית און אויף די הענט געבראכט צו א דרדקי מלמד. ער אליין איז געווען א מלמד פון א העכערער קאטעגאָריע. ברוד האָט געדארפט האָבען א צוגרייט טונג צו קענען לערנען ביים טאטע'ן.

ברוד האָט באלד אַרויסגעצויגט גרויס השק צום לערנען. עס איז נאָך ניט געווען אַריבער קיין יאהר און ברוד איז שוין געווען קלאָהר אין א פיינעם טייל פון תנ"ך.

נאָר אין גיכען האָט איהם ר' שניאור זלמן איבערגעגעבען צו א צווייטען מען מלמד, ביי וועמען ער האָט שוין געלערענט גמרא. ווען ברוד איז גער- וואָרען זיבען יאהר אלט, האָט איהם ר' שניאור זלמן אַריינגענומען אין זיין אייגענעם חדר און איהם געזעצט צווישען זיינע אנדערע תלמידים. דריי יאהר האָט דער קליינער ברוד געלערענט ביי זיין טאטע'ן אין חדר און האָט אַרויס- געצויגט זיינע גרויסע כשרונות. אזוי אז ער האָט אין לערנען שנעל איבער- געשטייגט זיינע חברים, וועלכע זיינען געווען א סך עלטער פון איהם. אַחוץ דעם וואָס ר' שניאור זלמן האָט געלערענט מיט זיין זוהן, האָט ער אָפט אויך מיט איהם פארבראכט אין יחידות. ער האָט דעם קליינעם ברוד'ן גענומען אויף לאנגע שפּאצירען ביי דעם ברעג פון דער דווינע. זיי האָבען שפּאצירט איבער לאַנקעס און פעלדער און די גאנצע צייט האָט ר' שניאור זלמן גערעדט צו זיין זוהן תורה און איהם דערצעתלט די וואונדער פון גאָט'ס באַשאַף.

די דאָזיגע שפּאצירען אונטער דעם פרייען הימעל, מיט גאָט'ס שענע

וועלט פאר די אויגען, האבען אין ברוד'ן ארויסגערופען נאך מעהר ליעבע צו דער נאטור און ליעבע אויך צו זיין מיט זיך אליין, ווייט פון מענשען, פארנומען מיט די אייגענע רעיונות. ברוד האט נאך אלס אינגעל שוין גע- צייגט א נייגונג צו פראווען התבודדות.

ווען ער איז געווארען בר מצוה איז ער שוין געווען קלאהר עטליכע סדרים משניות און האט געקענט עטליכע מסכתות גמרא אויף אויסוועניג. ברוד האט געקענט אָנגעהן מיט'ן לערנען אָהן דער הילף פון א רבי'ן. האט זיין פאטער, ר' שניאור זלמן, איהם טאקע געלאָזט לערנען אליין, אָנוויי- זענדיג איהם נאָר וואָס ער זאָל לערנען און ווי אזוי ער זאָל מסדר זיין דעם לערנען.

איצט, אז ר' ברוד האט שוין מעהר ניט געדארפט קיין רבי'ן, פלעגט ער נעהמען די גמרא און די אנדערע ספרים, וועלכע זיין פאטער האט איהם געהייסען לערנען, און איז מיט זיי אוועק צום ברעג טייך און דאָרט אויף א שטיין, אָדער אויסציהענדיג זיך אויף'ן ווייכען גראָ, האט ער זיך פארטיעפט אין לערנען.

אנשטאט די שעהנקייט פון דער נאטור זאָל פאר איהם זיין א שטער, האט עס איהם גאר אונטערנגעבען חשק צום לערנען. דאָס פליוסקען פון דעם פליסענדיגען וואסער און דאָס זינגען פון די פויגעל און דאָס זשומען פון די פארשידענע אינסעקטען האבען זיך צוזאמענגעגאָסען מיט ברוד'ס געזאנג ביים לערנען.

א יאהר נאָך זיין בר מצוה איז זיין מוטער קראנק געווארען אויף קדחת און איז אין עטליכע חדשים ארום געשטאָרבען. באלד נאָך דעם איז אויך ר' שניאור זלמן קראנק געווארען און איז משך פון א האלב יאהר צייט איז ער נפטר געווארען. ברוד איז געבליבען א קיילעכדיגער יתום.

דער טויט פון זיינע עלטערען האט אויף איהם געמאכט א דערשיטע- רענדיגען איינדרוק. דער וועהטאָג און צער האבען דעם פערצעהן יאהריגען ברוד'ן פשוט דערשלאָגען. צי איז עס געווען דערפאר וואָס ער איז צו זיינע על- טערען, באזונדער צו זיין פאטער, געווען אזוי שטארק צוגעבונדען, צי דאָס איז סתם געווען די עלענדקייט וואָס ער האט פלוצים דערפיהלט, ברוד איז ארומגעגאנגען ווי אין עולם התהו.

איז משך פון די אבילות איז ברוד, ווי דער איינציגער קדיש, געגאנגען דריי מאָל א טאָג אין בית המדרש און געדאווענט פאר'ן עמוד. ער האט אויך געלערענט משניות פאר די נשמות פון זיינע פארשטאָרבענע עלטערען. ער האט אָבער מיט דעם אלעם ניט געקענט איינשטילען זיין גרויסען צער. מען האט געקענט זעהן ווי דער יונגער ברוד געהט פשוט אויס. מען האט אויך גע- קענט מערקען, אז דער צער ווירקט אויף זיין גייסט.

איז וויטעבסק האט ברוד געהאט א מוהמע, פריידע, וועמעס מאן, דער פעטער, האט געהייסען קדיש. זיי האבען ברוד'ן און זיין שוועסטער דבורה לאה מסרב געווען. זיי האבען דעם יתום און די יתומה, ברוד'ס שוועסטער, דבורה לאה, גענומען צו זיך אהיים. דבורה לאה האט זיך מעהר ווייניגער גע-

פיהלט געטרייסט. ברוד האט אבער אפילו אין הויז פון דער מומע'ן און פעטער ניט געפונען קיין מנוחה.

אין א געוויסען טאג האט ברוד געלאזט וויסען זיין מומע'ן און פעטער, ווי אויך זיין שוועסטער, אז ער האט באשלאסען צו פארלאזען וויטעבסק. — איד וועל געהן ערגעץ אין א מקום תורה, — האט ער ערקלעהרט. — וואו וועסטו פארוואגעלט ווערען? דו בינסט נאך צו יונג צו וואנן דערען — האבען דער פעטער און די מומע מיט איהם פרובירט אינ'טענה'ן — בעסער פארבלייב מיט אונז. עס וועט דיר דא גארניט פעהלען!

די אלע רייד האבען אבער גארניט געהאלפען. דער יונגער ברוד האט שוין געהאט ביי זיך באשלאסען וואס ער זאל טהאן און קיינער האט ביי איהם ניט געקענט פועל'ן צו ענדערען זיין באשלוס. עטליכע טעג זיינען פאראיבער און ברוד האט פארלאזען וויטעבסק, ניט איבערלאזענדיג קיין שפור הינטער זיך.

דערווייל האט די טרויעריגע בשורה וועגען ר' שניאור זלמן'ס און זיין ווייב'ס טויט דערגרייכט ר' משה'ן, וועלכער האט, ווי מיר ווייסען שוין, זיך געהאט באזעצט אין מינסק, וואו ער האט געפיהרט מסחר און האט גע' האט גרויס הצלחה. ר' משה האט באלד ארויסגעשיקט א שליח מיוחד קיין וויר טעבסק, אז ער זאל פון דארט בריינגען דעם יתום ברוד און די יתומה דבורה לאה, זיינע אייניקלאך. ביי איהם וואלט זיי ממש קיין פויגעלימילך ניט גע' פעהלט. ווען דער שליח איז אנגעקומען קיין וויטעבסק, איז שוין ברוד דארט מעהר ניט געווען און קיינער האט ניט געוואוסט אין וועלכער ריכטונג ער איז אוועק. דבורה לאה'ן האט דער שליח אויך ניט געקענט געהמען מיט זיך צו איהר זיידע'ן, ווארום איהר פעטער, קדיש, און די מומע, פריידע, זיינען גע' ווען קינדעראן און זיי האבען איהר ניט געוואלט אוועקלאזען.

אין דבורה לאה געבליבען ביי איהר פעטער און מומע'ן אין הויז, ביז זי האט חתונה געהאט. דערווייל האט ברוד ארומגעוואנדערט איבער די שטעט און שטעטלעך אין דער סביבה פון וויטעבסק און האט אין ערגעץ ניט גע' פונען קיין שטענדיגען מקום מנוחה. דריי יאהר האבען געדויערט זיינע וואנן דערונגען. ער האט א געוויסע צייט פארבראכט אין דאבראמיסל, קאלישק און אנדערע שטעטלאך. אומעטום, וואו ער איז געקומען, האט ער זיך געזעצט לערנען אין בית המדרש. אבער ער האט זיך לחלוטין אנטזאגט צו געהמען וועלכע עס איז שטיצע, צי דאס איז געווען קהל, צי דאס זיינען געווען יחידים. ווי עס האט זיך געפיהרט, האט מען א לערנער אנגעבאטען עסען "טעג". אויב ער האט ניט געוואלט שלאפען אין בית המדרש, האט מען פאר איהם אפגע' זוכט א קווארטיר ביי אימיצען אין הויז. ברוד האט אבער פון די אלע זאכען ניט געוואלט וויסען. ער האט ביי קיין פרעמדע טישען ניט געוואלט עסען. ווי דערנערט מען זיך אבער? איז ברוד געווארען א האלץ-העקער און א וואסער-טרענער, אדער ער האט ארויסגעהאלפען קרעמער און סוחרים אין מארק-טעג. ר' ברוד האט זיך ניט געשעהמט מיט קיין ארבייט, ווי שפ'ל זי זאל ניט זיין. קיין ארבייט איז אויך פאר איהם ניט געווען צו שווער. ער האט געהאלטען פון דעם "פשוט נבילתא בשוק", אבי ניט אַנצוקומען צו מענשען.

נאָר א סך האַבען ניט געקענט פארשטעהן ברוד'ן. ווער האָט זיך דען געוואַלט פארטיפען און זיך דערנרונטעווען אין דער נשמה פון א יונגען אינדי- געל, זאָל ער אפילו האַבען געווען א גרויסער למדן און מתמיד. א סך האַבען עס צוגעשריבען צו א "שנען", וואָס מען האָט אוועקגעמאכט מיט'ן האנט און ווייניג אויפמערקזאמקייט געשיינט דעם גאנצען ענין.

ברוך האָט דערפון געהאט נאָר ווייניג עגמת נפש. זאָל מען וועגען איהם זאָגען וואָס מען וויל, אבי מען לאָזט איהם צורוח און מען לאָזט איהם געחז ויין אייגענעם דרך.

האָט ער ערנעץ געפונען די קלענסטע שטערונג צו זיין ארט לעבען, אזוי אין פון דאָרט אוועק און האָט אויסגעוואנדערט אין אן אנדער שטעטלע, וואו ער האָט ווייטער זיך געפיהרט אויף דעם זעלביגען שטייגער — לערנענדיג טאָג ווי נאכט אין בית המדרש און ציהענדיג זיין פרנסה פון די שווערסטע ארבייטען, וואָס ער האָט נאָר געקענט געמינען און פאר וואָס מען אין געווען גרייט איהם צו באצאהלען.

יא.

גוף און נשמה

די וואנדערונגען פון א יונגען בחור'ל וואָס האָט זיך פארנומען אויף א נייעם דרך— וויל זיך דערנערען פון ארבעט—ווען מען שמעקט פנים אל פנים מיט'ן חונגער.

גאנצעם ווי ברוד האָט געוואנדערט איבער א ריהע שטעטלאך אין ער אנגעקומען אין ליאזשנע. דאָרט האָט ער זיך באלד געזעצט לערנען אין דעם גרויסען בית המדרש. ברוד האָט געהאט אַפגעשפּאַרט אביסעל געלד פון די פארשידענע שווערע ארבייטען וואָס ער האָט געטהאָן אין די אלע שטעטלאך אין וועלכע ער האָט פארבראכט פריהער. ווי קליין עס זיינען געווען זיינע פארדינסטען, זיינען אָבער זיינע טעגליכע באדערפענישען געווען נאָר קלע- גער: א שטיקעל טרוקען ברויט, עפעס צום ברויט און ברוד אין געווען געזעטיגט. א שוד, א קלייד זיינען געווען פון די קלענסטע זאכען ביי איהם. האָט ער דערפאר געקענט באווייזען מיטצובריינגען מיט זיך קיין ליאזשנע, וואָס ביי איהם האָט געקענט באטראכט ווערען ווי א "קניפּעל", און וואָס זאָל איהם האַלטען באזאָרגט מיט זיינע באדערפענישען פאר א ליינגערער צייט. ברוד האָט דערפאר געקענט זיצען אומגעשטערט אין בית המדרש און לערנען מיט גרויס התמדה. עס איז איצט אין דער אמת'ען פאר איהם, דעם זיבעצעהן יאהריגען בחור'ל, געווען א גליקליכע צייט: קיין דאנות פרנסה, און די גאנצע צייט, טאָג און נאכט, פריי צו לערנען.

אן א בחור'ל ווי ברוד, וואָס קומט פון דער פרעמד, זעצט זיך אוועק אין בית המדרש און לערנט מיט גרויס התמדה און פארלאנגט ניט דערביי פון קיינעם וואָס א פרומה איז ווערטה, מוז ער נאטירליך באלד צוציהען גרויס אויפמערקזאמקייט. דער שמש פון בית המדרש, ר' עזרא, איז דער ערשטער וואָס הויבט זיך אן צוקוקען צו דעם יונגען מתמיד. ער פרעגט

ברוד'ן, צי ער וויל ניט אז מען זאל איהם באזארגען מיט עסען און אנדערע באדרעפנישען. ברוד'ן ערקלעהרט אָבער, אז ניט ער דארף און ניט ער וויל פון קיינעם קיין הילף.

ברוד'ן, וועלכער האט געמאכט דעם בית המדרש פאר זיין היים, העלפט אפט ארויס דעם שמש אין זיינע פארשידענע עובדות. ער העלפט איהם אויס-קעהרען דעם בית המדרש. ער ברײנגט וואסער פאר'ן כוור, און טראגט ארויס דאָס אומריינע וואסער מיט וועלכען מתפללים האָבען געוואשען די הענד. ער העלפט אָנצינדען ליכט און לאַמפען ערב שבת און אלע טאָג פון דער וואָך. ברוד'ן ווערט ביי ר' עזרא'ן כמעט אז אונטער-שמש. ר' עזרא וויל ברוד'ן דער-פאר מיט עפעס מפה זיין. ברוד'ן ענטזאגט זיך אָבער צו נעהמען וועלכע עס איז באַלוינגט. ער זאָגט, אז ער טהוט עס פון מצוה און אז ער נויטיגט זיך ניט אין קיין שכר. אויב ער וועט זיך נויטיגען אין עפעס פאר זיין גשמיות'די-גע: קיום וועט ער טהאָן פשוט'ע מלאכות. דערווייל אָבער פעהלט איהם ניט קיין זאך.

ר' עזרא קוועטשט מיט די פלייצעס. ער האָט נאָך אזא פארשוין ווי ברוד'ן ניט געזעהן. ער דערצעהלט מיט גרויס באוואונדערונג וועגען ברוד'ן דעם נבאי פון שוהל, ר' אליעזר זונדעל. עס הערען וועגען דעם אויך די אנדערע בעלי בתים וואָס קומען טאָגטעגליך דאוונען אין גרויסען בית המדרש. זיי אליין האָבען שוין באמערקט דעם בחור'ל וואָס זיצט און לערנט אזוי געשמאק. — ווער איז ער? פון וואנען קומט ער? — פרעגט דער נבאי, ר' אליעזר זונדעל.

דער שמש ציהט מיט די אקסלען. ער קען אויף דעם ניט ענטפערען.
— איר האָב עס פון איהם ניט געקענט ארויסקריגען, — זאָגט ר' עזרא,
— קענטיג אז ער וויל עס ניט אויסזאָגען.

דער נבאי, ר' אליעזר זונדעל, פרובירט אליין זיך פאנאנדערריידען מיט ברוד'ן און דערנעהן פון איהם ידיעות וועגען זיין אַפּשטאם און וואָס אזוינס עס האָט איהם געבראכט קיין ליאזשנע. ער באַט איהם אויך אז צו זאָרגען פאר זיינע באדרעפנישען. ברוד'ן וויל אָבער קיין וואָרט ניט זאָגען וועגען דעם פון וואנען ער איז געקומען און פאר וואָס ער האָט דוקא אויסגעפליכען ליאזשנע. ער דערקלעהרט אויך דעם נבאי, אז ער דארף פון קיינעם ניט קיין הילף.

דער נבאי זעהט איין, אז ער וועט מיט ברוד'ן נאָך ניט מאַכען. ער איז אז עקשן.

ער ווענדט זיך צום שמש און זאָגט:

— איר קען מיט איהם נאָרניט מאַכען. פרובירט איהר נאָך אמאָל. מען מוז דאָך פאָרט אויסגעפינען ווער ער איז. מען קען איהם דאָך ניט לאַזען פארהונגערט ווערען.

מאכט זיך ר' עזרא האַרץ און הויבט אָן צושטעהן צו ברוד'ן, אז ער מוז א-הם אויסזאָגען ווער ער איז און פון וואנען ער קומט. דער שמש וויל איהם אויך מעהר ניט אַפּלאַזען און וויל איהם פשוט מיט נוואָלד נעהמען צו זיך אהיים און איהם דאָרט געבען עסען.

— א מענטש קען דאָך ניט אזוי אַפּקומען, — טענה'ט ר' עזרא איין

מיט ברוד'ן. אבער ברוד בלייבט פאר'עקשן'ט. אז ער זעהט, אז ער וועט זיך פון ר' עזרא'ס הענד ניט אויסדרעהן, פארלאזט ער דעם גרויסען בית המדרש און פארקלייבט זיך אין א קליינעם בית המדרש, וואס האט זיך געפונען אין עק שטאט. דאָרט האט איהם קיינער ניט באלעסטיגט. ער האט געקענט פיהרען זיין לעבען ווי ער האט אליין געוואלט.

ברוד האט אבער אָנגעהויבען איינזעהן, אז דאָס ביסעל נעלד וואָס ער האט מיטגעבראכט קיין ליאזשנע און מיט וועלכען ער האט דערהאלטען זיין נשמה, האלט ביסלעכווייז אין אויסגעהן. נאך א ווייל און ער וועט ניט האָבען מעהן מיט וואָס צו קויפֿען קיין שטיקעל ברויט. האָט ער אָנגעהויבען קארנען און צומצם געווען אפילו אויף דעם טרוקענעם שטיקעל ברויט. ברוד האָט דאָן אויך אָנגעהויבען זוכען נייע מעגליכקייטען צו פארדינען פון ארבייט. ער איז ארויס אין גאס צו געפינען עפעס צו טהאָן. ער האָט געוואלט ווערען א טרעגער פון שווערע משאות. האָט ער אָבער איינגעזעהן אז אין ליאזשנע זיינען פאראן צופיעל טרעגער און יענע זיינען אלע געווען באווייבטע.

— איד וועל פון זיי ניט צונעהמען קיין פרנסה, — האט ברוד צו זיך געזאגט און האט געזוכט עפעס אנדערש.

ער האט געוואלט ווערען א וואסער־טרעגער. האט ער אויסגעפונען, אז אין ליאזשנע זיינען פאראן צופיעל אַרימע לייט, וואס קענען זיך ניט פאר־גינען דאָס פארגעניגען, אז מען זאל בריינגען וואסער אין הויז אריין. זיי זיינען אלע גענאנגען צו די ברוניםער און די קרעניצעס צו באזארגען זיך מיט וואסער. די בעלי־בתישע מענשען פון שטאָט האָבען שוין געהאט פון לאנג זייערע וואסער־טרעגער. זאל ברוד פון אימצען פון אָט די וואסער־טרעגער פרוברען אוועקצעהמען זייער פרנסה? חס חלילה! דאָס וואָלט דאָך געווען השגת גבול.

ברוד וואָלט גענאנגען האקען האַלץ. זיינען אָבער אין ליאזשנע געווען גענוג אַרימע־לייט וואס האָבען זיך פארדונגען צו טהאָן כל עבודת פרד אבי צו פארדינען א שטיקעל ברויט. ער וועט מיט אָט די דאָזיגע נצרכים ניט קאָן־קורירען.

ברוד'ן איז געוואָרען קאלעמוטנע אויפ'ן הארצען. זיין הארץ איז אָנגע־פילט געוואָרען מיט צער — צער פאר די אלע אַרימע מענשען, וואס דארפֿען זיך דאָנגלען פאר זייער חיונה. ער האָט זיך שוין אליין געהאלטען אין מאכען פארווארפען וואָס ער איז ניט געווען שפארזאמער מיט זיין געלט. ער האָט געדארפט עסען ווייניגער, וואָלט איהם דאָס געלט געקלעקט פאר א ליינגערע צייט. אָבער ער האָט נאָך אלץ געהאט אביסעל פון זיין אָפגעשפארטען געלט. האָט ער אָנגעהויבען נאָכמהר קארנען און זיך באַנוגענט מיט א סך ווייני־גער ווי פריהער. דאָס האָט געמיינט, אז ער האָט פשוט אונטערגעהונגערט. געוויסע טעג איז וואָד האָט ער געפאסט תעניתים. אין דער זעלביגער צייט האָט ער געהאלטען אין לערנען נאָך מיט מעהר פיער און ברען. די מופלחים פון יענעם קליינעם בית המדרש איז עק פון ליאזשנע זיינען אלע געווען גרויסע אַרימע־לייט. יעדער פון זיי איז געווען פארנומען מיט זיינע אייגענע זאָרגען. קיינער האָט זיך ניט אומגעקוקט אויף דעם בחור'ל,

וואס איז געוועזען אין בית המדרש און געלערנט. עס איז קיינעם ניט איינגע-
פאלען צו טראכטען פון וואנען ער לעבט און ווי אזוי ער לעבט.

אויף זיין בלייבען און אויסגעדרארטען פנים האט מען שוין געקענט
זעהן, אז ברודר ליידיג הונגער. אבער די אידען פון עס שטאט, וואס האבען
צוואמענגעשטעלט די מתפללים פון בית המדרש, זיינען געווען געוואוינט צו
זעהן אזוינע האלבפארהונגערטע און פאר'צער'טע פנים'ער. עס איז פאר
זיי ניט געווען קיין חידוש.

דער איינציגער וואס האט זיך יא צוגעקוקט צו ברודר'ן איז געווען א
זקן, וואס האט אליין זיך אויפגעהאלטען אין בית המדרש. דערפאר וואס
דער דאזיגער בית המדרש איז געווען צו ארים, האט מען דארט ניט געקענט
אויסהאלטען קיין שמש און קיין אנדערע כלי קודש. האט דער זקן אויפגע-
פאסט אויפ'ן בית המדרש און איז דארט געווען אין דער בחינה פון א שמש,
כאטש ער האט פאר דעם ניט געקראגען קיין כאלוינג. פון צייט צו צייט,
האט איהם אימיצער פון די מתפללים עפעס געגעבען אין יד און דער זקן
האט זיך דערפון דערנעהרט.

אט דער זקן האט גוט געוואוסט ווי גרויס עס איז געווען די התמדה
פון דעם יונגען לערנער. ער האט אויך געוואוסט, אז אט דעם לערנער פעהלע
צום עסען. ער האט געזעהן מיט וואס און מיט ווי ווייניג ברודר קומט אפ.
ער האט אבער אליין ניט געהאט עפעס אנצובאטען ברודר'ן, ניט וויסענדיג
אפילו, אז אויב ער וואלט איהם עפעס אנגעבאטען, וואלט ברודר זיך פון
דעם ענטזאגט. בכלל האט דער זקן זיך געהאלטען פון דערווייטען פון ברודר'ן.
אליין א פראסטער מענש, קוים א יודע ספר, האט ער פשוט ניט געוואגט צו
פריינטלען זיך מיט דעם וואויל-לערנער.

אזוי איז אוועק דער ווינטער און עס איז אנגעקומען דער פרייהלינג.
געפינענדיג זיך אין עס שטאט, איז ברודר איצט געווען געהענטער צו דער
נאטור, וואס ער האט אזוי שטארק ליעב געהאט. ער האט איצט אנגעהויבען
געהמען לאנגע שפאצירען אויסערען שטאט. די זון האט געשיינט. דער הימעל
איז געווען קלאר. די ערד האט זיך באדעקט מיט א גרינעם מאנטעל. די
בוימער האבען אנגעהויבען בליהען. די וועלדער און די פעלדער האבען אג-
געפילט די לופט מיט געשמאקע ריחות. פויגעל האבען געזונגען. אינסעקטען
האבען געזשומעט. עס איז געווען פונקט די צייט וואס ברודר האט זיך געקענט
אויסציהען אויף א לאנקע, אונטער א בוים און חלום'ן זיינע חלומות. אויף
דער פרייער נאטור האט ער אויך געקענט לערנען מיט מעהר התלהבות. ער
האט לייכטער געקענט פארגעסען זיין הונגער און זיך מעהר פארטיפען אין
עולמות.

מיט'ן אנקומען פון שבועות, האט ברודר זיך ארומגעזעהן, אז אט באלד
און זיינע לעצטע פרומות וועלען פארשווינדען. ער האט פאר דעם הייליגען
יוד טוב כאטש געמוזט האבען חלות צו מאכען קידוש. דער הייליגער יום טוב,
דער זמן מתן תורתנו, האט בשום אופן ניט געטארט פארשטערט ווערען.
וואס האט ער געזאלט טהאן? האט ער געפאסט תעניתים עטליכע טעג נאכ-
אנאנד, כדי עס זאל איהם בלייבען גענוג אויף אויסקומעניש איבער יום טוב.
אבער וואס וועט זיין נאך יום טוב? עס איז פשוט געווען כלה פרוטה

מין הכיס. ער האט זיך צוליב דעם שטארק מצער געווען. אבער ער האט אויך געהאט פארדרוס אויף זיך אליין. ער האט זיך געמאכט שארפע פאָר-וואורפען. וואָס הייסט, אז ער פיהלט זיך אזוי פארלאָרען? און וואו איז זיין בטחון אין דעם רבנו של עולם? ברור האט דאמאלס געהאט געלערנט א סך מוסר ספרים. ער האט געוואוסט ווי גרויס עס איז די מידה פון בטחון. האט אבער די דאָזיגע מידה אויך געקענט אָנגעווענדעט ווערען דאמאלס ווען מען איז געווען אינגאנצען היילפלאַז, אַהז א פרוטה ביים לייב און לעבען? ברור האט געפיהלט, אז ער דארף זיך דערהויבען צו אזא הויכער מדרגה, אז אפילו איז דעם שווערען מצב איז וועלכען ער האט זיך געפונען, זאל ער אויף קיין רגע ניט פארלירען דעם בטחון! ער האט ניט געדארפט פרעגען: ווי אזוי, ווען און וואָס? ער האט זיך דורכאויס געדארפט פארלאָזען אויפ'ן רבנו של עולם, דעם שפייזער פון אלע באשעפענישען און דער שפייזער אויך פון איהם.

עס איז בכלל ניט געווען די צייט צו זיין אין עצבות. שבועות איז געווען נאָהענט און די נאטור איז געווען אזוי שעה! מען האָט נאָר געדארפט ארויס אויף דער פרייער נאטור, איבערלאָזענדיג הינטער זיך די שטאַט מיט איהר אַרמיטיט, מיט איהר יאָגעניש און פלאָגעניש און זיך אינגאנצען באהעפטען מיט נאָט'ס וואונדערליכע יצירה. וואָס פאר א שעהנקייט מען האָט דאמאלס דערפיהלט און וואָס פאר א פרייד עס האָט דאמאלס אַרומגענומען ביים הארצען! וואָס זאָרן, וואָס פלאָגעניש? עס איז געווען א וועלט וואו דער נאנצער באשאף האט געזאָגט שירה צו זיין באשעפער! ברור האָט זיך אין אזוינע מאמענטען געפיהלט ווי א טייל פון דער יצירה און דערפאר א טייל פון סדרוש ברור הוא אליין. איז אזוינע דערהויבענע מאָמענטען קען מען ניט טראכטען פון די נישטיגע באדערפענישען פון דעם נישטיגען גוף. די נשמה איז דאמאלס אינגאנצען מנצח דעם גוף.

יב.

דער כח פון בטחון

וואָס מיר קענען לערנען פון די איבערלעבונגען פון דעם יונגען ברוד'ן. — דער ניוער דרך אויף וועלכען ער האָט זיך פארנומען און די גרויסע נסיונות וואָס ער איז בייגעשטאנען.

מיר וועלען איצט נאָכפאלגען די פאסירונגען און די איבערלעבונגען פון דעם יונגען ברוד'ן, וועלכער, ווי דער פאטער פון דעם קומענדיגען גרינדער פון חב"ד, האָט מיט זיין צדקות און מיט זיין אייגענארטיגען דרך איז לעבען, אליין ניט ווייניג בייגעטראָגען צו דער דאָזיגער שיטה אין חסידות. ברור, ווי מיר האָבען שוין געזעהן, האָט זיך פארנומען אויף א דרך וואָס נאָר יחידי סגולה האָבען אויף איהם געקענט געהן און ניט גע'ניזוק'ט ווערען, רחמנא לצלן.

ברור רופט ארויס אונזער באוואונדערונג נאָך מעהר, דערפאר וואָס ער איז אויף אַט דעם דרך געגאנגען אליין, מיט אייגענע כחות און אומבאגלייט.

ניט האבענדיג און ניט וועלענדיג קיין הילף פון אימיצען, פארלאזענדיג זיך אויף'ן אויבערשטען, אז ער וועט איהם באשיצען געגען אלע סכנות, אויך די סכנה פון הונגער.

עס איז ניט נאָר אינטערעסאנט, נאָר אויך וויכטיג זיך צו באקאנען מיט די אלע פּרטים פון זיין יוגענט, ווייל מיר קענען דאן זעהן ווי שווער עס איז דער וועג פאר'ן צדיק, וויפיעל דער צדיק דארף זיך אַנליידען און וואָס פאר נסיונות ער דארף דורכמאכען אין לעבען איידער ער דערגרייכט צו זיינע הויכע מדרגות.

ברוך קען אונז דינען פאר א גלענצענרען ביישפיעל פון גראדליניקייט, אויסגעהאלטענדיקייט, פעסטקייט פון כאראקטער, אנטשלאסענדיקייט און פון יענע צדקות וואָס פארבינדט גוף און נשמה, הימעל און ערד, רוחניות און נשמיות. שבעות איז אריבער און ברוד איז געבליבען אַהן א פרוטה. עס האָבען זיך פאר איהם אָנגעפאנגען טעג פון אומאונטערבראָכענע תעניתים, איצט האָט ער שוין ניט געפאסט בלויז צו שפּאַרען. ער האָט מעהר אין גאנץ צען ניט געהאט וואָס צו עסען. אָבער ווי לאַנג קען א מענש פאסטען? ער האָט די טעג פּרובירט פארבריינגען אין פעלד אונטער'ן פרייען הימעל, פאר טיפענדיג זיך אין הויכע רעיונות. ער האָט אויך פּרובירט איבערגעהן אויף אויסווייניג אלץ וואָס ער האָט געלערענט. דער הונגער האָט אָבער געגריזשעט ביים האַרצען. די כוחות זיינען ביסלאַכווייז אָפּגעשוואַכט געוואָרען. די חושים האָבען אָנגעהויבען ווערען פארטעמפּט.

ברוד האָט זיך נאָר געקענט דערפרישען מיט קאלטען וואסער פון א קרעניצע אָדער א דערבייאַיגען טייכעל. אָבער אז צוויידריי מעת לעת זיינען אוועק און קיין ביסען איז איהם אין מויל ניט אריינגעקומען, האָט קיין קאלט וואסער מעהר קיין דערפרישונג ניט געקענט זיין. געטריבען פון הונגער, האָט ער אָנגעהויבען ארומזוכען גראָזען. ער האָט געפונען זויערען שטשאַוו. ער האָט פארשלאָנגען ע'ליכע הויפענס פון אַט דעם גראָז און פארטרונקען מיט קאלטען וואסער. אָבער אזא אכילָה נאָר אזא לאַנגען און אומאונטערבראָכענעם תענית, האָט נאָר געקענט פארארזאכען בויד-וועהטאָג.

דער וועהטאָג האָט אָנגעהאלטען שעה'ן לאַנג. אז דער וועהטאָג איז פאַראַיבער, האָט ברוד ווידער געפיהלט דעם פיין פון הונגער. ברוד האָט מעהר קיין רוה ניט געקענט געפינען אין פעלד און האָט באשלאָסען צוריקצוגעהן אין שטאָט אריין. ער האָט שוין אָנגעהויבען טראַכטען, אז עס וואָלט געווען ניט פון וועג, אויב ער זאָל אריין אין ערנעץ א הויז און בעטען א שטיקעל ברויט. ער האָט געוואוסט, אז אידען, און אפילו גוים, וואָלטען איהם ניט אנטזאגט קיין שטיקעל ברויט. ער וואָלט דאן געקומען צו זיך.

ער איז געשטאנען פאר א נסיון. איבער דריי יאָהר צייט האָט ער קיינמאל ניט גענומען פון קיינעם קיין צדקה. ער האָט די גאנצע צייט געלעבט פון זיין אייגענער האַרעוואַניע. זאָל ער איצט, מיט אמאָל, ענדערען זיין דרך? ער האָט עס ביי זיך ניט געקענט פּוּעל'ן. ער איז טאקע געווען אין סכנה מיט'ן לעבען, אָבער אפילו איז אזא מאַמענט, האָט ער געפיהלט, דארף ער זיך נאָר אלץ פארלאָזען אויף'ן רבונן של עולם און ניט אַנקומען צו קיין כשר ורם.

א פארהונגערטער, אן אפגעשוואכטער, איז ברוד מיט לאנגזאמע טריט גענאנגען אין שטאָט אריין. ער איז געגאנגען מיט א נייעם וועג. ער איז פאר-ביגענאנגען הייזער און גערטנער, וועלכע ער האָט נאָך פריהער ניט געהאָט געזעהן. גראד זיינען עס געווען אירישע הייזער — הייזער פון אידען וואָס האָבען זיך אָפגעגעבען מיט גערטנעריי און מיט אנדערע ארבייטען, וואָס האָבען ניט געפאָדערט, אז זיי זאָלען וואוינען אין די ענגע נאסען פון שטאָט.

ברוד'ן איז פאָרגעקומען פארבייצונגעהן א גאָרטען פון גרינסען. דורך'ן צוים האָט ער באמערקט א אידען, פארענדיג זיך צווישען די בייטען, אויס-רייסענדיג ווילדע גראַזען און באניסענדיג מיט וואסער די גרינסען. דער גערט-נער האָט דערזעהן ברוד'ן און איהם געפרעגט, אויב ער וואָלט ניט געוואָלט איהם ארויסהעלפען אין דער ארבעט.

— איד וועל דיר דערפאר באלוינען — האָט ער צוגעלעגט — עס איז מיר צו שווער אלץ אליין צו טהאָן.

ברוד איז געווען צופרידען. עס איז געווען צום ערשטען מאל, אז מען האָט איהם אין ליאזשנע אָנגעבאָטען ארבייט. דאָס איז דאָך טאָקע געווען וואָס ער האָט די גאנצע צייט געזוכט. ברוד האָט זיך אָנגעכאָפּט. דער גערטנער האָט איהם מכבד געווען מיט ברויט און גרינסען און מיט עפעס צו פארטרייבן קען. ברוד האָט געשטימט זיין הונגער און איז צוריק געקומען צו זיינע חושים. דער גערטנער האָט ברוד'ן געוואָלט אין גאנצען ביי זיך, ווי א שטענדיגען ארויסהעלפער. עס איז פונקט געווען די צייט פון יאָהר, ווען מען געהמט ארויב טער גרינסען פון די גערטנער און מען בריינגט זיי אין שטאָט צום פארקויב-פען. דריי וואָכען צייט האָט ברוד געהאָט א היים מיט עסען און אויך אביסעל געלט פאר זיין ארבייט.

ברוד'ס ארבייטזאמקייט און איבערגעבענהייט זיינען דעם גערטנער שטארק געפעלען געוואָרען. אז די ארבייט איז גאָרטען האָט זיך געענדיגט, האָט דער גערטנער נאָך אלץ ניט געוואָלט אוועקלאָזען ברוד'ן. אחוץ דעם גאָרטען מיט גרינצייג האָט דער גערטנער אויך געהאלטען א סאָד, וואָס ער האָט מיט א שותף געהאָט אָפגעדרונגען פון א דערבייאַיגען פריץ. די פירות האָבען שוין אָנגעהויבען ווערען צייטיג. עס איז געווען געקומען די צייט, אז מען זאָל דעם סאָד דארפען היטען פון גנבים און פון פויגעל, אז זיי זאָלען ניט קאָלע מאַכען די פרוכט אויף די בויער. שפעטער האָט מען אויך גע-דארפט האָבען מענשען אַרונטערצונעהמען די פרוכט פון די בויער, זיי פאר-פאָקען אין וועגענער און זיי בריינגען אין שטאָט אריין.

עס איז געווען אן ענין פון וואָכען. ברוד האָט זיך צו דעם געזאָלט גוט אויסטוינען. ברוד איז געווען צופרידען. ער האָט אויסגענומען א הנאי, אז יעדען פריהמאָרגען און יעדען פארנאכט זאָל ער קענען געהן אין שטאָט אריין דאווענען בציבור. דער אלטער גערטנער האָט צו דעם מסכים געווען. די צייט פון הונגער איז פאר ברוד'ן געווען פאָראַיבער. זיין גרויסער בטחון איז רבונן של עולם איז ניט געווען אומזיסט. א ניי לעבען האָט זיך אָנגעפאָנגען פאר ברוד'ן. אלס שומר האָט ער זיך אויפגעהאלטען אין א כידעל, וואָס איז געשטאנען אין מיטען סאָד. ברוד

אין איצט געווען געהענט צו דער נאטור, וואס ער האט זיין גאנצען לעבען אזוי שטארק געליעבט. אומגעהענדיג איבער'ן סאך, בייטאג און ביינאכט, האט ער געקענט חלום'ען זיינע חלומות. ער האט געקענט באוואונדערען גאט'ס בא" שאף. ער האט אויך די מעהרסטע צייט געקענט פארבריינגען אין תורה און עבודה.

איין זאך האט איהם פארשאפט ענמת נפש; ער האט ניט געהאט קיין ספרים צו לערנען. פון שטאט האט ער קיין ספרים ניט געקענט מיטבריינגען. מען וואלט איהם ניט דערלויבט ארויסצונעהמען ספרים פון א בית המדרש. קיין יחידים, ביי וועמען צו לייגען ספרים, האט ער אויך ניט געהאט, אגב האט ער אויך ניט געוואלט ציהען קיינעמס אויפמערקזאמקייט מיט זיין לומדות. האט ער זיך אין די ערשטע טעג, וואס ער איז געווארען שומר, זיך באנוגענט מיט איבער'חזר'ן אויף אויסווייניג אלץ וואס ער האט געהאט געלערענט ביז דאמאלס. עס האט זיך איהם אבער געוואלט לערנען נייע זאכען און פאר דעם האט ער געמוזט האבען ספרים.

האט ער זיך דערמאנט אז דעם זקן אין בית המדרש אין עק פון ליאזשנע, וואו ער האט זיך די גאנצע צייט אויפגעהאלטען. ברוד האט באשלאסען צו האבען א שמועס מיט דעם זקן און איהם בעטען, אז ער זאל איהם דערלויבען ארויסצונעהמען ספרים פון בית מדרש. דער זקן איז געווען צופרידען צו דער פילען ברוד'ס בקשה און ער האט איהם געלאזט געהעמען וועלכע ספרים ער האט געוואלט.

איצט איז שוין ברוד געווען אין גאנצען צופרידען. ער האט געקענט זיצען אין סאך און לערנען מיט גרויס התמדה. צוויי מאל א טאג איז ער געגאנגען אין שטאט אריין דאוונען מיט א מנין. אויף'ן וועג היז און צוריק האט ער דערווייל איבערגע'חזר'ט אלץ וואס ער האט געהאט געלערענט אין סאך. קיין סך ארבייט האט ער אין סאך ניט געהאט. זיין עובדה איז נאך געווען צו שפאצירען איבער'ן סאך און אכטונג געבען, אז קיין בהמות זאלען דארט ניט אריין, אז קיין פויגעל זאלען ניט קאליע מאכען די פרוכט און אויך אז קיין גוים פון' דעם דערבייאגען דארף זאלען ניט גנב'ענען קיין שירות. ברוד האט דערפאר געהאט גענוג צייט צו לערנען און גענוג צייט צו פארטייען זיך אין הויכע רעיונות.

זייענדיג אין סאך, איז ברוד געווען אפגעהיט אין אלע מצוות. ערב שבת האט ער זיך געמאכט אז עירוב תחומים, כדי ער זאל אויך שבת קענען געהן אין שטאט אריין און קומען צוריק. אבער דעם ערשטען שבת אין דער פריה, אז ער איז צוריקגעקומען פון בית המדרש אין סאך אריין, האט ער זיך פלוצים געכאפט, אז ער האט מיט'ן בעל הבית זיינעם ניט אויסגענומען קיין תנאי, אז ער זאל שבת ניט זיין מחויב אוועקצוטרייבען די פויגעל וואס קומען ארויף טער זיך זעצען אויף די בויער און פיקען די פרוכט. דאס, האט ער זיך דער' מאנט, אין לויט'ן דין פארבאטען. ער האט אויך געהאט פארגעסען אויסצור' נעהמען א תנאי, אז פאר דעם טאג שבת זאל ער ניט קריגען קיין שחר. ער האט וועגען דעם ענין גאנצעטראכט און געקומען צום שלום, אז ער האט געדארפט אויסנעהמען מיט זיין בעל הבית, אז פאר'ן טאג שבת זאל ער אג'י

שטעלען א גוי צו היטען דעם סאך און אז פאר'ן טאג זאל ער ארומטערנעהמען פון זיין ברוד'ס, געהאלט.

דאס וואס די אלע זאכען זיינען איהם ארויס פון זיינע ביים פארדינגען זיך אלס שומר, האט ברוד'ן פארשאפט גרויס צער. האט עס דען ניט געצויגט, אז ער איז ניט גענוג אפגעהיט אין מצוות? האט עס דען ניט באוויזען, אז נאך די אלע מאטערנישען און אַנשטריינגונגען איז ער נאך אלץ הינטערשטעליג און שטעהט אויף א נאנץ נידעריגע מדרגה? ער האט זיך אליין געמאכט שארפע פאָרוואַרפען. סטייטש, ווי האָט ער געקענט פארקוקען כפירוש'ע דינים און ווי האָט ער געקענט זיין אזוי אומפאָרויכטיג, אז ער זאל פשוט דארט פֿען מולול זיין אין דעם הייליגען שבת?

יענער שבת איז שוין פאר איהם געווען א פארשטערטער. ער איז אומגע- נאנגען איבער'ן סאך שעה'ן לאנג און האט זיך געשלאָגען מיט דער דעה, וואס ער זאל טהאָן, ווי אזוי ער זאל פארדיכטען דעם פעלער וואס ער איז באַנאָנ- גען. ער, וואס האט די גאנצע צייט געזוכט שלמות, האט ניט געטארט פאלען אזוי נידעריג, אז ער זאל ממש קומען צו חילול שבת!

ברוד איז ענדליך געקומען צו דער מסקנא, אז ער מוז אויף זיך נעהמען א שווערע תשובה, אז ער דארף זיך אליין שווער באשטראַפען. סודם כל, האט ער ביי זיך באשלאָסען, וועט ער דארפען פארלאָזען דעם סאך און צוריק אַנהויבען הונגערען. איז דער זעלביגער צייט וועט ער מווען לאנג מתפלל זיין. חרטה האַבענדיג אויף דער פארגאנגענהייט און מסבב זייענדיג אויף זיך, אז להבא וועט ער מעהר אזוינע פעלערען ניט באַנעהן.

ער האט שוין אפילו ביי זיך מסדר געווען ווי אזוי ער זאל אויף זיך נעהמען די תשובה. דריי וואַכען האט די דאזיגע תשובה געדארפט אַנהאלטען. אין משר פון אַט די דריי וואַכען האט ער דריי מעת לעת גאַכאָנאָנד ניט גע- דארפט נעהמען קיין שפיי אין מויל. דאז האט ער געדארפט צוויי מאַל א וואך פאסטען און אין משר פון די תעניתים לערנען גאנצע נעכט און אין די טעג שלאָפען ניט מעהר ווי צו דריי שעה. פאר דער צייט האט ער אויך געזאָלט לערען אויף אויסווייניג די מסכת שבת.

אַכענדיג באשלאָסען אויף אַט דער שווערער תשובה, איז ברוד'ן גע- וואָרען לייכטער אויף'ן הארצען. באלד אויף מאַרגען איז ער אוועק צו זיין בעל הבית און איהם געזאָגט, אז עפעס האט פאסירט צוליב וואס ער איז גע- צוואונגען אויפצוגעבען פאר א געוויסער צייט זיין שטעלע און אז פאר אַט דער צייט זאל מען אָנשטעלען א אנדער שומר.

דער בעל הבית האט איהם געבעטען פארבלייבען נאך א טאָג אין סאך, צוזאָגענדיג צו קומען אין סאך מאַרגען מיט איהם צו איבערריידען וועגען פארבייטען איהם מיט אן אנדער שומר.

דער בעל הבית האט דערקלעהרט, אז עס איז בכלל ניט אזוי לייכט פאר איהם צו געפינען אימיצען אנדערש אויף וועמען ער זאל זיך קענען פארלאָ- זען. עס וועט דערפאר מעגליך מווען נעהמען עטליכע טעג ביז ברוד וועט קע- נען פארבייטען ווערען.

ברוד האט זיך צוריקגעקעהרט אין סאך און דערווייל אַנגעהויבען מאַכען

הכנות פאר זיין תשובה. אויף מארגען, ווען דער בעל הבית איז געקומען איז סאך אריין, האָט ער דערהערט ווי פון דעם שומר'ס ביידעל טראַגט זיך אַ האַרצרייסענדיגער געוויין ווי פון איינעם וואָס איז פאַרטאָזן אין תּפּילה. דער בעל הבית איז געווען פאַרגאַפּט. אזא תּפּילה האָט נאָר געקענט קומען פון אַ גרויסען צדיק. ווער האָט עס געקענט זיין? ער האָט זיך גאַרניט געקענט משער זיין, אז דאָס איז געווען דער שומר ברודר.

יג.

דער אַנטדעקטער סוד

ווען ברוד'ס בעל הבית האָט אויסגעפונען, אז דער שומר פון זיין סאך איז אַ ינטר'י. — דער באַזוך פון פּריץ אין סאך און זיין אינטערעס אין ברוד'ן.

דער נאָמען פון ברוד'ס בעל הבית, בעסער געזאָגט, איינער פון די בעלי הבתים, — דערפאַר וואָס דער סאך איז געהאַלטען געוואָרען פון צוויי שותפים—איז געווען ר' אברהם. דער צווייטער שותף האָט געהייסען ר' עזריאל. עס איז געווען ר' אברהם, וואָס איז יענעם טאָג געקומען איז סאך אריין איבער צוריידיען מיט ברוד'ן, וועלכער האָט געהאַט דערקלעהרט, אז ער וויל מעהר ניט זיין קיין שומר. ר' אברהם איז געווען פאַרגאַפּט, ווען ער האָט פּוֹ דערווייטען דערהערט ווי ברודר איז מתפלל מיט גרויס געוויין.

ר' אברהם האָט זיך לאַנג צוגעהערט צו ברוד'ס תּפּלה. נאָך דער לאַנגער תּפּלה האָט ברודר אָנגעהויבען זאָגען תּהילים. נאָכדעם ווי ער האָט אָפּגעזאָגט עטליכע קאַפּיטלעך תּהילים מיט גרויס התלהבות, האָט ער אָנגעהויבען לערנען נמרא מיט אַ זים סוף און מיט גרויס פּיער און כּרען. ר' אברהם האָט שוין געזעהן אז ער האָט דאָ צו טהאָן ניט מיט קיין פּשוט'ען שומר. ר' אברהם איז שוין ניט אריין אין ביידעל צו ברוד'ן. ער האָט איהם ניט געוואָלט ציינען אז ער ווייס זיין סוד און האָט זיך צוריקגעקעהרט אהיים.

אויף מאָרגען, ווען ברודר איז גענאָנגען אין שטאָט אריין דאווענען, איז ער ווידער געקומען צו ר' אברהם'ן און האָט איהם געפרעגט פאַר וואָס ער האָט ניט געהאַלטען זיין צוזאָג צו קומען אין סאך און איבערריידען וועגען אַנשטעלען אן אנדער שומר אויף זיין אָרט. ר' אברהם האָט איהם ניט גע- וואָלט זאָגען דעם אמת. ער האָט דערפאַר אָנגעגעבען אַ תּירוץ, אז צוליב געוויסע סיבות האָט ער ניט געקענט האַלטען וואָרט. אָבער וואָס איז בכלל די אַיילעניש? האָט ר' אברהם געפרעגט. וועט זיין אן אנדער טאָג, און דאמאלס וועט ער באשטימט דערפילען זיין בקשה.

ר' אברהם, וועלכער איז אליין געווען אַ גרויסער לַמדן און צדיק, האָט זיך שוין געהאַט פאַרטראַכט וועגען דעם שומר זיינעם. ער האָט זיך געוואונ- דערט וואָס אזוינס עס קען שטעקען אין דעם וואָס ברודר האָט פּלוצים באשלאָ- סען צו פאַרלאָזען זיין שטעלע.

ר' אברהם האָט געהערט צו יענע פּיינע אידישע גייסטער, וואָס האַבען שוין לאַנג געהאַט אַיינגעזעהן די נויטווענדיגקייט, אז אירען זאָלען זיך נעה- מען צו מלאכה כּדי צו באפּסטויגען זייער קיום. ער איז אין זיינע יונגע יאָהרען

געווען בארופען פאר אן עלוי. ער איז געוואָרען דער איידעם פון א מיניעם אידישען בעל הבית און איז עטליכע יאָהר געזעסען ביים שווער אויף קעסט. ווען די קעסט האָט זיך געענדיגט און ר' אברהם האָט געדארפט אָנהויבען זאָרגען פאר פרנסה, האָט דער שווער געוואָלט אז ער זאל ווערען א רב. ר' אברהם איז געווען ראוי צו פארנעהמען דעם כסא הרבנות אין די שעהנסטע אידישע קהלות. ר' אברהם האָט אָבער בשום אופן ניט געוואָלט זיין קיין רב. ער האָט באשלאָסען צו דערנעהרען זיך מיניעט כפיו. האָט ער זיך גענייט צו גערטנעריי. ער האָט געפלאַנצט אלערליי גרינסען און זיי פארקויפט אין ליאזשנע. שפעטער איז ער געוואָרען א שותף מיט ר' עזריאל' און זיי האָבען זיך אָפגעגעבען ניט נאָר מיט גערטנעריי נאָר אויך מיט אָפדינגען סעדרע. אין זיין לידיגער צייט האָט ר' אברהם זיך עוסק געווען אין תורה, נאנץ ליאזשנע האָט געוואוסט, אז ר' אברהם געהערט צו יענע גרויסע גייסטער וואָס ווילען ניט מאַכען די תורה פאר א קדרום לחפור בו.

עס איז דערפאר געווען נאנץ נאטירליך אז ר' אברהם זאל בעסער פאר-שמעהן און אָפשאַצען אזא בחור ווי ברוד. עס איז איצט פאר אהם געווען קלאָר, אז ברוד געהערט ניט נאָר צו די וואָס ווילען מקיים זיין דעם "בזיעת אפך תאכל לחם", נאָר אויך אז ער איז א נסתר. ער האָט אָבער ניט געקענט פארשמעהן צוליבע וועלכען טעם ברוד וויל פארלאָזען דעם סאָד, וואו ער האָט, איינגענטליך, געקענט לייכט געהן אין זיינע דרכים און בלייבען א נסתר.

ר' אברהם האָט ביי זיך אָפגעמאכט, אז ער מוז אויסגעפינען די סיבה ערפון און אויב מעגליך פארהאלטען ברוד'ן מיט זיך. דערפאר, אז ר' אברהם האָט זיך אין באשטימטען טאָג געוויזען אין סאָד, האָט ער באלד געשמעלט ברוד'ן די שאַל: פארוואָס ער וויל אוועק פון סאָד. ברוד האָט ניט געהאט קיין חשק אָנצוגעבען דעם אמת'ען טעם. ר' אברהם האָט איהם אָבער ניט אָפגעלאָזט און ברוד האָט קיין ברירה ניט געהאט און דערצעהלט, אז דאָ איז דערפאר וואָס ער האָט זיך ארומגעזעהן, אז ער איז איינגענטליך א מחלל שבת. דערפאר האָט ער באשלאָסען צו נעהמען אויף זיך אן עונש און, אנשטאט צו זיין שומר אין סאָד, וואָס איז א נאנץ לייכטע עובדה, זאל ער פון איצט טהאָן די שווערסטע ארבייטען און זיין גוף זאל מעהר קיין מנוחה ניט האָבען.

ר' אברהם האָט געוואָלט זיך אריינלאָזען אין א טיעפען תורה שמועס מיט ברוד'ן, אָבער דאָס וואָלט געמיינט, אז ער גיט ברוד'ן צו פארשמעהן, אז ער ווייס שוין דעם סוד, אז ער איז א נסתר. האָט ר' אברהם באשלאָסען בעסער איהם ניט צו צייגען אז ער ווייס ווער ער איז. ער האָט דערפאר צו איהם גערעדט מיט דער זעלביגער פשטות ווי ברוד האָט גערעדט. ער האָט אָנגעוויזען אויף דעם וואָס עס שמעהט געשריבען "אל תצדק הרבה", אז א מענש זאל ניט פראווען קיין צופיעל צדקות. ער האָט איהם אויך אָנגעוויזען או פ'ן מאמר חז"ל אז "לא עם הארץ חסיד". ר' אברהם האָט דערמיט געגעבען ברוד'ן צו פארשמעהן, אז אויב עס איז טאקע פיון פון זיין זייט, וואָס ער וויל אויף קיין האָר ניט פארשוועכען דעם שבת, דארף ער אָבער ניט פראווען קיין חסידות, ווייל די מידה פון חסידות געהערט נאָר צו גרויסע לומדים און טיעפע גייסטער.

מיט דעם האָט ער געשטעלט ברוד'ן אין א פארלעגענהייט. ער האָט איצט געזאָלט פיהלען, אז כרי נישט צו צייגען, אז ער האָלט זיך פאר איינעם פון יענע לומדים און הויכע גייסטער, אָדער אז ער האָלט בכלל פון זיך, האָט ער אלץ געמוזט ארונטערשלינגען און צוגעבען ר' אברהם'ן, אז ער איז גע- רעכט, בפרט נאָך אז ר' אברהם האָט כאלד אליין געמאכט אן אַנכאט, אז ער זאָל ווייטער פארבלייבען שומר, אָבער שבתים וועט אויף זיין אַרט געדונגען ווערען א גוי צו היטען דעם סאָד.

ברוד האָט איצט נישט געהאט קיין אויסרייד צו פארלאָזען דעם סאָד און איז ווייטער געבליבען שומר. אויב ער איז ביי זיך נאָך נישט געווען אינגאנצען צופרידען, האָט ער עס געזאָלט פארגייגען מיט תורה און תפלה. זעקס וואָכען זיינען אוועק. ר' ברוד האָט די טעג און די נעכט פארבראכט אין לערנען מיט גרויס התמדה. וויסענדיג אז ער איז אליין אין סאָד, פֿלעגט ער זיך צולאָזען אויף זיין פיינעם, זיסען קול און דער סאָד איז תמיד געווען פול מיט זיינע מתיקות'דיגע טענער. ער האָט נישט געוואוסט אז ר' אברהם פלעגט אָפט קומען אין סאָד אריין און פון באהעלטעניש זיך צוהערען צו ברוד'ס התלהבות'דיגע לערנען. ר' אברהם פלעגט אזוי אַפּשטעהן שעה'ן לאנג און דאָן שטילער הייט צוריקגעהן. פון דעם וואָס ער האָט געהערט אין סאָד האָט ער געוואוסט, אז ברוד איז נישט סתם א וואויל-לערנער נאָר איינער פון די גאָר גרויסע לומדים.

די טעג פון ווארטען ביז די פירות וועלען צייטיג ווערען זיינען אוועק און עס איז געקומען די צייט ווען מען האָט געדארפט די פירות ארונטער- נעהמען פון די בויער. איצט איז שוין אין סאָד מעהר נישט געווען פאר ברוד'ן קיין מנוחה ווי פריהער. ברוד איז מעהר נישט געווען אליין. אין סאָד זיינען ארונטערגעקומען די צוויי שותפים, ר' אברהם און ר' עזריאל, מיט זייערע משפחות, ווייבער און קינדער, און אפילו זייטיגע מענשען, אייניגע געדונגענע און אייניגע אומזיסטע. אלע האָבען זיך איצט מיט גרויס חשק גע- נומען צו דער ארבייט. מען האָט צוגעשטעלט לייטערס צו די בויער און איז קערב און קאָשיקעס האָט מען אָנגעהויבען ארונטערהעמען די פרוכט און זיי פאקען אין וועגענער וועלכע מען האָט אוועקגעפיהרט אין שטאָט אריין.

איז סאָד איז געוואָרען טומעלדיג און רושיג. ברוד איז געווען פארנומען מיט העלפען ארונטערהעמען די פרוכט פון די בויער ווי אלע אנדערע. איצט, אז ער איז געווען צווישען מענשען, ארבעטזאם און שטענדיג פאר- נומען, האָט מען געקענט זעהן אז ער איז, א חוץ זיינע אלע אנדערע מעלות, אויך אנציהענד און גוט אנטוויקעלט קערפערליך. ער איז געווען ברייט- פליצעדיג, מיט שטארקע מוסקולען, הויד געוואקסען און מיט אן אויסער- געוויינליך שעהנעם פנים.

א באזונדער טיעפען אינדרוק האָבען געמאכט זיינע אויגען. זיי זיינען געווען טיעף און לויטער, ארויסצייגענדיג טיעפזינגיקייט און שטארקייט פון כאראקטער, אנטשקאָסענדיקייט און מורא'צאזיגיקייט. מען האָט אין זיינע אויגען און אויף זיין פנים תמיד געזעהן א באהאקטענעם צער. דערצו איז ברוד אויך געווען באשאַנקען מיט א פיינעם און אנגענעהמען חיתוד הדבור. ער האָט גערעדט בענימות'דיג און מיט אן אנגענעהמען, קלינגענדיגער שטימע.

ער האָט אויך גערעדט א פיינעם און פליסיגען פויליש אַזוי, אז פאר די עט-ליכע נױם וואָס זיינען איצט, ביים אַרונטערנעהמען די פּרוכט פון די בױמער, געווען אין סאָד, ווי פאר די אידען, איז עס געווען אַז אַנגענעהמע איבערראשונג.

א צווייטדיי וואָכען האָט געדויערט דאָס אַרונטערנעהמען די פּרוכט פון די בױמער. פאר דער צײט וואָס די אַרבעט איז אַנגענאָנגען האָבען זיך אין סאָד באַוווּיזען געהויבענע געסט. דאָס איז געווען דער פּריץ, פון וועמען דער סאָד איז גערונגען געוואָרען, מיט זײַן משפּחה, — זײַן זוהן, זײַן טאָכטער און אויך זײַן פּרוי. זײ זײַנען געקומען געבען זײערע נוטע וואונשען די צוויי אירישע שותפים וואָס האָבען געהאט גערונגען דעם סאָד און פאר דעם באַ-צאָהלט א נאנץ פיינעם מקח. דער פּריץ האָט געצײגט זײַן ברייטהאַרציגקײט און האָט זיך געהײסען אַנפּאָקען א קאַרב מיט פּרוכט פאר וואָס ער האָט די צוויי אידען באַצאָהלט, אַפּזאָגענדיג זיך פון דעם אַנבאַט מצד די שותפים, אז ער זאָל געהמען די פּרוכט אומזיסט.

עס איז געווען אויף אַט דעם באַזוך מצד דעם פּריץ און זײַן משפּחה וואָס ברוד האָט פּלוצים געצײגען די אויפּמערקזאַמקײט פון די געהויבענע געסט. דער פּריץ האָט זיך ניט געקענט אַפּוואַנדערען פון ברוד'ס פּײַן אנטוויקעל-טען קערפּער און פון זײַן אויסערנעוויינליך איינדרוקספּולען פנים און דורכ-געהענדיגע, און מיט חכמה-פּולע, אויגען. ווען ער האָט אויסגעפונען אז ברוד רעדט א פיינעם, פליסיגען פויליש, האָט ער זיך פון איהם ממש ניט גע-קענט אַפּוואַנדערען.

דער פּריץ האָט זיך מיט ברוד'ן פּאַנאַנדערנערעדט. ער האָט זיך פאר-אינטערעסירט אין איהם און געוואָלט וויסען אַלע פּרטים פון זײַן לעבען, באַזונדער ווען ער האָט געהערט, אז ברוד האָט די גאַנצע צײט זיך אויס-געהאַלטען אין סאָד אַלס שומר. דער פּריץ האָט פּאַרגעשטעלט ברוד'ן פאר זײַנע קינדער אַנווייזענדיג אויף איהם ווי אויף א מערקווירדיגען יונגען מאַן. ברוד האָט באַלד געקענט מערקען, אז די גאַנצע פּריצישע פּאַמיליע איז אין איהם פּאַראַינטערעסירט. ער האָט באַזונדער באַמערקט, און דאָס האָט די דמים אריינגעטריבען אין זײַן פנים, — ווי די טאָכטער פון פּריץ, נאָד גאַר א יונגע פּרוי, געהמט פון איהם ניט אַרונטער די אויגען.

— און דו פּאַרבּריינגסט אין סאָד די נעכט איינער אַלײן ? — האָט די יונגע פּריצטע א פּרעג געמאַז ברוד'ן.

ברוד האָט געענטפּערט מיט א שאַקעל פון קאַפּ, קענטיג ניט וועלענדיג זײַן אריינלאָזען אין א שמועס מיט דער יונגער פּריצטע. ער האָט אָבער מעהר גערן געענטפּערט אויף אַלע פּראַגען פון פּריץ און זוהן, וואָס די יונגע פּריצטע האָט וואַרשיינליך צוגעשריבען צו זײַן שעמעווירדיגקײט און ניט צוגעוואוינטקײט צו רײדען מיט פּרויען, און האָט איהם מעהר ניט באַלעסטיגט מיט קײן פּראַגען, איבערלאָזענדיג דעם שמועס צו איהר פּאַטער און ברודער. זי איז געשטאַנען בײַ דער זײט מיט א שמיכעל אויף איהרע 5'פּען און נאָד אַלץ ניט אַרונטערנעמען די אויגען פון ברוד'ן.

אויף מאַרגען איז דער פּריץ און זײַן משפּחה ווידער געקומען אין סאָד אריין און דאָס מאַל האָבען זיי שוין אַלע קלאָר געצײגט, אז זײער הויפט אינ-

טערעס איז ברוד. ברוד איז געווען שטארק פארוואונדערט פון דעם. אויך ר' אברהם און זיין שותף, ר' עזריאל, זיינען געווען פארוואונדערט.
 — וועסט אונז מווען באזוכען, — האָט דער פריץ א זאג געטהאָן צו ברוד'ן. — ביי מיר איז הויף וועלען מיר קענען מעהר שמועסען. דער יונגער פריץ האָט צוגעשאַקעלט מיט'ן קאַפּ. ער איז אויך געווען פאראינטערע- סירט אין ברוד'ן. די יונגע פריצטע איז געשטאנען פון דער זייט און גע- שמייכלעט.

יך.

אידישער שמאַליץ

ווי ברוד איז ניצול געוואָרען פון א סכנת. — ער ווערט אויס שומר און זעצט זיך ווידער לערנען אין בית מדרש. — זיין חברשאפט מיט זיין פריהערדיגען בעל הבית.

ברוד האָט אויף דער איינלאָרונג פון פריץ ניט געענטפערט. ער האָט ווי פון יוצא וועגען א שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאַפּ און געשוויגען. דער פריץ און זיין משפחה זיינען אוועק און ברוד האָט זיך צוריקגענומען צו דער ארכיט און פרוכירט זיך ארויסשלאָגען פון קאַפּ די גאנצע פאסירונג.
 עס איז געווען אין איינעם פון די אָווענטען. ברוד איז געווען אליין אין סאָד. מיט אמאָל איז אין טיהר פון בידעל אימיצער דערשינען. ברוד האָט זיך אומגעקוקט און צו זיין איבערראשונג איז פאר איהם געשטאנען ניט קיין אנדערער ווי דער יונגער פריץ.

דער יונגער פריץ האָט ברוד'ן אָפגעגעבען א כריטהארציגען "נומען אָווענט" און איהם דערקלעהרט, אז זיין פאטער האָט איהם געשיקט צו פארבעטען איהם, ברוד'ן, צו זיי אהיים.
 — מיר פיהלען אלע, — האָט דער יונגער פריץ געזאָגט, — אז דו ביזט עלענד און אליין אין סאָד. מיר וואַלטען דיך וועלען האַבען ביי אונז אין הויז, צו פארבריינגען דעם אָווענט.

ברוד האָט געצעגערט. ער האָט זיך פרוכירט ארויסדרעהען פון דער אייני- לאַדונג, פיהלענדיג אז דאָס וועט ניט פיהרען צו קיין נומעס.
 — איד בין אליין אין סאָד, — האָט ברוד געפונען א תירוץ, — ווי קען איד איבערלאָזען אלץ אויף הפסד?

דער יונגער פריץ איז אוועק. ברוד האָט שוין געמיינט, אז ער איז מיט איהם פארטיג. אָבער עס האָט לאַנג ניט גענומען, און ער האָט זיך צוריקגע- קעהרט מיט צוויי פאראבקעס באַנגלייט פון עטליכע גרויסע הינט.
 — אָט זיי וועלען היטען דעם סאָד פאר דער צייט וואָס דו וועסט פאר- בריינגען מיט אונז, — האָט דער יונגער פריץ געזאָגט.

ברוד איז געווען אין א גרויסער פארלעגענהייט. די פריינטשאפט פון דעם פריץ און זיין פאמיליע איז איהם געווען דערווידער. ער וואַלט זיך פון דער איינלאָרונג געוואַלט אַפּאָגען. אָבער, וויסענדיג ווי קאפּריזנע פריצים זיינען געווען און אז עס קענען צוליב דעם ליידען אנדערע, באַוונדער זיינע בעלי בתים און אנדערע אירען פון און ארום ליאזשנע, האָט ברוד באַשלאָסען, אז ער זאָל

מיטגעהן מיט'ן יונגען פריץ אין הויף אריין. דער ענין פון אהבת ישראל האט דא געזאָלט שטעהן העכער פון אלץ.

ער איז אבער געווען ביי זיך באשלאָסען, אז ער זאָל דעם פריץ צייגען זיין פעסטקייט און מיט קיין איינציג וואָרט ניט ווייזען שוואַכקייט אָדער אונטער-טעניגקייט. ער האָט געדארפט האַלטען הויך דעם אידישען כבוד און האַנדלען און ריידען נאָר אין גייסט פון דער תורה.

ברוך האָט גאָרניט געוואָלט און גאָרניט דערוואַרט פאר זיך. ווען עס וואָלט זיך נאָר געהאַנדעלט וועגען זיך אליין, וואָלט איהם וועניג וואָס געאַרט אויב ער זאָל אפילו געגען זיך דאַרפֿען אַרויסרופֿען דעם צאַרן פון פריץ. ער האָט אַבער געמוזט האַבען אין זינען אַנדערע און איז דערפאַר אַוועק אין הויף כאַטש מיט גאָר וועניג חשק.

גראַד האָט מען איהם אין הויף אויפגענומען פריינטליך און מיט גרויס אינטערעס. ברוד'ן איז עס געווען דערווידער. ער האָט בכלל ניט געוואָלט ציהען צו זיך קיין אויפּמערקזאַמקייט, בפרט פון אַזוינע, פאַר איהם פרעמדע, מענשען.

באַלד ביים אַריינקומען אין הויף האָט ברוד געצייגט זיין פעסטקייט מיט דעם וואָס ער האָט ניט אַרונטערגענומען דאָס היטעל. ער האָט אין אַ ריינעם פּויליש דערקלערט וואָרום ער וויל ניט זיין בגלוי ראש. ער האָט אָנגעוויזען אויפ'ן פּסוק "כל הנשמה תהלל ה'" אויף וועלכען די חז"ל זאָגען, אז מיט יעדען אַטעם דאַרף מען לויבען דעם בורא עולם. דאָס מיינט, אז דער מענש דאַרף זיך שטענדיג פיהלען ווי ער געפינט זיך פאַר דעם אויבערשטען, און ווי אַזוי קען מען דאן אפילו אויף אַ רגע בלייבען בגלוי ראש?

ברוד'ס פעסטקייט און אויסגעהאַלטענקייט און די קלאַרקייט און שענה-קייט איז מסביר זיין דעם ענין, האַבען געמאַכט אַ טיפֿען איינדרוק אויפ'ן פריץ און זיין פּאַמיליע. עס איז אַפּשער געווען צום ערשטען מאל וואָס דער פריץ האָט געהערט פון אַ אידען אַזוינע שטאַלצע און אַנטשלאָסענע רייד. סיי פאַר'ן פריץ און סיי פאַר זיינע קינדער איז געווען פרעמד דער געדאַנק, אז אידען קענען זיין עפעס אַנדערש ווי הכנעה'דיג און ציטערדיג, גרייט נאָר צו קושען די מאַנט פון די אַכזריות'דיגע פּריצים. וואו האָט זיך גענומען אזא כח און אזא שטאַלץ ביי אַ פּשוט'ען אידישען בחור'ל, אַ שומר? און פון וואַנען אזא חכמה און אזא קענטשאַפט?

דער פריץ האָט געקראַגען אזא דרך ארץ פאַר ברוד'ן, אז ער האָט ניט גאָר איהם געגעבען גערעכט פאַר דעם וואָס ער איז געבליבען אין היטעל, נאָר האָט אליין געהייסען ברענגען זיין היטעל און האָט צוגעדעקט זיין קאַפּ.

ברוד האָט דאן זיך אַריינגעלאָזט אין אַ לאַנגער דערקלערונג וואָרום ער איז אַנטשלאָסען צו האַלטען זיך שטרענג ביי יעדען אידישען מנהג. ער האָט דערביי אויך געגעבען צו פאַרשטעהן דעם פריץ, אז עס איז אַן אומרעכט וואָס אימיצער וויל אויסנוצען זיין מאַכט צו שטערען דעם צווייטען אין זיין הנהגה און אין זיין גלויבען.

דער פריץ און די משפּחה זיינע זיינע געזעסען פאַרנאַפט. זיי האַבען זיך צוגעהערט צו ברוד'ס רייד, פּול מיט פּסוקים און מאַמרי חז"ל, וועלכע ער

חשט איבערעצט אין פויליש און דערקלערט אזוי לייכט און עלעגאנט. זיי האבען זיך ממש ניט געקענט אפּוואונדערען.

דער שמועס האט זיך דאן פארקירעוועט אין גאר הויכע ענינים. ברוד האט צום ערשטען מאָל געצייגט זיין גרויסע חכמה און וויסען. ער האט פאר זיי אוועקגעשטעלט די צוויי באזונדערע וועלטען, די וועלט פון גשמיות, וואָס איז די גויאישע וועלט, און די וועלט פון רוחניות, וואָס איז די אידישע וועלט.

דער פּרױז האט ממש געשלאָנגען יעדעס וואָרט וואָס איז ארויס פון ברוד'ס מויל און ברוד האט זיך אָנגעהויבען פיהלען רוהיגער.

די פּריצישע קינדער זיינען אָבער קענטיג ניט געווען צופרידען. זיי האָבען געוואָלט, אז דער שמועס זאָל זיין וועגען לייכטערע ענינים.

— אזוינע ענינים האָבען געדארפט באהאנדעלט ווערען אין דער אָנווע-זענחייט פון א גלח, — האָבען געזאָגט די פּריצישע קינדער, און ביידע, דער זוח און די טאָכטער, האָבען דערביי דערקלערט — דער טאטע איז פאראינ-טערעסירט אין די אלע זאכען. מיר וועלען אָבער קומען מאַרען אַווענט צו דיר אין סאָד אריין און דאָרט וועלען מיר זיך שוין אונטערהאַלטען אויף א גאנץ אנדער אופן.

ברוד'ן איז אריין דאָס בלוט אין פנים. ער האט געזעהן די געפאחר, אז די פּריינטשאפט מצד דער פּריצישער משפּחה זאָל ווערען א פּאַרצויגענע, וואָס איז איהם לחלוטין געווען דערווידער. ער האט צו דער דאָזיגער חבר'שאפט געוואָלט מאַכען א סוף. ער האט קיין אינטערעס ניט געהאט אין אָנהאַלטען אזא חבר'שאפט.

זיין מח האט שוין געארבייט ווי אזוי ער זאָל אויסמיידען די דאָזיגע באגעעניש.

דער פּרױז האט אויסגעדריקט באדויערען וואָס ער האט פון ברוד'ן ניט געוואוסט דעם גאנצען זומער וואָס ער איז געווען אין סאָד. ער וואָלט איהם געהאט מקרב געווען. עס איז איצט שוין סוף זומער. ברוד, דאגעגען, האט זיך געפרעהט וואָס עס איז סוף זומער און ער וועט אין עמליכע טעג ארום קענען פארלאָזען דעם סאָד.

מען האט איצט ברוד'ן פארבעטען אין עס-צימער, וואו עס איז אויפ'ן טיש געשטעלט געוואָרען פארשיידענע אכילות, טאקע אלץ אזויניגע זאכען וואָס א איד מען עסען ביי א גיט-אידען אין חוץ. אָבער ברוד האט באשלאָסען ניט צו געהמען קיין זאך אין מויל און פשוט צייגען, אז ער האט דעם ווילען און די אנטשלאָסענקייט גיט געשטעלט צו ווערען צו קיין נסיון.

ער האט געהאַלטען אין צוגריימען א גענויע און זאכליכע דערקלערונג ווארום ער זאָגט זיך אָפּ פון דעם כיבוד. אָבער ער האט די דערקלערונג שוין ניט געדארפט מאַכען. אין סאמע לעצטען מאָמענט איז די לופט איבערגעריסען געוואָרען מיט א יאָמערליכען געשריי פון א קליין קינד, דאָס אינגסטע פּריצישע קינד, וואָס האט זיך אָפּגעברייט מיט א זודיגען מאָפּ וואסער.

איז חוץ איז געוואָרען א טומעל. מען האט פרובירט געבען דעם קינד די הילף וואָס איז גאָר געווען מעגליך אונטער אזוינע אומשטענדען. ברוד האט זיך א ווילע ארוםגעדרעהט אין חוץ און, פיהלענדיג אז קיינער קוקט

זיך דארט אויף איהם מעהר ניט אום, האט ער זיך צוריקגעקעהרט אין סאך אריין. די צוויי פאראבקעס מיט די הינט זיינען צוריקגעגאנגען אין הויף אריין. יענע נאכט האט שוין ברוד ניט געשלאפען. ער האט געהאט וועגען וואס נאכצוטראכטען. זיין מח האט ניט גערוהט. וואס וועט זיין דעם קומענדיגען אָווענט, ווען די פריצישע קינדער וועלען קומען צו איהם אין סאך? ער האט זיך געזעצט זאגען תהילים. באלד איז דער סאך פארקלונגען געווארען מיט דעם וויינענדיגען געזאנג וואס האט זיך געטראגען פון שומר'ס ביידעל.

אויף מאַרגען זיינען די צוויי שותפים, ר' אברהם או ר' עזריאל, מיט אלע אנדערע ווידער געקומען אין סאך אריין, ווייטער אנצוגעהן מיט דער ארבייט פון ארונטערנעהמען די פרוכט פון די בויער. ווי אלע טאג האט ברוד געהאלפען מיט דער ארבייט. פון הויף איז געקומען די ידיעה אז דאס פריציש קינד וואס האט זיך די פאריגע נאכט אָפגעבריהט מיט'ן זוריען טאפ וואסער, איז געשטאַרבען. ברוד האט דערפיהלט א וועהטאג אין הארצען, ווי עפעס וואָלט דער ענין געהאט מיט איהם צו טהאָן. ער האט אָבער קיינעם קיין וואָרט ניט געזאָגט וואָס ער האָט געוואוסט וועגען דער פאסירונג.

עס איז אוועק דער טאָג און ברוד האט דערפיהלט א גרויסע אומרוהיג-קייט. די נאכט וועט באלד צופאלען און די פריצישע געסט וועלען קומען צו איהם אין סאך. ניט קוקענדיג אויפ'ן טויט פון קינד, האט ער זיך אָבער משער געווען, אז יענע וועלען האלטען וואָרט און קומען צו איהם פארברענגען.

וואָס וועט ער מיט זיי ריידען און ווי וועט ער מיט זיי זיך האלטען? דער עלטערער פריץ איז כאַטש געווען אַן ערנסטער מענש און ער האט אויף איהם געמאכט אַן איינדרוק מיט זיינע רייד. די פריצישע קינדער זיינען אָבער געווען פון א נאנץ אנדער ליים געקנאָטען. קיין גוטס האט פון זייער באזוד ניט געקענט ארויסקומען.

פארנאכט האט ברוד, ווי געוועהנליך, געדארפט געהן אין שטאָרט אריין דאווענען בצבור. ער האט באשלאָסען צו האָבען אן ערנסטען שמועס מיט ר' אברהם'ן. ער האט איהם דערצעהלט אלץ וואָס עס איז געשעהן.

— איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, — האט ברוד געזאָגט, — אז איך טאָר מעהר ניט שלאָפען אין סאך. איהר וועט מוזען געפינען אימיצען אנדערש וואָס זאָל פארנעהמען מיין פלאץ.

ר' אברהם האט זיך צו איהם צוגעהערט און האט מסכים געווען, כאַטש ער איז ניט געווען זיכער אויב די פריצישע קינדער וועלען טאקע קומען אין אָווענט, ווי זיי האָבען צוגעזאָגט.

יענעם אָווענט איז שוין ברוד ניט צוריקגעקומען אין סאך אריין. אנשטאט דעם איז ר' אברהם און ר' עזריאל געגאנגען היטען דעם סאך. ר' אברהם האט זיין שותף ניט דערצעהלט וואָס ברוד האט איהם איבערגעגעבען. ער האט איהם נאָר געזאָגט, אז ברוד איז ניט מיט אלעמען און וועט דערפאר די נאכט ניט בלייבען אין סאך.

פארברענגענדיג די נאכט אין סאך, האט ר' אברהם זיך איבערצייגט, אז ברוד האט טאקע געהאט א גוטע אורזאך ניט צו קומען נעכטיגען דאָרט. דער וחו און די טאָכטער פון פריץ זיינען דאָרט געקומען, אָבער דערזעהענ-

דין, אז ברוד איז ניטא אין סאך און אז דאָרט געפינען זיך די צוויי שותפים זיינען זיי אוועק צוריק אהיים אנטוישט.

אז די ארבייט אין סאך איז געווען פארענדיגט האט ברוד געקראָגען אויסגעצאהלט פון די צוויי שותפים און האָט זיך אויף דאָס ניי געזעצט אין בית המדרש לערנען. ער האָט געהאט גענוג געלד אָפגעשפאָרט, אז עס זאל איהם קלעקען פאר א ליינגערע צייט אויף חיונה. ער האָט געדארפט אזוי ווייניג אויף אויסקומעניש.

בסך הכל האָט ער מאַנטאנס און דאָנערשטאנס געפאסט תעניתים. די איבריגע טעג פון דער וואך איז ער אויך אָפגעקומען מיט נאָר ווייניג. א שטיקעל ברויט און עפעס צום ברויט און ער איז געווען זאמ. בלויז אויף שבת האָט ער זיך פארנוגען א בעסערען ביסען. דער עיקר איז געווען צו זיצען און לערנען. איצט האָט ער געהאט גענוג צייט סיי פאר תורה און סיי פאר עבודה.

געלערנט האָט ברוד איצט ניט נאָר גמרא און פוסקים, נאָר אויך מוסר ספרים. ער האָט געהאלטען, אז ניט נאָר דאָרף מען לערנען תורה, נאָר אויך דאָרף מען וויסען ווי זיך צו פיהרען אין לעבען. די מוסר ספרים האָבען איהם געצייגט דעם אמת'ען דרך פון לעבען.

די ימים נוראים און די יום־טוב'דיגע טעג זיינען אוועק. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַנרוקען דער ווינטער מיט זיינע לאַנגע נעכט. איצט האָט ברוד פאר זיך געהאט חדשים פון אומאונטערבראָכענע טעג און נעכט צום לערנען. האָט ער זיך טאקע אריינגעטהאָן אין לערנען מיט'ן גאנצען מיער פון זיין פלאַס־פיערדיגער נשמה. זיצענדיג אין א בית המדרש, וואו אין די לאַנגע נעכט איז ער געווען כמעט דער איינציגער, האָט ער נאָך אלץ געקענט מאַכען דעם אַנשטעל ווי ער וואָלט געווען א גאנץ געוויינליכער בחור'ל וואָס צייכענט זיך מיט נאָר ניט אויס, אויסער מיט דעם וואָס ער האָט געמאכט דעם בית המדרש פאר זיין היים. עס זיינען אפילו ניט געווען ווער עס זאל אויף איהם זיך אומקוקען. דאָס איז אָבער געווען וואָס ברוד האָט געוואָלט.

אין איינע פון די נעכט האָט זיך אין בית המדרש באוויזען איינער פון זיינע פריהערדיגע בעלי בתים, ר' אברהם. ברוד איז דאמאלס געווען פאר'ן טיפּט אין לערנען. ר' אברהם איז צו איהם צוגעקומען און האָט מיט איהם פארפיהרט א שמועס.

— זיי וויסען, — האָט ר' אברהם צו איהם געזאָגט, — אז איד האָב די גאנצע צייט געהאט אויף דיר אן אויג. איד האָב ביזן אהער דיר ניט געוואָלט זאָגען, אז איד ווייס דעם סוד, אז דו ביזט ניט קיין פשוט'ער בחור, ווי דו ווילסט מאַכען דעם אַנשטעל. איד האָב נאָר אין סאך ניט איינמאָל, פון באַ־ העלטעניש, זיך צוגעהערט ווי דו לערנסט און צו דעם וואָס דו לערנסט. איד האָב דיין סוד קיינעם ניט ארויסגעגעבען. עס איז אָבער געקומען די צייט, אז איד זאל מעהר ניט באהאלטען פון דיר, אז איד ווייס ווער דו ביזט. איד בין דערפאר איצט צו דיר געקומען מיט'ן אַנבאָט, אז מיר זאלען פון איצט אָן און ווייטער קובע זיין א צייט ווען מיר זאלען לערנען צוזאמען. איד האָב א באַ־ זונדערען פארלאַנג, אז מיר זאלען לערנען צוזאמען חושן משפּט. ברוד איז געווען געפלעפט. ער האָט זיך געשלאָגען מיט דער רעה וואָס

ער זאל טהאָן, אויב ער זאל טאקע זיך ארויסנעכען פאר זיין פריהערדיגע בעל הבית אָדער ער זאל לייקענען שטיין און ביין און באשטעהן אז ער איז ניט מעהר ווי א פשוט'ער בחור, וואָס וואלנערט זיך אין בית המדרש און קוקט נאָר אמאל אריין אין א ספר.

טו.

אירישע עהרליכקייט

דער שמיד פון וועמען ברוד האָט געלערענט מרות. — ווי איין איד האָט געלערענט מיטן צווייטען. — גוים הערען זיך צו צו מעשיות פון עין יעקב און האָבען הנאת.

ברוד האָט א ווילע געשוויגען. ער האָט ניט געקענט ביי זיך באשליסען וואָס ער זאל ענטפערען זיין פריהערדיגע בעל הבית, דעם גערטנער ר' אברהם'ן. ר' אברהם האָט באמערקט, אז ברוד שלאָגט זיך מיט דער דעה. האָט ער זיך אוועקגעוועצט לעבען ברוד'ן און האָט אָנגעהויבען זאָגען א שווערע סוגיא אין דער גמרא און ער האָט דערביי מחדש געווען גרויסע חרושים. ער האָט באַזונדער איבערגעזאָגט חידושים פון זיין אמאליגען רבי'ן, ר' אברהם זאב פון ביעשענקאוויטש, ביי וועמען ר' אברהם האָט געלערענט. ברוד האָט זיך צוגעהערט צו די חרושים און איז געווען פארנאפט. ר' אברהם איז געווען נאָר א גרויסער למדן, און דער עיקר, ער האָט געהאט א סך איבערצוזאָגען פון זיין רבי'ן, וועלכער האָט גע'ש'ט פאר זיין גאונות.

ר' אברהם האָט אליין גע'ש'ט פאר זיין גרויסע לומדות. ער האָט געזאָגט א שיעור גמרא אין "ר' מדיש דעם יתום'ס" בית המדרש אויף דער קאליסקער גאס אין ליאזשנע. צום שיעור פלעגען זיך צוהערען לומדים וואָס זיינען געווען בסי' בש"ס. ר' אברהם האָט זיך אויסגעצייכענט ניט נאָר מיט טיעפקייט און חריפות, נאָר אויך מיט דער פינער הסברה זיינער, מיט דער קלאַרקייט פון זיינע געדאנקען.

ר' אברהם האָט אָנגעהויבען איבערזאָגען די סוגיא פון "פגול נותר וטמא". ער האָט עס געזאָגט אויף אזא אופן וואָס האָט ברוד'ן ממש פאר-נאפט. ברוד האָט ביז דאמאלט זיך אָפגעגעבען מיט לערנען דעם סדר נזיקין, אזא סוגיא ווי "פגול נותר וטמא" איז איהם נאָך געווען פרעמד. ער האָט איצט געקענט זעהן אז ניט נאָר קען ער האָבען אין ר' אברהם'ן אליון א גרויסען רבי'ן, נאָר דורך איהם אויך הערען די תורה פון ר' אברהם'ס רבי'ן. בעת ר' אברהם האָט געהאלטען איז זאָגען תורה, האָט זיך זיין פנים צע-פלאמט. עפעס האָט א ליכטיגקייט געשטראהלט פון איהם. ברוד האָט זיך דער-מאָנט אָן זיין אייגענעם פאטער, ווען ער פלעגט פאר איהם זאָגען תורה, אויך זיין פאטער'ס פנים האָט געפלאמט און געלויכטען ווי ר' אברהם'ס. דאָס האָט ברוד'ן מיט אמאל צוגעצויגען צו ר' אברהם'ן. ער האָט פון זיין פריהערדיגע בעל הבית ניט געדארפט זיך מעהר באהאלטען. אנב האָט ר' אברהם איהם צוגעזאָגט, אז ער וועט האלטען זיין סוד אזוי לאנג ווי ער וועט דאָס אליון וועלען.

א נאנצען ווינטער האָבען די צוויי געלערענט צוזאמען אין די לאַנגע נעכט. ביידע האָבען שטארק הנאה געהאט פון לערנען צוזאמען. וואָס איז נוגע ברוד'ן, וואָלט דער ווינטער זיך פאר איהם געקענט ציהען א לעבענסלאַנג. ער האָט נאָר געהאט אַפגעשפּאַרטען געלט מיט וואָס זיך מפרנס צו זיין און האָט אויך געהאט א חבר און רבי'ן מיט וועמען צו לערנען. עס איז אַנגעקומען דער חרש ניסן. מען האָט זיך אין ליאזשנע אַנגעהויבען גרייטען אויף פּסח. עס האָבען געארבייט די "פּאַדריאַטען", וואו מען האָט געבאַקען מצות און אין שטאַט האָט זיך געטומעלט. יעדער איז געווען א טרוד. מלמדים האָבען פּאַרנאָנדער געלאָזט די חדרים און לומדים האָבען מעהר ניט געלערענט אזוי פיעל ווי תמיד. אויך ר' אברהם איז געווען פּאַרנומען מיט די הכנות פּאַר'ן יום טוב. ער איז שוין ניט געקומען יעדע נאכט לערנען מיט ברוד'ן ווי פריהער.

— דער הייליגער יום טוב קומט אָ, — האָט ר' אברהם געזאָגט צו ברוד'ן — די נאנצע צייט האָב איר דיר ניט געבעטען צו זיך אין הויז, אז דו זאָלסט עסען ביי מיון טיש. איר האָב גוט געוואוסט, אז דאָס וועט דיר זיין דערווידער. פּסח איז אַבער אַנדערש. דו קענסט ניט אַפּקומען דעם יום טוב מיט וואָס ניט איין. דו מוזט האַלטען פּסח ביי מיר אין הויז. דו וועסט זיין א שטאַרק־אַנגעלייגטער נאָסט.

עטליכע נעכט האָבען זיך ר' אברהם און ברוד ניט געזעהן. א פּאַר טעג פּאַר פּסח איז ר' אברהם געקומען אין בית המדרש, וואו ברוד האָט זיך אויפֿ געהאַלטען. ער האָט געוואָלט ברוד'ן נאָר אַמאַל דערמאָנען, אז ער איז פּאַר געטען צו איהם צו די סדרים און פּאַר גאַנץ יום טוב. ברוד איז שוין אַבער מעהר ניט געווען אין בית המדרש. ברוד איז געלם געוואָרען. קענטיג, אז איהם איז געווען שווער אַנציונעהמען די אי־נלאָרנג פון ר' אברהם'ן און עס איז איהם אויך שווער געווען ר' אברהם'ן אַפּצוזאַגען. איז ער פּאַרשוואַנדען און קיין שפור ניט איבערגעלאָזט הינטער זיך.

ר' אברהם האָט זיך עס גענומען שטאַרק צום האַרצען. אַבער וואָס האָט ער געקענט העלפּען? ברוד איז מעהר פּאַר די אויגען ניט געווען. וואָס האָט מיט ברוד'ן פּאַסירט? ער האָט זיך אזוי פיעל אַנגע־הערט פון אברהם'ן וועגען דעם גאָז, ר' אברהם זאָב אין ביעשענקאָוויטש, ביי וועמען ער האָט געלערענט, אז ער האָט געקראָגען א גרויסע תּשוקה צו זיין אין ביעשענקאָוויטש און ווערען זיינער א תּלמיד. סאי ווי האָט ער מעהר ניט געוואָלט בלייבען אין ליאזשנע. עס איז געווען דער שעת כּושר צו לאָזען זיך אין וועג אריין.

דער וועג פון ליאזשנע קיין ביעשענקאָוויטש האָט געפּיהרט דורך דאָבראַ־מיסעל, דאָס ערשטע שטעטעל וואו ברוד האָט פּאַרבראַכט א לענגערע צייט באַלד נאָכדעם ווי ער איז אוועק פון זיין פעטער'ס הויז אין וויטעבסק. ברוד האָט געהאט מערקווירדיגע דערינערונגען וועגען דאָבראַמיסעל און די מענ־שען, מיט וועלכע ער האָט זיך דאָרט געהאט באַקאַנט. דאָס ערשטע מאל וואָס ער איז געווען אין דאָבראַמיסעל איז איהם אויסגעקומען דאָרט צו זיין פּסח. איצט האָט ער ווידער געזאָלט אַנקומען קיין דאָבראַמיסעל אויף פּסח און טאַקע פּאַרנעהן צו דעם זעלביגען מענשען, וועלכער האָט איהם מקרב געווען דעם ערשטען מאל, ווען ער איז געווען דאָרט.

ווען ברוד איז דאס ערשטע מאל געקומען קיין דאבראמיסעל, איז ער נאך אין גאנצען געווען א פערצעהן יאהריגער אינגעל, ער האט זיך געזעצט לערנען אין בית המדרש, שוין האבענדיג ביי זיך אפגעמאכט, אז ער זאל בשום אופן צו קיינעם ניט אַנקומען. איז איהם פשוט אויסגעקומען צו ליידען הונגער. איינמאל האט זיך אין בית המדרש צו איהם צוגערוקט א איד, וועמען ער האט שוין עמליכע מאל געהאט באמערקט. ווי ער הערט זיך צו ווי מען זאגט ביים טיש עין יעקב, נאך האט ניט געוואוסט ווער ער איז און ווי מען רופט איהם.

דער איד האט ברוד'ן אפגעגעבען א ברייטען שלום עליכם און צו איהם אזוי געזאגט :

— מיין נאמען איז אליעזר ראובן. איד בין א שמיר. איד האב מיין קויןע אין עק שטאט, ביים וועג וואס פיהרט קיין ליאזשנע. איד האב דערביי אויך מיין דירה. איד דארף האבען אימיצען וואס זאל מיר ארויסהעלן מען זיין קוזניע. אויב דו האסט חשק צו אזא ארבייט דאן וועל איד דיר נע-בען עמען און טוינקען און אן ארט צום שלאפען.

ברוד איז געווען מלא שמחה. דאס איז גראד געווען, וואס ער האט גע-וואלט. ער איז געווען גרייט צו טהאן די שווערסטע ארבייטען, אבי צו פאר-דינען זיין אייגענעם שטיקעל ברויט און ניט דארפען אַנקומען צו קיין מענשען. ברוד האט אבער געהאט א תנאי צו שטעלען צו אליעזר ראובן'ען :

— צאָהלט מיר וויפיעל איהר ווילט אליין — האט ער געזאגט — זאל עס אבער זיין אין מוזמן. איד וויל ניט עמען ביי פרעמדע טישען און שלאפען אין פרעמדע הייזער. איד פארלאז זיך אין גאנצען אויף אייער יושר.

דער שמיר איז געווען מרוצה. ער האט צוגעזאגט ברוד'ן א געוויסע בא-לויבונג און ברוד איז געווען צופרידען. ברוד איז באלד געקומען אין קוזניע און האט געטהאן זיין ארבייט מיט גרויס איבערגעבענהייט. ער האט א גאנ-צען טאג ארויסגעהאלפען דעם שמיר און בינאכט איז ער געגאנגען אין בית מדרש און געלערענט מיט גרויס התמדה.

ברוד האט זיך דערווייל געהנטער צוגעקוקט צו אליעזר ראובן'ען און האט אָנגעהויבען פיהלען גרויס דרד ארץ פאר איהם. ער האט אין דעם פשוט'ען שמיר דערוועהן א גרויסען בעל מידה. א גאנצען טאג וואס אליעזר ראובן איז געשטאנען ביי דער קאָוואדלע און מיט'ן האמער געקלאפט אויף'ן רויט-פלאמיגען אייזען, האט ער געהאלטען אין זאָגען תהלים, איין קאפּי-טעל נאך דעם צווייטען. אליעזר ראובן האט געקענט גאנץ תהילים אויף אויסווייניג.

זיין גאנצע פרנסה האט דער שמיר געצויגען פון פויערים פון די ארץ מינע דערפער, וועלכע פלעגען צו איהם בריינגען זייערע פערד צו שמידען, זייערע ווענענער צו פארריכטען און זייערע אקערס און בראַנעס, ווען מען האט זיי געדארפט בריינגען אין אַרדנונג. ברוד האט שוין לאנג געהאט בא-מערקט, אז זיין בעל חבית באהאנדעלט זיינע קונדען מיט אויסערגעוויינליכער עהרליכקייט און איבערגעבענהייט. ער געהמט ביי זיי קיינמאל ניט איבער קיין פרוטה.

איינמאל האט ברוד צוגעזעהן עפעס אזוינס וואס האט אויף איהם גע-

מאכט א נוואלדיגען רושם. א פויער פון א דערבייאניגען דארף האט געבראכט זיין פערד צו אליעזר ראובן'ען צו לייגען א פאדקאווע און אויך צו פארריכט טען א ראד אין זיין וואגען. א צווייטער פויער האט געבראכט א פערד, וועלכען מען האט געדארפט לעגען פיער נייע פאדקאוועס. ווען עס איז געקומען צום אפערעכענען זיך מיט די צוויי גוים, האט אליעזר ראובן געמאכט א טעות און גערעכענט דעם צווייטען פויער דאס, וואס ער האט געדארפט רעכענען דעם ערשטען פויער. אין נאנצען האט זיך דא געהאנדעלט וועגען זעקס גרא'ען שען. ער האט, הייסט עס, איבערגענומען ביים צווייטען פויער זעקס גרא'שען. די ביידע פויערים זיינען שוין געווען אוועק. אליעזר ראובן האט זיך געכאפט וועגען דעם טעות וואס ער איז באגאנגען און האט זיך דערפון שטארק מצער געווען. ער איז דאן אוועק צורפוס אין דארף, וואו דער צווייטער פויער האט געוואוינט — א מהלך פון פינף וויאָרסט — און האט צוריקגעקעהרט דעם פויער די זעקס גרא'שען, וואס ער האט ביי איהם על פי טעות איבערגענומען. ברוד איז געווען פארנאפט. ער האט נאך אזא צדקות פון א פשוט'ען אידען ניט געהאט געזעהן. ער האט דעם שמיד געפרעגט, אויב צוליב זעקס גרא'שען איז געווען כדאי צו ברעכען זיך די פיס היז און צוריק, א מהלך פון צעהן וויאָרסט. אליעזר ראובן האט אויף דעם געענטפערט: אויף דעם דור המבול האט מען געזאגט, אז די מענשען דאמאלס זיינען געווען אזוי פאר-דארבען, אז זיי פלעגען רויבען אפילו וועניגער ווי א פרוטה. ווילסטו דען, אז איד זאל נאך זיין ערגער פון דור המבול און גול'ען נאנצען זעקס גרא'שען? אליעזר ראובן איז געווען ניט נאך אפגעהיט אין די ענינים פון בין אדם לחברו נאך אויך אין די ענינים פון בין אדם למקום. יעדען פריהמארגען און יעדען פארנאכט, סאי זומער און סאי ווינטער, אין רעגען און אין שניי, איז ער געגאנגען אין בית המדרש. ער האט זיך ניט באנוגענט בלויז מיט דאוונען בצבור. ער האט תמיד אויך אריינגעכאפט א שטיקעל תורה. ער האט געהערט, ווי א סך בעלי מלאכות, צו דער חברה תהילים, חברה עין יעקב און חברה מדרש. דערצו איז ער געווען פארשריבען אין אלע צדקה חברות פון שטאט און האט פינקטליך געצאהלט דעם וואכער. א נאנצען טאג, וואס ער איז געווען ביי דער ארבייט, האט ער, ווי מיר ווייסען שוין, געהאלטען אין זאגען תהילים. א קלאפ מיט'ן האמער און פון זיין מויל האט ארויסגעפרעלט א הייליגער פסוק פון תהילים.

ברוך האט זיך ניט נאך גענוי באקאנט מיט אַט דעם מערקווירדיגען שמיד, נאך אויך מיט דעם שמיר'ס שכן, וועלכער פלעגט זיין ביי אליעזר ראובן'ען אז אפטר נאכט. דער נאמען פון דעם דאזיגען שכן איז געווען זבולון בנימין. ער איז געווען א מענש פון א מגושם'דיגען הויך. זיינע פלייצעס זיינען געווען ברייט און שטארק. זיינע הענט זיינען געווען לאנג און מעכטיג. די פינגער האבען אויסגעקוקט ווי פלעקלאך. די הויט פון זיין פנים איז געווען שווארץ ווי פער. זיין שטערען איז געווען קליין. דער קול זיינער איז געווען גראב און זיין מח איז געווען פשוט א פארשטאפטער. דאס מיינט, אז זבולון בנימין איז געווען א גרויסער עם הארץ. פונדעסטוועגען איז ער געווען גאטס-פארכטיג.

זבולון בנימין האט כתחילה ניט געוואוסט קיין צורת אלה. נאך אין

משך פון יאָהרען און מיט גרויס אַנשטריינגונג — ווייל פאר אזא מח ווי זיך נעם איז עס טאקע געווען זעהר שווער — האָט ער זיך קוים אויסגעלערענט דאוונען די וואַכעדיגע תפילות און צו מאכען א ברכה אויף דער תורה. שבתים און ימים טובים פלעגט ער נאָר נאָכפאָלגען דעם שליח צבור. אליעזר ראובן איז שוין אין פארנליך מיט אַט דעם זבולון בנימין געווען א נאנצער למדן. דער שמיד פלעגט זיך באציהען צו זיין שכנין מיט גרויס רחמנות, דערהויפט צוליב דעם וואָס זבולון בנימין האָט געצייגט, אז ער האָט גרויס עגמת נפש פון דעם וואָס ער איז אזא עם הארץ און וואָס זיין מח פארנעהמט אזוי ווייניג. ווען זבולון בנימין פלעגט קומען צו איהם אין הויז, דערהויפט שבת, האָט דער שמיד פאר איהם איבערגעזאָגט די ספורים, וואָס ער האָט געהערט אין בית המדרש ביים לערנען עין יעקב און מדרש.

זבולון בנימין פלעגט זיך צוהערען צו אלץ וואָס דער שמיד פלעגט דער-צעהלען און האָט ממש פארשלאָנגען יעדעס וואָרט, זבולון בנימין האָט ניט נאָר ניט געקענט די שווארצע פינטעלאך, נאָר האָט אויך ניט געקענט ריידען קיין אידיש. שטענדיג, פון זיין געבורט, אויפהאָדעווענדיג זיך צווישען גוים, האָט ער ממש קיין אידיש וואָרט ניט געהערט. דער שמיד האָט דערפאר אלץ פאר איהם איבערגעזאָגט אין פויליש. גראד האָט אליעזר ראובן געקענט גוט פויליש און עס איז איהם ניט געווען שווער זיך פארשטענדליך צו מאכען אין פויליש, אפילו איבערצוגעבען ענינים וואָס ער אליין האָט ניט צו טיעף פארנומען.

אַט דערפאר וואָס אליעזר ראובן פלעגט אלץ איבערזאָגען פאר זיין שכנין אין פויליש, פלענען זיך ארום זיי אַפּט ארומקליבען גוים, וועלכע האָר בען זיך אויך צוגעהערט צו די מעשיות פון עין יעקב און מדרש און פלענען דערביי מיט גרויס הנאה זיך קראצען אין די פאטעלניצעס און פלענען אונטערבאמקען: "דאַבזשע, דאַבזשע, פאן רופקע".

מ.ז.

תורה און מלאכה

וואָס ברוד האָט געלערענט פון א פשוטען בעל מלאכה, — דער שמיד און זיינע קינדער, — די לומדישע אידימס, — פון מלאכה צו תורה.

דער אופן ווי אליעזר ראובן דער שמיד האָט פרובירט איינפלאַנצען אידישקייט אין דעם פראַסטען און מנושם'דיגען זבולון בנימין'ען, האָט אויף ברוד'ען געמאכט א נוואַלדיגען רושם. דאָס האָט זיך אויף שטענדיג איינגע-קריצט אין זיין זכרון. עס האָט איהם געצייגט די סאמע טיפעניש און שעה-קייט פון דער אידישער נשמה. דער שמיד, דאכט זיך, אליין א פשוט'ער מענש, פון דעסטווענען האָט ער אָבער זיך באמיהט איבערצוגעבען דאָס ביסעל וואָס ער האָט געוואוסט צו אימיצען וואָס האָט געוואוסט נאָר ווייניג ער ווי ער. ברוד האָט אין דעם געזעהן דעם סאמע כח וואָס האַלט אויף

אידען און אידישקייט: טאטעס לערנען מיט קינדער, איין איד לערנט מיט'ן צווייטען. קיין איד בלייבט ניט אָפּגעשלאָסען און אָפּגעפרעמדט פון דעם כלל, ברוך האָט זיך אָנגעהויבען שטארקער צו אינטערעסירען אין זבולון ובנימין'ען. ער האָט געוואַלט מעהר וויסען וועגען איהם. דאָס וואָס ער האָט אליין ניט געקענט אויסגעפינען, האָט ער זיך דערוואוסט פון זיין בעל-הבית, זבולון בנימין איז געבאָרען און ערצויגען געוואָרען אויפ'ן דאָרף צוויי שעה גוים. זיין פאטער פלעגט טהאָן די פראַסטעסע און שווערסטע ארבייט טען. ער פלעגט גראָבען גרעבענער און אויך אונטערהאנדלען מיט פערד. ער איז אויך געווען א ידען אויף בהמות און פערד. ער האָט געוואוסט ווי זיי צו היילען ווען זיי זיינען געווען קראַנק, און פויערים ווי אויך פריצים פלעגען איהם רופען צו היילען זייערע קראַנקע בהמות.

זבולון בנימין האָט ביו בר מצוה קיין מאָל ניט געלערנט קיין אידיש וואָרט. ווען זיין פאטער איז געשטאַרבען האָט ער אפילו קיין קדיש נאָר איהם ניט געקענט זאָגען. זבולון בנימין איז געגאנגען אין זיין פאטער'ס דרכים, וואָס איז נוגע פרנסה. ער האָט גע'ירש'ט פון זיין פאטער די קענטעניש צו היילען קראַנקע בהמות און פערד. ווען זבולון בנימין האָט שפעטער חתונה געהאט, האָט ער זיך באזעצט אין עס שטאַט און איז געוואָרען אליעזר ראובן'ס א שכן. דער שמיד האָט איהם אָנגעהויבען מקרב צו זיין און האָט אין איהם דערוועקט א באַעהר צו היטען אידישקייט.

אונטער אליעזר ראובן'ס השפעה איז זבולון בנימין געוואָרען א גרוי-סער פרומאק, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער איז געווען אזא עס הארץ. שבתים און ימים טובים פלעגט זבולון בנימין שמעהן אין בית המדרש מיט'ן טליה איבער'ן קאָפּ און פארגיסען ביטערע טרעהרען. דאָס איז געווען ערשט נאכדעם ווי ער האָט זיך געהאט געדונגען א מלמד וואָס האָט איהם אויס-געלערענט עברי. פריהער האָט ער געדאווענט, טאקע מיט דער חילף פון אַט דעם מלמד, ביי זיך אין דער היים אין יחידות.

אליעזר ראובן פלעגט שטארק שטאַלצירען מיט דעם דאָזיגען זבולון בנימין'ען. ער האָט געפיהלט ווי ער וואַלט געהאט א חלק אין דעם וואָס זבולון בנימין איז געוואָרען פרום. אין דער אמת'ען, איז טאקע געווען א סך צו פארדאנקען דעם דאָזיגען עהרליכען שמיד פאר דעם וואָס אזא אָפּגעשטאַ-נענער מיטגליד פון אידישען פאָלק איז צוריק געבראכט געוואָרען אין דער אידישער עדה. אָדער זבולון בנימין וואַלט ווייטער געבליבען צווישען גוים, אָדער ווען ער וואַלט אריינגעפאלען צווישען אידען, וואַלט מען חוזק געמאכט פוי זיין עם הארצות און אזוי ארום וואַלט מען איהם אָפּגעשטויסען אויף צוריק. אליעזר ראובן האָט איהם געוואונען מיט ליעבע. ער האָט איהם געצערט טעלט ווי אז אייגען קינד. זבולון בנימין האָט אין איהם, דעם שמיד, דערזעהן א חבר און א לעהרער. איז זבולון בנימין געוואָרען ניט נאָר פרום צו גאט, נאָר אויך גוט צו מענשען. ער האָט געגעבען א סך צדקה און האָט ארויסגעצייגט גרוים ליעבע און דרך ארץ צו בני תורה. ער און זיין ווייב האָבען געלאָזט שרייבען ספרי תורה און זיי אריינגעגעבען אין בית המדרש. זיי האָבען אויך אריינגענומען צו זיך אין הויז דריי יתומים. זיינע קינדער האָט זבולון בנימין געגעבען צו די בעסטע מלמדים און זיי זיינען אויסגעוואקסען בני תורה.

א לענגערע צייט האט ברוד ארויסגעהאלטען אליעזר ראובנ'ען אין קוזניע. ער האט שוין געמיהלט ווי ער וואלט אין אט דעם שמיד געמונען ניט נאר א ספרנס נאר אויך א מדריך. ברוד האט נאר א סך געקענט לערנען פון דעם דאזיגען פשוט'ען שמיד. דערווייל אין אוועק דער ווינטער און עס האט זיך דערנעהנטערט צו פסח. אליעזר ראובן האט פארבעטען ברוד'ן צו זיך אויפ'ן יום טוב.

— די גאנצע צייט, — האט דער שמיד צו איהם געזאגט, — האסטו ניט געוואלט עסען ביי מיין טיש. אבער פסח קענסטו ניט זיין פאר זיך.

ברוד האט איהם אבער געשטעלט א תנאי: ער מוז ביי איהם געהענען געצאהלט פאר עסען ביי זיין טיש. דער שמיד האט עס ניט געוואלט. סטייטש, ווי געהט מען עס געלד ביי אן ארימען אינגעל פאר מאלצייטען יום טוב? ברוד האט אדער אליעזר ראובנ'ען אויפגעקלערט, אז ביי איהם איז עס נאר א וויכטיגער ענין. ער האט זיך אוועקגעלאזט איבער דער וועלט נאר דערפאר וואס ער וויל זיך דערנעהרען פון דער פראצע פון זיינע אייגענע הענט. ברוד האט איהם ניט געזאגט, אז ער האט דערביי אויך אן אנדער צוועק: ניט צו ארויסגעבען זיין לומדות צו אנדערע. צו ריידען וועגען דעם וואלט געהייסען. אז ער דארף זיך ארויסגעבען פאר זיין בעל הבית פאר א למדן און דאס האט ברוד ניט געוואלט. אבער וועגען זיין אנטשלאסענקייט צו דערנעהרען זיך פון זיין אייגענער ארבייט, איז געווען עפעס אנדערש.

פון דעסוועגען האט אליעזר ראובן גוט געקענט זעהן, אז ער האט דא ניט צו טהאן מיט קיין פראסטען אינגעל. ברוד האט מיט פסוקים פון תנ"ך און מיט מאמרי חז"ל דערקלעהרט דעם שמיד ווי וויכטיג עס איז צו דער-נעהרען זיך פון דער אייגענער ארבייט. אליעזר ראובן האט אנגעהויבען צו פארשטעהן דעם יונגען ברוד'ן און איז געווען מרוצה.

דאס האט ברוד'ן געגעבען א געלעגענהייט צו זעהן ווי אט דער פשוט'ער שמיד גרייט זיך פאר'ן הייליגען יום טוב און האלט דעם יום טוב. דאס וואס ברוד האט געזעהן האט ווידער געמאכט אויף איהם א גרויסען רושם. ברוד האט געזעהן אז מען קען זיין א הארציגער איד אפילו ווען מען איז פראסט און איינפאר. דריי טעג פאר יום טוב, האט אליעזר ראובן אוועקגעלייגט די ארבייט אין קוזניע און האט זיך גענומען צו דער ארבייט אין הויז, צוצוגרייט מען פאר'ן הייליגען יום טוב. צום קוזניע זיינען געקומען גוים מיט וועגענער צו פארריכטען און מיט פערד צו שמידען. עס איז איהם געשטאנען צו פאר-דיענען א גאנץ פינע אפותיקי. אבער אליעזר ראובן האט זיי אלעמען אוועג-געשיקט, דערקלערענדיג א: עס איז ביי איהם יום-טוב.

ברוד האט זיך צו אלץ צוגעקוקט פון דער זייט און געפיהלט נאך א גרעסערע פארעהרונג פאר אט דעם בעל מלאכה. אליעזר ראובן האט געהאט קוים אויף אויסקומעניש. גאר ווייניג אויף זיין ארט וואלטען בייגעשטאנען דעם נסיון זיך אפצוזאגען פון פארדינסטען וואס זיינען געווען דורכאויס כשר. אבער אליעזר ראובן האט געהאט א גרעסערע און וויכטיגע אויפגאבע פאר זיך: ער האט געדארפט אכטונג געבען אז דאס הויז זאל געהעריג נע'כשר'ט ווערען און אז אלץ זאל אין הויז איינגעארדענט ווערען ווי עס באדארף צו זיין. איז ער פאר יעם געווען גרייט מקריב צו זיין פארדינסטען.

אליעזר ראובן האָט זיך מיט די הכנות פאר פסח ניט געוואַלט זיך אויף קיינעם פארלאָזען. ער האָט אַלץ געטהאָן אליין. ער האָט אַלע בעבעכעס פון הייז ארויסגענומען אין דרויסען און האָט זיי געוואשען און געשויערט, גע-לופטערט און געשטויבט. דאָס הויז האָט ער אויסגעקאלכט. ער האָט דאָן ארויס-געריסען די ציגעל פון אויווען און אריינגעטהאָן נייע אויף זייער אַרט. ער האָט ניט איבערגעלאָזט קיין ווינקעלע אין הויז וואָס ער זאָל ניט וואשען און שויערען און כשר'ען מיט זודיגע וואסער.

ערב יום טוב איז אליעזר ראובן געגאנגען אין מרחץ און אז ער איז צוריקגעקומען, האָט ער זיך איבערגעטהאָן אין נייע מלבושים און איז געגאנגען גען אין בית המדרש אריין. ברוד איז געגאנגען מיט איהם און ווען זיי זיינען ביידע צוריקגעקומען אהיים צום סדר, האָט דאָס הויז געהאט א גאר נייעם פנים. דער יום טוב האָט געלויכטען פון אַלע ווינקעלעך. די הייליגקייט האָט זיך געפיהלט אין דער לופט. אליעזר ראובן, זיין ווייב, זיינע טעכטער און זיין בן יחיד, וועלכער איז געווען אין ברוד'ס עלטער, האָבען אויסגעזעהן גאר אנדערע מענשען. די נשמה יתירה האָט ארויסגעשטראַלט דורך זייערע אויגען. ווען עס איז געקומען צו זאָגען די הגדה, האָט אליעזר ראובן געבעטען ברוד'ן אז ער זאָל זי פארטייטשען פאר די בני בית. ברוד האָט עס געטהאָן מיט פרייד. עס האָט זיך דאָ ניט געפאָדערט קיין צו גרויסע מאָס פון לומדות צו פארטייטשען די הגדה.

אַלע ארום טיש זיינען געזעסען מיט אַפענע מילער און פארשלונגען יעדעס וואָרט וואָס איז ארויסגעקומען פון ברוד'ס מויל. פון אליעזר ראובן'ס אויגען האָבען זיך געגאָסען טרערען. צי דאָס זיינען געווען טרערען פון פרייד אָדער דאָס זיינען געווען טרערען פון פארדרוס, וואָס זיין אייגענער זוהן איז געווען אזוי שטומפּיג און האָט צו יענער צייט נאָך קוים געקענט א פּרשה חומש, איז געווען שווער צו זאָגען.

אליעזר ראובן האָט זיין בן יחיד גראַד געשיקט צו א גוטען מלמד. ער האָט געצאהלט א סך שכר לימוד. אָבער, צו זיין פארדרוס, האָט זיין בן יחיד געהאט א שווערען קאָפּ און האָט געטהאָן גאר א קליינע פעולה. אליעזר ראובן האָט פון דעם געהאט גרויס צער. עס האָט זיך איהם גראַד געוואַלט הילפּען א זוהן א למוֹד. אָבער וואָס האָט ער געקענט העלפען אז דער זוהן זיינער האָט גראַד געהאט א "פארשטאָפטען מח" ?

ברוד האָט יענעם פסח ביי אליעזר ראובן'ען אין הויז ניט פארגעסען. אויף איבעראַיאָהר פסח איז ער צוריקגעקומען צו אליעזר ראובן'ען. ברוד איז דאמאלס שוין געווען אין אן אנדער שטעטלע, ער איז אָבער אויף יום טוב צוריק אוועק קיין דאבראמיסל כדי צו האַלטען יום טוב ביי זיין אמאליגען בעל הבית, פארשטעהט זיך ניט אומזיסט. אליעזר ראובן, שוין וויסענדיג, אז ברוד וויל קיין זאך ניט אומזיסט, האָט ביי איהם גענומען באצאהלט ניט איבערריידענדיג קיין וואָרט וועגען דעם.

ברוד האָט זיך ביי דעם דאָזיגען שמיד אין הויז ניט גאר געפיהלט היימיש, גאר האָט אויך דאָרט זיך תמיד אָנגעזאָפט מיט אידישער תמימות

און הארציגער פרומקייט. ברוד האָט קיין מאָל מעהר ניט פאָרגעסען די עהר-ליכקייט און די אויסגעהאלטענקייט פון אַט דעם שמיד אליעזר ראובן.

עס איז דערפאר גאָר נישט געווען קיין וואונדער, וואָס זייענדיג אין ליאזשנע, און ווען ר' אברהם, דער גערטנער, וועלכער איז געווען דער ער-שטער פאר וועמען ער האָט ארויסגעצייגט זיין לומדות, האָט איהם געבעטען צו זיך אויף פסח, האָט ברוד, אנשטאט צו פארבליבען דעם יום טוב אין ליאזשנע, זיך פארוואַלט ווידער האלטען יום טוב אין דאבראמיסל ביי דעם שמיד אליעזר ראובן. אָנגעקומען קיין דאבראמיסל איז ברוד באלד אוועק צו אליעזר ראובן'ען אין קוזניע. דער שמיד איז געשטאנען אָנגעטהאָן אין זיין לעדערנעם פארטוד מיט א האמער אין האנט ביי דער קאוואדלע, און זיין זוהן שמואל נחום האָט מיט א צוואנג געהאלטען א שטיק ברענענדיגען אייזען אויף דער קאוואדלע, אליעזר ראובן האָט דעם אייזען געשלאָגען מיט זיין גאנצען כח. ווי אין די פריהערדיגע יאָהרען האָט אליעזר ראובן דערביי גע-זאָגט קאפיטלעד תהילים. ווי גאָר ברוד האָט זיך געצייגט אין דער קוזניע, האָט אליעזר ראובן אוועקגעלייגט דעם האמער און אויסגערופען :

— זעה גאָר, שמואל נחום, וואָס פאר א טייערען גאסט מיר האָבען !

דער שמיד האָט געוואשען זיינע הענט און דערלאנגט ברוד'ן א ברייטען און הארציגען שלום עליכם. ברוד האָט באלד געוואוסט אלץ וואָס עס איז געווען אויף דעם שמיד'ס הארצען. ער האָט צו ברוד'ן גערעדט ווי צו אן אייגענעם זוהן.

— פון די טעכטער, — האָט דער שמיד איהם דערצעהלט, — האב איר ברוד השם גרויס נחת. איר האָב זיי חתונה געמאכט מיט וואויל-לערנער. איר האב זיי דערביי אויסגעבויט א הויז און די אידעמס זיצען דארט און לער-נען. אָבער פון מיין שמואל נחום'ן האָב איר ניט קיין נחת. איר האב גע-האָפט, אז ער וועט אויסוואקסען א לַמדן. אָבער ער האָט ניט די נויטיגע כשרונות.

אליעזר ראובן האָט ברוד'ן ווייטער דערצעהלט ווי אזוי ער האָט אויס-פרוכירט אלע מיטלען אז שמואל נחום זאָל ווייטער לערנען. ער האָט זיך אפילו געהאלטען וועגען דעם אז עצה מיט'ן רב פון שטאָט, אָבער יענער האָט איהם געזאָגט, אז עס וועט זיין בעסער אז ער וועט מאַכען זיין זוהן פאר א בעל מלאכה.

— איר האב עס ניט געוואַלט, — האָט אליעזר ראובן געזאָגט ווי ער וואַלט זיך געדארפט פאר ברוד'ן פארענטפערען, — אָבער וואָס האב איר געקענט אנדערש טהאָן ? איר האב שמואל נחום'ן אריינגענומען צו זיך אין קוזניע. גאָר אלעם דעם וועט זיין בעסער, אז ער זאָל זיין ביי מיר אידער איהם אָפגעבען צו אן אנדער בעל מלאכה.

ברוד האָט איהם געדארפט טרייסטען, אז גאָר אלעם דעם איז מלאכה גאָר ניט אזא שלעכטע זאך און אז מען קען זיין א בעל מלאכה און דערביי א פיינער, עהרליכער איד, א בעל מצוה און א בעל מידה. ער האָט אליעזר

ראובן'ען אָנגעוויזען טאקע אויף איהם אליין ווי א ביישפיעל. אליעזר ראובן האט אבער קענטיג געפיהלט, אז טראץ אלעם דעם, וואָלט ער זיך געפיהלט א סך גליקליכער אויב זיין זוהן וואָלט דאָך געווען א למדן. אט אזוי גרויס איז געווען די ליעבע צו לומדות פון אַט דעם פשוט'ען שמיד.

יז.

צווישען אייגענע און פרעמדע

ווען ברוד איז צוריקגעקומען קיין וויטעבסק. — פּאָלגט דאָרט ווייטער נאָך זיין דוד — דער פּאָטער וואָס האָט זיך מצער געווען פארוואָס זוהן איז ניט קיין בן תורה.

יענעם פסח האט ברוד ווידער פארבראכט ביי אליעזר ראובן'ען דעם שמיד אין הויז. דאָס מאַל איז שוין אָבער דער נייסט דאָרט געווען א נאנץ אנדערער. דעם שמיד'ס צוויי איידעמס זיינען געווען אמת'ע לומדים. ער האט זיי גענומען פון דער וויטעבסקער ישיבה. ברוד האט געהאט מיט וועמען צו ריידען אין תורה. ער און דעם שמיד'ס איידעם האָבען פארבראכט שעה'ן לאנג אין מפלפּל זיין זיך אין טיעפע סוגיות פון דער גמרא.

בעת ברוד און דעם שמיד'ס איידעמס פלעגען זיך מתוכה זיין אין תורה, פלעגט אליעזר ראובן זיצען פון דער זייט און זיך צוהערען מיט געוואלדיגען אינטערעס, כאָטש ער האָט ניט פארשטאנען קיין וואָרט פון דעם וואָס צווישען די דריי יונגע לומדים איז גערעדט געוואָרען. זיין פנים איז אויפגעלויכטען געוואָרען. איז זיינע אויגען האָט געברענגט א געהיימניש פול פיערל. מען האָט געקענט זעהן, אז אליעזר ראובן דער שמיד פרעגעלט זיך פון נחת. ער איז פשוט געווען אין זיבעטען הימעל וואָס ער האָט זוכה געווען צו בריינגען תורה אין זיינע אייגענע פיער ווינקעלעך.

ברוד, דאגעגען, האָט ביי אליעזר ראובן'ען אין הויז זיך געפיהלט פולשטענדיג פריי. ער האָט ניט געדארפט באהאלטען זיין לומדות. דאָ האָט שוין מעהר ניט געדארפט הייסען, אז ער פיינט זיך אויס מיט תורה, אָדער אז ער פיהלט זיך גדלות'דיג מיט דעם וואָס ער איז א למדן. דאָ איז ער געווען, אזוי צו זאָגען, צווישען אייגענע מענשען, צווישען פשוט'ע, עהרליכע, נאָטספּראַכטיגע און תורה'ליעבענדע מענשען, וועלכע האָבען קיין אנדער באַגעהר ניט געהאט ווי צו דיענען דעם אויבערשטען און צו היטען די תורה בכל פרטיה ודקדוקיה.

פון דער צווייטער זייט, איז שמואל נחום, דעם שמיד'ס בן-יחיד, געזעסען פון דער זייט אין שטילשווייגען און מען האָט געקענט זעהן דעם טיעפען צער אויף זיין פנים. עס איז געווען קלאָר, אז שמואל נחום פיהלט זיך דערשלאָגען און שפּל, צוליב דעם וואָס ער קען ניט נעהמען קיין אַנטייל אין די תורה'דיקוּחים. ער האָט אפילו ניט געקענט משיג זיין דאָס וואָס איז גערעדט געוואָרען. עס איז געווען דער צער און די קנאה פון איינעם וואָס מוז שמענה פון דער זייט און קען ניט נעהמען קיין אַנטייל אין א מסיבה פון בני-תורה.

ברוד האָט מיט זיין שאַרף און קלוג אויג דאָס באַמערקט. ער האָט

בעסער ווי אימעצער אנדערש געקענט פיהלען דאָס הארץ פון אַט דעם פשוט'ען אינגעל שמואל נחום'ען. ברוד האָט געקענט פיהלען יעדע אידישע הארץ. ער האָט אויך געקענט באמערקען ווי אליעזר ראובן ווארפט פון צייט צו צייט א בליק אויף זיין בן-יחיד און שאַקעלט מיט'ן קאָפּ אין גרויס באדויערען. ער האָט געוויס, בעת מעשה, געפיהלט שטארקער ווי תמיד דעם קאַנטראַסט צווישען זיינע לומד'ישע אידימס און זיין עמ-הארצות-דיגען בן-יחיד. ווארשיינליך האָט דער שמיד דאמאָלס אויך פארגליכען זיין זוהן מיט ברוד'ן, וועלכער האָט דורך זיין אייגענער מיה און טראַץ אלע שוועריגקייטען, געלערענט תורה און זיך אזוי שטארק אויסגעצייכענט אין דער לומד'ישער וועלט.

ברוד האָט זיך געהנטער צוגעקוקט צו שמואל נחום'ען. זיין צער האָט ביי ברוד'ן ארויסגערופען רחמינות. דאָס האָט אָבער איהם אויך אריינגעגעבען א געדאנק אין קאָפּ. האָט דען שמואל נחום'ס צער ניט געצייגט, אן אין הארצען פיהלט ער א גרויסען באגעהר צו זיין ווי זיינע שוואַגערס א. ווי אנדערע לומדים און אליין קענען ריידען דברי-תורה? ברוד האָט דערפאר געהאט א שמועס מיט דעם שמיד:

— עס איז טאקע אמת, — האָט ברוד געזאָגט צו אליעזר ראובן'ען, — אן מען קען זיין אן עהרליכער איד אפילו ווען מען איז ניט קיין למדן. אוראי איז מלאכה א גרויסע זאך. איד אליין דערנעהר זיך נאָר פון מלאכה. א.ד. שעם זיך ניט מיט קיין ארבייט. איד האָב דערפאר ביי א פריהערדיגער געלע.ענהייט אייך געזאָגט, אן איהר דארפט זיך נאָר ניט מצער זיין וואָס שמואל נחום איז א בעל-מלאכה. אָבער צוקוקענדיג זיך ווי שמואל נחום איז געזעסען און מיט צער אויף זיין פנים זיך צוגעהערט צו די תורה-שמועסען וואָס איד און אייערע אידימס האָבען געפיהרט ביים טיש, קוקט מיר אויס, אן ער וואָלט דאָך געהאט חשק צו לערנען און מעגליך, אן ער וואָלט נאָך געקענט ווערען א בן-תורה.

ברוד האָט דערפאר גע'עצה'ט דעם שמיד צו שיקען זיין זוהן ערנגעץ אין א ישיבה. ווען שמואל נחום האָט וועגען דעם געהערט האָט ער אויסגעבראָכען אין א געוויין און האָט מיט רחמים געבעטען זיין פאָטער, אן ער זאל איהם טאקע שיקען ערנגעץ לערנען. אליעזר ראובן האָט נאָכגעגעבען זיין פארלאַנג און, ווי ברוד האָט אין עטליכע יאָהר ארום געהערט, איז שמואל נחום טאקע געוואָרען א בן-תורה און איז געוואָרען דעם איידים פון א בן-תורה. ברוד האָט דאָן געפיהלט ווי ער וואָלט געהאט א חלק אין דעם וואָס שמואל נחום איז ארויפגעפיהרט געוואָרען אויף א נייעם דרך. ער האָט געפיהלט ווי ער וואָלט דאָ געהאָלמען פארשאפען א נחת-רוח ניט נאָר שמואל נחום'ען נאָר אויך אליעזר ראובן'ען, וועלכער האָט אזוי שטארק געגאָרט, אן זיין זוהן זאל זיין א בן-תורה.

נאָך פסח האָט ברוד זיך ווידער געלאָזט אין וועג אריין. ער האָט נאָך אלץ געהאט אין זינען צו גרייכען ביעשענקאוויטש, כדי דאָרט צו לערנען תורה ביי דעם נאָון ר' אברהם זאב. דער וועג קיין ביעשענקאוויטש האָט געפיהרט דורך וויטעבסק און ברוד האָט באשלאָסען צו בלייבען א ווילע אין וויטעבסק, כדי דאָרט צו זעהן זיך מיט זיין משפחה, זיין פעטער

און טומע און זיין שוועסטער. די שוועסטער איז שוין געווען פארהייראט. זי האט חתונה געהאט מיט א ישיבה-בכור פון סמארגאן מיט'ן נאמען יוסף יצחק. ער איז געווארען איינער פון די ראשי הישיבה אין דער וויטעבסקער ישיבה. דאס פארעל, וואס האט שוין דאמאלס, ווען ברוד איז צוריקגעקומען אין וויטעבסק, געהאט א קינד, האט געוואוינט אין עקשטאט. ברוד האט צוערשט אויפגעזוכט זיין פעטער און מומע. זיי האבען זיך שטארק געפרעהט מיט זיין צוריקקומען. זיי האבען געמיינט, אז ער וועט איצט ביי זיי פארבליבען. עס וואלט איהם ביי זיי אין הויז ממש ניט געפעלט קיין פויגעל-מילך. זיי זיינען אפילו געווען גרייט איהם צו פארנעבען פאר דעם וואס ער האט זיי מיט עטליכע יאהר צוריק פארלאזט און האט פאר דער נאנצער צייט פון זיך גאר ניט געלאזט הערען ווי ער ער וואלט, רחמנא לצלו, אין וואסער אריין. זיי האבען בכלל ניט געוואוסט וואס אזוינס עס האט ברוד'ן פון זיי פארשטויסען און וואס עס האט איהם איצט געהאט צוריקגעבראכט.

ברוד האט זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין קיין לאנגע דערקלערונגען. ער האט בכלל געהאט א טבע צו ריידען גאר געצעהלטע ווערטער. ער האט זיי אבער קלאר געמאכט, אז דאס איז ביי איהם אזא דרד, אז ער האט זיך פארנומען צו לעבען פון זיין אייגענער מיה און וויל מעהר צו קיינעם ניט אַנקומען.

האבענדיג געהערט, אז זיין שוואגער, ר' יוסף יצחק, איז איינער פון די ראשי הישיבה, איד ברוד באלד אוועק אין דער ישיבה. ער האט זיך געוואלט באקענען ניט גאר מיט די ראשי הישיבה, גאר אויך מיט די ישיבה בחורים. ער האט בכלל געוואלט אויסגעפינען דעם מהות פון יענער ישיבה. ברוד איז גראד אַנגע'ומען אין דער ישיבה ווען זיין שוואגער האט געהאלטען אין זאנען דעם שיעור. ער האט איהם באטראכט פון דער זייט און ער האט אויף איהם געמאכט א פיינעם איינדרוק. ער איז געווען א יונגערמאן פון מיטעלען וואוס, פון שענהעם אויסזעהן און מיט שווארצע אויגען. דער פנים זיינער האט אויסגעדריקט שטארקייט און אנטשלאסענקייט. ער איז געשטאנען ביי א שטענדער און מיט א קלארער קלינגענדיגער שטימע האט ער מיט א פיינער הסברה געזאגט דעם שיעור.

דער שיעור איז געווען א טיפער. ר' יוסף יצחק האט דעם גאנצען ענין צעגלידערט מיט גרויס חריפות און, גלייכצייטיג, מיט גרויס פשטות. דער שיעור האט געמאכט אויף ברוד'ן א גרויסען רושם. ווען די תלמידים זיינען אוועק, יעדער צו איבער'הור'ן דעם שיעור, האט ברוד אליין זיך פארטיפט אין דער סוגיא, וועגען וועלכער זיין שוואגער האט געזאגט דעם שיעור און ער האט זיך איבערצייגט, אז אין דעם דאזיגען שיעור איז טאקע געלעגען גאר א סך לומדות און אז זיין שוואגער האט באמת א סך מחדש געווען.

שפעטער האט ברוד אויך געהערט דעם שיעור פון דעם ראש הישיבה, דעם נאזן ר' פלטיאל, און ער איז ממש געווען פארנאפט. אזא טיפקייט האט ער נאך קיין מאל ניט געהערט. ברוד האט איצט גאר געדארפט דערפילען געוויסע שליחות'ן, וועלכע האבען איהם געבראכט

קיין וויטעבסק. ער האט געזאָלט נעהן אויף סכר-אבות און עס האט זיך איהם אויך געגארט ווידער א מאָל צו שפאצירען אויסערן שמאַט, ביי דעם ברעג פון דעם טייך דווינע, וואו ער פלעגט, אלס קינד, שפאצירען מיט זיין טאטען. אָט יענע שפאצירען און די שמועסען מיט זיין פאָטער האָבען אַ איהם איבערגעלאָזט אן אומפארגעסליכען איינדרוק.

נאָכדעם ווי ברוד האָט דערפילט די דאָזיגע שליחות'ן, איז ער אוועק צו זיין שוועסטער. שפעטער איז אויך אָנגעקומען דער שוואַגער. זיי האָבען זיך ערשט באַקענט, כאַטש ברוד האָט איהם שוין פריהער געהאט געזעהן אין דער ישיבה. ר' יוסף יצחק האָט איהם אויך געדענקט פון דאָרט.

די באַגעגעניש צווישען ברודער און שוועסטער און צווישען די שוויי שוואַגערס איז געווען אַ האַרציגע. בעת ברוד האָט מיט עטליכע ווערטער פאַרענדיגט זיין שמועס מיט דער שוועסטער, האָט ער זיך אריינגעלאָזט אין אַ לאַנגען שמועס מיט זיין שוואַגער אין תורה. עס איז געווען ערב שבת. די שוועסטער האָט איהם ניט געוואָלט אוועקלאָזען.

- - דו וועסט דאָך געוויס בלייבען ביי אונז אויף שבת — האָט די שוועסטער געזאָגט — מיר האָבען זיך דאָך אזוי לאַנג ניט געזעהן!
אויך דער שוואַגער האָט איהם געבעטען בלייבען ביי זיי אויף שבת. ברוד האָט אָבער געהאט אַ תירוץ. אודאי האָט מען זיך אויף איהם געריכט ביי דעם פעטער און דער מומען. נאָך אלעם דעם איז ער דאָך צוערשט געקומען ביי זיי אין הויז.

עס איז געווען אויף אַט דעם אופן ווי ברוד האָט זיך אָפגעפּטור'ט אין זיין שוועסטער'ס הויז. ער איז צוריקגעקומען צו זיין פעטער און מומען אין הויז און ער האָט דאָרט געפונען, אַז מען האָט פאַר איהם צוגעגרייט אין הויז און ער האָט אויסגעפונען, אַז מען האָט פאַר איהם צוגעגרייט ער זאָל דאָרט זיין שבת. אָבער דאָרט האָט ברוד געהאט אַן אנדער תירוץ: ווי אזוי קען ער זיין שבת ביים פעטער און מומען, אַז ער האָט אַ שוועסטער וואָס איז אזוי נייגעריג, אַז ער זאָל זיין שבת ביי איהר?

איז דער אמת'ען האָט ברוד שוין געהאט געמאכט זיינע פלענער. ער האָט אין וויטעבסק ניט געזאָלט ענדערען זיין הנהגה. ער האָט געזאָלט לעבען ווייטער פון זיינע אייגענע הענט און ניט אָנקומען צו קיין אנדערע. אפילו קיין איינציגען שבת האָט ער ניט געוואָלט זיין ביי אַ פרעמדען טיש, האָט דער דאָזיגער טיש געמעגט זיין זיין שוועסטער'ס אָדער זיין פעטער'ס. ברוד האָט שוין געהאט אָפגעזוכט אַ בית-המדרש וואו צו שלאָפען, און וואָס איז נוגע שבת, האָט ער זיך אליין איינגעקויפט חלות און עפעס צו דעם, אַט ווי ער האָט עס געטאָן די גאַנצע צייט.

ברוד האָט איצט געהאט ביי זיך באַשלאָסען, אַז אַנשטאַט צו געהן קיין כיעשענסקאָוויטש דאָרט צו לערנען תורה פון ר' אברהם זאב, ווי ער האָט געהאט געפלאַנט פריהער, זאָל ער בלייבען אין וויטעבסק און לערנען אין דער ישיבה וואו זיין שוואַגער איז געווען איינער פון די ראשים. וועט איהם דען אימיצער אין וויטעבסק קענען שמערען אין זיין אייגענער נחנה? ברוד איז שוין געווען גענוג פעסט און אַנטשלאָסען ווייטער צו געהן

זיין אייגענעם דרך. ער האט ניט געדארפט פאר קיינעם מעהר מורא האבען. נישט זיין שוועסטער, ניט זיין שוואגער, ניט זיין פעטער, ניט זיין מומע און ניט קיינער אנדערש האט אויף איהם געקענט משפיע זיין.

אז זיין שוועסטער און פעטער האבען זיך ענדליך דערוואוסט, אז ברוד געפינט אלערליי תירוצים כדי זיך ארויסצודרעהען פון שלאפען אדער עסען ביי זיי און אז ער קומט אפ מיט א טרוקען שטיקעל ברויט, זיינען זיי צו איהם צוגעשטאנען, אז ער זאל זיי גענוי דערקלערען פאר וואס ער מירט זיי אויס. ברוד האט ערשט דאמאלס זיי מסביר געווען דעם אמת'ען טעם דערפון. ער האט ביי זיך באשלאסען זיך צו דערנעהרען מיניע כפיו. דאס איז געווען די אורזאד וואס האט איהם אוועקגענומען פון זיי. דאס הייז אויך געווען די אורזאד ווארום ער האט די גאנצע צייט פון זיך ניט געלאזט הערען. כליזמן ער איז געווען יונג און שוואד האט ער ניט געוואלט האבען קיין זייטיגע איינפלוסען. ער האט פשוט מורא געהאט, אז זיינע קרובים וועלען איהם ניט לאזען געהן אין זיין אויסגעקליבענעם דרך. ער האט דערפאר געוואלט זיין נאך אין דער פרעמד און אפילו פאר פרעמדע זיך ניט ארויסגעבען, כדי מען זאל צו איהם ניט צושטעהן, אז ער זאל פון אימיצען נעמען הילף.

איצט איז ער אבער שוין א דערוואקסענער בחור. ער ווייסט שוין גענוי וואס ער וויל און וואס זיין דרך זאל זיין. אלץ איז ביי איהם באשטימט און באשלאסען. קיינער קען מעהר אויף איהם ניט ווירקען. זאלען עס דערפאר זיינע קרובים וויסען און איהם מעהר ניט באלעסטיגען מיט זייערע אַנבאטען איהם באהילפני צו זיין און אפילו ניט באלעסטיגען איהם מיט קיין פראגען אדער פארווארפען בנוגע זיין אויסערגעווענהליכען דרך, וואס איז געווען אזוי פול מיט לידען און יסורים, אבער דאך מיט דעם באפריידיגענדען זעלבסטאואוסטויין, אז ער שטעהט אויף זיינע אייגענע פיס און אז ער דינט דעם רבנו-של-עולם ווי אז אמת'ער נקי כפים ובר לבב.

י.ה.

דער צער פון אן עהרליכען אידען

אנהאלט דער פישער פון וועמען ברוד האט א סך געלערענט. — פארוואס ברוד'ס פאטער האט איהם אָנגעהויבען רופען "ר' אברהם".

ברוד איז נור קעקומען קיין וויטעבסק, זיין געבורטס-שטאט, מיט א סך תורה און מדות טובות. ער איז אבער געווען דורשמיג פאר נאך תורה. ער איז אויך געווען אנטשלאסען נאך ווייטער זיך צו קייטערען און שדייפען ביז ער וועט דערגרייכען די סאמע העכסטע מדרגה פון צדקות. תורה, האט ברוד געוואוסט, מוז ער לערנען פון גרויסע גאונים און שארפע מוחות. ביי זיין שוואגער פון איין זייט און ר' פלטיאל, פון דער צווייטער, די ראשי הישיבה אין וויטעבסק, האט ער געקענט לערנען נאך א סך. דאגעגען, האט ברוד געוואוסט, אז ווען עס קומט צו מעשים טובים, מדות טובות, קען ער זיי לערנען ניט דוקא ביי גרויסע לומדים און גרויסע מוחות נאך אפילו ביי די סאמע פשוט'ע אידישע פאלקס-מענשען.

אויף זיינע וואנדערונגען האט שוין ברוד נעהאט די געלעגנהייט זיך צו דערגרונטעווען צו דער נשמה פון די פשוט'סטע אידישע מענשען. ער האט פון זיי גאר א סך געלערנט. זיי זיינען פאר איהם געווען אן אינספיראציע, איבער-צייגענדיג איהם, אז מען קען זיין א פשוט'ער בעל מלאכה און דאך דערגרייכען די העכסטע מדרגה פון צדקות.

ברוד האט אבער נישט געדארפט זיך לאזען איבער שטעט און שטעטלעך צו געפינען די גאזיגע ריינע אידישע נשמות. ער האט קיינמאל נישט געקענט פארנעמען דעם גרויסען רושם וואס עס האט אויף איהם געמאכט א פשוט'ער איד, טאקע אין וויטעבסק גופא. ער האט איהם געדענקט פון זיין פריהסטער יוגענד, פון דער צייט ווען עס האבען נאך געלעבט זיינע עלטערען און זיי האבען געוואוינט אין עס שטאט נישט ווייט פון דער דווינע.

אין שכנות מיט זיי, דאס דריטע הויז צו זיין גענוי, האט געוואוינט אברהם'ל דער פישער, וועמען מען האט אין דער שכונה אין גאנץ וויי-טעבסק, אויך גערופען "אברהם'ל די ליפ". "פישער" האט מען איהם גערוי-פען דערפאר וואס ער האט זיך אפגעגעבען מיט פאנגען פיש אין דער דווינע און פון דעם געצויגען זיין חיונה. "די ליפ" האט ען איהם גערופען דערפאר וואס זיין אונטערשטע ליפ איז געווען דיס און אפגעשטאנען פון דער אויבער-שטער און האט זיך אנגעזעהן באזונדער שטארק צוליעב איהר רויטקייט.

אברהם'ל יו געווען א גאר פשוט'ער מענשעל. ער האט מעהר ווי דאוונען נישט געקענט און נאך אלע מאטערנישען זיינע האט ער קוים געוואוסט פירוש המלות פון די טעגליכע תפלות. ער איז אבער געווען א גרויסער ירא שמים.

יערען פריהמארגען און יערען פארנאכט איז ער געגאנגען אין בית המדרש און געדראווענט מיט גרוים כוונה. ער איז דאן געבליבען אין בית המדרש זיך צוציהערען ווי מען זאגט עין יעקב, מדרש, אדער האט זיך פארקליבען אין א ווינקעל און געזאגט מיט גרוים כוונה עטליכע קאפיטלעך תהילים.

זיינע זיהן זיינען גראד געווען וואויל'לערנער, ווייל אברהם'ל האט זיך געלאזט קאסען א סך געלד זיי צו שיקען צו די בעסטע מלמדים און שפעטער אין דער ישיבה. זיינע זיהן זיינען געשטארבען פאר זיין לעבען און האבען איהם איבערגעלאזט אייניקלעך. אברהם'ל האט דערצויגען די אייניקלעך און זיי אויך געשיקט צו גוטע מלמדים און זיך שטארק באמיהט אז זיי זאלען אויסוואקסען בני תורה.

א חוץ בין אדם למקום, איז אברהם'ל דער פישער אויך געווען אפגעהיט בין אדם לחברו. ער האט געגעבען צדקה גאר נישט בערד לויט זיינע מעגליכ-קייטען. דאס וואלט געפאסט פאר אן אמת'ען גביר.

אין ברוד'ס זכרון האט זיך גוט איינגעקריצט דאס בילד ווי אברהם'ל דער פישער פלעגט אין די זומערדיגע טעג, שבת נאכמיטאג, קומען צו זייער פענסטער און זיך צוהערען ווי זיין מוטער האט געלייענט דעם "צאינה וראינה". ווייבער פון דער שכונה פלעגען זיך דאמאלס פארקלייבען אין הויז און זיך צוהערען מיט גרוים כוונה. אברהם'ל איז געווען דער איינציגער מאנסביל וואס האט זיך צוגעהערט פון צווייטען זייט פענסטער און האט דערביי גרוים הנאה געהאט. זיינע ידיעות זיינען אין דעם פרט נישט געווען

קיינ העכערע ווי פון די ווייבער אינעווייניג. דער טייטש-חומש איז געווען גוט-צוגעפאסט צו איהם און ער האט דערביי גאר א סך געלערנט.

אויב עס זיינען געווען מאנסבילען וואס האבען געקוקט אויף אברהם'לען פון אויבען ארונטער און אפשר אויך מיט א שמייכל, וואס ער דארף זיך צוהערען צום "ווייבערשען" חומש, האט אבער ברוד, אלס קינד, געפיהלט רחמנות פאר אט דעם אידען, וואס האט זיך ניט געשעהמט צו לערנען אפילו פון א אידענע. ברוד וואָט אויך געפיהלט גרויס פארעהרונג פאר אט דעם פשוט'ען פישער וואָס איז געווען אווי להוט צו הערען א איריש וואָרט.

אברהם'ל, וועלכער האט אליין געפאנגען זיינע פיש אין דער דווינע, האט זיין סחורה און אליון פארקויפט דירעקט צו די קונים אויפ'ן מארק. דאָס וואָס ס'פֿענגט איהם איבערבלייבען האט ער געבראכט פון מארק צוריק אהיים און דארט פארקויפט די סחורה צו די ארומיגע שכנים. וויסענדיג אז די שכנים זיינען ארימע מענשען, האט ער זיי די סחורה פארקויפט בחצי חנם.

די וואָס זיינען געווען גאר ארים האט ער געגעבען פיש אומזיסט. איינמאל האט אברהם'ל איבערגעלאָזט צו זיינע בני בית דאָס פארקויפען פון די איבערגעבליבענע פיש וואָס ער האט צוריקגעבראכט פון מארק. זיי האבען געזאלט נאכפאלגען זיין דרך און פארקויפען בזול די סחורה און די גאר ארימע עבען פיש אומזיסט. האט פאסירט, אז דורך א טעות האט מען ביי איימיצען פון די קונים איבערגענומען עטליכע גראָשען. גראד איז יענעם מאל איינער פון די קונים געווען א פויער, וואָס האט זיך געהאט באוויזען אין דער שכויה און וועמען קיינער האט ניט געקענט.

ווען אברהם'ל האט זיך באוויזען און האט דערהערט, אז מען האט ביי א מיצען איבערגענומען עטליכע גראָשען, האט ער זיך דערפון שטארק מצער געווען. ווער האט עס געקענט זיין? יענער האט געמוזט צוריקקריגען דאָס וואָס מען האט ביי איהם איבערגענומען דורך א טעות.

אבער קיינער האט ניט געוואוסט ווער דאָס איז געווען. די בני בית הגיבען ניט געדענקט צי דאָס איז געווען איינער פון די אידישע שכנים, צי דאָס איז געווען דער גוי וואָס איז געקומען און דאָן פארשוואַנדען מיט די פיש וואָס ער האט געקויפט.

האט אברהם'ל זיך באלד ארויסגעלאָזט איבער דער שכונה און איז גע- נאנגען פון הויז צו הויז, פרעגענדיג יעדען באזונדער וויפיעל ער אָדער זי האט באצאהלט פאר די פיש, אויסצוגעפינען ווער עס איז געווען דער "אָפגענאר- טער". אברהם'ל האט אבער ניט געקענט דערגעהן ווער דאָס איז געווען. ניכער האט עס געמוזט זיין דער אומבאקאנטער גוי.

אבער וואו כאפט מען דעם גוי איהם צוריקצוגעבען די עטליכע גראָשען, וואָס אברהם'ל האט געהאלטען זיינען געווען איבער'ן מקח, אז קיינער האט איהם ניט געקענט און ניט געוואוסט פון וואנען ער איז געקומען און וואוהין ער איז אוועק?

אברהם'ל האט פשוט ניט גערוהט. ער האט געהאלטען כסדר אין נאכ- פרייגען זיך אויף דעם גוי. ער האט אבער גארניט געקענט אויסגעפינען וועגען איהם. קיינער האט איהם ניט געקענט.

איז אברהם'ל געקומען צו ברוד'ס פאטער, צו ר' שניאור זלמן'ען, דער תלמיד חכם פון דער שכונה.

— ניט מיר אן עצת וואס איד זאל טאן — האט ער געזאגט און עס איז געווען קלאר אז ער האט דערפון גרויס צער, — דאס געלט איז דאך פשוט'ע נזילה און ווי קען איד דערפון הנאה האבען? איז אברהם'לס אויגען זיינען געשטאנען טרעהרען. ער איז געווען פאר-לארען.

— ניט דאס געלט אוועק אויף צדקה! — האט ר' שניאור זלמן איהם גע'עצה'ט.

— א שעהן פנים וועל איד האבען, — האט אברהם'ל געזאגט, — איד וועל דאמאלס זיין א שותף מיט א גוי אין דער מצוה. און ווידער, — האט ער זיך מתוכח געווען מיט זיך אליין, — אויב איד זאל דאס ניט טהאן און דאס געלט אריינארפען איז טיך אריין, וועל איד דאך עובר זיין אויף כל תשחית!

ברוך איז געווען צו יונג, אז ער זאל געדענקען וואס אברהם'ל דער מישער האט ענדליך געטהאן מיט די עטליכע גראשען. ער האט אבער גוט געענט ווי זיין פאטער האט שטענדיג גערעדט וועגען דעם און האט ארויס-געצייגט גרויס פארעהרונג פאר אט דעם פשוט'ען און תמימות'דיגען מישער.

ביי ברוד'ן איז זכרון איז געבליבען וואס זיין פאטער האט געזאגט דערביי. ער האט אנגעוויזען אויף דער גמרא אין חולין (דף צ"ב עמוד א') וואו עס ווערט געזאגט, אז די פשוט'ע מענשען וואס ווערען גערופען עמי הארץ זיינען געגליכען צו די בלעטער פון א ווייניגשאק. אט די בלעטער היטען אפ די ווייניגריבען, אזוי היטען די פשוט'ע מענשען אפ די תלמידי חכמים! וואויל איז דעם תלמיד חכם וואס האט די תמימות און די גוטתאריגקייט פון די פשוט'ע אידישע מענשען.

ברוך האט אויך געדענקט דעם שמועס וואס זיין פאטער האט געהאט מיט אברהם'לען שבת בייטאג. ר' שניאור זלמן האט פון דאמאלס אן אנגע-הויבען רופען דעם מישער "ר' אברהם" און האט תמיד ארויסגעצייגט גרויס פארעהרונג פאר איהם.

ברוך האט דערפאר שוין איז זיין קינדהייט געוואוסט, אז ער האט זיך ; סך צו לערנען פון די פשוט'ע אידען און אז אויב ער דארף שטענדיג שטרעבען צו דערגרונטעווען זיך אלץ מיעפער אין דעם ים פון תורה, דארף ער אבער ארויסקוקען צו די נאך פשוט'ע אידען פאר מעשים טובים און גוט-הארציגקייט.

עס איז טאקע געווען מיט דעם אין זינען, וואס ברוך האט פארלאזט וויטעבסק און זיך געלאזט איבער "דער וועלט", מיט דעם פעסטען באשלוס, אז ווי הייד ער זאל ניט שטייגען אין תורה, זאל ער תמיד זיך האלטען מיט די פשוט'ע מענשען און אמילו נאכפאלגען זיי אין דעם וואס ער זאל זיין ברויט תמיד פארדינען דורך זיין אייגענער פראצע.

איצט איז ברוך צוריק געווען אין וויטעבסק. ער איז נאך ווייט ניט געווען צופרידען מיט זיך, מיט דער תורה וואס ער האט געלערנט אין משך פון זיינע וואנדערונגען און מיט די מרות טובות וואס ער האט זיך דערוואר-

בען. ער האט ווייטער געוואלט קלעטערען אויפ'ן לייטער פון מענשליכע דערגרייכונגען. ער האט שוין עס אבער געקענט טהאן מיט זיינע אייגענע כחות, סיי גייסטיגע און סיי פיזישע. זיין לעבענס-וועג איז געווען אן אָנע-צייכענטער. קיינער האט איהם מעהר ניט געקענט בעאיינפלוסען פון אַט דעם וועג אָפצווינגען.

האט ברוד געלעבט אין דעם, וואָס פאר אנדערע וואָלט געקענט אויס-זעהן ווי צוויי באזונדערע וועלטען, — די וועלט פון תורה און די וועלט פון מלאכה, דורך וואָס ער האָט זיך מפרנס געווען. פאר איהם איז עס אָבער געווען איין וועלט. דער זעלביגער גייסט האָט זיי בייידען צוזאמענגעבונדען.

ווען ברוד איז געזעסען און געלערנט, איז תורה פאר איהם געווען די וועלט אין וועלכער ער האָט געלעבט. די תנאים און די אמוראים האָבען פאר איהם געלעבט ווי זיי וואָלטען געשטאנען פאר איהם אין פלייש און בלוט. ער האָט זיך מיט זיי מתוכח געווען, זיך מיט זיי גע'פּלפּול'ט און מיט זיי זיך דורכגערעדט, אַט ווי זיי וואָלטען געשטאנען לעבען איהם.

ווען ער איז ארויס אין נאָס, אָדער וואו ניט איז, צו טהאן א שווערע ארבייט דורך דעם צו פארדינען זיין ברויט, איז ברוד ווידער געווען אריין-געטהאן אין דעם, ניט ווי דאָס וואָלט געווען אן ענין וואָס ער דאַרף בעל כרחו אָפּטוּר'ן, נאָר ווי עפעס וואָס ער האָט באמת גערן, טאקע דערפאר וואָס ער האָט געוואלט יעדע פרוטה פארדינען כשר און עהרליך.

האָט זיך דערפאר א מערסווירדיגע האַרמאָניע געשאפען צווישען זיין גייסטיגען און מאַטעריעלען לעבען, צווישען זיין רוחניות'דיגע און גשמיות-דיגע וועלטען, צווישען גוף און נשמה, הימעל און ערד. אַלץ איז פאר איהם געווען איינס. אַלץ איז פאר איהם געווען איין גאַנצע — אַלץ דורכגעדרונגען מיט קדושה און מיט טהרה.

האָט איהם אימיצער געהאט פארשטאנען? האָט זיך בכלל אימיצער גע-קענט דערגרונטעווען צו דער טיפקייט פון זיין נשמה? ברוד האָט ניט געוואָלט קיין אנערקענונג און ניט געוואָלט אז אימיצער זאָל שנקען אויפמערקזאָם-קייט צו איהם. עס איז ביז דאמאלס נאָר געווען איין מענש, וואָס האָט געהאט פאר א וויילע א נאהענטען צוטריט צו איהם און געקענט אריינקוקען אין דער טיפעניש פון זיין נשמה. דאָס איז געווען ר' אברהם דער גערטנער פון ליאזשנע. ער האָט אָבער ליאזשנע געהאט פארלאָזט און זיך דערווייטערט פון ר' אברהם'ן פון וועמען ער האָט אזוי פיעל געלערנט טאקע אין תורה און אויך אין מעשים טובים.

וועלען זייערע וועגען זיך נאָר צוזאמענקומען? שווער צו זאגען אויב ברוד האָט אין די ערשמע טעג פון זיין צוריקקומען קיין וויטעבסק וועגען דעם געטראַכט. ער האָט כּתחילה געהאט בדעה צו גרייכען ביעשענקאוויטש כּד צו לערנען תורה טאקע ביי ר' אברהם'ס רבי'ן. אָבער ער איז שוין געווען באשלאָסען צו בלייבען אין וויטעבסק זיינע און ר' אברהם'ס וועגען האָבען זיך דערפאר געוואלט האָבען אינגאַנצען פארנאָנדערגעטיילט.

די השגחה האָט אָבער געהאט עפעס אנדערש באשטימט. אויב ברוד אליין האָט דאמאלס ניט געטראַכט וועגען ר' אברהם'ן, האָט אָבער ר' אברהם און איהם ניט פאָרגעסען.

י"ט.

דער שדוך

ר' אברהם דער גערמנער געפינט ברוד'ן און שלאגט איהם פאר צו ווערען זיין איידים.— ווי ר' אברהם האט ארוםגעזוכט ברוד'ן.— די באגעגעניש צווישען די צוויי פריינט.

איינגעארדענט זיך אין וויטעבסק, האט ברוד צורערשט ווייניג זארג געהאט. ער האט נאך געהאט אביסעל פון זיין אפגעשפארטען געלט. ער האט געהאט גענוג פאר זיינע קליינע באדערפענישען, דער עיקר איז געווען ביי איהם דאס לערנען, און די ישיבה אין וועלכער זיין שוואגער און דער גאון ר' פלטיאל, האבען געזאגט שיעורים, איז געווען פאר איהם פולשטענדיג צו-פרידענשמעלענד.

אז ברוד האט זיך שפעטער ארומגעזעהן, אז זיין געלט הויכט איהם אז אויסגעהן, האט ער זיך ארויסגעלאזט, ווי זיין שטייגער, זוכען ארבייט. דאס איז איהם ניט אנגעקומען שווער צו געפינען, ווי באלד ער האט ניט איבער-געקליבען קיין ארבייט און וואס עס האט זיך געמאכט צום האנד האט ער געהאט.

ארויסלאזענדיג זיך איבער'ן שטאט, האט ער זיך אנגעשטויסען אויף א נייעם בנין, וואס מען האט געהאלטען אין בויען. אידען און ניט-אידען זיינען דארט געווען באשעפטיגט טראגענדיג ציגעל און שטייגער און דער-לאנגט צום האנד אנדערע בוי-מאטעריאלען. ברוד האט זיך אנגעבאטען צו דער ארבייט און איז אנגענומען געווארען. צו זיין צופרידענהייט האט מען די ארבייט געהאט פון שטיק אדער פון שעה. דאס האט ברוד'ן געגעבען א געלעגנהייט צו טהאן ארבייט אין באשטימטע שעה'ן און דאן צוריקסעהרען אין בית המדרש און לערנען.

ברוד האט בכלל געהאט נאר אזוי פיעל ארבייט וויפיעל דער שכר וואס ער האט באקומען, האט געקענט קלעקען פאר זיינע באדערפענישען. די איבריגע פון זיין צייט האט ער דורכאויס געוואלט נאר פארבריינגען אין לערנען.

אזוי איז אוועק דער זומער. ברוד האט זיך שוין אנגעהויבען פיהלען הימיש אין זיין אייגענער געבורט-שטאט. קיינער האט איהם דארט מעהר ניט געשטערט. ער איז שוין געווען גענוג זעלבסטשטענדיג, אז ער זאל זיך פון קיינעם ניט לאזען שטערען.

ברוד האט נאר ניט געוואוסט, אז בעת ער איז געזעסען אזוי רהיג אין וויטעבסק און געלערנט, האט אין ליאזשנע, די שטאט, וועלכע ער האט אזוי פלוצלינג פארלאזט דעם פאריגען ערב פסח, אימיצער זיך שטארק מצער געווען און איז געווען שטארק באזארגט איבער דעם וואס ער, ברוד, איז געלם געווארען. דאס איז געווען ניט קיין אנדערער ווי ר' אברהם דער גערטנער מיט וועמען ברוד האט זיך אזוי שטארק באפריינדעט דאמאלס ווען ער איז געווען ביי איהם אן אנגעשמעלטער און דערנאך ווען ער האט מיט איהם געלערנט צוואמען.

ווען ר' אברהם האט יענעם ערב פסח אויסגעפונען אז ברוד איז אוועק פון ליאזשנע און האט ניט איבערנעלאזט קיין שפור הינטער זיך, האט ער קוים געקענט אויסמאכען וואס אזוינס עס איז געשעהן. זאל עס האבען באדייט אז ברוד האט ניט געוואלט זיצען ביי זיין טיש? ר' אברהם האט שוין לאנג געהאט אן אויג אויף ברוד'ן. ער האט שוין פאקטיש געהאט גע-וואוסט אלץ וואס עס איז געווען צו וויסען וועגען אט דעם מערקווירדיגען יונגען מאן. ר' אברהם האט שוין געוואוסט, אז ברוד איז א גרויסער למדן און צדיק. ער האט אויך געוואוסט וועגען זיין פעסטען באשלוס צו דערנעהר-רען זיך פון דער אייגענער פראצע. ר' אברהם האט אפילו שוין אויך געהאט געוואוסט ווער ברוד איז געווען, פון וואנען ער איז געקומען און פון וועמען ער האט געשטאמט. ווי ווייניג ברוד האט גערעדט, האט ר' אברהם דאך פון איהם ביסלעכווייז געהאט ארויסגעקראגען אז ער שטאמט פון א מיוחס'דיגע משפחה וואס האט אויסגעוואנדערט פון פאזען. ברוד האט אויך געהאט דער-צעהלט אז ער איז געבאָרען און דערצויגען געוואָרען אין וויטעבסק און אז ער האט זיך אויפגעהאָדעוועט אין א הויז אין עק שטאָט, ניט ווייט פון די ברעגעס פון דער דווינע.

ר' אברהם, וועלכער איז אליין, איז זיין שיטה און דרך, געווען ניט ווייט פון ברוד'ן, האט געפיהלט א שטארקען צובונד צום דאזיגען יונגען מאן. דער צובונד איז געווען נאך שטארקער דערפאר וואס ר' אברהם האט געהאט א דערוואקסענע טאכטער, און איז זיין מח איז שוין לאנג געבאָרען געוואָר רען דער געדאנק אז ברוד וואָלט געווען א פאסיגער שידוך פאר זיין טאכטער. רבקה איז געווען דער נאמען פון ר' אברהם'ס טאכטער. זי איז געווען א געראטען קינד. ר' אברהם האט ניט געקענט טראכטען פון קיין בעסערען שידוך ווי ברוד. ער האט אָבער נאך ניט געוואנט ריידען מיט ברוד'ן וועגען דעם. ער האט גוט געוואוסט וועגען ברוד'ס אייגענארטיגען צוגאנג צו זאכען. ער האט נאך ניט געהאט אויסגעפאָרשט ביי איהם אויב ער איז בכלל גרייט חתונה צו האָבען. האט ר' אברהם, ווי א געניטער און פראקטישער מענש, געהאלטען אז צוערשט דארף ער צוגעוואוינען ברוד'ן צו זיך און איהם מסרב זיין צו דער פאמיליע. דאס וואָס ער האט ברוד'ן געהאט פארבעטען צו זיך אויף פסח, איז טאקע געווען מיט דער כוונה אז ער זאל ווערען ביי איהם א בן בית.

ביי די סדרים און די אנדערע יום-טוב'דיגע מאָלצייטען, וואָלט ברוד זיך געהנטער כאַסאנט מיט ר' אברהם'ס משפחה, איינשליסענדיג רבקה'ן אליין. עס וואָלט דאמאלס איהם אַנגעקומען לייכטער צו ריידען מיט ברוד'ן וועגען דעם שידוך. אַט דערפאר האט ר' אברהם זיך שטארק גענומען צום האַרצען וואָס ברוד איז פּלוצים פאַרשוואַנדען געוואָרען.

זאל עס האָבען געהייסען, אז ברוד האט דערפיהלט מיט וועלכע מחשבות ר' אברהם טראַגט זיך ארום און איז טאקע צוליעב דעם אוועק פון ליאזשנע? דאָס וואָלט אייגענטליך פאר ר' אברהם'ן געקענט דיענען ווי אן ענטפער מצד ברוד'ן צו די פּלענער מיט וועלכע ער האט זיך געהאט אַרומגעטראָגען. ר' אברהם האט אָבער אויך געוואוסט, אז ברוד האט געקענט האָבען גאַנץ אַני-דערע טעמים צו פאַרלאָזען ליאזשנע, און עס זאל גאָר ניט האָבען צו טחאָן

מיט דעם שידוך וואס ער האט געהאט בדעה איהם פארצולייגען. אט צוליעב דעם האט ר' אברהם כסדר געהאלטען אין נאכטראכטען וועגען ברוד'ן און האט ניט געוואלט אן איהם פארנעסען.

ר' אברהם האט זיך אריינגענומען אין קאפ אז ער מוז אויפזוכען ברוד'ן און וואו ער זאל זיך ניט געפינען, זאל ער איהם פון דארט צוריקבריינגען קיין ליאזשנע און איהם מאכען פאר זיין איידעם. אבער ווי געפינט מען א שפילקע אין א וואגען היי? וואו זוכט מען דעם פארשוואונדענעם בחור'ל?

אין משך פון דעם זומער האט ר' אברהם מיט א נייעם שותף ווידער אפגעדונגען סעדרער. איינער פון די סעדרער האט זיך געפונען א גאנץ היבשער מהלך פון ליאזשנע. ווען עס איז געקומען די צייט ארונטערצונעמען די פירות פון די בויער, האט דער שותף געמאכט דעם פארשלאג, אז ר' אברהם זאל די פרוכט פיהרען קיין וויטעבסק, די איינציגע גרויסע שטאט אין דער גע- גענדר. ער איז געווען זיכער אז דארט קען מען געהעמען א העכערען מקח פאר די סחורה.

בעת דער שותף האט געמיינט, אז ער וועט דארפען א סך אריינ'טענה'ן מיט ר' אברהם'ן, צו פיהרען די פרוכט קיין וויטעבסק, האט ר' אברהם באלד געלאזט וויסען, אז ער איז מרוצה. ר' אברהם האט פשוט געוואלט זיין אין וויטעבסק כדי ער זאל דארט מאכען א חקירה ודרישה וועגען ברוד'ן. וועדליג די סמנים וואס ברוד האט איהם געהאט אָנגעגעבען, וועגען זיין יוגענד אין וויטעבסק, איז ר' אברהם געווען בטוח, אז איהם וועט געלייגען צו געפירן גען ברוד'ן אין וויטעבסק גופא. ר' אברהם האט שפעטער גענומען די פרוכט קיין וויטעבסק וואו ער האט פארקויפט צו גאנץ הויכע פרייען. ער האט זיך שנעל אָפגעפארטיגט מיט זיינע עסקים און האט זיך ארויסגעלאזט איבער'ן שטאט זוכען ברוד'ן. געדיינקענדיג וואס ברוד האט איהם געהאט דערצעהלט וועגען דער דווינע און דעם טייל שטאט ביי דער דווינע וואו ער האט זיך געהאט אויסגעהאדעוועט, האט זיך ר' אברהם אוועקגעלאזט אין יענעם טייל שטאט צו געפינען ברוד'ן, אבער אהן ערפאלג. ער האט פון ברוד'ן קיין שפור ניט געפונען. ביי די וואס ער האט זיך נאכגעפרעגט וועגען איהם, האט ער אויך גאר ניט געקענט אויסגעפינען. ר' אברהם איז געווען אנטווישט.

ער האט פון דעסטוועגען נאך אלץ ניט אויפגעגעבען די האפנונג, אז ער וועט ברוד'ן דאך ווען געפינען. יענעם זומער איז ר' אברהם'ן אויסגעקומען צו זיין אין וויטעבסק עטליכע מאָל, אבער ער האט וועגען ברוד'ן גאר ניט געקענט דערנעהן.

ר' אברהם האט שוין געהאט באשלאסען צו מאכען א נסיעה צו זיין אמאליגען רבי'ן, ר' אברהם זאכ אין ביעשענקעוויטש און פרעגען זיין עצה, צי זאל ער נאך אלץ ארומזוכען ברוד'ן אדער זאל ער זוכען אימיצען אנדערש פאר אן איידעם. ר' אברהם זאכ איז פאר איהם געווען מעהר ווי א רבי. ער האט ר' אברהם'ן פאקטיש ערצויגען און שפעטער איהם אויך חתונה געמאכט. זיין רבי האט ר' אברהם'ן גע'עצה'ט, אז ער זאל א געוויסע צייט נאך ארומזוכען ברוד'ן און אויב ער וועט אין משך פון דער צייט איהם ניט געפינען, זאל ער דאמאלס טראכטען פון אן אנדער שידוך פאר זיין טאכטער.

זייענדיג אין ביעשענקעוויטש האָט ר' אברהם זיד דערווייל באקאנט מיט א ישיבה בחור וואָס האָט געלערנט אין דער וויטעבסקער ישיבה און האָט געהאַלטען אין דערצעהלען שבחים וועגען דעם ראש ישיבה, דעם יונגען עילוי ר' יוסף יצחק, וועלכער, ווי מיר ווייסען, איז געווען ברוד'ס שוואַגער. דער ישיבה בחור האָט נאָמירליך ניט געוואוסט וועגען דער פארכינדונג צוויי שעה ר' יוסף יצחק'ן און ברוד'ן. ער האָט אויך ניט געוואוסט אז ר' אברהם זוכט ארום אימיצען וואָס איז דעם דאָזיגען ראש ישיבה'ס א שוואַגער. ר' אברהם האָט זיך אָבער באזונדער פאראינטערעסירט אין דעם ראש הישיבה און באשלאָסען אז ווען ער וועט ווידער זיין אין וויטעבסק זאָל ער זיך מיט איהם באקאָנען.

אזוי איז טאקע געווען. אין משך פון דעם קומענדיגען ווינטער איז ר' אברהם'ען ווידער אויסגעקומען צו זיין אין וויטעבסק און בעת ער האָט געהאַלטען אז אויג אויף ברוד'ן, האָט ער דערווייל באשלאָסען צו באקאָנען זיך מיט דעם ראש ישיבה ר' יוסף יצחק'ן. ר' אברהם'ען איז צוערשט נאָר ניט איינגעפאלען צו ריידען מיט ר' יוסף יצחק'ן וועגען ברוד'ן. אָבער עס האָט לאנג ניט גענומען און איז זייערע שמועסען איז אויך געקומען צו רייד וועגן ברוד'ן. ערשט דאמאלס האָט זיך ארויסגעוויזען, צו ר' אברהם'ס פרייד, אז ניט נאָר איז ר' יוסף יצחק ברוד'ס שוואַגער, נאָר אויך אז ברוד געפינט זיך אין וויטעבסק און פיהרט זיך אויף זיין אייגענעם שטייגער, וואָס מיינט, אז ער לערנט און ארבייט געוויסע שטונדען פון טאָג כדי זיך צו דערנעהרען.

ר' אברהם'ס שמחה איז געווען גרויס. ער האָט באלד ערקלעהרט וואָס ער האָט געהאט אין זינען די גאנצע צייט. ר' יוסף יצחק האָט איהם אָבער ערקלעהרט, אז וואָס איז נוגע דעם שידוך, וועט ער דארפן ריידען מיט ברוד'ן אליין. ער האָט שוין געדארפט אליין וויסען, אז ברוד געהערט צו יענע פארשיניגען וואָס לאָזען זיך ניט פון קיינעם בעיאניפלוסען.

אָבער וואו געפינט מען ברוד'ן? די אייגענע קרובים האָבען איהם געזעהן אזוי זעלמען! ר' יוסף יצחק האָט נאָר געוואוסט אין וועלכען בית המדרש ברוד האָלט זיך אויף. איז ר' אברהם אוועק אין יענעם בית המדרש און זיך געזעצט לערנען. עס האָט לאנג ניט גענומען און ברוד איז ערשינען אין בית המדרש. צו ר' אברהם'ס איבערראשונג איז ברוד, וועלכער איז געוויינליך געווען קאלט און צוריקגעהאַלטען, דאמאלס גראָד געווען וואַרעם און האַרציג. ביידע זיינען זיך געפאלען איינער דעם צווייטען אויפ'ן האַלז און געקושט.

— איד האָב דייך די גאנצע צייט אַרומגעזוכט, — האָט ר' אברהם ערקלעהרט, — איד האָב זיך שטאַרק מצער געווען וואָס דו ביזט נעלם גע- וואַרען פון ליאזשנע און ניט איבערגעלאָזט קיין שפור הינטער זיך.

ר' אברהם האָט אָבער שוין מעהר ניט געדארפט קיין ערקלעהרונגען פון ברוד'ן. די פריינדשאפט וואָס ער האָט צו איהם ארויסגעצייגט און די פלוצים'דיגע וואַרעמקייט וואָס ער האָט אין איהם געקענט פיהלען, האָבען עדות געזאָגט, אז ברוד האָט געפיהלט דעם זעלביגען צובונד צו ר' אברהם'ען ווי ר' אברהם האָט געפיהלט צו איהם. ר' אברהם האָט איצט געפיהלט, אז

זיין מיה איז ניט געווען אומזיסט. האט ער אבער געמענט אויך זיין זיכער, אז ברוד וועט זיין וויליג צו טהאן א שירוד?

ער האט וועגען דעם געדארפט רעדען זעהר פארזיכטיג. ברוד'ס שוואגער, ר' יוסף יצחק, האט איהם אויך געהאט געדאטהען אז ער זאל מיט איהם ריידען מיט גרויס פארזיכטיגקייט. ר' יוסף יצחק האט דערוויל אליין פרובירט צוגרייטען ברוד'ן צו דעם שמועס וואס ר' אברהם האט געזאלט מיט איהם האלטען. נראד האט ברוד זיך געלאזט ריידען און ווען דער טאג איז געקומען און ר' אברהם האט איהם ערקלעהרט אז ער וויל איהם פאר אן איידעם, האט ברוד איינגעווייליגט, אבער האט דערביי געשמעלט תנאים וועלכע זיינען געווען כאראקטעריסטיש פאר איהם און פאר דעם דרך אויף וועלכען ער האט זיך געהאט פארנומען.

ב

דער בעל שם און די נסתרים

ברוק'ס באקאנטשאפט מיט די נסתרים— זיין באגעהר צו ווערען זייער מכניס אורח— די תנאים וואס ער האט געשמעלט זיין קינפטיגען שווער, ר' אברהם'ן.

איז משך פון זיינע וואנדערונגען איבער פארשירענע אידישע שטעט— לאד, האט ברוד געהאט די געלעגנהייט זיך צו באקענען מיט א ריחה אידישע פערזענליכקייטען, וועלכע האבען אויף איהם איבערגעלאזט אן אומ-פארגעסליכען רושם. דאס זיינען געווען די נסתרים, וואס האבען אין יענער צייט געוואנדערט איבער אידישע שטעט און שטעטלאך. די דאזיגע נסתרים זיינען געווען פון פארשירענע מינים. עס זיינען געווען צווישען זיי גרויסע נאונים און צדיקים, וואס האבען געוואנדערט פארשטעלמערהייט, אפצורייכטען גלות. דאס זיינען געווען מענשען, וואס האבען געוואלט אפ-קומען אויף דעם עולם התחתון. האבען זיי אויף זיך גענומען פארשירענע סגופים און עונשים אפצוקומען פאר געוויסע עבירות וואס זיי אליין אדער אנדערע זיינען באגאנגען, אדער דורך דעם צו ברענגען א תיקון פאר כלל ישראל.

עס זיינען אבער צווישען די נסתרים אויך געווען אזויגע וואס האבען זיך ארויסגעלאזט צווישען פאלק כרי מיט זייערע גייסטיגע אייגענשאפטען און מדות טובות צו דערהויבען דעם אפגעשטאנענעם אידישען המון גייסטיג און מאטעריעל. נאך איז יאהר תכ"ה האט שוין עקזיסטירט א באשטימטע גרופע פון פארבארגענע צדיקים, וואס האט אויף זיך געהאט גענומען די אויפגאבע צו דערהויבען און פארבעסערען דעם אידישען גייסטיגען מצב. דאס איז געווען נאך איידער דער בעל שם טוב האט אנגעהויבען ווירקען, צו ערשט אליין ווי א נסתר, איז אידישען לעבען. דאס איז געווען אין יענער צייט, ווען די ארימקייט צווישען אידען איז געווען מורא'דיג גרויס. אידען זיינען נאך ניט געקומען צו זיך פון די נזירות ת"ח ות"ט, ווען א סך אידישע קהילות זיינען פארניכטעט געווארען און ווען אין אידישען לעבען איז געווארען א תחו וכו'. צוליב דער גרויסער ארימקייט האבען יונגע

אידישע קינדער נעמוזט טאן עבודת פרך כדי ניט צו זיין קיין לאסט אויף זייערע עלטערען אָדער טאקע מיט זייער ארבייט ארויסגעהאלפֿען זייערע פארארימטע עלטערען.

עס פארשטעהט זיך, אז אין אזא צושטאנד האָבען אידישע קינדער זיך ניט געקענט אָפגעבען מיט לערנען תורה. א סך קינדער זיינען אוועקגע-ריסען געוואָרען פון די חדרים. די ישיבות זיינען ממש אויסגעליידיגט גע-וואָרען. דאָס האָט נעמוזט פיהרען דערצו, אז עס זאָל אויסוואקסען א דור פון עמי הארצים. כאָטש די מעהרסטע פון זיי זיינען געווען פרום, זיינען זיי אָבער געווען ווייט פון תורה. די נסתרים האָבען דערפאר געהאט גאָר א גרויסע אויפגאבע פאר זיך: זיי האָבען אָט די פארגרעכטע, און אין א גרויסער מאָס אויך פאר'יאוש'טע, אידען געהאלטען אין מעורר זיין און ביי זיי ארויסרופען האָפענונג און גלויבען אין זייער אייגענער צוקונפט, ווי אויך אין דער צוקונפט פון דער אידישער אומה. זיינען די דאָזיגע נסתרים געווען לעהרער און וועגווייזער, דערמונטערער און טרייסטער און זייער ווירקונג איז געווען אז אויסערגעווענהליך גרויסע און וויכטיגע.

דער בעל שם טוב איז געבאָרען געוואָרען ערשט אין יאהר תנ"ת. טראַדיציע ניט אונז איבער, אז נאָר אלס אינגעל פון צעהן יאהר האָט ער זיך אָנגעשלאָסען אָן א גרופע פון נסתרים און האָט מיט זיי געוואַנדערט איבער אידישע ישובים, העלפֿענדיג אין אָט דער גרויסער און הייליגער ארבייט צו זעקען און רופען די פשוטע אידען צו עבודת הבורא.

שפעטער, ווען דער בעל שם האָט אָנגעהויבען פארשפרייטען זיין נייעם דרך פון חסידות, האָט ער, ווי מיר ווייסען שוין פון פריהער, צו ערשט אַליין אָנגעפיהרט א גרויסע און פארצווייגטע טהעטיגקייט דורך נסתרים. דער בעל שם האָט געוואָלט פריהער צוגרייטען דעם באַדען און ערשט שפעטער ארויסקומען אין דער עפענטליכקייט מיט דעם דרך החסידות. איד האָב שוין אָנגעוויזען, אז דעם בעל שם'ס כוונה דערביי איז געווען צו ערשט, אלס נסתר, צו העלפֿען אידען אין גשמיות, זיי צוריק צו ברענגען צו מלאכה און ערד-ארבייט און צו אנדערע באשטימטע און זעלבסטשטענדיגע פרנסות. האָבענ-דיג צוגעגרייט דעם באַדען דורך אָט דער דאָזיגער טהעטיגקייט, האָט ער זיך שפעטער מתגלה געווען און זיך אָנגעהויבען פארנעמען מיט דער הייליגער ארבייט צו דערהויבען אידען אין רוחניות.

וועגען דער צייט וואָס דער בעל שם האָט אַליין אומגעוואַנדערט ווי א נסתר, פריהער אלס אינגעל, און שפעטער אלס דערוואקסענער, ווערען דער-צעהלט פארשידענע עובדות. ווי עס איז באקאנט, איז דער בעל שם אין זיין יוגענט א געוויסע צייט געווען א באהעלפֿער און ער אַליין דערצעהלט:

"ווען איד בין געווען א באהעלפֿער, פלעג איך שטארק האַרעווען אריינצוגעבען אין די הערצעלאך פון די קליינע קינדער אהבת אב ואם. איד פלעג די קינדערלאך באשיינפֿערליך אָנווייזען אויף די מידות טובות פון זייערע עלטערען."

דער בעל שם האָט שוין דאמאלס געהאט געזעהן די נויטווענדיגקייט צו שאַפען א גרעסערען און שטארקערען צובונד צווישען קינדער און על-

פערען. די קינדער האבען ניט געזאלט אפגעפרעמט ווערען פון זייערע עלטערען. ווי ביטער עס איז ניט געווען דער גשמיות'דיגער מצב פון די אידען אין יענער צייט און ווי וועניג עלטערען האבען זיך געקענט אפגעבען מיט דער דערצייהונג פון זייערע קינדער, האט דער בעל שם און די אנדערע נסתרים געזאלט שטארקען און דערמוטיגען אידישע הערצער און דערנעהעני טערען דעם אלטען און דעם יונגען דור.

שפעטער, אלס דערוואקסענער, האט דער בעל שם געוואנדערט איבער אידישע ישובים און איז ממש געגאנגען פון הויז צו הויז, אָבער ניט חלילה צו נעהמען נדבות נאר פארקעהרט אויסצומיילען נייסטיגע נדבות, כדי צו שטארקען אידישע הערצער. אָנגעטאָן ווי איינער פון די געווענהליכע אידישע וואַנדערער, האָט מען דעם בעל שם אָפט אָנגענומען, רחמנא לְצַלָּה, ווי איינעם פון די אַרומעלייט וואָס פֿלעגען געהן איבער די הייזער בעטען נדבות. דער בעל שם פֿלעגט דאָן זיך אוועקשטעלען אין גאס און פֿארקלייבען אַרום זיך פשוטע אידען און זיי דערצעהלען מעשיות און פֿארטייטשען פֿאַר זיי מאַמרי חו"ס". ער האָט געהאַט אַ קלאָהרע און ריינע שפּראַך. די וואָס האָבען איהם געהערט, האָבען פֿאַרשטאַנען אַלץ וואָס ער האָט געזאָגט. זיינע רייד האָבען געוועקט און געפֿאַנגען הערצער.

יעדער ספור וואָס דער בעל שם האָט דערצעהלט איז געווען דורכגע-דרונגען מיט אהבת השם און אהבת ישראל. יעדער ספור האָט אַנטהאַלטען אַ גרויסען מוסר השכל. עס האָט געוועקט האָפֿענונג און געשטאַרקט דעם בטחון אין רבונו של עולם.

דער בעל שם האָט ניט געוואַרט ביי די פשוטע אידישע מענשען, די שווער פֿאַרהאַרעוועטע אידישע מענשען, זיינען געקומען צו איהם. ער איז געגאנגען צו זיי, וואו זיי האָבען זיך ניט געפונען. ניט אומעטום איז געווען אַ בית המדרש. ניט אַלע אידען האָבען געהאַט די צייט און געלעגענהייט צו געהן אין בית המדרש דאָרט מתפלל צו זיין און דאָרט צו הערען אַ דבר תורה און מוסר. איז דער בעל שם דערפֿאַר געגאנגען צו זיי און זיי גע-מונטערט און געמוטיגט, זיי געלערענט און געוועקט צו עבודת הבורא.

די דאָזיגע נסתרים, איינשליסענדיג אויך דעם בעל שם, פֿלעגען אויף זייערע וואַנדערונגען איבער אידישע ישובים זיך אויפהאַלטען אין די בתי מדרשים. זיי האָבען דאָרט געשלאָפען און האָבען דאָרט געגעסען פון זייער אַרימען צידה לרד. עס איז דערפֿאַר געווען נאטייליך, אז ברוד, וועלכער איז אַליין געווען א נסתר און האָט זיך תמיד אויפֿגעהאַלטען אין די בתי מדרשים, זאל זיך באַקאַנען מיט די דאָזיגע וואַנדערענדיגע נסתרים. פֿאַר איהם האָבען זיי זיך ניט געדאַרפט באהאַלטען. נאָר אַ סך האָבען אַליין זיך פֿאַר איהם אַנטפֿלעקט אָדער האָבען דורך זייערע רייד, סיי אין דברי תורה און סיי אין דברי חול, איהם געצייגט ווער זיי זיינען געווען. ברוד האָט דערפֿאַר נאָר אַ סך געלערענט פון אַט די נסתרים און עס איז אפילו מעגליך, אז דער דרד פון בעל שם אַליין האָט שוין צו יענער צייט, דורך די דאָזיגע נסתרים, געהאַט דערגרייכט צו איהם.

א סך פון די דאזיגע נסתרים האט ברוד ממש געווען און האט פאר זיי געטהאן פארשידענע שליחות'ן. שוין אין יענער צייט אין ביי ברוד'ן נעץ בארען געווארען דער געדאנק, אז אויב ער וועט האבען די מעגליכקייט, וועט ער זיין הויז מאכען פאר א בית ועד פאר אט די וואנדערענדיגע נסתרים. זיי האבען זיך אלע געדארפט אויפהאלטען אין די בתי מדרשים, שלאפענדיג אויף די הארטע בענק און עסען וואס עס האט זיך געמאכט, דערפאר וואס עס זיינען געווען גאנץ וועניג בעלי בתים וואס זיינען געווען מכניסי אורח. בלויז געהויבענע אורחים, באוואוסטע רבנים, מגידים און פארשידענע משולחים, וואס זיינען געווען באקאנט פאר זייער לומדות און זייער טאלאנט צו דרשנ'ען, האבען געפונען כעלנים וואס האבען זיי גענומען צו זיך אין די הייזער און זיי פארזארגט מיט זייערע באדרעפענישען.

אבער די ארימע, די פארשטויסענע, די וואס האבען פון אויבען אויף זיך מיט גאר ניט געהאט אויסגעצייכענט, זיינען געווען אין נאנצען הילפלאז און זיינען געבליבען ממש אומבאמערקט. קיינער האט זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט. קיינער האט זיי ניט אנגעבאטען קיין נאכטלעגער און קיינער האט זיי ניט געגעבען קיין מאלצייט. יענע וואנדערער, וואס זיינען געגאנגען איבער די הייזער, רחמנא לצלן, האבען אליין זיך פארזארגט, טאקע פון דעם וואס זיי האבען געקראגען, געהענדיג איבער די הייזער. דא און דארט האט א גוט-הארציגע אידישע פרוי אימיצען פון זיי געגעבען א טעלער געקעכטס און אויך א נאנצען מאלצייט. שבתים האבען זיך אזויגע ארימעלייט אוועק געשטעלט אין בית המדרש ביים טיר און גוט-הארציגע אידען האבען ביים פארלאזען דעם בית מדרש, גענומען מיט זיך אן אורח צום טיש. אבער יענע נסתרים, וואס האבען אויסגעקוקט ווי פשוטע וואנדערער און האבען דערביי קיינעם ניט באלעסטונג און ביי קיינעם גאר ניט געבעטען, זיינען פשוט געווען עלול, רחמנא לצלן, צו הונגערען, סידען זיי האבען געהאט זייערע אייגענע קוואלען פון וואס זיך מפרנס צו זיין.

ברוד האט עס גאנץ גוט פארנומען און האט דערפאר גע'חלומ'ט פון דער צייט ווען ער וועט קענען עפענען זיין טהיר טאקע פאר אזויגע נסתרים. ער האט גוט געוואוסט ווי שטארק ער וואלט זיי מהנה געווען שוין מיט דעם וואס ער וואלט זיי אין זיין הויז געגעבען א נאכטלעגער און א מאלצייט, אביסל ווארימס צו דערקוויקען זייערע פארשמאכטע הערצער.

ברוד פלעגט דאמאלס אויך טראכטען ווענען דעם, וואס עס וועט זיין אויב דער אויבערשטער וועט איהם א מאל בענשען מיט אן אייגען הויז, וואו ער וועט קענען אויפגעהמען אורחים ווי ס'באדארף צו זיין. דאס האט גאטירליך געדארפט זיין דאמאלס ווען ער וועט זיין א באווייבטער. אבער דאמאלס וועט עס זיך דאך אינגאנצען ווענדען אן זיין צווייטער העלפט, אויב זי וועט אויך זיין מרוצה צו מאכען זייער הויז פאר א הכנסת אורחים. דער אויבערשטער וועט איהם דארפען צושיקען א ווייב וואס זאל זיין מיט איהם אין איין דעה. ברוד האט גוט געוואוסט דעם מאמר חו"ל, אז "אשה עיניה צרה באורחים" (א פרוי האט א בייז אויג, ווען עס האנדעלט זיך וועגען אורחים). ברוד פלעגט דאמאלס אויך טראכטען ווענען דעם וואס רש"י

זאגט וועגען אונזער מוטער שרה. אפילו זי האט ניט אינגאנצען געטיילט אברהם'ס גוט-הארציגקייט און גרייטקייט צו באדינען אורחים. ווען אברהם האט איהר געהייסען, אז זי זאל פאר די אורחים נעמען "מלח" — זעמעל-מעהל — האט שרה, ווי רש"י זאגט, געזאגט, אז עס וועט זיין גענוג צו נעמען פשוט'ען מעהל . . .

אָט דערפאר האָט ברור, ווען עס איז איהם פאַרגעלעגט געוואָרען דער שדוך מיט ר' אברהם'ס טאכטער, צו ערשט אויסגענומען א תנאי, אז ר' אברהם זאל פאר איהם, נאך דער חתונה אויסבויען א באזונדער הויז און אז ער זאל ניט דארפען וואוינען מיט שווער און שוויגער. ברור האט ר' אברהם'ען דערקלעהרט וואָס עס איז דערביי זיין כוונה. ער האט געוואלט האָבען אז אייגען הויז, כדי ער זאל דאָרט קענען אויפגעהמען אורחים ווי זיין הארץ געלויבט.

ר' אברהם האט צו דעם באלד מסכים געווען. ברור איז נאך אָבער מיט דעם ניט געווען צופרידען.

— איהר מוזט איבעררידען מיט אייער טאכטער, ר' אברהם — האט ברור געזאגט צו זיין קינפטליגען שווער — זי זאל אויך מרוצה זיין אויף דעם, אז אונזער הויז זאל זיין אָפען פאר אורחים. וואָרום נאך א סך וועט זיך עס ווענדען אָן איהר.

ר' אברהם האט אויך מסכים געווען צו דעם און האט ברור'ן צוגעזאגט, אז ניט נאך וועט ער ריידען מיט זיין טאכטער, נאך אויך קען ער שוין אין מאַראַוים זאָגען, וויסענדיג איהר גוט-הארציגקייט, אז זי וועט זיין צופרידען צו מאַכען איהר היים פאר א הכנסת אורחים.

ברור האט דערביי אויך געשמעלט צוויי אנדערע תנאים: ערשטענס, אז ער זאל ניט קריגען פון ר' אברהם'ן קיין נדן און קיין חתונה מתנות, און צווייטענס, אז באלד נאך די שבע ברכות זאל ער מיט זיין פרוי פארלאָזען דעם שווער'ס הויז און זיך מפרנס זיין דורך זיין אייגענער פראצע. זיין פרוי זאל זיין צופרידען מיט דעם וואָס דער אויבערשטער וועט איהם צושיקען און ניט ארויסקוקען צו איהר פאָטער אָדער צו אימיצען אנדערש פון דער משפחה פאר וועלכער עס איז הילף. ר' אברהם איז אויף דעם איינגעאנגען און דער שדוך איז געווען געשלאָסען.

כא.

תורה און מוסר

מען פאָרט אַנקוקען ברוד'ס כלה, — ברור בלייבט לערנען ביז דער חתונה און ווערט באאיינפלוסט פון מוסר-ספרים וועלכע עפענען פאר איהם א נייע וועלט.

אידער תנאים זיינען געשריבען געוואָרען, זיינען קיין ליאָושנע ארונטער-געפאָהרען ברוד'ס שוועסטער און מוהמע אַנצוקוקען דער כלה און בכלל איבערצורידען מיט די מחותנים וועגען אלע פרטים פון דעם שידוך. זי האָבען שוין איצט גענוי געוואוסט וואָס ברור וויל און ווי אזוי ער האט ברעה איינצואַרדענען זיין לעבען נאך דער חתונה. ברור האט ענדליך זיך געהאט

פארטרויט אין זיין שוועסטער און זיין מוהמען. ער האט זיי דערקלעהרט, אז איינע פון די הויפט אורזאכען פאר וואס ער וויל זיך משרד זיין מיט ר' אברהם'ס טאכטער, איז דאס וואס ר' אברהם איז זיך מפרנס פון גערטנעריי. ברוד האט געוואלט נאכטאהן זיין קינפטיגען שווער און זיך אויך אפגעבען מיט גערטנעריי.

זיין שוועסטער און מוהמע האבען דערפאר געוואלט, אז ר' אברהם זאל זיך מתחייב זיין צו בויען פאר ברוד'ן א הויז און איהם באזארגען מיט א שטיקעל ערד כדי זיך צו קענען אפגעבען מיט גערטנעריי, — א זאך וואס ברוד האט טאקע געהאט געלערנט פון ר' אברהם'ן אליין. ר' אברהם איז געווען מרוצה אויף דעם און טאקע דאמאלס, ווען ברוד'ס שוועסטער און מוהמע זיינען געווען אין ליאזשנע, האט ער זיי אנגעוויזען אויף דער שכונה, וואו ער האט זיך אונטערגענומען צו קויפען ערד און בויען א הויז פאר זיין קינפטיגען איידעם. די דאזיגע שכונה האט זיך געפונען עמליכע וויאָרסט פון ליאזשנע. די צוויי פרויען זיינען געווען צופרידען. זיי איז אויך שטארק געפעלען געוואָרען די כלה, רבקה. זיי זיינען צוריקגעקומען קיין וויטעבסק צופרידענע. איצט האט מען נאָר געדארפט ווארטען ביז ר' אברהם וועט קומען קיין וויטעבסק און די תנאים וועלען געשריבען ווערען. דאס איז געשעהן אין א פאר וואכען ארום. לויט די תנאים האט ברוד נאָר געזאלט בלייבען לערנען אין דער ישיבה א יאהר צייט ביז דער חתונה.

אין משך פון אַט דעם יאהר, ווען ברוד האט געהערט די שעורים, סיי פון זיין שוואַגער און סיי פון ר' פלטיאל'ען, האט ער דערווייל נאָך אלץ זיך געפיהרט אויף זיין פריהערדיגען שטייגער. ער האט אפגעגעבען עטליכע שעה אין טאג צו מלאכה כדי זיך צו קענען מפרנס זיין. ער האט געהאָן די שווער-סטע מלאכות. ער האט געטראָגען שווערע משאות און האט געשלעפט טאמטש-קעס. קיין ארבייט איז פאר איהם ניט געווען צו שווער אָדער צו שפּל, אין די שעה'ן וואָס ער האט זיך אפגעגעבען מיט מלאכה, האט ער דערווייל איבער-גע'חזר'ט אויף אויסווייניג אלץ וואָס ער האט געהאט געלערנט. די איבריגע צייט פון טאג און דעם גרעסטען טייל פון דער נאכט, האט ער אפגעגעבען צו תורה.

אזוי איז אוועק דער זומער און עס איז געקומען דער חודש אלול. די שעורים אין דער ישיבה האבען זיך, ווי דער שטייגער איז געווען, אפגעשטעלט. די תלמידים זיינען דאמאלס אָדער זיך צעפאָהרען אהיים אָדער זיינען געזעסען און געלערנט אויף זייער אייגענעם חשבון. ברוד האט דאמאלס געהאט א סך צו לערנען און צו איבער'חזר'ן דאָס וואָס ער האט געהאט געלערנט פריהער. ער האט אָבער איצט אויך זיך גענומען צו א נייעם למוד, אויף וועלכען זיין שוואַגער, ר' יוסף יצחק, האט איהם אנגעוויזען און עס אויך פאר איהם מסדר געווען. דאָס איז געווען דער למוד פון מוסר. ברוד האט מיט גרויס התמדה זיך גענומען לערנען אזוינע מוסר ספרים ווי "שערי תשובה" פון רבי יונה. דעם "שער התשובה" פון דעם ספר "ראשית חכמה" און "הלכות תשובה" און דאָן אויך די מסכת "ראש השנה" און מסכת "יומא".

די מוסר ספרים האבען אויף ברוד'ן געמאכט א גוואלדיגען רושם. זיי האבען פאר איהם פאקטיש געעפענט א נייע וועלט. אין זיין הארצען האט זיך

אָנגעצונדען א פּייער וואָס האָט נאָך פּריהער דאָרט נישט געהאט געברענט כּרוך איז ביז דאמאלס געווען, אזוי צו זאָגען, א קאלטער און צופיעל באַר רעכענטער מענש. ביי איהם האָט געארבייט מעהר דער מח ווי דאָס הארץ. אלץ איז ביי איהם געווען מיט א מאָס און א חשבון. די סטרונעס פון זיין הארץ זיינען נישט אָנגעריהרט געוואָרען. די טיפענישען פון זיין נשמה זיינען נישט דערנרונטעוועט און אויפגעשטורעמט געוואָרען. זיינע תּפּלות זיינען נישט געווען גענוג שטורעמדיג, נישט גענוג פּייער־פּלאַמעדיג. זיין גאנצער ארט לעבען, כאַטש אזוי צדקות/דיג און אזוי זעלבסט־אָפּפּערוויליגדיג, איז אַבער, נאָך אלעם דעם, גענאנגען צו גראַדליניג און צו פּשטות'דיג, אז כּרוך זאָל זיך באמת קענען דערהויבען צו יענע הויכע מדרגות צו וועלכע דער אמת גרויסער צדיק האלט תמיד אין קלעטערען.

ערשט איצט, אז כּרוך האָט אָנגעהויבען לערנען און זיך פארטיפּען אין די מוסר ספרים, האָט ער אָנגעפאנגען קוקען אויף זיין פּריהערדיגען ארט לעבען מיט א געפיהל פון שפּלות. ער האָט אָנגעהויבען צווייפלען אין זיינע אייגענע מידות. ער האָט זיך געוואונדערט אויב ער איז נאָך ביז דאמאלס כּכלל געווען אויפ'ן ריכטיגען דרך און אויב ער האָט כאַמת געקענט האַבען די כּוונות ביי עבודת הבורא וואָס אן אמת־פּיהלענדיגער איד דארף האַבען. כּרוך האָט געלערנט תורה מיט גרויס התמדה. ער האָט זיך באמיהט אַפּצוהייטען אלע מצוות פון דער תורה. אַבער, האָט ער געפּיהלט, עפעס האָט נאָך אין איהם געפּיהלט. דורך די ספּרי מוסר איז ער געקומען צו דער מסקנא, אז ער דארף זיך אַפּגעבען חשבון הנפש. אַט פּלעגט ער תמיד פון דאָס לעצטע, וואָס ער האָט געהאט, געגעבען צדקה. ער האָט זיין לעצטען ביסען ברויט זיך געטיילט מיט אן אַרימאן. ווען כּרוך האָט געזעהן א בעל מום, א קאליקע, א כלינדען, א טויבען אָדער סתם איינעם וואָס איז געווען היפּלאָז, האָט ער איהם באדיענט מיט אלץ וואָס ער האָט געקענט. נישט זעלטען האָט כּרוך זיך באטייליגט אין א מנין צו זאָגען תהילים פאר חולאים און סתם אן עת צרה. אַבער די אלע זאכען האַבען איהם איבערגעלאָזט קאלט. זיי האַבען נישט אויפגעצייטערט זיין הארץ און האַבען נישט אויפגעברויזט זיין נשמה. כּרוך האָט ערשט דורך די מוסר ספרים אָנגעהויבען באגרייפּען אז אלץ וואָס ער האָט ביז דאמאלס געטהאָן, האָט איהם נאָך נישט געהאט געבראכט צו שלמות. אז ער האָט געטהאָן זאכען נישט מיט'ן הארצען, נישט מיט דער נשמה, נאָר מיט'ן מח, ווי איינער וואָס איז כלוין געלערנט געוואָרען ווי צו טהאָן זאכען, גאָר נישט טראכטענדיג און גאָרנישט פּיהלענדיג פאר וואָס מען דארף אַט די אלע זאכען טהאָן.

די מוסר ספרים האַבען אין כּרוך'ן אָנגעצונדען א נייעם פּייער. זיין פּריהערדיגע קאלטקייט איז פארשוואונדען ווי שניי ווען די זון הויבט אָן ווארעמען אין פּריהלינג. ער איז געוואָרען א סך פּיהלענדיגער, א סך ווייכער און צוגענגליכער. סיי אין לערנען, סיי אין טהאָן א מצוה און סיי אין תּפּלה האָט ער איצט געפּיהלט א נייעם טעם, אז אינערהויבען, א טיעף־פּיהלענדיגע מענשען און געשעהענישען און האָט געקענט פארנלייכען זיינע פּריהערדיגע באציהונגען צו ער איז פּריהער נאָך נישט געווען אויפ'ן אמת'ען דרך.

ברוך האָט זיך אין זיינע געדאנקען ספעציעל אָפגעשטעלט אויף געוויסע פאסירונגען פון זיין ניט־לאנגזאָניגער פארגאנגענהייט.

דאָס איז געווען דאמאלס ווען ער האָט זיך געפונען אין יאנאוויטש. ער איז געזעסען אין בית המדרש און געלערנט. פלוצים איז די לופט אויפגע־טרייסעלט געוואָרען פון א האַרצרייסענדיגען געוויין. א מאן און א פרוי זיינען אריינגעלאָפּען אין בית המדרש און האָבען זיך געוואָרפּען צום ארון הקודש און אָנגעהויבען בעטען און רופען צום רבונו של עולם, אז ער זאָל זיך דערבארע־מען און ראטעווען זייער טאָכטער פון טויט.

נאָך מענער און פרויען זיינען אָנגעקומען אין בית המדרש און זיי האָבען מיטגעהאַלפּען טאטע־מאמען אין זייערע תפלות פאר זייער טאָכטער. מען האָט זיך געשטעלט זאָגען תהילים פאר דעם אָפּגענעם ארון קודש. אלע האָבען זיך באטייליגט אין דעם צער פון די עלטערען.

ברוך האָט זיך פון דער זייט צוגעקוקט און זיך צוגעהערט צו די תפלות און געוויינען. ער האָט נאטירליך מיטגעפיהלט דעם צער פון די דערשלאָגענע און באטריבטע עלטערען. אָבער די סטרוגעס פון זיין הארץ האָט עס ניט געהאט אָנגעריהרט. ער האָט זיך ניט געפיהלט אויפגעטרייסעלט פון דער טראַג־געדיע פון אידישער טאטע־מאמע. וואָרים ברוך איז געבליבען זיצען ביי דער אָפּגענער גמרא און האָט ווייטער געלערנט ווי דער גאנצער ענין וואָלט מיט איהם ניט געהאט קיין שייכות. ער האָט געהאלטען, אז זיין לערנען איז וויכ־טיגער פון אלץ. בכלל זיינען עס געווען פרעמדע מענשען וועמעס צער איז ניט געווען זיין צער.

ברוך איז אפילו געבליבען קאלט אויך דאמאלס ווען אימיצער איז אריינגעלאָפּען אין בית המדרש און געלאָזט וויסען, אז די קראנקע טאָכטער גוסס'ט. די מוטער האָט גע'חלש'ט, אומפאלענדיג אויפ'ן דיל. דער פאטער האָט מיט נאָך א גרעסערען געוויין אָנגעהויבען קלאפען דעם קאָפּ אָ ארון קודש און געריסען די האָר פון זיין ווייסען קאָפּ. די יללה פון די אנדערע אין בית המדרש איז געגאנגען ממש עד לכ השמים. ברוך איז נאָך אלץ גע־בליבען זיצען ביי דער גמרא און האָט מיט זיין געוויינליכער געמיטליכקייט ווייטער געלערנט.

ברוך האָט שפעטער זיך דערוואוסט אז די עלטערען וואָס זיינען געקומען אין בית המדרש מתפלל זיין, פאר זייער טאָכטער, זיינען געווען פון די סאמע "פני" פון שטאַט. זיי זיינען געווען כאסאנט פאר זייער גוטהארציגקייט און פאר זייערע אנדערע מידות טובות. א סך יאָהרען זיינען זיי געווען קינדער־לאָזן. זיי זיינען געפאָהרען צו גוטע אידען און האָבען געטהאָן פארשידענע סגולות. ביז דער אויבערשטער האָט זיי געבענשט מיט א בת יחידה.

אַט די בת יחידה איז געווען זייער טרייסט אין לעבען. זיי האָבען איהר ערצויגען אויפ'ן פיינסטען אופן, איינפלאַנצענדיג אין איהר אלע שעהנע מידות מיט וועלכע א כשר'ע אידישע טאָכטער דארף זיך אויסצייכענען. איז זי געווען א טרייסט צו איהרע עלטערען און א בענשונג פאר אלע אנדערע אין יאנאוויטש. גרויס איז געווען די שמחה פון טאטע־מאמע ווען זייער טאָכטער איז אויסגעוואקסען און די צייט איז געקומען אז מען זאָל איהר אָנהויבען ריידען שידוכים. א שעהן, בעל־הבית'יש הויז, האָבען די עלטערען פאר זייער טאָכטער

נאטירליך געוואָלט האָבען א שידוך וואָס זאָל זיין פאסיג פאר זייער שטאנד. האָבען זיי אויפגעזוכט א מיוחס און א בן תורה. תנאים זיינען געשריבען געוואָרען און דער טאָג פון דער חתונה איז באשטימט געוואָרען אין צוויי חדשים ארום. אין הויז האָט מען זיך שוין געהאלטען אין גרייטען צו דער חתונה. מען האָט שוין געהאלטען אין נייגען דער כלה'ס חופת-קלייד. נאנץ יאנאוויטש און אפילו די שטעטלאך ארום האָבען גערעדט וועגען דער קומענדיגער דיגער גרויסארטיגער חתונה אויף וועלכער עס האָבען זיך געזאָלט צוזאמענפאָרען די געהויבענסטע מחותנים.

און פלוצים האָט זיך די כלה אוועקגעלייגט א קראנקע. פון אַנפאנג האָט מען נאָך געמיינט, אז אין א טאָג אָדער צוויי וועט זי צוריק ווערען געזונט. אָבער אנשטאט דעם איז זי געוואָרען ערגער פון טאָג. מען האָט געזעהן, אז זי געהט ממש אויס. נאָך א טאָג און נאָך א טאָג און זי האָט פשוט געהאלטען ביי דער נסיכה. איז אין יאנאוויטש געוואָרען א רעש. מען איז געלאָפֿען אויפ'ן בית עולם מעסטען פעלד. מען איז אויך געלאָפֿען אין בית המדרש און געפאלען אין ארון הקודש.

עטליכע טעג זיינען פאראיבער און ברוד האָט פון זיין שטענדיגען ווינקעל אין בית המדרש, וואו ער איז געזעסען און געלערנט, באמערקט ווי אין בית המדרש גרייט מען טישען און מען שטעלט משקה און אַלערליי צובייסענס. א גרויסער עולם האָט זיך געהאלטען אין צוזאמענקלייבען. ווען טאטע-מאמע פון דער קראנקער טאָכטער, פאר וועמען מען האָט פעלד געמאַסטען און מען איז ארון הקודש געפאלען, זיינען געווען אין סאמע גענטער פון דער שמחה וואָס אין בית המדרש געפראוועט געוואָרען. ברוד האָט זיך דער-וואוסט, אז די שמחה איז צוליעב דעם וואָס אָט דאָס קראנקע מיידעל איז געזונט געוואָרען. די תפלות האָבען געהאַלפֿען. א רפואה שלמה איז איהר געשיקט געוואָרען. איצט האָט די חתונה געקענט פאַרקומען אין דער באשטימטער טער צייט. טאטע-מאמע האָבען מיט פרייד געקענט פיהרען זייער טאָכטער צו דער חופה.

איז אָט די שמחה אין בית המדרש געווען א פאַרשפיעל צו דער נאָך גרעסערער שמחה וואָס האָט געזאָלט קומען שפעטער — די חתונה. נאנץ יאנאוויטש, קינד און קייט, האָבען זיך באטייליגט אין דער גרויסער שמחה. עס איז געווען אלעמענס שמחה. עס איז ניט געווען נאָר די שמחה פון טאטע-מאמע. יעדער אין יאנאוויטש האָט געפיהלט ווי ער אָדער זי וואָלט אליין געהאט א חלק אין דער שמחה.

נאָר ברוד האָט זיך געפיהלט ווי א פרעמדער, ווי איינער וועמען דאָס אלץ איז ניט נוגע און האָט מיט איהם ניט קיין שייכות. וואָרים ברוד איז געבליבען קאלט און רוהיג, און ווען אין בית המדרש איז געוואָרען א טומעל פון דעם פרעהליכען עולם וואָס האָט זיך באטייליגט אין דער שמחה, האָט ברוד זיך פארקליבען אין דעם שטיבעל כיים בית המדרש כדי ניט געשמערט צו ווערען אין זיין לערנען. ברוד האָט דאָרט געלערנט מיט זיין שטענדיגער התמדה און דאָס מינדעסטע ניט געפיהלט די שמחה וואָס איז אַנגעגאנגען אין בית המדרש.

איצט, אז ברוד האָט דערפיהלט א נייעם צוגאנג צו זאכען דורך די

ספרי מוסר, האט ער נאָר געקענט זיך מאַכען פאַרוואָרפען פאַר זיין אַמאָליגער קאַלטקייט און אָפּגעשטאַנענקייט. ער האָט עס נאָר געקענט דערקלעהרען דער־מיט וואָס פּריהער האָט ער נאָך ניט געהאַט זיך דערהויבען צו די ריכטיגע מדרגות. ער האָט זיך דורכאַויס געלאָזט באהערשען פון מח, איבערלאָזענדיג זיין האַרץ און נשמה קאַלט. איצט, אָבער, האָט ער שוין אידישקייט אויך געפיהלט מיט'ן האַרצען און מיט דער נשמה. ברודר האָט אָנגעהויבען פּיחלען אַז ערשט איצט הויבט ער אָן גרייכען שלמות.

כ.ב.

דער פּרעהליכער קבצן

פון וואָנען די דאָזיגע פּרעהליכקייט האָט זיך גענומען. — דער גרויסער בחון אין אויבערשטען. — וואָס ברודר האָט געלערענט דערפון.

די ווירקונג וואָס די מוסר־ספרים האָבען געהאַט אויף ברודר'ן איז געווען זאָא, אַז ער האָט זיך אַליין אָנגעהויבען וואונדערען ווי אזוי ער האָט פּריהער געקענט אויסקומען אָהן זיי. ער האָט כסדר געהאַלטען אין מאַכען פאַרגלייכען מיט דעם ווי אזוי ער האָט זיך באַצויגען צו מענשען און זייערע נויטען און איבערלעבונגען אין דער פאַרגאַנגענהייט. ברודר האָט זיך גע־האַלטען אין אָפּגעבען השבון הנפש. ער האָט באַזונדער זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ פאַסירונג פון וועלכער ער האָט איצט געוואָלט ציהען אַ גאַנץ אנדער מוסר השכל ווי דאַמאַלס ווען דאָס איז געשעהן.

דאָס איז פאַרגעקומען דאַמאַלס ווען ברודר איז געווען אין דאַבראַמיסל צום צווייטען מאל. עס איז געווען ערב פסח ווען אלע אידען זיינען שטאַרק טרוד מיט צוגרייטען זיך פאַר'ן היליגען יום טוב. אין דאַבראַמיסל האָט געוואוינט אַ איד מיט'ן נאָמען ר' אַבראַם בנימין. איז ער געווען אַ יודע ספר וואָס האָט זיך פּערנס געווען מיניעת כּפּיו. ער האָט געצויגען זיין פּרנסה פון דעם וואָס ער פּלעגט רייניגען און סאַרטירען וואָל. דאָס איז אַ שווערע מלאכה פון וועלכער מען קען ניט ווערען קיין עושר. אָבער ר' אַבראַם בנימין האָט קיינמאַל ניט געזוכט קיין עשירות. ער איז געווען אַ מסתפּק במוטע און איז געווען צופּרירען וואָס ער האָט געקענט פאַרדיענען אויף ברויט פאַר זיין משפּחה. אַ משפּחה האָט ר' אַבראַם בנימין געהאַט נאָר אַ גרויסע, קודם כל איז ער געווען אַ מטופּל פון זיבען קינדער. דאָן האָט ער געהאַט ביי זיך זיין טאַטע־מאַמע וועלכע, זיינען אויף דער עלטער געווען הילפּלאָז, און אויך זיין שווער און שוויגער. מיט אזוי פּיעל מיילער צו קאַרמענען, פאַרשטעהט זיך, אַז איז הויז איז געווען קוים אויף אויסקומעניש.

ניט קומענדיג אויף דעם מצב אין וועלכען ר' אַבראַם בנימין האָט זיך געפונען און מיט וועלכער מאַטעריניש עס איז איהם אָנגעקומען דאָס שטיקעל ברויט, האָט ער פון דעסמוועגען זיין עלטסטען זוהן, וועלכער איז שוין געווען אַ בחור'ל פון פּופּצען יאָהר, ניט גענומען צו דער אַרבייט איהם אַרויסצו־העלפּען, נאָר האָט איהם געשיקט אין אַ ישיבה צו לערנען תּורה. זיינע אנדערע

קינדער האט ער אויך געשיקט לערנען. ר' אברהם בנימין האט אליין גע-
טראגען דעם גאנצען עול צו באזארגען מיט פרנסה זיין גרויסע משפחה.

ניט סוקענדיג אויף דעם וואס ער איז געווען אליין און ארימאן און
האט געהאט אויף זיך אזא שווערען פאק, האט ר' אברהם בנימין פון דעסטווע-
גען אויך תמיד געגעבען צדקה מיט א ברייטער האנד. זיין הויז איז תמיד
געווען אפען פאר ארימע לייט, וועלכע האבען דארט געפונען א נאכטלעגער
און געקראגען א מאלצייט צו זעטיגען זייער הונגער.

איז גאנץ דאבראמיסל האט מען געוואוסט וועגען דער ארימקייט און
גלייכצייטיג גוטסארציגקייט פון דעם דאזיגען ר' אברהם בנימין'ען. ער האט
קינמאל ניט געוואלט אַנקומען צו קיינעם פאר קיין הילף. אפילו קיין גמילת
חסד האט ער ביי קיינעם ניט פארלאנגט. אויב עס האט איהם ווען ניט איז
אויסגעפעהלט געלד, האט ער פאר'משכונ'ט דאס לעצטע וואס ער האט געהאט
איז שטוב. האט מען שוין געוואוסט אין דאבראמיסל, אז ר' אברהם בנימין
האט פאר'משכונ'ט און פארקויפט אפילו די קישענס פון צוקאפּענס. ער האט
אויך געהאט פארקויפט די שבת'דיגע לייכטער און זיין ווייב האט געבענשט
ליכט אין א מנורה וואס זייער עלטערער זון האט געהאט אויסגעקאמטען
פון ליים. ר' אברהם בנימין'ס פלוג'טע ווי אויך ר' אברהם אליין, און אלע
אנדערע בני בית, האבען זיך געצאצקעט מיט אט דער ליימענער מנורה ווי
דאס וואלט געווען א יקר המציאות.

אלע האבען געוואוסט אז ר' אברהם בנימין'ס ערשטע זאגן איז צו שפיי-
זען זיינע עלטערען און זיין שווער און שוויגער. נאך זיי זיינען געקומען זיין
ווייב און קינדער. ער אליין איז תמיד געווען צו לעצט. ער האט ניט גענעסען
אידער די אנדערע זיינען געווען זאט.

ניט סוקענדיג אויף זיין ארימקייט און אויף זיין שווערען לעבען בכלל,
איז ר' אברהם בנימין דאך תמיד געווען פרעהליד און גוט אויפגעלייגט. אז
מען פלעגט איהם פרעגען וואס ער מאכט און ווי ס'געהט איהם אין דער
פרנסה, פלעגט ער ענטפערען אזוי:

— וואס איז דען דא צו זארגען? מיין בחור שלמה'קע לערנט אין דער
ישיבה, דוד אריה און חיים אליהו לערנען אין חדר און דאס קליינווארג לערנט
זיך ווי אונטערצוהונגערען . . .

ר' אברהם בנימין אליין פלעגט דאס זאגען מיט א פרעהליכקייט און א
גוטמוטיגקייט וואס פלעגט איבעראשען. ער האט דערביי ניט געצייגט די
קלענסטע מאס פון ביטערקייט. ער פלעגט דאן צולייגען, ווי ער וואלט מיט דעם
געוואלט צייגען אז ער האט דאך אויף וועמען זיך צו פארלאזען:

— נאך וואס איז דא צו דאגה'ן? מיר האבען א גרויסען גאט אין
הימעל. ער וועט שוין זארגען פאר מיר, פאר מיינע בני בית און פאר כלל ישראל.
ר' אברהם בנימין פלעגט אויך זיך וויצלען אויף זיין אייגענעם חשבון.
ער פלעגט זאגען, אז ער איז שטארק אפגעהיט אין דער מצוה פון אסרו חג
וואס איז נוגע דאס פאסטען פון מאנטאגס און דאנערשטאגס. עס הייסט,
אז א חויז מאנטאגס און דאנערשטאגס דארף ער אויך אונטערפאסטען
דינסטאגס און פרייטאגס.

פון דעסטוועגען האבען אלע אין דאבראמיסל געוואוסט, אז אויב עס איז

דאָ אַ פּרעהליך הויז אין שטעטל איז עס געווען ביי ר' אברהם בנימין'ען. פרייטאג-צורנאכט, אז מען איז פארבייגעגאנגען זיין הויז האט מען ערשט געקענט פיהלען וואס אזוינס עס איז עונג שבת. דאס הייעל איז וועלכער ר' אברהם בנימין האט געוואוינט איז געווען ביז די פענסטער פארזונקען איז דער ערד. די ווענט זיינען געווען אונטערגעשפארט מיט שטיקער האלץ, אז זיי זאלען ניט איינפאלען. פון דעסטוועגען זיינען די שויבען פון די פענסטער געווען ריין. די ווענט אינעווייניג זיינען געווען אויסגעקאלכט. אויפ'ן טיש איז געווען אויסגעשפדייט א וויסער טישטוך און דריי וואקסענע ליכט האבען שטאלץ און פרעהליך געברענט אין דער לימענער מנורה. די צוויי זקנים און צוויי זקנות, ר' אברהם בנימין'ס טאטע-מאמע און שווער און שוויגער, זיינען געזעסען אויבען אן ביים טיש און ר' אברהם בנימין, זיין ווייב און קינדער זיינען געזעסען ארום זיי. אויפ'ן טיש איז געשטאנען א גרויסע שיסעל מיט ווארעם וואסער אנטשטאט זופ. שטיקלאך ברויט זיינען געווען פארטיילט צוויי שעה די וואס זיינען געזעסען ארום טיש. זיי האבען געגעסען דאס ברויט און פארזופט מיט'ן ווארעמען וואסער און האבען דערביי מיט גרויס התלהבות גע-זונגען זמירות ווי זיי וואלטען געהאט געגעסען די בעסטע שבת'דיגע מאכלים.

עס איז געווען איינמאל א נאכמיטאג. ברוד איז געווען אליין אין בית המדרש. פלוצים האט זיך דערהערט א געשריי און א טומעל. אין בית המדרש האבען זיך אריינגעלאזט מענשען. א צוויי-דריי געזונטע אידען האבען אריינגעטראגען א אידען וועמעס פנים איז געווען שטארק פארבלוטיגט און עס האט אויסגעקוקט ווי ער וואלט געווען האלב טויט. מענשען האבען געליארעמט און געוויינט. עס האט זיך ארויסגעוויזען אז אט דער צעבלוטיגטער און האלב-טויטער איז געווען ניט קיין אנדערער ווי ר' אברהם בנימין.

וואס האט דען פאסירט? ווי ברוד האט זיך דערוואוסט איז ר' אברהם בנימין געווען אויפ'ן וועג קיין באבינאוויטש, וועלכע געפינט זיך ניט ווייט פון דאבראמיסל, א פאר ווארסט פון דאבראמיסל האבען אידישע דורכ-פאהרער געפוגען ר' אברהם בנימין'ען ליגענדיג א צע'הרג'עטען, אונטער א בוים. קיינער האט ניט געוואוסט גענוי וואס ער האט פאסירט. ר' אברהם בנימין איז געווען אזוי צושלאגען, אז מען האט פון איהם גאר ניט געקענט ארויסבאקומען. מען האט איהם באלד צוריקגענומען אין דאבראמיסל און אזוי ווי דער בית המדרש איז געווען א סך געהענטער ווי זיין אייגען הויז, האט מען איהם אריינגענומען אין בית המדרש.

באלד איז זיך אהין אנגעלאפען דאס גאנצע שטעטל. דער טומעל און די געשרייען זיינען געווארען גרעסער. עס איז אנגעקומען דער רופא פון שטעטל און ער האט אנגעהויבען באטראכטען דעם צושלאגענעם ר' אברהם בנימין'ן. ער איז גאר ניט געווען טויט. אבער דער רופא איז אויך ניט געווען זיכער אויב ער וועט לאנג ציהען. דער עולם האט אנגעהויבען זאגען תהילים פאר ר' אברהם בנימין'ען. אויך ברוד האט זיך באטייליגט אין זאגען תהילים. אבער, ווי ברוד האט געדיינקט, איז זיין הארץ ניט געווען דערביי. עפעס האט ער ניט געפיהלט דעם גרויסען צער וואס אנדערע האבען דערביי געפיהלט. ער האט זיך גאר דאמאלס באטראכט ווי ער וואלט געהאט געהערט צו אן

אנדער וועלט — א וועלט אין וועלכע ער האט זיך געפונען איינער אליין
און איז געווען אפגעשלאסען און אפגעזונדערט פון אלע איבריגע מענשען.

איצט האט ברוד געקענט באגרייפן דעם גרויסען פעהלער זיינעם פון
יענער צייט. ער האט געדארפט מעהר פיהלען דעם צער און דעם וועהטאג
פון אזא אומגליק ווי דער וואס האט געהאט פאסירט מיט ר' אברהם בנימין'ען.
עס האט איהם געדארפט מעהר אויפרודערען אינערליך. עס האט געדארפט
מעהר אנריהרען די סטרונגעס פון זיין נשמה. ער האט ניט געדארפט ווארטען
ביז עס וועט ווערען א יללה אין בית המדרש און אז אימיצער פון עולם זאל
איהם רופען זאגען, צוזאמען מיט אנדערע, תהילים. ברוד האט שוין איצט
געקענט באגרייפן אז ער האט געזאלט אליין פיהלען דעם צער פון אז
אנדער אידענט אומגליק. דער וועהטאג פון איין אידען האט אויך געדארפט
זיין דער וועהטאג פון א צווייטען אידען.

ברוד האט איצט זיך ווייטער דערמאנט אן דעם וואס אין דאמאלס פאר-
געקומען מיט ר' אברהם בנימין'ען. צוויי מעתלעת אין ר' אברהם בנימין
אפגעלעגען, שוועבענדיג צווישען לעבען און טויט. הארצייסענדיג איז געווען
די סצענע ווען זיינע בני בית זיינען געקומען אין בית המדרש און דערועה!
פאר זיך דעם צושלאגענעם און האלבטויטען ר' אברהם בנימין. עס זיינען
געקומען זיין טאטע-מאמע, זיין שווער און שוויגער, און זיין ווייב און סיני-
דער. זיי האבען דעם חולה ארומגערינגעלט און די יללה איבער'ן בית המדרש
איז געווארען גרעסער.

עס איז געווען א סברא אז מען זאל דעם נוסס'ן ר' אברהם בנימין'ען געה-
מען צו זיך אהיים. דער רופא, וועלכער האט אויספרובירט אלע תחבולות
איהם צו העלפען, האט אבער געזאגט, אז עס וועט זיין בעסער, אז מען זאל
דעם חולה ניט ריהרען פון ארט. די אנדערע אידען האבען סתם געהאלטען.
אז אויב ר' אברהם בנימין וועט בלייבען אין מקום קדוש, וועט עס אליין זיין
די בעסטע גולת פאר איהם. דער עולם האט דערווייל ניט אויפגעהערט זאגען
תהילים פאר איהם. זיין ווייב, זיינע קינדער, זיין טאטע-מאמע און זיין שווער
און שוויגער האבען אייגענליינט וועלטען ביים אפענעם ארון קודש. אין בית
המדרש איז מעהר ניט געווען קיין מנוחה. אלע דארט זיינען געווען באזארגט
איבער'ן חולה, וועלכער האט קוים געצייגט סמנים פון לעבען.

ברוד איז דערווייל אומגעגאנגען ווי אין עולם התהו. ער האט זיך ניט
משתתף געווען אין דעם צער וואס אלע אנדערע האבען געפיהלט און ער
האט אויך ניט געקענט זיך צוריקציהען אין זיין אייגענער וועלטעל און זיך
צוריק פארטייפען אין לערנען. עס איז אין בית המדרש געווען צו טומעלדיג
אז ער זאל זיך קענען פארטייפען אין לערנען.

נאכדעם ווי ר' אברהם בנימין איז אפגעלעגען א פאר מעתלעת אין א
נסים-חושטאנדי, האט ער פלוצלינג געעפענט די אויגען און האט אנגעהויבען
אטעמען פרייער. ער האט געבעטען, אז מען זאל איהם דערלאנגען אביסעל
וואסער זיך צו דערפרישען. עס איז געווען סלאך, אז ר' אברהם בנימין האט
זיך געראטעוועט פון טויט און איז צוריק געווען צווישען די לעבעדיגע.
די בשורה אז ר' אברהם בנימין איז ארויס פון סכנה, האט זיך שנעל
פארשפרייט איבער'ן שטאט. אין בית המדרש זיינען זיך ווידער אנגעלאמטען

מענשען. די שמחה איז געווען גרויס. מען האט געפיהלט ווי דאָ וואַלט גע-
שעה א נס. די פרייד פון דער משפחה איז גאָר געווען אין לשערה.
אויב דער רופא האט איצט געזאגט אז דאָס איז אלץ געשעהן דורך זיינע
תחבולות, זיינען אבער אלע אנדערע געווען זיכער, אז ר' אברהם בנימין
איז געראטעוועט געוואָרען דורך דעם וואָס מען האָט פאר איהם די גאנצע
צייט מתפלל געווען. איצט האָט מען איהם שוין געקענט אוועקנעהמען פון
בית המדרש און איהם בריונגען צו זיך אהיים.

איז א פאָר טעג ארום האָט מען זיך געדארפט זעצען צום סדר און ר'
אברהם בנימין האָט שוין געקענט זיצען ביים טיש און צוזאמען מיט זיינע
בני בית פראווען דעם יום טוב מיט דער געוויינליכער, און אפשר גאָר גרע-
סערער, פרייד וואָס מען האָט שטענדיג געפיהלט ביי איהם אין הויז. די
פרייד מיט ר' אברהם בנימין'ס געוונט ווערען איז אָבער געווען פאר גאנץ
דאבראמיסל. אלע האָבען זיך משמח געווען וואָס דער דאָזיגער איד איז נצול
געוואָרען פון טויט.

ברוך, וועלכער האָט פריהער ניט געפיהלט פולקאָס דעם צעה, האָט
דערנאָך אויך ניט פולקאָס געפיהלט די שמחה. ער איז בכלל ניט געווען קיין
שותף אינ'ם לעבען פון די אידען פון דאבראמיסל אָדער פון די אידען פון
אלע אנדערע שטעט און שטעטלאַך. ער איז געווען אָפגעזונדערט פון אלע-
מען. ער האָט געהאט זיין אייגענע און אָפגעשלאָסענע וועלט. איצט אָבער,
איז געווען אנדערש. ברוך האָט שוין געוואוסט אז ער איז אריין אין א נייער,
איז א מעהר פיהלנדער וועלט. איצט האָט ער ניט גאָר געפיהלט מיט'ן
קאָפּ, משיג געווען מיט'ן שכל, גאָר האָט געפיהלט מיט'ן הארצען און מיט
דער נשמה. דער אינערליכער מענטש איז איהם האָט אָנגעהויבען קומען צום
אויסדרוק. געפיהל האָט זיך אָנגעהויבען באהעפטען מיט שכל און געדאנק
און ברוך האָט ערשט איצט דערפיהלט, אז ער איז געוואָרען א גאנצער, אז
אינהייטליכער מענטש. די ספרי מוסר האָבען איהם געבראכט אויף א נייעם דרך.

כג.

פאר'ן גוף און נשמה

דער מערקווירדיגער שמש פון יאנאוויטש וואָס האָט אויף ברוד'ן געמאכט א גרויסען
רושם מיט זיינע מדות — דער בית מדרש אויפ'ן מאַרק

א גאנץ ווינטער האָט ברוך געלערנט לויט דעם סדר וואָס זיין שוואַגער,
דער ראש ישיבה, ר' יוסף יצחק, האָט פאר איהם צוגעגרייט. ער האָט געלערנט
א סך גמרא און אויך א סך תנ"ך, משנה און רמב"ם מיט פארשידענע פרושים.
צוזאמען מיט די מוסר ספרים, וואָס ער האָט ווייטער געלערנט מיט גרויס
חשק, האָט ער זיך איצט געפונען אין א פולשטענדיג הארבאנישע וועלט.
איז דערזעלביגער צייט האָט ער אויך ניט פארפעהלט טאַגניטעגליך אוועקצו-
געבען עטליכע שעה פאר מלאכה פון וואָס ער האָט געצויגען זיין חיונה.
אז דער ווינטער איז געווען פאָראַיבער און פסח איז שוין געווען גאָהענט.
האָט ברוך פארלאָזט וויטעבסק און זיך געלאָזט אין וועג אריין. זיינע קרובים,

באזונדער זיין שוועסטער און שוואגער, האבען איהם געוואלט האבען פסח ביי זיך. ברוד האט אבער געזאגט, אז ער האט אנדערע פלענער. ער האט שוין געהאט באשלאסען צו זיין פסח ערגעץ אנדערשוואו.

וויסענדיג אז ער וועט אין ניכען דארפן חתונה האבען און אנפאנגען א ניי לעבען, האט ברוד געוואלט נאך אמאל באזוכען די אלטע פריינד מיט וועלכע ער איז געקומען אין נאָהענטע באציהונגען און וועלכע האבען אויף איהם געמאכט א גרויסען רושם אין משך פון זיינע וואנדערונגען אין די פריהערדיגע עטליכע יאהר.

ברוד האט געהאט א באזונדערע תשוקה זיך נאכאמאל צו באגעגענען מיט דעם מערקווירדיגען שמש, ר' זלמן חיים פון יאנאוויטש. ברוד האט זיך מיט דעם דאזיגען שמש באקאנט אין דער צייט וואס ער האט, אלס אינגעל, פארבראכט אין יאנאוויטש, אויפהאלטענדיג זיך אין דעם גרויסען בית המדרש אויפ'ן מארק, וואו ער איז א ליינגערע צייט געווען און געלערנט.

צו ערשט, ווען ברוד איז אָנגעקומען קיין יאנאוויטש, האט ער זיך גע- האט פארקליבען אין א קליינעם בית המדרש וואס האט זיך געפונען אויף דער גאס וואס האט געפיהרט צום בית הקברות. דער דאזיגער בית המדרש האט זיך טאקע געפונען נאָהענט צום בית הקברות. אָט צוליעב דעם זיינען אלע לויט פון שטאט געגאנגען פארביי דעם בית המדרש. די וואס פלעגען צוריק- געהן פון די לויט זיינען דאָרט תמיד אריין דאוונען מנחה. אין א שטיבעל ביים בית המדרש זיינען געהאלטען געוואָרען די מכשירים פון די קברות- לייט. אויך איז דאָרט געהאלטען געוואָרען דער ארון אין וועלכע מען פלעגט פיהרען די מתים און די טהרה-ברעט.

עס איז טאקע געווען צוליעב דעם וואס מענשען האבען מורא געהאט צו זיין אליין אין בית המדרש אין אָווענט. אפילו ביי טאג האט זעלמען אימיר צער געוואלט זיין אליין אין בית המדרש. ברוד האט צו ערשט אויך געפיהלט גרויס מורא צו זיין אין יענעם בית המדרש, באזונדער ווען ער האט דאָרט ניט נאָר געלערנט, נאָר אויך געשלאָפּען. ביסלעכווייז האט ער זיך אָבער צוגע- וואוינט און האט אויפגעהערט מורא האבען. ער האט שוין אפילו אָנגעהויבען זיך פיהלען צופרידען דערפאר וואָס ער האט דאָרט געקענט זיין ביחידות. די מתפללים זיינען געווען די אידען פון דער שכונה, אלע פשוט'ע און האָרעפּאשע מענשען, וואָס האבען זיך פאר א וויילע אריינגעכאפט אין בית המדרש, שנעל אָפּגעדאווענט און זיינען זיך צוגאנגען. כלוין בין מנחה למעריב האבען זיך עטליכע מתפללים צוגעהערט צו א פרק משניות אָדער עין יעקב. כאָלד נאָך מעריב איז קיינער ניט געבליבען אין בית המדרש.

דער שמש פון יענעם בית המדרש איז אויך געווען דער הויפט פון די קברנים. אָט צוליעב דעם, און אויך צוליעב דעם וואָס דער בית המדרש איז געווען אזוי נאָהענט צום בית הקברות און וואָס דאָרט האט מען געהאלטען די מטה און די קברנישע מכשירים, האבען זיך די קברנים דאָרט אָפט פאר- קליבען און געמאכט זייערע הולאנקעס. אין א טאָג ווען עס איז פאָרגעקומען א לויט האבען די קברנים פארבראכט אין בית המדרש שעה'ן לאנג און האבען זיך גאנץ נישמקשה'דיג אָנגעטרונקען. איינמאל האט זיך איינער פון די בא- טרונקענע קברנים א געהם געטהאָן צו ברוד'ן. ער האט זיך א וואָרף געטהאָן

אויף איהם קושען און האלזען. פון זיין מויל האָט געשלאָגען א ריה פון בראַנפֿען. ער האָט אין זיין שכרות געוואָלט צייגען זיין ליעבשאפט צו דעם לומדישען בחור'ל און האָט ברוד'ן שיער ניט צודריקט די זייטען און דער־שטיקט מיט זיין קושען און האלזען. עס האָט ברוד'ן דערנאָך גענומען א פּאַר שעה ביו ער איז געקומען צו זיך. ער האָט דאָ באַשלאָסען זיך איבערצור־קלייבען אין א צווייטען בית המדרש, אָט דער בית המדרש אויפ'ן מאַרק, וואו ר' זלמן חיים איז געווען שמש. דאָרט האָט זיך ברוד גענויער באַקאנט מיט דעם דאָזיגען ר' זלמן חיים'ען און זיך גענויער דערוואַסט פון זיין גרויס צדקת.

עס איז געווען דורך דער השפּעה פון אָט דעם ר' זלמן חיים'ען וואָס יענער בית המדרש איז אינגאנצען געבויט געוואָרען. דער יעניגער מיט וועמעס געלד דער בית המדרש איז געבויט געוואָרען איז געווען דער באַוואוסטער נגיד פון יאנאוויטש, ר' בער. דער דאָזיגער ר' בער איז געווען א הענדלער מיט בהמות. עס האָט איהם מצליח געווען און ער איז געוואָרען אַן עושר. דאָס וואָלט איהם נאָך געגעבען גאַנץ ווייניג פּרסום. איז אָבער ר' בער דערצו אויך געווען א ירא שמים און א גרויסער בעל צדקה. באַזונדער האָט ער זיך אויסגעצייכענט מיט דעם וואָס ער איז געווען א גרויסער מכנים אורח. זיין הויז איז געווען אַפּען פאַר אלעמען. דערהויפּט האָט ער מקרב געווען תלמידי חכמים. ווען א תלמיד חכם איז געווען ביי איהם אין הויז, האָט ער איהם תמיד אַפּגעגעבען דעם אויבען אָן. ער אליין איז געזעסען ביים עק טיש. ר' בער פלעגט האַבען א ווערטעל, אַז "דער בעל הבית דאַרף געבען געלד און דער אורח דאַרף געבען א ברכה און דער אויבערשטער דאַרף ביידען געבען הצלחה, און דאָס געלד זאָל מצליח זיין און אז די ברכה זאָל מקוים ווערען".

ר' בער האָט ניט געהאט קיין קינדער און ער האָט זיך צוליב דעם שטאַרק מצער געווען. איינער פון די אורחים, וואָס פלעגט אָפט קומען קיין יאנאוויטש, איז געווען ר' זלמן חיים, וועלכער האָט זיך שטענדיג, ווי א סך אנדערע אורחים, אויפגעהאלטען ביי ר' בער'ן אין הויז. ר' בער האָט שוין לאנג געהאט ארויסגעצייגט גרויס דרד ארץ צו ר' זלמן חיים'ן. אָט דערפאַר, און אז ר' זלמן חיים האָט איהם צוגערעדט אז ער זאָל בויען א בית המדרש, און טאקע אין מיטען מאַרק, האָט ר' בער צו דעם מסכים געווען. ווען דער בית המדרש איז פאַרטיג געוואָרען איז ר' זלמן חיים ווידער געקומען קיין יאנאו־וויטש און איז געוואָרען שמש.

קיינער האָט ניט געוואוסט פון וואנען ר' זלמן חיים איז געקומען און וואָס ער האָט געהאַן ביו וואנען ער איז געוואָרען שמש. מען האָט אָבער באַלד געקענט זעהן פאַר וואָס ר' זלמן חיים האָט אזוי שטאַרק צוגערעדט ר' בער'ן צו בויען דעם מקום קדוש אויפ'ן מאַרק און פאַרוואָס ער איז אליין געוואָרען דאָרט שמש. דער בית המדרש איז געוואָרען דער סאַמע צענטער פון תפלה. אָט דערפאַר וואָס ער איז געווען אזוי "צום האנט" די אלע קרעמער און די אלע סוחרים, הענדלער און דאַרפס־מענשען וואָס זיינען געקומען האנדלען אויפ'ן מאַרק, האַבען זיי זיך געקענט אריינכאַפּען אין בית המדרש און דאָרט דאוונען, ווער א גאַנצען דאוונען און ווער כלוין כאַפּען א קדושה. דערפאַר האָט מען טאקע אין יענעם בית המדרש געהאַלטען אין דאוונען

פון נאנץ פריה, מיט א שפראץ אויף טאג, ביז ממש האלבע נאכט. אז מען האט געענדיגט דאווענען שחרית ביי האלבען טאג, האט מען זיך באלד גענומען צו סנחה, איין מנין נאכ'ן צווייטען, ביז עס האבען זיך באוויזען שטערען און מען האט אנגעהויבען דאווענען מעריב, וואס האט אנגעהאלטען ביז שפעט אין דער נאכט.

פארשטעהט זיך, אז אין אזא בית המדרש, וואו איין מנין האט געדאווענט נאכ'ן צווייטען, איז קיים געווען א פאסיג פלאץ צו לערנען. ר' זלמן חיים האט אבער שוין געהאט באזארגט, אז עס זאלען דארט זיין באזונדערע שטיבלאך פאר פרושים און אזוי לערנער. אין איינעם פון אים די שטיבלאך האט ברוד זיך אויפגעהאלטען און דארט געלערענט מיט גרויס התמדה, צוקור-קענדיג זיך פון דער זייט צו די זעלטענע מידות טובות פון דעם שמש, ר' זלמן חיים.

ברוד האט געקענט זעהן, אז אויב אין בית המדרש קומען אזוי פיעל מתפללים, איז עס געווען נאך צו פארדאנקען דעם שמש וועלכער פלעגט אליין ארויס אין גאס און רופען מענשען אין בית המדרש אריין. ר' זלמן חיים האט זיך באזונדער אָפּגעגעבען מיט די פשוט'ע אידען, מיט די אידשע דארפס-מענשען, וועמען ער האט אויף פארשירענע אופנים אריינגעצויגען אין בית המדרש אריין. ער האט זיי תמיד מקרב געווען. אין די טעג פון קריאת התורה האט ער אַט די דארפס-אידען און ישובניקעס געגעבען עליות און האט זיי מיט דעם פארשאפט א נחת רוח וואָס האט זיי שוין תמיד געבראכט אין בית המדרש.

זיי האָבען געפיהלט אז דאָרט איז זייער בית המדרש, אז דאָרט רעכענט מען זיך מיט זיי און אז מען שטופט זיי ניט אָפּ דערפאר וואָס זיי זיינען פראַסטע מענשען. באזונדער האָבען זיי געפיהלט א שטארקען צובונד צו דעם שמש ר' זלמן חיים, וועלכער האט ממש געבראכט דעם בית המדרש צו זיי אין גאס אריין. עס איז געווען ר' זלמן חיים'ס אז אלטער מנהג, אז ער פלעגט ארויס אין גאס און דאָרט ארומקלייבען ארום זיך אידען, מענער און ווייבער און אויך קינדער און האט זיי דערצעהלט מעשה'לאך פון גמרא און מדרש. ער האט דאָס געטהאָן אין א פיינער און קלאָרער שפראך און האט דערביי צוגע-געבען זיינע אייגענע הסכרות און פרושים אזוי, אז יעדער איינער האט איהם געקענט פארשטעהן און שטארק הנאה געהאט.

ר' זלמן חיים פלעגט באזונדערס דערצעהלען אַט די מענשען פון גאס וועגען די תנאים און אמוראים וואָס זיינען געווען בעלי מלאכה, שוסטער, שמידען סטאַלאַרעס און אזוי ווייטער. ער האט מיט דעם געוואַלט באווייזען אז בעת מען קען זיין א גדול בתורה און דערביי זיך אָפּגעבען מיט א מלאכה, קען מען אויך זיין א בעל מלאכה און ניט אָפּפרעמדען זיך פון תורה. אין זיינע שמועסען, וואָס זיינען אין דער אמת'ען געווען לאנגע דרשות, געהאלטען אין דער פאָלקס-שפראך און אונטער'ן פרייען הימעל, האט ר' זלמן חיים ספעציעל זיך אָפּגעגעבען מיט אויפקלערען די אידען פון מאַרק, אז מען דארף זיך היטען פון אָפּנארען מענשען און פון האַנדלען אויף אז אומעהרליכען אופן. ער האט בכלל ניט אויסגעלאָזט קיין איין טייל פון די אלע מידות וואָס א איד דארף האָבען. באזונדער די מידה פון אהבת ישראל, פון

ליעבען און רעספעקטירען איינער דעם אנדערען. א סך פון זיינע שמועסען האט ער אויך געווינדמעט צו דער נויטווענדיגקייט פון חנוך פאר יונגע קינדער, וועגען איינפלאנצען אין זיי אלע מידות טובות און זיי בריינגען אויס'ן וועג פון תורה און מעשים טובים.

זיינע שמועסען אין גאס האבען געמאכט א גרויסען רושם אויף די צוהערער, און טאקע צוליעב דעם זיינען אזוי פיעל אידען געקומען אין בית המדרש אריין, וואו זיי האבען געדאווענט בצבור און אפט זיך אויך צוגע'הערט צו דעם וואָס דער זעלביגער ר' זלמן חיים האָט געלערנט מיט'ן עולם. איינער פון די למודים זיינע מיט'ן עולם איז געווען חומש מיט רש"י, וואָס ער האָט פארטייטשט אויף מאמע'לשון וואָס יעדער איינער האָט געקענט לייכט פארשטעהן.

אָבער ר' זלמן חיים האָט זיך ניט באנוגענט בלויז מיט דערהויבען דעם גייסטיגען מצב פון די אידען אין גאס. ער האָט זיי, אויף זיין אייגענעם שטיי'גער, אויך געהאלפען אין זייערע מאטעריעלע באדערפענישען. פאר זיך אליין האָט ער גאָר ניט געדארפט און גאָר ניט געוואָלט. ער האָט זיך באנוגענט ממש מיט א טרוקען שטיקעל ברויט. פאר אנדערע האָט ער אָבער זיך תמיד געזאָרנט אז זיי זאָל גאָר ניט פעהלען.

ר' זלמן חיים האָט געהאט איינגעפיהרט עפעס גייעס אין דעם בית המדרש. יעדען מאָנטאָג און דאָנערשטאָג איז ער, ווי אַלע שמשים, געגאנגען גאָר קריאת התורה, מיט דער פּוּשקע קלייבען געלד צווישען די מתפללים. דאָס געלד האָט ער אָבער ניט גענומען פאר זיך. ער האָט פון אַט די פּרוטות צוזאָ'מענגעקליבען א באדייטענדע סומע און האָט דערמיט אָנגעפאָנגען א גמילות חסדים. מיט דעם האָט ער געקענט ארויסהעלפען אַרימע בעלי מלאכות און אַרימע הענדלער, וואָס האָבען זיך ניט געקענט אויסקירעווען. באזונדער פלעגט ר' זלמן חיים אויסלייגען גמילות חסדים ערב א מאַרק טאָג. גאנץ אַפט זיינען געווען אזוי פיעל נצרכים, אז דאָס געלד וואָס ער האָט געהאט אין זיין קאסע איז נישט געווען גענוג. ר' זלמן חיים האָט זיך אָבער געגעבען אן עצה. ער פלעגט דאָן געהן צו רייכע בעלי בתים, ביי זיי לייגען געלד און מיט דעם ארויסהעלפען די אַרימע סוחרים און בעלי מלאכות.

כד.

אירישע ישוב'ניקעס

ווי דער שמש פון יאנאוויטש האָט משפיע געווען אויף די ישוב'ניקעס, — דער מילנער און זיינע איידומס, — א לומדישער יונגערמאן וואָס קוקט אַרונטער אויף פּראָסע מענשען און רודפיס לומדים.

ווען עס איז אין יאנאוויטש געווען א מאַרק-טאָג האָט ר' זלמן חיים, דער שמש, דעם טאָג פאַרבראַכט אין גאס, צווישען די קרעמער און די הענדלער. ער האָט זיך צוגעקוקט צו יעדען איינעם. ער האָט אויך געהאט אן אויג אויף די מאַרק-אידענעס. ווען גאָר ער האָט באַמערקט, אז אימיצער האַלט ביים מאַכען א קניה און עס פעהלט איהם געלד, האָט ער יענעם באַלד אונטער-געטראָגען דאָס נויטיגע געלד.

— דאָס איז א גמילת חסד, — פלעגט ער יענעם זאָגען, — זאָל זיין מיט הצלחה. האַנרעלט נאָר עהרליך. נאָרט קיינעם ניט אָפּ. דער אויבערשטער וועט דאז אַכטונג נעבען אז איהר אליין זאָלט אויך ניט אָפּגענאָרט ווערען. ווען עס וועט אייך ווערען לייכטער אין קעשענע וועט איהר צוריק צאָהלען דעם גמילת חסד. נאָר פאַראיינגען דאַרפט איהר זיך ניט.

דאָס האָט געקענט זיין א סוחר, וואָס האָט געהאַלטען ביים קויפען א פוהר מיט תבואה; א קצב וואָס האָט געדאַרפט קויפען א בהמה, אָדער אן אַרימע אידענע וואָס האָט זיך גערונגען מיט א פויער איבער אן עוף אָדער א שאק אייער, ר' זלמן חיים איז געווען גרייט צו העלפען אַלעמען. עס האָט איהם נאָר געדאַרפט קלעקען דאָס געלד פון דער קאַסע. אָט דערפאַר איז ער טאַקע געווען אזוי נייגעריג, אז אידען זאָלען יעדען מאַנטאָג און דאָנערשטאָג צו קריאת התורה אריינזאָרען א מטבע אין פּושקע. שפעטער האָט איינגע-פיהרט, אז יעדער וואָס איז עולה לתורה אפילו אין דער וואַכען זאָל עפעס מנדב זיין פאַר'ן גמילת חסדים. ער האָט אויסגעפיהרט, אז דאָס גמילת חסדים זאָל איבערגענומען ווערען פון דער גאַנצער שוהל און זאָל ווערען א קהל'שער ענין. אבער אפילו דאמאלס האָט ער ניט אויפגעהערט צו קלייבען מיט דער פּושקע געלד פאַר'ן גמילת חסדים און האָט זיך ווייטער אָפּגעגעבען מיט זוכען אידען וואָס נויטיגען זיך אין גמילת חסדים.

פאַרבריינגענדיג דעם טאָג אין מאַרק, האָט ר' זלמן חיים זיך אויך געזאָרגט אז אידען זאָלען זיך געהעריג אויפפיהרען: זיי זאָלען זיך ניט קריגען צווישען זיך און זאָלען זיך ניט פאַרלויפען איינער דעם צווייטען דעם וועג. ווען ער האָט באַמערקט, אז אידען אָדער אידענעם קריגען זיך אַרום, איז ער צו זיי צוגעקומען און האָט זיי אָנגעהויבען מיט גוטע רייד אויפצוקלעהרען, אז עס איז ניט שעחן פאַר אידישע קינדער זיך אַרומצוקריגען.

אַלע האַבען שוין געקענט ר' זלמן חיים'ן וואָס פאַר א ריינע נשמה ער האָט. מען האָט זיך דערפאַר צו איהם צוגעהערט. מען האָט איהם געפאַלגט און זיך אויפגעהערט אַרומצוקריגען.

אויב קיין געוויינליכע רייד האַבען ניט געהאַלפען, האָט ר' זלמן חיים אָנגעהויבען דערצעהלען א מעשה'לע פון גמרא אָדער מדרש. אידען האַבען זיך נייגעריג צוגעהערט און פאַרגעסען אן אַלע קרייגערייען.

ר' זלמן חיים האָט אין די מאַרק־טעג בכלל געהאט א סך צו טהאָן. ער האָט באַזונדער זיך אָפּגעגעבען מיט די אידישע ישוב'ניקעס וואָס פלעגען פון די אַרומיגע דערפער קומען אויפ'ן מאַרק. ער האָט יעדען באַזונדער אויסגע-פרעגט וועגען אַלץ וואָס עס קומט פאַר אויפ'ן ישוב, ווי עס לעבט זיך און ווי ס'הייט זיך אָפּ אידישקייט. צי האָט ער א געלעגנהייט צו דאוונען בצבור, צי ניט ער גענוג צדקה און צי היט ער אָפּ די מצוה פון הכנסת אורחים. ער פלעגט אויך וועלען וויסען ווי אזוי די ישוב'ניקעס ערציהען זייערע קינדער, צי זיי האַבען פאַר זיי מלמדים, און אויב זיי האַבען טעכטער אויסצוגעבען. ער האָט תמיד צוגערעדט אידען אז זיי זאָלען חתונה מאַכען זייערע טעכטער מיט בני תורה.

עס איז געווען אויף אזא אופן וואָס ר' זלמן חיים האָט זיך באַקענט מיט א סך דאַרפ־מענשען און האָט אויף זיי געקראָגען א גרויסע השפעה. א דאָנס

זיין אינטערעס און זיינע באמיהונגען, האָט אידישקייט אָנגעהויבען אויפֿן בליהען אין א סך ישובים ארום יאנאוויטש. דאָרט וואו עס איז נאָר געווען מעגליך, זיינען געשאפען געוואָרען מנינים און עס איז אפילו אויפגעבויט געוואָרען א בית המדרש. די שובֿניקעס האָבען געקענט מתפלל זיין בצבור און ניט דארפֿען ווארטען אויף די ימים נוראים און דאן קומען אין שטאַט אריין.

איינער פון די דארפֿס־מענשען מיט וועמען ר' זלמן חיים האָט זיך באַקענט און האָט אויף איהם געקראָגען א גרויסע השפעה איז געווען מרדכי דער מילנער. דער דאָזיגער מילנער איז געווען אַן עושר, אָבער א פראַסטער מענש, כאַטש א נאניץ גוט־הארציגער. ער האָט געוואוינט אויף א ישוב וואו עס האָט בען זיך געפונען אביסל אנדערע אידען צעוואָרפען איבער די דערבייאַיגע דערפער. ר' זלמן חיים האָט מיט מרדכי'ן גענומען איינ'טענה'ן אויף זיין שטייגער ביז דער מילנער איז געוואָרען א פייערדיגער איד. ער האָט מיט זיין אייגען געלד אויפגעבויט א בית המדרש לעבען זיך און די אידען ארום האָבען געקענט דאווענען בצבור.

דער דאָזיגער מילנער האָט געהאט דריי טעכטער, פון וועלכע צוויי זיינען שוין געשטאנען אין שידוכים. דורך ר' זלמן חיים'ס באמיהונגען האָט זי מרדכי חתונה געמאכט מיט לומדישע יונגעלייט. דער ערשטער איידעם, אברהם שלמה, דעם דוכראוונער רב'ס א זוהן, האָט באלד איינגעפיהרט פארשידענע שיעורים אין זיין שווער'ס בית המדרש. ער האָט מיט די דארפֿס־מענשען געלערנט אלץ וואָס זיי האָבען געקענט פארנעהמען מיט'ן פועל יוצא אז דער דארפֿישער בית המדרש איז געוואָרען ניט נאָר א מקום תפלה, נאָר אויך א מקום תורה.

אברהם שלמה איז שפעטער געוואָרען א רב אין א וויכטיגער אידישער שאלה. די עובדה צו לערנען דאָרט מיט'ן עולם האָט דאן געזאָלט פאלען אויפ'ן צווייטען איידעם, וועמעס נאָמען עס איז געווען זלמן ליב, א זוהן פון דעם באריסאווער רב, ר' שלמה. אָבער דער דאָזיגער יונגעראַן, כאַטש א גרויסער למדן, האָט זיך שטארק געבלאָזען געגען די דארפֿס־מענשען וועלכע זיינען, נאָך אלעם דעם, געווען פראַסטאקעס. ער האָט מיט זיי ניט געוואָלט האָבען קיין עסקים, און אפילו ניט געוואָלט זיין זייער רבי. ער האָט עס אָפּען געזאָגט זיין שווער און אויך עס ניט באהאלטען פאר די דארטיגע מענשען. ער האָט בעסער געוואָלט זיך האַלטען אָפּגעזונדערט, קוקענדיג פון אויבען אַרונטער אויף די פשוט'ע ניט־געלערנטע אידען.

די דארטיגע אידען האָבען שוין אָבער זיך געהאט צוגעוואוינט צום לער־נען. זיי האָבען שוין מעהר ניט געקענט אויסקומען אַהן א רבי'ן. באזונדער איז אין דעם געווען שטארק פאראינטערעסירט מרדכי דער מילנער. ער האָט זיך שטארק מצער געווען וואָס זיין איידעם איז א גרויסהאַלטער און וויל מיט די דארפֿס־מענשען ניט האָבען צו טהאָן. ער האָט בכלל קיין גרויס נחת ניט געהאט פון זיין צווייטען איידעם, וועמעס מדות זיינען ניט געווען באזונדערס לויבענסווערט. ער איז געווען א קמצן און א כבוד־זוכער.

האָט מרדכי איינגערופֿען די ישובניקעס צו אן אסיפה און עס איז גע־בליבען, אז מען זאָל אַרונטערבריינגען א לומדישען אידען וואָס זאָל ניט

נאר לערנען מיט'ן עולם נאך זאל אויך קענען פסק'ענען פאר זיי שאלות. אין אנדערע ווערטער, דער ישוב האט שוין געפיהלט די באדערפעניש צו האבען אז אייגענעם מורה הוראה. דער מילנער האט זיך מתחיל געווען, אז א דריטעל פון די שכירות וואס מען וועט צאהלען דעם דאזיגען מורה הוראה זאל קומען פון זיין קעשענע. עטליכע בעלי בתים זיינען דאן ארונטערגעפאהר רען קיין יאנאוויטש, וואו זיי האבען זיך אָנגעפרענט ביים רב, אז ער זאל פאר זיי אויסקלייבען אזא אידען וואס זאל ווערען זייער מורה דרד. דער רב האט פאר זיי אויסגעקליבען א געוויסען ר' בער, א מענש ארום זעכציג יאהר אלט. דער דאזיגער ר' בער איז אין דער אמת'ען געווען שוין נאך א צו גרויסער למדן פאר אט די דארפס-מענשען. ער איז געווען אן איידעם פון א יאנאוויטשער בעל הבית. פאר א משד פון פיעל יאהרען איז ער געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט און געלערנט. ער האט פאר דער צייט אפילו געמאכט זיין שווער פאר א למדן. שפעטער, אז דער שווער איז געשטארבען, איז ר' בער געווארען א מלמד. ער איז באקאנט געווארען אין יאנאוויטש פאר זיין גרויסע לומדות. ווען ער איז געווארען אן אלמן און, האבענדיג קינדער איהם אויסצוהאלטען בכבוד, האט ער אויפגעגעבען די מלמדות און האט זיך צוריק גענומען צו תורה ועבודה. אט דער ר' בער האט תמיד ליעב געהאט התבודדות. ער האט זיך שטענדיג געהאלטען פון דער זייט און האט אפילו אויסגעמידען צו ריידען אז איבעריג ווארט. דער רב פון יאנאוויטש האט געפיהלט אז דאס וואס די דארפס-מענשען האבען געוואלט וועט זיין פונקט ר' בער'ן צום הארצען אויפ'ן דארף וועט ער קענען זיין מעהר אָפגעזונדערט פון מענשען ווי אין א גרעסערער שטאט.

אָנגעקומען איז ר' בער אויפ'ן ישוב פאר סליחות. אזוי ווי ער איז נישט געווען קיין באווייבטער, האט איהם דער מילנער אריינגענומען צו זיך אין הויז. סיי דער מילנער און סיי זיין ווייב זיינען בכלל געווען באוואוסט אלס מכניסי אורת. דעם מילנער'ס איידעם, זלמן ליב, האט באלד דערזעהן, אז ר' בער איז א גרויסער למדן, אבער טאקע דערפאר האט ער גלייך ארויסגעוויזען צו איהם א שנאה. די שנאה זיינע האט זיך נאך מעהר פארשטארקט, ווען ער האט געזעהן וואס פאר א כבוד די דארפס-מענשען, און זיין אייגענער שווער, גיבען איהם. ר' בער האט טאקע באלד געצייגט אז ער ווייס גענוי ווי צו מאד קען זיך פארשטענדליך צו די פשוט'ע מענשען. ער האט מיט זיי געלערנט חומש און עהנליכע למודים און עס זיי מסביר געווען אויף אן אופן, אז די דארפס-מענשען האבען דערביי גרויס הנאה געהאט. ר' בער האט אויך גע-האלטען פאר די אידען קורצע דרשות אין וועלכע ער האט זיי מעורר געווען צו תשובה און גערופען צו עבודת הבורא. זיינע צוהערער האבען זיך צוגע-הערט און זיינען געווען שטארק געריהרט.

דאס האט נאך מעהר פארשטארקט ר' בער'ס השיבות ביי די אידען אויפ'ן ישוב און זיי האבען איהם ממש, ווי מען זאגט, געטראגען אויף די הענד אבער טאקע צוליעב דעם איז די שנאה פון דעם מילנער'ס איידעם צו איהם געווארען נאך גרעסער. יענער האט שוין ר' בער'ן פשוט אָנגעהויבען צו באליי-דיגען און אָפען ארויסצייגען זיין פינדשאפט צו איהם. ר' בער, פון זיין זייט, האט נישט ארויסגעצייגט דעם מינדסטען ווידערווילען צו דעם מילנער'ס איידעם.

ער האט אלע זיינע באלידיגונגען און גרינגשעצונגען אנגענומען מיט גרויס סבלנות. אז אנדערער אויף זלמן ליב'ס ארט וואלט פיליכט צוליב דעם אליון געקראגען מעהר דרך ארץ פאר דעם עלטערען אידען און למדן. דאס איז אבער ניט געווען דער פאל מיט איהם. יענער האט פשוט ניט געקענט פארטרעגען וואס מיט איהם, אונטער איין דאך, געפינט זיך אימיצער וואס קען מעהר לערנען פון איהם. ער האט אויך ניט געקענט צוזהן ווי מען ניט ר' בער'ן אפ דעם כבוד פון א רב. איז אנדערע ווערטער, זלמן ליב האט אי פיינט געהאט די פראסטע פאלקס-מענשען און אי די לומדישע אידען. עס האט זיך פשוט גענומען פון זיין נייציגקייט צו זיין תמיד דער ערשטער אומעטום און גלייכ-צייטיג תמיד זיך צו בלאזען און צייגען אז ער האלט זיך העכער פון אלעמען.

זיין שווער האט שוין גוט געוואוסט די חסרונות פון זיין איידעם און האט דערפון געהאט גרויס פארדרוס. זיין פארדרוס איז געווען נאך גרעסער דערפאר וואס זיין איידעם האט אזוי אפען מולול געווען אין דעם כבוד פון ר' בער'ן וועלכער האט געוואוינט אין זיין הויז.

מרדכי האט ניט איינמאל איבערגערעדט וועגען דעם מיט ר' בער'ן. ער האט זיך ענטשולדיגט וואס זיין איידעם באציהט זיך צו איהם אזוי גראב. ר' בער האט איהם בארוהיגט, פארויכערענדיג איהם, אז דאס ארט איהם נאנט ווייניג. ער האט דערביי ניט פארגעסען צו דערמאנען, אז נאך אלעם דעם, איז זלמן ליב א למדן און דער עיסר, ער איז נאך נאך יונג. ער וועט מיט דער צייט שוין געפינען דעם וועג פון מידות טובות.

די ימים נוראים זיינען אוועק. ר' בער האט נאך זיך מעהר ניט געקענט פיהלען באקוועם אין מרדכי'ס הויז צוליב דעם מילנער'ס איידעם, זלמן ליב'ן, און האט באשלאסען פון דארט זיך ארויסצוקלייבען. ער האט דאן זיך אנגע-דונגען א חדר ביי א שניידער מיט'ן נאמען יאסע. אט דער יאסע איז געווען א איד שוין ווייט איז די זיבעציגער, אבער האט זיך נאך מפרנס געווען פון זיין מלאכה. ער איז געווען א פשוט'ער אבער עהרליכער איד וואס פלעגט ביי דער ארבייט תמיד זאגען תהילים. די תמימות און עהרליכקייט פון אט דעם שניידער איז געווען צו זעהן פון דעם וואס ווען ער האט געפיהלט, אז זיינע לעצטע טעג זיינען געקומען, האט ער אריינגערופען דריי פון זיינע באקאנטע און האט זיי איבערגעגעבען דאס ביסעל געלד וואס ער האט געהאט אפגעשפארט איז משה פון זיין לעבען. ער האט זיי געוויזען די תכריכים וואס ער אליין האט געהאט גענעהט פאר זיך און זיין ווייב. דאס געלד, האט ער געזאגט, זאל זיין אויף דער קבורה. ער האט ניט געוואלט, אז אימיצער זאל פאר זיין און זיין ווייב'ס קבורה דארפען אויסגעבען א פרוטה.

— אז ארון, — האט ער געזאגט, — זאלט איהר מיר מאכען פון אט דעם טיש וועט ערות זאגען, אז איר האב אויף איהם קיינמאל ניט ארויפגעלאזט קיין שעטנז און אז דארט איז קיינמאל ניט געווען קיין יתור וואס איז ניט צוריקגעגעבען געווארען צו דעם אייגענטימער. דער טיש וועט אויך ערות זאגען, אז איר האב קיינמאל אין מיין לעבען קיינעם ניט בא'עוולח'ט און קיינעם קיין שלעכט'ווארט ניט געזאגט.

אט איז דעם שניידער'ס הויז האט עס ר' בער געזאלט געפינען מנוחה,

אבער ער איז נאך אלץ ביטער פארפאלגט געוואָרען פון דעם מילנער'ס איידעם וועלכער האָט שטענדיג געזוכט אויף איהם הסרונות און געטריבען שפאס אויף זיין חשבון.

כה.

שטאַמישע און דאָרפישע אידען

טיפען פון די אידישע ישובים. — דער מילנער וואָס איז געוואָרען א שטאַמישער תושב און זיין איידים וואָס האָט זיך ענדלאך פארנומען אויף א נייעם דרך.

די אידען אויפ'ן ישוב, וואו ר' בער איז געוואָרען רב, זיינען געווען פשוט'ע, אָבער עהרליכע און תמימות'דיגע. ר' בער האָט זיי שטארק לייעב געהאט. ער האָט געהאט גרויס תענוג וואָס ער האָט געקענט לערנען מיט אָט די אידען. דעם מילנער'ס איידעם, זלמן ליב, האָט אָבער ר' בער'ן פארביטערט דאָס לעבען. ער האָט איהם גערופען "דער אַלטער עם הארץ" און אויך "דער מגיד פון די עם הארצים".

אויף יענעם ישוב זיינען געווען צוויי זקנים. דער אינגערער פון די צוויי, איז געווען יאָסע דער שניידער, ביי וועמען ר' בער האָט זיך געהאט אָפגע-דונגען א חדר. דער צווייטער איז געווען שלמה דער שינדער, אָדער ווי מען האָט איהם אויך גערופען שלמה דער יתום. מען האָט איהם גערופען "דער יתום" ווען ער איז שוין געווען איבער הונדערט יאָהר אַלט. ווי אַלט אָט דער שלמה איז געווען האָט מען זיך געקענט משער זיין פון דעם וואָס יאָסע, וועל-כער איז שוין אליין געווען א בן שבעים, האָט געדייקט, אז ווען ער איז געווען א אינגעל איז שוין שלמה געווען ארום פערציג יאָהר אַלט.

"דער יתום" האָט מען שלמה'ן גערופען דערפאר וואָס ער איז צו דריי יאָהר געבליבען א יתום און האָט זיך אויסגעהאָדעוועט ביי זיין פעטער, א קצב. ווען שלמה איז אַלט געוואָרען ניין יאָהר האָט איהם זיין פעטער גענומען צו דער ארבייט און איהם געמאכט פאר א שינדער. צו יענער צייט איז נאָר אויפ'ן ישוב ניט געווען קיין מנין אידען. די אידישע ישובניקעס האָבען דאמאלס נאנץ ווייניג געוואוסט פון אידישקייט. וואָס איז שויד שלמה'ן, האָט ער קיין מאָל ניט געלערנט קן אידיש וואָרט און איז אויסגעוואַקסען א פולשטענדיגער עם הארץ.

ער האָט אפילו ניט געהאט די געלעגנהייט צו הערען א אידיש וואָרט ווי די קינדער פון אנדערע ישובניקעס. געוויינליך פלעגען די אידישע ישובניקעס אריינפאָהרען מיט זייערע משפחות אין די דערבייאַגע שטעטלאַך אויף די ימים נוראים. די ישובניקעס האָבען כאַטש אין יענע טעג זיך אָנגעזאָפט מיט אביסעל אידישקייט. זיי האָבען געדאווענט בצבור. זיי האָבען געהערט די תפלות פון דעם שטעטעלדיגען בעל תפלה. זיי האָבען אויך געהערט די דרשות פון דעם רב.

דאָס וואָס עס איז געווען מיט די דערוואַקסענע איז אויך געווען מיט דעם קליינוואָרג. שלמה איז אָבער געווען א יתום און זיין פעטער האָט בעמער

געוואָלט, אז פאר דער צייט וואָס ער און זיין משפּחה געמינען זיך אויף מיטן נוראים אין שטעטעל, זאָל שלמה בלייבען היטען דאָס הויז און אויפֿ פּאָסען אויף די בהמות. האָט שלמה דערפּאר קוים געזען ווען געהערט אַ איריש וואָרט. אָבער אז ער איז אונטערגעוואַקסען, איז ער דאָך געוואָרען אַ גרויסער פרומאַק. ער האָט טאַקע ניט געקענט דאוונען. ער האָט עס זיך ניט אויסגע־ לערנט זיין גאַנצען לעבען. אלץ וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט אין געווען צו זאָגען "מורה אני", "שמע ישראל" און אַ פּאַר ברכות. ער האָט נאָר געקענט מאַכען אַ "המוציא" און זאָגען די ברכה "שהכל". שפּעטער אז מרדכי דער מילנער האָט אויף יענעם ישוב אַיינגעפיהרט אַ מנין און דערנאָך אויס־ געבויט אַ בית המדרש, פלעגט שלמה קומען יעדען פּריהמאַרגען אין בית המדרש, זיך אַנטהאַן טלית און תפילין און זיך צוהערען ווי אנדערע דאוונען. ער האָט זיך באַנוגענט מיט דעם וואָס ער האָט געענטפערט "אמן" און געזאָגט "ברוך הוא וברוך שמו". אזוי איז אויך געווען צו מנחה און מעריב.

שלמה האָט ניט געגעסען קיין אנדער זאך ווי ברויט און ניט געטרונקען קיין אנדער געטראַנק ווי וואַסער. דאָס איז געווען דערפּאר וואָס ער האָט ניט געקענט מאַכען קיין אנדערע ברכות ווי "המוציא" און "שהכל".

יאָסע דער שניידער איז אויך געווען אַ נאָר פּראַסער מענש. ער האָט שוין אָבער געקענט עברי און האָט געקענט דעם דאוונען אויף אויסווייניג ער האָט אויך געקענט אויף אויסווייניג גאַנץ תהילים. יאָסע האָט אָפּגעהיט אַ סך מצוות. ער איז באַזונדער געווען אַ גרויסער מכנים אורח. דערהויפּט איז ער געווען אָפּגעהיט אין האַלטען דעם צונג. ער האָט אויף קיינעם ניט געוואָלט ריידען קיין שלעכט וואָרט. ער פלעגט דערפּאר תמיד מקצר זיין אין זיינע רייד און זיך באַנוגענט מיט אזוי ווייניג ווערטער ווי נאָר מעגליך.

צוליעב דער צדקות פון אָט די צוויי זקנים, האָט ר' בער זיך מיט זיי אַ סך אָפּגעגעבען. ער האָט געוואָלט זיי מהנה זיין מיט זיין לומדות אויף ווי ווייט דאָס האָט זיך נאָר געלאָזט. טאַקע דערפּאר האָט עס זלמן ליב געהאַט אויף איהם די שליטה און פון איהם חזק געמאַכט פאַר אלעמען אין די אויגען פונקט ווי ר' בער וואָלט מיט דעם געהאַט באַוווּזען זיין אייגענע עם האַרצות.

אין מאָל האָט זלמן ליב געקראַגען אַ געלענענהייט צו דערנעהן ר' בער'ן די יאהרען. דאָס איז געווען דאַמאַלס ווען מען איז געקומען צו איהם מיט אַ שאלה אויף אַ בהמה וואָס מען האָט געהאַט געשאַכטען צו באַזאָרגען די אירישע תושבים מיט פלייש אויף שבת. מען האָט געבראַכט צו ר' בער'ן די ריאה. נאָך אַ לאַנגער שקלאַ וטריא האָט ר' בער גע'פּסק'ענט אז די בהמה איז כשר. זלמן ליב האָט זיך אָן דעם אָנגעכאַפט ווי אָן אז אבן טוב. ער האָט דוקא גע־ וואָלט האַבען, אז די בהמה איז טריה. ער האָט גע'טענה'ט, אז ר' בער האָט דאָ רחמנא לצלן מאַכיל טריפות געווען און האָט וועגען דעם געמאַכט סקאַנראַ־ לען. די פשוט'ע אידען פון יענעם ישוב, וועלכע האַבען געהאַט אַ גאַנץ קליינע ידיעה אין אזוינע זאַכען, האַבען זיך שטאַרק דערשראַקען. זיי האַבען טאַקע גוט געוואוסט, אז זלמן ליב זוכט חסרונות אויף ר' בער'ן און אז ער איז שטאַרק מזלול אין זיין כבוד. אָבער ווען זיי האַבען געהערט, אז ער באַשטעטט דורכאויס אז ר' בער האָט פון טריה געמאַכט כשר, האַבען זיי זיך געפיהלט שטאַרק בעאומרוהיגט.

זלמן ליב האָט געהאַלטען אין אַנווייזען אויף פאַרשידענע פּוסקים אויף וועלכע ער האָט געבויט אז די כּהמה איז טריף. ר' בער האָט טאַקע איהם באַלד געענטפּערט מיט זיינע אייגענע מקורים צו באַווייזען, אז זיין פּסק איז געווען דער ריכטיגער. פּון דעסטוועגען זיינען די דאַרפֿס־מעגשען געווען שטאַרק צערודערט. זיי האָבען ניט געוואוסט ווער פּון די צוויי איז געווען גערעכט.

ר' בער אליין האָט דעם ענין גענומען נאָנץ ערנסט. ער האָט פּרוּבירט זיך אַריינלאָזען אין אַ לאַנגען וויכוח מיט זלמן ליב'ן און איהם באַווייזען, אז זיין פּסק איז געווען דער ריכטיגער. זלמן ליב האָט איהם אָבער אויף אלע זיינע ראיות נאָר געענטפּערט מיט זלזולים און איהם גערופּען "מאַכיל טריפות". ר' בער האָט דאן אָנגעשריבען אַ שאַל־תשובה צום רב פּון יאַנאוויטש. ער האָט אין דער דאָזיגער שאַל־תשובה אַרויסגעווייזען טיעפע לומדות. דער עיקר, ער האָט געוואָלט זיין זיכער אז ער האָט ניט געמאַכט פּון קיין טריף כּשר.

כּרי צו באַרוהיגען זלמן ליב'ן, האָט ר' בער איהם געווייזען די שאַל־תשובה איידער ער האָט זי אָפּגעשיקט צום רב אין יאַנאוויטש. זלמן ליב האָט אָבער זיין כּתב יד אפילו ניט געוואָלט אַנקומען. ער האָט עס מיט כּעס אַ וואָרף געטהאָן אויף דער ערד און אויסגעשריען, אז ער וויל ניט אַריינקומען אין אזוינע נאַרישקייטען.

ר' בער האָט אָפּגעשיקט זיין שאַל־תשובה קיין יאַנאוויטש און אין אַ פּאַר טעג שפּעטער באַקומען אַז ענטפּער, אז זיין פּסק איז געווען אַ ריכטיגער. די אידען האָבען זיך באַרוהיגט. זיי זיינען שוין געווען זיכער אז זיי זיינען ניט נכּשל מיט'ן אַרען. זלמן ליב האָט זיך אָבער אלץ ניט געוואָלט אונטערגעבען. ער האָט עס פּוּר'ן ניט געמאַכט קיין שלום.

ר' בער וואָלט מכתּמא ווייטער געליטען צרות פּון זלמן ליב'ן, האָט אָבער מרדכי דער מילגער דעם קומענדיגען זומער זיך איבערגעקליבען קיין יאַנאוויטש און אהיו מיטגענומען מיט זיך זיין איידעם. ר' בער האָט ערשט דאַמאַלט דערפיהלט מנוחה און האָט אָנגעהויבען הנאה האָבען פּון דעם וואָס ער האָט פאַרבּראַכט אויף דעם ישוב.

מרדכי האָט אין יאַנאוויטש זיך געקויפּט אַ הויז אויפ'ן מאַרק און דאַרט געעפּענט אַ קראָם, אין יזכּנות מיט דעם בית המדרש וואו ר' זלמן חיים איז געווען שמש, האָט מרדכי אָנגעהויבען דאַרט געהן דאוונען יעדען טאַג און זיך צוהערען צו דעם וואָס דער שמש האָט געלערנט מיט'ן עולם ביים טיש. איז אַ קורצער צייט ארום איז מרדכי געוואָרען דער גבאי פּון בית המדרש. ער האָט דעם שמש מיטגעהאַלפּען אין אלע זיינע טהעטיגקייטען. ויין איידעם, זלמן ליב, האָט אויך געדאווענט אין דעם זעלביגען בית המדרש. דאָ האָט זיך זלמן ליב שוין געפונען אין אַ סביבה פּון לומדים. ער האָט געהאַט מיט וועמען זיך מפּלגל צו זיין און טאַקע געקענט אַרויסצייגען זיין לומדות ווי ס'באַדאַרף צו זיין.

ר' זלמן חיים, דער שמש, וועלכער האָט גורם געווען אז זלמן ליב זאל ווערען מרדכי'ס איידעם, האָט געפיהלט אַ גרויסען צובונד צו איהם. עס איז טאַקע געווען דורך ר' זלמן חיים'ם הילף וואָס זלמן ליב איז אויסגעקליי־בען געוואָרען צו זאָגען דעם שיעור גמרא אין בית המדרש. זלמן ליב האָט

פון דעם שטארק הנאה געהאט. זיין שווער האָט געהאט גרויס נחת. גאנץ יאנאוויטש האָט גערעדט פון מרדכי'ס איידעם.

זלמן ליב האָט אָבער בכלל זיך ארומגעזעהן אז בעת צו זיין שיעור קומען זיך צוזאמען גאר א זיבען-אכט יונגעלייט, האָט ר' זלמן חיים, דער שמש, צעהנדליגע און אפט הונדערטע מענשען, וואָס הערען זיך צו ווי ער זאָגט חומש אָדער לערנט מיט'ן עולם מדרש. דאָס האָט אין דעם נייעניגען זלמן ליב'ן אָנגעצונדען א פייער פון קנאה. ער האָט אָנגעהויבען פיינט האָבען דעם שמש און איהם רודף'ן. דער שמש האָט קוים געקענט פארשטעהן פאר וואָס מרדכי'ס איידעם צייגט איהם אזא שנאה. ער האָט אפילו וועגען דעם איבערגערעדט מיט זלמן ליב'ס שווער. דעם שמש האָט ניט אזוי געקומערט וואָס זלמן ליב צייגט צו איהם שנאה גאר וואָס ער ווייזט זיך ארויס אז ער איז גארניט קיין בעל מידה.

ר' זלמן חיים האָט בכלל געלייגט מעהר געוויכט אויף מידות טובות ווי אויף לומדות. איז דאָך לא המדרש הוא העקר אלא המעשה. ר' זלמן חיים האָט זיך אויך געפיהלט אביסל שולדיג פאר מרדכי'ן פאר דעם וואָס ער האָט אריינגעקראָגען אזא איידעם, א רודף אחר הכבוד.

האָט ר' זלמן חיים דערפאר ביי זיך אָפגעמאכט, אז ער זאָל אויף וויפיעל ער וועט גאר קענען, משפיע זיין אויף זלמן ליב'ן אז ער זאָל ענדערען זיין דרך. ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס זלמן ליב האָט איהם געצייגט שנאה און איהם גע'רודפ'ט, האָט אָבער דער שמש זיך צו איהם באצויגען מיט גרויס דרך ארץ. דער שמש האָט אין זיינע שיעורים ביים טיש געהאלטען אין דערקלעהרען דעם עולם ווי גרויס עס איז דער ענין פון תורה און האָט ניט איינמאל דערמאָנט זלמן ליב'ן צו גוטען פאר זיין לומדות און פאר דעם שיעור גמרא וואָס ער זאָגט.

דאָס האָט אויף זלמן ליב'ן געמאכט אן איינדרוק. ער האָט מיט אמאל דערזעהן פאר זיך א גאנץ אנדער מענשען, איינער וואָס צאָהלט מיט גוטעס פאר דאָס שלעכטע וואָס מען טהוט צו איהם. זלמן ליב וואָלט ניכער דערוואַרט, אז דער שמש זאָל איהם אויך צייגען אומפריינטליכקייט. גאָר אלעם דעם האָט שוין ר' זלמן חיים געזאָלט וויסען, אז ער באציהט זיך צו איהם מיט פיינטשאפט. צום סוף האָט גאר ר' זלמן חיים איהם ארויסגעצייגט אזוי פיעל ליעבשאפט. זלמן ליב האָט בכלל זיך באקאנט מיט די מידות טובות פון אַט דעם שמש. ער האָט דערפאר אָנגעהויבען פיהלען חרטה.

סוף כל סוף איז א גרויסע ענדערונג פאָרגעקומען אין דעם זלמן ליב'ן. ר' זלמן חיים דער שמש האָט אויף איהם אָנגעהויבען קריגען א השפעה. זלמן ליב האָט אָנגעהויבען איינזעהן, אז לומדות אליין איז נישט גענוג, אז צו לומדות דארף מען אויך האָבען מעשים טובים.

פון דאמאלס אָן האָט זיך צווישען דעם שמש און מרדכי'ס איידעם פארקניפט א גרויסע פריינטשאפט. דאָס וואָס קיין אנדערער האָט ניט געקענט ווירקען אויף זלמן ליב'ן האָט עס ענדליך באוויזען דער שמש ר' זלמן חיים און בלויז דורך דעם וואָס ער האָט איהם געצייגט א ביישפיעל פון אייגענער גוטס-קייט און סכלנות.

בז.

צוויי וועלטען

די וועלט פון די לומדים און די וועלט פון די אנשי-מעשה. — די מסקנא צו וועלכער ברוך איז געקומען. — ווי פשוטע מענשען זיינען געווארען לומדים.

ווען ברוך איז צום צווייטען מאל געקומען קיין יאנאוויטש, איז זלמן ליב שוין געווען באריהמט איבער'ן שטאט פאר זיין לומדות און פאר זיינע מעשים טובים. ברוך האט נוט געוואוסט, אז פאר אט דער גרויסער ענדערונג אין מרדכי'ס איידעם האט מען נאר געהאט צו פארדאנקען דעם שמש ר' זלמן חיים, וועלכער האט מיט זיין אייגענעם ביישפיעל פון גוטסקייט און מילדקייט באאיינפלוסט זלמן ליב'ן אז ער זאל זיך פארנעמען אויף א נייעם דרך. ברוך האט איצט געוואלט זיך געהענטער באפענען מיט ר' זלמן חיים'ן און לערנען ביי איהם מדות טובות. ער האט אויך געוואלט דערגעהן מעהר וועגען זיין לעבען און פארנאנגענהייט. אבער ר' זלמן חיים איז שוין מעהר ניט געווען גיין יאנאוויטש. מיט א יאהר פריהער איז ער פון דאָרט אוועק, איבערגעבענדיג די שמשות פון דער שוהל צו אימיצען אנדערש. קיינער האט נישט געוואוסט צי ר' זלמן חיים האט ברעה זיך ווען צוריקצוקעהרען.

ברוך האט איצט געוואלט זיך אויף דאָס ניי באגעגענען מיט די אלע מענשען מיט וועלכע ער איז געקומען אין באריהונג ווען ער האט צום ערשטען מאל פארבראכט דאָרט אין שטאט. ער האט אויך באזוכט דעם בית המדרש ביים בית הקברות וואָס איז געווען זיין ערשטער מקום מנוחה אין יאנאוויטש. עס זיינען נאָר איהם געווען פריש אין זכרון זיינע איבערלעבונגען, די שרעקען און די פריידען, אין יענעם בית המדרש, וואָס איז געווען דער פארזאמלונגס-פלאץ פאר די קברנים און דער חברה קדישא, וועלכע פלעגען זיך אָפט פרעהליך מאכען ביי א פלעשעל משקה. ברוך האט אפילו געדענקט די סוגיא אין דער גמרא וואָס ער האט געהאלטען אין לערנען ווען איינער פון די שכור'ע קברנים האט זיך אויף איהם א וואָרף געטהאָן און איהם אָנגעהויבען האלצען און סוף-שען, אזוי, אז ער האט דערפיהלט אז יענער בית המדרש איז ניט פאר איהם קיין פלאץ און ער האט זיך איבערגעקליבען אין דעם בית המדרש אויפ'ן מארק וואו ר' זלמן חיים איז געווען דער שמש. די סוגיא וואָס ברוך האט געהאט דאמאלס געלערנט איז געווען וועגען יאוש אין מסכת בבא קמא דף ס"ז. ער האט געדיינקט ווי ער איז דאמאלס געווען פארטעפט אין דעם תוספות אין דעם ויכוח וועגען דעם "צו יאוש קני" אָדער "יאוש ושינוי השם קני".

ברוך האט זיך אין יאנאוויטש געזעהן מיט די קרעמער, בעקער און אנדערע ביי וועמען ער האט געטהאָן ארבייט כדי צו פארדיענען זיין ברויט. ער איז שוין איצט געווען א דערוואקסענער בחור, וואָס האט אין ניכען געזאָלט חתונה האָבען. קיינער האט איהם דאָרט ניט דערקענט. ברוך האט פון

יערערען געוואלט עפעס דערגעהן, עפעס זיך דערוויסען פון זיין לעבען און זיינע ערפאהרונגען. ברוד האט איצט געוואלט ביי זיך גענוי אפמאכען וועלכער איז דער ריכטיגער דרך אין לעבען, צי דער דרך וואס ר' זלמן חיים האט נאך געפאלגט, ווידעמנדיג זיך צו די פשוט'ע מענשען פון פאלק, אדער דער דרך וואס איז נאכגעפאלגט געווארען פון אזא גאון ווי ר' שמחה זעליג, דער פרוש פון וויטעבסק, וועלכער איז זיך געזעסען אפגעזונדערט אין זיינע ר' אמות און האט געקוקט פון אויבען ארונטער אויף די פשוט'ע פאלקס-מענשען וואס זיינען געווען ווייט פון תורה.

ברוד'ן איז עס איצט פשוט געגאנגען אין לעבען. ער האט געדארפט פאר זיך אליין אנצייכענען דעם דרך אין לעבען. ביז דאמאלס האט ער אייגענטליך נאר געהאט געפארשט און געלערנט. ער האט נאך אבער געהאט א סך צו לערנען. ער האט נאך געדארפט דורכמאכען א סך מדרגות ביז ער וועט קענען קנמען צו שלימות.

דער פרוש ר' שמחה זעליג איז ברוד'ן געלענען גוט אין קאפ. ער האט זיך מיט איהם געהאט געהענטער באקענט. ברוד האט, ווי יעדער איינער, גוט געוואוסט ווי גרויס עס איז די גאונות פון אט דעם פרוש, וועלכער איז שוין געווען אויף די עלטערע יאהרען און ווענען וועמען מען האט דערצעהלט פארשידענע אגדות וועגען זיין לומדות און זיינע עובדות.

פארשטעהט זיך אז ברוד האט געהאט גרויס דרך ארץ פאר אט דעם גאון, וועלכער האט געשטאמט פון א משפחה פון באוואוסטע לומדים אין פוילען. ווען ער איז נאך געווען א פופצעהן יאהריגער אינגעל האט ער גע'ש'ט אלס דער סטאוויסקער עלוי. ער איז געווען קלאהר אין גאנץ ש"ס. זיין התמדה האט נאר קיין גלייכע נישט געהאט. ער האט בפועל ממש געלערנט יומם ולילה, שלאפענדיג נאך א צוויי-דריי שעה דורכ'ן מעת-לעת. דערצו פלעגט ער פאס-טען יעדען מאנטאג און דאנערשטאג און אויך פרייטאג. פון זיין סאמע יוגענד האט ער נאר גערערט דברי תורה און זיך לחלוטין אנטזאגט צו ריידען דברי חול. פון עם הארצים האט ער געווייכט. ער האט א פראסטען, ניט-לומדישען מענשען צו זיך ניט צוגעלאזט. ער האט מיט אזוינע מענשען פשוט ניט געהאט וואס צו ריידען. אין וויטעבסק איז ער אנגעקומען אלס יונגער מאן. פאר א משך פון פופציג יאהר האט ער זיך געהאט אפגעזונדערט פון דער וועלט אין איינעם פון די שטיבלעך פון דעם גרויסען בית המדרש אין וויטעבסק.

ברוד האט איצט געוואלט ביי זיך אפמאכען, ווער פון די צוויי, דער גאון ר' שמחה זעליג אדער דער שמש ר' זלמן חיים, איז מעהר ניחה דעם רבונן של עולם — צי ר' שמחה זעליג מיט זיין תורה און זיין התבודדות, אדער ר' זלמן חיים מיט זיין טהעטיגקייט צווישען אידישען המון. ברוד האט געמוזט קומען צו דער מסקנא אז ניט ר' שמחה זעליג נאר ר' זלמן חיים געהט אויפ'ן ריכטיגען דרך, ווייל דער דרך פון אט דעם שמש איז אוועלכער וואס מוז גע-פלען דעם רבונן של עולם און אויך דעם מענשען.

אויב ברוד האט איצט מעהר ניט געהאט פאר זיך ר' זלמן חיים'ען, האט ער אבער געקענט זעהן אין יאנאוויטש ממש אויף שריט און טריט דעם גרויסען רושם וואס ער האט דארט געמאכט. אט האט ער באזוכט דעם בית המדרש וואו ר' זלמן חיים איז געווען שמש. ער האט זיך צוגעהערט צו דעם

שיעור וואס זלמן ליב האט געזאגט פאר א גרויסען עולם. דער שיעור איז געווען וועגען דער סוגיא „המקדש במלוה“ און וועגען דער סוגיא „קדשה בגזל“ (קדושין מו, נב). זלמן ליב האָט דעם שיעור געזאָגט מיט גרויס חריפות. דאָס האָט אָבער ברוד'ן ווייניג וואָס געוואונדערט. ער האָט געוואוסט פון פריהער, אז זלמן ליב איז א גרויסער למדן. וואָס איהם האָט יא געוואונדערט איז געווען די התלהבות מיט וועלכער זלמן ליב האָט געדאווענט, וואָס איז געווען לנמרי אנדערש פון דעם ווי ער האָט מתפלל געווען אמאל. דאמאלס האָט זלמן ליב ממש אָפגע'פטר'ט דעם דאוונען שנעל און האָט סיינמאל ניט געצייגט אז ער פיהלט דערביי א וועלכער עס איז ווארימקייט.

ברוד האָט געוואוסט, אז אָט די ענדערונג וואָס האָט געמיינט, אז ענדליך איז זלמן ליב'ס נשמה דערווארעמט געוואָרען און אָנגעהויבען קומען צום אויסרוק, איז געווען אינגאנצען צו פארדאנקען די השפעה וואָס עס האָט אויף איהם געהאט דער שמש ר' זלמן חיים. יענער האָט זלמן ליב'ן ענדליך ארויסגעהויבען פון די ד' אמות של הלכה. ער האָט איהם אָנגעווארעמט די נשמה. ער האָט ביי איהם ארויסגערופען דעם אינערליכען מענשען און האָט איהם אויך אָנגעצייגט אויף דאָס עיקר'דיגע אין לעבען — צו זיין א בעל מידה. ברוד האָט אויך געהאט א געלעגנהייט צו באזוכען זלמן ליב'ן איז דער היים. ער האָט איהם דאָרט געטראָפּען פארטיעפּט אין איינעם פון די ספרים פון דער מהר"ל מפראג. זלמן ליב'ס פנים איז געווען פארפלאמט. מען האָט געקענט לייכט זעהן אז ער פיהלט דעם למוד מיט'ן הארצען און מיט דער נשמה. איז משך פון דער צייט, וואָס ברוד איז געווען אין חדר, איז דאָרט אריינגעקומען זלמן ליב'ס א זעקס יאהריגער אינגעלע און דער טאטע האָט אָנגעהויבען שטראָפּען זיין קינד דערפאר וואָס ער האָט באמערקט אז אין א ציצה פון זיין ארבע כנפות פעהלט א פאָדים. פאר ברוד'ן איז עס געווען דער בעסטער באווייזן אז זלמן ליב פיהלט איצט זיין אירישקייט ניט נאר מיט'ן מח נאר אויך מיט'ן הארצען און נשמה.

עהנליכע ענדערונגען האָט ברוד געזעהן ביי אנדערע אידען אין יאנא-וויטש, באזונדער ביי די וואָס האָבען געדאווענט אין דעם בית המדרש אויפ'ן מארק און זיינען דערפאר געווען אונטער ר' זלמן חיים'ס השפעה. אָט איז געווען פיניע דער בלעכער. ער איז געווען פון די ערשטע וואָס האָבען זיך צוגעהערט ווי ר' זלמן חיים זאגט עין יעקב. איצט איז שוין פיניע געזעסען ביי דעם שיעור גמרא וואָס איז געזאָגט געוואָרען פון דעם באוואוסט-טען גביר אין יאנאוויטש, ר' יעקב אייזיק. יענער שיעור איז געווען גוט באקאנט אין יאנאוויטש, ניט נאר דערפאר וואָס ר' יעקב אייזיק איז אליין געווען באוואוסט, נאר אויך דערפאר וואָס אָט ביי דעם שיעור זיינען געזעסען די גרעסטע לומדים פון שטאָט.

ברוד איז פון אָנפאנג געווען פארוואונדערט וואָס אָט דער פשוט'ער פיניע דער בלעכער, וועלכער האָט אמאל קוים באנומען א שטיקעל עין יעקב, זיצט איצט ביי א שיעור גמרא און דערצו נאָך מיט אזוינע לומדים. ער האָט געמיינט אז דאָס זיך פיניע אזוי זיך און אז ער פארשטעהט קוים וואָס מען רעדט דאָרט. צו זיין גרויסער איבעראשונג האָט ער אָבער געהערט ווי פיניע געהמט אנטייל אין דעם פּלפול און איז די סכרות וואָס ווערען ביים

טיש ארויסגעזאגט. עם הייסט, אז פיניע איז איצט שוין געווען א שטיקעל למדן. פון וואנען דאס האט זיך גענומען? פשוט דערפון וואס ער האט די גאנצע צייט זיך צוגעהערט צום לערנען און איז אליין געווארען א למדן.

פאר ברוד'ן איז דאס געווען דער בעסטער באווייז, אז מען קען פשוט'ע פאלקס-מענשען אויסבילדען און דערהויבען. ניט קוקענדיג אויף דעם וואס זיי האבען ווייניג געלערנט איז זייער יונגענד, קענען זיי אבער זיך דערהויבען צו א העכערער מדרגה ווען זיי הערען זיך צו צו דעם וואס מ'לערנט אין בית המדרש. ס'איז געווען אן אנדער דערגרייכונג פון דעם שמש ר' זלמן חיים'ן. אן אנדער ביישפיל איז געווען שמשון דער מעלעקער, שמשון דער קצב און פייווע דעך טעפער, אלע דריי זיינען געזעסען ביים טיש ווען ר' זלמן חיים האט געזאגט חומש. עם האט אויסגעזעהן אז מעהר ווי א שטיקעל חומש קע-נען זיי ניט פארנעהמען. איצט זיינען זיי שוין געזעסען ביי משניות און, לויט ווי ברוד האט געקענט זעהן, זיינען זיי געווען גוט באהאווענט אין משניות.

א חוץ וואס אט די אידען זיינען געווארען לומדישער, זיינען זיי אויך געווארען אנדערש אין זייער הנחנה. ברוד האט גוט געדיינקט ווי אזוי אט די מענשען פלעגען שטעהען אויפ'ן מארק, יעדער ביי זיין קלייט, אדער ביי זיין טישעל אויפ'ן גאס, און האבען געטריבען לצנות, אפילו אפט געקריגט זיך און באפאלען איינער דעם צווייטען מיט זלזולים. איצט זיינען זיי אלע געווען גרויסע בעלי מידה און זיך אויפגעפיהרט ווי אמת'ע יראי שמים.

אויך בערל דער אייזאוועלדיגער און כאציע די ציינער, ווי מען האט זיי גערופען אין יאנאוויטש צוליעב זייערע מומים, זיינען איצט געזעסען ביים טיש אין בית המדרש און זיך צוגעהערט צו אגדה אדער תהילים. א גרויסע פעולה האט ברוד אויך באמערקט אפילו אין אזוינע פארשווינען ווי שאול דער פערד נגב און יעקב זלמן דער קלעזמער. אויב שאול איז געווען צווישען די שפיל'טע אין יאנאוויטש צוליעב דעם וואס מען האט איהם געהאלטען, ווי זיין צונאמען האט געצייגט, פאר א פערד נגב, איז יעקב זלמן דער קלעזמער געהאלטען געווארען שפיל דערפאר וואס ער פלעגט שפיעלען אין פריצישע הויפען און מען האט אויף איהם געזאגט, אז ער פיהרט זיך דארט אויף נאר ניט אידשלאך.

איצט האבען אבער ביידע אינגאנצען געהאט געענדרט זייער דרך. זיי האבען ביידע אויפגעגעבען זייערע פריהערדיגע פרנסות. שאול האט זיך מפרנס געווען פון עהרליכער ארבייט און יעקב זלמן האט אויפגעהערט שפיעלען פאר נויט און איז געווארען א קלעזמער אויף אידישע שמחות. זייער לידיגע צייט האבען ביידע פארבראכט אין בית המדרש.

נאך א גרויס חידוש איז ביי ברוד'ן געווען מרדכי דער מילנער, וועלכער איז איצט געווען א קרעמער אין יאנאוויטש און איז אויך געווען דער נכחי פון דעם בית המדרש. אט דער דאזיגער מרדכי, וועלכער האט אלע זיינע יאה-רען אפגעלעבט אויפ'ן דארה, האט פריהער קוים געקענט באנעהמען אפילו א שטיקעל אגדה, איצט איז ער געזעסען ביים שיעור נמרא און האט זיך אפילו באטייליגט אין די ויכוחים. ברוד האט דא פאר זיך געזעהן א לעבעדיגע

ביישפיעל פון דעם וואָס מען קען אויפטהאַן פאר פשוט'ע פּאַלס-מענשען. עס האָט מעהר קיין צווייפּעל ניט געקענט זיין, און ניט דער דרד פון דעם אפּנער-שלאַמענעם און פון מענשען-אַפּגעזונדערטען ר' שמחה זעליג'ן דעם פּרוש איז געווען דער ריכטיגער, נאָר פון דעם שמש ר' זלמן היים וועלכער האָט פאַרשפּרייט תורה און מעשים טובים צווישען פשוט'ע מענשען.

בז.

דער אויסגעלאכטער

א פאמירונג אין יאנאוויטש וואָס האָט שטאַרק געערגערט ברוד'ן. — דער ויכוח מיט זיין שוואַגער. — עבודה זרה און פאַרוואָס מען טאָר פון דעם ניט קיין הנאה האַבען.

פאר ברוד'ן איז זיין ניער באזוד אין יאנאוויטש געווען א ווירקליכע אנטפּלעקונג. ער האָט איצט געקענט זעהן מיט זיינע אויגען די ענדערונגען וואָס זיינען פאַרגעקומען אין מענשען און ווארום די דאָזיגע ענדערונגען זיינען פאַרגעקומען.

ער האָט געקענט פאַרגלייכען שיטות, זיי לייגען אויף'ן וואַנשאַל און אורטיילען וועלכע פון זיי איז די ריכטיגערע און ברענגט מעהר פּעולָה פאר מענשען אין זייערע באַזעהונגען ביז אדם לחבירו און אויך ביז אדם למסום. ער איז נאטירלאך געווען פּולקאם איבערצייגט, און די שיטה פון דעם שמש ר' זלמן היים, וועמעס דרד איז געווען דער דרד פון א נסתר, ווירמענדיג זיך אין גאַנצען צו לערנען און דערהויבען די פשוט'ע פּאַלס-מענשען און צו איינפלאַנצען גוטע מדות אפילו אין לומדישע אידען, איז געווען די ווירקזאַ-מערע און די אפּעלירענדיגערע צו זיין אייגענעם האַרצען.

ברוד האָט איצט, אויף זיין שטייגער, געקענט האַבען א ויכוח מיט זיך אליין, און פונקט ווי דאמאלס ביים לערנען גמרא, ווען ער האָט געפיהלט ווי ער וואָלט געהאט פאר זיך אין בלוט און פלייש די תנאים און די אמוראים, און אויסגעהערט זייערע זיכוחים און זייערע פּלוגתא'ס, פאַרנעמענדיג און פאַרטיפענדיג זיך אין יערער סברא און געדאַנק, אזוי האָט ער אויך איצט געוואויגען און געמאַסטען אין זיין מח די פאַרשידענע מיינונגען און ריכ-טונגען אין אידישען לעבען.

ארויסשפאַצירענדיג אויסער'ן שטאַט, כדי צו זיין מיט דער נאטור, וואָס ער האָט אזוי שטאַרק געליעבט פון זיין קינדהייט, האָט ער זיך ביים זייט פון וועג געזעצט אויף'ן שטאַם פון א בוים און זיך פאַרטראַכט. אין מח איז איהם אויפגעשוואומען דער אינטערעסאַנטער ויכוח וואָס ער האָט געהאט איידער ער האָט פאַרלאָזט וויטעבסק, מיט זיין אייגענעם שוואַגער, דעם עילוי און ראש הישיבה, ר' יוסף יצחק. עס איז געווען א זוניגער טאָג אין אָנפאַנג ניסן. נאָך דעם קאַלמען ווינטער איז עס געווען פשוט א דערפרישונג צו זיצען אין דער זון און זיך ווארימען.

ברוד איז געווען אויף'ן וועג צוריק פון זיין טעגליכער ארכייט. דורכ-געעהנדיג דעם שטאַטישען גאַרטען, האָט ער באַמערקט אויף א באַנק זיין

שוואַגער, ווארימענדיג זיך אין דער זון. ברוד האָט זיך לעבען איהם צונע-
זעצט. אז אינטערעסאנטער שמועס האָט זיך צווישען זיי אנטוויקעלט, ווען
ברוד האָט געמאכט א באמערקונג וועגען דער ווארימקייט פון דער זון און
די מילדקייט פון דעם וועטער, פארענדיגענדיג מיט דעם וואָס עס שמעהט
געשריבען, אז "שמש צדקה ומרפא" (אז די זון ברענגט א רפואה).

אויף דעם האָט דער ראש ישיבה געענטפערט, אז עס איז אמת, אז די
זון היילט און טאקע דערפאר איז פאראן א סכרא, אז מען טאר ניט הנאה
האָבען פון איהר ליכט און איהר היילענדיגע ווירקונג, ווייל דאָס שמעקט
מיט עבודה זרה. ווארום צוליב אַט די אייגענשאפטען פון דער זון האָבען
דאָך די אמאליגע געצענדיגער צו איהר נעדיגט ווי צו אן אָפּאַנט.

— וועסטו דאָך אָבער פרעגען — האָט ר' יוסף יצחק געפונען א געלע-
גענהייט אריינצוגעהן אין א לומדישער חסירה — סטייטש, לויט דער סוגיא אין
דער מסכת עבודה זרה (דפים מ"ה, מ"ו, מ"ז) איז דאָך קלאָהר, אז דאָס וואָס
מען קען ניט אַנטאָפּען מיט קיין מענשליכער האַנט און וואָס קיין מענש האָט
ניט געשאַפּען, מעג מען פון דעם הנאה האָבען, אפילו ווען דאָס ווערט באר-
נוצט פון געצענדיגער ווי אז עבודה זרה און די זון דארף דאָך געהערען צו
אַט דעם מין? ווייל איר דיר אָבער זאָגען, אז דאָרט גופא ווערט געזאָגט,
אז נאָר דאָס צו וואָס מען דינט, איז אין אזא פאל מותר בהנאה, אָבער
דאָס וואָס קומט דערפון ארויס איז אסור, און דאָס ליכט און די היילענדיגע
אייגענשאפטען פון דער זון זיינען דאָך פונקט דאָס וואָס עס ווערען פון
דער זון ארויסגעגעבען. דערפאר וואָלט מען טאקע געדארפט זאָגען, אז דאָס
איז אסור. דאָ קען מען אָבער אָנווייזען אויף דער פלוגתא אין פסחים (כ"ה
און ע"ב) וועגען א הנאה וואָס קומט צו א מענשען ניט מיט זיין אייגענעם
וויילען. אביי זאָגט, אז אזא הנאה איז מותר און רבא זאָגט, אז עס איז אסור.
אָבער אפילו לויט אביי'ן וואָלט נאָר דאָס ליכט פון דער זון געדארפט זיין
מותר, דערפאר וואָס דאָס קומט צום מענשען בעל כרחו, אָבער די היילענדיגע
קראפט פון דער זון ווערט דאָך שוין פון מענשען באנוצט מיט כוונה, ווייל
ער דארף דאָך קומען זעצען זיך ווארימען אין דער זון, און דערפאר וואָלט
עס געדארפט זיין גע'אסור'ט. נאָר דער תירוץ איז — האָט דער ראש ישיבה
אליין אויסגעפיהרט — אז דער סאמע גרונט געדאנסט דערביי איז, אז עבודה
זרה איז אסור בהנאה נאָר דאמאָלט, ווען זי, די עבודה זרה, איז געשאַפּען
געוואָרען פריהער און די הנאה פון איהר קומט נאכהער, אָבער אויב די הנאה
איז געקומען פריהער און די עבודה זרה שפעטער, דאמאָלט איז קיין איסור
דערביי ניטאָ. דאָס מיינט פשוט, אז דאָרט וואו די געצענדיגער האָבען זיך
אליין געמאכט אז עבודה זרה, דאמאָלט איז טאקע אסור פון דעם הנאה צו
האָבען. איז פאל פון דער זון איז זי דאָך באשאַפּען געוואָרען פון נאָט ברוד
הוא אליין אין די ששת ימי בראשית. דער אויבערשטער האָט אין איהר אריינ-
געגעבען די אלע כחות צו בריינגען ליכט, צו געבען כח די פלאנצען, אז זיי
זאלען וואַקסען און דער ערד צו געבען מענשען זייער שפיון ווי אויך צו
בריינגען מענשען א רפואה צו פארשידענע מחלות. די געצענדיגער האָבען

צו דער זון אָננהויבען דינען שפעטער. דערפאר קען דאָ ניט חל זיין דער איסור אין שייכות מיט האָבען הנאה פון עבודה זרה.

אט דער שמועס, וואָס האָט דאמאלס אויף ברוד'ן געמאכט א רושם פאר דער שארפוניגקייט וואָס זיין שוואַגער האָט דערביי ארויסגעוויזען, האָט אָבער איצט ביי איהם אויסגעקוקט ניט וויכטיג גענוג אין פארנלייך מיט די מעשים פון אזא אידען ווי דער שמש ר' זלמן חיים, וואָס האָבען געהאט צו טהאָן מיט דער ווירקליכקייט פון לעבען, מיט די טאָגטעגליכע באדערפנישען פון יעדען מענשען.

פאר ברוד'ן איז געשטאנען אין קאָנטראַסט די לימודישע וועלט ווי די וואָס זיין שוואַגער האָט פארטראַטען און די וועלט פון דעם גרויסען און בריר טען אירישען המון וואָס דער מערקווירדיגער שמש פון יאנאוויטש האָט פארטראַטען. ברוד איז געווען דורכאויס איבערצייגט, אז ווי גרויס עס איז געווען צו באוואונדערען די וועלט אין וועלכער זיין שוואַגער און די אלע אנדערע גרויסע גייסטער פון תורה האָבען געלעבט, איז אָבער ניט געווען גענוג צו זיין אָפגעשלאָסען אין די אמות של הלכה. מען האָט געמוזט געהן צום פּאַלס, אָט ווי דער שמש ר' זלמן חיים, און העלפען אויפהויבען די פשוט'ע מענשען צו תורה און מעשים טובים און אריינבריינגען ליכט אין זייערע אַרימע לעבענס.

פאר דער קורצער צייט וואָס ברוד האָט זיך אויפגעהאלטען אין יאנאָ וויטש האָט ער זיך באקאנט מיט מרדכי דעם מילנער'ס דריטען איידים, אברהם יצחק. יענער איז אין גאנצען געווען אונטער דער השפעה פון דעם פארשוואונדענעם שמש. ער האָט געווידמעט זיין צייט צו לערנען מיט בעלי מלאכות, שאפענדיג פאר זיי שיעורים אין שלחן ערוך און משנה.

ברוד האָט זיך צוגעקוקט צו די וואָס האָבען זיך צוגעהערט צו אברהם יצחק'ס שיעורים. זיי זיינען באשטאנען פון עלטערע מענשען און-ונגע בחורים, אפילו פון אינגלאך. אלע האָבען זיי געפונען אן אינטערעס אין זיינע לימודים. אברהם יצחק האָט געהאט דעם כח פון הסברה און דעם כח צו געווינען צו הערער. וואָס ברוד'ן האָט פאר'חידוש'ט איז דאָס וואָס צווישען די צוהערער איז אויך געווען דער בחור'ל חיים, שמשון דעם מעלעקער'ס זונדעל. ברוד האָט איהם געדענקט פון דריי יאָהר צוריק. חיים איז געווען דער באַד-יונג פון יאנאוויטש. ער פלעגט אָפּמאָן אלע מעשים תענועים אין שטאַט. איהם, ברוד'ן, איז ער שטארק דערנאָנען די יאָהרען. ברוד האָט פאר א צייט זיך דערנעהרט דערפון וואָס ער פלעגט צוטראַגען זעק מיט מעהל פון שמשון דעם מעלעקער צו די בעקער. חיים פלעגט איהם אָפּמאָן אלערליי שמוקעס און נגישות. איצט איז חיים געוועסן ביים טיש און זיך צוגעהערט ווי אברהם יצחק לערענט מיט'ן עולם. אברהם יצחק האָט געהאט די פעהיגקייט צו געווינען מיט דעם וואָס ער פלעגט דערצעהלען און זיי מסביר זיין פאר'ן עולם.

דער עולם פלעגט די אנדות דערנאָך איבערדערצעהלען איינער צום צווייטען און מען איז שמענדיג געווען אונטער'ן רושם און די השפעה פון דעם מוסר השכל וואָס די דאָזיגע אנדות אנטהאלטען. ברוד האָט איינמאָל זיך צו געהערט ווי אברהם יצחק דערצעהלט דעם עולם די מעשה פון רבי עקיבא'ן,

ווי אזוי ער איז געווען א פאסטוד און אז עס הארץ און האָט פשוט פיינט געהאט תלמידי חכמים. אָבער זיין הארץ האָט זיך דערנאָך א קעהר געמאָן צו תורה און פון איהם איז ארויסגעוואקסען איינער פון די גרעסטע אידישע גייסטער.

אברהם יצחק האָט די דאָזיגע מעשה דערצעהלט מיט אזוי פיעל התלהבות און אזוי פיעל ליעבע, אז עס איז געווען קלאָהר, אז ער האלט, אז יעדער איד, ווי פראַסט ער זאל ניט זיין, קען און דארף נאָכטאָן רבי עקיבא'ן. אברהם יצחק האָט אין א סך פרטים נאָכגעטאָן דעם שמש ר' זלמן חיים'ן מיט דעם וואָס, אחוץ זיינע שיעורים, האָט ער תמיד מקרב געווען די פראַסטע אידען און פלעגט כסדר זאָגען, אז די לומדישע אידען האָבען א גרויסען חוב צו די פראַסטע אידען.

אויך ער פלעגט ארומנעהן איבער'ן מאַרק און איבער די גאסען פון שטאָט און ווען ער האָט געזעהן ווי אימיצער באַגעהט עפעס אז אומרעכט, איז ער באלד יענעם צוגעקומען מוסר'ן. אברהם יצחק האָט זיך עס אזוי גע-נומען צום האַרצען ווי ער אליין וואָלט די עוולה געהאט באַגאָנגען.

ברוך האָט אָבער אויך געהאט די געלעגנהייט צו באַמערקען, אז ניט קוקענדיג אויף דער גרויסער פעולה, וואָס ר' זלמן חיים האָט אויפגעטאָן אין יאָנאוויטש, איבערלאָזענדיג אזויגע נאָכפאלגער ווי אברהם יצחק און אנדערע, איז נאָך דאָרט אלץ געבליבען גענוג פון דעם אלטען גייסט. דאָס האָט גע-מיינט, אז דער למדן קוקט פון אויבען ארונטער אויף'ן פראַסטען אידען און פרובירט איהם אפילו דערנידעריגען און טרייבען שפאס אויף זיין חשבון.

ער האָט געהאט צוגעזעהן א געשעהניש, וואָס האָט אויף איהם גע-מאכט א פיינליכען איינדרוק.

עס איז געווען א מאַנטאָג צו קריאת התורה. שלמה דער בעקער אָרער ווי מען האָט איהם אין יאָנאוויטש אויך גערופען שלמה דער קנעטער און שלמה וויטעבסקער, א פראַסטער אָבער פרומער איד, איז געקומען שפעט צום מנין און איז געשטאנען און געדאווענט פאר זיך, בעת דער מנין האָט שוין געהאלטען ביי קריאת התורה. דער שמש האָט ניט געוואוסט, אז שלמה דאווענט ניט מיט'ן מנין און נאטירלאך אויך ניט, אז ער האלט דאָרט, וואו מען טאָר ניט מפסיק זיין. ער האָט איהם אויסגערופען צו דער תורה. שלמה האָט מפסיק געווען אין דאווען און האָט עולת לתורה געווען. דערנאָך האָט ער ווייטער פאָרטגעזעצט זיין תפילה.

עטליכע פון די מתפללים האָבען באַמערקט, אז נאָכדעם ווי שלמה איז ארונטער פון דער בימה, האָט ער גענומען די ציצית אין האנט און אָנגעהויבן בען זאָגען קריאת שמע. דאָס איז ביי זיי געווען א באווייז, אז שלמה האָט מפסיק געווען אין קריאת שמע, דאָרט וואו ער האָט ניט געטאָרט מפסיק זיין. אז מען האָט פארענדיגט דאווען, האָבען עטליכע לצים אָנגעהויבען טרייבען שפאס אויף שלמה'ס חשבון, אַפלאַכענדיג פון זיין עס הארצות. מען האָט שלמה'ן געמאכט אַלערליי שטעכיגע פאָרווארפען און זיך מיט איהם גע-רייצט, ווי ער וואָלט דאָ געהאט באַגאָנגען מי יודע וואָס פאר א פארברעכען.

כאטש אין דער אמת'ען איז עס אלץ געווען נאָר דערפאר, וואָס ער האָט ניט געוואוסט, אז מען טאָר ניט מפסיק זיין.

ברוך'ן האָט וועה געטאָן דאָס הארץ צו זעהן ווי אָט דער פשוט'ער אָבער עהרליכער שלמה געהמט זיך שטארק צום הארצען די "עבירה" וואָס ער איז באנאנגען. די לצים האָבען איהם אָנגעהויבען סטראשען מיט ניהנם און מיט פארשיידענע עונשים, וויסענדיג, אז שלמה האָט דערפון גרויס צער.

וואָס האָט ברוך'ן פארשאפט נאָר מעהר צער איז געווען דאָס וואָס צווישען די וואָס האָבען זיך איזדיקעוועט איבער דעם פשוט'ען אירען איז אויך געווען דער גביר פון יאנאוויטש ר' יעקב אייזיק. ער איז שוין געווען א זקן. ער האָט געשפילט א גרויסע ראָל אין שטאָט. אָבער אויך דער דאָזיגער ר' יעקב אייזיק האָט ניט געקענט ביישטעהן דעם נסיון ניט צו האָבען קיין שפאָס אויף'ן חשבון פון א פראַסטען אירען, וועלכער האָט גענומען ערנסט יערען וואָרט וואָס מען האָט איהם געזאָגט און האָט ממש זיך געקארטשעט פון וועהטאָג. ער איז געשטאנען מיט אויגען פארלאָפען מיט טרערען, ווען אלע ארום האָבען איהם געהאלטען איז מאַכען לצנות'דיגע פאָרוואָרפען.

מילא, אויף די געוויינליכע לצים האָט ברוך נאָר ניט געהאט אזוי שטארק פאריבעל. ער האָט עס אָנגענומען נאָר פאר א באוויזן, אז אין אידישען לעבען זיינען נאָר דאָ גענוג מענשען, וואָס שטעהען אויף א נידעריגער מדרגה. אָבער אויף ר' יעקב אייזיק'ן האָט ער געפיהלט נאָר א שטארקען פאריבעל, באזונדער ווען ער האָט געוואוסט דעם אינטערעסאנטען אָפּשטאם זיינעם.

כח.

דער "שר" פון יאנאוויטש

א זעלמענער מיט איד פון אמאליגע יאָהרען. — דער בלבל און ווי ער איז בבל געוואָרען. — א בן יחיד וואָס געהט ניט אין פאָטעריס דרכים.

ר' יעקב אייזיק איז געווען דער בכבוד'דיגסטער בעל הבית פון יאנאוויטש. ער איז אויך געווען דער סאמע גרעסטער בעל דעה אין שטאָדט. אלע האָבען פאר איהם מורא געהאט, ווייל אלע האָבען געוואוסט דעם גרויסען כח און איינפלוס וואָס ער האָט געהאט. ר' יעקב איז געווען א געבאָרענער אין יאנאָ-וויטש. זיין פאָטער, ר' שמשון אליה, האָט פאקטיש געשטעלט יאנאוויטש אויף די פיס. ער איז געווען א זוהן פון דעם גאון ר' יעקב פון וויטעבסק און א גרויסער מושלם און לאַנד-חכם. ער האָט געקענט גוט רוישיש און פויליש און איז אויך געווען א גוטער בעל חשבון. צוליב אָט די קענטענישען זיינע האָט איהם גראַף ליפסקי, איינער פון די גרעסטע און רייכסטע גומביאזיצער אין וויטעבסקער גובערניע, געמאכט פאר דעם אויפזעהער פון זיינע ניטער ביי יאנאוויטש.

ר' שמשון אליה האָט זיך צוליב דעם באזעצט אין יאנאוויטש, און א דאנק איהם זיינען די אירען דאָרט געווען געזיכערט מיט פרנסה. די שטאָדט האָט אָנגעהויבען אויפבליהען, ניט נאָר אין גשמיות נאָר אויך אין רוחניות. אלע מוסדות פון תורה און צדקה זיינען פארשטארקט און אויסגעברייטערט גע-

וואָרען. אין אַ משך פון צוואַנציג יאָהר אין די אידישע קהילה אין יאנאוויטש שטארק אויסגעוואקסען אין כמות און אין איכות. עס זיינען צוגעקומען א סך תלמידי חכמים. בעלי הבית'ישע אידען האבען גענומען וואויל-לערנער פאר אידימס. מען האט געבראכט לומדישע אידען צו זיין מלמדים פאר די קינדער. אין די בתי מדרשים זיינען געזעסען בחורים און פרושים און זיך עוסק געווען אין תורה.

דער סאמע צענטער פון אינטערעס אין יאנאוויטש אין געווען דאס גביריש הויז פון ר' שמשון אליה'ן, וואס אין געווען אן אמת'ער בית ועד לחכמים. ווער נאָר עס האָט געוואָלט זיך אָנזאָפּען מיט תורה און חכמה אין געקומען דאָרט אין הויז. ר' שמשון אליה'ס הויז אין אויך געווען אַפּען פאַר אורחים, באַזונדער פאַר בני תורה. נאָר א סך זיינען דורך איהם נתעשר געוואָרען. וואָס איז שוין צדקה, האָט ר' שמשון אליה תמיד געהאט אן אַפּענע האַנט. ער איז תמיד געווען גרייט צו טאָן אימיצען א טובה, ווער רעדט ווען עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען באַזאָרגען א אידען מיט פּרנסה. האָט מען טאַקע תמיד אַרויפגעקוקט צו ר' שמשון אליה'ן און מען האָט איהם געהאַלטען פאַר דעם סאמע פיהרער פון שטאָט און איהם גערופּען דער שר פון יאַנאַ-וויטש. מען האָט זיך אין דער אמת'ן מיט איהם גערעכענט א סך מעהר ווי מיט גראָף ליפּסקי אליין.

לעבען יאנאוויטש האָט זיך געפונען א קליינער פריין, וועלכער האָט זיך שטאַרק מתקנא געווען אין ר' שמשון אליה'ן. ער האָט איהם ניט פאַרגעסן זיין גדולה און דעם צוטרוי וואָס גראָף ליפּסקי האָט צו איהם געהאַט. האָט אָט דער קליינער פריץ געמאַכט א בלבול אויף ר' שמשון אליה'ן. ער האָט איהם באַשולדיגט אין באַגעהן פעלשונגען. עס האָט געזאָלט הייסען, אז ר' שמשון אליה האָט, רחמנא לצלן, באַשווינדעלט גראָף ליפּסקי'ן און געפּעלשט די חשבונות פון זיינע גיטער. ניט באַנוגענדיג זיך מיט סתם באַשולדיגונגען האָט דער פריץ געשמעלט פאַלשע עדות וואָס האָבען כלומרשט באַשטעטיגט אלץ וואָס ער האָט געזאָגט.

ווען מען האָט זיך אין יאנאוויטש דערוואוסט וועגען דעם בלבול אויף ר' שמשון אליה'ן איז אויף דער נאַנצער קהלה געפאַלען א פּחד. עס איז איינ-גערופּען געוואָרען אן אסיפה און עס איז באַשלאָסען געוואָרען גוור צו זיין א תענית בה"ב און צו זאָגען סליחות און לייענען ויחל ווי אין אן אמת'ן תענית צבור. עס איז אויך באַשלאָסען געוואָרען, אז די גאַנצע עדה אידען אין יאנאוויטש זאָל קומען נעמען א שבועה, אז ר' שמעון אליה אין אומשולדיג. אויך אין די דערפער און אויף די גיטער, אויף וועלכע שמשון אליה האָט געהאַט אויפזיכט, איז געוואָרען א גערודער. אלע האָבען זיך שטאַרק מצער געווען וואָס ר' שמשון אליה ווערט באַשולדיגט, וויסענדיג, אז דאָס איז כּזב ושקר. עס איז דאָרט באַשלאָסען געוואָרען צו שיקען שלוחים צו גראָף ליפּסקי'ן, וועלכער האָט זיך דאַמאַלס געפונען אויף זיינעם א גוט ביי ווילנע, און זיך ביי איהם משתדל זיין פאַר ר' שמשון אליה'ן.

אויב עס איז געווען אימיצער וואָס האָט זיך געהאַלטען רוהיג, איז עס געווען ר' שמשון אליה אליין. ניט קוסענדיג אויף דעם צער וואָס גאַנץ יאַנאַ-וויטש האָט אַרויסגעוויזען און דעם באַזונדערען צער פון זיינע בני בית, האָט

ער, ווי זיין שטייגער איז שמענדיג געווען, געהאלטען אין זאגען, אז ער פאר-
לאזט זיך אינגאנצען אויפ'ן רבונן של עולם און אז ערשט איצט דארף ער
בודק זיין זיינע מעשים און מתקן זיין די פעלערען וואָס ער איז געוויס
באנאנען, ווארום אנדערש וואָלט מען אויף איהם ניט געמאכט קיין בלבול.

ר' שמשון אליה איז אין דעם פרט געווען א מערקווירדיגער מענש. ער
האט געהאלטען, אז אלץ קומט פון דעם רבונן של עולם, אז אלץ איז און ענין
פון השגחה פרטית. ער האט קיינמאל זיך ניט גענויסט מיט זיין גדולה און
דערפאר אויך זיך ניט געפיהלט געפאלען מיט זיין מעגליכער יידות. ער האט
געהאלטען אז עס איז זיין חוב אנצונעהמען אלץ וואָס ווערט איהם צוגעטיילט
פון דעם אויבערשטענ'ס האנט, דאָס גוטע אזוי גוט ווי דאָס שלעכטע.

עס איז טאקע געווען דערפאר וואָס ר' שמשון אליה האט נאר אויסגע-
נוצט זיין גדולה און עשירות צו העלפען אנדערע. איצט, אז ער איז געשטאנען
פאר א סכנה, האט ער נאר געפיהלט, אז ער דארף זיך משהר מתדבק פון איז
רבונן של עולם. ר' שמשון אליה האט אָט דעם בליק אויף דעם גאנג פון דער
וועלט געהאט געקראגען פון זיין סאמע קינדהייט, אונטער דער השפעה פון
זיין פאטער און באזונדער פון זיין עלטער פעטער, ר' יהואל משה, וועלכער
איז געווען א גרויסער בעל מידה און ירא שמים.

ר' שמשון אליה'ס פאטער איז ניט נאָר געווען א גאון נאָר אויך א גרוי-
סער עושר. ביי זיי איז הייז האט מען זיך געפיהרט אין גרויס הרחבה. ר'
שמשון אליה איז פון געבורט געווען א שוואך קינד און דערפאר האט מען אויף
איהם ניט געלייגט אזוי שטארק דעם עול פון תורה. אנשטאט תורה האט מען
איהם משהר געלערענט מדות טובות.

זיין מוטער האט געשטאמט פון פראג. אויך ר' יהואל משה, וועלכער איז
געווען זיין מוטער'ס א פעטער, האט אויך געשטאמט פון פראג. ער האט זיך
געהאלטען פאר א תלמיד פון דעם מהר"ל מפראג און שמענדיג געלערענט
דעם מהר"ל'ס ספרים. ער האט זיך אויך שמענדיג געפיהרט לויט די דאָזיגע
ספרים. ר' יהואל משה האט שמשון אליה'ן געלערענט פון זיין סאמע יונגענט
ווי זיך צו פיהרען לויט אָט דער לעהרע פון דעם מהר"ל. די אמונה, אז אלץ
ווערט געפיהרט לויט השגחה פרטית איז דערפאר געווען איינגעפלאנצט ביי
איהם פון זיין קינדהייט.

ווען ר' שמשון אליה האט געהערט אז די אסיפה איז יאנאוויטש האט
באשלאסען צו נוזר זיין תענית בה"ב, האט עס איהם שטארק באנג געטאן.
ער האט ניט געוואלט, אז א נאנצע קהלה אידען זאלען צוליב איהם זיך מצער
זיין. האט ער עס אנגענומען ווי א באווייז, אז דער אויבערשטער האט געוואלט
אז ער זאל גורם זיין, אז די אידען אין יאנאוויטש זאלען תשובה טאן. איז
די טעג פון די תעניות, ווען די אידען פון יאנאוויטש האבען זיך געהאט
פארזאמעלט אין די בתי מדרשים, איז ר' שמשון אליה אויך געווען צווישען
עולם. די געוויינען האבען זיך געמראגען עד לב השמים. ר' שמשון אליה האט
געוויינט מעהר פאר אלעמען. זיין צער איז געווען ניט בלויז איבער זיין איר
גענעם גורל נאר מעהר פאר אלץ איבער דעם גורל פון דעם גאנצען קהל. ווען
עס איז אָבער געקומען צו דעם צווייטען באשלוס פון דער אסיפה, אז דער
גאנצער קהל זאל שווערען, אז ער איז אומשולדיג, האט שוין ר' שמשון אליה

מעהר עס ניט געוואלט דולדען. ער איז דורכאויס באשטאנען, אז די שבועה זאל ניט גענומען ווערען. ער האט געזאגט אז ער איז גרייט זיך איבערצוגעבען אין די הענט פון רבונו של עולם.

עטליכע וואכען זיינען פאראיבער און קיין יאנאוויטש זיינען ארונטער-געקומען דריי שלוחים פון גראף ליפסקי. אין משך פון א וואך צייט האבען זיי געהאלטען אין איבערנעהן די חשבונות און אין איבערקוקען די שפיכלער מיט תבואה און אלע אנדערע פארמעגענס אויף די גיטער וואס זיינען געווען אונטער ר' שמשון אליה'ס אויפזיכט. זיי האבען זיך איבערצייגט, אז אלץ איז געווען אין ארדנונג. די באשולדיגונג געגען ר' שמשון אליה איז געווען א פאלשע. ער איז עפענטליך ריינגעוואשען געווארען. נאך מעהר, גראף ליפסקי האט באשלאסען עפענטליך אויסצודריקען זיין צוטרויען צום אידישען פאר-וואלטער זיינעם און ער האט איהם געשיקט אלס מתנת א זילבערנע מנורה מיט זעקס רעהרען וואס איז געווען אז אייל און א פערטעל די הויך. ר' שמשון אליה האט די מנורה געבראכט קיין וויטעבסק און האט זי איבערגעגעבען צו א גארשמיד וועלכער האט צו איהר צוגעגעבען נאך צוויי רעהרען. ר' שמשון אליה האט דאן די מנורה מנדב געווען אין גרויסען בית המדרש פון וויטעבסק צו בענשען חנוכה ליכט.

יעקב אייזיק איז געווען ר' שמשון אליה'ס בן יחיד. פארשטעהט זיך, אז דער דאזיגער בן יחיד איז אפגעהייט געווארען ווי א ווינשפיגנערליך. מען האט פאר איהם געהאלטען די בעסטע מלמדים. ווען יעקב אייזיק איז געווארען בר מצוה, האט ר' שמשון אליה זיך מיט געווען, אויף דער עצה פון ניט קיין אנדערען ווי דער באריהמטער פרוש פון וויטעבסק ר' שמחה זעליג, צו געהמען דעם באוואוסטען תלמיד חכם ר' נפתלי זאב פאר א מלמד פאר זיין יעקב אייזיק'ן. ער האט איהם אפגעגעבען א באזונדער הויז און האט איהם באזארגט מיט אלע זיינע באדערפענישען. ר' נפתלי זאב פלעגט גערופען ווערען "דער נמרא'דיגער", ווייל ער האט שטענדיג געלערענט נמרא. ער איז אבער אויך געווען א בסי אין חקירה ספרים, באזונדער אזוינע ספרים ווי דער "מורה נבוכים" און דער "כוזרי". ר' נפתלי זאב איז אויך געווען א גרויסער ירא שמים. ער איז אבער פון נאטור געווען א קאלט-בלויטיגער און א גרויסער פשטן. ער האט פיינט געהאט אריינצוגעבען וועלכע עס איז זייטיגע פרושים און ווער רעדט פון רמזים און סודות. ניט נאר האט ער גענומען פשוטם כמשמעם אלץ וואס האט א שייכות מיט דער הלכה נאר אפילו די אנדות פון דער נמרא האט ער דערקלערט אויפ'ן פשוט'סטען אופן. יענע אנדות וואס האבען זיך ניט געלאזט דערקלערען איינפאר און פשוט האט ער אינגאנצען אריבערגעהיפט. ער האט געזאגט, אז דאס וואס מען קען ניט דערקלערען אויף א פשוט'ן אופן, דארף אינגאנצען ניט דערקלערט ווערען.

בכלל האט ר' נפתלי זאב געהאלטען, אז דער עיקר דארף מען זיך פאר-לאזען אויפ'ן שכל און ניט אויפ'ן געפיהל. ער האט אפילו אין מקיים זיין מצוות נאר געזוכט דאס שכל'דיגע און ניט דאס געפיהלפולע. קאפ האט ביי איהם אינגאנצען געזאלט באהערשען דעם מענשען. חארץ און געמיהל האבען געזאלט שפילען א מינדערוויכטיגע ראלע אדער אינגאנצען קיין ראלע ניט שפילען אין אידישקייט.

ר' נפתלי זאב האט שטארק מדקדק געווען אפצוהיימען דעם כבוד פון תורה און פון תלמידי חכמים. דער עיקר איז ביי איהם געווען דאס לערנען. סתם פרומאקעס און אנשי מעשה האט ער אוועקגעמאכט מיט דער האנט. אויב זיי האבען נאָר ניט געלערענט קיין תורה און זיינען ניט געווען קיין גרויסע לומדים האט ער אויף זיי געקוקט פון אויבען ארונטער. באזונדער האט ער זיך באצויגען קאלט און כמעט פיינטליך צום פשוט'ען אידישען פאלקסמענשען. יעקב אייזיק, זיין תלמיד, איז געוואָרען שטארק צוגעבונדען צו איהם און אונטער זיין איינפלוס. ער האט טאקע פון זיין רבי'ן געהאט א סך געלערענט וואס איז שייך תורה און וויסען. יעקב אייזיק האט געלערענט ביי ר' נפתלי זאב'ן ביז ער האט געדארפט חתונה האַבען.

ר' שמשון אליה האט אָבער באַמערקט אז זיין זוהן, אויב אפילו ער איז א בן תורה איז ער אָבער קאלט צו מענשליכע ליידען און ווערט נישט געריהרט פון קיינעם צער. אויב אפילו ער ניט צדקה טהוט ער עס אָהן האַרץ און אָהן געפיהל. ר' שמשון אליה האט פון דעם געהאט גרויס צער. עס איז נאָר ניט געווען דער דרך אין וועלכען ער איז אליין געגאנגען. ער האט וועגען דעם זיך דורכגערידט מיט ר' נפתלי זאב'ן. ער האט געוואָלט אז ער זאל איהם העלפֿען מתקן זיין איז זיין זוהן די דאָזיגע פעהלערען. צו ר' שמשון אליה'ס איבער-ראַשונג האט ר' נפתלי זאב אליין זיך באצויגען מיט גרויס קאלטקייט צום ענין פון צדקה און צו אלץ וואָס האט צו טאָן מיט'ן מענשליכען לעבען. דער עיקר איז ביי איהם געווען תורה. אלץ האט ביי איהם געוואָלט זיין לויט א באַשטימטען דרך באזירט אויף די יסודות פון דער הַלכה. געפיהל און האַרץ האַבען ביי איהם פשוט ניט געהאט קיין פלאַץ אין לעבען. דאָס האט ר' שמשון אליה'ן שטארק דערשלאָגען. ער האט געהאט איינגעזעהן פון וואָגען זיין זוהן'ס צוגאנג צום לעבען האט זיך גענומען. עס איז געווען דער איינפלוס פון זיין רבי'ן ר' נפתלי זאב.

כ.מ.

בעל הבית וואָס פארעהרט זיין משרת

דער עושר וואָס האט צעטיילט זיין פארמעגען אויף צדקה. — פון וועמען דער ישרי פון יאָנאוויטש האט געלערענט זיינע מדות טובות.

ר' שמשון אליה האט געהאט א לענגערען שמועס מיט זיין זוהן'ס רבי'ן. ר' נפתלי זאב האט פאר איהם קלאָהר געמאכט, אז ער האלט ניט פון קיין זאך, א הוץ תורה. אפילו די מדה פון רחמנות האט ביי איהם געוואָלט זיין מעהר אז ענין פון קאַפּ איידער פון האַרץ.

נעמט, למשל, אזא ענין ווי צדקה. ביי ר' נפתלי זאב'ן איז עס אלץ געווען צוגעוואויגען און צוגעמאַסטען. מען איז לויט'ן דין, האט ער געזאָגט, מחויב צו געבען ניט מעהר ווי א פינפטעל פון פארמעגען און ניט וועגיגער ווי א דריטעל פון א שקל א יאָהר. אזוי זאָגט רב אסי איז בכא בתרא, און פאר ר' נפתלי זאב'ן האט עס געוואָלט זיין גענוג.

אפילו דער ענין פון "ואהבת לרעך כמוך" האט ר' נפתלי זאב פרויברט טסביר זיין אויף זיין שטייגער. זאָגט דאָר רבי עקיבא איז ירושלמי (נדרים

פ"ט), „זהו כלל גדול בתורה“, איז די כוונה „העדר השנאה“. אויך הלל דערמאנט עס דורך זיין „מאי דעךד סני לחברך לא תעביר“, וואס מיינט אייגענטליך, אז דאס איז ניט קיין ענין פון ווירקליכע אהבה, נאָר בלויז ניט צו האַבען צו יענעם קיין שנאה. וואָס איז שייך רבה בר אבון ניט ער אויף דעם זיין פירוש (כתובות ל"ז), או „ואהבת לרעך כמוך“ מיינט „ברור לו מיתה יפה“...

וואָס איז שייך דעם המון און די עמיהארצים, האָט ר' נפתלי אָנגעוויזן אויף דעם וואָס ניט קיין אנדערער ווי רבנו הקדוש זאָגט (כתובות ה'), אז „אין פורעניות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ“ (קיין שטראָף קומט ניט אויף דער וועלט ווי נאָר צוליב די עמי הארצים).

פאר ר' שמשון אליהו, וועלכער איז געווען אָנגעזאָפט מיט די מדות טובות, וואָס ער האָט געלערענט ביי זיין עלטער־פעטער, ר' יחיאל משה'ן, איז עס געווען שווער צו פארדייען. כאָטש ער האָט פארעהרט ר' נפתלי זאב'ן פאר זיין גרויסע לומדות און פאר דעם וואָס ער האָט אין זיין בודיחיד, יעקב אייזיק'ן, איינגעפלאַנצט די ליבע צו תורה, האָט ער אָבער געפיהלט, אז עפעס האָט ער אין זיין זעהן קאָלע געמאכט.

ר' שמשון אליהו האָט ערשט איצט געקענט אָפשאַצן די באדייטונג פון זיין עלטער־פעטער, פון וועמען ער האָט געהאט גע'רשנ'ט אזא טייערע גייסטיגע ירושה, אייגענטליך האָט ער פון זיין עלטער־פעטער געוואוסט נאָר וועניג. ער אליין האָט פון זיין פארגאנגענהייט גערעדט וועניג. אלץ וואָס ר' שמשון אליהו האָט יאָ געוואוסט פון איהם איז געווען וואָס זיין מוטער האָט דערזעהלט. ר' יחיאל משה האָט געהאט א רייכען פאָטער, וועלכער האָט איהם כשרד געווען מיט דער בתיחידה פון אז אנדער עושר, ר' זבולון דער שותק. ר' יחיאל משה האָט אין זיינע ערשטע יאָהרען געהאט א גילקליד און צופרידען לעבען.

סיי זיין פאָטער און סיי זיין שווער האָבען געהאט זייערע אייגענע בתי־מדרשים, וואו זיי האָבען אויסגעהאלטען צו צעהן בטלנים, וועלכע פלעגען זיצען און לערנען יומם ולילח. זיי אליין פלעגען אויך זיצען און לערנען. דער פארמעגען וואָס ר' יחיאל משה'ס פאָטער האָט איבערגעלאָזט אין פראג איז געווען א גרויסער. אָבער בלויז א טייל האָט ער איבערגעלאָזט פאר זיין זעהן און אנדערע קרובים. דאָס איבעריגע האָט ער איבערגעלאָזט פאר צדקה.

פינף־און־דרייסיג יאָהר האָט ער אָפגעלעבט מיט זיין פרוי, מיט וועלכער ער האָט ניט געהאט קיין קינדער. ווען זי איז געשטארבען, האָט ער אוועק־געגעבען א טייל פון זיין פארמעגען אויף צדקה און האָט זיך אריינגעקליבען צו ר' שמשון אליהו'ס עלטערען, צוערשט אין קראַקע און דערנאָך אין וויטעבסק. נאָך אלץ מיט א באדייטענדיגען פארמעגען, האָט ער נאָר געזוכט מענשען וואָס האָבען זיך גענוטיגט אין הילף. ער פלעגט ארויסשיקען מענשען איבער שטעט און שטעטלאַך צו זוכען יתומים און יתומות, און זיי באזאָרגען אויף זיין השבון. ער האָט אויך א סך געגעבען פאר ישיבות, תלמידי חכמים און תתם בעלי־בתים וואָס זיינען געוואָרען יורדים.

זיין צייט איז געווען פארטיילט צווישען פארשידענע שיעורים און

לימודים. יעדען טאג האָט ער אליין געלערענט א דף גמרא מיט גרויס כוונה. דאן האָט ער געהאט באשטימט געוויסע שעה'ן אין טאָג, ווען ער האָט געלערענט מיט א געוויסען אידען, ר' ברוד דער פארבער. די איבעריגע צייט פון טאג האָט ער געלערענט מדרש און געזאָגט פאר'ן עולם תהלים. ער האָט באזונדערס געלערענט דעם עולם די מרות פון מהר"ל מפראג. איינע פון די מסורות פון מהר"ל איז, אז מען זאָל פאר'ן דאוונען יעדען טאָג זאָגען די שירה פון "האזינו", וואָס דער מהר"ל האָלט פאר א סגולה צו רייניגען די מחשבה און דאָס הארץ. דער מהר"ל האָלט אויך, אז סוחרים און בעלי מלאכות זאָלען זאָגען "האזינו" צו עטליכע מאל א טאָג, ווייל דאָס איז א סגולה צו הצלחה. יעדער האָט דערפאר געזאָלט קענען "האזינו" אויף אויסוועניג. אחוץ הצלחה האָט דער מהר"ל געהאלטען, אז דאָס זאָגען פון "האזינו" עטליכע מאל א טאג איז א סגולה צו ארייכט ימים.

אין זיין זכרון האָט זיך באזונדערס איינגעקריצט דער שמועס וואָס ער, אלס קינד, האָט געהאט מיט זיין עלטער-פעטער וועגען פנחס'ן דעם משרת. דער דאָזיגער פנחס איז שוין געווען אין די זיבעציגער, א הויכער, א ברויט-פלייצניגער מיט א וויסער באַרד. ער האָט כל ימיו געטאָן עבודת פרד צו פארדינען זיין ברויט. אויף די עלטערע יאהרען האָט איהם ר' שמשון אליהם פאטער אריינגענומען צו זיך פאר א משרת.

עס איז געווען איינמאל אין א ווינטערדיגען טאָג. דער טאָג האָט גע- האלטען אין פארגעהן. ר' שמשון אליה איז געווען ביי ר' יחיאל משה'ן אין חדר. פנחס איז אריין מיט א בינטעל האַלץ אויף דער פלייצע, איינצוהייצען דעם אויווען. ווי ר' יחיאל משה, שוין אליין א זמן, האָט איהם דערזעהן, האָט ער זיך אויפגעהויבען און האָט זיך ניט אנדרגעזעצט ביז וואנען פנחס איז ניט פארטיג געוואָרען מיט זיין ארבייט.

ר' שמשון אליה איז נאָך ניט געווען זיכער, אויב זיין עלטער-פעטער האָט זיך טאקע אויפגעשטעלט פאר אָט דעם פראַסטען משרת. ער האָט איהם וועגען דעם געפרעגט.

— אוראי — האָט ר' יחיאל משה איהם געזאָגט — עס איז דאָר א כפירוש'ער פסוק: מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן. און ניט באנוגענדיג זיך מיט דעם אליין, האָט ר' יחיאל משה באמערקט מיט א זיפץ:

— ווי שטארק איך בין מקנא אָט דעם פשוט'ען אידען. ער איז זיך מפרנס פון דער פראצע פון זיינע הענט. און איד, פון וואָס בין איד זיך מפרנס? פון דער "נהמא דכסופא", פון דעם וואָס מיינע עלטערען האַכען מיר איבערגעלאָזט בירושה.

ר' שמשון אליה האָט גוט געדענקט ווי ער האָט זיך אריינגעלאָזט מיט זיין עלטער-פעטער אין א ויכות. ער האָט ר' יחיאל משה'ן דערמאָנט דעם מאמר חז"ל (קדושין ל"ב), אז "אין זמן אלא מי שקנה חכמה" (א זמן איז נאָר דער וואָס האָט זיך דערוואָרבען חכמה). ר' יחיאל משה האָט איהם אָבער געענטפערט מיט אן אנדער גמרא (שבת ל"א) "ניקום מקמי דנבר דחיל חמאין

הוא". פנחס דער משרת, האט ר' יחיאל משה דערביי דערקלערט, איז א ירא שמים און האלט שטענדיג אין זאגען תהלים מיט כוונה.

פאר זיין פטירה האט ר' יחיאל משה אָפּגעזאָגט א קליינעם טייל פון זיין פארמעגען צו קרובים און דאָס איבעריגע פאר צדקה. שפעטער האָט מען אריינגעקוקט אין זיינע חשבונות, וואָס ער האָט תמיד געהאלטען פון זיינע געלטער און מען האָט אויסגעפונען ווי גרויס עס איז געווען די סומע וואָס ער האָט פארטיילט אין צדקה פאר פארשידענע צוועקען. ער איז געווען דער אמת'ער נותן כסתר.

ר' שמשון אליה'ס פארטרויטער מענטש איז געווען ר' משה, אָרער ווי מען האָט איהם גערופען אין יאנאוויטש, ר' משה נאמן. דער דאזיגער ר' משה האָט אויך געשטאמט פון וויטעבסק ווי ר' שמשון אליה. ביידע האָבען זיך גע-קענט פון זייער יוגענד. ר' שמשון אליה האָט געפיהלט א שטארקען צובונד צו ר' משה'ן דערפאר וואָס זיין דרך איז געווען עהנליך צו דעם דרך פון זיין עלטער־פעטער ר' יחיאל משה'ן.

ווען ר' שמשון אליה איז געוואָרען דער אויפזעהער פון גראף ליפסקי'ס גיטער, האָט ער גענומען ר' משה'ן פאר זיין ארויסהעלפער. ר' משה האָט גע-פיהרט ביי איהם די ביכער און איז געוואָרען ביי איהם די רעכטע האנט. ר' שמשון אליה האָט איהם פארטרויט אלע זיינע סודות און איהם געמאכט פאר זיין פערזענליכען בעל־יועץ.

איז דער אמת'ען איז ר' משה געוואָרען ר' שמשון אליה'ס מדריך און מוסר־זאָגער. ר' שמשון אליה האָט נאָר געוואלט, אז ר' משה זאָל נאָכקוקען זיין הנהגה און, ווען נויטיג, איהם אָנווייזען אויף די פעלערען וואָס ער בא-געהט און איהם אויפפאָדערען די פעלערען צו פאָרריכטען. געקומען דערצו איז עס דורך א געוויסער סיבה.

ר' שמשון אליה, וועלכער איז געווען געבענשט מיט עשירות, מיט גרוֹלה און מיט כבוד איז אָבער פאר א צייט געווען א מחוסר בנים. די קינדער, וואָס זיין פרוי האָט איהם געבאָרען, האָבען זיך, פאר קיין אידען געדאכט, ניט געהאלטען. זיי זיינען באלד נאָך זייער געבורט געשטאָרבען. האָט זיך ר' שמשון אליה דעם ענין גענומען שטארק צום האַרצען. ער האָט איינמאָל זיין צער אנטפלעגט פאר ר' משה'ן.

— איז עס דען מעגליך, אז "קודשא בריך הוא עביד דינא כלא דינא"? (אז דער אויבערשטער וועט באַגעהן אן אומגע־רעכטיגקייט?) — האָט ר' משה געפרעגט זיין בעל הבית — איהר מוזט, ר' שמשון אליה, זיך אָפּגעבען חשבון הנפש, אויסגעפינען וואָס פאר פעלערען איהר זייט באַגאנגען און די דאָזיגע פעלערען פאָרריכטען.

אן אנדערער אויף ר' שמשון אליה'ס אָרט וואָלט זיך אפשר אָנגע-ברוגט. סטייטש, ווי קומט מען איהם זאָגען מוסר? ער, דער גרויסער גביר, בעל צדקה און בעל מדה, זאָל נאָר באַטראַכט ווערען ווי א זינדיגער? אַר-שטאט דעם האָט ער באלד געלאָזט וויסען ר' משה'ן, אז ער איז גרייט צו פאָלגען זיין עצה.

ער האָט ר' משה'ן אריינגענומען אין זיין פארטרוי, אז ער זאָל איהם העלפען אריינקוקען אין זיינע מעשים און איהם העלפען אויסגעפינען מיט

וואָס אזוינס ער האָט זיך פאָרזינדיגט. ר' שמשון אליה האָט דאָן געטהאָן אַלץ וואָס ר' משה האָט איהם געהייסען, און ווען זיין פרוי האָט שפעטער ווידער אמאָל געבאָרען א קינד, איז עס טאקע געבליבען לעבען. דאָס איז געווען זיין איינציג קינד, יעקב אייזיק.

איצט, אז ר' שמשון אליה האָט זיך ארומגעזעהן, אז ר' נפתלי זאב האָט ניט די געהעריגע השפעה אויף זיין זוהן, וואָס איז שייך מדות טובות, האָט ער וועגען דעם געהאט א שמועס מיט ר' משה'ן.

— צי דאָס איז די השפעה פון זיין רבי'ן, צי דאָס איז דערפאר וואָס ער איז בטבע אזוי, מיר וועלען איהם שוין ניט ענדערען. מיר מוזען איהם לאָזען געהן זיין אייגענעם דרך. מעגלאך, אז די צייט אליין וועט איהם ענדערען — האָט ר' משה ארויסגעזאָגט זיין מיינונג.

אז יעקב אייזיק איז אונטערגעוואקסען, האָט איהם דער פאָטער אריינגענומען אין זיינע עסקים און ביסלאַכווייז איהם איבערגעגעבען די געשעפטען. ר' שמשון אליה האָט זיין גאנצען לעבען געווידמעט צו כלל־ארכיט.

פופציג יאָהר האָט ר' שמשון אליה געלעבט אין יאנאוויטש און ווען ער איז נפטר געוואָרען, איז זיין זוהן געבליבען אויף זיין אָרט דער אויפזעהער פון דעם גראַף'ס גיטער.

ר' יעקב אייזיק האָט קובע זמן געווען צו לערנען ניט נאָר אליין נאָר אויך מיט אנדערע. ער האָט געשאפען א שיעור און האָט דעם שיעור אליין געזאָגט פאר'ן עולם. ער האָט אויך געהאט די דעה אין אלע קהל'שע ענינים אין יאנאוויטש. ער איז אָבער ניט געווען, וואָס זיין פאָטער איז געווען. ער האָט זיך ניט גע'חבר'ט מיט קיין פשוט'ע און אַרימע מענשען. פארקערט, ער האָט אויף זיי געקוקט פון אויבען ארונטער און אפילו ווען ער האָט געגען בען צדקה, איז עס ניט געווען מיט דעם סכר פנים יפות ווי זיי פאָטער, נאָר ווי איינער וואָס פיהלט, אז ער האָט א חוב וואָס ער מוז נאָכקומען.

צוואנציג יאָהר נאָך'ן טויט פון זיין פאָטער האָט צווישען די יורשים פון גראַף ליפסקי אויסגעבראַכען א מחלוקה. ר' יעקב אייזיק האָט איינגעזעהן, אז סוף כל סוף וועט ער מעהר ניט קענען פארוואלטען זייערע גיטער און ער האָט באשאַסען באצייטענס זיך צוריקצוציהען. ער האָט צוזאמענגערופען די יורשים און, אונטער'ן אויפזיכט פון דער ממשלה, האָט ער זיי איבערגעגעבען זייער פארמעגען אין בעסטען אָרדנונג.

ר' יעקב אייזיק האָט זיך דאָן גענומען צו מסחר. ער האָט אָנגעהויבען האנדלען מיט פלאַסק און, ארויסגעהאַלפען פון זיינע דריי זיהן, האָט איהם מצליח געווען. ער איז געבליבען דער שעהנער בעל הבית פון יאנאוויטש און אויך דער הויפט בעל דעה, כאַטש ער האָט קיינמאָל ניט געוואָלט זיין דער פּרנס־חודש אָדער האָבען אנדערע עהרען־טיטולען.

— איד האָב סאי ווי די דעה — פֿלעגט ער זאָגען לאַכענדיג — זאָלען די כיבורים האָבען די וואָס האָבען מעהר צייט פֿאר קהל'שע אַרבייט. אין יאָנאוויטש האָט מען געוואָוסט, אז ר' יעקב אייזיק, כאַטש ער איז אַ גרויסער לַמדן, וויל ער אָבער, אז אפילו אין תורה ענינים, זאָל עס בלייבען ווי ער זאָגט. ביי זיין שיעור האָט קיינער איהם ניט געטאַרט איבערשפּאַרען. האָט עס אימיצער געטהאָן, האָט יענער געמעגט זיין דער גרעסטער לַמדן, האָט איהם ר' יעקב אייזיק ניט געשווינט און איהם פשוט מולול געווען.

עס איז דערפֿאַר גאַרניט געווען קיין וואונדער וואָס דער בכבוד'יגער ר' יעקב אייזיק זאָל זיך האָבען אָנגעכאַפט אַז דעם וואָס שלמה דער בעקער האָט מפּסיק געווען אין דאוונען און האָט עולה לתורה געווען. פונקט ווי פֿאַר די געוויינליכע לצים, וואָס האָבען זיך דאַמאַלס געפונען אין בית־המדרש, אזוי אויך פֿאַר ר' יעקב אייזיק'ן, איז עס געווען אַ שעת הכּושר צו טרייבען שפּאַס אויף'ן חשבון פון דעם פּראַסטען און פּשוט'ען בעקער און איהם מצער געווען.

ברוד, וועלכער האָט זיך צו דעם אלץ צוגעקוקט, איז געווען אַ פֿאַר־ציטערטער.

— ווייסטו דען וואָס דו האַסט אָפּגעטהאַן? — האָט ר' יעקב אייזיק געוואָלט אַנשרעקען דעם בעקער — דו האַסט מבזה געווען די תורה מיט דעם וואָס דו האַסט מוציא ברכה לַבטלה געווען און דו האַסט אויך מחלל געווען דעם שם שמים.

שלמה האָט זיך געקאַרטשעט פון וועהטאַג אונטער די בייסענדיגע שטראַף־רייד פון אזא אידען ווי ר' יעקב אייזיק. טרערען האָבען זיך געשטעלט אין זיינע אויגען און ער האָט זיך אָנגעהויבען בעטען רחמים, אז ר' יעקב אייזיק זאָל איהם זאָגען וואָס פֿאַר אַ תשובה ער זאָל אויף זיך נעהמען.

— דו מוזט פּאַסטען כּה"ב — האָט איהם ר' יעקב אייזיק געזאָגט מיט אַ שפּאַטישען שמיכעל.

5.

בעקער און שוסטער

דער געפייניגטער בעקער און זיין טרויסטער. — דער וואויל־לערנער וואָס איז געוואָרען אַ שוסטער.

דער תמימות'דיגער שלמה דער בעקער איז געווען מרוצה צו פּאַסטען כּה"ב, כדי אָפּצוקומען פֿאַר דעם זינד וואָס ער איז באַגאַנגען מיט דעם וואָס ער האָט מפּסיק געווען אין דאוונען ווען ער האָט עולה לתורה געווען.

— איד וועל דעם תענית אַנפּאַנגען היינט — האָט ער געוואָלט צייגען ר' יעקב אייזיק'ן, אז ער לעגט ניט אָפּ די תשובה.

ר' יעקב אייזיק האָט איצט געהאַט אַ נייע געלעגענהייט צו דערגענזן דעם בעקער די יאהרען.

— עם הארץ! — האָט ער אָנגעהויבען שרייען אויף איהם. — ווייסטו דען ניט, אז אַ תענית יחיד מוז מען אָנפּאַנגען צו מנחה דעם טאַג פֿריהער?

די קאלירען פון שלמה'ס פנים האָבען זיך נעבימען. א שווייס האָט איהם ארויסגעשלאָגען אויפ'ן שטערן. טרערען האָבען זיך געשטעלט אין זיינע אויגען. ער איז געשטאנען ווי א פאר'משפּט'ער, בעת ר' יעקב אייזיק און די לצים ארום האָבען זיך געפרעגעלט פון נחת. ר' יעקב אייזיק האָט זיך ווייטער געהיצט:

— עם אין א חרפה, אז מיר זאָלען האָבען ביי אונז אין שטאַט אוינע עמי הארצים!

ברוך, וועלכער האָט זיך צו דעם צוגעקוקט, האָט געמיהלט גרויס רחמנות אויף דעם אַרימען בעקער.

אז ר' יעקב אייזיק און די אנדערע לצים האָבען זיך געהאט גענוג אַנגעזעטיגט מיט שפּאס אויפ'ן חשבון פון דעם בעקער, זיינען זיי זיך צענאנגען פון בית-מדרש. ר' שלמה איז געבליבען א דערשלאָגענער און א פארשעמטער. בעת ברוך האָט זיך געשלאָגען מיט דער דעה אויב ער זאל צוקומען צו שלמה'ן און איהם טרויסטען, איז צום בעקער צוגעקומען מרדכי דעם מילנער'ס דריטער איידים, אברהם יצחק, און האָט צו איהם אַנגעהויבען ריידען מיט גרויס פריינטשאפט און מיטגעפיהל.

— האָט ניט קיין פארדרום — האָט ער צו איהם געזאָגט — איהר זייט דאָ קיין זינד ניט באַגאַנגען. איהר האָט על-פּי-דין געמעגט מפּסיק זיין כדי עולם לתורה צו זיין, ווייל, ווי איר האָב זיך צוגעהערט, האָט איהר געהאַלטען צווישען "ישתבח" און "יוצר", וואו מען מעג מפּסיק זיין.

אברהם יצחק האָט גערעדט צו איהם מיט אזוי פיעל מיטגעפיהל און חב'ראַפּט, אז ביי שלמה דעם בעקער האָבען זיך אַנגעהויבען גיסען טרערען פון די אויגען.

— וואָס וויינט איהר? — האָט זיך אברהם יצחק געוואונדערט. שלמה האָט אברהם יצחק'ן דערקלערט, אז דאָס דערמאָנט איהם אַז א פּאסירונג פון זיין יונגענט און רופט ביי איהם ארויס זכרונות וואָס האָבען א שייכות מיט דעם גורל פון זיין לעבען. אברהם יצחק, מיט ליבע און צוגעלאָזטקייט צו דעם פשוט'ן בעל-מלאכה, איז געווען שטאַרק פּאראינ-טערעסירט צו הערען וועגען דעם, און שלמה האָט דערצעהלט:

גראד האָט ער געשטאַמט פון גאָר אז איידעלער משפּחה. זיין פאָטער איז געווען א באַוואוסטער מלמד אין וויטעבסק. ער האָט געהאַט א שם פאר זיין לומדות און אויך פאר זיין יראת שמים. ער פלעגט יעדען פריה-מאַרגען געהן דאוונען מיט דעם מנין ותיקין אין דער קאַלער שוהל. אז שלמה איז געוואָרען צעהן יאָהר אלט, האָט איהם זיין פאָטער אַנגעהויבען נעמען מיט זיך צו יענעם מנין, כדי איהם מחנך צו זיין. איינמאָל — שלמה איז שוין דאַמאלס געווען א אינגעל פון א יאָהר צוועלף — האָט ער זיך אין מיטען דאוונען פּאַרקוקט דורכ'ן פענסטער אין גאס אריין. ער האָט זיך פּאַרטראַכט וועגען דעם וואָס ער האָט געזעהן אין דרויסען און דערווייל גאָר פּאַרנעסען, אז ער דאווענט מיט א מנין. ער האָט דערנאָך דעם גרעסטען טייל פון דאוונען געמוזט איבערהיפּען, כדי צו פּאַרענדיגען מיט'ן מנין.

עטליכע טעג זיינען פּאַרגאַנגען און שלמה'ן האָט אַנגעהויבען פּלאַנען דער געוויסען. א קלייניגקייט, ער האָט פשוט פּאַרפּעלט א דאוונען! ער

האָט זיך געפיהלט ווי א גרויסער בעל עבירה און האָט בעת מעשה באשלאָסען, אז ער זאל וועגען דעם דערצעהלען זיין טאטען און ביי איהם בעמען א געהעריגע תשובה. אָבער כאלד האָט ער הרטה געהאט. ער האָט זיך באדענקט, אז אויב ער זאל עס טהאָן וועט זיך זיין טאטע איבער דעם מצער זיין און שלמה האָט געטראכט, אז דאָס וועט זיין א גרעסערע עבירה ווי פארפעלען א שטיק דאוונען. אגב, האָט ער זיך געטראַכט, איז ער נאָך ניט געווען בר־מצוה און פאלגליך איז ער נאָרניט געווען מחויב צו דאוונען ווי א דערוואקסענער. דערפאר האָט ער אָפגעמאכט אין דער מחשבה. אז להבא זאל ער דעם גאנצען דאוונען, פון מה טובו ביז עלינו, זאָגען פון סידור און ניט אויפהויבען דעם קאָפּ פון סידור, כדי עס זאל מעהר ניט קענען פאסירען ווי דאמאָלס, אז ער זאל זיך אויף עפעס פארקוקען.

זינט דאמאָלס האָט שלמה זיך זיין גאנצען לעבען געהיט פון אזוינע חטאים. דערביי האָט זיך אברהם יצחק דערוואוסט, אז אייגענטליך וואָלט שלמה געקאָנט אויסוואקסען א למוּד. זיין טאטע האָט מיט איהם געלערענט נאָר א סך. אָבער ווען שלמה איז געווען א אינגעל פון א יאָהר פערצעהן, איז זיין פאָטער קראַנק געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען שפיען מיט בלוט. א יאָהר צייט איז ער געלעגען קראַנק ביז ער איז נפטר געוואָרען. דער עול פון פרנסה איז געפאלען אויף זיין מוטער און אויף איהם, דער עלטסטער פון די קינדער. איז שלמה אָפגעגעבען געוואָרען צו א בעסער, כדי עפעס צו פארדינען און צו העלפען מפרנס זיין די בני־בית.

שפעטער איז זיין מוטער קראַנק געוואָרען און שלמה איז געבליבען דער איינציגער ברויט־געבער אין הויז. האָט שלמה אָנגעהויבען טראָגען דעם גאנצען עול פון הויז, שיקענדיג די ברידערלעך אין דער ישיבה און דערנאָך העלפענדיג געפינען שידוכים פאר די שוועסטער.

ער אליין האָט חתונה געהאט מיט דער טאכטער פון א ישוב'ניק און האָט ווייטער געארבייט שווער אלע זיינע יאָהרען פאר'ן שטיקעל ברויט. נראָד האָט שלמה נאָך ניט געהאט פארגעסען די נמרא וואָס ער האָט געלע־רענט אין זיין יוגענט. ער האָט פון צייט־צו־צייט אויך אריינגעקוקט אין א נמרא, כאָטש ער האָט זיך מעהר אָפגעגעבען מיט זאָנען תהלים און מיט תפילה. ער האָט אָבער צוגעגעבען אברהם יצחק'ן, און מיט גרויס פארדרוס, אז ער האָט קיינמאָל ניט געהאט קיין שעת־הכושר צו לערנען שלחן ערוך און איז דערפאר ניט געווען גענוי באקאנט מיט אזוינע דינים ווי די וואָס האָבען צו טאָן מיט מפסיק זיין אין דאוונען.

אברהם יצחק איז געווען שטארק געריהרט פון דעם וואָס שלמה האָט איהם דערצעהלט און ער האָט איהם פארזיכערט, אז זיין הנהגה איז מעהר אָנגעלעגט ביים רבונן של עולם ווי די הנהגה פון אזא אידען ווי ר' יעקב אייזיק. ער האָט איהם אזוי דערמונטערט, אז שלמה דער בעקער איז אוועק אחיים א פרעליכער, פיהלענדיג זיך געטרייסט דורך אברהם יצחק'ס רייד. ברור, פון זיין זייט, איז געווען געריהרט פון דער הארציגקייט וואָס אברהם יצחק האָט דאָ ארויסגעוויזען.

ברור האָט איצט געוואָלט וויסען מעהר וועגען אברהם יצחק'ן אליין. אברהם יצחק איז געווען א געבאָרענער פון וויטעבסק. זיין טאטע האָט

נעהייסען דוד ליב און האָט זיך מפרנס געווען פון שוסטעריי. פאר א צייט האָט אברהם יצחק אליין געמיינט, אז זיין טאטע איז ניט מעהר ווי א פשוט'ער שוסטער.

דוד ליב אליין איז געווען א מינסקער. ער איז געווען דער זוהן פון דעם דאָרטיגען דיין, ר' צבי אריה, וועלכער האָט גע'ש'מ'ט פאר זיין לומדות און צדקות. פארשטעהט זיך, אז א זוהן פון אזא גדול ווי ר' צבי אריה, האָט דוד ליב אויך ניט געקענט זיין אבי'ווער.

קוקענדיג אויף זיין פאָטער, דעם דיין, וועלכער האָט זיך א סך אָפגע'געבען מיט חקירה'ספריים ווי דער "כוזרי", דער "עקרים", דער "מורה נבוכים" און אנדערע, האָט דוד ליב פון זיין פריהסטער יונגענד אויך חשק געהאט צו פארנעהמען זיך מיט חקירה. זיין פאָטער האָט איהם אָבער געגעבען צו פאר'שטעהן, אז ער איז נאָר צו יונג פאר דעם. ער האָט איהם געהייסען צוערשט זיך אָפגעבען מיט ש"ס און פוסקים.

ער איז געבליבען אונטער זיין פאָטער'ס אויפזיכט, ביז וואנען ער האָט חתונה געהאט מיט דער טאָכטער פון א רייכען אידען אין וויטעבסק, ר' חיים, ביי וועמען ער איז געזעסען אכט יאָהר אויף קעסט.

זיצענדיג ביי זיין שווע' אויף קעסט, האָט דוד ליב ווידער באקומען חשק צו לערנען חקירה. ער איז שוין דאמאלס געווען צוויי און צוואנציג יאָהר אלט. ער האָט געפיהלט, אז ער איז אלט גענוג צו נעהמען זיך צו אזא לימוד. דוד ליב האָט דערווייל געלערענט ווייניגער נמרא און פוסקים. דאָס האָט איהם אָנגעהויבען ענבערען אין מח און זיך געמאכט שארפע פאָרווארפען. אפשר האָט ער טאקע ניט געטהאָן ריכטיג וואָס ער האָט זיך אָפגעגעבען מיט חקירה — אז ענין וואָס האָט אין זיין מח ארויסגערופען א סך שאלות אויף וועלכע ער האָט ניט געקענט געפינען קיין קלאָרע תשובות?

איז ער פון די חקירה ספרים איבערגעגאנגען צו מוסר. דאָ האָט ער זיך מיט אמאָל דערפילט אין א נייער וועלט. די מוסר'ספריים האָבען אויף איהם געמאכט א גרויסען רושם. האָט ער די חקירה ספרים אין גאנצען אויפגעגעבען און אונטער דער השפעה פון די מוסר ספרים האָט ער אָנגעהויבען נעהמען אויף זיך סנופים, פאסטען תעניתים און זיך פיהרען אזוי, אז זייטיגע מענשען זאָלען וואָס ווייניגער ווייסען פון זיינע מדות און מעשים. אפילו ביי זיין שווער אין הויז האָט מען ניט גענוי געוואוסט פון זיין צדקות.

טאקע צוליב דעם האָבען שווער און שוויגער ביסלאכוויי אָנגעהויבען אונטערברוטשען וואָס דער איידים ווייזט ניט ארויס קיין נייגונג צו נעהמען זיך צו א וועלכע עס איז פרנסה. פון אָנהויב האָבען זיי זיך געטרייסט מיט דעם וואָס זיי האָבען געהאָפּט, אז דוד ליב וועט ווערען א רב. אין דער אמת' האָבען זיי זיך, באזונדער די שוויגער, מיט דעם אָפּט באריהמט. דאָס איז באזונדער געווען דער פאל, ווען די ברידער פון דוד ליב'ס שוויגער, איינער א מעל'הענדל'ער און דער צווייטער א פלאקס'הענדל'ער, פלענען זייער שוועסטער און שוואַגער שטעכען מיט דעם, וואָס זיי האָבען זיך "איינגעהאנדעלט" אז איידים א "לא יוצלח".

אויב פון אָנהויב האָבען שווער און שוויגער דאָס ניט גענומען איז אכט.

האָבען זיי אָבער שפּעטער וועגען דעם אָנגעהויבען טראַכטען. די שוויגער דערהויפט האָט פון צייט צו צייט פרובירט כאַפּען אַ שמועס מיט'ן איידים, נעבענדיג איהם אָנצוהערען, אַז עס איז צייט, אַז ער זאָל אָנהויבען זוכען אַ כּסא הרבנות.

דוד ליב האָט אָבער אַ קוועטש געטהאָן מיט די פּלייצעס און דערקלעהרט, אַז ער האָט גאָרניט ברעה צו ווערען אַ רב. — וואָס דען האָסטו ברעה צו טהאָן? — האָט שוין די שוויגער גע- פּרעגט ביזוואָר.

— דערווייל האָב איך נאָר דריי יאָהר קעסט! — האָט ער געענטפּערט. דאָס האָט דער שוויגער שטארק דערצאָרענט. זי האָט דעם איידים אָנ- געהויבען ברענען די טריט. דוד ליב האָט זיך געפּיהלט אומבאקוועם. קיין קינדער האָט ער נאָר מיט זיין ווייב ניט געהאט צו יענער צייט. פּיהלענדיג, אַז שווער און שוויגער זיינען ניט אין גאַנצען אומגערעכט פון זייער זייט, האָט ער איין מאָל זיי געגעבען צו פּאַרשטעהן, אַז אויב זיי האַלטען, אַז זיי האָבען זיך מיט איהם אָפּגענאַרט, וואָלט ניט געווען פון וועג, אַז ער זאָל זיין ווייב געבען אַ גט. זאָל זיין ווייב עס נאָר פּאַרלאַנגען.

זיין ווייב האָט אָבער פון דעם ניט געוואָלט הערען. זי איז גראַד געווען צוגעבונדען צו איהם און פון איהם שטארק געהאַלטען. שווער און שוויגער האָבען זיך ניט געקענט באַרוהיגען און דעם איידים געהאַלטען אין מוסר'ן. זיי האָבען אָבער גאָרניט געקענט אויספּיהרען.

אויף'ן זיבעטען יאָהר פון זיין חתונה איז ער געוואָרען אַ פּאַטער פון אַ טאַכטער און איז אַ יאָהר ארום האָט זיין פּרוי איהם געכאַרען אַ זונה — אברהם יצחק'ן.

ווען די קעסט האָבען זיך געהאט געענדיגט און ער איז שוין געווען אַ טאַטע פון צוויי קינדער, זיינען שווער און שוויגער נאָך מעהר צו איהם צוגע- שטאַנען, אַז ער זאָל זיך פּאַרטראַכטען וועגען אַ מקור פּאַר פּרנסה.

דער שווער האָט איהם איצט אָנגעהויבען סטראַשען, אַז ער וועט איהם מעהר קיין פּרוטה ניט געבען. דוד ליב האָט זיך אָבער פּאַר דעם גאָרניט דערשראָקען. ער האָט עפעס געהאט צוגעגרייט וואָס איז געווען אַ גרויסע איי- בערראַשונג פּאַר שווער און שוויגער און פּאַר דער גאַנצער משפּחה.

דוד ליב האָט זיך אויסגעלערענט שוסטעריי און האָט זיך געדונגען אַ דירה איז עק שטאַרט, וואו ער האָט אַרויסגעקליבען מיט ווייב און קינדער און זיך אָנגעהויבען אָפּגעבען מיט דער מלאכה.

שווער און שוויגער זיינען געווען אויסער זיך. די שוויגער האָט ממש געמאַכט סקאַנדאַלען. אַט פּאַר דעם האָבען זיי זיך דאָס געדאַרפט לאָזען קאָס- טען אזוי פּיעל געלט, אויסהאַלטען איהם אכט יאָהר מיט קעסט, כּדי ער זאָל דערנאָך קענען ווערען אַ שוסטער?

— אויב מיר וואָלטען געוואָלט האָבען אַ שוסטער פּאַר אַן איידים — האָט זי גע'טענה'ט — וואָלט אונז דער עסק געקאַסט אַ סך ביליגער! די שוויגער האָט אָנגעהויבען מאַנען, אַז דוד ליב זאָל אָפּ'נט'ן זייער

טאכטער און דערמיט אפוווישען די "שאנדע", וואָס ער האָט אויף זי גע-
בראכט.

זי האָט צוגערעדט דער טאכטער, אז זי זאָל אויך מאַנען א גט פון איהר
מאן. די טאכטער האָט אָבער פון דעם ניט געוואלט הערען. די שוויגער האָט
איינגעזעהן, אז זי איז מאכטלאָז. איז זי געפאלען אויף אן אנדער פלאן, און
איהר מאן האָט צו דעם צוגעשטימט: מען זאָל ארויסרופען פון מינסק ר'
צבי אריה'ן, דעם דיין, דוד ליב'ס פאָטער און זייער מחותן, און ער זאָל
וויקען אויף'ן זעהן, אז ער זאָל אוועקווארפען זיין שוסטעריי און זיך געהמען
צו רבנות.

א.א.

שטאָט און דאָרף

דער איד וואָס האָט פארלאָזט וויטעבסק, כדי ניט צו פארשאפען שווער און שוויגער
קיין עגמת נפש, דערפאר וואָס ער איז געוואָרען א שוסטער. — דער מינסקער
דיין וואָס האָט מסכים געווען צו דעם נייעם דרך פון זיין זיידן.

איבער וויטעבסק האָט זיך פארשפרייט די ידיעה, אז חיים האָט ארויס-
גערופען פון מינסק זיין מחותן, דעם דיין ר' צבי אריה. אלע האָבען דארט
געוואוסט זיין חשובות און מען האָט אָנגעהויבען גרייטען איהם צו געבען א
געהעריגען קבלת פנים. די וויטעבסקער רבנים און לומדים האָבען אָפגעהאל-
טען אז אסיפה און באשלאָסען ארויסצושיקען שלוחים דעם נאסט צו באגע-
גענען אויפ'ן וועג און איהם באגלייטען אין שטאָרט אריין.

אז דוד ליב האָט געקראָגען די ידיעה, אז זיין פאָטער איז שוין אין
וועג, איז ער ארויסגעפאָהרען קיין אסטראוונא דאָרט איהם צו באגעגענען.
ער האָט גוט געוואוסט צוליב וואָס זיין שווער און שוויגער האָבען ארויס-
גערופען זיין פאָטער קיין וויטעבסק. ער האָט עפעס געדארפט טאָן, כדי
זיין פאָטער זאָל אין פאראויס אויפגעקלעהרט ווערען וועגען וואָס עס האנד-
דעלט זיך.

פאר די אכט יאָהר, וואָס דוד ליב איז געזעסען אויף קעסט, האָט ער
זיך מיט זיין פאָטער ניט געזעהן. ער האָט זיך פאר דער צייט געענדערט אין
אויסזעהן, האָט ער זיך צוערשט צו זיין פאָטער ניט געלאָזט דערקענען.

דער מינסקער דיין האָט אָנגעקוקט דעם יונגענמאן און איז געווען
שטארק פאר'חידוש'ט. עפעס האָט ער איהם יא דערקענט און עפעס ניט.

א נאנצען טאָג איז ר' צבי אריה פארבליבען אין אסטראוונא. איז
אָווענד האָט ער געוואלט זיך לאָזען אין וועג אריין, כדי אָנצוקומען קיין
וויטעבסק מיט'ן פריהמאָרנען. דוד ליב איז אָבער צו איהם צוגעשטאנען.
אז ער זאָל פארבלייבען די נאכט אין אסטראוונא, ווייל ער האָט גאר וואָס

מיט איהם צו ריידען. דער דיין האָט איהם געפאַלנט, און ערשט איז אַווענד
האַט דוד ליב זיך צו איהם געלאָזט דערקענען און איהם דערצעהלן פארוואס
זיין שווער און שוויגער האָבען איהם ארויסגערופען קיין וויטעבסק.

א גאנצע נאכט האָבען פאַטער און זוהן גערעדט אין תורה. ר' צבי
אריה האָט שוין געוואוסט, אז זיין זוהן איז א גרויסער למדן. דוד ליב האָט
פון זיין פאַטער נאר ניט באהאלטען. ער האָט איהם אויך גענוי מסביר
געווען פארוואס ער האָט זיך גענומען צו שוסטעריי. ער האָט באשלאָסען
צו לעבען ווי א נסתר און זיך מפרנס זיין פון מלאכה. גאנץ פריה זיינען
פאַטער און זוהן געגאנגען דאוונען און דאן זיך צוזאמען געלאָזט אין וועג
אריין קיין וויטעבסק. דוד ליב איז אבער געפאָהרען מיט זיין פאַטער נאָר
א קורצע שטרעקע. ער האָט מיט זיין פאַטער ניט געוואלט אריינפאָהרען
אין שטאָרט אריין, כדי מען זאָל ניט וויסען, אז ער האָט זיך מיט איהם גע-
זעהן אונטערוועגענס. ער האָט אויך אָנגעבעמען זיין פאַטער, אז ער זאָל זיך
מאכען ניט וויסענדיג וועגען זיין לומדות און זיין פארבאָרגענעם דרד.

דער דיין איז אויפגענומען געווארען פון דער וויטעבסקער קהילה מיט
גרויס כבוד. די שלוחים, וואס זיינען ארויסגעשיקט געווארען איהם צו
באנעגענען, האָבען איהם באַגלייט אין שטאָרט אריין. נאָך דעם סבלת פנים,
וואָס קהל האָט פאר איהם געהאט צוגעגרייט, איז ער געבראכט געווארען אין
הויז פון זיין מחותן, וואו עס זיינען געווען פארוואמעלט די פני פון שטאָרט.
נאָכדעם, ווי אלע כבודים זיינען געווען פאראיבער און ר' צבי אריה
האַט געהאט געזאגט תורה, איז דער עולם זיך צעגאנגען און ער איז געבלי-
בען אליין מיט זיין זוהן און די מחותנים. ערשט איצט האָבען שווער און
שוויגער אָנגעהויבען אויסצוגייען זייער הארץ פאר איהם. זייער איידעם
האַט פשוט געבראכט חרפות און ביושים דערמיט, וואס ער איז געווארען
א שוסטער.

ווען שווער און שוויגער האָבען פארענדיגט זייערע טענות איז שוין
געווען נאכט. ר' צבי אריה, וועלכער האָט זיי מיושב'דיג אויסגעהערט, האָט
דאָ געענטפערט:

— בינאכט משפט מען קיינעם ניט. לאַמיר עס איבערלאָזען פאר
מאָרגען. — און ער האָט זיך געזעצט לערנען.

אויף מאָרגען זיינען שווער און שוויגער ווידער געקומען צו איהם. זיי
האַבען דערווארט, אז ער זאָל געהמען זיין זוהן אויפ'ן צימבעל.
דער דיין האָט זיי אבער קיין סך ניט געלאָזט ריידען.

— פארוואָס זייט איהר אזוי אויפגעבראכט איבער דעם, וואס מיין זוהן
זוהן איז געווארען א בעל מלאכה? — האָט ער געפרעגט. — עס איז דאָך
א בפירוש'ע משנה: "אוהב את המלאכה ושנא את הרבנות" (האב ליעב
מלאכה און האָב פיינט רבנות)?

ער האט דאן אָנגעהויבען זיי מסביר זיין די באדייטונג פון מלאכה און געבראכט ראיות פון א סך מאמרי חז"ל. ער האט געבראכט דעם מדרש רבא אין בראשית, וואו עס ווערט געזאגט „הביבה מלאכה מזכות אבות" (מלאכה איז ליעבער ווי זכות אבות) און פון מדרש תנחומא, וואו עס ווערט געזאגט, אז דער זכות פון מלאכה וועט ביישטעהן דארט, וואו זכות אבות וועט ניט ביישטעהן.

שווער און שוויגער האבען קוים צו דעם געקענט מסכים זיין. דער דיין האט טאקע געקענט רעכטפערטיגען זיין זעהן. זיי האבען אבער ניט געקענט שלום מאכען מיט'ן געדאנק, אז זיי זאלען האבען א שוסטער פאר אן איירעם.

ר' צבי אריה איז פארבליבען אין וויטעבסק פינף וואכען. שווער און שוויגער האבען שוין מעהר פאר איהם זיך ניט באקלאָגט. זיי האבען גע-געוואוסט, אז דאָס וועט ניט העלפען.

אַבער בעת בייטאָג האָט זיך דוד ליב אָפגעגעבען מיט מלאכה, איז ער ביי נאכט געזעסען און געלערענט. די צייט, וואס זיין מאַטער האָט פארבראכט אין וויטעבסק, האָט ער אויסגענוצט מיט איהם צו לערנען חסידה.

איינמאָל איז אימיצער געקומען צו דוד ליב'ן פארריכטען זיינע שיד. דוד ליב האָט דערקענט, אז ער איז ניט קיין וויטעבסקער. ער האָט זיך מיט איהם צורעדט און יענער האָט איהם געזאגט, אז ער קומט פון דעם דאָרף האטינקע, ביי קאלישק.

— איהר האָט זיך געדארפט ארויסקלייבען צו אונז אין האטינקע, — האָט יענער איהם צוגערעדט. — ביי אונז וועט איהר האָבען פרנסה בריות. דער געדאנק איז דוד ליב'ן אריין אין קאַפּ. ער האָט איבערגערעדט וועגען דעם מיט זיין פרוי.

— איך האלט, אז דאס וואָלט געווען א גלייכע זאך פאר אונז, — האָט ער געזאגט. — איך וועל זיך דאָרט פיהלען פריי. קיינער וועט ניט וויסען ווער איך בין. מען וועט מיר האלטען פאר א פשוט'ען שוסטער. פון דער צווייטער זייט וועלען דייע עלטערען מעהר צוליב מיר ניט דארפען האָבען קיין צער. איך וועל זיי מעהר ניט זיין אויף די אויגען. זיין פרוי האָט מיט איהם מסכים געווען.

אין האטינקא האָט דוד ליב אויפגעשטעלט זיין ווארשטאטעל און זיך מפרנס געווען פון שוסטעריי. קיינער האָט איהם דאָרט ניט נאכגעקוקט, און קיינעם איז ניט איינגעפאלען, אז אָט דער שוסטער איז א נסתר און אז ביינאכט, ווען ער לעגט אוועק זיין ארבייט, איז ער זיך עוסק אין תורה.

אין בית המדרש איז ער געזעסען מיט אנדערע פראסטע מענשען און זיך צוגעהערט צום שיעור עין יעקב און מדרש, ווי ער וואָלט קיין העכערע לימודים ניט געקענט פארנעהמען. פינף יאָהר זיינען אוועק. דוד ליב איז געווען צופרי-

דען. עס איז געווען פונקט וואָס ער האָט געוואָלט: קיינער זאָל איהם ניט האַלטען פאַר עפעס אנדערש ווי דאָס וואָס ער האָט אויסגעקוקט צו זיין. דוד ליב האָט אָבער געהאַלטען אַז אויג אויף אנדערע. אויב ער אַליין האָט קונציג באַהאַלטען ווער ער איז, האָט ער אָבער געוואָלט זיין זיכער אויב אין דאָרף געפינט זיך ניט אימיצער וואָס איז פונקט אזא נסתר ווי ער. באַזונדער האָט דוד ליב געהאַלטען אַז אויג אויף דורכגעהער, אויב צווישען זיי געפינען זיך ניט קיין נסתרים. דאָס איז דאָד געווען זייער דרד, — צו קומען אין דערפער און פאַרוואַרפענע אירישע שטערטלעך, גראַד דאָרט וואו אידען זיינען אָפגעשטאַנען און פּראָסט, און פּרוּבירען אויף זייער שטייגער ווירקען אויף יענע אידען זיי צו דערהויבען צו מעשים טובים און דערוועקען אין זיי אַ באַגעהר צו לערנען תורה, יעדער אויף זיין שטייגער און לויט זיינע חשנות.

דוד ליב האָט געוואָלט דערקענען די דאָזיגע וואַנדערענדיגע נסתרים כדי זיי מקרב צו זיין און אויך כדי פון זיי צו לערנען ווענען זייערע פאַרבאַרגענע דרכים. ער האָט דערפאַר געמאַכט זיין הויז פאַר אַז הכנסת אורחים און נאַכגע-קוקט יעדען אורח טאַמער וועט ער אויסגעפינען אַז ער איז א נסתר. אויב נאָר ער האָט פון אַז אורח געהערט א וואָרט וואָס איז געווען אַז אַנדייטונג אויף באַהאַלטענע חכמה און לומדות האָט ער שוין יענעם ניט אָפגעלאָזט. ער האָט איהם פאַרוואַרמען מיט קשיות ביז יענער האָט זיך צו איהם געמוזט אנטפלעקען.

נאָנץ אָפט האָט פּאַסירט, אַז אזא נסתר האָט אין בית מדרש אָדער אין נאָם פּאַרפיהרט א שמועס מיט די דאַרפס־אידען און אויף זיין שטייגער, מיט נאָר פּשוט'ע רייד, פּרוּבירט ביי זיי דערוועקען אַ באַגעהר צו תורה און מעשים טובים. דוד ליב האָט שוין געכאַפט דעם מיין פון יענעם'ס רייד. כדי צו זיין זיכער, אַז ער האָט פאַר זיך א נסתר, האָט ער יענעם געשטעלט א פּראַגע. ער האָט דערביי יענעם אויך געשענקט א פּאַרשענדיגען קוק, פון וואָס יענער האָט באַלד פאַרשטאַנען, אַז ער כאַפט ווער ער איז.

דער נסתר האָט דאָמאַלט פּרוּבירט זיך מאַכען תם'עוואַטע, ווי ער וואָלט נאָרניט פאַרשטאַנען דוד ליב'ס שאַלה. אָבער גראַד די דאָזיגע תם'עוואַטעדיגע מינע האָט פאַר דוד ליב'ן כאַשטעטיגט, אַז ער האָט צו טאָן מיט א פאַרבאַר-גענעם צדיק. ער האָט יענעם שוין ניט אָפגעלאָזט ביז וואַנען ער האָט פאַר איהם געמוזט מגלה זיין דעם סוד.

נאָנץ אָפט האָט פּאַסירט, אַז דוד ליב האָט א נסתר געשטעלט א פּראַגע און יענער האָט זיך אַ קראַץ געטאָן ביי דער פּאה און געזאָגט: וואָס וויל דער איד פון מיר? פאַרוואָס פּרעגט ער ניט אזוינע שאַלות קליגערע און מעהר געלערענטע פון מיר?

די מענשען וואָס זיינען געווען דערביי פלעגען זיך פאַנאָדערלאַכען און זאָגען:

— דער שוסטער האָט אריינגעהאַקט א טשוואַק ניט אויפ'ן ריכטיגען אָרט. דוד ליב האָט שוין אָבער געוואוסט צי דער "טשוואַק" איז געווען אויפ'ן ריכטיגען אָרט אָדער ניט. אויף דעם אָפּן האָט ער זיך באַקאַנט מיט א היבש ביסעל נסתרים.

צווישען די אורחים וואס פלעגען קומען קיין האטינקא פון צייט צו צייט איז געווען א איד מיט א געלער קאפ האר און א געלער בארד, וואס צוליב דעם האט מען איהם אין האטינקע גערופען "דער געלער כהן", ווייל ער איז אויך געווען א כהן. ער איז געווען א פרעהליכער און מונטערער און א התלהבות'דיגער. מענשען האבען איהם אויך גערופען "דער פרעהליכער לונג און לעבער". ווארום ער האט שטענדיג געהאט וויצען און גלייכווערטלעך מיט וועלכע ער האט דערפּרעהט מענשליכע הערצער.

באזונדער האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיין צוגעלאָזטקייט צו קינדער. ער האט זיך מיט זיי ארומגעשפּיעלט, זיי אויסגעטילט נים און עפעל, בא- שטעהענדיג דערביי, אז זיי זאלען צו דעם זיך נים צוריהרען אָהן א ברכה.

ער האט טאקע אכטונג געגעבען, אז יעדער זאל מאכען א ברכה אויף די נים און עפעל בקול רם און די אנדערע קינדערלעך ארום זאלען געטפּרען "אמן". דערביי האט ער מיט די קינדער פארפיהרט א שמועס וועגען דעם וואס זיי האבען געלערענט אין חדר און האט זיי פארהערט אויב זיי קענען דאס וואס דער מלמד לערענט מיט זיי. ער האט די קינדער אונטערגעגעבען חשק ווייטער צו לערנען, דערצעהלענדיג זיי מעשיות פון תלמידי חכמים און צדיקים כדי ביי זיי ארויסצורופען חשק, אז זיי זאלען זיך פיהרען אין זייערע דרכים.

קיינער אין האטינקא האט געוואוסט עפעס וועגען איהם. מען האט אפילו נים געוואוסט גענוי ווי מען רופט איהם. פון וואנען ער קומט, וואס עס איז דער צוועק פון זיין וואנדערען, נאך וואס ער קומט קיין האטינקא, האט קיינער נים געהאט קיין השגה.

האט דוד ליב פרוכירט איהם נאָכקוקען און נאָכהיטען זיינע טריט. ער האט געמיינט, אז ער וועט עפעס אויסגעפינען וועגען איהם, אז ער וועט זעהן פון איהם אז עוברת וואס וועט איהם איבערצייגען, אז ער האט טאקע צו טאן מיט א נסתר. אָבער אלע זיינע באמיהונגען האָבען צו גאָרניט געפיהרט.

דוד ליב האט זיך מעהר צוגעהערט צו דעם "געלעז'ס" רייד. אפשר וועט ער פון דעם עפעס קענען דערגעהן און זיך אויף עפעס אָנשלאָגען. דער "געלער" האט אָפט גערעדט וועגען אהבת ישראל און געהאלטען אין דערצעהלען מעשיות און איבערגעבען אגדות וואס האָבען געהאט צו טאן מיט אָט דעם ענין. עס איז געווען קלאָהר, אז זיין עוברת איז איינצופלאַנצען אין אידען ליבעלע צום פאלק ישראל און צו באווייזען, אז אין דעם לינט א גרויסע אויפגאבע, ווייל עס איז דא א סכנה, אז אידען זאלען, רחמנא לצלן, זיך אָנהויבען האסען איינעם דעם אנדערען און אונטערשעצען זייער אייגענע וויכטיגקייט.

פראַסטע מענשען, וואס האָבען זיך צוגעהערט צום "געלעז'ס" רייד הא- בען געשמייכלט. אייניגע האָבען עס אָנגענומען פאר א שפּאס. וואָרום ווער איז ער דען געווען, אז ער זאל ריידען וועגען אזוינע ענינים? אפשר זיינען די דאָזיגע רייד פון דעם אורח אויך געווען איבער זייער השגה, כאָטש ער האט גערעדט נאָר איינפאד און פארשטענדליך. פאר דוד ליב'ל האט עס אָבער געזאָלט זיין אז אָנדייטונג, אז דער "געלער" איז נים גלאַט אז אורח.

א נאָר גרויסען איינדרוק פלעגט מאכען אויף דוד ליב'ל ווען דער "געלער" פלעגט אין בית מדרש צוזאמענקלייבען ארום זיך די קינדערלעך און פלעגט פאר זיי אָנהויבען זינגען זמר'לעך און זיי אונטערגעבען חשק אז זיי זאלען

מיט איהם מיטזינגען. ער האט מיט זיי געזונגען אזוי לאנג ביז זיי האבען געקענט מיטזינגען און טאקע מיט גרויס כוונה און מיט גרויס חדות. ער פלעגט דאן מיט זיי זיך אוועקלאזען אין א ריקור'ל, און עס איז געווען ליחודים.

ל.ב.

די תפילה אין מיטען נאכט

די אנטדעקונג וועגען דעם "ליודיגויער" פון האמינקא. — ווען דער שוסטער האט ארוינגעהאקט א משוואק גיט אויפ'ן ריכטיגען אָרט, — מיט וואָס א מענש איז גלייך צו די וואַלקענס.

א גרויסער חידוש פאר דוד ליב'ן איז געווען וואָס ער האָט פון דעם געלען כהן קיינמאל גיט געהערט קיין דבר תורה, אפילו גיט קיין רמו, אז ער קאָן לערנען. זאָל דאָס גראַד האָבען געווען א באווייז, אז ער איז א נסתר'ן?

דוד ליב'ס אויפמערקזאמקייט האָט אויך צוגעצויגען דאָס וואָס דער געלער האָט זיך גע'חבר'ט מיט א פארשוין, פון וועמען מען האָט גיט געקענט האָבען קיין געהויבענע מיינונג. דאָס איז געווען שמערעל נחום איציק'ס. שמערעל האָט מען אין האַמינקא געהאלטען פאר דעם גרעסטען עם הארץ און דערצו פאר א לא יוצלח און א פוילאַס.

האָט זיך דערפאר דוד ליב אָפט געשלאָגען מיט דער דעה, צי ער זאָל ווייטער שענקען אויפמערקזאמקייט דעם געלען אידען אָדער ער זאָל זיך ארויסשלאָגען פון קאַפּ, אז ער געהערט צו די נסתרים.

וואָס איז שייך שמערעל נחום איציק'ס, האָט מען איהם אין האַמינקא גערופען מיט דרייערליי צונעמען: "שמערעל דער לידיג'געהער", "שמערעל דער שטרענזעהער" און "שמערעל גענעץ". ער האָט פארדינט אָט די אלע צונעמען. "לידיג'געהער" האָט מען איהם גערופען, ווייל א נאנצען טאָג פלעגט ער אומגעהן איבער'ן דאָרף און באלעמוטשען מיט ווייבער און קינדער. גראַד האָט ער ליעב געהאט זיי אלעמען צו דערצעהלען מעשיות.

וואָס איז נוגע "שטרענזעהער", האָט ער אָט דעם צונאָמען באקומען דערפאר וואָס מען פלעגט איהם זעהן זיצענדיג ביים הויז און קוקען אויף'ן הימעל; ביינאכט אויף די שטערען און אויף דער לכנה און בייטאָג אויף די וואַלקענס. ער האָט באזונדער ליעב געהאט די וואַלקענס, וועלכע געהמען אן אלע וויילע נייע געשטאלטען, דאָ פון גיגאנטישע מענשען, דאָ פון פויגעל און חיות און דאָ פון גאנצע מחנות פאנטאסטישע באשעפענישען.

שמערעל פלעגט שטענדיג האַלטען אין ריידען צו אָט די געשטאלטען וואָס די וואַלקענס האָבען מיט זיך פאַרגעשטעלט. שמערעל פלעגט דערביי זאָגען, אז איינעמלאַך איז דער מענש געגליבען צו א וואַלקען: ער ענדערט זיך ווי דער וואַלקען. פיהרט ער זיך אויף גוט, ווערט ער פון א חיה פארוואַנר דעלט אין א מענשען. פיהרט ער אויף זיך שלעכט, איז פונקט דער היפוד: ער ווערט פארוואַנדעלט פון א מענשען אין א חיה...

"שמערעל גענעץ" האָט מען איהם גערופען דערפאר וואָס זיין גענעצען

איז געווען א שם דבר אין האטינקא. ער האט כסדר געהאלטען אין גענעצען : געזאגט א פאר ווערטער און געגענעצט, ווי ער וואלט ניט געהאט געשלאסען קיין געכט. דערצו זיינען זיינע גענעצען געווען אזוינע אויסגעצויגענע און כאנגלייט מיט אז אימה'אניאגשנדיגען רעווען, אז פון זיין גענעצען האט מען שוין געוואוסט פון דערווייטען, אז שמערעל קומט אן. בטבע איז שמערעל געווען א קאלטבלומיגער. עס האט אויסגעקוקט ווי עס וואלט איהם געווען שווער ארויסצוזאגען א ווארט. האט ער אבער וועגען אז ענין אָנגעהויבען ריידען, דערהויפט, ווען דאָס האָט געהאט צו טהאָן מיט די גוטע און שלעכטע זיטען פון מענשען, אזוי האָט ער זיך דערווארימט. ער האָט אָנגעהויבען ריידען פלינקער. די ווערטער האָבען זיך שוין אָנגעהויבען ניסען פון זיין מויל און ער האָט בעת מעשה אפילו פארגעסען צו גענעצען.

באוונדער האָט ער ליעב געהאט צו מוסר'ן מענשען, אז זיי זאלען ניט זיין קיין ניטפארגינגער און זאלען זיך ניט שילטען אָדער סתם ריידען ניבול פה. ווען שמערעל פלעגט זיך צעווארימען אין זיינע רייד, איז גראד געווען וואָס צו הערען. ווייבער האָבען שטארק ליעב געהאט זיך צו איהם צוצוהערען. אויך קינדער פלעגען זיך פארקלייבען ארום איהם. די קינדער האָבען אָבער געווארט, אז שמערעל זאל געבען א גענעץ וואָס איז ביי זיי געוואָרען א מין אונטערהאלט. ווען ער האָט א וויילע ניט געגענעצט, פלעגען זיי אויסרופען : שמערעל, גיב א גענעץ !

שמערעל איז פאר דעם ניט כרונו געוואָרען. ער האָט עס געהאלטען פאר א גאנץ נאטיירליכען פארלאנג מצד די קינדער. ער האָט זיי געלעט און געצערטעלט און געלאכט ווי ער וואלט געווען צופרידען וואָס ער האָט כאַטש אזא זאך ווי א גענעץ וואָס טהוט זיי האנה.

אין משך פון דריי יאהר צייט, וואָס דוד ליב האָט געוואוינט אין האַ טינקא און זיך דאָרט דערנעהרט פון זיין שוסטעריי, האָט ער זיך באַ קאנט מיט עטליכע פון די דורכגעהענדיגע אורחים און האָט פון זיי ארויס געקראָגען דעם סוד, אז זיי זיינען נסתרים.

דערפאר אָבער האָט ער גארניט געקענט אויסגעפינען וועגען דעם געלען כהן. אחוץ דעם געלען זיינען געווען נאָר עטליכע אידען, וואָס פלעגען פון צייט צו צייט קומען קיין האטינקא און דוד ליב האָט וועגען זיי ניט געקענט אויסגעפינען ווער זיי זיינען.

אויפפאלענד איז פאר איהם געווען דאָס, וואָס פונקט ווי דער געלער כהן, אזוי אויך די אנדערע וואָס האָבען זיך צו איהם ניט געוואָלט, אָדער ניט געהאט מיט וואָס, זיך צו אנטפלעקען, האָבען זיך אלע גע'חבר'ט מיט שמערעלען. דוד ליב האָט זיך געוואונדערט וואָס דאָס באדייט.

שמערעל האָט געוואוינט אין א קליון, אלט הייזעל, וואָס איז האַלב געווען פארונגקען אין דער ערד. דער דאך, א שטרויענער, איז געווען האַלב צעטראָגען פון ווינט. זומער אין רעגענדיגע טעג פלעגט דאָס הייזעל שווען פארפלייצט ווערען.

שמערעל איז געווען א באווייבטער, און א דאנק זיין ווייב האָט ער געהאט וואָס צו עסען. זיין ווייב פלעגט שפינען וואָל און פון דעם ספרנט

געווען זיך, איחר מאן און די צוויי קינדער וואס זיי האָבען געהאט. די דאָזיגע קינדער, ביידע זיהן, האָט שמערעל'ס ווייב געהאט אוועקגעשיקט אין א ווייטען שטערטעל זיך דאָרט צו לערנען א מלאכה.

איינמאָל האָט אין האטינקא אויסגעבראַכען א שריפה. א סך הייזער זיינען אוועק מיט'ן רויך. דוד ליב'ס הייזעל איז געווען צווישען זיי, דאָס געסעל, וואו שמערעל האָט געוואוינט, איז געבליבען נאניץ. דוד ליב האָט זיך אָפגעדונגען א דירה אין יענעם געסעל און זיך דאָרט אריינגעקליבען. איצט איז ער שוין געווען א נאָהענטער שכן פון דעם דאָזיגען פארשוין און, ווילענדיג ניט ווילענדיג, האָט ער זיך צו איהם מעהר צוגעקוקט.

עס איז געווען א ביינאכט אין מיטען ווינטער. דוד ליב האָט זיך יענעם אווענט פארזעסען אין בית מדרש. ניט צו צייגען אימיצען, אז ער בלייבט אין בית מדרש צוליב צדקות, האָט ער געמאכט דעם אָנשטעל, אז ער טהוט עס דערפאר וואָס דאָרט איז ווארעם און עס לאָזט זיך דאָרט כאַפּען א דרעמעל.

ווען ער האָט זיך צוריקגעקעהרט אהיים, איז שוין געווען שפעט ביי נאכט. עס איז איהם אויסגעקומען פארבייצונגעהן שמערעל'ס הייזעל. מיט אמאָל האָט זיך צו איהם דערטראָגען א זיסער געזאנג, ווי פון איינעם וואָס האָט גרויס השתפכות הנפש. ער האָט זיך אָפגעשטעלט. דאָס געזאנג איז געקומען פון שמערעל'ס הויז. ער האָט שוין אפילו געקענט הערען די ווער-טער. דאָס איז געווען א תפילה. שמערעל האָט געדאווענט מעריב.

דוד ליב איז געווען פאר'חידוש'ט. יענעם אווענט איז שמערעל געווען צו מעריב אין בית מדרש. ער האָט אָבער אליין געהאט באַמערקט פון דער זייט ווי שמערעל האָט קוים באוועגט מיט די ליפּען. דוד ליב האָט געמיינט, אז שמערעל איז אזוי פראַסט, אז ער קען פשוט ניט דאווענען. ווארום אין דאָרף האָט מען איהם טאקע געהאלטען פאר א פראַסטאק, וואָס קען קיין עברי ניט. און מיט אמאָל, א תפילה וואָס האָט קלאָהר געצייגט, אז מען האָט צו טהאָן ניט נאָר מיט א אידען, נאָר מיט איינעם מיט א פייערדיגע נשמה. נאָר א גרויסער צדיק האָט געקענט דאווענען מיט אזוי פייעל התלהבות.

א גאנצע שעה איז דוד ליב פארבליבען ביים מיר פון שמערעל'ס הייזעל און שמערעל האָט נאָר ניט געהאט פארענדיגט די תפילה. דוד ליב וואָלט דאָרט געבליבען לענגער. אָבער די קעלט איז געווען גרויס. ער איז שיער פארנליווערט געוואָרען, שטעהענדיג אין דרויסען. ער האָט שמערעלען געמוזט איבערלאָזען אין מיטען דאווענען און געהן אהיים.

פון דאמאלס אָן האָט דוד ליב געהאלטען אז אויג אויף שמערעלען. איצט האָט ער שוין געוואוסט, אז שמערעל איז ניט וואָס מענשען מיינען, אז ער איז.

אָבער ווי דערפיהרט מען דערצו, אז שמערעל זאל זיך צו איהם לאָזען דערקענען? דוד ליב האָט זיך ניט נאָר צוגעקוקט וואו ער געהט, נאָר אויך זיך צוגעהערט וואָס ער רעדט. ער האָט זיך מיט באזונדערער אויפמערקזאמקייט צוגעהערט צו זיינע שמועסען מיט פרויען און קינדער. שמערעל האָט זיי דערצעהלט פארשידענע מעשיות. די פרויען האָט ער דערצעהלט וועגען דעם

לעבען און די דרכים פון אונזערע אמהות, שרה, רבקה, רחל און לאה. ער האָט זיי אייד דערצעהלט וועגען אנדערע באריהמטע אירישע פרויען, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע מידות טובות. עס איז געווען קלאַר, אז שמערעל האָט געוואָלט מיט זיינע מעשיות בעאיינפלוסען די ווייבער פון האַטינקא, אז זיי זאָלען זיין גוט און פֿרום, געהאַרכזאָם צו זייערע מענער און געהעריג אויפפאסען אויף זייערע קינדער.

א טיפען איינדרוק האָט געמאכט אויף דוד ליב'ן דאָס וואָס שמערעל האָט זיך באַזונדער אָפגעגעבען מיט באדינען קימפעטאַרינס, ווען איז האַטינקא איז א פרוי געלעגען געוואָרען, אזוי איז שמערעל באַלד געווען איז הויז. ער האָט אויסגעקלעפט אויף די ווענט די שיר המעלות'ן און האָט דאָרט געטהאָן די אלע ארבייטען וואָס ווערען געוויינליך געטהאָן פון א וואַרטס־פֿרוי; ער האָט אָנגעהאַקט האַלץ און איינגעהייצט דעם אויווען; ער האָט געבראַכט וואַסער אין הויז, און ווען נויטיג, האָט ער אָפגעקאַכט א געקעכטס און סתם צוגעגרייט מאַכלים סיי פאַר דער קימפעטאַרין און סיי פאַר די קינדער, וואָס זיינען געווען אין הויז, און האָבען ניט געהאַט ווער עס זאָל אויף זיי אויפ־פאַסען.

דוד ליב האָט שוין געוואוסט וואָס הינטער דעם שמעקט. עס איז געווען שמערעל'ס גרויסע צדקות. ער האָט איצט נאָר געוואָלט, אז שמערעל זאָל זיך צו איהם אנטפלעקען און זאָל זיך מיט איהם אָנהויבען חבֿר'ן. דוד ליב האָט אויספֿרוברט פארשידענע תּחבולות כדי שמערעל זאָל ווערען פֿריינטליכער צו איהם. ער האָט אפילו אָנגעהויבען זאָגען תורה אין זיין געגענווארט, און ווען קיינער איז דערביי ניט געווען, האָט ער שמערעלן איינגערוימט אין אויער, אז אייגענטליך דארף ער זיך פון איהם ניט באהאַלטען, ווייל אויך ער, דוד ליב, איז ניט דאָס וואָס ער ניט זיך ארויס פאַר מענשען.

דוד ליב האָט זיך משער געווען, אז דאָס וועט האָבען א ווירקונג אויף שמערעלן און יענער וועט זיך צו איהם לאָזען דערקענען. אנשטאַט דעם האָט שמערעל איהם אָנגעקוקט מיט א ברייט־צעפענטען מויל, מיט אויגען פון א תם און מיט א פנים וואָס האָט אויסגעדריקט פארוואונדערונג. שמערעל האָט געקועמט מיט די פלייצעס און געמאַכט דעם אָנשטעל ווי דאָס וואָלט פאַר איהם געווען איז נאָנצען אומפאַרשטענדליך. דוד ליב האָט קיין אנדער ברירה ניט געהאַט ווי אפצולאָזען שמערעלן און אויפגעבען די האָפענונג אז ער וועט זיך צו איהם אנטפלעקען.

דער זומער איז אָנגעקומען און, ניט קוקענדיג אויף די תּעניתים און סנופים וואָס דוד ליב דער שוסטער האָט אויף זיך גענומען, האָט שמערעל זיך נאָך אלץ געהאַלטען פון איהם פון דער ווייטען. נאָר מיט אַמאָל איז איז האַטינקא ווידער אַרונטערגעקומען דער געלער כּהן, אויף וועמען דוד ליב האָט שוין פון לאַנג געהאַלטען אז אויג. ווידער האָט דער געלער זיך גע'חבֿר'ט מיט שמערעלען. דוד ליב האָט איצט ביידען נאָכגעקוקט. ער האָט געזעהן ווי ביידע געהען אַפּט אין וואַלד און פאַרזאַמען זיך דאָרט שעה'ן לאַנג. דוד ליב איז איינמאָל זיי געקומען ביידען אנטקעגען.

— איד האָב עפעס מיט אייד צו ריידען, — האָט ער צו זיי געזאָגט, — עס איז וועגען זעהר א וויכטיגען ענין. לאַמיר ארויס אין פּעלד.

שמערעל און דער געלער כהן האבען איהם אָנגעקוקט אין שטוינען. זיי האָבען געמאכט דעם אָנשמעל ווי זיי וואָלטען נאָר ניט געקענט פארשטעהן וואָס אזוינס דוד ליב האָט מיט זיי צו ריידען. אָבער זיי האָבען זיך ניט גע-לאָזט לאנג בעמען און זיינען מיט דוד ליב'ן מיטגעגאנגען. ווען זיי זיינען געווען ווייט הינטער האַמינקא האָט דוד ליב זיך צו זיי געווענדעט מיט אַט די ווערטער:

— איך ווייס איצט אויף זיכער, — האָט ער אָנגעפאנגען, — אז איהר זייט פארבראָגענע צדיקים וואָס דינען השם יתברך אויף אז אייגענארטיגען דרך. איך האָב אויך פרוכירט געהן אויף מיין אייגענעם דרך. איך גיב זיך אָפּ מיט תורה און עבודה באהאלטענערהייט בעת איך בין מפרנס זיך און מיין משפחה פון שוסטעריי. איך ווייס, אז איך קען פון אייך א סך לערנען. האָט אויף מיר רחמנות און לאָזט זיך צו מיר דערקענען.

דוד ליב האָט זיך פאנאנדערגעוויינט. ער איז געווען שטארק געריהרט. דוד ליב'ס רייד און זיין צובראָכען האַרץ האָבען געהאט א ווירקונג אויף שמערעלען און דעם געלען כהן. עס איז געווען קלאָר, אז דוד ליב מיינט אלץ וואָס ער זאָגט מיט'ן גאנצען האַרצען. זיי האָבען זיך צו איהם אנטפלעקט, אָבער האָבען איהם שטרענג אָנגעזאָגט, אז ער זאָל דעם סוד קיינעם ניט ארויסגעבען. אלע דריי האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין דאָרף אריין, און אויב אימיצער האָט זיי באגעגענט, האָט יענעם נאָר ניט געקענט איינפאלען אז עפעס איז דאָ געשעהן און אז דאָס וואָס זיי זיינען אלע דריי צוזאמען האָט א וועלכען עס איז באדייט.

דערווייל איז צווישען שמערעלען און דוד ליב'ן אנטשטאנען א שטארקע פריינטשאפט. א יאָהר צייט האָבען זיי, אין משך פון די נעכט, געלערנט צו-זאמען קבלה און אויך חקירה. שמערעל איז געוואָרען דוד ליב'ס רבי סיי אין תורה און סיי אין די ענינים פון עבודה. דוד ליב איז געווען גליקלאַך. קודם כל האָט ער געפיהלט די באַפרידיגונג פון דעם וואָס אזוינע צדיקים ווי שמערעל און דער געלער כהן האָבען זיך צו איהם אנטפלעקט. דער עיקר איז אָבער געווען וואָס ער האָט זיך איצט באַקאנט מיט א נייעם דרך פון תורה און עבודה.

ג.נ.

מאמע און זוחן

ווי דוד ליב דער שוסטער האָט געלערענט זיין זוחן מרות טובות און ווי דער זוחן האָט געמוזט שווייגען וועגען זיין פאטער דעם נסתר. — מיט'ן בעל שמים כת.

נאָר א לענגערע צייט האָט דוד ליב זיך דערוואוסט מעהר פרטים ווע-גען דעם "געלען כהן", וועלכער איז געווען אן אַפּטער באַזוכער אין האַמינקא און זיך גע'חבר'ט מיט שמערעלען. אַט דער "געלער כהן" איז א לאנגע צייט געווען א מלמד אין קאלישקע. ער האָט דאָרט גע'ש'ט פאר זיין לומדות און צדקות. זיין נאמען איז געווען ר' סענדער. פּלוצלינג האָט ער אויס-געגעבען זיין מלמדות און האָט אָנגעהויבען וואַנדערען איבער אידישע שטעט

און שטעטלאך מיט דעם איינציגען צוועק צו לערנען אידישע קינדער מידות טובות און זיי מעורר צו זיין צו עבודת הבורא.

דוד ליב איז געבליבען אין האמינקא ביז זיין זוהן, אברהם יצחק, איז געווארען ניון יאהר אלט. דוד ליב האָט איצט דערפיהלט די נויטוענדיגקייט זיך איבערצוקלייבען אין א גרעסערער שטאָט כדי דאָרט צו שיקען זיין זוהן אין א ישיבה. אזוי האָט דוד ליב באלד נאָך סכות פון יענעם יאהר זיך איבער געקליבען קיין קאלישק, וואו א געוויסער ר' נפתלי האָט אָנגעפיהרט מיט א ישיבה. אין משך פון צוויי יאהר איז אברהם יצחק געגאנגען אין ר' נפתלי'ס ישיבה און גלייכצייטיג געלערנט, באזונדער, מיט זיין טאטען.

א גרויסע רושם האָט אויף אברהם יצחק'ן געמאכט דאָס וואָס זיין טאטע האָט זיך אין קאלישק באזונדער אָפגעגעבען מיט אלמנות און יתומים. ער האָט בכלל געמאכט פאר זיין אויפגאבע נאָכצוקוקען ווי עס לעבען די אַרימע מענשען פון קאלישק, דערהויפּט יתומים און אלמנות. ווען ער האָט געזעהן אז אַרים קינד, א באַרוועסען, אָדער מיט צעריסענע שיד, האָט ער פאר איהם גענעהט א פאַר שיד און עס געשיקט מיט זיין זוהן, אברהם יצחק'ן, אָנזאָגענדיג איהם, אז ער זאָל די שיד איבערלאָזען ביינאכט, ווען קיינער האָט ניט געזעהן, אין פירעהוין ביים טיהר וואו דער בעל דבר האָט געוואוינט. פיעל מאָל האָט פאסירט, אז דוד ליב, וועלכער איז אַליין געווען אז אַרימאן, האָט געשיקט אברהם יצחק'ן מיט א לאַבען כרויס און מיט אנדערע עסענוואַרענען צו אלמנות, געווינערינס און סתם אַרימעלייט וואָס זיינען געלעגען קראַנק און קיינער האָט זיך אויף זיי ניט אומגעקוקט.

אברהם יצחק האָט גוט געוואוסט ווי גרויס עס איז זיין פאטער'ס צדקות, אָבער ער איז געווען פארזאָגט וועגען דעם קיינעם קיין וואָרט ניט צו זאָגען. אָבער בעת קיינער אין קאלישק האָט גאַרניט געוואוסט וועגען דער חשיבות פון דוד ליב דעם שוסטער, האָבען א סך ניט פארפעהלט צו באַמערקען וואָס פאַר א וואוילען אינגעל דוד ליב האָט געהאט.

— אָט זעהט, — האָבען מענשען אויף איהם געטייטעלט מיט די פינגער, — ניט מעהר ווי א שוסטער'ס א קינד אָבער דאָך אזא וואוילער!

אברהם יצחק'ן, אז ער פלעגט הערען די דאָזיגע רייד, פלעגט עס איהם שטאַרק פאַרקוועטשען ביים האַרצען. ער פלעגט שטילערהייט ביטער וויינען וואָס זיין פאטער, וועמעס חשיבות ער האָט אזוי גוט געוואוסט, ווערט אזוי ווייניג אָפגעשאצט. ניט איין מאָל האָט זיך איהם געוואָלט אויסרופען צו די מענשען, אז זיי זאָלען ניט מאַכען דעם טעות מיט דעם וואָס זיי געהמען אז זיין פאטער פאַר א פשוט'ען שוסטער. ער האָט אָבער תמיד געהאט אין זינען, וואָס זיין פאטער האָט איהם געהאט אָנגעזאָגט, אז ער זאָל האַלטען אלץ וואָס ער האָט געוואוסט וועגען איהם בסוד.

ניין יאהר האָט אברהם יצחק געלערנט אין ר' נפתלי'ס ישיבה. ער האָט געלערנט מיט גרויס התמדה. נאכהער האָט דוד ליב איהם געשיקט קיין סמארגאן, וואו עס האָט זיך דאמאלס געפונען איינע פון די גרעסטע ישיבות פון יענער צייט. אברהם יצחק האָט אין דער סמארגאנער ישיבה געלערנט דריי יאהר צייט. ווען ער האָט זיך צוריקגעקעהרט פון דאָרט, איז ער געווען

באלאָרען מיט סמיכות פאר רבנות און מיט בריעף פון די ראשי הישיבה וואָס האָבען איהם שטארק געלויבט פאר זיין לומדות און מירות.

דערווייל איז דוד ליב, אין משך פון די יאהרען, אליין אויך געוואקסען אין לומדות און אין צדקות. ער איז איצט געוואָרען איינער פון די הויפט פיגורען צווישען די נסתרים, די וואנדערענדיגע פארבארגענע צדיקים. אז זיי פלעגען קומען קיין קאלישק, אויף זייערע געהימע שליחות'ן, האָבען זיי זיך תמיד אויפגעהאלטען ביי איהם אין הויז. קיינעם אין קאלישק איז אָבער ניט איינגעפאלען, אז דוד ליב איז עפעס מעהר ווי א פשוט'ער שוסטער.

אברהם יצחק איז דערווייל געזעסען ביי זיין פאטער און ווייטער געלערנט. זיין פאטער האָט גראד קיין פרנסה ניט געפעלט. ער האָט שטענדיג געהאט ארבייט און האָט פארדיענט גענוג אויף חיונה. פון דעסטוועגען האָט דוד ליב שוין אָנגעהויבען צו טראכטען וועגען א תכלית פאר זיין זוהן. אין זיינע בא-דיהונגען מיט די פארבארגענע צדיקים, האָט דוד ליב ניט נאָר געקענט דעם "געלען כהן" ר' סענדער'ן, נאָר אויך דעם שמש פון דער יאנאוויטשער שוהל אויפ'ן מארק, ר' זלמן חיים'ען. אָט די צוויי נסתרים, וואָס האָבען געהאט באקאנטשאפטען אין א ריהע שטעט און שטעטלאך, זיינען איצט געוואָרען די שרונים פאר אברהם יצחק'ן. זיי האָבען איהם, ווי מיר ווייסען שוין, איהם פאר'שריב'ט מיט דער טאַכטער פון מרדכי דעם מילנער.

אברהם יצחק איז אין יאנאוויטש פאקטיש געוואָרען ר' זלמן חיים'ס ממלא מקום, ווען אָט דער מערקווירדיגער שמש איז פון דארט פאר-שוואונדען.

דער אמת'ער ממלא מקום פון ר' זלמן חיים'ען איז אָבער געווען א געוויסער ר' יוסף משה, אן אנדער וואנדערער, וואָס איז פון ערגעץ ארום טערגעקומען קיין יאנאוויטש און קיינער האָט ניט געוואוסט פון וואנען און פאר וועלכען ציועק. וואָס פאר א שייכות ר' זלמן חיים האָט געהאט מיט ר' יוסף משה'ן האָט קיינער ניט געוואוסט. אָבער דער אלטער פרוש, ר' ליב, וועלכער האָט געלערנט און געשלאָפען אין דעם בית המדרש וואו ר' זלמן חיים איז געווען שמש, האָט שפעטער דערצעהלט, אז אזוי נאָר ווי ר' יוסף משה איז אָנגעקומען קיין יאנאוויטש, האָט ר' זלמן חיים זיך אָנגעהויבען גרייטען צו פארלאָזען די שמשות און אויך יאנאוויטש, איבערלאָזענדיג ר' יוסף משה'ן אויף זיין אָרט.

פון דעם זעלביגען פרוש האָט מען זיך אויך דערוואוסט, אז פאר א יאהר צייט האָט ר' זלמן חיים זיך שטארק גע'חבר'ט מיט אן אנדער פרוש, ר' זונדעל וואָלף. זיי האָבען ביידע געלערנט אין באהעלטעניש. וואָס זיי האָבען געלערנט האָט קיינער ניט געוואוסט. אָבער ווען ר' זלמן חיים האָט געהאט איבערגעגע-בען די שמשות צו ר' יוסף משה'ן און האָט געהאלטען ביים פארלאָזען יאנאו-וויטש, האָט דער פרוש ר' זונדעל וואָלף געלאָזט וויסען, אז אויך ער פארלאָזט יאנאוויטש און געהט מיט ר' זלמן חיים'ען. עפעס האָבען זיי ביידע גערעדט וועגען אויסוואנדערען אין א ווייטער שטאַט, וואו עס געפינט זיך א גרויסער גאון וועלכער האָט זיך ארומגערינגעלט מיט א סך תלמידי חכמים.

איצט, אז ברוד האָט זיך געהאט דערוואוסט אברהם יצחק'ס פארנאנגענ-

הייט, איז איהם אויך געוואָרען א סך קלאָרער וועגען דעם שמש ר' זלמן חיים'ען וועמען ער האָט געוואָלט נאָך אמאָל באַגעגענען, אָבער האָט איהם מעהר ניט געפונען אין יאָנאוויטש. ברוד האָט איצט אליין מעהר ניט געהאט וואָס צו טהאָן אין יאָנאוויטש. ער האָט נאָך געוואָלט באַזוכען אַנדערע שטעטלאַך וואו ער האָט פאַרבראַכט אין די פריהערדיגע יאָהרען, באַזונדער דאַבראַמיסל. דער טאָג איז געווען א זוניגער, אָבער דער וועג איז געווען א בלאָטיגער. דער שניי איז אַקאַרשט געווען צוגאַנגען און, ווי דאָס איז תמיד ערב פסח, איז אומעטום געווען בלאָטיג און זומפּיג. עס איז דערפאַר געווען גאַרניט לייכט פאַר ברוד'ן צו געהן צופּוס אזא לאַנגען וועג צווישען יאָנאוויטש און דאַבראַמיסל. ער איז אָבער געווען פאַרנומען מיט זיינע מחשבות און ער האָט קוים געפיהלט די שווערקיט פון דעם וועג. ברוד איז אָבער דאָך, נאָך א פאַר שעה געהן, מיעד געוואָרען און, דערנרייכענדיג אַ קליינעם וועלדעל, האָט ער זיך אָפּגעזוכט אן אומגעוואָרפענעם בוים ביים זייט פון וועג און האָט זיך צוגע'זעצט אָפּצורוהען.

לאַנג איז ברוד ניט געזעסען אויף'ן אומגעוואָרפענעם בוים. א פויער איז אַנגעקומען אין זיין דאַרפישען וואָגען. דערזעהענדיג ברוד'ן ביים זייט פון וועג, האָט ער איהם געהייסען אריינקריכען צו איהם אין וואָגען.

— ניט ווייט פון דאַנען — האָט דער פויער איהם געזאָגט — געפינט זיך דער דאָרף יומיא. דאָרט געפינט זיך א איד, ביי וועמען דו וועסט קענען איבערשלאָפּען. איד פאַהר קיין זאווקיא. איד וועל דיך דערפיהרען ביז די וועגען טיילען זיך פאַנאָדער.

דער פויער האָט איהם צוגעפיהרט צום באשטימטען פונקט און האָט איהם דאָרט אַרונטערגעלאָזט. ברוד, כאַטש ער האָט זיך געהאט אַביסעל אָפּ גערוהט, זיצענדיג אין וואָגען, איז נאָך אָבער אלץ געווען מיעד. ער איז דערפאַר געגאַנגען לאַנגזאַם אין דער ריכטונג אין וועלכער דער פויער האָט איהם געהאט אָנגעוויזען. ברוד איז נאָך ניט געווען ווייט אָפּגעגאַנגען, ווען א יונגערמאַן איז איהם געקומען, לויפענדיג, אַנטקעגען. דער דאָזיגער יונגערמאַן האָט איהם אָפּגעגעבען א פריינטליכען שלום עליכם און האָט איהם געהייסען זיך באלד פאַרנעהמען אין קרעטשמע אריון. ער האָט איהם דערביי דערזעהלט, אז עס איז זיין עוברא איבערצוגעהמען דורכפאַהרער און דורכגעהער, ווייל אַרום פינף מייל פון דאָרט איז דער טיך ארום פון זיינע ברעגעס און האָט אַרונטערגעטראָגען דעם בריק. דאָס האָט פאַסירט ווען אויף'ן בריק האָבען זיך געפונען דריי פויערים מיט זייערע וועגענער געלאָדען מיט האַלץ. די וועגענער מיט די פערד און זייערע אָנטרייבער זיינען פאַרכאַפט געוואָרען אין די שטורמיגע וואסערען און זיינען אומגעקומען.

דער וועג און די נאַצע געגענד ארום, האָט דער יונגערמאַן ווייטער דער'זעהלט, זיינען איצט פאַרפליצט. עס וועט דאַרפען געהמען א פאַר טעג איר דער די וואסערען וועלען צוריק לויפען און מ'וועט די בריק פאַרריכמען. אַט דערפאַר, האָט ער געזאָגט, האָט איהם זיין שווער געהייסען שטעהן אויף'ן

וועג און אָנזאָגען אלע דורכנעהער און דורכפֿאהרער, אז זיי זאלען זיך אָפֿ שטעלען ביי זיי אין דער קרעטשמע.

ברוך האָט באלד איינגעזעהן, אז דער יונגער מאן איז א בן תורה. אויך האָט דער יונגערמאן דערקענט אין ברוד'ן, אז ער איז א לָמדוּ, און נאָך איידער זיי האָבען דערגרייכט די קרעטשמע, זיינען זיי שוין געווען גוט באקאנט איי נער מיט'ן אנדערען און גערעדט צווישען זיך תורה. דער נאָמען פון דעם קרעטשמער'ס איידים איז געווען נתן שלמה. ער האָט ברוד'ן דערצעהלט, אז אין דאָרף געפינען זיך עטליכע אידען. זיי האָבען דאָרט א שיעור גמרא וואָס ווערט געזאָגט יעדען טאָג. זיי האָבען געהאלטען ביי דער מסכת "שבועות", ביי דער סוגיא "שבועה שלא אוכלנה ואכלה" (כ"ז : ב').

אין קרעטשמע האָט ברוד נעפונען א היבש ביסעל אורחים, וואָס האָבען זיך דאָרט אָפגעשטעלט צוליב דער פארפלייצונג. אלע האָבען איהם אָפגעגעבן בען א פריינטליכען שלום עליכם. דריי מעת לעת האָט ברוד געמוזט בלייבען אין דער קרעטשמע ביז וואנען ער האָט געקענט ווייטער געהן זיין וועג. דער קרעטשמער, ר' נחמן ישראל, איז געווען ארום פופציג יאהר אלט. מען האָט אויף איהם באלד געקענט זעהן, אז ער איז א בן תורה. ער האָט געהאט צוויי איידימס, וועלכע זיינען געזעסען ביי איהם אויף קעסט און געלערענט, אויך זיין עלטערער זוהן איז געזעסען אין הויז און געלערענט צוזאמען מיט די איידימס. די אינגערע זיהן האָט ער געהאלטען אין ישיבות.

ר' נחמן ישראל האָט די קרעטשמע געהאלטען אין ארענדע. ער האָט אויך געהאלטען אין ארענדע די מיהל און דעם טייד צו פאנגען פיש. דאָס רעכט צו פאנגען פיש איז טייד האָט ר' נחמן ישראל איבערגעגעבען צו אנדערע אידען, זיינע באקאנטע, באוואוסטע בני תורה. אָט אזוי האָט זיך ארום דער קרעטשמע געשאפען א קליינער אידישער ישוב, וואָס איז אויך געווען באזאָרגט מיט א בית המדרש.

עס איז געווען איינגעפיהרט, אז יעדען טאָג זאָל אימיצער אנדערש זאָגען דעם שיעור. איד משר פון די דריי טעג, ווען איז דער קרעטשמע האָבען זיך צולייב דער פארפלייצונג אויפגעהאלטען א גרעסערע צאהל אורחים, האָט מען די אורחים מכבד געווען מיט זאָגען דעם שיעור. אזוי האָט מען אויך ברוד'ן מכבד געווען מיט זאָגען א בלאט גמרא. איהם איז אויסגעקור מען צו זאָגען דעם שיעור, וואו תוספות שמעל'ט קשיות אויף רש"ן אין שייכות מיט דעם וואָס רבא זאָגט וועגען "שבועה שלא אוכל ככר זו אם אוכל זו". די וואָס האָבען זיך צוגעהערט צום שיעור האָבען זיך שטארק מתוכח געווען וועגען דעם ענין. צוויי פון די אורחים האָבען געהאלטען מיט רש"י און פארענטפערט די קשיות פון תוספות. ברוד האָט מבאר געווען דעם ענין מיט דעם וואָס ער האָט געבראכט א רבינו תם; וועלכער איז אין איין טייל מסכים מיט רש"י, אָבער איז מיט איהם מחולק אין א צווייטען טייל.

אין משר פון די דריי מעת לעת, וואָס ברוד האָט פארבראכט אין דער קרעטשמע, האָט ער זיך געהנטער באקאנט מיט ר' נחמן ישראל'ס איידימס, נתן שלמה, וועמען ער האָט דעם ערשטען כאגעגענט, און אריה יהודה. ביידע

האָבען איהם דערצעהלט וועגען זייער אָפּשטאם און אויך וועגען די ישיבות, וואו זיי האָבען געלערענט. פון זיי האָט ער זיך דערוואוסט נאָר א סך וועגען זייער שווער. ברוד איז געווען שטארק פאראינטערעסירט. ער האָט דערביי עפּעס געלערענט. ר' נחמן ישראל האָט פארבראכט זיין יוגענט אין די גרעסטע ישיבות און האָט זיך קונה שם געווען מיט זיין לומדות. שפעטער איז ער געוואָרען דער איידים פון א בעל הבית'ישען אידען אין זלאבין און איז צוואנציג יאָהר געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט. אין משך פון דער צייט האָט זיך ר' נחמן ישראל באקאנט מיט דעם נסתר, ר' עזריאל יעקב, וועלכער האָט אומגעוואנדערט איבער דער וועלט און קיינער האָט ניט גע- וואוסט פאר וועלכען צוועק.

אין א געוויסען טאָג האָט זיך ר' נחמן ישראל אויפגעהויבען און איז אוועק מיט אָט דעם נסתר אָפּריכטען גלות. ניט האָט ר' נחמן ישראל געזאָגט וואוהין ער געהט און ניט ער האָט שפעטער, ווען ער איז צוריק געקומען, געזאָגט וואו ער איז געווען. ווען ער איז צוריקגעקומען און זיינע קעסט האָבען זיך געהאט פארענדיגט, האָט זיין שווער איהם געוואָלט ווייטער אויסהאַלטען. אָבער ר' נחמן ישראל האָט ניט געוואָלט. אנשטאט דעם האָט ער אליין אָנגעהויבען זוכען פרנסה. אווי האָט ער באשלאָסען צו נעהמען ביי א פריץ די קרעטשמע און מיהל אין ארענדע, ער האָט דערביי אויך צוגע- רעדט אנדערע יונגעלייט, אז זיי זאָלען זיך מיט איהם באזעצען אויף'ן פריזישען גוט און עס האָט זיי אלעמען מצליח געווען.

פון דעם קרעטשמער'ס אידימס האָט ברוד זיך אויך דערוואוסט פון איינעם, וועמעס נאָמען האָט מעגליך צו איהם זיך געהאט דערטראָגען צום ערשטען מאל. דאָס איז געווען דער נאָמען פון דעם בעל שם הקדוש. די אידימס האָבען איהם געהאט דערצעהלט, אז ווען זייער שווער איז אוועק מיט דעם נסתר, ר' עזריאל יעקב'ן, זיינען זיי געגאנגען ניט צו קיין אנדערען ווי צו דעם בעל שם אין פּאָדאָליען. ר' עזריאל יעקב איז געווען דעם בעל שם'ס א תלמיד, וועלכער האָט אין זיינע וואַנדערונגען געהאַלטען אין פּאָר- שפּרייטען דעם בעל שם'ס תורה וועגען חסידות. ר' נחמן ישראל האָט שפּע- טער דערצעהלט זיינע אידימס, אז דער בעל שם האָט עס איהם אָנגעזאָגט, אז ער זאָל אוועק פון זיין שווער און זיך איבערקלייבען אויף א ישוב. ווען עס האָט איהם שפעטער מצליח געווען און ער האָט גורם געווען, אז עס זאָל געשאפען ווערען א נייער אידישער ישוב, האָט ער עס צוגעשריבען צו דעם בעל שם'ס כוחות.

די אידימס האָבען שטארק געוואָלט, אז ברוד זאָל ביי זיי בלייבען לענ- גער. קענטיג, אז זיי האָבען נאָר געוואָלט מיט איהם א סך ריידען. צי ברוד האָט דאמאָלט ניט פארגומען די וויכטיגקייט פון זייערע רייד, צי ער האָט זיך סתם געאוילט אין וועג אריין, ער האָט די קרעטשמע פארלאָזען, כדי צו גריי- כען אין צייט דאבראמיסל.

לד.

די ערשטע חסידים

דער אַרמאן וואָס איז אויפגעריכט געוואָרען דורך זיין געראַטענעם זחן. — דעם שמיד'ס דריטער איידים וואָס האָט נאָכגעפאָלגט די פוס-טריט פון זיין שווער. — מתנגדישע ערענסטקייט און חסידישע פרעהליכקייט.

אז ברוד'ר איז שוין געווען אויפ'ן וועג, האָט ער ערשט אָנגעהויבען נאָכ-טראַכטען וועגען דעם וואָס ער האָט געהערט און געזעהן אין ר' נחמן ישראל'ס קרעטשמע, באַזונדער וועגען דער נייער הנהגה וואָס ער האָט געזעהן פון דעם קרעטשמער און זיינע איידעמס און אויך וועגען דעם אופן ווי זיי האָבען געדאווענט. בעת מעשה האָט ברוד'ר ניט געשענקט צו דעם קיין אויפמערק-זאמקייט. ער האָט עס אליין דערנאָך צוגעשריבען צו דער קאלטקייט פון זיין נאטור. עס איז קיין ספק, אז אויב ברוד'ר וואָלט זיך מעהר אינטערעסירט מיט דעם וואָס ער האָט געהערט און געזעהן אין דער קרעטשמע, וואָלט ער געהאט אויסגעפונען, אז ער האָט זיך דאָ אָנגעשטויסען אַז נאכפאָלגער פון בעל שם. — די ערשטע חסידים אין יענע מקומות.

עס איז אָבער פאר ברוד'ר געווען גענוג, וואָס ער האָט געהאט געהערט וועגען דעם בעל שם, מיט וועמעס ברכה דער קרעטשמער ר' נחמן ישראל האָט זיך באַזעצט מיט די אנדערע אידען אין יענעם דאָרף. שפעטער, זייענדיג אין דאבראמיסל אין ברוד'ר ווידער אויסגעקומען צו הערען וועגען דעם בעל שם, אָבער שוין מעהר אויספיהרליך.

באלד ווי ברוד'ר איז אָנגעקומען קיין דאבראמיסל, האָט ער זיך פאר-נומען צו דער קוזניע פון זיין אלטען פריינד ר' אליעזר ראובן, ביי וועמען ער האָט אין די פריהערדיגע יאָהרען תמיד געהאלטען פסח.

דער שמיד איז געווען מלא שמחה, ווי ער וואָלט דערזעהן א נאהענטען קרוב. ער האָט אוועקגעלייגט דעם האמער, אויסגעטהאָן דאָס פארטוד און זיך געוואשען ל' הענד איידער ער האָט אָפגעגעבען ברוד'ר שלום עליכם. ער האָט ברוד'ר ארויסגענומען אין דרויסען און זיי האָבען זיך ביידע געזעצט אויף א באַנק ביי דער קוזניע. ר' אליעזר ראובן האָט געהאט ברוד'ר א סך צו דערצעהלען וועגען די פאסירונגען אין משך פון יאָהר.

אַט האָט ער מיט אמאָל געהערט וועגען דעם ווי אזוי ר' אברהם בנימין, איינער פון די גרעסטע קבצנים אין דאבראמיסל, איז מיט אמאָל אויפגעריכט געוואָרען. דאָס איז געווען דערזעלביגער ר' אברהם בנימין, וועלכער האָט זיך מפרנס געווען פון סאַרטירען וואָל און האָט געדארפט מפרנס זיין טאטע-מאמע, זיין ווייב'ס טאטע-מאמע און זיין אייגענע הויזגעזינט. קיינער אין דאבראמיסל האָט זיך גאר ניט פאַרגעשטעלט, אז ר' אברהם בנימין וועט נתעשר ווערען.

עפעס גאר אונגעריכט האָט פאסירט, זיין עלטסטער וזהו שלמה'קע, וועמען ער האָט מיט זיינע לעצטע פרומות, געשיקט אין א ישיבה, האָט דארט געטהאָן א גרויסע פעולה אין לערנען. שלמה'קע איז פון דער ישיבה צוריק-

נעקומען מיט כתבים פון די ראשי הישיבה וועלכע האָבען איהם שטארק געלויבט. שלמה'קע איז אָבער, א חוץ די כתבים, צוריקגעקומען מיט עפעס אנדערש. א בחור'ל, א מושלם, האָט ער זיך אין דער גרויסער שטאָט, וואו די ישיבה האָט זיך געפונען, צוגעקוקט צו דעם ווי אזוי מען סאָרטירט און מען באַרשט וואָל, ניט מיט די הענט, ווי זיין טאטע, נאָר מיט א מאַשין. שלמה'קע האָט זיך פאראינטערעסירט אין אַט דער מאַשין מיט וועלכער מען האָט געקענט אויסארבייטען גאַרניט דער ערד א סך מעהר וואָל ווי מיט די בלויזע הענט.

שלמה'קע האָט א סך נאָכגעטראַכט ווי אזוי צו פארזאָרגען זיין טאטען מיט אזא מאַשין. ער וואָלט דאן אויפגעריכט געוואָרען און וואָלט געהאט פרנסה בשפע. אָבער ער האָט ניט געקענט חלום'ען פון דעם, אז זיין פאטער זאָל זיין ביכולת צו קויפען אזא מאַשין. דערפאר, אָבער, האָט שלמה'קע געקענט צוריקבריינגען צו זיין טאטען דעם גאנצען פלאן פון אַט דער מאַשין און מיט זיינע אייגענע הענט אָנהויבען אויפשטעלען אזא מאַשין.

מיט דער הילף פון בערלען, דעם סטאַליאַר און אברהם דעם בלעכער, האָט שלמה'קע געארבייט דריי וואָכען צייט ביז די מאַשין איז פאַרטיג גע-וואָרען. ווען זיין פאטער האָט אָנגעהויבען ארבייטען מיט דער מאַשין, האָט ער געקענט אויססאָרטירען און אויסארבייטען וואָל אין איין טאָג וואָס וואָלט איהם מיט די בלויזע הענט פריהער געדאַרפט געהענען לכל הפחות א חודש צייט. פון אלע דערפער ארום האָט מען איצט אָנגעהויבען בריינגען וואָל צו בעארבייטען און אין משך פון עטליכע חרשים צייט איז ר' אברהם בנימין געוואָרען אן עושר.

דאָס ערשטע, וואָס ער האָט געטהאָן, אזוי גיך ווי עס האָט איהם אָנגעהויבען צו געהן גוט, איז געווען חתונה צו מאַכען זיינע צוויי פלימעניצעס יתומות, די טעכטער פון זיין פרוי'ס שוועסטער. ער האָט זיי חתונה געמאַכט מיט די זיהן פון חשוב'ע בעלי בתים, בני תורה. ער האָט אויך מנדב געווען א נייעם דאָך פאר דער שוהל. שלמה'קען אליין האָט ער פאַרקנס'ט מיט אן אייניקעל, א יתומה, פון דעם דאבראַמיסלער רב.

איבערגעהענדיג צו זיך אליין, האָט דער שמיד דערצעהלט ברוד'ן ווע-גען דעם דריטען איידעם וואָס ער האָט גענומען פאר זיין מוזיקע. — מיט אַט דעם איידעם, — האָט דער שמיד זיך געוויצעלט, — האָב איר זיך פאַרזיכערט מיט א שטיק שור הבור. וואָרים מיט לויטן האָב איר זיך שוין פאַרזאָרגט דורך מיינע פריהערדיגע איידעם.

יצחק שאול איז געווען דער נאָמען פון דעם דאָזיגען איידעם. ער איז געווען א געזונטער און גוף און איי דער נשמה. ער איז געווען א גרויסער למדן און דערצו א לעבעדיגער און א פּרעהליכער. דער שמיד האָט זיך איבער-גענומען ניט נאָר מיט זיין נייעם איידעם'ס לומדות, אויף וואָס ער איז געווען. ווי ער אליין האָט געזאָגט, א קנאפער מבין, נאָר אויך, און הויפטזעכליך, מיט זיין גוט-האַרציגקייט, מיט זיינע גוטע מידות און מיט זיין ליכע צו מענשען.

ר' אליעזר ראובן האט אויך דערצעהלט ברוד'ן וועגען דעם וואס זיין איידעם האט שוין ארויסגעקראגען סמיכה אויף רבנות, אָכער האָט געלאָזט וויסען, אז ער וויל ניט זיין קיין רב.

— אנשטאט דעם, — האט דער שמיד ווייטער דערצעהלט, — וויל ער גאָר זיין א בעל מלאכה און דוקא א שמיד ווי איד. ער האָט זיך אפילו ענט-זאגט צו נעהמען דעם נדו וואָס איד האָב איהם געהאט צוגעזאָגט. ער וויל ניט מעהר ווי א דירה. די מלאכה פון א שמיד האָט ער זיך שוין ביי מיר אויס-געלערנט. איצט האָט ער זיך אָפגעזוכט א דאָרף ארום צעהן וויאָרסט פון דאָנען און ארום צוויי וויאָרסט פון באבינאָוויטש, וואו ער וויל זיך אריבער-קלייבען מיט'ן ווייב און זיך דאָרטען עפענען א קוזניע.

וועגען די אנדערע צוויי איידעמס זיינע, האָט זיך ברוד דערוואוסט, אז ר' זלמן מאיר איז א ראש ישיבה אין ביעשענקאָוויטש, און ר' משה ליב איז א ראש ישיבה אין וויטעפסק. ביידע איידעמס האָט דער שמיד דערווארט אויף פסח.

בעת דער שמיד האָט נאָך געהאלטען אין דערצעהלען ברוד'ן וועגען זיינע פאמיליען ענינים, האָט זיך פלוצים פון דער קוזניע דערהערט א גע-שריי. ביידע זיינען דאָרט אריינגעלאָפּען און האָבען פאר זיך געזעהן ווי א פויער, וואָס איז געשטאנען ביי דער קאוואדלע און האָט ניט געהאט באמערקט ווי א פונק האָט א שפּריץ געטהאָן און זיך איינגעטליעט אין זיינע קליידער, איז איינגעוויקעלט געוואָרען אין רויך וואָס האָט געשפארט פון זיין אויבער-שטען מלבוש. דער פויער איז געווען שטארק דערשראָקען. דער שמיד צוזאמען מיט ברוד'ן האָבען צוערשט געדארפט אויפ'ן פויער דערשטיקען דאָס פויער און ערשט דאן איהם אנהויבען בארוהיגען און טרייסטען.

בעת זיי זיינען געווען פארנומען מיט'ן פויער, איז אין דער קוזניע אריינגעקומען א שעהנער, הויכער יונגעראַז. דאָס איז געווען דעם שמיד'ס דריטער איידים. יצחק שאול האָט זיך דערווייל דערוואוסט וואָס עס איז געשעהן מיט'ן פויער און ער האָט פרעהליך א זאָג געטהאָן, אז אייגענטליך איז דאָך א בפירוש'ע משנה, אז "גץ שיצא תחת הפטיש והזיק חייב" (א פונק וואָס איז ארויס פון אונטער'ן האמער און האָט אָנגעטהאָן שאַדען איז מען שולדיג). ער האָט דערביי אויך געבראכט דאָס וואָס דער רמב"ם זאָגט וועגען אָט דעם ענין, און ברוד האָט זיך פון דעם באלד איבערצייגט, אז ער האָט פאר זיך א לומדישען יונגען מאן.

דורך זיין באקאנטשאפט מיט יצחק שאול'ן, דעם שמיד'ס דריטען איידים, איז ברוד צום ערשטען מאל געקומען אין דירעקטער פארבינדונג מיט א חסיד, א נאכפאלגער פון דעם בעל שם טוב, וועמעס תורה האָט זיך אָנגע-הויבען צו פארשפרייטען אין די ווייטעסטע געגענדען פון דער אידישער וועלט. ברוד האָט אין יצחק שאול'ן געהאט אויך איינעם וואָס האָט איהם געקענט א סך דערצעהלען וועגען חסידות און וועגען דעם בעל שם טוב גופא און אויך איבערזאָגען תורה און ווערטלאך פון דעם גרויסען חסידישען מנהיג. יצחק שאול האָט געשטאמט פונ'ם שטעטל הארסי. זיין טאטע ר' ניסן, איז דאָרט געווען א מלמד. ער האָט געהאט די אויסצייכנונג וואָס ביי איהם

האָבען געלערענט דערוואַקסענע בחורים מיט גרויסע כשרונות. ר' ניסן אליין איז געווען א תלמיד פון דעם מניד פון הארטי. ר' עזריאל יוסף איז געווען איינער פון דעם בעל שם'ס תלמידים. ער האָט אין הארטי געשאפען א חברה פון געקליבענע יונגעלייט, וועמען ער האָט געלערענט די נייע תורה פון חסידות און זיי מרירד געווען אין דעם בעל שם'ס גויסט. ר' ניסן איז געוואָרען איינער פון די פיהרער פון דער דאָזיגער חברה און ווען ר' עזריאל יוסף פלעגט אוועקוואַנדערען, האָט ער, ר' ניסן, פארנומען זיין פלאַץ אלס רבי און מנהיג פון דער חברה.

אויך ער, יצחק שאול, איז דערצויגען געוואָרען, און טאקע דורך זיין אייגענעם פאטער, אין דעם דרך פון חסידות. ער האָט דערפאר ברוד'ן גע-קענט נאָר א סך דערצעהלען וועגען חסידות און וועגען דעם באגרינדער פון חסידות.

שפעטער, ווען ברוד האָט געהאט פאר זיך דעם שמיד'ס דריי איידימס צוזאמען, האָט ער געהאט א גוטע געלעגענהייט צו זעהן דעם אונטערשייד פון די ערשטע צוויי איידימס, וועלכע ער האָט שוין געקענט פון פריהער און האָבען מיט זיך פאַרגעשטעלט די געוויינליכע לומדישע יונגעלייט, און דעם דריטען איידימס, וועלכער איז געגאנגען אויף דעם נייעם דרך פון חסידות.

אלע דריי האָבען גערעדט תורה. יעדער איינער האָט געהאט צו זאָגען חידושים. דער עלטערער איידימס, ר' זלמן מאיר, האָט אין דער ישיבה געלע-רענט מיט זיינע תלמידים די מסכת "מדרושין" און ר' משה ליב האָט גע-לערענט מיט זיינע תלמידים די מסכת "בבא קמא". זיי האָבען איבערגעזאָגט די חידושים אויף אַט די צוויי מסכתות. ביידע זיינען געווען ערנסט און מיט פאראַרגטע פנים'ער. מען האָט פון זיי קיינמאָל ניט געזעהן קיין שמייעל.

יצחק שאול איז געווען אין גאנצען דער היפור פון זיי. ער איז געווען פרעהלאַך און מונטער און האָט שטענדיג געצייגט גרויס חרדה. ער האָט שטענדיג, אין סאמע מיטען פון אז ערנסטען שמועס, געזאָגט א גלייכווערטעל, ברוד האָט פאר זיך געהאט דעם סאמע חלוס צווישען דעם מתנגד'ישען דרך און דעם חסיד'ישען. ער האָט דאָס געקענט זעהן ניט נאָר אין די רייד פון די דריי איידימס און אין דעם געמיט זייערען, נאָר אויך אין דעם ווי זיי האָבען זיך באצויגען צו די סאמע וויכטיגסטע ענינים. פאר ר' זלמן מאיר'ן און ר' משה ליב'ן איז תמיד געווען די פראגע, ווי אזוי איז עס על פי דין. ביי יצחק שאול'ן איז אָבער תמיד געווען די פראגע, ווי אזוי עס איז על פי יושר און על פי דרך החסידות. ברוד האָט דערפאר געפיהלט, אז אַט טאקע ביים שמיד אין הויז קען ער נאָר א סך לערנען, אפשר דערגעהן דעם סאמע וויכטיגסטען סוד, וואָס זיין יונגע און נייגעריגע נשמה האָט נאָר דאמאלס געוואָלט אנטפלעקען.

ברוד האָט שוין גוט געוואוסט, אז דאָס שווערסטע איז לעבען אין צו געפינען אַט יענעם דרך אין לעבען, וואָס ניט דעם מענשען זיין אמת'ען תיקון. ער האָט מיט זיך אליין גע'חקירה'ט: דער רבונן של עולם האָט אלע לעבע-דיגע באשעפענישען, איינשליסענדיג דעם בחיר היצורים, דעם מענש, פאַר-

זאָרנט מיט דעם וואָס איז צום סאמע נויטיגסטען פאר'ן קיום — לופט. לופט. לופט
האַט מען אומעמום. קיינער דארף ניט זאָרען פאר'ן ביסעל לופט וואָס מען
דארף פאר'ן עקזיסטענץ. דאָס צווייטע וואָס איז נויטיג פאר'ן קיום פון
לעבעדיגע באשעפענישען איז וואסער. אויך דאָס געפינט מען לרוב און קיין
נער האָט ניט קיין זאָר אין געפינען גענוג וואסער, כאָטש גאנץ אָפט מוז מען
זיך שטארק באמיהען צו געפינען וואסער, צי דאָס איז א טייך, א קוואל
אָדער א ברונים, וואָס מען דארף ערשט גראָבען, כדי צו גרייכען וואסער.

דערפאר איז שוין אָבער אנדערש מיט'ן ברויט, וואָס דער מענש דארף
האַבען פאר זיין עקזיסטענץ. צוליב דער זינד וואָס אדם און חוה זיינען
באנאָגען, איז דער מענש פארשאלטען געוואָרען מיט דעם "בזעת אפיר תאכל
לחם". דער מענש מוז זיך מאטערען צו געפינען די באדערפענישען פון לעבען.

דאָס פעלד און דאָס וואלד זיינען פאר ברוד'ן שוין לאַנג געווען ווי די
לופט פאר זיין נשמה. ער האָט דארט געקענט זיין מיט זיך אליין און פאר-
טיפען זיך אין די סאמע טיפסטע מחשבות. תורה אין אלע איהרע פארמען
און צווייגען איז פאר איהם געווען ווי דאָס וואסער פאר'ן נוף. ער האָט גע-
פיהלט ווי ער קען תמיד פריי שווימען איבער'ן ים פון תורה און זיך אפילו
ארונטערלאָזען צו איהרע סאמע טיפענישען. אָבער וואָס אזוינס איז דער סאמע
תכלית פון דעם אלעם, צו וואָס וואנדערען איבער פעלד און וואלד און טראַכט-
טען ווענען גאט און זיין באשאַף, און צו וואָס זיך ארויסלאָזען שווימען אי-
בער'ן ים פון תורה און זיך ראנגלען מיט איהרע מעכטיגע כוואליעס? דאָס
אלץ האָט דאך געדארפט זיין פאר א באשטימטען צוועק, כדי זיך צו קענען
אויסקלייבען דעם ריכטיגען וועג אין לעבען און צו קענען אויף דעם בעסטען
אופן דינען דעם אויבערשטען און בריינגען גוטעס צו מענשען? וואָס איז
אָבער דער דאָזיגער דרך? וואו פיהרט דער וועג פון לעבען? באשטעהט די
עובדה נאָר אין טהאָן גוטעס אָדער אין אָפּטעהרען זיך בלויז פון שלעכטעס?

די אלע פראגען זיינען ביי ברוד'ן ארויפגעשוואומען, ווען ער האָט זיך
ברייטער פארנאָדערגעשמועסט מיט יצחק שאול'ן. א טיעפער איינדרוק האָט
אויף ברוד'ן געמאכט דאָס ווערטעל וואָס דעם שמיד'ס אידיים האָט איהם
איבערגעזאָגט אין נאָמען פון זיין טאטען, וועלכער האָט איהם געזאָגט,
אז דאָס שטאמט פון בעל שם הקדוש. דאָס איז געווען א נייער פירוש אויף
דער משנה "איהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי". אויף
דעם האָט דער בעל שם טוב געפרעגט, צי דען קען יעדער מענש זיין א מלמד,
אז מ'זאָל פון איהם עפעס לערנען? מיר ווייסען דאָך, אז כדי צו קענען אימי-
צען עפעס לערנען, מוז מען האָבען פארשידענע מעלות, היינט ווי קענען מיר
זאָגען, אז מען דארף זיין "הלומד מכל אדם", אויב ניט יעדער מענש האָט די
מעלות צו קענען לערנען דעם צווייטען? דער בעל שם האָט אויך געפרעגט
קשיות אויף דעם "מכל מלמדי השכלתי", פון דעם וואָלט מען דאָך געדארפט
דרינגען, אז מען לערענט פון אימיצען ניט נאר דאָס וואָס מען הערט פון יע-
נעם, נאר אויך דורך דעם וואָס מען איז א מבין דבר מתוך דבר, אָבער אויב

מען לערענט פון יעדען איינעם, היינט וואו לינט דארט די חכמה און ווי אזוי קען מען אזא מעישען באצייכענען ווי א חכם?

דער בעל שם האָט די אלע שאלות פארענטפערט אויף דעם אופן: עס שטעהט געשריבען "נר ה' נשמת אדם". האָט דער בעל שם דערקלעהרט, אז אין דאָס ליכט זיינען פאראן צוויי אייגענשאפטען: דאָס ליכט און דער שאַטען. דאָס ליכט קומט פון דאָס ליכט זעלבסט. אָבער דער שאַטען קומט פון דער 'כלי', די פארקערפערונג פון דאָס ליכט. אזוי איז אויך מיט דער נשמה. זי האָט ליכט און שאַטען. דאָס ליכט קומט פון דער נשמה אליין. דער שאַטען קומט פון דעם גוף, וועלכער איז אין דער בחינה פון דער "כלי". ווען מיר געפינען זיך אין די ד' אמות פון א צדיק, דאָן ווערען מיר אָנגערעגט פון גוטע מחשבות, וואָס זיינען די אנטפּלעקונג פון דאָס ליכט, וואָס שטראַמט ארויס פון דער נשמה. דעם צדיק'ס השפּעה האָט די ווירקונג ארויסצורופען דאָס בעסטע אין אונז. אָבער ווען מיר געפינען זיך אין דער סביבה פון א רשע, דאמאָלס פאלען מיר אונטער זיין שלעכטער השפּעה און עס ווערען אין אונז ארויס-גערופען שלעכטע מחשבות.

אין אנדערע ווערטער הייסט עס, אז פון דעם צדיק לערנען מיר דעם "עשה טוב", צו טהאָן גוטעס. מיר ווערען דאָן פון די וואָס זיינען "מוכי הרבים". פון דעם רשע, ווידער, לערנען מיר דעם "סור מרע". מיט דעם ווערען מיר דאמאָלס א "כלי" פאר הרהור תשובה. אָט דאָס איז דער באדייט פון דעם הלומד מכל אדם, האָט דער בעל שם געזאָגט: מיר קענען לערנען סאי פון דעם צדיק און סאי פון דעם רשע; פון דעם ערשטען לערנען מיר ווי צו טהאָן גוטעס און פון דעם צווייטען ווי אויסצומיידען שלעכטעס, און דאָס איז דער מייז פון דעם מכל מלמדי השכלתי. אלץ וואָס דער אויבערשטער האָט באשאפען אויף דער וועלט איז נאָר כדי דעם מענשען עפעס צו לערנען. כדי דעם ענין נאָך מעהר מכאָר צו זיין, האָט דער בעל שם געבראכט דאָס, וואָס עס שטעהט געשריבען "מלפּנו מבהמות הארץ". אויף דעם האָט ר' יוחנן געזאָגט: אז ווען די תורה וואָלט ניט געגעבען געוואָרען צו אידען וואָלט מען געקענט לערנען צניעות פון דער קאץ און אויסצומיידען רויב פון דער מילך. אין אנדערע ווערטער: דער רבונג של עולם האָט צוגעגרייט פאר דעם מענשען פון וואָס זיך צו לערנען סאי גוטעס און סאי אַפּצווינגען פון דאָס שלעכטעס און דאָס איז דער אמת'ער באדייט פון דער משנה: "איזהו חכם הלומד מכל אדם".

לה.

די ערשמע אידען פון ווימעכסן

די ישיבה וואָס האָט געטראָגען דעם נאָמען פון א פרוי. — דער שוועדישער פרינג וואָס איז געווען א איד.

נאָך פון דער צייט וואָס ער האָט געהאט פארדינט זיין ברויט ביי ר' אליעזר ראובן'ען דעם שמיד, האָט ברודר זיך געהאט אַפּגעזוכט ביי דער סוּניע אן איינזאמען ווינסעל, וואו ער האָט, אין זיין ליידניגער צייט, געקענט זיין

מיט זיך אליין און זיך פארטיפען אין זיינע מחשבות, ווי ער האט עס, פון זיין סאמע יוגענד ליעב געהאט. דאס איז געווען א בערגעל ניט ווייט הינטער דער קוזניע, פארשטעלט פון בויער, ארויסקוקענדיג אויפ'ן טייכל וואס האט געפלאסען אונטערן.

יערען מאל וואס ער פלעגט קומען צו ר' אליעזר ראובן'ען און געוואלט פראווען התבודדות, איז ער געגאנגען אויף יענעם בערגעל. דאס האט ברוד אויך געטהאן איצט. גראד איצט האט ער געהאט נאכצוטראכטען א סך מעהר ווי ווען עס איז אנדערש. דעם שמיד'ס דריטער און אינגסטער איידעם, יצחק שאול, האט אויף איהם געמאכט א גרויסען רושם. דאס איז געווען ניט נאר מיט דעם דרך החסידות וואס ער האט זיך פון איהם דערוואוסט. נאר אויך מיט דעם וואס, כאטש יצחק שאול, איז געווען כליוז מיט א פיער יאהר עלטער פון איהם, איז ער שוין אבער געווען אינגאנצען זעלבסטשטענדיג אין זיינע געדאנקען און איז זיין הנהגה, בעת ער ברוד האט צו יענער צייט נאך אלץ געהאלטען אין זוכען דעם דרך וואס זאל צום בעסטען צופרידענשטעלען זיין דורשטיגע נשמה.

ברוד האט איצט געקענט מאכען א פארגלייך צווישען יצחק שאול'ן און דעם שמיד'ס אנדערע צוויי איידעמס. יענע זיינען טאקע געווען גרויסע לומדים. ברוד האט געהערט פון זיי א סך חידושים. אבער צום הארצען איז איהם גע- ווען מעהר יצחק שאול, וועלכער האט געהאלטען זיין שווער צוגרייטען דאס הויז פאר פסח און גלייכצייטיג איהם ארויסהעלפען מיט דער ארבייט אין קוזניע. ווען נאר עס פאלט איהם איין א דבר תורה אדער גוט-ווארט זאגט ער עס באלד ארויס טאקע ביי דער ארבייט און ער איז תמיד פרעהליך, לעבעדיג און מונטער, לחלוטין נאר אן אנדער מענטש ווי די תמיד-ערנסטע שוואגערס.

ברוד וויל אויך וויסען גענויער וועגען די אנדערע צוויי איידעמס, די ראשי ישיבה. ביידע האבען געלערנט אין די ישיבות אין וויטעבסק. בעת דער עלטערער איידעם ר' זלמן מאיר האט געלערנט אין דער ישיבה אויפ'ן צווייטען זייט טייך וואס מען האט גערופען "דער קליינער זייט", פריהער אונטער ר' ישראל יצחק'ן פון ווילקאמיר און דערנאך אונטער ר' פלטיאל'ן, האט דער צווייטער איידעם, ר' משה ליב, געלערנט אין "נחמה ר' נחום שוועל'ס ישיבה" וואס איז אויך געווען באקאנט אונטער'ן נאמען "נחמה דבורה'ס ישיבה".

די געשיכטע פון אט דער ישיבה וואס טראגט דעם נאמען פון א פרוי, א זעלטענהייט אין דער געשיכטע פון ישיבות, איז פאר זיך אליין אן אינטער- רעסאנטער קאפיטעל אידיש לעבען אין שייכות מיט וויטעבסק. אט די שטאט, וואס איז שפעטער געווארען א עיר ואם בישראל, האט ביז'ן יאהר שי"א כמעט אינגאנצען ניט געהאט קיין אידען. וויטעבסק האט געהאט א נאמען ווי א צענטער פון מסחר, וואס איז אבער דורכאויס געלענען אין ניט-אידישע הענט. וויטעבסק איז אין א געגענד וואס איז רייך מיט איהר פראדוקציע פון תבואה, וויינגערטנער און אלערליי פרוכטען. דאס היפעל אידען וואס האט געוואוינט אין וויטעבסק איז געווען ארעם אין גשמיות און אין רוהניות.

אין יאהר שי"א האבען אידישע סוחרים אָנגעהויבען זיך באזעצען אין וויטעבסק. באלד איז אבער געקומען א באפעהל פון דער ממשלה, אז מען זאל

פארבאטען אירען זיד צו באזעצען אין שטאָט. די צאָהל אירען וואָס איז ער-
 לויבט געוואָרען דאָרט צו וואוינען איז געווען א שטארק באגרענצעטע. אין
 יאָהר שס"ה האָט זיך אין שטאָט באזעצט א איר מיט'ן נאָמען ר' טעוויל,
 וועלכער האָט דאָרט אריינגעבראכט א נייעם גייסט. דער דאָזיגער ר' טעוויל
 האָט געהאט א זוחן מיט'ן נאָמען ר' נחום, און א שנור מיט'ן נאָמען דבורה.
 זיי פון זייער זייט האָבען געהאט א טאָכטער מיט'ן נאָמען נחמה. זיינען
 טאטע און מאמע ווי אויך טאָכטער געווען גוואלדיג איבערגעגעבען צו תורה
 און האָבען געעפענט א ישיבה וואָס, ווי מיר ווייסען שוין, האָט געטראָגען
 דעם נאָמען פון ר' טעוויל'ס אייניקעל, נחמה, צוליבע וועלכער מען האָט
 שוין אויך דערמאָנט דעם נאָמען פון איהר מוטער.

דאָס דערצעהלט אָבער נאָך גאנץ ווייניג וועגען ר' טעוויל'ס מערקוויר-
 דיגער משפחה. מיר מוזען זיך דערפאר מעהר באקאָגען מיט דעם דאָזיגען
 ר' טעוויל'ן און מיר וועלען זיך אויך באקאָגען מיט אן אויסערגעוויינליכען
 קאפיטעל אירישע געשיכטע.

עס איז געווען אין יאָהר ש"ל ווען א איר מיט'ן נאָמען ר' נחום האָט זיך
 איבערגעקליבען פון פראַג קיין סעבעזש, וואָס האָט זיך געפונען אויפ'ן גרעניץ
 צווישען דער דאמאלסדיגער פוילען און שוועדען און איז געווען א טייל פון
 דעם נוט וואָס האָט געהערט צו דעם פוילישען שליאכטיץ באנטש זינקעוויטש.
 אָט דער דאָזיגער פוילישער אדעליגער האָט זיך באצויגען גאנץ פריינטלאך
 צו די אירען אין סעבעזש, באזונדער צו דער משפחה וואָס איז ארונטערגעק-
 מען פון פראַג.

די אירישע קהלה אין סעבעזש האָט זיך געהאלטען אין פארנעמען.
 אין משך פון די קומענדיגע עטליכע יאָהר, האָט זינקעוויטש באשלאָסען, זיך
 איבערצוציהען אויף זיינע ניטער ביי קראקע און האָט דערפאר געוואָלט פאר-
 קויפען זיינע ניטער ביי סעבעזש מיט אלע דערפער און פאראבקעס, אן ערד
 פון זעקס הונדערט נפשות. ער האָט זיך געווענדעט צו ר' נחום'ן, וועלכער
 איז שוין דאמאלס געווען דער ראש פון סעבעזשער קהלה, אן ער זאל געמינען
 א קונה פאר זיינע ניטער.

די שכנישע ניטער, וואָס האָבען זיך געפונען אין די גרעניצען פון דער
 דאמאלסדיגער שוועדען, האָבען געהערט צו איינעם פון די שוועדישע פרינצען
 מיט'ן נאָמען יאָהאן קאמבארי, וועלכער פלעגט דאָרט אָפט ארונטערקומען
 און פארבריינגען אויף די ניטער א לענגערע צייט. אין ר' נחום'ן איינגעמאלען,
 אן ער זאל אָנבאָטען דעם דאָזיגען שוועדישען פרינץ די ניטער פון דעם פוילי-
 שען אדעליגען באנטש זינקעוויטש. האָט ר' נחום אָפגעווארט ביז דער פרינץ
 איז געווען אויף זיינע ניטער אין דער שכונה און איז צו איהם ארונטערגע-
 קומען.

פרינץ קאמבארי האָט ר' נחום'ן אויפגענומען מיט גרויס פריינטשאפט
 און האָט געשמעסט מיט דעם אירען וועגען פארשידענע ענינים, אָבער וועגען
 דעם ענין פון דער קניה וואָס ר' נחום איז געקומען איהם פארשלאָגען, האָט ער
 ניט גערעדט, ער האָט געהייסען ר' נחום'ן קומען צו איהם אין א צווייטריי וואָ-
 כען ארום.

איז ר' נחום צוריקנעפאָהרען אהיים און אָפגעווארט עטליכע וואכען ביז ער איז ווידער געפאָהרען צו פרינץ קאמבארי, שוין וויסענדיג, אז ער האט מיט'ן פרינץ פארקניפט א פריינטשאפט. אָנגעקומען צום פרינץ איז שלאָם, איז ר' נחום דאָרט אויפגענומען געוואָרען נאָך מיט מעהר פריינטשאפט ווי דאָס ערשטע מאל. א באזונדער הויז איז שוין געווען צוגעגרייט פאר איהם און אלץ איז געזאָרגט געוואָרען פאר זיין באקוועמליכקייט.

נאָך אין זעלביגען טאָג האָט דער פרינץ אויפגענומען ר' נחום'ן און בעת פרינץ קאמבארי איז שוין צוגעטראָטען צום סאמע ענין פון דער קניה פון זינקעווייטש'עס גיטער, האָט ער אָבער געוואַלט, אז ר' נחום זאָל איהם דער-צעהלען אויספיהרליכער וועגען אידען. עס איז געווען קלאָר, אז דער פרינץ איז געווען זעהר נייגעריג צו הערען וועגען אידען, וועגען וועמען ער האָט גע-וואוסט זעהר ווייניג. ר' נחום האָט איהם ממש געדארפט איבערדערצעהלען די נאנצע אידישע געשיכטע פון אברהם אבינו'ס צייטען און דער פרינץ איז געזעסען און זיך צוגעהערט מיט גרויס אינטערעס.

— איהר וועט דאָ מוזען בלייבען עטליכע טעג, — האָט דער פרינץ גע-זאָגט צו ר' נחום'ן, — איד וויל הערען א סך מעהר וועגען אידען, כדי מען זאָל ניט ווערען בעאומרוהיגט ביי אידן אין דער היים, וואָס איהר פארזאמט זיך דאָ, שיקט א שליח אָנצוזאָגען איער משפחה וועגען דעם.

ר' נחום האָט געפאָנגט דעם פרינץ און געשיקט מיט דער שליחות זיין "מענשען" ר' שיל'ן, וועמען ער האָט שוין פאראיניגט אָנגעזאָגט, אז ער זאָל מיטבריינגען פון דער היים ברויט און פוטער און אנדערע מאכלים וואָס ער האָט ניט געוואַלט עסען אין דעם גוי'שען הויף, און וואָס ער האָט לכתחילה ניט מיטגענומען גענוג, אז עס זאָל איהם קלעקען פאר דער נאנצער צייט וואָס ער האָט איצט געדארפט בלייבען ביים פרינץ.

דערווייל האָט דער פרינץ יעדען טאָג גערופען צו זיך ר' נחום'ן און האָט איהם געהאלטען שעה'ן לאנג, אויספרעגענדיג איהם וועגען אידען, וועגען זייערע דרכים און וועגען זייער גלויבען. וויפיעל ער האָט זיך פון ר' נחום'ן ניט געהאט אָנגעהערט איז קענטיג פאר איהם ניט געווען גענוג. ר' נחום האָט עס פשוט ניט געקענט פארשטעהן. אזא אינטערעס צו אידען און אידישקייט האָט ער נאָך ביי א גוי ניט געהאט געזעהן.

דערווייל האָט זיך ר' שיל'ם צוריקגעקעהרט פון זיין שליחות און ער האָט מיטגעבראכט ניט נאָר עסענווארג נאָר אויך קליידער. ער האָט שוין געהאט אויסגעריכענט אז עס וועט זיין בעל הבית אויסקומען צו פארבריינגען אין דעם שלאָס שבת און ער האָט דערפאר געבראכט וויין און שבת'דיגע אכילות ווי אויך ר' נחום'ס שבת'דיגע מלבושים, איינשליסענדיג זיין שטריימעל מיט די דרייצעהן עקלאד און זיין שבת'דיגען מלית מיט דער גאָלדענער עטרה. ער האָט אויך מיטגעבראכט די קליינע ספר תורה'לע וואָס ר' נחום האָט געהאט ביי זיך אין הויז מיט דעם ארון קודש'ל אין וועלכען דאָס דאָזיגע ספר תורה'לע איז געהאלטען געוואָרען.

ר' נחום האָט געהערט צו די אידען, וואָס האָבען פאַרלאָזען שפּאַניען, ווען די גזירה פון גירוש איז ארויסגעגעבען געוואָרען. די ספר תורה'לע און דעם ארון קודש'ל האָט ער געהאט בירושה פון זיינע שפּאַנישע אור-עלטערען. זיי זיינען איבערגעגאנגען פון טאטען צום זון אין משך פון פיעלע דורות. די ספר תורה'לע איז געווען אין א זילבערנעם שיידעל און דער ארון קודש'ל איז געווען פון האַלץ קינסטלעריש אויסגעשניצט.

ר' נחום פלעגט זיך נוהג זיין, יעדען דאָנערשטאָג איבערצוגעהן די פרשה פון דער וואָך אין דער דאָזיגער ספר תורה'לע. דאָס איז געווען אחוץ דעם שני'ם מקרא ואחר תרגום פרייטאג נאכמיטאג.

אז שבת איז געקומען, האָט ר' נחום זיך געפיהלט, און טאקע זיך אויך געפיהרט, ווי ביי זיך אין דער היים.

שבת בייטאָג איז צו ר' נחום'ען געקומען א שליה פון דעם פרינץ און איהם פארבעטען אין שלאָס אריין. אָנגעטהאָן איז זיינע שבת'דיגע בגדים און אין זיין שטריימעל איז ר' נחום אוועק צום פרינץ. אריינגעקומען צום פרינץ איז קאבינעט, האָט זיך דער שוועדישער שררה זיך פאר איהם אויפֿגעשטעלט מיט גרויס יראת הכבוד. ר' נחום איז געווען פארוואונדערט. אין דאָס געווען דערפאר וואָס אין זיינע שבת'דיגע בגדים האָט ער אויף'ן פרינץ געמאכט אזא גרויסען איינדרוק? עפעס האָט ר' נחום געפיהלט, אז פרינץ קאמבארי'ס אינטערעס אין איהם האָט א באזונדערע באדייטונג. דאָס האָט ער געפיהלט נאָך מעהר, ווען דער פרינץ האָט איהם אָנגעהויבען שטעלען פראגען וועגען דעם אופן ווי אידען היטען אָפּ שבת און וואָס עס איז די באדייטונג פון דעם אלעם.

ר' נחום איז געווען שטארק געריהרט. ער האָט באמערקט ווי פרינץ קאמבארי'ס פנים האָט אָנגענומען אז אויסדרוק פון טיעפען טרויער. ער האָט אויך געקענט באמערקען ווי אין זיינע אויגען האָבען זיך געשטעלט טרערען. עס האָט לאנג ניט גענומען און פאר ר' נחום'ן האָט זיך אלץ אויפגעקלעהרט. אין קאבינעט איז אריינגעקומען אן עלטערע פרוי און דער פרינץ האָט זי פאר איהם פאָרגעשטעלט ווי זיין מומע, זיין מוטער'ס שוועסטער. ר' נחום האָט באלד געקענט זעהן, אז ער האָט פאר זיך א פרוי מיט גרויס פארשטאנד און אז אויך זי האָט א באזונדערע אינטערעס זיך מיט איהם צו באקאנען. אויך זי האָט געהאלטען אין נאָכפרעגען זיך וועגען אידען און ווי זיי לעבט זיך. ר' נחום האָט געפיהלט, אז די פרוי האָט עפעס א סוד, וואָס זי וויל אנטפלעקען, נאָך האָט נאָך אויף דעם ניט געקענט באשליסען.

דעם קומענדיגען מאָנטאג איז ר' נחום ווידער גערופען געוואָרען אין שלאָס. דער פרינץ און זיין מומע האָבען אויף איהם געווארט און האָבען איהם אויפגענומען ווי אן אייגענעם מענשען. די מומע איז איצט געווען שטארק פארטרויליך, ווי אלע איהרע ספּות וואָלטען ענדליך באזייטיגט גע-

וואָרען. ר' נחום האָט זיך דערוואוסט דעם סוד, אז דער פרינץ און זיין מומע שטאמען פון אידען און אז זיי געהערען אויך צו די שפאנישע אידען.

די מומע האָט דערצעהלט ר' נחום'ן אלץ וואָס זי האָט געוואוסט וועגען זייער אָפּשטאַם. זיי האָבען געהאט דאָס בילד פון פרינץ קאמבארי'ס זייערע און איהר פאָטער, וועמעס נאָמען איז געווען יוסף נבריאלי און איז געווען פון די ארויסגעטריבענע אידען פון שפאניע. יוסף נבריאלי איז אין שפאניען געווען א גרויסער עושר. ער האָט איהר און איהר שוועסטער רענינא חתונה געמאכט מיט נביר'ישע יונגעלייט. ווען דער נירוש אויף די שפאנישע אידען איז געקומען, זיינען זיי אוועק אין גלות. זיי האָבען געוואנדערט פון לאַנד צו לאַנד, ביז זיי האָבען דערגרייכט מעהרען און האָבען זיך דאָרט באזעצט. אין לאַנד האָט אויסגעבראָכען א מגפה און איהר, דער מומע'ס, מאן איז גע- שטאָרבען. זי האָט זיך אריינגעקליבען צו איהר שוועסטער, וועלכע האָט דאן געהאט געבאָרען א זוהן יהודה. זייער מצב איז געווען א געדריקטער. זיי האָבען געהאט פארלאָרען זייער גאנצען פארמעגען.

אין א יאָהר שפעטער איז אויך געשטאָרבען רענינא'ס מאן. זייער מצב איז געוואָרען נאָך רעגער. זיי האָבען פשוט ניט געהאט מיט וואָס איבערצו- לעבען א טאָג. דערווייל האָט זיך געמאכט, אז איהר שוועסטער רענינא האָט זיך באקאנט מיט א יונגעמאן פון גאָר הויכען שטאנד. ער האָט געהערט צו דער שוועדישער פרינצליכער פאמיליע קאמבארי. אויב רענינא וואָלט קיינמאָל ניט געוואָלט האָבען צו טהאָן מיט א קריסט, האָט ער איהר אָבער אנטפלעקט דעם סוד, אז ער איז א איד. ער האָט דורכאויס געוואָלט, אז זי זאָל מיט איהם חתונה האָבען און זי האָט מסכים געווען.

אין משך פון א האַלב יאָהר צייט זיינען זיי ביידע אָנעפּפּאָהרען קיין שוועדען. ביידע האָבען זיך געפיהלט ווי אידען און האָבען כסדר גע'חלום'ט צוריקצוקעהרען זיך צו זייער שטאם, אָבער זיי האָבען ניט געקענט לייכט איר בעררייסען זייערע פארבינדונגען מיט זייער רייכער און מעכטיגער משפחה.

רענינא'ס קינד, יהודה, וואָס איז געבאָרען געוואָרען א איד, האָט איצט באקומען דעם נאָמען יאָהאן און האָט זיך דערצויגען ווי א פרינצליכער זוהן. אז אמת'ער קאמבארי. אידער יאָהאן'ס מוטער איז געשטאָרבען, האָט זי אָנגעבעטען איהר שוועסטער, אז ווען איהר זוהן-וועט אויסוואקסען, זאָל זי איהם אנטפלעקען דעם סוד, אז ער איז א איד. מיט צוויי יאָהר צוריק איז געשטאָרבען יאָהאן'ס שטיף-פאָטער, און זיין מומע האָט איהם ענדליך אויסגעזאָגט דעם סוד וועגען זיין אָפּשטאַם. זי האָט איהם איבערנעגעבען דאָס בילד פון זיין זיידען יוסף נבריאלי.

— עס איז איצט א יאָהר — האָט די פרוי פארענדיגט איהר לאַנגען ספור המעשה פאר ר' נחום'ען — ווי איד און מיין פלימעניק האָבען בא- שלאָסען צו פארלאָזען אונזער פריהערדיגען וואוינ-אָרט און זיך באזעצען ערגעץ, וואו מיר זאָלען קענען ווערען צוריק אידען. דאָס איז די אורזאך וואָס מיר זיינען געקומען אהער, וואו מיר זיינען גאָהענט צום פּוילישען גרענעץ. מיר האָבען דאָ די גאנצע צייט געהאלטען אין ארומזוכען אימצען, וואָס זאָל אונז העלפען ווערען צוריק אידען. ווען מיין פלימעניק האָט מיר מיט א קור-

צער צייט צוריק נעלאָזט וויסען, אז ער האָט זיך באַקאנט מיט אַ חשוב'ען איד פון פּוילען, האָט ער מיך געבעטען קומען אהער און זיך מיט איהם מיט זיין אויב מיר זאָלען זיך אנטפלעקען צו איהם און פארלאנגען זיין עצה ווי מיר זאָלען ווערען צוריק אידען. ווי איהר זעהט — האָט די פרוי פארענדיגט — האָבען מיר באשלאָסען אייך אריינצונעהמען אין אונזער אנפארטרוי.

די געשיכטע האָט אויף ר' נחום'ן געמאכט אַ גוואלדיגען רושם. ער האָט קוים געקענט צוזאמעננעהמען זיינע געדאנקען און זיי עצה'ן וואָס צו טהאָן. אין עטליכע טעג ארום האָט ר' נחום שוין געהאט אַ פארטיגען פלאַן. דער פרינץ און זיין מומע האָבען געזאָלט זיך אריבערקלייבען קיין פראַג. אין משך פון אייניגע חדשים וועט ר' נחום האָבען איינגעזאָרענט זיינע אייגענע ענינים און די ענינים פון דער קהילה, פון וועלכער ער איז דער ראש. ער וועט דאן אויך קומען קיין פראַג און זיי העלפען מיט אלץ וואָס איז נויטיג צו ווערען צוריק אידען. דערווייל האָט ער-זיי גע'עצה'ט צו האלטען אלץ בסוד. דערווייל איז ר' נחום צוריקגעפאָהרען אהיים און האָט מודיע געווען דעם פּוילישען פרינץ, אז ער האָט אַ בעל'ן אויף זיינע גיטער. מען האָט איצט בלוז געדארפט דורכקומען וועגען דעם מקח און חתמו'ען די פאפירען. אין משך פון אַ קורצער צייט איז די קניה געשלאָסען געוואָרען. די פריזישע גיטער פון סעבעזש זיינען איבערגעגאנגען אין רשות פון דעם שווערישען פרינץ קאמי בארי. ר' נחום האָט דערביי פארדינט אַ פיינע אפּוטיקי מעקלעריי. אחוץ די מוזמנים וואָס ער האָט געקראָגען, האָט איהם דער פרינץ זינסעוויטש געגעבען אַ מתנה אַ גרויסע פּאָסעסיע אַ וויאָרסט פון שטאָט. דער פרינץ האָט איהם אויך אָפּגעגעבען אַ שטאָל מיט פערד און אַרום פערציג פאראַבקעס.

15.

דער געהיימער בעליצדקה

די גרויסע סומען, וואָס פרינץ קאמבארי האָט פארטוילט אויף צדקה נאָכדעם ווי ער איז צוריקגעוואָרען אַ איד, — ר' נחום'ס פטירה און דער ניוער דרך פון זיין זון. — דער גירוש פון וויטעבסקער אידען.

אַ קורצע צייט איז אוועק און ר' נחום האָט צוזאמענגערופען די ראשי העיר און זיי דערקלערט, אז ער און זיין ווייב קלייבען זיך צוריקצופאָהרען קיין פראַג, פון וואַנען זיי זיינען געקומען מיט דריי-און-צוואַנציג יאהר צוריק. זיי ווילען זיין אויף קבר אבות און דערווארטען דאָרט צו בלייבען אַ לענגערע צייט. ר' נחום האָט פארלאנגט אז מען זאָל אויסקלייבען אימיצען אנדערש אויף זיין פלאַץ אלס ראש הקהל.

ר' נחום האָט געהאט אַ בן יחיד, ר' טעוועל. איז אַט דער ר' טעוועל געווען גאָר אַן אנדער מענש ווי זיין פאטער. ער איז געווען אַ גרויסער בעל מידות, אָבער האָט ניט געהאט די מעלות פון זיין פאטער. שוין איז זיין לעבענס־שטייגער אַליון איז ער געווען אנדערש פון זיין פאטער. בעת ר' נחום האָט זיך אָפּגעגעבען מיט מסחר, האָט ר' טעוועל זיך אָפּגעגעבען מיט ערד-

ארבייט. ער האט געהאלטען גערטנער און סעדרע און געהאט א שטיק ערד וואס ער האט געקראגען נדון. ר' טעוועל האט אליין באארבייט זיינע גערטנער און פערלער און האט געהאט הצלחה.

ער פלעגט זאגען, אז א חוץ דעם וואס אין ערד-ארבייט איז ניטא קיין גולה און קיין גנבה און קיין אנדער פאלשקייט, און אז מען האט בכלל דא ניט צו טהאן מיט קיין מענשען, צייכענט זיך עס אויך אויס מיט דעם וואס דאס בריינגט געהנטער צום רבונו של עולם. ערד-ארבייט, פלעגט ר' טעוועל זאגען, מאכט פאר א שותף מיט'ן אויבערשטען. דא דארף מען האבען רעגען און דא דארף מען האבען זון. אמאל דארף מען האבען ווינט און אמאל שטילען וועטער. הכלל, מען דארף כסדר האבען אזוינס וואס איז נאר אין דעם אויבערשטענ'ס הענט.

די גיטער ביי סעבעזש, וואס פרינץ קאמבארי האט אפגעקויפט פון דעם הוילישען פריץ זינקעוויטש, דורך ר' נחום'ס פארמיטלונג, זיינען איצט געווען אונטער דער אויפזיכט פון א באפולמעכטיגטען וואס דער פרינץ האט בא- שטימט. דער דאזיגער באפעלמעכטיגטער האט געוואלט, אז ר' טעוועל זאל ווערען דער אויפזעהער פון די גיטער. אבער ר' טעוועל האט זיך ענטזאגט. ער האט ניט געוואלט אויפגעבען זיינע אייגענע פערלער און גערטנער.

צוויי יאהר איז ר' נחום פארבליבען אין פראג. ווען ער האט זיך צוריק געקעהרט קיין סעבעזש האט ער ערשט דאמאלס אנגעהויבען אויסטיילען צדיקה מיט א ברייטער האנט. יעדען יאהר פלעגט ער שיקען גרויסע סומען געלד פאר די ישיבות אין הוילען. עס איז קיינעם ניט איינגעפאלען, אז א חוץ זיין אייגען געלט, טיילט ר' נחום אויך אויס געלדער וואס דער פרינץ קאמבארי, וועלכער איז צוריק געווארען א איד, האט איהם איבערגעגעבען פאר צדיקה.

אז ר' נחום האט דערפיהלט אז זיינע טעג זיינען געצעהלטע, האט ער צו זיך גערופען זיין זוהן ר' טעוועלען און פאר איהם אנטפלעקט דעם סוד וועגען פרינץ קאמבארי. ער האט איהם דערצעהלט, אז ער האט זיך באזעצט אין האלאנד, אין א פאלאץ וואס ער האט זיך געקויפט ניט ווייט פון אמסטערדאם. ער האט זיין זוהן אויך דערצעהלט, אז פרינץ קאמבארי רופט זיך איצט יהודה גבריאלי און איז אין פראג, וואו ער איז צוריק געווארען א איד, האט ער חתונה געהאט מיט דער טאכטער פון א מיוחס'דיגער אידישער פאמיליע. ער האט איהם ווייטער דערצעהלט אז דריי יאהר האט דער פרינץ געוואוינט מיט זיין פרוי אין פראג און ערשט נאכדעם ווי זיין פרוי האט איהם געבוירען א זוהן, האט ער זיך איבערגעקליבען קיין האלאנד.

פרינץ קאמבארי, אדער יהודה גבריאלי, האט ר' נחום ווייטער איבער- געגעבען זיין זוהן, איז פאר דער צייט אויך געווארען א שטיקעל למדו. ר' נחום האט זיין זוהן פארשווארען אז ער זאל פאר קיינעם ניט אנטפלעקען דעם סוד און אז ער זאל קיינמאל ניט געהמען קיין באליוונג פון דעם פרינץ אדער זיינעם א פארטרעטער און זאל אויך ביי איהם ניט אנגעהמען קיין שטעלע. ר' טעוועל, האט געדארפט נאר זיין פאטער'ס פטירה דורכמיהרען א שליחות. ער זאל געהמען דאס געלד, דעם איינקומט פון די גיטער ביי סעבעזש און עס בריינגען צום פרינץ קיין האלאנד. ער זאל דאן דעם פרינץ איבערגעבען ווע-

גען זיין פאטער'ס פטירה און איהם הייסען באשטימען אימיצען אנדערש אויף ר' נחום'ס פלאץ צו פארטיילען פאר איהם די געלדער אויף צדקה. ר' נחום האט זיין זוהן אויך אָנגעזאָגט, אז ער זאל אין זיין, ר' נחום'ס, נאָמען עצה'ן דעם פרינץ צו פארקויפען זיינע ניטער אין פוילען.

ר' נחום איז נפטר געוואָרען און ר' טעוועל האָט אויסגעפיהרט זיין פאטער'ס צוואה. ביי דער ערשטער געלעגענהייט האָט ער געמאכט זיין נסיעה קיין האַלאַנד און געבראכט צום פרינץ דעם איינקונפט פון זיינע ניטער, ווי זיין פאטער האָט איהם געהאט אָנגעזאָגט. ער האָט דעם פרינץ אויך איבער-געגעבען אלץ וואָס זיין פאטער האָט איהם אָנגעזאָגט. דאָס יאָהר איז גע-ווען שנ"ט.

יהודה נבריאלי, ווי דער פריהערדיגער פרינץ יאָהאן קאמבארי האָט זיך גערופען, האָט אין זיין פאלאץ לעבען אמסטערדאם געהאט א שוהל וואו צעהן בטלנים זיינען תמיד געזעסען און געלערנט און זיינע דאָרט אויסגעהאלטען געוואָרען מיט אלע זיערע באדערפענישען מיט א ברייטער האנט. יהודה נבריאלי האָט מיט גרויס צער אויפגענומען די טרויעריגע ידיעה וועגען ר' נחום'ס טויט. הערענדיג פון ר' טעוועל, אז ר' נחום האָט גע'עצה'ט אז ער זאל פארקויפען זיינע ניטער אין פוילען, האָט נבריאלי אָנגעבאָטען ר' טעוועל, אז ער זאל געהען אויף זיך די אויפגאבע דורכצופיהרען דעם פארקויף פון די דאָזיגע ניטער. ר' טעוועל, האָט אָבער גוט געדענקט וואָס זיין פאטער האָט איהם אָנגעזאָגט פאר'ן טויט, און ער האָט זיך דערפון אָפגעזאָגט, אָנגעבענדיג פאר א תירוץ, אז ער טויג זיך ניט אויס צו אזוינע זאכען. דער פועל יוצא איז געווען וואָס יהודה נבריאלי האָט אליין געמאכט א נסיעה קיין פרויסען, וואו ער האָט פארבראכט א האַלב יאָהר צייט און פארקויפט זיינע ניטער צו דעם שוועדישען פרינץ מאנטריסי און האָט געקראָגען גאר א הויכען פרייז, א סך מעהר ווי ער האָט ערווארט.

דאָס וואָס ר' טעוועל האָט געהערט פון זיין פאטער וועגען פרינץ קאמב-בארי און דאן זיין נסיעה צום פרינץ קיין האַלאַנד, האָבען אויף איהם געמאכט א גוואלדיגען רושם. ווען ר' טעוועל האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין סעבעזש איז ער אליין געוואָרען א גרויסער בעל צדקה און נאָך א גרעסערער בעל מידה ווי פריהער. ער האָט דאן געקראָגען גרויס פרסום איבער דער גאנצער געגענד, וואָס מעהר צדקה ר' טעוועל האָט פארטיילט אלץ גרעסער איז געווען זיין הצלחה אין זיינע עסקים. די תבואות וואָס ער האָט ארונטערגענומען פון די מעלדער און די פירות וואָס ער האָט ארונטערגענומען פון די סעדער האָבען איהם אַריינגעבראכט אַ הון רב. נאָך איין זאָך האָט איהם און זיין ווייב פאַרשאַפט גרויס עגמת נפש. זיי האָבען ניט געהאָט קיין קינדער.

א לענגערע צייט איז אוועק און ר' טעוועל האָט זיך באדענקט, אז עס וועט אפּיך זיין א גוטע זאך אז זיי זאלען זיך איבערקלייבען אין אז אנדער שטאָט. משנה מקום משנה מזל. האָט ער וועגען דעם איבערגערעט מיט זיין ווייב און זיי האָבען באשלאָסען זיך איבערצוקלייבען קיין וויטעבסק.

אין יאָר שס"ה האָט דער קעניג אַרויסגעגעבען אַ גזרה אַרויסצוטרעיען די אידען פון וויטעבסק אין משך פון צוויי יאָהר צייט און צו פארבאָטען

אנדערע אידען זיך דארט צו באזעצן. דער וואַיעוואַדא פון וויטעבסק האָט אָבער געוואוסט וואָס פאר אַ ברכה די אידען זיינען פאר'ן שטאָט. דאָס האָבען אויך געוואוסט די אנדערע מיהרער פון שטאָט. דער פּועל יוצא איז געווען, אז די גזרה איז ניט גרינטליך דורכגעפיהרט געוואָרען. ניט זיינען אלע אלטע תושבים ארויסגעטריבען געוואָרען פון שטאָט און ניט זיינען די טירען פון שטאָט פארמאכט געוואָרען פאר נייע אידען.

ר' טעוועל האָט געהאט אַ פריינט מיט וועמען ער האָט בשותפות געהאט אַ בריוו פון בראַנפען אין באַצייקאוו. ר' מרדכי אהרן סגל איז געווען זיין נאָמען. אַ יאָהר נאָך דער גזרה האָט זיך דער דאָזיגער ר' מרדכי אהרן איבער-געקליבען קיין וויטעבסק. דערפאר וואָס ער האָט צוגעשטעלט דעם וואַיעוואַדא משקה איז ער מיט איהם געוואָרען שטארק באַפריינדעט.

ר' מרדכי אהרן סגל איז ניט געווען קיין לַמְדוּן. ער איז אָבער געווען אַ ירא שמים און אויך אַ בעל צדקה און כַל־טְהוּעַר, און האָט דערפאר אויך תמיד געוואָלט כבוד. אָבער זיין שותפות מיט ר' טעוועל, וועלכער איז געווען אַ גרויסער עניו און אַ רודף מן הכבוד, האָט אויף ר' מרדכי אהרן'ן געהאט אַ ווירסונג צום גוטען.

ווען ר' טעוועל האָט זיך באזעצט אין וויטעבסק האָט ער געבראכט מיט זיך עטליכע אידישע משפחות, וועלכע ער האָט געזאָגט זיינען נויטיג פאר זיינע מסחרים. די אלע אידען, וואָס ער האָט מיט זיך געבראכט, האָבען דורך איהם געהאט פרנסה בהרחבה. צוויי יאָהר שפעטער, ווי ר' טעוועל האָט זיך באזעצט אין וויטעבסק, האָט זיך זיין שותף, ר' מרדכי אהרן דערוואוסט דורך דעם וואַיעוואַדא'ס סעקרעטאר, אז פון קעניג איז אַרונטערגעקומען אַ צושריפט איז וועלכען דער וואַיעוואַדא ווערט שאַרף אויסגעריעדט פאר דעם וואָס ער האָט ניט אויסגעפאָלגט דעם פריהערדיגען דעקרעט ארויסצוטרייבען די אידען פון שטאָט און ניט אריינצולאָזען קיין נייע. דער קעניג האָט אויפגעפאָדערט דעם וואַיעוואַדא, אז ער זאָל די גזרה איצט אומבאדינגט דורכפיהרען. ער האָט איהם אָבער געגעבען דאָס רעכט צו ערלויבען בלייבען אין שטאָט יענע אידען וועלכע ער וועט האַלטען, אז זיי זיינען דורכאויס נויטיג פאר דעם מסחר פון שטאָט. אָבער פאר אַזאָ דערלויבניש צו בלייבען אין שטאָט זאָלען די אידען באַצאָהלען אַ הויכען פרייז.

ר' מרדכי אהרן האָט באלד איינגערופען אַן אסיפה פון די ראשי חסדי און וויטעבסק און האָט זיי איבערגעגעבען די טרויעריגע ידיעה וועגען דער גזרה וואָס דערווארט די אידען פון שטאָט. די אסיפה האָט באַשאַסען גלייך גוזר תענית צו זיין. דערווייל האָט ר' טעוועל געטראכט וועגען אייגענע תחבולות בטל צו מאכען די גזרה וואָס דער וואַיעוואַדא האָט איצט געזאָלט ארויסגעבען יעדען טאָג, און ר' טעוועל האָט זיך צו עפעס דערטראכט. ער האָט וועגען דעם איבערגערעדט מיט זיין שותף, ר' מרדכי אהרן.

— מען דארף דעם וואַיעוואַדא אונטערקויפען, — האָט ר' טעוועל גע-עצה'ט, — ער וועט דאמאלס זיך באנוצען מיט דאָס רעכט, וואָס דער קעניג ניט איהם צו דערלויבען אידען בלייבען אויף זייערע ערטער אויב ער האַלט, אז זיי זיינען ניצליך פאר'ן שטאָט. אויב אזוי — האָט ר' טעוועל אויסגע-

מיהרט, — ווענדט זיך עס דאך אין גאנצען אן דעם וואַיעוואַדא און אויב ער זאל קריגען דעם ריכטיגען מתנת יד וועט ער זיכער האַנדלען לטובת די אידען. ר' טעוועל האָט דערביי אַרויסגענומען א גרויסע סומע געלט און עס דער-לאַנגט זיין שותף, אן ער זאל דאָס איבערנעבען צום וואַיעוואַדא אין נאמען פון די אידען אין וויטעבסק. ר' מרדכי אהרן איז געווען שטארק געריהרט פון ר' טעוועל'ס ברייטהארציגקייט. ער האָט זיך געוואַלט לאָזען קאָסטען א גרויסע סומע פון זיין אייגענער קעשענע, כאָטש איהם אַליין וואַלט די גזרה ניט אַנגעריהרט.

ר' מרדכי אהרן האָט געבראכט צום וואַיעוואַדא די מתנה, און יענער האָט צוגעזאָגט אן ער וועט טהאָן דאָס וואָס מען פאַרלאַנגט פון איהם. ער מוז אָבער, האָט ער געזאָגט, דעם קעניג'ס דעקרעט צוערשט פראַקלאַמירען און ערשט שפעטער זיך באַנוצען מיט דעם רעכט וואָס דער קעניג ניט איהם.

אזוי איז עס געווען: אין עטליכע טעג ארום האָט דער וואַיעוואַדא פאַרעפּענטליכט דעם קעניג'ס דעקרעט, אן אלע אידען דארפּען אַרויסגעטרי-בען ווערען פון וויטעבסק. דאָס האָט די אידען אַריינגעוואַרפּען אין א פאַניקע. א גרויסע יללָה האָט אַויסגעבראַכען אין שטאָט. עס האָבען אַפילו ניט געהאַל-פען די פאַרזיכערונגען פון ר' מרדכי אהרן'ען, אן דער וואַיעוואַדא וועט זיך באַנוצען מיט דעם רעכט וואָס איז איהם געגעבען געוואָרען און דערלויבען די אידען צו בלייבען אין שטאָט. די אידען האָבען זיך פשוט ניט געוואַלט לאָזען טרייסטען.

אויפ'ן פּערטען טאָג, נאכדעם ווי דעם קעניג'ס דעקרעט איז פאַרעפּענט-ליכט געוואָרען, האָט דער וואַיעוואַדא געלאָזט וויסען, אן היות ווי דעם קעניג'ס באַפּעהל ניט איהם די דערלויבניש צו מאַכען הנחות צו אידען און היות ווי די אידען זיינען ניצליך פאַר'ן שטאָט, מענען זיי ווייטער בלייבען אויף זייערע ערטער אומגעשטערט. פון מויל צו מויל האָט מען דערווייל פאַר-שפּרייט די ידיעה אן די ישועה איז געקומען אויף דער עצה און די הילף פון ר' טעוועל'ען פאַרשטעהט זיך אן ר' טעוועל האָט געהאט די ברכות פון יעדען אידען אין וויטעבסק, און ער איז פון דאמאלס אן ביי די אידען איז שטאָט פשוט פאַרהייליגט געוואָרען.

אין שם"ח אויפ'ן דריטען יאָהר, וואָס ר' טעוועל האָט זיך באַזעצט אין וויטעבסק, האָט זיין ווייב איהם געבאַרען א זון, וועלכער איז גערופּען געוואָרען אויפ'ן נאָמען פון ר' טעוועל'ס פאָטער, נחום. אין נחום דערצויגען געוואָרען אין דרך התורה והמוסר. גראַד איז נחום געווען א געראַטען סינד. מיט גרויסע כשרונות און מיט גרויס התמדה צום לערנען. אין ר' טעוועל געווען גליקלאַך און געצייגט זיין דאנסבאַרסקיט דורך דעם וואָס ער האָט פאַר-טוילט נאָך מעהר צדקה ווי פריהער און האָט געשיקט גרויסע סומען די פאַר-שידענע ישיבות אין פוילען און אין ליטע.

זיין שותף, ר' מרדכי אהרן, האָט אויך געהאט א זון — יהודה ליב. האָט ער געהאט גרויס חשק צו לערנען, אָבער זיינע כשרונות זיינען ניט געווען אזוינע גוטע ווי נחום'ס. דערצו האָט איהם תמיד געצויגען צו מסחר. האָט איהם זיין פאָטער אַריינגענומען אין זיינע מסחרים אזוי ניד ווי ער איז

אויסגעוואקסען. האט ר' מרדכי אהרן איבערגעלאזט זיינע עסקים צו זיין זוחן און אליין זיך אינגאנצען אָפּגעגעבען מיט כלל-זאכען.

אין יאהר ש"ם איז דער וואַיעוואַדא פון וויטעבסק געשטאָרבן און זיין פּלאַץ האָט פאַרנומען א שונא ישראָל. דער מצב פון די אירען אין וויטעבסק און די געגענד ארום אין געוואָרען ערגער. עס האָט אזוי אָנגעהאַלטען פאַר צוויי יאָהר צייט. דער נייער וואַיעוואַדא האָט דערווייטערט פון זיך ר' מרדכי אהרן'ען. ער האָט מעהר ניט געקויפט פון איהם קיין משקה. אויך ר' טעוועל'ס מתנות האָט ער זיך ענטזאגט צו נעהמען. ער האָט ממש געברענגט די טריט פון יעדען אירען, און געשריבען פאַסקוויילען געגען זיי צו דער מלוכה.

דערווייל האָט ר' יהודה ליב אויסגעברייטערט דעם מסחר מיט משקה. די משקה פון זייערע בריווען אין פאַרקויפט געוואָרען איבער גאנץ פּוילען. ער האָט דערגרייכט די סאמע העכסטע בעאמטע פון דער ממשלה. אין יאהר שפ"ד האָט ער באקומען דעם פאַרדייאד צוצושטעלען משקה אין דעם קע-ניגליכען הויף. זיין סחורה האָט דאָרט אזוי שטאַרק אויסגענומען, אז אין משך פון דער צייט איז ער פאַרגעשטעלט געוואָרען פאַר'ן קעניג וועלכער האָט איהם ניט נאָר שטאַרק געלויבט פאַר זיינע גוטע משקאות נאָר האָט איהם אויך באעהרט מיט אן אָרדען.

ר' יהודה ליב איז איצט געוואָרען אן איינפלוסרייכע פּערזענליכקייט וואָס האָט געשפּיעלט א ראל אין די סאמע העכסטע רעגירונגס קרייזען פון פּוילען. אויף א באזוך איז דער פּוילישער הויפט-שטאַט האָט זיך ר' יהודה ליב דער-וואוסט, אז די רעגירונגס קאסע איז ליידיג און אז דער מלך האָט זיך געווענ-דעם צו די וואַיעוואַדאס איבער'ן לאַנד, אז זיי זאָלען שאַפען הלוואות אויף גוטע באדינגונגען. אָבער די וואַיעוואַדאס האָבען קוים געקענט געפינען מענ-שען ביי וועמען צו לייהען געלט. אז ר' יהודה ליב האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין וויטעבסק האָט ער וועגען דעם דערצעהלט זיין פאַטער און ר' טעוועל'ן.

ר' טעוועל האָט באַרד דערקלעהרט, אז ער וואָלט געווען גרייט צו פאַר-לייהען דער פּוילישער מאכט א גרויסע סומע געלט אויף א לענגערע צייט, וואָס זאָל איהם אויסגעצאָהלט ווערען דורך די צינזען וואָס וועלען ארויפ-געלייגט ווערען. די באדינגונגען וואָס ער האָט דערביי געשטעלט זיינען גע-ווען: פּולע גלייכבאַרעכטיגונג פאַר די אירען אין וויטעבסק און אומגעגענט; אז די אירען זאָלען האָבען דאָס רעכט צו קויפען אומבאוועגליכע גיטער און זיך צו בויען הייזער אין וויטעבסק. ווארום ביז דאמאלס האָבען אירען געמעגט האָבען זייערע אייגענע הייזער נאָר אין דער אומגעגענט אָבער ניט אין ווי-טעבסק גופא. ר' טעוועל האָט אויך געוואָלט, אז די מלוכה זאָל דערלויבען די אירען אין וויטעבסק איינצואַרדנענען א אידישע קהלה מיט דיזעלבינע רעכט וואָס עס האָבען די קאטויליקען.

ר' מרדכי אהרן האָט געהאַלטען, אז ר' טעוועל'ס אַנבאַט איז א גאנץ קלוגער און אז עס זיינען דא גוטע אויסזיכטען, אז די מלוכה זאָל אויף דעם איינגעהן. ער האָט דערפאַר זיך אונטערגענומען צו פאַהרען מיט זיין זוחן אין דער פּוילישער הויפט-שטאַט כדי דאָרט צו פאַרהאַנדלען וועגען דעם מיט די פאַרשטעהער פון דער מלוכה. ר' יהודה ליב האָט פאַרגעשטעלט זיין פאַטער

פאר די באטרעפערדיגע רעגירונגס פארשטעהער און ר' מרדכי אהרן האט זיי פארנעלייגט ר' טעוועל'ס אנבאט וועגען דער הלוואה און די באדינגונגען וועלכע ער האט דערביי געשטעלט.

עטליכע טעג זיינען פאראיבער און ר' מרדכי אהרן און זיין זוהן זיינען גערופען געווארען צום קעניג. דער קעניג איז איינגעגאנגען אויף די באדינינגונגען און ער האט באלד געשיקט א ספעציעלען שליח קיין וויטעבסק אז ער זאל אנוואגען דעם וואַיעוואַדא וועגען דער גלייכבארעכטיגונג פאר אידען און זאל פון דארט צוריקבריינגען דאס געלט וואס ר' טעוועל האט צוגעזאגט צו דער מלוכה.

איז יאָהר שפ"ז האט ר' יהודה ליב געבראכט א דערקעט אונטערנעשריבן גען פון דעם קעניג, אז אידען אין וויטעבסק זיינען דערלויבט איינצואַרדנען גען א קהלה און אז די ארטיגע מלוכה-אינסטאנצען זאָלען דער דאָזיגער קהלה געבען אלע מעגליכקייטען צו דערפילען איהרע אויפגאבען.

דער וואַיעוואַדא פון וויטעבסק האט דאן צוזאמענגערופען די בירגער פון שטאָט און די פאָרשטעהער פון דער מלוכה ווי אויך די נלחים פון דער קאטוילישער קירד און האט אין זייער געגענווארט פאָרגעלייגעט דעם קעניג'ס דערקעט און גלייך אויפ'ן אָרט איז אויסגעקליבען געוואָרען דער ערשטער איי-דישער ראש הקהל פון וויטעבסק. דער אויסערוועהלטער איז געווען ניט קיין אנדערער ווי ר' מרדכי אהרן סגל פון וועמען עס שטאמט דעם שווער פון דעם אלטען רבי'ן, דער גרינדער פון חב"ד, דער בעל התניא, ר' שניאור זלמן.

איז זעלביגען יאָהר האט ר' טעוועל חתונה געמאכט זיין זוהן, ר' נחום'ן, מיט דער טאכטער פון דעם גאון ר' שמואל יוסף'ען פון ווילנע. פינף יאָהר צייט האט ר' נחום, נאָך זיין חתונה, געלערנט ביי דעם צדיק ר' יקותיאל זלמן קראקאווער, וועלכער איז געווען באוואוסט פאר זיין פרישות און קדושה. דער דאָזיגער ר' יקותיאל זלמן האט געהאט א גרויסע השפעה אויף ר' נחום'ן. ר' נחום האט זיך אָנגעהויבען פיהרען ווי זיין רבי. ער האט זיך אינגאנצען אָפגעזונדערט פון מענשען און האט אפילו געהאט ווייניג צו טהאָן מיט זיינע בני בית. יעדע נאכט פלעגט ער קומען אין בית המדרש פראווען חצות מיט א מנין און דערנאָך געלערנט תורה בין א שפראַץ אויף טאָג און דאן געדאָ ווענט מיט'ן מנין ותיקין. נאכ'ן דאווען האט ער געלערנט א שיעור נמרא און איז געגאנגען אהיים פאר זיין אַנכייסען. אין דער היים האט ער זיך אָפגערוהט א פאַר שעה, כאפּענדיג א דרעמעל, און האט זיך אויף דאָס ניי געזעצט לערנען בין מנחה צייט. דאן איז ער געגאנגען אין בית המדרש דאווען מנחה און מעריב און זיך צוריקגעקערט אהיים דאָרט צו לערנען בין עס איז געקומען די צייט ווען ער האט געדארפט צוריקגעהן אין בית המדרש צו חצות. פאר דער גאנצער צייט האט ער מיט קיינעם קיין וואָרט ניט אויסגערעדט סיידען וועגען תורת.

לז.

דער געבויראונגענער גמ

ווי אזוי א פאטער האָט געצוואונגען זיין טאכטער נעמען א גט פון איהר מאן דערפאר וואָס זי איז געווען קינדערלאַז. — א זעלטענע אידישע פרוי. — ר' נתנאלס מערקווירדיגער דרך אין לעבען.

ר' טעוועל האָט גרויס נחת געהאט פון זיין זוהן ר' נחום'ל. ער האָט זיין זוהן און זיין ווייב אויסגעהאלטען מיט גרויס כבוד. דערפאר איז אָבער גע- ווען שטארק אומצופרידען מיט ר' נחום'ס הנהגה זיין שווער ר' שמואל יוסף. ר' שמואל יוסף איז געווען הויפטזעכלאך אומצופרידען דערמיט וואָס זיין טאכטער האָט נאָך נישט געהאט געבארען קיין קינד און עס איז שוין געווען אוועק עטליכע יאָהר נאָך דער חתונה.

האָט ר' שמואל יוסף אָנגעהויבען מאַנען ביי זיין טאכטער, אז זי זאל פאָדערען פון איהר מאן א גט. אָבער זי האָט זיך פון דעם אנטזאגט.

ר' טעוועל אליין האָט אויך געהאט עגמת נפש פון דעם וואָס זיין זוהן האָט נאָך ניט געהאט קיין קינד. ער האָט דערפאר פרויברט געבען צדקה נאָך מיט א ברייטערער האנט ווי פריהער, האַפענדיג אז דורך דעם וועט ער פועל ישועות זיין, אז זיין זוהן זאל געבענשט ווערען מיט א קינד.

אינמאָל האָט אויסגעבראָכען א הונגער אין דעם ליפלאַנדער געגענד. האָט ר' טעוועל געשיקט א שליח וועלכער האָט אויפגעקויפט גרויסע מאסען תבואה און האָט עס פארטיילט, אַהן אונטערשיד צווישען די הונגעריגע אידען און ניט-אידען, אָט ווי דער אידישער דין זאָגט, אז מען דארף שפּיזען סיי אידען און סיי ניט-אידען, באזונדער אין א הונגער צייט.

צום שטארקסטען האָט מען ר' טעוועל פאָרעהרט פאר זיין פשמות און גרויס ענינות. ער האָט בכלל קיינמאָל ניט געצויגט, אז ער פיהלט אז ער שטעהט העכער פון אימיצען. זיין גוט-הארציגקייט האָט זיך פשוט גענומען דערפון וואָס ער האָט געהאלטען, אז ער צאהלט א חוב און אז עס איז זיין פליכט צו העלפען די וואָס נויטיגען זיך אין הילף.

פון זיין סאמע יוגענט האָט ר' טעוועל געהאט גרויס יראת הכבוד פאר לומדים. וואָס עלטער ער איז געוואָרען אלץ א גרעסערער בעל מידה איז ער געוואָרען. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער האָט אזוי שטארק פאָרעהרט תלמידי חכמים, האָט ער זיך געהאלטען נאָך נאָהענט מיט די פשוט'ע מענ- שען. ער האָט מקרב געווען אַרימע לייט און האָט שטענדיג באשיינט די שמחות פון די אַרימע און פשוט'ע מענשען. ער איז געגאנגען אויף די ברית'ן און בר מצוה'ס און חתונות פון די פאָלקס-מענשען און מיט דעם האָט ער זיך ביי אלעמען געמאכט שטארק באַליעבט.

ר' טעוועל איז שוין געווען איבער ניינציג יאָהר אלט און האָט מעהר ניט געוואָלט אַליין זיך אָפגעבען מיט זיינע צאָהלרייכע עסקים. האָט ער גע- נומען פאר א נאָמען א געוויסען ר' צדוק משה'ל און האָט איבערגעגעבען אין זיינע הענט אלע זיינע געשעפטען. אין א פאָר יאָהר שפעטער האָט ר' טעוועל,

אויף ר' צדוק משה'ס פארלאנג, אויך אָנגעשטעלט זיין שוועסטער'ס אן איתר-קעל, ר' זלמן אהרן'ען, פאר א בוכהאלטער און אן ארויסהעלפער.

ווען די קהלה אין וויטעבסק אין געגרינדעט געווארען אין געלייגט געוואָרען א טאקסע אויף יעדען תושב פון שטאָט. ר' טעוועל האָט דאמאלס מנדב געווען א גרויסע סומע פאר די באדערפענישען פון שטאָט, און אין וויטעבסק האָט מען צום ערשטען מאל אָנגעהויבען גרינדען מוסדות פון תורה און צדקה.

אין יאָהר שצ"ד אין די אידען אין וויטעבסק געגעבען געווארען די ער-לויבעניש צו קויפֿען באַדען צו בויען הייזער. האָט ר' טעוועל געקויפט נחלות אין פארשידענע טיילען פון שטאָט און האָט זיי אוועקגעשענקט דער קהלה. דער ראש הקהל האָט דעם באַדען פאררונגען צו בויען הייזער און דאָס געלט אין אריין אין דער קהל'שער קאסע. צוזאמען מיט די אנדערע הכנסות האָט די קהלה געקענט אָנגעהן מיט אלע איהרע טהעטיגקייטען.

דערווייל אין די אירישע באפעלקערונג אין וויטעבסק געוואקסען. אידען האָבען אָנגעהויבען בויען שוהלען און בתי מדרשים אין פארשידענע גאסען. אין יעדען בית המדרש אין אויך געווען א חדר פאר קינדער. אָבער וויטעבסק אין נאָך אלץ געווען א שטאָט פון בעלי מלאכה און סוחרים. די צאָהל פון איהרע תלמידי חכמים אין געווען קליין.

ר' טעוועל אין געווען זיבער-און-ניינציג יאָהר אלט ווען ער אין נפטר געווארען. דאָס אין געווען אין יאָהר ת"א. גרויס כבוד אין איהם צוגעטיילט געווארען. צו זיין לויז זיינען געקומען ניט נאָר אידען נאָר אויך ניט-אידען. די העכסטע רעגירונגס פּאַרשטעהער זיינען געקומען איהם אָפגעבען זיין לעצטען כבוד. זיין פטירה האָט ארויסגערופען צער אין דער גאנצער סביבֿל.

לויט זיין צוואה האָט א פערטעל פון זיין פארמעגען געדארפט אָפגעגעבען ווערען פאר צדקה, לויט ווי ראשי הקהל וועלען עס באשטימען. די איבעריגע דריי חלקים האָט ער איבערגעלאָזט פאר זיין זוהן ר' נחום'ן. ר' צדוק משה און ר' זלמן אהרן זיינען ווייטער געבליבען די פיהרער פון די געשעפטען.

מיט דער גרויסער ירושה וואָס ר' טעוועל האָט איבערגעלאָזט דער ווי-טעבסקער קהלה אין דאָרט פארבעסערט געווארען ניט נאָר דער מאטעריעלער מצב נאָר אויך דער גייסטיגער. די ראשי הקהל האָבען קודם כל גענומען עשרה בטלנים און זיי אוועקגעגעבן לערנען. דאָן אין אויך געעפנט געווארען א ישיבה, די ערשטע פון איהר מין אין וויטעבסק. וויטעבסק אין דאמאלס בא-שטאנען פון צוויי טיילען, "דער גרויסער זייט" און "דער קליינער זייט". אזוי ווי "דער גרויסער זייט" אין געווען אָפגעגעבען צו מסחה, אין די ישיבה געעפנט געווארען אין "דער קליינער זייט".

ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ר' נחום אין געווארען דער יורש פון אזא ריזיגען פארמעגען, האָט ער אָבער ניט געענדערט זיין הנהגה און אין נאָך אלץ געווען אזא שותק ווי פריהער. די געשעפטען זיינען, ווי געזאָגט, געפיהרט געווארען פון אנדערע, און ער האָט זיך וועגען קיין זאד ניט געדארפט זאָרען. זיין פרוי אין נאָך אלץ געווען אן עקרה.

עס אין שוין געווען צוואנציג יאָהר נאָך זיין חתונה. ר' שמואל יוסף האָט פאר דער צייט שוין עטליכע מאל געהאט אויפגעפאָדערט זיין מאַכטער

צו פארלאנגען א גט, אבער זי האט פון דעם גיט געוואלט הערען. איהר פאטער האט גע'טענה'ט, אז זי איז עס מחויב צו טהאן על פי התורה. דאס האט אבער גיט געהאלפן. עס איז שוין געווען פיער-און-צוואנציג יאהר נאך דער חתונה. ר' נחום'ס ווייב איז געווען אכט-און-דרייסיג יאהר אלט. ר' שמואל יוסף איז געווארען צודריינליכער צו זיין טאכטער. איצט, האט ער גע'טענה'ט, איז שוין פאר איהר קיין אנדער ברירה ניטא. זי מוז פארלאנגען א גט.

ר' נחום האט שטארק געהאלטען פון זיין ווייב. ער וואלט גיט געוואלט זיך מיט איהר שוידען. אבער לייגענדיג די בריף פון זיין שווער און וויסענדיג, אז על פי תורה איז ער מחויב צו פאלגען, האט ר' נחום צוזאמענגערופען דריי נכבדים פון שטאט און האט זיך מיט זיי מיישב געווען וועגען דעם אופן ווי ער זאל גט'ן זיין ווייב און איהר געבען איהר כתובה. זיי האבען גע'פסק'ענט אז ער זאל איהר אויסצאהלען זעקס הונדערט גילדען פאר יעדען יאהר וואס זיי זיינען געווען מאן און ווייב.

ר' נחום האט דערצו מוסיף געווען פון זיין זייט נאך עטליכע טויזענד גילדען און האט זיין ווייב אוועקגעשיקט.

ר' צדוק משה און ר' זלמן אהרן האבען דערווייל געהאט גרויס הצלחה אין ר' נחום'ס עסקים. זיי האבען אויסגעברייטערט דעם האנדעל מיט פלאקס און מיט וואל. זיי האבען אריינגענומען אין געשעפט ווי א שותף דעם באוואוסטן טען סוחר פון ווילנע, ר' מאיר שלמה, וועלכער איז געווען א גרויסער יעדן אין דעם דאזיגען מסחר און איז געווען גענוי באקאנט מיט דעם האנדעל אין פרייסען. אין משך פון דריי יאהר האבען זיי געמאכט גרויסע ריוחים. ר' נחום'ס פארמעגען האט געהאלטען אין וואקסען.

אין יאהר תכ"א איז ר' צדוק משה געפאהרען קיין מינסק וועגען ר' נחום'ס געשעפטען און האט זיך דארט אויפגעהאלטען פיער חדשים צייט. ר' צדוק משה, כאטש ער איז געווען אין גאנצען אריינגעטהאן אין מסחר, האט ער אבער שטארק ליעב געהאט תורה. אין זיין יוגענט איז ער אליין געווען א יושב אוהל וואס האט געלערנט מיט גרויס התמדה. אבער נאכדעם ווי ער איז געווארען דער איידעם פון א באוואוסטען פעליהענדלער, וועלכער איז אליין געווען א חלוש, האט ער געמוזט געהמען אויף זיך דעם עול פון פרנסה. גיט נאך האט ער געדארפט מפרנס זיין שווער און שוויגער נאך אויך זארגען פאר די מעכטער וועלכע זיינען נאך גיט געווען אויסגעגעבען, און פאר די יתומים פון זיין שוואגער דעם בטלן ר' אברהם זלמן. ר' צדוק משה האט זיך דערפאר געדארפט באנוגענען מיט דעם וואס ער האט אין דער פריה נאכ'ן דאוונען און אין אזענט, נאך מעריב, אריינגעכאפט א שעה אָדער צוויי אין לערנען אין הארצען האט ער תמיד מקנא געווען די יעניגע וואס זיעצן און לערנען, באזונדער די איידעם אויף קעסט, וואס האבען גיט קיין זארג וועגען פרנסה. מינסק האט דאמאלס מיט זיך פארגעשמעלט עפעס אנדערש ווי וויטעבסק. מינסק איז געווען א שטאט פון תורה. ר' צדוק משה האט געהאט א געלע-גענהייט זיך צו באקאנען מיט דעם גייסטיגען מהות פון מינסק און האט איהר שטארק באוואונדערט. אין יעדען ווינקעל, וואו מען האט זיך געקעהרט איז מען געזעסען און געלערנט. אין אלע בתי מדרשים זיינען געזעסען פרושים

און בחורים און האַבען זיך עוסק געווען אין תורה. ר' צדוק משה האָט אויך באוואונדערט דאָס וואָס די פשוט'ע בעלי מלאכה האַבען אין מינסק געהאט זייערע בתי מדרשים: די שניידער, די שוסטער, די קצבים, די סטאַלאַרעס און אלע אנדערע מינים בעלי מלאכה האַבען געהאט זייערע קלויזען אָדער שטיבלאך וואו זיי זיינען געקומען ניט נאָר דאווענען נאָר אויך לערנען פאר שידענע שיעורים אָדער הערען די הארציגע דרשות פון די מגידים און מוסר זאָגער.

נאָר ניי אין פאר דעם וויטעבסקער תושב, ר' צדוק משה'ן, געווען דאָס, וואָס אין מינסק זיינען אויך געווען חברות פון ווייבער, וואָס האַבען זיך אָפֿגעגעבען מיט פארשיידענע למודים. אין וויטעבסק האָט מען פון אזא זאך ניט געוואוסט און אפילו פון דעם ניט געדאכט. די וויטעבסקער אידישע ווייבער האַבען אפילו ניט געקענט קיין עברי. נאָר א קליינע צאהל ווייבער האַבען געקענט געוויסע תפלות אויף אויסווייניג. די אנדערע פלענען זיך צוהערען צו א "זאָגערקע", וואָס האָט געזאָגט די תפלות בקול און זיי האַבען איהר נאָכגעזאָגט. אנדערש אין געווען אין מינסק. די מעהרסטע פרויען האַבען אליין געקענט דאווענען. עס זיינען אויך געווען א סך וואָס האַבען געקענט תנ"ך אָדער געלייענט דעם טייטש-חומש.

וואָס איז שייך די מאנסבילען, האָט ר' צדוק משה אויסגעמונען, אז אין מינסק האַבען אפילו די נאָר פשוט'ע בעלי מלאכה געקענט אריינקוקען אין א ספר. יעדער איינער האָט געקוקט מיט גרויס דרך ארץ אויף א בן תורה און האָט זיך באמיהט צו דערציהען די אייגענע קינדער אין דעם דרך התורה. אויב מען האָט ניט געהאט קיין זיהן בני תורה, האָט מען גענומען איידימס בני תורה.

אין פארגלייך מיט וויטעבסק איז מינסק געווען אן אַרימע שטאָרט אין גשמיות. אויך די בנינים זיינען דאָרט ניט געווען אזוי שעחן און אזוי אימפאָר זאנט ווי אין וויטעבסק. דערפאר האָט זי אָבער אריבערגעשטיגען וויטעבסק אין תורה און אין איהר ליעבע צו תורה.

ר' צדוק משה האָט זיך אויפגעהאלטען אין מינסק אין'ס הויז פון דעם תלמיד חכם ר' שמואל נחום, וועלכער איז אויסער זיין לומדות אויך געווען א גרויסער יעדן אין די ענינים פון מסחר. ער אליין האָט זיך קיינמאל ניט אָפגעגעבען מיט קיין מסחר. זיין מקור פון פרנסה איז געווען דאָס, וואָס ער פלעגט אויסגלייכען פארשיידענע סכסוכים צווישען סוחרים און צווישען שותפים און בכלל געבען עצות אין מסחר.

ר' שמואל נחום האָט געהאט א בת יחידה. דבורה איז געווען איהר נאָר מען. זי איז ביי ר' שמואל נחום'ען געבליבען די איינציגע פון עטליכע זיהן און טעכטער, וואָס זיינען ביי איהם, פאר קיין אידען געדאכט, געשטאָרבען אלס עופה'לאך. פארשטעהט זיך, אז דבורה איז ביי איהרע עלטערען געווען ווי דאָס שוואַרץ-אפּעל פון אויג. אלס סגולה פאר איהר אריכות ימים האַבען איהרע עלטערען יעדעס יאהר אין'ס טאָג וואָס זי איז געבאָרען געוואָרען מנדב געווען פיער און צוואנציג קלעצער — צוויי קלעצער פאר יעדען חודש (און זעקס און צוואנציג קלעצער אין אן עיבור יאהר) — פאר דעם נדב

פון בית עלמז. אז אנדער סגולה וואָס זיי פלעגען טהאָן איז געווען, אז זיי האָבען זייער טאָכטער "פארקויפט" צו א פּאַר פּאַלק וואָס איז געווען איבער זעכציג יאָהר אַלט און וואָס זיינען ביידע, דער מאַן און דאָס ווייב, געווען בכורים און האָבען געהאט ניט ווייניגער פון דריי קינדער לעבעדיגע.

דבורה איז, צו דער פרייד פון איהרע עלטערען, געווען א גראַטענע. זי האָט געהאט זעלטענע כשרונות און איז אויך געווען א גוט-הארציגע און אן איידעלע. ר' שמואל נחום האָט זיך אליין אָפּגעגעבן מיט איהר דער ציהונג. ווען זי איז געוואָרען פינף יאָהר אַלט, האָט ער איהר אָנגעהויבען לערנען תורה און זי האָט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין לערנען. צו אַכט יאָהר האָט זי שוין גוט געקענט חומש און נביאים. צו צעהן יאָהר איז זי געווען קלאָהר אין גאַנץ תנ"ך אויף אויסווייניג און האָט אָנגעהויבען לערנען משנה און שולחן ערוך. ר' שמואל נחום האָט איהר אויך געלערענט ליינען און שרייבען פּויליש און חשבונ'ען. צו פּופּען יאָהר האָט ער זי געלערנט גמרא מיט רש"י אַזן דער הי"ף פון א רבי'ן.

צו אַכצעהן יאָהר האָט איהר ר' שמואל נחום פאר'שדנ'ט צו דעם זוהן פון איינעם פון די בכבוד'יגסטע בעלי בתים פון מינסק. צעהן יאָהר צייט האָט זי מיט איהר מאַן געלעבט גליקליך. איהר מאַן האָט זיך אָפּגעגעבן מיט מסחר. דבורה איז געווען די גליקליכע מוטער פון צוויי טעכטער און א זוהן. דאָן איז, רחמנא לאלו, געקומען א מנפּה אויף קינדער. דבורה'ס קינדער זייר גען געשטאַרבען און אין משך פון יאָהר איז אויך איהר מאַן גראַנק געוואָרען און, נאָך דריי חדשים אין בעט, איז ער נפטר געוואָרען. דבורה האָט זיך צו ריקגעקעהרט צו איהרע עלטערען מיט איהר איינציג פארבליבענע טאָכטער. דריי יאָהר שפעטער איז די טאָכטער קראַנק געוואָרען און געשטאַרבען.

מען קען זיך משיער זיין ווי גרויס עס איז געווען איהר צער, אָבער דבורה האָט געמוזט אונטערדריקען איהר אייגענעם צער, כדי ניט צו פארשאַ פען קיין עגמת נפש איהרע עלטערען, וועלכע האָבען זיך שטארק געוואָרנט איבער איהר. דבורה פלעגט דאָרום זיך אַנטהאַן א כח און צייגען א מונטערען פנים. איהר נחמה האָט זי געפונען אין לערנען תנ"ך, גמרא און מדרש. זי האָט אויך אריינגעקוקט אין אנדערע ספרים. זי האָט א באשטימטע צייט פון טאָג אָפּגעגעבן צו ליינען די געשיכטע פון דער וועלט און פון אירען.

דבורה האָט פון איהר קינדשהייט געהאט צוויי חבר'טעס, וועלכע האָבען אויך געהאט א סך געלערענט. זיי האָבען געקענט גוט תנ"ך און גמרא, כאַטש א סך ווייניגער ווי דבורה. אלע דריי פלעגען זיך אָפט צוזאמענקומען און פאר-בריינגען אין דברי תורה. נאָך דאמאָלס, ווען דבורה'ס מאַן האָט געלעבט, האָבען די דריי פרויען געהאט געשאפען חברות פון יונגע פרויען, וואָס פלעגען זיך צוזאמענקומען אמאָל אין הויז פון איינער און אמאָל אין הויז פון א צווייטער און פארבריינגען אין שמועסען וועגען די פליכטען, וואָס אידישע פרויען האָבען על פי תורה.

פון אַט די צוזאמענקומפטען זיינען אויסגעוואקסען א סך חברות פון פרויען און די פעולה וואָס זיי האָבען געטהאָן פאר דער גייסטיגער דערהוי-בונג פון די אידישע פרויען אין מינסק איז געווען נאָר א גרויסע. ווען

דבורה איז געוואָרען אַן אַלמנה און האָט פאַרלאָרען איהר לעצט קינד, האָט זיך נאָך מעהרער אָפּגעגעבען מיט אַט די ווייבערשע חברות און האָט זיך כאַמיהט אַריינצוגעבען אין זיי מעהר און טיפּערען אינהאַלט. דאָס רוב איז דבורה געווען די יעניגע וואָס האָט פאַר די פּרויען גערעדט און זיי אויפגע- קלערט אלע וויכטיגע ענינים. וואָרום דבורה, מעהר ווי אימיצער אנדערש פון די פּרויען, האָט געקענט ריידען וועגען דעם גייסט פון אידישקייט מיט דעם געהעריגען וויסען און די נויטיגע אויטאָריטעט.

דבורה איז אויף אזא אופן געוואָרען אַ בעל דרשן'טע פאַר ווייבער. זי האָט אין איהרע דרשות אַריינגעגעבען איהר גאַנץ האַרץ און נשמה. זי האָט וועגען אלע ענינים געקענט ריידען ניט נאָר שעה'ן נאָר אויך אינהאַלטרייך. אויף דעם אופן האָט זי דערווייל געשטילט דעם וועהטאָג פון איהר איינזאַמען און טראַגישע לעבען. ווען זי פלעגט זיך צוריקקערען אַהיים פון די אַספות, פלעגט זיך דבורה אַיינשליסען אין איהר חדר און וויינען ביטער אויף איהר טרויעריגען גורל. זי האָט פאַרבראַכט שעה'ן אין תפילה, בעטענדיג דעם רבונן של עולם, אַז אויב עס איז איהר ניט באַשערט צו זיין אַ מוטער פון קינדער און אַ פרוי פון אַ מאַן, זאָל זי כאַטש קענען טהאַן אַ פּעולה צווישען די אַידישע פּרויען.

נאָכדעם ווי זי האָט זיך גוט אויסגעוויינט, האָט זי פאַרבראַכט אַ געוויסע צייט אין לערנען גמרא אָדער אין אַריינקוקען אין אַ ספר, און אז זי האָט זיך געפיהלט געשטאַרקט און געטרייסט, איז זי אַרויס פון חדר און זיך צוואַר מענגעקומען מיט איהרע עלטערען. דבורה פלעגט דריי מאל אַ וואָך לערנען "איוב", "קהלת" און "משלי". פון "איוב" האָט זי געלערענט וועגען דעם אויבערשטען און זיין משפט און שטראַף, פון "קהלת" האָט זי געלערענט ווע- גען דער הבל הבלים'דיגקייט פון דער וועלט און דער ווערטהאַלציגקייט פון די תענוגים פון לעבען. פון "משלי" האָט זי געלערענט די וועגען פון אַ גערעכ- טען און גייסטיגען לעבען. דבורה האָט געקענט די דאָזיגע דריי ספרים מיט אלע זייערע פּרושים.

ר' צדוק משה האָט פון סאַמע אָנפאַנג געהאַלטען אַן אויג אויף דבורה'ן. ער האָט זיך איבערצייגט, אַז ניט נאָר איז זי אַ גרויסע צדקת, נאָר אויך אַ גרויסע בעלת מוח. אַ פאַר וואָכען איידער ער האָט געדאַרפט פאַרלאָזען מינסק, האָט ער געהאַט אַ שמועס מיט ר' שמואל נחום'ען. ער האָט פאַר איהם אַנט- פלעקט דעם געדאַנק וואָס איז איהם שוין לאַנג געקומען אין מח, אַז דבורה וואָלט געווען אַ גוטער שדוך פאַר זיין בעל הבית, דעם גרוש ר' נחום'ן. ר' צדוק משה האָט נאַטירליך נאָך געדאַרפט ריידען וועגען דעם מיט ר' נחום'ן. ער האָט זיך אָבער געקענט משער זיין, אַז ר' נחום וועט מרצה זיין צום שדוך. ער האָט דערפאַר געוואָלט וויסען וואָס ר' שמואל נחום האָט וועגען דעם צו זאָגען.

ר' שמואל נחום האָט געהאַלטען, אַז פון זיין זייט וועט ניט זיין קיין מניעה. מען האָט צוערשט זיך אָבער געדאַרפט צוזאַמענריידען מיט דבורה'ן. דבורה האָט אָבער געזאָגט, אַז זי קען ניט געבען קיין באַשטימטען ענטפער, ביז וואַנען זי וועט ניט האָבען זיך געזעהן מיט ר' נחום'ן, ווייל, האָט זי

געזאגט, עס איז געגען דער תורה, אז מען זאל זיך משדך זיין אונטער די אויגען. דבורה האָט דערביי געצייגט איהר לומדות, אַנווייזענדיג, אז כאַטש עס שטעהט "אסור לקדש אישה עד שיראנה" (אז מען טאר נישט מקדש זיין א פרוי ביז וואנען מען זעהט זי), מיינט דאָס נישט נאָר פאר'ן מאן; דאָס געהט אויך פאר דער פרוי, האָט דבורה געוואלט דרינגען. דער טעם פארוואָס מען טאר נישט מקדש זיין אונטער די אויגען, האָט זי געזאָגט, איז באַגרינדעט אויף דער מצוה "ואהבת לרעך כמוך", איז אָבער די מצוה פון "ואהבת לרעך כמוך" נישט פון יענע מצוות, וועלכע ווערען באַצייכענט, אז זיי זיינען "תלויות בזמן", פון וועלכע פרויען זיינען פטור. דבורה איז דערפאר באַשטאנען, אז עס זאל נישט זיין קיין רייד וועגען שוודר ביז וואנען זי וועט נישט האַבען געזעהן ר' נחום'ן.

לח.

די דריי ברכות

דבורה'ס גרויס השפעת אויף איהר מאן און אויף די וויטעכסקער אידען. — די ברכות וואָס ר' נחום האָט זיך אויסגעקליבען.

צווישען פאָטער און טאָכטער האָט זיך אַנגעפאָנגען אַ לאַנגער ויכוח. ר' שמואל נחום האָט געוואָלט באַווייזען זיין לומד'ישע טאָכטער, אז עס איז אין דער אמת'ן נישט פאַרבאָטען חתונה צו האַבען מיט אימיצען איידער מען האָט זיך געהאַט געזעהן. דאָס וואָס עס שטעהט "אסור לקדש אישה עד שיראנה", האָט ער געזאָגט, מיינט נאָר אז עס דאַרף נישט זיין אזוי, אָבער דאָס מיינט נישט אז מען טאר עס נישט. ר' שמואל נחום האָט געבראַכט ראיות פון רמב"ם און פון שולחן ערוך. אָבער דבורה לאַה האָט צושלאָגען אַלע זיינע ראיות און האָט באַווייזען, אז עס איז פאַרבאָטען. זי האָט אויך אָנגעווייזען אַז אין מסכת "נדה" דף י"ז ווערט "אסור" באַנוצט טאַקע אין דעם זין און אָנגעווייזען אויף דעם וואָס עס ווערט געזאָגט אין "נדרים", דף כ', אז עס קומט אַרויס אַ גרויסער קלקול פון דעם וואָס מען האָט חתונה, נישט קענענדיג איינער דעם צווייטען.

ר' צדוק משה, וועלכער איז נישט געווען קיין גרויסער למדן, האָט אָבער געקענט נאָכפאַלגען דעם לומדישען וכוח צווישען פאָטער און טאָכטער, און ער איז געווען פאַרגאַפּט. ער האָט ערשט איצט געקענט באַנעהמען די נייטטיגע מעלות פון דבורה'ן. אז ער איז צוריקגעקומען קיין וויטעכסק, האָט ער זיין בעל הבית, ר' נחום'ען, דערצעהלט וועגען דער זעלטענער דבורה'ן און האָט איהם צוגערעדט, אז ער זאל מאַכען אַ נסיעה קיין מינסק און אַנקוקען דער פרוי. ר' נחום איז געווען, מרוצה און נאָך אַ באַזוך אין מינסק איז דער שידוך צושטאַנד געקומען און עס איז באלד געשטעלט געוואָרען חופה. אויף דער עצה פון ר' צדוק משה'ן האָט ר' נחום געשטעלט אַלע זיינע עסקים אונטער דער אויפזיכט פון דבורה'ן און אַלע חשבונות זיינען איהר איבערגעגעבען געוואָרען. אין משך פון עטליכע חדשים צייט איז דבורה שוין געווען גענוי באַקאַנט מיט די געשעפטען און האָט דערביי אַרויסגעצייגט גרויס

פארשטענדעניס. באזונדערס האָט דבורה געצייגט איהר פריינטליכקייט און נוסחארציגקייט צו די פיעלע אָנגעשטעלטע.

דבורה האָט באהאנדעלט מיט גרויס איינזעהעניש יעדען איינעם, צי ער איז געווען אַרײַם אָדער רייד, צי ער איז געווען אַ למדן אָדער אן עם הארץ. גלייכצייטיג האָט זי געצייגט איהר גרויס פארעהרונג פאר בני תורה. איהר אייגענעם ר' נחום'ען האָט זי גאר הויך געשאצט און האָט וועגען איהם שטענדיג די גערערט מיט יראת הכבוד. מיט איהר חכמה און נוסחארציגקייט האָט זיך דבורה געקויפט אַ גוטען נאָמען אין גאנץ וויטעבסק. אין משך פון אַ קורצער צייט האָט זי שוין גענומען אַ גרויסען חלק אין אלע צדקה טהעמיגקייטען פון שטאָט. זי האָט זיך געשטעלט אין דער שפיץ פון אויגע מוסדות ווי הכנסת כלת, בקור חולים, מלביש ערומים און די מוסדות צו העלפען די אַרימע און ליידענדיגע. אויך זייער אייגען הויז האָט באקומען אַ נייעם פנים. די טירען זיינען געעפנט געוואָרען פאר אלעמען און עם איז דאָרט כאַמט געוואָרען אַ בית ועד לחכמים.

ר' נחום האָט ערשט אָנגעהויבען איינזעהן וואָס פאר אַ שאַץ ער האָט אריינגעקראָגען אין דבורה'ן און ער האָט איהר שטארק פארעהרט. פונדעסט-וועגען האָט ער ניט געענדערט זיין פריהערדיגע הנהגה און האָט נאָר אלץ זיך געהאלטען אָפגעזונדערט פון מענשען. וואָס איז שוין די געשעפטען, האָט ער זיך מיט זיי ניט אינטערעסירט פריהער און ער האָט זיך נאָר ווייניגער אינטערעסירט איצט, אז ער האָט געוואוסט, אז דבורה ניט אויף אלץ אַכטונג. דבורה האָט אָבער געוואָלט, אז איהר מאן זאָל יאָ האַבען אַ שטיקעל ידיעה וואָס עם קומט פאר אין זיינע געשעפטען. זי האָט מיט איהם וועגען דעם פרויבירט אַ שמועס טהאָן. זי האָט געוואָלט, אז ער זאָל כאַטש אריינקוקען אין די השכונות. אָבער ר' נחום האָט דערקלעהרט, אז ער האָט עם קיינמאָל ניט געטהאָן פריהער און וועט עם איצט אודאי ניט טהאָן, ווייל ער פאר-לאָזט זיך אין גאנצען אויף איהר.

דבורה איז פון דעם ניט געווען צופרידען. זי האָט פארפיהרט מיט איהר טאן אַ ויכוח וועגען דעם אויב זיין הנהגה זיך אָפגעזונדערען פון מענשען און ניט אָפגעגעבען זיך מיט זיינע עסקים, איז די ריכטיגע. זי האָט אָנגעוויזען איהר טאן אויף די תנאים און אמוראים, וועלכע האַבען געפונען צייט אויך פאר זייערע געשעפטען. דבורה האָט דאָ ווידער ארויסגעצייגט איהר לומדות. זי האָט איהר מאן אָנגעוויזען אויף דעם וואָס עם ווערט דערצעהלט אין תענית דף ט' וועגען ר' דניאל בר קטינא, וועלכער פלעגט יעדען טאָג געהן אין זיין גארטען דאָרט אַכטונג צו געבען וואָס עם דארף געטהאָן ווערען. זי האָט אויך געבראכט דאָס, וואָס עם ווערט דערצעהלט אין נדרים דף ס"ב וועגען רב אשי, אז ער האָט פארקויפט זיין וואָלד צו די וואָס האַבען געדינט צו פיער, דער פלעהרענדיג אז דאָס איז ניט קיין ענין פון עבודה זרה ווייל האַלץ ווערט געוויינליך מאי ווי פארברויכט צו הייצען. זי האָט איהם אויך אָנגערופען אַך דערע תנאים און אמוראים, וואָס האַבען זיך דערוואָרבען פארמעגענס אָדער האַבען זיי געקראָגען בירושה און זיינען ניט אין גאנצען געווען אָפגעשטאנען

פון דער וועלט. זי האָט פארענדיגט מיט דעם מאמר הו"ל, או "תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה".

ר' נחום איז געווען שטארק פארוואנדערט פון זיין פרוי'ס גרויסע לומדות. ער האָט עס נאָך אליין ניט געהאט געוואוסט. ער איז אָבער באשטאָר נען, אז זיין דרד איז דער ריכטיגער און דערקלעהרט, אז דער קראקאווער פרוש, וועלכער איז געווען זיין רבי, האָט געהאט געמייטשט די משנה וועגען מלאכה, אז דאָס מיינט מלאכה אין עבודת הבורא. דבורה האָט איצט אָנגעהויבען ריידען אָפּטער צו איהר מאן און טאקע זיך מיט איהם מתוכח געווען אין תורה. יעדעס מאל האָט זי ביי ר' נחום'ען ארויסגערופען אלץ גרעסערע פארוואנדערונג. ער האָט קוים געוואוסט, אז דבורה האָט יעדען טאג אין געהיים געלעזט א שיעור גמרא און אז זי האָט שוין צום צווייטען מאל געהאלטען אין איבערגעהן ש"ס.

דבורה האָט דערווייל אויך מודיע געווען איהר מאן, אז זי האָט גענוי אריינגעקוקט אין די ביכער, וואו עס איז געווען פארשריבען די סכומים צדקה וואָס זיינען אין משך פון די אלע יאהרען פארטיילט געווארען. זי האָט אָבער געהאט א טענה וואָס עס איז אין ערגעץ ניט געווען פארשריבען, אז ר' נחום איז נאָכגעקומען דעם דין און פארטיילט מעשר. זי האָט דערביי זיך אריינגעלאָזט אין א פּפּול צו באווייזען וואָס דער דין פאָדערט, אז עס זאל דערביי געטהאָן ווערען.

ר' נחום האָט געמוזט מודה זיין, אז ער האָט קיינמאל וועגען דעם ניט נאָכגעטראַכט און אז איצט איז שוין צו שפעט צו מאַכען די חשבונות און באשטימען וויפיעל עס דארף אוועקגעגעבען ווערען אויף צדקה. דבורה האָט אָבער דערקלעהרט, אז עס איז נאָרניט קיין אוממעגליכקייט. גראד זיינען די חשבונות פון די אלע יאהרען, זינט ר' נחום האָט גע'רשן'ט דעם גרויסען פארמעגען פון זיין פאָטער, געווען אין נומען אַרדנונג. מען האָט נאָר געדארפט זיך געהמען די מיה און גענוי אויס'חשבון'ען, כדי אויסצוגעפינען וויפיעל עס דארף אוועקגעגעבען ווערען אויף צדקה לויט ווי דער דין באשטימט.

דבורה, וועלכע איז זאליין געווען א גרויסע בעל חשבון'טע, האָט זיך גע- נומען צו דער ארבייט און איז וואָכען נאָכאנאנד געזעסען און געהאלטען אין חשבון'ען. ווען זי איז מיט די חשבונות פארטיג געווארען, האָט זי צוגע- שטעלט ר' נחום'ען א צעטעל וויפיעל ער דארף אָפּגעבען פאר צדקה און ר' נחום האָט געטהאָן ווי דבורה האָט געהייסען.

אין יאהר תי"ד האָט אויסגעבראַכען די מלחמה צווישען די פּאָליאקען און די רוסען און איז געפאָכטען געווארען צווישען וויטעבסק און סמאָלענסק. די מלחמה האָט אָנגעהאלטען דרייצעהן יאהר צייט. אין משך פון אַט דער מלחמה זיינען די אידישע סוחרים אין וויטעבסק נתעשר געווארען דורך צושטעלען פראַוויאנט און פארשידענע מאטעריאלען צו דער ארמיי. אין יאהר תכ"ז האָט גענעראל שערעמעטיעוו פארנומען וויטעבסק און האָט ארעסטירט די מעהרסטע סוחרים פון שטאָט און זיי פארשיקט טיף אין רוסלאַנד. דריי יאהר זיינען אַט די געפאנגענע אידען פון וויטעבסק געהאלטען געווארען פון די רוסען. אָבער זיי זיינען שפעטער דערלויבט געווארען צוריקצוקעהרען אהיים. אָבער ניט די מלחמה און ניט קיין אנדער געשעהעניש האָט אזוי גע-

ווירקט אויף'ן נאנג פון דעם אידישען לעבען אין וויטעבסק ווי דאָס וואָס דבורה איז געוואָרען איינע פון די גייסטיגע פיהרערניס פון שטאָט. א דאנק דבורה'ן האָבען אין וויטעבסק אָנגעהויבען אויפצובליהען די מוסדי הצדקה און די מוסדי התורה. וויטעבסק איז בכלל ביז דבורה'ס צייט געווען א שטאָט מיט גאר ווייניג לומדים. וואָס איז שייך די פרויען זיינען זיי געשטאנען אויף גאר א שפּל'ען גייסטיגען מצב. דבורה וואָס האָט אזוי גוט געקענט מינסק און איהרע פרויען, האָט געפיהלט די ירידה פון וויטעבסק.

ר' נחום, וועלכער האָט בכלל זיך ווייניג אינטערעסירט מיט דעם וואָס עס קומט פאר ארום איהם, איז ווייטער געגאנגען זיין דרך און דבורה האָט באגריפען, אז זי וועט שוין איהר מאן ניט איבערמאכען און אז ער וועט בלייבען אָפגעשלאָסען פון דער וועלט. אויב דבורה האָט עפעס געוואָלט דערגרייכען, האָט זי עס אלץ געזאָלט אליין טהאָן. זי איז געווען שטארק פארנומען מיט זיך אליין. וואָרום אחוץ די געשעפטען אויף וועלכע זי האָט געהאט די אויפזיכט, האָט זי ביי איהר מאן אין הויז געהאט געפונען איינע פון די גרעסטע ביבליאָטעקען אין יענער צייט. דאָס איז געווען א זאמלונג פון ביכער און ספרים, וואָס זיינען איבערגעגאנגען פון טאטען צו זוהן איז משך פון עטליכע דורות.

דבורה, מיט איהר גרויסען דארשט פאר וויסען, האָט איצט פאר זיך געהאט אז אומדערשעפליכען קוואל פון וואנען צו שעפען נייע ידיעות. האָט דבורה זיך אָפגעגעבען שעה'ן לאנג מיט לייענען און לערנען אין אַט דעם גרויסען גייסטיגען אוצר פון איהר מאן וואָס איז ביי איהר געווען נאך טייערער ווי זיינע נשמות'דיגע אוצרות.

איינע פון די אויפגאבען וואָס דבורה האָט גענומען אויף זיך, איז געווען צו דערהויבען דעם גייסטיגען מצב פון די אידישע פרויען אין וויטעבסק. זי האָט שוין געהאט געשאפען פארשידענע ווייבערשע חברות וואָס האָבען זיך אָפגעגעבען מיט צדקה ענינים, ווי צו באזאָרגען יתומים און יתומות און צו העלפען אַרימע און קראַנקע. דבורה האָט אָבער אויך געוואָלט אז די פרויען זאָלען זיך מעהר באקאָנען מיט אידישע ענינים.

האָט זי ביי יעדע געלעגענהייט, ווען זי פלעגט זיך צוזאמענקומען מיט פרויען וועגען צדקה ענינים, פאר זיי געהאלטען לענגערע דרשות וואָס זיינען געווען דורכגעוועכט מיט פארשידענע מאמרי חו"ל און אגדות. זי האָט זיך שטארק באמיהט זיך צו מאכען פארשטענדליך און אפעלירען צו די ווייבערשע הערצער.

דבורה האָט זיך דערביי באנוצט מיט'ן טייטש-חומש און מיט אנדערע ספרים אויף מאמע-לשון וואָס זיינען שוין געווען געדרוקט אין יענער צייט, טאקע הויפטזעכליך פאר ווייבער. דער עיקר איז געווען, וואָס דבורה האָט בייגעטראָגען פון איהר אייגענעם גרויסען קוואל פון וויסען, איבערגעבענדיג אלץ איז א פשוט'ער שפראך וואָס יעדע פרוי האָט געקענט פארנעהמען. איז גאר א קורצער צייט האָט דבורה שוין געהאט אין וויטעבסק א גרעסערע גרופע פרויען וואָס האָבען זיך ספעציעל אָפגעגעבען מיט לערנען פארשידענע לומדים אויף מאמע-לשון. דבורה איז געווען זייער רביצין און וועג-ווייערין.

דבורה האָט אָבער געהאט א פיעל ווייטערען בלייס. זי האָט געוואלט מא

בען די אָפגעשטאנענע וויטעבסק פאר א שטאַט פון תורה און תלמידי חכמים. וויטעבסק האָט צו יענער צייט געהאט א קליינע און אומבאדייטערנע ישיבה, וואו די מעהרסטע תלמידים זיינען געווען שטאַטישע און זעהר ווייניג פון אויסערען שטאַט, פון דער ארומיגער סביבה. די באציהונג צו די ישיבה בחורים אין וויטעבסק אויך געווען א גאָר אנדערע ווי אין מינסק. אין מינסק, ווי אין א סך אנדערע אידישע קהלות, האָט מען אין יעדען הויז גע- האט איינעם אָדער מעהר ישיבה בחורים וועמען מען האָט געגעבען, דאָס וואָס עס אין געווען באקאנט אלס "טעג". די טעג-עסער זיינען אויף דעם אופן געווען באזאָרגט מיט זייער עקזיסטענץ. ביי דבורה'ן אין הויז, פריהער אין איהר פאטער'ס הויז, און נאכהער אין איהר אייגען הויז, האָט מען שטענ- דיג אויסגעהאַלטען צו עטליכע ישיבה בחורים אין דער וואַכען און שבתים און ימים טובים.

דבורה האָט פון איהר סאַמע יונגער זיד אָפגעגעבען מיט צוגרייטען די מאַלצייטען פאר די דאָזיגע טעג-עסער. זי האָט תמיד געהאט גרויס יראת הכבוד פאר אָט די יונגע בני תורה וואָס פלעגען פאר זייערע מאַלצייטען קו- מען צו זיי אין הויז. דבורה פלעגט אפילו פרובירען מיט זיי כאַפּען א שמועס אין תורה, וועלענדיג צייגען איהר אייגענע קענטעניס און דער עיקר, עפעס הערען א דבר תורה פון די בחורים.

אין וויטעבסק האָט מען פון אזוינע זאכען ניט געוואוסט. ערשטענס, דערפאר וואָס דאָרטען זיינען בכלל געווען צו ווייניג ישיבה בחורים וועלכע מען זאָל דארפן באזאָרגען מיט "טעג", און צווייטענס, דערפאר וואָס די מענשען דאָרט זיינען געווען ווייניגער פאראינטערעסירט אין אזוינע ענינים. האָט דבורה אָנגעהויבען אליין איינפיהרען אָט דעם פייערעם אידישען מנהג פון באזאָרגען ישיבה בחורים מיט "טעג". עס זיינען אָבער אין וויטעבסק נאָר געווען ווייניג טעג-עסער. האָט דבורה דערפאר באשאַסען צו מאַכען וויטעבסק פאר א שטאַט פון לערנער.

זי האָט וועגען דעם זיד דורכגעעדט מיט איהר מאן און ביי איהם גע- פועל'ט, אז ער זאָל אויך זיין חשובן שיקען א פינף-זעקס אויסערוועהלטע וויטעבסקער ישיבה בחורים אין די באוואוסטע ישיבות פון יענער צייט, ווי אין קראקע און פראג. אָט די דאָזיגע יונגע לייט, האָט דבורה געהאַלטען, ווע- לען שפעטער, ווען זיי וועלען צוריקסעהרען פון יענע ישיבות, באַזאָרען מיט תורה, זיין די פיאַנערען פון א דור פון תורה-אידען אין וויטעבסק. ר' נחום, איהר מאן, אין אויף דעם געווען מרוצה. דבורה האָט אויך ביי איהם גע- פועל'ט, אז ער זאָל שיקען א ספעציעלען שליח קיין מינסק, סלוצק, ברוסק און ווילנע און דאָרט אויסקלייבען צעהן פון די בעסטע לומדישע יונגע לייט וועל- כע זאָלען מיט זייערע ווייבער און קינדער געבראַכט ווערען קיין וויטעבסק און ווערען די פארשפרייטער פון תורה צווישען די וויטעבסקער אידען.

פאר אָט דער שליחות האָט ר' נחום אויסגעקליבען דעם נאון ר' משה, דעם זעהן פון זיין אמאָליגען רבי'ן, ר' יקותיאל זלמן פון קראקע. ער האָט איהם געזאָגט, אז בעת די יונגע לייט, וואָס ער וועט ארונטערבריינגען קיין וויטעבסק וועלען מיט אלע זייערע באַדערפענישען זיין באזאָרגט, זאָל עס אָבער בלייבען א סוד ווער עס האַלט זיי אויס. אַז אנדער תנאי, וואָס ר' נחום

האט געשטעלט, איז געווען, אז די דאזיגע חננע לייט זאלען אין וויטעבסק זיך באזעצען יעדער אין א באזונדערען טייל שטאט און איינפיהרען פארשידענע שיעורים פאר'ן עולם, אין אנדערע ווערטער, זיי האבען געזאלט ווערען די רביים פון פאלק. אויב, האט ר' נחום ווייטער אויסגענומען, עס וועלען זיך געפינען אין וויטעבסק אנדערע אידען וואס וועלען די דאזיגע יונגע לייט ווע- לען צאחלען פאר אפגעבען זיך מיט תורה ענינים, זאלען אט די געלדער אפ- געגעבען ווערען פאר צדקה, ווייל ער האט דורכאויס געוואלט, אז די יונגע לייט זאלען אויסגעהאלטען ווערען אויף זיין חשבון.

עס האט ר' משה'ן גענומען אכט-ניין חדשים צו דערפילען זיין שליחות און קיין וויטעבסק ארונטערגעבראכט די צעהן יונגע לייט. אין משך פון דער צייט זיינען קיין וויטעבסק אָנגעקומען אויך אנדערע לומדישע יונגע לייט, איינער פון זיי, א געוויסער ר' אפרים שמחה. עס האט דאן לאנג ניט גענומען און איבער וויטעבסק האט זיך אָנגעהויבען טראָגען דער קול פון תורה. פאר- שידענע שיעורים זיינען געשאפען געוואָרען אין אלע טיילען שטאט, און אידען, יונגעלייט אזוי גוט ווי עלטערע, זיינען געזעסען ביי די דאזיגע שיעורים און געלערנט מיט התמדה.

צעהן יאָהר איז געווען אוועק זינט דבורה איז געוואָרען ר' נחום'ס ווייב און אין וויטעבסק איז פאָרגעקומען א גרויסע ענדערונג. ר' נחום אליין האט זיך א סך געענדערט, א דאנק די השפעה וואָס דבורה האט אויף איהם געקראָ- גען. ער איז שוין מעהר ניט געווען אפגעשלאָסען פון דער וועלט. פון צייט צו צייט האט ער פארבראכט שמועסענדיג מיט די תלמידי חכמים וואָס זיי- נען געקומען צו זיי אין הויז. ר' נחום האט אפילו זיך שוין אויך אָנגעהויבען אינטערעסירען מיט די עסקים זיינע און האט פון צייט צו צייט אין זיי אריינגע- געקוקט. אַנב איז זיין פארמעגען, דורך אַט דער צייט, שטארק געוואקסען.

דבורה האט דערווייל אויך געטהאָן א גרויסע פעולה מיט די ווייבער מיט וועלכע זי האט געלערנט. איז דער אמת'ען זיינען עס געווען די גליקליכסטע יאָהרען אינ'ם לעבען פון ר' נחום'ן און דבורה'ן. זייער גליק איז אָבער נאָר ניט געווען פאלקאם: זיי זיינען ניט געווען געבענשט מיט קיין קינדער. ביידע האבען שטארק געגאָרט א קינד. באזונדער איז ר' נחום געווען בעזאָרגט איבער דעם. ער איז שוין געווען אויף די עלטערע יאָהרען.

איין מאָל איז צו זיי אין הויז פארפאָהרען אן אורח. דאָס איז געווען דער באוואוסטער צדיק און מקובל ר' משה גרשון, א תלמיד פון דעם גאון ר' אליהו, באקאנט אין יענער צייט אלס דער בעל שם פון ווארמייזע (ווארמס). א סך יאָהרען האט דער דאזיגער ר' משה געלערנט אין דער ישיבה פון דעם בעל מופת ר' פנחס אין פולדא. דער דאזיגער ר' משה גרשון האט זיך שטארק איינגעקויפט אין לאסקע ביי ר' נחום'ן. ר' נחום פלעגט מיט איהם פארבריינגען אין תורה און האט אויך פאר איהם אנטפלעקט די אינערליכסטע געפיה- לען פון זיין הארצען. אַט אזוי האט ר' נחום פאר איהם אנטפלעקט דאָס וואָס האט איהם פארשאפט אזוי פיעל עגמת נפש, — דאָס וואָס ער איז נאָר נישט געבענשט געוואָרען מיט קיין קינד.

ר' משה גרשון האט דערקלעהרט ר' נחום'ן, אז אייגענטליך קען קיין מענש ניט ערוואַרטען צו האָבען אלץ וואָס ער באגעהרט איז לעבען, באזונדער

קען א מענש ניט דערווארטען צו זיין געבענשט מיט די דריי ברכות : קינדער, עשירות און אריכות ימים.

— השם יתברך האָט אייך געבענשט מיט עשירות און אריכות ימים, — האָט דער בעל מקובל געזאָגט ר' נחום'ן, — איהר זייט דערפאר ניט ראוי צו האָבען די דריטע ברכה — קינדער. אויב איהר ווילט דוקא האָבען קינדער וועט איהר מוזען זיך אָפּזאָגען פון איינע פון די צוויי ברכות מיט וועלכע איהר זייט שוין געבענשט.

אויף ר' נחום'ן האָבען די דאָזיגע רייד געמאכט א גוואלדיגען רושם און ער האָט זיך אָפּגעשלאָסען פאר א געוויסע צייט פון מענשען כדי זיך נע-
זייער צו פארטראכטען וועגען דעם. ער האָט איצט געזאָלט מאכען א וויכטי-
גען אויסוואהל. נאָך עטליכע טעג טראכטען, איז ער געקומען צו דער מסקנא,
אז ער מוז זיך אָפּזאָגען פון איינע פון די צוויי ברכות מיט וועלכע ער איז
געווען געבענשט — עשירות און אריכות ימים (ר' נחום איז דאמאלס שוין
געווען איבער זעכציג יאָהר) — כדי צו ווערען געבענשט מיט א קינד. ר' נחום
האָט דאָן וועגען זיין החלטה געלאָזט וויסען דעם בעל מקובל און יענער האָט
איהם געגעבען זיין ברכה אז זיין וואונש וועט מקוים ווערען, און איז אוועק
פון וויטעבסק.

עס איז נאָך ניט אוועק קיין יאָהר פון דעם טאָג, וואָס דער מקובל האָט
איהם געגעבען זיין ברכה און דבורה האָט אין א געוויסען טאָג דערפיהלט אז
זי שוואנגערט. זי האָט אָבער וועגען דעם ניט געוואָלט דערצעהלען איהר מאן,
מורא האָבענדיג, אז טאָמער וועט מיט'ן קינד אונטער איהר הארצען חלילה
פאסירען דאָס וואָס עס האָט פאסירט מיט איהרע קינדער פון ערשטען מאן —
עס וועט ניט האָבען קיין אריכות ימים.

ט.ט.

מומער און טאָכטער

דער נאָמען פון דער טאָכטער וואָס איז פאראייניגט געוואָרען דורך א ישיבה און די
מומער וואָס האָט זיך פאראייניגט איהר נאָמען דורך איהרע מעשים טובים, —
דער גערטמעוועטער.

דריי חדשים זיינען געווען פארנאננען זינט דבורה האָט דערפיהלט אז
זי דארף ווערען מוטער. זי האָט דעם סוד שוין מעהר ניט געקענט באהאלטען
פון איהר מאן. האָט זי מיט פרייד דערצעהלט ר' נחום'ן וועגען דעם. ר' נחום
האָט די גוטע בשורה אויפגענומען מיט שמחה, אָבער ער האָט בשעת מעשה
דערפיהלט א טיַאָכע אין הארצען : ער האָט געוואוסט, אז דאָס מיינט זיין
סוף. ווארום ער האָט נוס געדענקט וואָס דער בעל מקובל, ר' משה גרשון.
האָט איהם געזאָגט. גראד זיינען זיינע עשירות געוואקסען. עס האָט דערפאר
ניט געקענט זיין אנדערש ווי אז ער זאָל איצט דארפן אוועק פון דער וועלט.
ר' נחום האָט אָבער וועגען דעם ניט געוואָלט דערצעהלען זיין ווייב,
ווארום זאָל ער זי מצער זיין ? האָט ער אָנגעהויבען זיך אויף דאָס ניי אָפּזונ-

דערען פון מענשען און האָט פארבראכט טעג און נעכט אין תשובה, אין תפלה און אין תורה. ער פלעגט א סך וויינען און יעדען טאָג זאָגען וידוי. אָבער אז ער פלעגט ארויסקומען פון זיין חדר מיוחד, האָט ער פרובירט זיין פרעהלאך און מונטער, ניט וועלענדיג, אז דבורה זאָל עפעס חושד זיין.

מיט יעדען טאָג האָט ר' נחום געפיהלט ווי זיינע כחות געהען איהם אויס. עס זיינען אוועק צוויי חדשים און ער האָט דערפיהרט גרויס שוואכקייט. אין משך פון אייניגע טעג צייט איז ער נפטר געוואָרען.

אויפ'ן ניינטען חודש האָט דבורה געבאָרען א קינד — א מיידעלע, און זי האָט איהר א נאָמען געגעבען נחמה — נאָך איהר מאן ר' נחום.

לויט דער צוואה וואָס ר' נחום האָט איבערגעלאָזט איז דער פארמעגן צעטיילט געוואָרען אין דריי חלקים. איין חלק איז איבערגעלאָזט געוואָרען פאר צדקה און האָט געדארפט צעטיילט ווערען לויט דעם וואונש פון דער אלמנה. דער צווייטער חלק איז אָפגעשריבען געוואָרען פאר דבורה'ן, און דער דריטער חלק פאר'ן קינד, וואָס האָט געדארפט געבאָרען ווערען. ר' נחום האָט אויך איבערגעלאָזט א פארזיגעלטען בריעף מיט'ן אָנזאָג, אז דאָס זאָל גע-עפענט ווערען אין דעם טאָג ווען דאָס קינד וועט ווערען בר מצוה.

דבורה האָט דערצויגען נחמה'ן אין דעם זעלבען גייסט ווי זי אליין איז דערצויגען געוואָרען. זי האָט פון נחמה'ס פריהעסטער יונגענט איהר געלערנט תורה, האַלטענדיג פאר איהר ספעציעלע מלמדים.

עס זיינען שוין געווען אוועק פינף-און-צוואנציג יאָהר זינט דבורה איז געקומען קיין וויטעבסק און א גרויסע ענדערונג איז פאָרגעקומען אין דעם גייסטיגען מהות פון שטאָט. די צאָהל תלמוד תורה'ס איז א סך געוואקסען. געוואקסען איז אויך די צאָהל תלמידים אין דער ישיבה.

א גרויסע ענדערונג איז אויך פאָרגעקומען אין דעם גייסטיגען מצב פון די פרויען. די מעהרסטע פרויען האָבען שוין געקענט אליין דאוונען. א סך האָבען אפילו פארשטאנען פירוש המלות. מיט דער הילף פון דעם צאינה וראינה און מיט דער הילף פון די פארשידענע תחינות אין אידיש האָבען די ווייבער אָנגעהויבען זיך באקאָנען מיט די וויכטיגסטע אידישע ענינים.

ווען נחמה איז געוואָרען בר מצוה האָט זי שוין געהאט א גאָר פינע רדיעה אין אידישע למודים. עס איז דאן געווען די צייט צו עפענען דעם פאר'ן-חתם'עטען בריעף וואָס ר' נחום האָט געהאט איבערגעלאָזט. אין דעם דאָזיגען בריעף האָט דער נפטר דערצעהלט וועגען דער ברכה פון דעם בעל מקובל, וואָס האָט אויך געמיינט, אז ער, ר' נחום, דארף אוועק פון דער וועלט. ר' נחום האָט דאָרט אָנגעזאָגט, אז דבורה זאָל גרינדען א ישיבה אויפ'ן נאָמען פונ'ם קינד און אז די ישיבה זאָל אויפגעהאלטען ווערען פונ'ם פארמעגן וואָס ער האָט איבערגעלאָזט פאר'ן קינד.

אין דעם יאָהר תנ"ן איז אין דעם טייל וויטעבסק, וואָס איז באקאנט אלס "דער גרויסער זייט" געעפענט געוואָרען א ישיבה אויפ'ן נאָמען פון "נחמה ר' נחום טעוועל'ס", וועלכע איז פון די ווייבער אין שטאָט אויך גע-רופען געוואָרען "נחמה דבורה'ס ישיבה" אין אנערקענונג פון דער אלמנה. צווישען די גרויסע לומדים אין וויטעבסק איז יענער צייט אין געווען ר' שמחה זעליג, וועלכער איז אויך גערופען געוואָרען דער סטאוויסקער

עילוי. פאר צעהן יאהר צייט איז ער געזעסען אין יחידות און זיך עוסק גע-
ווען אין תורה. דער דאזיגער עילוי איז אויפגענומען געווארען ווי דער ראש
פון דער ישיבה, וואס האט געטראגען דעם נאמען פון ר' נחום'ס יתומה. עס
זיינען קוים אוועק צוויי יאהר צייט און די ישיבה האט שוין געהאט הונדערט
און דרייסיג תלמידים מיט דריי ראשי הישיבה. אָבער ר' שמחה זעליג איז
לאנג ניט געבליבען דער ראש פון דער ישיבה. ער האט זיך צוריקגעצויגען
דערקלעהרענדיג, אז ער וויל בעסער פארבריינגען אין יחידות.

אָבער מיט אלעם דעם האט וויטעבסק זיך נאָך אלץ ניט געקענט פאר-
גלייכען מיט מינסק ווי א מקום תורה. זי האט זיך אויך ניט געקענט פארגליי-
כען מיט סלוצק און בריסק, וואו עס האבען זיך געפונען ישיבות, און אודאי
ניט מיט ווילנע, וועלכע איז שוין צו יענער צייט געווען א עיר ואם בישראל.
וואָס איז שויד מינסק האט זי משפיע געווען אז תורה זאל פארשפרייט ווע-
רען אין דער גאנצער געגענט ארום. די ישיבות אין אוינע שטעט ווי סמילא
וויטש און סמארנאן זיינען געשאפען געווארען דורך די תלמידים וואס הא-
בען געלערנט אין די מינסקער ישיבות.

וועגען מינסק און איהרע ישיבות ווי אויך וועגען מינסק ווי א שטאט,
וואָס האט משפיע געווען אויף אנדערע שטעט, האט ברוד פארשט זיך דער-
וואוסט ווען ער איז געקומען אויף פסח צו דעם שמיר, ר' אליעזר ראובן'ען
אין דאבראמיסל. ברוד האט דארט זיך אויך דערוואוסט וועגען דער וויכטיג-
גער ראל וואָס זיין זיידע, וועלכער האט געוואוינט אין מינסק, האט דארט
געשפילט. א געדאנק איז ברוד'ן דאמאלס אריין אין קאפ, אז ער זאל ביי
דער ערשטער געלעגענהייט באזוכען מינסק. ברוד, וועלכער האט די גאנצע
צייט זיך געהאט דערווייטערט פון זיין משפחה, האט איצט באקומען א תשוקה
זיך צו איהר צו דערנעהנטערען. ער האט אויך געקראגען א באגעהר צו דער-
נעהן מעהר פרטים וועגען זיין מוטער, וועלכע איז געשטארבען, ווען ער איז
געווען א קליין קינד און וועלכע איז, ווי ער האט געדענקט, געווען א גרויסע
מלומדת.

יענעם פסח, וואָס ברוד האט פארבראכט ביי דעם שמיר אין הויז, האט
ער ניט נאָר א סך געלערנט וועגען דער וועלט און איהרע מענשען, נאָר אויך
וועגען דעם מערקווירדיגען ר' אליעזר ראובן'ען אליין. דער דאזיגער אליעזר
ראובן האט זיך נוהג געווען, אז יעדען פרייטאג, סיי ווינטער און סיי זומער,
זאל ער אוועקלייגען די ארבייט און פארמאכען די קוזניע א שעה פאר מיטאג.
אלע פויערים פון די ארומיגע דערפער האבען שוין געוואוסט אז "ראובקע",
ווי זיי האבען דעם שמיר גערופען, וועט ניט טהאן קיין ארבייט נאָך יענער
שעה. זיי פלעגען דערפאר קומען פרייטאג גאנץ פריה, נאָך איידער ר' אליעזר
ראובן, האט זיך צוריקגעקעהרט פון ערשטען מנין און זיי האבען איהם
געווארט מיט די פארשידענע ארבייטען וואָס זיי האבען פון איהם געדארפט
ר' אליעזר ראובן האט זיך אויך נוהג געווען, אז באלד ווי ער האט,
פרייטאג פאר מיטאג, אוועקגעלייגט די ארבייט, האט ער יעדען פויער, וואָס
איז געווען אין קוזניע מכבד געווען מיט א גלעזעל משקה און א שטיקעל
לעקאר. ער פלעגט זאגען: זאלען אויך די גוים וויסען אז מיר האבען א
חיליגען שבת.

אפגעפארטיגט זיך מיט דעם, איז ער אוועק אין מרחץ און אז ער איז צוריקגעקומען, האט ער זיך פאר א שעה אדער צוויי געלייגט אפרוהען און דאז זיך גענומען מכין זיין פאר דעם הייליגען שבת מיט גרויס כוונה און מיט גרויס דבקות.

ר' אליעזר ראובן איז געווען הויך געוואקסען און מיט א הדרת פנים. ער האט געהאט א שניי ווייסע בארד און א לייכטער שמייכלעך האט תמיד געשוועבט אויף זיינע ליפען, צוגעבענדיג איהם גרויס חן. ווען ער האט זיך פרייטאג פארנאכט אָנגעטהאָן איז זיינע שבת'דיגע מלבושים, אן אויסגעוואר-שענער און אן אויסגעקאממער, האט ער אויף יעדערען, וואָס האט איהם אָנגעקוקט, געמאכט א טיפען רושם.

דעם פרייטאג, ערב שבת הגדול, האט ר' אליעזר ראובן, ווי תמיד, אוועק-געלייגט די ארבייט פאר פריה און איז אוועק אין מרחץ אריין, מיטגעהמענדיג מיט זיך זיין איידעם'ס א ברודערל, דעם ניין יעהריגען ישראל חיים'ן, וועל-כער איז אויך געקומען צום שמיד אויף פסח. א ליינגערע צייט איז אוועק און ר' אליעזר ראובן איז נאך ניט געווען צוריק. באלד איז אָבער אָנגע-קומען דאָס אינגעל ישראל חיים און האט דערצעהלט, אז בעת זיי זיינען גע-ווען אין מרחץ האט עפעס פאסירט: א נעשריי האט זיך צוטראָגען איבער'ן מרחץ, אז דער רב פון שטאָט, וואָס איז דאָרט אויך געווען, האט גע'חלש'ט. עס איז געוואָרען א בהלה. דער שמיד און דאָס אינגעל האָבען זיך שנעל אָנגע-געטהאָן און, צוזאמען מיט א גרויסען עולם, זיינען זיי געלאָפען אין בית המדרש זאָגען תהילים. ישראל חיים האט אויך דערצעהלט אז ר' אליעזר ראובן איז מיט נאָך אידען אוועק אויפ'ן בית הקברות, און איהם, דעם אינגעל, געהייסען צוריקגעהן אהיים.

מעהר האט מען פון אינגעל ניט געקענט ארויסקריגען און ברוד מיט איינעם פון דעם שמיד'ס איידעם זיינען אוועק איז שטעטל אריין אויסצוגע-פינען וואָס אזוינס עס האט דאָרט פאסירט. עס איז געווען א געשעהעניש וואָס האט אלעמען געהאט אויפגערודערט. ווארום דער רב פון דאבראמיסל איז געווען ניט אבי-ווער. יעדער האט געוואוסט זיין גרויסען יחוס און זיין מערקווירדיגע פאראנגענהייט.

דער רב פון דאבראמיסל איז געווען ר' זבולון מרדכי, וועלכער האט גע'ירש'ט דעם כסא הרבנות פון זיין שווער ר' נבריאלין. ער איז געווען שטארק באלייכט ביי דער קהלה און ווען דער אומגליק האט פאסירט יענעם פרייטאג, ערב שבת הגדול, און דער רב איז פלוצלונג פאראליזירט געוואָרען אין מרחץ, איז אין שטעטל געוואָרען א בהלה.

עס איז געווען נאָהענט צו ליכט-בענשען, און עס איז צוטראָגען געוואָרען די בשורה אז דער רב האט געעפענט די אויגען און אז ער דערקענט שוין די מענשען ארום איהם. אויך זיין לשון האט זיך צוריקגעקעהרט, כאָטש ער האט נאָך אלץ גערעדט מיט גרויס שוועריגקייט. ער איז אָבער נאָך אלץ געווען פא-ראליזירט אויפ'ן גאנצען גוף. דער רב האט גערופען צו זיך דעם דיין, ר' דוד משה'ן און זיין אייניקעל, ר' שלמה'ן, און האט געבעטען אז ר' שלמה זאל זאָגען די דרשה אין שוהל שבת הגדול און אז דער דיין זאל איהם העלפען

צוגרייטען די דרשה אין וועלכער מען האָט, ווי דער שטייגער אין געווען, גע-
דארפט צייגען אמת'ע לומדות.

דער פאראליזירטער רב האָט אויך אויסגעדרוקט דעם פארלאַנג, אז אַ
מנין אידען זאָלען געהן אין בית המדרש און בעטען מחילה ביי איינע פון
די ספרי תורה, און דאן איהר איינוויקלען אין א טלית און איהר בריינגען,
אין באגלייטונג פון דעם מנין אידען, צו איהם אין הויז כדי מען זאָל דאָרט
קענען דאוונען בצבור. זיין גאנצען לעבען, האָט דער רב דערקלעהרט, האָט ער
ניט פארפעהלט צו דאוונען בצבור. האָט ער אויך ניט געוואָלט פארפעהלען
אפילו ווען ער איז געלעגען אין בעט א פאראליזירטער.

דער דיין און זיין אייניקעל האָבען דערפילט דעם רבי'ס בקשה און זיי
האָבען אויסגעקליבען די ספר תורה וועלכע איז אין דאבראמיסל געווען בא-
קאנט אלס "דעם רייכען יתום'ס ספר תורה" אָדער "ר' אלימלך דעם חסיד'ס
ספר תורה". א מערקווירדיגע געשיכטע איז געווען פארבונדען מיט אַט דער
ספר תורה.

עס איז געווען אין יאָהר ת"ו. אין דאבראמיסל האָט זיך באזעצט א איד
מיט'ן נאָמען ר' ישעיה שלמה. ער איז געווען רייך און האָט געבראכט מיט
זיך א פרוי און קינד, א אינגעל פיער יאָהר אלט. ער האָט אויך געהאט מיט
זיך זיין קרוב ר' נפתלי, וועלכער האָט געדיענט ווי זיין ארויסהעלפער. מען
האָט גערעדט, אז דער דאָזיגער ר' ישעיה שלמה איז געווען פון די פארטריי-
בענע אידען פון שפאניען. אנדערע האָבען געזאָגט, אז ער איז געקומען פון
דייטשלאַנד און האָט געהערט צו די פארטריבענע אידען פון פראנקפורט.

פיער יאָהר שפעטער איז ר' ישעיה שלמה נפטר געוואָרען, און זיין קינד,
אלימלך, איז דערצויגען געוואָרען פון ר' נפתלי'ן. דאָס קינד האָט באלד פון
אנפאנג ארויסגעוויזען גרויסע כשרונות און האָט געהאט גרויס חשק צום
לערנען. אז ער איז געוואָרען בר מצוה האָט ער זיך פלוצים פארנומען אויף
א נייעם דרך: ער האָט אנטזאָגט צו ריידען דברי חול און האָט זיך בכלל גע-
האלטען אָפגעזונדערט פון מענשען. אלע רייד פון זיין קרוב און דערציהער,
ר' נפתלי'ן, ווי אויך די רייד פון זיינע מלמדים, האָבען ניט געהאַלפּען

ווען ער איז אונטערגעוואקסען האָט ער זיך משרד געווען מיט אן אַרימע
יתומה, וואָרים מיט קיין אנדערע האָט ער ניט געוואָלט חתונה האָבען. פינף
יאָהר איז ער געווען פארהייראט. זיין פרוי האָט איהם געבאָרען צוויי קינדער,
א אינגעל און א מיידעל. פלוצים האָט ער געלאָזט וויסען זיין ווייב אז ער וויל
אז זי זאָל פון איהם געהמען גט. ער האָט דערקלעהרט, אז ער וויל דורכאויס
זיין פרוי און ניט האָבען אויף זיך די התחייבות'ן וואָס די תורה לייגט ארויף
אויף פאמיליען-מענשען. ער האָט זיי פרוי אָפגעגעבען א גרויסען טייל פון זיין
פארמעגען און האָט זיך אויך מתחייב געווען אויסצוהאלטען די קינדער.

ר' נפתלי איז דאן אוועק פון דאבראמיסל און ר' אלימלך האָט ערשט
איצט אָנגעהויבען צייגען, אז ער וויל בכלל ניט הנאה האָבען פון זיין נעלט.
ער האָט זיין הויז אָפגעגעבען פאר אן הכנסת אורחים און אליין האָט ער זיך
אריינגעקליבען ביי דעם שוסטער ר' תנחום'ן, וועלכער האָט געוואוינט ביים
בית המדרש. ר' אלימלך האָט דעם גאנצען טאָג און דעם גרעסטען טייל

פון דער נאכט פארבראכט אין בית המדרש. יעדע נאכט, ווען אלע האָבען פארלאָזט דעם בית המדרש, פלעגט ער נעהמען א בעזים און אויסקעהרען די פארלאַגע. אזוי האָט ער זיך נוהג געווען נאכט אין און נאכט אויס. זיין איינציגע שפּייו איז געווען ברויט מיט וואַסער יעדען טאָג פון דער וואָך אַ חוץ שבת.

אין יאָהר ת"ם איז ר' גבריאל געוואָרען רב פון שטאָט. פון איהם האָט זיך ר' אלימלך דערוואַסט אַז אין פּאַלאַצע געפינט זיך א סופּר, א גרוי-סער ירא שמים און א מקובל. איז ר' אלימלך אוועק קיין פּאַלאַצע און איז געקומען צום סופּר, ר' שמעיה זרחי' א ברודער פון דעם מקובל ר' בצלאל אורי און דער זיידע פון דעם צדיק ר' ישראל, א תלמיד פון דעם מעזריטשער מגיד. ר' אלימלך איז באַשטאַנען אַז ר' שמעיה זרחי' זאָל פאַר איהם שריי-בען א ספר תורה. האָט עס ר' שמעיה זרחי' גענומען פיער יאָהר בין ער איז פארטיג געוואָרען מיט שרייבען די ספר תורה. ר' אלימלך איז די נאָנ-צע צייט פארבליבען ביי איהם. דאן האָט ר' פתחיה, דער בעל מניה, איבער-געקוקט די ספר תורה און איז פארטיג געוואָרען, האָט ר' אלימלך זיך מיט דער ספר תורה צוריקגעקעהרט קיין דאבראמיסל און האָט זי איבערגע-געבען צום רב, וועלכער האָט זי אריינגעגעבען אין בית המדרש.

ווען ר' אלימלך'ס קינדער זיינען אונטערגעוואַקסען האָט ער זיי משרד געווען מיט חשוב'ע משפחות און האָט זיי אָפּגעגעבען באדייטענדע סומען געלט פון זיין פארמעגען. ער אליין האָט זיך ווייטער געפיהרט אין דעם זעל-בען דרך, ניט ריידענדיג מיט קיין מענשען קיין דברי חול און ניט עסטנדיג אין דער וואָכען עפעס אנדערש ווי ברויט מיט וואַסער. אין תצ"ח איז ר' אלימלך נפטר געוואָרען אין עלטער פון ניין-און-זיבעציג יאָהר און זיין ספר תורה איז פארבליבען די ירושה פון שטאָט טראַגענדיג דעם נאָמען פון "דעם רייכען יתום'ס ספר תורה".

די דאָזיגע ספר תורה איז איצט געבראכט געוואָרען אינ'ם הויז פון דעם רב ר' זבולון מרדכי. ברוד האָט זיך ערשט דאמאלס, טאקע ביים שמיד אין הויז, דערוואַסט די מערקווירדיגע און טראַגישע געשיכטע פון דעם דאברא-מיסלער רב'ס משפחה.

ר' זבולון מרדכי האָט געשטאמט פון דעם רמ"א — ר' משה איסערליש. די משפחה, מיט דעם נאָמן ר' זכריה ירוחם בראש, וועלכער האָט אליין גע-לערנט ביים רמ"א, האָט זיך שפעטער, נאָך א סך גלגולים, באזעצט אין א דאָרף ביי נעמעראָוו וואו אלע האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט ערד-ארבייט און געלעבט אויף בשותפות'דיגע יסודות, האָבענדיג איין קאסע פאר אלעמען. זיי האָבען אלע געלעבט אין אמת'ער ברודערשאפט. מען האָט זיי דערפאר א נאָ-מען געגעבען "די טייבעלאך"

פאר דריי דורות האָבען "די טייבעלאך" געפיהרט זייער לעבען אויף אַט די דאָזיגע יסודות — א מערקווירדיגער ביישפיעל פון אירישען צוזאמענ-לעבען — ביז די משפחה, וואָס איז שוין דאמאלס געווען פארמעהרט און געצעהלט פון זיבעציג בין אכציג נפשות, האָט זיך באזעצט אין נעמעראָוו, דאָרט האָבען די "טייבעלאך" ווייטער אָנגעהאלטען זייער בשותפות'דיגע לע-בען. די עלטערע, וועלכע האָבען זיך שוין געהאט גענוג אָנגעארבייט, האָבען

זיך אָפּגעגעבען מיט תורה ועבודה, בעת די אינגערע האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט אַרבייט און אויף דעם אָפּן זיך אויסגעהאַלטען איינע די אַנדערע. אין יאָהר ת"ח זיינען פאַרגעקומען די גרויסע, שוידערליכע שחיטות יאָויף אירען, אָנגעפיהרט פון דעם בלוט־דורשטיגען צורר היהודים באַגאָזן כמעלניצקי. נעמעראווי איז דאָן געוואָרען איינע פון די מורא'דיגסטע שחיטה־שטעט. מאַסען אירען זיינען דאָרט פון די אוקראינישע מערדער אויסגעשאַכט־טען געוואָרען. די גאַנצע משפּחה פון "די טייבעלאָד" איז אויסגעקוילעט געוואָרען. בלוזי אַז איין־איינציגער פון דער משפּחה האָט זיך געראַטעוועט. דאָס איז געווען דער עלף יאָהריגען אינגעל זכריה ירוחם, אַז אייניקעל פון דעם זכריה ירוחם, וואָס האָט זיך צוערשט באַזעצט מיט זיין משפּחה ביי נעמעראווי.

ווי דורך אַ נס איז דער דאָזיגער זכריה ירוחם געראַטעוועט געוואָרען פון דער בלוט־באַד. ער איז אַנטלאָפּען פון נעמעראווי און איז נאָך וואַכען פון וואַנדערען און אויסבאהאַלטען זיך פון די מערדערישע באַנדעס, אָנגעקומען קיין בריסק, דאָס אינגעל איז געווען דערשלאָגען און דערשעפט. ער איז אליין געווען מיט וואַנדען אויפ'ן ליב. ער איז געווען פאַרהונגערט, מיט צעריסענע קליידער און שיד, אין טויט־שרעק פאַר יעדען שאָרד און יעדען קלאַנג. ער האָט קוים געקענט אַ וואָרט אויסריידען — אַ טראַגישער איבערכלייב פון אַ גאַנצער משפּחה וואָס איז אומגעקומען אויף קרוש השם.

אַלץ וואָס מען האָט געקענט פון איהם אַרויסקריגען איז געווען, אַז ער קומט פון נעמעראווי און אַז ער איז דער איינציגער וואָס האָט זיך געראַט־טעוועט פון דער שוידערליכער שחיטה. דאָס אינגעל איז אַריינגענומען געוואָרען אין איינע פון די בעל־הבית'ישע הייזער אין בריסק און האָט זיך, אין משך פון אַ פאַר וואַכען צייט, עטוואַס דערהאַלט. גוטע מענשען האָבען איהם אָנגעהויבען מקרב צו זיין און איהם צו באַרוהיגען, ביז ער איז געווען גענוג געשטאַרקט, אַז ער האָט אליין געקענט דאווענען פאַר'ן עמוד, אין אַ טלית אַבער אַהן תפילין. יעדען פריהמאַרגען נאָכ'ן דאווענען פלעגט זכריה ירוחם זאָגען פאַר אַ מנין קאָפיטלער תהילים און דאָן זאָגען קדיש. ער האָט אויך מיט אַ מנין געלערנט יעדען טאַג משניות. נאָך מנחה האָט ער געזאָגט פאַר'ן עולם מדרש. נאָך מעריב האָט ער געזאָגט אַ בלאַט גמרא. דאָס אינגעל האָט אויך זיך באַטייליגט אין פראווען חצות. אזוי האָט ער פיעל מאל דורכ'ן טאַג געזאָגט קדיש נאָך די קרבנות פון דער שחיטה אין נעמעראווי.

מ.

גוים פאַרהייליגען אירישען צדיק

ווי ער האָט טשפיע געווען אויף די גוים און זיי געפיהרט אויפ'ן דרך הישר. — אָפּלאַנגען פון דער שחיטה אין נעמיראווי. — אין אַמאָליגער ווילנע.

זכריה ירוחם, איז געווען באַשאַנקען מיט גרויסע כשרונות. אַנקומענ־דיג קיין בריסק אלס עלף יאָהריגער אינגעל, איז ער שוין געווען קלאַר אויף אויסווייניג עטליכע מסכתות. ער איז דערצו געווען אַ גרויסער חרף און איז געווען באַשאַנקען מיט אַז אויסערנעווייליכען זכרון. ער האָט גע־

דארט נאָר אריינקוקען אין א ספר איין מאל און ער האָט געקענט אלץ איבער זאגען אויף אויסווייניג. מען האָט איהם דערפאר גערופען דער נעמיראווער עילוי. דער ברוסקער רב, דער גאון ר' משה יעקב, האָט איהם גענומען צו זיך און האָט איהם געזעצט לערנען צוזאמען מיט זיין זוהן דער עילוי צבי הירש וועלכער איז געווען מיט צוויי יאָהר עלטער פון איהם.

דער נעמיראווער יתום איז געווען שעהן אין אויסזעהן, אבער צוליב די טראנישע איבערלעבונגען זיינע, האָט זיך א טיפער טרויער געלייגט אויף זיין פנים און האָט איהם געגעבען דעם אויסזעהן פון א זקן. אינטערעסאנט איז געווען די חלוקי דעות וואָס עס איז אנשטאנען צווישען די לומדים אין בריסק איבער זכריה ירוחם'ען. אזוי ווי אָט דער יתום האָט געדאווענט פאר'ן עמוד, איז אויפגעשוואומען די פראגע צי ער, וואָס איז נאָך ניט געווען בר מצוה, קען מוציא זיין דעם עולם. עס זיינען געווען אזעלכע וואָס האָבען געהאלטען אז ניט. די גאונים פון בריסק האָבען אָבער גע'פסקנט' אז איז זיין פאל האָט זכריה ירוחם געמעגט אָנטאָן טלית און תפילין און איבער זיי מאַכען די נויטיגע ברכות.

זעקס יאָהר צייט האָט זכריה ירוחם געלערנט מיט גרויס התמדה. צו זיין זיבעצעהנטען יאָהר האָט ער געקראַנען סמיכה פון די ברוסקער גאונים. דער ברוסקער רב ר' משה יעקב איז נפטר געוואָרען און זיין זוהן ר' צבי הירש איז געוואָרען זיין ממלא מקום. זכריה ירוחם איז דערוויל אוועק קיין הוראדנע וואו עס האָט זיך געפונען א גרויסע ישיבה מיט דעם גאון ר' רמאל דוד, אז אייניקעל פון דעם גאון ר' דוד זילצבורג — א תלמיד פון דעם גאון ר' יוסף כץ דער רב פון קראקא און א תלמיד פון דעם מהרש"ל'ס א תלמיד — אלס ראש.

צוויי יאָהר האָט ר' זכריה ירוחם געלערנט אין דער דאָזיגער ישיבה ביי ר' רמאל דוד'ן. דאָרט האָט זיך דער נעמיראווער עילוי באקאנט מיט דעם רב פון שטאָט, דער גאון ר' בנימין וואָלף און האָט זיך באפריינדעט מיט זיין זוהן יהודה. איז משך פון זיין אויפהאלט אין הוראדנא האָט ר' זכריה ירוחם באזוכט עטליכע מאל דעם גאון ר' נפתלי הירץ גינזבורג אין פינסק. דער ראש הישיבה האָט איהם באקרוינט מיט דעם טיטול "מורה מורינן" און האָט איהם געוואָלט חתונה מאכען מיט זיין אייניקעל, די טאכטער פון זיין בן יחיד, ר' אברהם שלמה, אָבער ר' זכריה ירוחם האָט באשלאָסען צו געהן אַפריכטען גלות.

זייענדיג אין דער ישיבה האָט ר' זכריה ירוחם געהערט ווענען דער גדלות פון דעם סלוצקער מגיד ר' בצלאל און אויך ווענען דעם גרויסען סלוצקער גאון ר' אהרן משה, וועלכער איז שוין דאמאלס געווען הונדערט און צעהן יאָהר אַלט און האָט פאר א משך פון אכציג יאָהר געלערנט אין התבודדות. ר' זכריה ירוחם האָט געוואָלט לערנען ביי אָט די צוויי גאונים. דער אלטער גאון האָט ר' זכריה נחום'ן שטארק מקרב געווען, דער הויפט ווען ער האָט געהערט, אז ער שטאמט פון דער בארימטער נעמיראווער פאָמיליע "די טייבעל'אך". ר' אהרן משה איז אויך געווען פארוואנדט צו דעם רב"א פון וועמען ר' זכריה ירוחם'ס פאמיליע האָט אָפגעשטאמט. פון סלוצק

האָט ר' זכריה ירוחם געוואנדערט איבער אנדערע שטעט און שטעטלאך, אומעטום וואו ער איז געקומען האָט ער שטענדיג געפונען אימיצען פון ווער מען עפעס צו לערנען. אין קרעמעניץ, וואו עס האָט זיך געפונען די ישיבה אהל יצחק אויפ'ן נאָמען פון איהר גרינדער ר' יצחק הכהן, א תלמיד פון מהרש"ל, האָט ער זיך צוגעהערט צו די שיעורים פון דעם גאון ר' יחזקאל מאיר. דאָרט האָט ער אויך געהאט געפונען א גרויסען אוצר פון ספרים אין דער ישיבה און האָט פארבראכט וואָכען ביי די דאָזיגע ספרים.

ר' זכריה ירוחם האָט זיך איצט געהאט פארנומען קיין נעמיראוו פון וואנען ער איז מיט צעהן יאָהר צוריק אנטלאָפֿען נאכדעם ווי זיין גאנצע משפחה איז אויסגעשאַכטען געוואָרען פון כמעטליצק'ס באנדעס. וואָס געהענדיג טער ער איז געקומען צו נעמיראוו אלץ מעהר האָט ער זיך דערוואוסט וועגען די מוראדיגע פאסירונגען אין יענער שחיטה־שטאָט פון וואנען ער האָט זיך געראטעוועט אַלס קינד. ווען ער איז אָנגעקומען אין נעמיראוו האָט ער די שטאָט נאָך אלץ געפונען אין חורבות. ער האָט איצט אויסגעפונען מעהר פרטים וועגען זיין משפחה וואָס איז אויסגעקוילעט געוואָרען.

פון נעמיראוו איז ער אוועק אין דעם דאָרף וואו עס האָט זיך געהאט געפונען די קאָלאָניע פון די „טייבעל'אָך". אין דאָרף האָט זיך געפונען נאָר איין אידישע פאמיליע — די פאמיליע פון ר' מענדעל דעם מילנער, א זון. ר' מענדעל איז געווען איינער פון דריי אידען וועמען די גוים האָבען געראטעוועט אין די טעג פון די שחיטות. די אנדערע צוויי אידען זיינען שוין לאנג געווען אוועק פון דאָרף.

ר' מענדעל דער מילנער האָט ר' זכריה נחום'ען געוויזען די הייזער וואו עס האָבען געוואוינט די קאָלאָניסטען, באזונדער דאָס הויז פון דעם "הייליגען זון", ווי די פויעררים פון דאָרף האָבען גערופֿען דעם גרינדער פון דער קאָלאָניע, ר' זכריה ירוחם, נאָך וועמען דער נעמיראווער עילוי איז געווען א גאָמען. די הייזער זיינען שוין געווען אַלט און זיינען געווען אונטערגעשפארט מיט קלעצער כדי זיי זאָלען ניט איינפאלען. אין די אַלע הייזער האָבען איצט געוואוינט אנדערע מענשען. בלויז דאָס הויז איז וועלכער דער "הייליגער זון" האָט געוואוינט, איז געשטאנען ליידיג. דאָס הויז איז געווען אויסגעקלעפט מיט ליים און אויסגעקאלכט פון דרויסען. ארום הויז איז געווען א גרויסער גארטען.

די גוים פון דאָרף האָבען נאָך אלץ גערעדט מיט גרויס יראת הכבוד פון דעם "הייליגען זון". זיי האָבען געזאָגט, אז זינט דער זון איז געווען אין דאָרף האָט דאָרט קיין פרוי און להבדיל קיין בהמה ניט מפיל געווען. ווען דער זון איז געווען אין דאָרף און אימיצער פלעגט קראַנק ווערען און דאָס גלייכען אויב אימיצענס א בהמה איז קראַנק געוואָרען, פלעגט מען קומען צום זון. ער האָט דעם קראַנקען מענש אָדער דער קראַנקער בהמה געגעבען וואסער צום טרינקען אָדער א שטיקעל ברויט צו עסען און האָט אָנגעזאָגט זיך צו פארלאָזען אויפ'ן רבונן של עולם און צו זיין עהרליך און סיי מענש און סיי בהמה זיינען דאן צוריק געוונט געוואָרען.

אין משך פון די פיער יאָהר וואָס ער איז דאָרט געווען איז אין דאָרף

קיין גנבה ניט פארגעקומען. פון אַנפאנג איז אָבער ניט געווען אזוי. די גוים האָבען זיך ניט געקענט צוריקהאלטען פון גנבה. האָט פאסירט אז מען האָט ביי א אידען פון שטאַל אַרויסגע'גנב'עט א שעפּס און א קאַלב און פון א גוי'שען שטאַל זיינען גע'גנב'עט געוואָרען א קוה און א פערד. אין דאָרף האָט בען זיך געפונען צוויי ברידער אויף וועמען עס איז געפאלען דער חשד, אז זיי זיינען באַגאַנגען די גנבה. זיי האָבען געהאַט צוויי אנדערע ברידער וועלכע האָבען געוואוינט אין א צווייטען דאָרף. זיינען די ברידער גענומען געוואָרען צו אַן אויספאַרשונג, אָבער זיי האָבען געליקענט שטיין און ביין. קיין באווייז געגען זיי איז ניט געווען. האָט מען זיי אָפּגעלאָזט.

עס איז ניט אוועק קיין חודש און איינער פון די ברידער איז פלוצים געשטאַרבען. א צווייטער חודש איז אוועק און איינער פון די ברידער פון דעם צווייטען דאָרף איז געגאַנגען אין וואַלד האקען האַלץ און א בוים איז אויף איהם געפאלען און צובראַכען זיין נאָסען. א דריטער ברודער איז אין משך פון ווינטער געגאַנגען איבער א פארפראַרענעם טייל. האָט זיך דאָס אייז איינגעבראַכען אונטער זיינע פיס און ער איז דערטרונקען געוואָרען.

די גוים האָבען עס אָנגענומען פאַר אַ באווייז אז די דריי זיינען געווען שולדיג אין די גנבות און זיינען דערפאַר באַשטראַפט געוואָרען. זיי האָבען ניט געפאַלגט וואָס דער "הייליגער זקן" האָט זיי אָנגעזאַגט און זיי האָבען דערפאַר פאַרלאָרען זייערע לעבענס אין משך פון יאָהר. דער פערטער ברודער, ווידער, האָט דאָן געשוואָרען, אז ער האָט ניט געהאַט צו טאָהן מיט די גנבות. ער האָט אָבער פון די גנבות געוואוסט. איז ער קראַנק געוואָרען. איז ער דאָן געקומען צום "הייליגער זקן" איהם בעטען, אז ער זאָל אויסוויסקען אז ער זאָל בלייבען לעבען.

האָט איהם דער זקן פאַרזיכערט, אז אויב עס איז טאַקע אמת וואָס ער האָט געזאַגט, אז ער האָט קיין חלָק ניט געהאַט אין די גנבות, וועט ער ניט שטאַרבען אין משך פון יאָהר ווי זיינע ברידער. אָבער דערפאַר וואָס ער האָט ניט אויסגעזאַגט אויף זיינע ברידער, וויסענדיג אז זיי זיינען באַגאַנגען די גנבה, וועט ער מוזען בלייבען א חוֹלָה זיין גאַנצען לעבען. דער זקן האָט איהם גע'עצה'ט, אז ער זאָל זיך אויסלייזען דורך דעם וואָס ער זאָל באַצאהלען פאַר די גנבות וואָס זיינע ברידער זיינען באַגאַנגען. דער גוי האָט עס ניט געוואַלט טאָהן און ער איז צוויי יאָהר צייט געווען קראַנק.

אויפ'ן דריטען יאָהר האָט ער אויסגעפאַלגט די עצה פון דעם זקן און ער איז געזונט געוואָרען. פון דאמאלס אַז איז דעם אלטען ר' זכריה ירוחם'ס נאָמען געוואָרען מפורסם צווישען די גוים און ער האָט באקומען דעם נאָמען "דער הייליגער זקן".

ווען ר' זכריה ירוחם און זיין משפחה האָט זיך איבערגעקליבען קיין נעמיאָוו האָבען די גוים און להבדיל די אידען פון דאָרף אָפּגעקויפט זיין הויז און דעם גאַרטען ארום הויז. דאָס הויז איז געבליבען ליידיג. ווען איז דאָרף איז פאַרגעקומען א חתונה האָט מען דאָס פאַרעל אריינגענומען אין הויז וואָס מען האָט געהאַלטען פאַר א סגולה. דעם גאַרטען האָבען די דאָרפס-

לייט באארבייט לויט א גורל און דאָס וואָס מען האָט פון גאַרטען אַרונטער-
גענומען האָט מען פאַרטיילט צווישען די אַרימע, אידען ווי ניטאידען.
אז די תושבים פון דאָרף האָבען זיך דערוואוסט, אז דער יונגער ר' זכריה
ירוחם איז אן אייניקעל פון דעם "הייליגען זקן", האָבען זיי איהם אָפגעגעבען
גרויס כבוד און אָנגעבאַטען אַ הויז און אַ גאַרטען אויב ער וועט זיך דאַרט
באַזעצען. ר' זכריה ירוחם האָט אָבער ניט געדאַכט פון דעם. ער האָט זיך
ווייטער געלאָזט אין וועג אריין.

ער האָט זיך אָפגעשטעלט אין לודמיר, וואו ער האָט פאַרבראַכט אין
תורה שמועסען מיט דעם דאָרטיגען רב, דער באוואוסטער גאון, ר' שלמה
נפתלי, און זיין זוהן דער עילוי, ר' נחמן. פון דאַרט איז ער אוועק קיין לוצק.
אין לוצק האָט זיך צו יענער צייט געפונען דער גאון ר' פסח כ"ץ, וועל-
כער האָט גע'ש'מ'ט פאַר א בעל מופת. זיין זוהן, ר' משה חזן, איז געווען דער
מרא דאתרא. זייענדיג אין לוצק האָט ר' זכריה ירוחם זיך באקענט מיט אַ
וואַנדערער אין וועמען ער האָט דערקענט אַ פאַרבאַרגענעם צדיק און גאון. ר'
זכריה ירוחם האָט איהם ניט אָפגעלאָזט. כאַטש יענער האָט זיך דורכאויס
אנטזאגט איהם צו גאַנגען ווער ער איז.

צוויי חדשים האָט דער יונגער ר' זכריה ירוחם באַגלייט דעם נסתר און
האָט אפילו ניט געוואוסט זיין נאָמען און אויך ניט די שמאָט פון וואַנען ער
שטאַמט. עס איז געווען אויפ'ן דריטען חודש פון זייערע וואַנדערונגען — עס
איז געווען עטליכע טעג אין ניסן — דער נסתר האָט געהאַט יאַהרצייט. ער
האָט געדאַרפט עולה לתורה זיין און האָט דעם שמש, וואָס האָט איהם אויפגע-
רופען, אָנגעגעבען זיין נאָמען. האָט ר' זכריה ירוחם זיך דאַמאַלס צום ערשטען
מאַל, דערוואוסט און ער הייסט ר' נחום טוביה ברב שלמה. מעהר האָט ער ניט
געקענט דערנעהן.

ביידע האָבען זיך פאַרנומען אין דער ריכטונג פון ווילנע. די גאַנצע גע-
גענט ארום ווילנע איז דאַמאַלס געווען חרוב. עס איז געווען אַקאַרשט נאָך דער
מלחמה צווישען די רוסען און פּאָליאַקען. די געגענט איז איינגענומען געוואָ-
רען פון די רוסען מיט דער הילף פון די קאַזאַקען וועלכע האָבען עס אָנגע-
מאַכט דעם חורבן אין די שטעט און שטעטלאַך. אַלעקסיי איז דאַמאַלס גע-
ווען צאָר און ער האָט גראַד געצייגט אַ געוויסע מאָס פּריינטליכקייט צו די
אידען. טאַקע דערפאַר וואָס דורך זייער פלייס און אונטערנעמונגס-נייסט זיי
נען אין משך פון צוויי יאַהר צייט צוריק אויפגעלעבט און צוריקגעבויט גע-
וואָרען די פאַרוויסעטע שטעט און שטעטלאַך, באַזונדער ווילנע, וועלכע האָט
נאָר שטאַרק געליטען פון דער מלחמה. דער צאָר האָט די אידען אפילו געהאַט
גענעבען ספּעציעלע הנחות.

אַבער בעת ווילנע און די אַנדערע שטעט און שטעטלאַך ארום האָבען גע-
האַלטען אין אויפלעבען, זיינען די דערפער געווען וויסט, באַזונדער די פּריצי-
שע ניטער. די פּריצים זיינען זיך געווען צולאַפען און די פּויערים זיינען אויס-
געשלאַכטעט געוואָרען אין קריג אַדער זיינען גענומען געוואָרען אין געפאַנ-
גענשאַפט.

זעהענדיג פאַר זיך אַ סכנה, האָבען אידען, פון דער רעגירונג, אָפגעדונ-
גען שטיקער ערד און האָבען זיי אָנגעהויבען באַארבייטען. די רעגירונג האָט

די אידען באזארגט מיט זריעה און דערפאר פון זיי גענומען א באשטימטען פראצענט פון דעם וואס זיי האבען ארונטערגענומען פון די פעלדער.

ארום ווילנע זיינען אויך געווען א סך סעדרער, וואס די פוילישע פריצים האבען געהאט געפלאנצט מיט דער הילף פון שמודירטע אנראגאמען און באר טאניקער. די אידען האבען די דאזיגע סעדרער אפגעדונגען פון דער רעגירונג און זיך מיט איהר געטיילט די פרוכט.

אויף דעם אופן האָט די געגענט אָנגעהויבען אטעמען מיט א ניי לעבען. אידען האָבען געדונגען די פרויען און קינדער פון די פויערים וואס זיינען געפאלען אין קריג צו העלפען באארבייטען די פעלדער און ארונטערגעהמען די פרוכט אין די סעדרער. אויף עהנליכע באדינגונגען האָבען אידען אויך גע-דונגען פון דער רוסישער ממשלה בריווען און מיהלען און עהנליכע אייני-ריכטונגען וואָס האָבען געהאט געהערט צו די פריצים.

האָבען אָבער די רבנים פון ווילנע מיט אמאל איינגעזעהן, אז דורך דעם קען ארויסקומען א גרויסע רעה אידען. די פריצים וועלען זאגען, אז די אידען האָבען "פארכאפט" זייער אייגענטום, און אז זיי האָבען זיך געשטעלט אין דינסט פון די רוסען וואָס האָבען באזיגט די פאליאקען. האָבען די רבנים איינגערופען אן אסיפה און אָנגענומען א החלטה, אז די אידען וואָס דינגען אָפּ ערד, סעדרער, בריווען און מיהלען, זאלען אויך פאר די פריזישע אייגענ-טימער אָפגעבען א באשטימטען פראצענט. היות ווי די פריזישע אייגענטימער זיינען ניט געווען אויפ'ן אָרט אָפצונעהמען זייער חלק, האָבען די אידען גע-זאָלט די תבואה און די פירות, וואָס עס האָט זיי געקומט, פארקויפען לויט א באשטימטען מקח און דאָס געלט אוועקלייגען פאר די פריצים. דאָס אלץ האָט געזאָלט געהאָזן ווערען פאר ערות כדי עס זאָל שפעטער ניט קענען געוואַנט ווערען, אז די פריצים זיינען באשווינדעלט געוואָרען.

דאָס איז געווען א וויכטיגער שריט צו שווינען דעם אירזישען נאָמען און צו פארמיידען מעגליכע בלבולים אויף אידען מצד די באזיגטע פאליאקען. פון דעסטוועגען האָט עס אָבער ניט פארהיט די אידען פון קיין העצעס און בלבולים מצד געוויסע פוילישע עלעמענטען. יענע האָבען פשוט מקנא גע-ווען די אידען פאר דעם וואָס זיי האָבען געהאט הצלחה און זיי האָבען אָנגע-הויבען אָפּטראָגען מסירות צו דער רעגירונג און אפילו געשיקט א דעפוטאציע צום צאר אין מאַסקווע, פאָדערענדיג, אז ער זאָל די אידען ארויסטרייבען פון ווילנע און אומגעגענט. זיי האָבען אויך געלאָזט וויסען די פריצים, וואָס האָ-בען נאָך אלץ ניט געוואַנט צוריקקעהרען אהיים, אז די אידען האָבען "צוגע-נומען" זייערע גיטער.

צום גליק האָט דער צאר זיך ניט געלאָזט אויפרייצען געגען די אידען. אנשטאט דעם האָט ער אויפגעפאָדערט דעם גובערנאטאר פון ווילנע, אז ער זאָל לויבען די אידען פאר זייער פעהיגקייט, און אז ער זאָל אויך געבען ספע-ציעלע אנערקענונג צו יענע אידען וואָס האָבען עס פארדינט. היות ווי די פא-ליאקען האָבען געהאט דערקלערט, אז אויב דער צאר וועט ניט געהמען קיין שריט געגען די אידען, וועלען זיי פון זיי נעמען נקמה, האָט דער צאר באפוילען, אז עס זאָל גענומען ווערען די געהעריגע שריט די אידען צו באשיצען. אויך די פריצים אין גלות האָבען זיך ניט געלאָזט אויפהעצען געגען די

אידען. זיי האבען, פארקערט, געלאזט וויסען, אז די אידען האבען באוויזען זייער עהרליכקייט מיט דעם וואָס זיי צאהלען זיי פרייוויליג פראצענטען פון זייערע גיטער. אייניגע פון זיי האבען געשיקט לויב-בריעה צו די אידען פאר דעם וואָס זיי האבען געטהאָן בין דאָן און זיי געבעטען אָנגעהן מיט זייער אר-בייט להבא.

ווען ר' זכריה ירוחם און דער נסתר ר' נחום טוביה זיינען אָנגעקומען אין ווילנע אין דער מאטעריעלער מצב פון די אידען דארט געווען א גאנץ נוטער. דערפאר אין אָבער זייער גייסטיגער מצב ניט געווען קיין נוטער, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס אייניגע פון די באוואוסטע תלמידי חכמים, וואָס זיינען געווען אנטלאָפּען פון ווילנע, ווען די קאזאקען זיינען דאָרט אריין, האָ-בען זיך שוין געהאט צוריקגעקעהרט. די שחיטה וואָס די קאזאקען האבען געהאט דורכגעפיהרט אין יאָהר תט"ו, אויס'הרג'ענענדיג פינף און צוואנציג טויזענד נפשות אין ווילנע און אומגעגענט, אין נאָך ניט געווען פארגעסען.

די פיער באריהטע ווילנער גאונים פון יענער צייט, ר' משה רבקה, דער "באר הגולה"; ר' אפרים, דער "שער אפרים"; ר' שבתי כהן, דער ש"ד; ר' אהרן שמואל קוירענאווער און אנדערע, האבען אין משך פון דער צייט געהאט געפונען א מקום מנוחה אין אנדערע קהלות. די ווילנער קהלה האט זיך געהאלטען אין משתדל זיין און זיי זאָלען צוריקקומען.

פאר ר' זכריה ירוחם'ן און דעם נסתר, ר' נחום טוביה'ן, זיינען די אלע זאכען געווען ניי און זיי האבען א סך געהערט און געלערנט אין זייער אויפ-האלט אין ווילנע. זיי האבען אין ווילנע פארבראכט פיער חדשים צייט, פאר-שלינגענדיג די חדשי תורה פון די לומדים וואָס זיינען געווען אין שטאָט און, דורך אנדערע, פון די וואָס זיינען אין שטאָט ניט געווען. אזוי, צום ביישפּיעל, האבען די צוויי וואנדערער מיט גרויס אינטערעס פארשלאנגען די הגהות פון ר' משה רבקה אויף מסכת "ובחים" און מסכת "מנחות". די דאָזיגע הגהות האבען פשוט געעפענט זייערע אויגען.

וועגען ש"ד האבען זיי אין ווילנע געהערט צוויי מעשה'לעך וואָס האבען אויף זיי געמאכט א גרניסען רושם. איינע איז, אז דער ש"ד פלעגט זיך אזוי פארטיפען אין לערנען, אז ער פלעגט פשוט ניט וויסען און ניט פיהלען וואָס ארום איהם טהוט זיך. איינמאָל איז ער ארויף אויפ'ן דאָד לערנען, ווייל ער האָט געוואָלט האָבען התבודדות. האָט ער אָנגעהויבען שפאצירען אין צוריק און פארגעסענדיג אז ער איז אויף א דאָד, האָט ער שפאצירט פון איין דאָד אויפ'ן צווייטען, אריבערשפרייזענדיג דעם חלל וואָס האָט די הייער פאר-נאנדערנעמילט, ווי עס וואָלט גאָרניט געווען.

מענשען האבען זיך געהאט פארקליבען אונטען אין גאס און זיך צונע-קוקט צו דעם וואונדער, שרעקענדיג זיך, טאמער וועט חלילה עפעס געשעהן מיט'ן נאון, אָבער דער ש"ד האָט אפילו ניט געוואוסט פון דעם.

די צווייטע מעשה'לע איז, אז איינמאָל אין דעם ש"ד'ס זעהן, ר' משה, קראנט געוואָרען און דער פאטער האָט זיך איבער דעם שטארק מצער געווען. ער האָט געהאלטען אין מתפלל זיין פאר זיין זעהן'ס רפואה שלימה. ר' משה איז אָבער געוואָרען ערגער פון טאָג און האָט שוין געהאלטען ביי יציאת נשמת.

אז דער ש"ך האָט עס דערזעהן האָט ער אָנגעהויבען בעמען תחנונים, דער קלערענדיג אז ער גיט אוועק פאר זיין זוה'ס געזונט די חדושי תורה זיינע פון יענעם טאָג. פון יענעם מאָמענט האָט ר' משה זיך אָנגעהויבען בעסערען.

ב.א.

שתדלנים און בעלי צדקה

טיפען פון דער אמאָליגער ווילנע. — אידישקייט אין שטאָט און אידישקייט אין דאָרף. — דער אידישער גוף און די אידישע נשמת. — דער ירויכער קבצן.

ר' זכריה ירוחם און נחום טוביה האָבען אין ווילנע א סך געלערנט. זיי האָבען דאָרט אין די בתי מדרשים געפונען נאנצע אוצרות פון ספרים, און געדרוקטע כתבי יד, וואָס זיי האָבען נאָך פריהער קיין מאָל גיט געהאט געזעהן. זיי האָבען זיך דאָרט אויך באקאנט מיט מערקווירדיגע אידישע פערזענליכקייטען וועלכע האָבען גע'ש'ט אין ווילנע, די ירושלים דליטע.

ווען זיי זיינען געווען אין ווילנע איז דאָרט נפטר געוואָרען דער גביר און בעל צדקה ר' שלום שכנא שרה'קעס, דער ברודער פון ר' רפאל שלמה'ן, וועלכער איז געווען באקאנט אין ווילנע אונטער'ן נאָמען "דער רויכער קבצן". זיי זיינען געווען די זיהן פון ר' אברהם'ן וועמען מען האָט גערופען "דער ליעבער אברהם", א זוהן פון ר' שמעון דאקטעראוויטש פון סראקע וועלכער איז געווען צווישען די וואָס האָבען געבויט די באריהמטע ווילנער שטאָט-שוהל אין יאהר שכ"ג. ער האָט געהאט א שותף ר' ישראל.

ר' אברהם איז ביי ר' שמעון'ען געווען א בן יחיד. ער איז, נאטיירליך, אָפגעהיט געוואָרען ווי דאָס שוואַרצאָפּעל פון אויג. כאָטש מען האָט געהאלט טען פאר איהם די בעסטע מלמדים, האָט ער אָבער קיין גרויסע פּעולה אין לערנען גיט געהאט. עס האָבען איהם פשוט געפּעהלט די נויטיגע כשרונות. ער איז אָבער געווען זעהר א נוטהארציגער. ער פלעגט אָפט באזוכען די אָרימע זאוואולקעס און געסלאָד פון ווילנע און דאָרט פארטיילען נדבות מיט א בריווער האנט. אז אברהם איז געוואָרען פּופּצעהן יאהר אלט, האָט זיין פאטער איהם געמאכט פאר דעם ממונה אויף זיין צדקה-געלט און איבערגעלאָזט צו איהם אז ער זאל פארטיילען דאָס געלט.

ווען אברהם איז געוואָרען אכצען יאהר אלט האָט איהם זיין פאטער פאר'שדכ'ט מיט דער טאָכטער פּונ'ם גאון ר' ישראל, א זוהן פון דעם גאון ר' שלום שכנא פון לובלין, וועלכער איז געווען דער תלמיד פון דעם באר-וואוסטען ר' יעקב פּאָלאַק פון פראַג. שרה האָט געהייסען דאָס ווייבעל. זי איז געווען זעהר א גאטספּאַרכטיגע און א נוטהארציגע פּונקט ווי אברהם אליין. זי האָט זיך כסדר אָפּגעגעבען מיט צדקה-ארייט און איהר נאָמען האָט געקלונגען איבער גאנץ ווילנע און געגרייכט אויך אנדערע שטעט. ווען עפניג זיגמונד אונגוט האָט געמאכט ווילנע פאר זיין רעזידענץ האָט ער ארויסגעגעבען א באפעהל צו פארשעהנערען די שטאָט מיט פרעכט טיגע בנינים, האָבען די צוויי שותפים, ר' שמעון און ר' ישראל זיך אריינגעקליבען אין ווילנע און האָבען, אין הוספה צו זייערע אנדערע עסקים, זיך

גענומען דארט בויען הייזער און קראָמען און זיי אויספארדינגען. זיי האָבן בען גענומען פון דער רעגירונג דעם פאדריאד צו בויען הייזער און פאלאץ צען פאר די מיניסטערן און אנדערע הויכע מלוכה מענשען. זיי האבען ארונטערגעבראכט פון אויסלאנד ארכיטעקטען און בויער און געמאכט דערביי א גרויסען פארמעגען. עס איז געווען דאמאלס ווען זיי האבען אויפגעבויט די ווילנער שוהל. אין עטליכע יאהר ארום האבען זיך די שותפים צעטיילט לויט די תנאים פון א בית דין פון דריי.

ר' שמעון איז געווען איבער זעכציג יאהר אלט ווען ער האט זיינע געשעפטען איבערגעגעבען צו זיין זוהן און צוויי אידימס. אליין האט ער זיך אָפגעגעבען מיט תורה און עבודה. דערפאר וואָס ער האט געהאט א צוטריט צו די העכסטע מלוכה פיהרער און אפילו צום מלך אליין, האט די קהלה אויף איהם ארויפגעלייגט דעם נאנצען עול פון שתדלנות. ער איז אויסגעקליבען געוואָרען אלס דער נשיא פון די אויסערוויילטע פון דעם "ועד ארבע ארצות", די קערפערשאפט וואָס האָט דאמאלס פארטראָטען אלע אידישע ענינים. ר' שמעון האט גראד געהאט הצלחה אין זיין כלל ארבייט. ער האט אירען געטהאָן גרויסע טובות. צוליבען זיין כלל־ארבייט האָט ר' שמעון שפעטער זיך צוריק איבערגעקליבען קיין קראקע ווען די מלוכה איז דארט אריבער.

ר' אברהם, זיין זוהן, האט דערווייל געפיהרט גרויסע געשעפטען. אבער ווי פארנומען ער איז געווען, האט ער דאָד געהאט צייט זיך אָפצוגעבען מיט צדקה־ארבייט וואָס איז געווען דער עיקר פון זיין לעבען. ניט נאר האט ער פארטיילט צדקה, נאר האט אויך דערהויבען דעם גייסט פון די אַרימע און זיי דערמוטיגט. מען האָט אויף איהם געזאָגט אין ווילנע, אז ר' אברהם טיילט ניט נאָר אויס געלט נאָר אויך ליעבע צו די אַרימע און געפאלענע. טאקע דערפאר האט מען איהם גערופען "דער ליעבער אברהם". און ווי גוט און ליעב ר' אברהם איז געווען, איז זיין ווייב שרה געווען צעהן מאָל בעסער און ליעבער. זי האט אריינגעטהאָן איהר גאנצע נשמה אין איהר צדקה־ארבייט און האט דערביי ארויסגעוויזען אזא שפלות פון איהר זייט, וואָס האט אלעמען איבערראשט. זי איז צו די אַרימע און דערשלאָגענע געווען ווי א מוטער און א שוועסטער. שרה פלעגט פארבריינגען שעה'ן אין די הייזער פון די אַרימע־לייט. די קראנקע און דערשלאָגענע און האָט אָפט מיט איהרע אייגענע הענט געטאָן ארבייט פאר די קראנקע און באזונדער פאר אַרימע קימפעטאָרינס.

ר' אברהם און שרה האבען געהאט צוויי זיהן: שלום שכנא, דער בכור און רפאל שלמה. ווען שלום שכנא איז געוואָרען פערצעהן יאהר אלט, האט איהם זיין מוטער גענומען מיט זיך צו די אַרימע און קראנקע כדי ער זאל וויסען ווי ביטער עס איז דאָס לעבען פון אידישען המון. גאנץ אָפט, אז זיי האבען זיך געפונען אין אן אַרים הויז, האט זי איהר זוהן געהייסען זיך בייטען קליידער מיט איינעם פון די קינדער. זי פלעגט איהם דערביי זאָגן, אז כאטש דאָס אינגעל איז אַרים, איז ער אָבער א גרעסערער לַמדן פון איהם, און פלעגט דערביי שלום שכנא'ן איבערזאָגען וואָס די הו"ל האָבען געזאָגט: הזהרו בכני עניים שמהם תצא תורה. דאָס צווייטע קינד, רפאל שלמה, האט שרה אויך דערצויגען אין זעלביגען גייסט.

זייער הויז איז געווען אין ווילנע א בית ועד לחכמים און אויך א שוץ־

פלאץ פאר ארימע לייט. שרה האט געהאט אויפגעבויט א באזונדער הויז פאר א הכנסת אורחים. תלמידי חכמים האבען שטענדיג געפונען א פלאץ אין זייען הויז. ניט קוקענדיג אויף זייערע גרויסע עשירות האבען זיי זיך געקליידט באשיידען און קיין מאָל ניט געצייגט, אז זיי האלטען זיך העכער פון וועמען ניט אין.

דורך זיין פאטער, איז אויך ר' אברהם געוואָרען באקאנט מיט די מלוכה פיהרער און מיט די אדעליגע, וועלכע פלעגען קומען צו איהם מיט אלערליי מסחר ענינים. ר' אברהם איז דערפאר אויך געווען ביכולת צו טהאָן טובות אידען. דורך איהם האָבען א סך אידען געקראָגען א צוטריט צו די פריזישע הויפּען און האָבען געטהאָן מיט זיי מסחר, אָדער זיך געדונגען קרעטשמעס. מיהלען און אויך טייכען און אַזאַרעס צו פאנגען פיש, און אפילו גענומען פאַסעסיעס אָדער גלאַט שטיקער ערד, גערטנער און סעדר אויף ארענדע דורך ר' אברהם'ס פארמיטלונג האָבען הונדערטער און טויזענדער אידען זיך איבערגעקליבען פון די גרויסע שטעט, וואו עס איז געווען ענג און וואו עס איז געווען שווער צו געפינען פרנסה, אין די דערפער און ישובים, וואו זיי האָבען זיך לייכטער איינגעאַרדענט.

טאקע צוליב דעם איז דאמאלס ארויסגעוואקסען אן אנדער אידישער פראַבלעם — ווי צו באַזאָרגען די אידען אין די דערפער און די ישובים מיט א געהעריגער גייסטיגער סביבה; ווי צו באַזאָרגען זייערע קינדער מיט מלמדים און ווי אכטונג צו געבען, אז די דאַרפישע אידען זאָלען ניט אָפּגעפרעמדט ווערען פון כלל, אז זיי זאָלען האָבען געלעגענהייטען צו דאוונען בצבור און בכלל צו זיין א באשטאַנד־טייל פון אידישען כלל.

אַט די וויכטיגע פראגע איז אויפגענומען געוואָרען אויף אן אסיפה פון דעם ועד ארבע ארצות, וואָס איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען אין קראקע. עס איז אויף דער דאָזיגער אסיפה באשלאָסען געוואָרען, אז מען זאָל אין יעדער שטאַט באשטימען א ועד פון מפקחים (אויפזעהער), וואָס זאָל אכטונג געבען אויף אַט די אידישע ישובניקעס, אז זיי זאָלען ניט אָפּגעפרעמדט ווערען פון כלל. ר' שמעון האָט געגעבען א גרויסע סומע געלט פאר אַט דעם צוועק וואָס ער האָט געהאַלטען פאר גאר א וויכטיגען.

ר' אברהם, האָט דערווייל געהאַלפּען אידען אויף זיין אייגענעם שטייגער. יעדעס מאָל וואָס א פריץ האָט זיך געווענדעט צו איהם פאר אן הלואה, האָט ער געשטעלט א תנאי, אז ער זאָל אָנשטעלען א אידען פאר אן אויפזעהער פון זיין הויף. דער דאָזיגער אידישער אויפזעהער האָט זיך שטענדיג אויסגעציר־כענט און האָט פארוואלטעט דעם הויף אזוי, אז דער פריץ האָט געהאט גרוי־סע ריוחים. דער פריץ איז דאן געווען דאנקבאר פאר דעם וואָס ר' אברהם האָט איהם רעקאמענדירט א אידען. אויף דעם אופן זיינען אידען באַזאָרגט געוואָרען מיט פרנסה און די פריצים האָבען געקראָגען א בעסערע מיינונג פון אידען.

דורך דעם האָבען מעהר אידען געקראָגען א געלעגענהייט זיך צו באַזע־צען אין די דערפער און פון איינצלענע אידען איז די דערפער זיינען אויס־געוואקסען גאנצע קהלות. אזוי אז ניט גאר איז פאַרבעסערט געוואָרען דער גשמינות־דיגער מצב פון די אידען גאר אויך דער רוחניות־דיגער.

ווען ר' אברהם'ס זיהן זיינען געווען נאך גאָר קליינע סינדער, האָט ער זיי אָפּגעגעבען א סומע געלט צו מאַכען א גמילות חסד און פארלייַהען קליינע סומען צו אַרימע אידישע הענדלער אין מאַרק. ר' אברהם האָט אין גאַנצען איבערגעלאָזט צו זיינע זיהן, אז זיי זאָלען אָנפיהרען מיט דער ארבייט פון דעם דאָזיגען גמילות חסד. ער האָט אויף דעם אופן זיי געוואַלט מחנך זיין אין צדקה ענינים און זיי בריינגען פנים אל פנים מיט דער ווירקליכקייט פון אידישען לעבען.

דער גרויסער שתדלן און בעל צדקה ר' שמעון איז נפטר געוואָרען אין עלטער פון פינף-און-אַכציג יאָהר. אין זיין צוואה האָט ער א פערטעל פון זיין פאַרמעגען אָפּגעזאָגט אויף צדקה, איבערלאָזענדיג צום ועד ארבע ארצות, מיט דער הסכמה פון זיין זוהן ר' אברהם, דאָס צו פארטיילען. די איבריגע דריי חלקים האָט ער איבערגעלאָזט פאַר זיין זוהן און זיינע טעכטער. זיין זוהן, וועלכער איז געווען דער בכור, האָט געדאַרפט קריגען צוויי חלקים. ר' אברהם'ס פרוי — די צדקנית שרה, האָט אָבער פאַרלאַנגט פון איהר מאן אז דעם חלק וואָס ער האָט געקראָגען אלס בכור זאָל ער צוטיילען אויף צדקה. דערהויפּט פאַר תורה: צו בויען בתי מדרשים, שרייבען ספרי תורה, אייני-קויפען ספרים פאַר די בתי מדרשים און העלפען ישיבות און תלמוד תורה'ס. ווען ר' אברהם'ס צוויי זיהן שלום שכנא און רפאל שלמה, זיינען אונטערגעוואקסען, האָט ער זיי משהר געווען מיט יחוס'דיגע משפחות און זיי, פונקט ווי זייער טאַטע-מאַמע, האָבען זיי זיך, אויך נאך דער חתונה, אָפּגעגעבן בען מיט צדקה און הרבצת התורה. זייערע הייזער זיינען געווען בתי ועד לחכמים. אלע נויטבאָדערפטיגע האָבען דאַרט תמיד געקראָגען הילף.

ביסלעכווייז האָבען די צוויי זיהן איבערגענומען די געשעפטען פון זייער פאַטער, בעת ר' אברהם האָט זיך אלץ מעהר אָפּגעגעבען מיט תורה און צדקה. אָבער אפילו ווען זיי זיינען געווען פאַרנומען מיט זייערע גרויסע עסקים, האָט בען זיי געפונען גענוג צייט זיך אָפּצוגעבען מיט צדקה ענינים. אויך זייערע ווייבער זיינען געווען בעלי צדקה. זייער שוויגער, שרה, האָט זיי דערמוטיגט און אויך געלערנט ווי צו טהאָן צדקה. אויף אזא אופן איז די גאַנצע משפחה געווען געווידמעט צו צדקה.

די צוויי ברידער, ר' שלום שכנא און ר' רפאל שלמה, האָבען זיך יעדער געהאַט זיין אייגענעם דרך ווי צו פארטיילען צדקה. ר' שלום שכנא פלעגט אין די קאַלטע ווינטערדיגע נעכט ביי זיך ניט קענען פועלן צו זיצען אין זיין ריז-כער און באקוועמער היים. ער פלעגט זיך ארויסלאָזען איבער די אַרימע געסלאך פון ווילנע, מיט א בייטעל געלט אין קעשענע, און פלעגט זיך צוקוקען ווי אזוי די אַרימע לייט וואוינען. דאָ האָט אריינגעבלאָזען קעלט דורך די אַלטע ווענט, דאָ האָט געפעהלט אן אויווען, און דאָ איז דער דאָד געווען צור-בראַכען. דאָ האָבען געפעהלט בגדים און דאָ האָט געפעהלט ברויט, דאָ זיינען געלעגען מענשען קראַנק און דאָ איז אימיצער געווען אַהן ארבייט. ר' שלום שכנא האָט אומעטום איבערגעלאָזט געלט כרי מתקן צו זיין דאָס וואָס עס האָט דאַרט געפעהלט. ווען דער בייטעל געלט האָט ניט געקלעקט צו באַזאָר-גען אַלעמען, האָט ער שפעטער פון הויז צוגעשיקט נכרות צו די וואָס האָבען זיך אין עפעס גענויטיגט.

זיין ברודער, ר' רפאל שלמה, האָט זיך גענומען אזא הנהגה : א חוץ וואָס ער האָט געטיילט געלט אויף צדיקה פֿון זיין אייגענער קעשענע, איז ער גע-
נאָנען מיט אַ פּוּשקע פֿון הויז צו הויז און האָט געבעטען, אז יעדער זאל
דאַרט עפעס אַריינארפֿען לויט זיין באַגעהר און לויט זיין מעגליכקייט. ער
פֿלעגט דערביי זאָגען :

— שלאַנגט זיך אַרויס פֿון קאַפּ אז דאַס קומט צו אייד רפאל שלמה דער
גביר, דאַס איז ניט מעהר ווי רפאל שלמה דער קבצן. ניט מיר ניט ווי אַ גביר
נאַר ווי אַן אַרימאָן. ניט מיר גראַשענע, ניט וויפיעל איהר קענט און דער
אויבערשטער וועט אייד העלפען.

ר' רפאל שלמה פֿלעגט דערביי מסביר זיין אז אייגענטליך איז דאָך גרוץ
המעשה יותר מן העושה, אז עס איז וויכטיגער צו משפיע זיין, אז אנדערע
זאָלען געבען ווי אליין צו געבען. ער פֿלעגט אויך זאָגען, אז ביים אויבערשטען
איז מעהר אָנגעלייגט די פּרוטות וואָס מען קלייבט צוזאמען צווישען עולם
ווי די רובעלס וואָס מען גיט אליין. ער האָט אויך געזאָגט, אז ער האָלט אז מען
דאַרף זיך אליין אָפּגעבען מיט צדקה-אַרבייט און ניט באַנוגענען זיך נאַר
מיט געבען. אַט צוליבע דעם האָט מען ר' רפאל שלמה'ן איז ווילנע גערופֿען
"דער רייכער קבצן".

אויף דעם פּאַרלאַנג פֿון זיין מוטער, האָט ר' רפאל שלמה יעדען מאָל
צוגעלייגט פֿון זיין קעשענע פּונקט אזוי פיעל וויפיעל ער האָט צוזאמענגע-
קליבען מיט דער פּוּשקע. שפעטער האָט זיין מוטער, שרה, אליין אָנגעהויבען
צוטראַגען אז עהנליכע סומע פֿון איהר קעשענע. דאַס געלט האָט ר' רפאל
שלמה באַנוצט פאַר אַ ספּעציעלען צוועק — פֿריון שבוים, וואַרים עס איז
דאַמאלס געווען אַ צייט ווען אויף אירען זיינען געמאכט געוואָרען בִּכְלוּים
פֿון די קאטוילישע גלחים. אַ סך אירען זיינען געווען אונטער קלאַנעס און
מען האָט געדאַרפט האָבען געלט זיי צו פּאַרטידיגען און זיי צו ראַטעווען.

ר' אברהם און די צדקנית שרה זיינען נפטר געוואָרען אין גאַר אַ הוי-
כען עלטער. זייערע זיהן האָבען ווייטער אָנגעהאַלטען די גרויסע טראַדיציע
פֿון דער זעלטענער משפּחה. זיי האָבען אויך משדד געווען זייערע סינדער מיט
באוואוסטע לומדישע פּאַמיליעס.

אין יאָהר ת"ל, ווען ווילנע איז געוואָרען דער צענטער פֿון קריג צווישען
די רוסען און די פּאָלאַקען, זיינען די צוויי ברידער שוין געווען אויף די
עלטערע יאָהרען. זייערע מסחרים זיינען געווען פּאַרשפּרייט איבער'ן גאַנצען
לאַנד און זיינען אָנגעפיהרט געוואָרען פֿון זייערע זיהן און אייניקלאַר. אז
די קאזאַקען האָבען זיך געהאַלטען אין דערנעהנטערען צו ווילנע האָבען די
דאָזיגע צוויי ברידער באַזאָרגט די אירען מיט וועגענער כדי זיי זאָלען קענען
באַצייטענס אוועק פֿון שטאַט. די ערשטע וואָס זיינען געראַטעוועט געוואָרען
זיינען געווען די גרויסע לומדים און זייערע פּאַמיליעס.

די צוויי ברידער האָבען דערביי געהאַט די הילף פֿון דעם רוסישען גומ-
באַזייער וואַלקאוו, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסען גוט ביי שווינציאן. דער
דאָזיגער גוט האָט פּריעהר געהערט צו אַ פּוילישען אדעליגען און איז אריבער
צום רוס וואַלקאוו דורך דער פּאַרמיטלונג פֿון די ברידער. ר' שלום שכנא און

ר' רפאל שלמה. די ברודער האבען וואלקאוויץ, געהאט געליהען געלט אויף לייכטע באדינגונגען. ווי דאס איז שוין געווען די טראדיציע פון זייער משפחה. האבען זיי וואלקאוויץ צוגערערט אז ער זאל געהמען א אידען צו פארוואלטען זיין גוט. דער דאזיגער איד האט וואלקאוויץ אריינגעבראכט א גרויסען פאר-מעגען און דער גוט-באזיגער האט דערפאר תמיד געפיהלט גרויס דאנקבאר-קייט צו די דאזיגע ווילנער ברודער.

עס איז געווען א דינסטאג, כ"ב תמוז, א טאג איידער די סאזאקען זיינען אריינגעקומען אין ווילנע. וואלקאוויץ האט געשיקט קיין ווילנע וועגענער צו בריינגען אויף זיין גוט די צוויי ברודער און זייערע פאמיליעס, ר' שלום שכנא און ר' רפאל שלמה האבען זיך ניט געוואלט אפשיידען פון די אנדערע אידען, אבער די גאונים ר' משה רבקה'ס און ר' שבתאי כהן האבען זיי אבער געהיי-סען פאהרען צו וואלקאוויץ אויפ'ן גוט.

אין מיטען פון חודש אלול זיינען זיי צוריקגעקומען קיין ווילנע. א גרוי-סער טייל פון שטאט איז געווען פארברענט. די שרפה איז ווילנע האט געהאט אנגעהאלטען זיבעצעהן טעג. ווי דורך א נס זיינען די הייזער פון די צוויי ברודער בעלי צדקה, געבליבען גאנץ. ר' שלום שכנא און ר' רפאל שלמה הא-בען זיך די ערשטע גענומען צוריקצובויען די חרוב'ע ווילנע. זיי האבען געגע-בען א גרויסע סומע געלט צו בויען הייזער, באזונדער פאר ארימע לויט. ר' שלום שכנא איז נפטר געווארען דער ערשטער. צעהנדליגע טויזענדער אידען און ניט-אידען זיינען געקומען צו זיין לוייה. ר' רפאל שלמה, "דער רייכער קבצן", איז ווייטער אנגעגאנגען מיט זיין צדקה-ארבייט. אבער ער איז שוין געווען אלט און האט מעהר ניט געקענט געהן מיט דער פושקע איבער די הייזער צו קלייבען נדבות — וואס ער האט אנגעהאלטען טעגליך פאר פערציג יאהר צייט.

ר' רפאל שלמה האט דאן גערופען אן אסיפה פון די גבירים און נכבדים פון ווילנע און האט זיי דערקלעהרט, אז ער איז צו שוואך ווייטער צו געהן מיט דער פושקע. ער האט אנגעבאטען צו פארקויפען "די חזקה" צו געהן מיט דער פושקע. ער האט אבער פארלאנגט א גרויסע סומע געלט פאר דער דאזיגער חזקה — נאטירליך פאר צדקה.

די חזקה האט אפגעקויפט דער ווילנער נגיד ר' ירחמיאל כהן. ער האט אבער אויסגענומען א תנאי, אז ער זאל פון זיין אייגענער קעשענע דארפען צוטראגען נאר א פינפטעל פון דעם וואס ער וועט צוזאמענקלייבען מיט דער פושקע. ר' רפאל שלמה איז ניט געווען צופרידען און איז באשטאנען, אז עס זאל צוגעטראגען ווערען אזא סומע ווי ער האט די גאנצע צייט אליין געגעבען. האבען זיך ביי דער אסיפה געפונען נאך זעקס אידען וואס האבען זיך מתחייב געווען, אז זיי וועלען צווישען זיך צוטראגען די איבעריגע פיער פינפטעל.

פאר דרייצעהן יאהר איז דאן דער נגיד ר' ירחמיאל כהן געגאנגען מיט דער פושקע אויף וועלכער עס איז געווען אנגעשריבען "דער רייכער קבצן" איבער די גאסען פון ווילנע, פון הויז צו הויז און געקליבען גראשענס פאר צדקה. אין אווענט פלעגט ער זיך צוריקגעהרען אהיים, איבערצעהלען דאס געלט וואס ער האט צוזאמענגעקליבען, עס פארשריבען אין א בוך און צוגעגעב-בען זיין אייגענעם פינפטעל. סוף וואך פלעגען זיך צוזאמענקומען די אנדערע

זעקס אידען און לויט ווי די חשבונות פלענען צייגען, האבען זיי צוגעטראגען די איבעריגע פיער פינפטעל.

די פטיהר פון דעם "רייכען קבצן" ר' רפאל שלמה האט נאטירליך געמאכט א גרויסען רושם אין ווילנע און די צוויי אורחים, דער נסתר ר' נחום טוביה און דער יונגער ר' זכריה ירוחם, דער נעמעראווער עילוי, האבען פשוט ניט געקענט זיך אָפּוואַנדערען פון די גרויסע מעשים פון דעם דאָזיגען ר' רפאל שלמה און זיין משפחה. עס איז אויך געווען דאמאלס וואָס עס איז געקומען דער דעקרעט, אז מען זאל פארבאטען אידען צו האלטען גוי'שע דינסטען און אמען. דער דאָזיגער דעקרעט איז גראד פון די ראשי הקהל אין ווילנע ניט אויפגענומען געוואָרען ווי קיין גזרה וואָס קען אידען טהאָן שלעכטס, נאר ווי עפעס פון וואָס אידען קענען גאָר געוויינען.

מ.ב.

צערטיפענע פאמיליען-לעבענס

דעם רביס אידיים אין דאבראמיסל העלפט פארשטארקען דעם שלום בית אין שטאָט. — פארוואָס דאָרט זיינען פאָרגעקומען א סך גיטין.

ווען די צוויי וואַנדערער זיינען געווען אין ווילנע האָט דער נעמעראווער עילוי, ר' זכריה ירוחם, אָנגעהויבען אויסצוגעפינען מעהר פרטים וועגען דעם נסתר ר' נחום טוביה'ן. ער האָט צום ערשטען מאל זיך דערוואוסט, אז ער שטאמט פון פאלאצק. ביידע וואַנדערער האָבען זיך איצט פארנומען פון ווילנע קיין פאלאצק.

ר' נחום טוביה האָט זיך נוהג געווען, אז ער האָט אין וואַכער־טעג קיינ-מאל ניט געגעסען מעהר ווי ברויט מיט וואסער. שבת האָט ער געגעסען חלה, אָבער קיין זאך מעהר. דאָס אייגענע האָט ער געטהאָן ימים טובים. פסח האָט ער מקיים געווען די מצוה פון ארבע כוסות און אויך מרור און חרוסת. אָבער ניט מעהר. אין זיינע וואַנדערונגען האָט ער יעדען טאָג געפאסט תעניתים. פארנאכט איז ער אריין אין א אידיש הויז און געבעטען א שטיקעל ברויט. דאָס ברויט פלעגט ער געהמען מיט זיך אין בית המדרש, און נאָר מעריב האָט ער מיט'ן שטיקעל ברויט פארפאסט, פארטרינקענדיג מיט וואסער. דאָס זעלביגע פלעגט ער טהאָן פרייטאָג, ווען ער פלעגט בעטען ערגעץ א חלה און איבער דעם דערנאָך מאַכען קידוש אין בית המדרש.

אין פאלאצק האָט ר' נחום טוביה געהאט א קליינע גרופע לומדים וואס האָבען זיך אָפגעגעבען מיט לערנען סבלה. זיי האָבען אלע אויף זיך גענומען סנופים און געפאסט תעניתים. די מעהרסטע צייט האָבען זיי פארבראכט אין התבודדות. דער נעמעראווער עילוי האָט געהאט גרויס חשק צו ווערען א חבר פון אַט דער גרופע מקובלים, אָבער מען האָט איהם אין דער תּכּוּרַת ניט אריינגענומען, ווייל די מקובלים האָבען געהאט א תקנה, אז מען זאל קיין בתורים ניט אריינגעהמען. ערשט דאמאלס ווען ר' זכריה ירוחם איז געוואָרען דער איידעם פון א חשוב'ען פאלאצקער בעל הבית, האָט מען איהם אריינגענומען צווישען די מקובלים.

אין יאהר תכ"ג איז ר' זכריה ירוחם געוואָרען דער פאטער פון זיין בכור

נבריאָל. צוויי יאָהר שפּעטער האָט איהם זיין ווייב געבאָרען א צווייטען זוהן. יחזקאל. אין ת"מ, ווען נבריאָל איז געוואָרען זיבעצעהן יאָהר אלט, האָט איהם זיין פאטער משדר געווען מיט דער טאָכטער פון דעם דאבראמיסלער רב, דער גאון ר' תנחום שמואל. אין דריי יאָהר ארום האָט ער חתונה געמאכט זיין צווייטען זוהן. נבריאָל'ס ערשט קינד איז געווען א טאָכטער און דאָס צווייט קינד איז געווען א זוהן. ווען דאָס אינגעל איז געוואָרען בר מצוה איז ר' זכריה ירוחם געקומען קיין דאבראמיסל צו דער שמחה. מען האָט איהם דארט צוגעטיילט גרויס כבוד ווי אזא גאון האָט פארדינט. ער איז א קורצע צייט פארבליבען אין דאבראמיסל און דאן צוריקגעפאָהרען אהיים. דאָס אייניקעל, דער בר מצוה איז דערנאָך קראַנק געוואָרען און געשטאָרבן.

ר' נבריאָל, דעם רב'ס איידעם, האָט פון סאמע אנפאנג זיך באַליעבט גע- מאַכט אין דאבראמיסל. דאָס איז געווען צוליבע זיין לומדות, צוליבע זיין פרעהליכקייט און צוליבע זיין חכמה. דערפאר וואָס דער שווער איז שוין גע- ווען אלט און דערצו א חלוש, האָט מען מיט אלע ענינים פון שטאַט זיך גע- ווענדעט צום איידעם. ר' נבריאָל האָט זיך באזונדער אויסגעצייכענט ווי א רודף שלום אין פאמיליע סכסוכים. טאָקע צוליבע דעם זיינען אין דאבראמיסל פארקלענערט געוואָרען די צאָהל גמ'ן און עס האָט זיך פארמעהרט די צאָהל חתונות. די קהלה אין דאבראמיסל האָט זינט זיין אַנקומען דארט אלס איידעם אַנגעהויבען וואַקסען.

ר' תנחום שמואל איז געווען א געבאָרענער אין דאבראמיסל. ער איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר ש"ס. זיין פאטער האָט געהייסען ר' מלכיאל צבי און איז געווען אין דאבראמיסל דער מרא דאתרא. ר' תנחום שמואל איז געווען דרייסיג יאָהר אלט ווען זיין פאטער איז נפטר געוואָרען און איז גע- וואָרען דער ממלא מקומו. ר' תנחום שמואל האָט זיך, א חוץ זיין גאונות אויסגעצייכענט מיט זיין עניויות און זיינע מידות טובות. ער איז קיינמאל ניט ארויס פון זיינע ד' אמות פון תורה. ער האָט געפאסט יעדען טאג פון דער וואך, א חוץ שבת. ער האָט ניט גענעסען קיין ברויט, נאר ווארעמע קארטא- פעל צוליבע דעם חשש פון וועריס.

פון יענער צייט זיינען אויך געבליבען באקאנט צוויי מערקווירדיגע טיפען פון דאבראמיסל, ר' פייווע דער טענצער און חנא טביה "דער קושער" ר' פייווע האָט באקומען דעם נאָמען "טענצער", דערפאר וואָס ווען ער פלעגט זאָגען "איז כאלהינו", פלעגט ער טאנצען פון גרויס שמחה און התלהבות. ר' חנא טביה האָט זיך נוהג געווען צו קושען יעדע פאַר תפילין און די ציצית פון יעדען טלית וואָס ער האָט נאָר געזעהן אין בית המדרש. ביידע זיינען געווען תלמידים פון דעם צדיק און בעל מופת ר' חיים יצחק.

דער דאזיגער ר' חיים יצחק איז שוין געווען ניינציג יאָהר אלט ווען ר' תנחום שמואל איז געוואָרען בר מצוה. זיין פאטער האָט איהם גענומען צו דעם זקן און יענער האָט איהם געבענשט. ער האָט אויף איהם געזאָגט, אז ער האָט א הויכע נשמה. פאר זיין פטירה האָט ר' חיים יצחק געזאָגט אויף ר' תנחום שמואל'ן, אז ער האָט גלוי אליהו. ר' תנחום שמואל איז געוואָרען דער איידעם פון דעם סופר ר' ירמיהו.

דרייסיג יאָהר האָט ר' תנחום שמואל געלעבט מיט זיין פרוי און זי האָט

ניט געהאט קיין קינדער. נאך איהר פטירה האָט ער חתונה געהאט א צווייטען מאל און די צווייטע פרוי האָט אויך ניט געהאט קיין קינדער. צוואנציג יאהר האָט זיין צווייטע פרוי מיט איהם געלעבט און איז געשטארבען. ערשט מיט זיין דריטען זיווג, דריי יאהר נאך דער חופה, איז ר' תנחום שמואל געווארען א פאטער פון א טאכטער, וועלכע איז דערנאך געוואָרען ר' גבריאל'ס פרוי. דאבראמיסל האָט צו יענער צייט געהאט א נאמען פאר א נאני פרידליכע שטאַט. זעלטען ווען דאָרט פלעגט פאַרקומען א דין תורה. דערפאר זיינען דאָרט אָבער געווען א סך צעריסענע פאמיליען לעבענס. מענער און ווייבער פלעגען זיך ארומקריגען. מענער האָבען חושד געווען זייערע ווייבער. און די ווייבער האָבען חושד געווען זייערע מענער. מען האָט איינער אויפ'ן אַנדרען דרען שטענדיג גערעדט רכילות. דערפאר זיינען דאָרט פאַרגעקומען א סך גט'ן. ר' תנחום שמואל האָט אָט די צושטערטע שלום בית'ן געהאלטען פאר א גרויסע קללה. ווען מאן און ווייב פלעגען קומען צו איהם זיך קלאַגען איינער אויפ'ן אנדערען, האָט ער זיי מיט גרויס לעבשאפט פרוברט שטראַפען און באווייזען, אז עס איז ניטאָ קיין שום גרונט פאר די אלע חשדים. ער האָט אָפט געוויינט צוזאמען מיט די מענער און ווייבער אויף זייער צער. ער פלעגט זיי באווייזען מיט מאמרי חז"ל, אז מען דארף זיך ניט גט'ן. ער פלעגט באַזונדער אָנווייזען אויף דעם וואָס די גמרא זאָגט (סנהדרין דף ת"ב): "כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מוריד עליו דמעות" (אז דער וואָס גט אָפּ זיין ערשטע פרוי פאַרגיסט אפילו דער מוכח אויף דעם טרעהרען). אָבער דאָס האָט קוים געהאַלפּען. ער האָט זעלטען געקענט אָפּריידען מאן און ווייב. אז זיי זאָלען זיך ניט גט'ן.

די דאָזיגע גט'ן האָבען פשוט אָנגעמאכט א חורבן אין אידישען לעבען אין דאבראמיסל. ווען ישראלים פלעגען זיך גט'ן, האָט נאך אָפט פאסירט, אז די צושיידטע מענער און פרויען האָבען זיך שפעטער איבערגעבעטען און וויי דער חתונה געהאט. מיט די כהנים איז אָבער געווען אנדערש. זיי האָבען זיך שוין מעהר ניט געקענט צוריקגעהמען און די כהנים זיינען דאָך באוואוסט פאר כעסנים און הייזיקעפּ.

ר' תנחום שמואל האָט דערפאר פיעל מאל גוזר תענית געווען און האָט גערופען דעם עולם צו תשובה. ער האָט אויף דעם אופן געוואָלט אָפּשטעלען די מגפה פון גט'ן אין דאבראמיסל. עטליכע מאל איז ער מיט א גרויסען עולם געגאנגען מתפלל זיין אויפ'ן בית הקברות. מען האָט דאָרט געזאָגט פאר' שידענע תפלות און געבלאָזען שופר. אָבער די צאָהל גט'ן איז ניט פאַרקלע- גערט געוואָרען.

אנדערש איז געווען ווען דעם רב'ס איידעם, ר' גבריאל, איז אָנגעקומען אין דאבראמיסל. ר' נחום שמואל האָט אָנגעהויבען אָפּשיקען אלע פאמיליען סכסוכים צו זיין איידעם, און ער, ר' גבריאל, האָט געהאט א גאר אנדער צו- גאנג צו דעם ענין. פון נאטור א געלאָסענער, האָט ער צוערשט, אין יעדען פאל פון א צושטערטען שלום בית, זיך גענומען עטליכע טעג צייט אויסצו- פאַרשען וואָס אזוינס עס האָט געפיהרט דערצו, אז מאן און ווייב זאָלען ניט קענען לעבען בשלום. וויסענדיג, אז ווען די קריגערייען צווישען מאן און ווייב ווערען ארויסגעטראָגען אין גאס, אזוי ווערט דער ענין א סך מעהר פאר-

שארפט. האט ער דערפאר אלץ געטהאן אין דער שטיל, באהאלטענערהייט. אזוי, אז קיין זייטיגע מענשען זאלען ניט וויסען וואס עס קומט פאר איז דער פאמיליע.

אין משך פון עטליכע וואכען צייט, וואס ר' גבריאל האט געוויינליך זיך גענומען פאר דער חקירה ודרישה, האט זיך אפט ארויסגעוויזען, אז די קריי גערייען האבען זיך אָנגעפאנגען צוליעב פאלשע חשדים און צוליעב די רכילות פון בייזע צינגער. מאן און ווייב האבען זיך דאמאלס ארומגעזעהן, אז זיי זיי נען פשוט פארפיהרט געווארען און, מיט דער הילף פון דעם רב'ס איידעם האבען זיי געמאכט שלום און זיך צופרידענע צוריקגעקעהרט אהיים.

אויף דעם אופן זיינען אין דאבראמיסל געמינערט געווארען די גמ'ן און עס איז געשטארקט געווארען דער שלום בית אין שטאט. ר' גבריאל האט בכלל זיך שטארק באמיהט צו דערהויבען דעם גייסטיגען מצב פון די דאבראמיסלער אידען. ער האט זיי געלערנט ווי אויסצומיידען רכילות און צו פארבעסערען די באציהונגען ניט נאר צווישען מאן און ווייב, נאר אויך צווישען שכנים, ווארום ער האט גוט געוואוסט, אז די רכילות וואס שכנים פארשפרייטען איינע געגען די אנדערע איז דער גיפט וואס פארדארבט דאס לעבען פון א קבוץ און פיהרט צו פארשידענע צרות.

באלד ווי ר' גבריאל איז געווארען דעם דאבראמיסלער רב'ס איידעם, האט ער זיך אָנגעהויבען גענויער צוקוקען צום טאָגטעגליכען לעבען פון די דאָרטיגע אידען און זייערע באדערפענישען. בעת די דאבראמיסלער אידען זיינען געווען צוריקגעשטאנען אין רוחניות, זיינען זיי אָבער געווען אין א גוטען מצב אין גשמיות. יעדע משפחה האט זיך געהאט איהר אייגענעם גאָר טען פון וועלכען מען איז געווען באזאָרגט א גאנץ יאהר. מען האט אויך געהאט א קוה, א ציג און עופות. עס זיינען געווען אזוינע וואס פלעגען אָפֿ דינגען גרעסערע שטיקער ערד און פארזייען תבואה, קארטאָפֿעל וכדומה.

אין צוגאב זיינען די אידען געווען בעל מלאכות און הענדלער. אויב עס האט געפעחלט שלום בית איז עס דאָס רוב געווען צוליעב דעם, וואס די דאבראמיסלער אידען האבען זיך משדד געווען צווישען זיך. זעלמען ווען מען האט זיך משדד געווען מיט אידען פון דערבייאנע שטעטלאך ווי ליאזנע און באבינאוויטש. ר' גבריאל האט דערפאר אָנגעהויבען צורידיען די אידען פון דאבראמיסל, באזונדער די וואס האבען געהאט טעכטער אויסצוגעבען, אז זיי זאלען זיך נעהמען ישיבה בחורים פאר איידעמס. אויף דעם אופן האט דאבראמיסל באלד צוגעקראָגען לומדישע יונגע לייט וואס האבען באלד גע-קראָגען א השפעה אין שטעטעל.

ר' גבריאל האט איצט געהאט פאר זיך צוויי אויפגאבען: פון איין זייט האט ער זיך באמיהט אז די בעלי בתים פון שטעטעל, די קרעמער, די סוחרים און די בעלי מלאכות זאלען זיך צוהערען צו די פארשידענע שיעורים וואס ער האט איינגעפיהרט, און פון דער צווייטער זייט האט ער געווירקט אויף די לומדישע איידעמס, אז א חוץ תורה זאלען זיי זיך אויך אָפֿגעבען מיט ארבייט אָדער מסחר. ר' גבריאל פלעגט אָנווייזען אויף דעם וואס די חז"ל האבען גע-זאָגט, אז טוב תורה עם דרך ארץ.

ר' גבריאל האט אויך געהאט געגרינדעט א ישיבה אין דאבראמיסל.

אבער זי האט לאנג ניט געהאט קיין קיום. דאגעגען האט אלץ געוואקסען דער באגעהר מצד דאבראמיסלער אידען צו געהמען ישיבה בחורים פאר איידעמס. אין משך פון צוועלף יאהר צייט האט דאבראמיסל פשוט געקראגען אז אנדער פנים, א דאנק דער השפעה פון ר' גבריאל'ן.

א גרויסע געשעה האט ר' גבריאל אויך געהאט מיט זיינע דרשות אין וועלכע ער פלעגט א סך ריידען וועגען דער ברכה פון שלום בית און וועגען אנדערע טאגטעגליכע ענינים.

צווישען די נייע לומדישע איידעמס וואס זיינען צוגעקומען אין דאברא-מיסל אין געווען איינער מיט'ן נאמען יוסף. זיין שווער, ר' חיים יצחק, איז אליין געווען א מערקווירדיגע פערזענליכקייט. מען האט איהם גערופען "ר' חיים יצחק דער ברחן", און מען האט איהם אויך גערופען "ר' חיים יצחק דעם פריץ'ס". דעם לעצטען נאמען האט ער געקראגען דערפאר וואס ער איז געווען א גאנצער בן בית ביי דעם פריץ פון טעפעק, א דריי וויארסט פון דאבראמיסל. דער פריץ פלעגט זיך אהן ר' חיים יצחק'ן ממש קיין ריהר ניט טהאן.

"ברחן" האט מען איהם גערופען דערפאר וואס ער האט אויף זיך געהאט גענומען די מצוה צו משמח זיין חתן-כלה סיי ארים און סיי רייך, און האט פאר דעם קיינמאל ניט גענומען קיין געצאהלט. די דאזיגע מצוה פון משמח זיין חתן און כלה האט ער געהאט איבערגענומען בירושה פון זיינעם א זיידען. וועלכער איז געווען א גרויסער צדיק און איז כל ימיו געזעסען אפגעזונדערט פון מענשען און געלערנט און האט מיט קיינעם קיין ווארט ניט גערעדט. ער פלעגט נאך אָנצייגען מיט די פינגער אויב ער האט עפעס געדארפט. ער האט כסדר געפאסט תעניתים און גענומען אויף זיך סגופים. ער איז געווען א זעלטענער מנגן. זיינע תפלות זיינען געווען באגלייט מיט אזוינע מתקנות-דיגע ניגונים, אז מענשען האבען זיך ממש ניט געקענט אוועקרייסען. ער האט גענומען אויף זיך צו קומען אויף חתונות און משמח זיין חתן-כלה. ער פלעגט טאנצען און זינגען, זיינע האלמענדיג זיינע אויגען פארבונדען מיט א פאטשיילקע כדי ער זאל ניט דארפען קוקען אויף קיין וויבער. אזוי האט ער זיך נוהג געווען ביז א הויכען עלטער. דאז האט זיין אייניקעל, ר' חיים יצחק, איבערגע-נומען די דאזיגע מצוה.

ר' חיים יצחק'ס איידעם, יוסף, האט געשטאמט פון מינסק. זיין פאטער איז געווען א מולער וואס האט געמאכט אויווענס. גלייכצייטיג איז ער אויך געווען א גרויסער למדן און ירא שמים. יוסף האט פון זיין טאטען גע'ירש'ט סיי די לומדות און סיי די מלאכה צו מאכען אויווענס. ער איז אבער ניט געווען קיין פשוט'ער אויווען-מאכער. זיינע אויווענס האבען געהאט א שם. זיי האבען געהאלטען היץ א סך לענגער ווי געוויינליכע אויווענס און זיי זיינען אויך געווען גלאט ווי גלאז. עס איז קיין מאל ניט געווען קיין שפאלט צווישען די ציגעל.

אידען האבען באזונדער געגארט ר' יוסף'ס אויווענס פאר באקען מצה. ר' גבריאל איז געווען אזוי אנטציקט פון זיינע אויווענס, אז ער האט אויפ-געפארערט די דאבראמיסלער בעלי בתים אויפצושטעלען א קהל'שען אויזען צו באקען ערב פסח מצות פאר דער שטאט.

יוסף איז שנעל מפורסם געוואָרען פאר זיינע אויווענס און מען האט איהם ממש צעריסען, ווייל יעדער האט געוואָלט האָבען זיינעם אז אויווען. ער האט יעדערען פרובירט צופרידענשטעלען, אָבער ניט צו נעהמען פאר דעם געצאָהלט. יוסף וואָלט געקענט פארדינען א סך געלד פון זיינע אויווענס. פריצים האָבען איהם גערופען אויפצושטעלען אויווענס. ער האט אָבער פון דעם זיך אָפגעזאָגט, ווייל ער האט בעסער געוואָלט זיצען און לערנען תורה. שפעטער האט ער איינגעזעהן, אז זיין ארבייט איז זעהר וויכטיג און ער האט זיך אויסגעקליבען א פאָר לומדישע יונגע לייט וועמען ער האט אויסגעלערנט די מלאכה. ער האט פון דעסטוועגען נאָך אלץ געמוזט זיך אָפגעבען מיט אויפשטעלען אויווענס, אזוי גרויס איז געווען די נאכפראַגע אויף זיי, און יוסף האט געוואוסט ווי וויכטיג אז אויווען איז אין טעגליכען לעבען.

ר' גבריאל איז געוואָרען אזוי מפורסם אלס בע' דרשן, אז די אלע שטעט-לאך ארום האט מען צו איהם אָנגעהויבען שיקען שלוחים איהם צו פארבעטען צו קומען האלמען דרשות. א חוץ א בעל דרשן האט ער אויך געקראַגען א שם פאר זיין לומדות. מען האט אויף איהם געזאָגט, אז אין לומדות שטעהט ער ניט נידעריגער פון זיין פאטער ר' זכריה ירוחם', מיט וועמען ער פלעגט זיך אפט איבערשרייבען וועגען לומדישע ענינים.

זיין ברודער ר' יחזקאל, וועלכער האט געוואוינט אין פאלאצק, איז צוויי יאָהר נאָך זיין חתונה געוואָרען דער פאטער פון א קינד, וועמען ער האט א נאמען געגעבען זבולון מרדכי. דאָס קינד איז געווען שוואַר אין קערפער, אָבער שטארק איז גייסט. אז דאָס קינד איז געווען פינף יאָהר אלט, איז ר' יחזקאל נפטר געוואָרען און זבולון מרדכי איז צוגענומען געוואָרען פון זיין זיידען.

ר' זכריה ירוחם איז ביי דער צייט שוין געווען מפורסם אויך ווי א בעל מקובל. וואַרים א חוץ דעם וואָס ער האט זעכצעהן יאָהר צייט געלערנט קבלה ביי דעם נסתר ר' נחום טוביה, האט ער צעהן יאָהר געלערנט קבלה ביי ר' נחום טוביה'ס ממלא מקום, ר' זונדל' יוסף.

דער יתום זבולון מרדכי, ניט קוקענדיג אויף דער שוואַכקייט פון זיין קערפער האט געלערנט מיט גרויס התמדה. א חוץ מלמדים האט אויך מיט איהם געלערנט זיין זיידע, און ניט נאָר תורה נאָר אויך מוסר פון מידות טובות. צו צוועלף יאָהר איז ער שוין געווען גאָר א גרויסער למדן. ער האט אויך געהאט זיין אייגענעם דרך, האלטענדיג זיך אָפגעזונדערט פון מענשען.

איז תנ"ן האט דער גאון ר' משה ברב מרדכי פון פויען, וועלכער איז געווען רב און ראש ישיבה אין מינסק, געשיקט א שליח צו ר' זכריה ירוחם' און איהם געבעטען צו ווערען זיין ממלא מקום אלס ראש ישיבה. ר' זכריה ירוחם האט דאן אוועקגעשיקט זיין אייניקעל זבולון מרדכי'ן צו זיין זוהן ר' גבריאל'ן קיין דאָבראָמיסל.

דער יתום, א חוץ דעם וואָס ער האט זיך געהאלטען אָפגעזונדערט פון מענשען, האט ער אויך געצייגט גרויס עצבות. אין דעם פרט איז ער געווען גלייך צו זיין פאטער. דאָס וואָס ער איז געבליבען א יתום האט נאָר פארגרע' סערט זיין צער. אפילו די התקרבות פון זיין פעטער, ר' גבריאל', האט איהם ניט דערמונטערט. ער האט זיך אלץ מעהר און מעהר געפיהלט שפל און גע'

בראָכען אין געמיטח. ער האָט אפילו אָנגעהויבען אויסמיידען זיין פעטער'ס הויז און האָט טאָג און נאכט פארבראכט אין בית מדרש. אויך דארט האָט ער זיך געהאלטען אָפגעזונדערט, זיצענדיג תמיד אין א ווינקעל און געלערנט. תורה אין געווען זיין נאנצער לעבען.

ער האָט אפילו ניט געוואָלט עסען ביי זיין פעטער און האָט זיך באנוגענט מיט א טרוקען שטיקעל ברויט פארטרינקענדיג מיט וואסער. זבולון מרדכי האָט שפעטער אויך אָנגעהויבען פאסטען תעניתים און גענומען אויף זיך סגופים. אלע רייד פון זיין פעטער און אלע פארוזכען זיינע איהם צו בריינגען אויף אן אנדער דרך האָבען ניט געהאַלפּען.

ארום יענער צייט איז ר' גבריאל'ס שווער, דער דאבראמיסלער רב, ר' תנחום שמואל, נפטר געוואָרען אין עלטער פון זיבען און ניינציג יאהר. ר' גבריאל איז געוואָרען דער ממלא מקומו. אויף דער עצה פון זיין פאטער ר' זכריה ירוחם, האָט ר' גבריאל גענומען זיין פלימעניג דעם יתום זבולון מרדכי פאר אן איידעם. זבולון מרדכי איז דאמאלס געווען א אינגעל פון פערצעטן יאהר. ער האָט זיין דרך אָבער ניט געענדערט אפילו נאך דער חתונה.

מ.ג.

אן עלילת דם

דער דאבראמיסלער רב און זיין איידים, — די אבילות וואָס צוויי קהלות האָבען געפראוועט, — א פנים הדרשות אין שמעטעל.

פינף יאהר נאך דער חתונה איז ר' זבולון מרדכי, א ניינצען יאהריגער יונגערמאנטיש, געבליבען אן אלמן. קיין קינדער זיינען איהם פון זיין פרוי ניט געבליבען. פאר דער נאנצער צייט איז ר' זבולון מרדכי געווען אינגאנצען אָפגעזונדערט פון מענשען.

אין משך פון דער צייט איז אויך זיין זיידע, ר' זכריה ירוחם, נאכדעם ווי ער איז געווען ראש ישיבה אין מינסק פאר פינף יאהר צייט, נפטר גע' וואָרען אין עלטער פון פינף-און-זעכציג יאהר. ר' זבולון מרדכי איז לאנג ניט געבליבען קיין אלמן. זיין שווער, וועלכער איז אויך געווען זיין פעטער, דער דאבראמיסלער רב, ר' גבריאל, האָט איהם חתונה געמאכט מיט זיין צווייטער טאכטער, מיט זיין צווייטען זיווג האָט ר' זבולון מרדכי געהאט א זוהן, וועמען ער האָט א נאָמען געגעבען נאך זיין זיידען, זכריה ירוחם. ר' זבולון מרדכי, וועלכער האָט מיט קיינעם ניט גערעדט און האָט זיך תמיד געפיהלט דערשלאָגען און שפל, האָט די דערציהונג פון זיין זוהן איבער געלאָזט צו זיין שווער. דאָס אינגעל איז געווען א געזונטער און א שעהנער. אויך זיינע גייסטיגע כשרונות זיינען געווען אויסגעצייכענטע. ער איז אויך געווען דער היפור פון זיין פאטער מיט דעם וואָס ער איז געווען א פרעהליכער און א לוסטיגער. זיין זיידע האָט איהם שטארק ליעב געהאט און זיך מיט איהם א סך אָפגעגעבען בעת זיין פאטער האָט זיך ממש אויף איהם ניט אומגעקוקט.

ר' גבריאל, האָט זיין אייניקעל אָפט פארהערט אין לערנען און האָט מיט איהם אליין געלערנט אין צונאָב צו די מלסדים. צו בר מצוה איז זכריה ירוחם

שוין געווען א נאנץ היבשער למוזן און האט געזאגט א טיפען פלפול, ר' נבריאל האט געהאט פון איהם גרויס נחת. ער האט זיך אבער מצער געווען וואס דער פאטער, ר' זבולון מרדכי, איז דערווייטערט פון זיין סיגד. דאס אינגעל האט אויך געהאט פון דעם גרויס צער.

ווען זכריה ירוחם איז געווען פערצעהן יאהר אלט איז ער איינמאל א שבת-צורנאכט אריין צו זיין פאטער אין חדר און האט זיך פאר איהם ביטער פאנאנדערגעוויינט.

— פארוואס ביזטו צו מיר ניט ווי אלע טאטעס זיינען צו זייערע סיני-רער? — האט ער געכליפעט.

ר' זבולון מרדכי, וועלכער איז בטבע גראד געווען א ווייכער און האר-ציגער מענש, איז געווען שטארק געריהרט און האט זיך אליין פאנאנדערגע-וויינט. ער האט אין דער אמת'ען גאר שטארק ליעב געהאט זיין זוהן. האט ער זכריה ירוחם'ן גענומען אויפ'ן שויס און האט איהם אנגעהויבען קושען און האלצען. דאס אינגעל איז געווען מלא שמחה. ר' זבולון מרדכי האט דאן אנטפלעקט פאר זיין זוהן דעם טיפען צער וואס ער טראגט אין הארצען זינט זיין קינדהייט — א צער וואס טרייבט איהם פון מענשען.

פון דאמאלס אן איז ר' זבולון מרדכי געווארען צוגענגליכער און פריינט-ליכער. ער האט זיך מעהר אפגעגעבען מיט זיין זוהן און האט אפילו אנגע-הויבען ריידען ביסלעכווייז מיט זיין שווער.

ווען זכריה ירוחם איז געווארען ניינצעהן יאהר אלט, איז ער געווארען רער איידעם פון דעם גאון ר' טוביה אשר פון באבינאוויטש און איז א יאהר צייט געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט. זיין זיידע און פאטער האבען שטארק געבענקט נאך איהם. האבען זיי איהם און זיין פרוי אריבערגעבראכט קיין דאבראמיסל, וואו ער איז געווארען פאטער פון א טאכטער. עס איז ניט אוועק קיין דריי יאהר און זכריה ירוחם איז קראנק געווארען. נאך א האלב יאהר קרענקען איז ער נפטר געווארען.

זיין פטירה האט באזונדער מורא'דיג געטראפען זיין זיידע, ר' נבריאל'ן, וועלכער איז ביז דאמאלס, ניט קוקענדיג אויף זיינע אכט-און-זעכציג יאהר, געווען שטארק און אויסגעקוקט ווי א יאהר פופציג. נאך זיין אייניקעל'ס טויט איז דער דאבראמיסלער רב פלוצים פארעלטערט געווארען און איז געווארען איינגעבויען אין דרייען. עס איז איהם אויך געווארען שווער זיך צו באנען גענען מיט מענשען. ר' זבולון מרדכי האט זיך אויף דאס ניי אפגעזונדערט פון מענשען.

ביידע, זיידע און פאטער, האבען געפראוועט אבילות נאך זכריה ירוחם'ן. ביידע פלענען זיך טיילען מיט'ן דאוונען פאר'ן עמוד און האבען ביידע נאכ'ן נפטר געזאגט קדיש.

די גאנצע קהלה האט מיטגעפיהלט זייער צער. דאבראמיסל האט באזונ-דער געהאט צו געדענקען דעם ערשטען יאהרצייט נאך זכריה ירוחם'ן, וואס איז אויסגעפאלען אין די ניין טעג. ווי דער שטייגער איז געווען האט מען דא-מאלס סיי ווי אומעטום געפראוועט אבילות. מען האט געזאגט חצות סיי בייטאג און סיי ביינאכט. די בתי מדרשים זיינען געווען פול מיט אידען איז זכריה ירוחם'ס יאהרצייט געפראוועט געווארען אויף א גאר אייני-

דרוקספולען אופן איז מיטען פון דער אלגעמיינער אבילות. צום יאהרצייט זיינען קיין דאבראמיסל ארונטערגעקומען דעם נפטר'ס שווער פון באבינא-וויטש און א סך פון די דארטיגע בעלי בתים. דעם מעריב צום יאהרצייט האט געדאווענט פאר'ן עמוד דער זיידע, ר' נבריאל, און דעם נפטר'ס שווער און דער פאטער האבען געזאגט קדיש. דער נאנצער עולם האט ביטער געוויינט עס האט אויך געזאגט קדיש דאס טעכטערל וואס דער נפטר האט איבערגע-לאזט. א רושם האט געמאכט אויפ'ן עולם ווען דאס טעכטערל איז זאגענדיג קדיש, געפאלען אין חלשות.

א נאנצע נאכט זיינען די אבלים מיט עטליכע מנינים אידען, געזעסען און געלערנט. אויף מאָרגען זיינען זיי, מיט ר' נבריאל'ן בראש, גענאנגען אויפ'ן בית עלמין און געזאגט תפלות אויפ'ן קבר פון נפטר און נאכהער איז דארט אויפגעשטעלט געוואָרען א מצבה.

ר' נבריאל איז כאלד נאכדעם געוואָרען אזוי שוואך, אז ער האט געבע-טען זיין איידעם, ר' זבולון מרדכי'ן, איבערצוגעהמען די רבנות. ר' זבולון מרדכי האט עס ניט געוואָלט, און ר' נבריאל האט באשטימט זיין תלמיד ר' דוד משה'ן פאר א דיין. דריי יאהר שפעטער איז ר' נבריאל נפטר געוואָרען, איבערלאָזענדיג א צוואה אין וועלכער ער האט אויפגעפאָדערט זיין איידעם צו ווערען זיין ממלא מקום. ר' זבולון מרדכי האט קיין ברירה ניט געהאט. ער האט אָבער געוואָלט, אז ר' דוד משה זאל ווייטער בלייבען דיין.

האט דער דיין זיך אָפגעגעבען מיט אלע ענינים פון שטאָט, בעת ר' זבולון מרדכי איז געוועסען על התורה ועל העבודה און ווייטער געפראוועט התבודדות כאַטש פון צייט צו צייט האט ער געהאלטען דרשות און געזאָגט פּפּוליס.

צו יענער צייט האט דאבראמיסל צוגעקראָגען א נייע אינטערעסאנטע פערזענליכקייט, וואס האט שפעטער געשפיעלט א וויכטיגע ראל איז דער דארטיגער קהלה. דאס איז געווען ר' חיים שמעון, וועמען ר' יוסף דער מוליער האט אויסגעקליבען פאר א מאן פאר זיין אייניקעל, א יתומה.

ר' יוסף, וועלכער האט אלעמען באזאָרגט מיט אויווענס, האט זיין חיונה געצויגען פון עפעס אנדערש, — פון גערטנעריי און ערד-ארבייט בכלל. אָפגעבענדיג זיין איבעריגע צייט צו תורה. ער האט שוין געהאט חתונה גע-מאכט זיינע קינדער. זיין מוזיניק האט אָבער ניט מאירד ימים געווען, איבער-לאָזענדיג א יתומה, פאר וועלכער ר' יוסף איז ספעציעל געפאהרען קיין מינסק פאר איהר צו געפינען א חתן. דעם חתן, וואס ער האט פאר איהר אויסגעקלי-בען, איז געווען דער דערמאָנטער חיים שמעון, א ליאזנער בחור, וועלכער האט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין דער ישיבה, אָבער האט נאָך מעהר זיך געהאט אויסגעצייכענט מיט זיינע מעשים אין זיין געבורט-שטאָט וואו ער האט געהאט באקומען פאר די דאָזיגע מעשים דעם נאָמען "כוואט".

חיים שמעון האט געהערט צו נאָר א חשוב'ע משפחה. זיין טאטע איז געווען א לומדישער איד און איינער פון די ראשי הקהל. זיין מוטער איז גע-ווען א גרויסע בעלת צדקה.

חיים שמעון איז פון זיין טאטע יונגעט געווען א גרויסער ברירה, פול מיט ענערניע און אונטערנעהמונגס-גיטס. גלייכצייטיג האט ער זיך שטענדיג אויסגעצייכענט אין לערנען. שוין דאס וואָס ער איז געווען איינער פון די

בעסטע תלמידים ביי דעם מלמד, ר' גדליה זלמן'ען, האט איהם צוגעגעבן השיבות, וואָרים גדליה זלמן האָט געהאט א שם, אז ער נעהמט ניט קיין תלמיד וואָס איז ניט קלאָר לכל הפחות אין איינע פון די דריי "בבא" און איז דערצו גוט און פרום און א מתמיד.

ר' גדליה זלמן איז בכלל געווען אנדערש פון די געוויינליכע מלמדים. ער האָט קיינמאל ניט געהאלטען קיין "משופלינע" אין האנט. ער האָט זיך קיינמאל ניט געהיצט און האָט ממש קיין הויך וואָרט פון זיין מויל ניט ארויסגעלאָזט. ער האָט דאָסזעלביגע אויך געפאָדערט פון זיינע תלמידים אויב ער האָט פון אימיצען געהערט א הויך וואָרט, האָט ער אויף יענעם געזאָגט, אז די בהמה האָט אין איהם זיך מתגבר געווען איבער'ן מענשען.

די תלמידים האָבען איהם שטארק ליעב געהאט. די הארבסטע שטראַף זיינע איז געווען, אז ער האָט פון א תלמיד אָפגעקעהרט דעם פנים. חיים שמעון האָט געהאט די אלע מדות טובות וואָס זיין רבי האָט אין איהם איינגעפלאַנצט. ער האָט אָבער אויך געהאט זיין אייגענעם דרך און טאָקע אויך זיין ווילען. ער האָט פון זיין סאמע יונגענט זיך אינטערעסירט מיט קהל'שע ענינים און האָט דורכאויס געוואָלט וויסען אלץ וואָס עס קומט פאַר אין דער קהלה.

פארשטעהט זיך, אז אויב אידען אין ליאָנע האָבען געהאט אויסצורשטעהן צרות פון איינעם פון די פריצים, אז אייניקעל פון גענעראל שערעמע-טיעו'ן, וועלכער האָט איינגענומען וויטעבסק פאַר די רוסען, האָט עס חיים שמעון'ען שטארק אינטערעסירט און ער האָט געוואָלט וויסען אלץ וואָס עס טהוט זיך. דאָס איז באזונדער געווען דער פאל ווען דער דאָזיגער פריץ, ווע-מעס נאָמען איז געווען ניקאָלאיעוו, האָט אָנגעהויבען מאַכען בלבלולים אויף אידען, האָבענדיג פאַר אן ארויסהעלפער א געוויסען קוויציק'ן, וועלכער איז געווען נאָר א גרעסערער צורר היהודים פון איהם אליין.

אין מיטען פון חודש שבט, אין יאהר תצ"ו, איז אין א דאָרף ניט ווייט פון ליאָנע פארשוואונדען געוואָרען א קריסטליך אינגעל. דער אידען-פיינטליך-כער גוט-באזיצער ניקאָלאיעוו, מיט דער הילף פון זיין פריינט קוויציק, האָט אויסגענוצט די דאָזיגע געלעגענהייט און איז ארויס מיט דער באשולדיגונג אז די אידען האָבען גע'נב'עט דאָס קינד און עס געקולעט כדי צו נוצען זיין בלוט אויף פסח.

די אידען אין ליאָנע זיינען געווען אין שרעק. די ראשי הקהל האָבען צוזאמענגערופען אז אסיפה זיך מיישב צו זיין וואָס צו טהאָן. דער יונגער חיים שמעון, וועלכער האָט שוין לאנג נאָכגעטראַכט וועגען פארשידע-נע תחבולות ווי צו ראַטעווען אידען פון דעם בלוט-בלבלול, האָט געהאט גרויס חשק צו זיין ביי דער דאָזיגער אסיפה און זיך צוהערען וואָס די ראשי הקהל האָבען גערעדט צווישען זיך. ער האָט אָבער גוט געוואוסט אז מען וועט איהם צו דער אסיפה ניט צו'לאָזען. האָט זיך חיים שמעון אריינגע'נב'עט אין דעם קהל-שטיבעל און זיך באהאלטען הינטער'ן אויווען.

שעה'ן לאנג האָט געדויערט די אסיפה. פארשידענע עצות און תחבולות זיינען פאָרגעשלאָגען געוואָרען. די שטימונג אויף דער אסיפה איז געווען א געדריקטע. אייניגע האָבען געזאָגט, אז מען דארף פרובירען געווינען ניקא-

לאיעו'ן דורך א מתנת יד. אנדערע ווידער, האָבען געזאָגט, אז מען דארף אונטערקויפֿען די ממשלה. מען האָט זיך אָבער געשראָקען פֿאַר דעם שררה, דער הויפֿט פֿון שטאַט, וועגען וועמען מען האָט געוואוסט, אז מען קען איהם ניט אונטערקויפֿען. גלייכצייטיג האָט מען אויך געוואוסט, אז ער איז ניט קיין שטארקער אהב ישראל. מען האָט שוין געוואוסט, אז אין משך פֿון דער וואָך וועט ניקאָלאיעוו דערשיינען פֿאַר דעם שררה און אנדערע שטאַטישע פיהרער און פֿאַר זיי פֿאַרליינען די "באוויזען", אז אידען זיינען שולדיג אין דעם טויט פֿון פֿאַרשוואונדענעם קינד.

די דאָזיגע ידיעה האָט אויף די פֿאַרזאמלעטע ראשי הסהל אַנגעיאַגט א פחד. עס איז באשלאָסען געוואָרען, אז קודם כל זאָל מען נוזר תענית זיין און דאן זוכען מיטלען ווי אזוי צו פֿאַרמיידען דעם אומגליק וואָס מען האָט איצט דערווארט. חיים שמעון האָט איז זיין באהעלטעניש באשלאָסען ביי זיך צו טהאָן עפעס אויף זיין אייגענעם השבון.

דאָס ערשטע וואָס חיים שמעון האָט געטהאָן איז געווען דאָס וואָס ער האָט זיך אָנגעהויבען פֿריינטלעך מיט איינעם פֿון די שרייבער אין דער שטאַט טישער קאנצעלאַריע. פֿון איהם האָט ער זיך דערוואוסט, אז ניקאָלאיעוו דארף דערשיינען פֿאַר די שטאַטישע פיהרער דעם קומענדיגען פֿרייטאג אַווענט. דאָס איז ספּעציעל באשטימט געוואָרען פֿאַר יענעם אַווענט דערפֿאַר וואָס דאָ מאַלס זיען אידען אין דער היים און ניקאָלאיעוו האָט ניט געוואָלט אז אימיר צער פֿון די אידען זאָל וויסען אין פֿאַראויס וואָס ער גרייט צו געגען זיי. חיים שמעון האָט אויך אויסגעפונען, אז אויסער דעם שררה וועלען זיין פיער אנדערע. איינער פֿון זיי האָט געזאָלט זיין א אהב ישראל. א צווייטער האָט געזאָלט זיין א שונא ישראל און די אנדערע צוויי האָבען געזאָלט זיין ניט קיין שונאים און ניט קיין פֿריינט פֿון אידען. יענעם פֿרייטאג האָט א גאנצע טאָג און איז אַווענט געבושעוועט א שנעל־שטורם. איז אַווענט איז דער שטורם פֿאַרשטאַרקט געוואָרען. ווען מען האָט אין הויז פֿאַרענדיגט דעם פֿרייטאג־ביי־נאַכטיגען מאַלצייט, האָט חיים שמעון פֿלוצים זיך אויפֿגעהויבען פֿון טיש און דערקלעהרט אז ער וועט געהן צו זיינעם א חבר מיט וועמען ער האָט עפעס איבערצורעדען. דער שטורם האָט איהם ניט געזאָלט צוריקהאַלטען. ער האָט דערביי אויך מודיע געווען די עלטערן, אז עס איז מעגליך אז ער זאָל די נאַכט איבערנעכטיגען ביי זיין חבר אין הויז.

זיינע עלטערן האָבען עס אַנגענומען פֿאַר גוט־געלט. זיי איז נאָר ניט איינגעפֿאַלען אז חיים שמעון האָט עפעס א געהימע שליחות דורכצופיהרען. ניט קוקענדיג אויף דעם שטורם איז חיים שמעון יענעם פֿרייטאג אויף דער נאַכט, מיט פעסטע טריט און אַנטשלאָסענקייט, אַוועק צו דער קאנצע־לאַריע, אָבער ווען ער איז דאַרט אַנגעקומען האָט ער זיין באקאנטען שרייבער ניט געפונען. דער וועכטער ביים טיהר האָט איהם ניט אריינגעלאָזט. אלע טענות פֿון חיים שמעון'ען, אז ער האָט עפעס וויכטיגעס איבערצוגעגעבן די פֿאַרזאמלעטע האָט ניט געהאַלפֿען. דער וועכטער ביים טיהר האָט איהם פשוט אַנגענומען פֿאַר'ן קאַלנער און איהם ארויסגעוואָרפֿען.

חיים שמעון איז אָבער ניט געווען אַנטטוישט. זעהענדיג א פֿאַר באַר לויכטענע פענסטער, איז ער צוגעגאנגען צו איינעם פֿון זיי און אריינסקענ־

דיג אינעווייניג האט ער געזעהן, אז דאס איז דער חדר וואו מען האט זיך פארזאמלט אויסצוהערען דעם שונא ישראל ניקאלאיעו'ן. חיים שמעון איז דאן געפאלען אויף אן המצאה. ער האט אנגעהויבען רופען און בעטען מיט גרויס תחנונים פון הינטער'ן פענסטער, אז מען זאל איהם אריינלאזען אינע-ווייניג, ווייל ער געהט פשוט אויס פון קעלט. זיין תחנונים'דיגער קול איז דעהערט געווארען אינעווייניג. די פארזאמלטע האבען זיך איבערגעווארפען מיט בליקען. דער שררה האט אריינגערופען דעם וועכטער און איהם געהיי-סען אריינבריינגען דעם יעניגען וואס האט זיך אזוי תחנונים'דיג געבעטען פון הינטער'ן פענסטער.

איז א וויילע ארום איז חיים שמעון געשטאנען פאר די פארזאמלטע פיהרער פון ליאזע, א בחור'ל פון פיינעם אויסזעהן און מיט אויגען, וואס האבען אויסגעדריקט פעסטקייט און אנטשלאסענקייט, האט ער באלד גע-מאכט א גוטען איינדרוק אויף די גוים. בלויז ניקאלאיעו און קוויצקי האבען איהם אנגעקוקט מיט רוגזה. זיי האבען דעם אידישען בחור'ל ניט געקענט פארנעבען וואס ער האט זיך אריינגעריסען אין דער קאנצעלאריע גראד דא-מאלס ווען זיי האבען געזאלט מאכען זייער בלבול אויף אידען.

— אז אנדער באווייז פון אידישער חוצפה, — האט ניקאלאיעו אויס-גערופען אויפ'ן קול, ניט קענענדיג מעהר צוריקהאלטען זיין צארן.

חיים שמעון האט ניט געענטפערט. ער האט בלויז געשענקט ניקאלאיעו'ן א דורכדרינגענדיגן קוק וואס האט דעם צורר היהודים געשטאכען ווי מיט נאדלען און האט ארונטערגעלאזט זיינע אויגען. דערווייל איז דער גלח, וואס איז געזעסען צווישען די פארזאמלטע, געפונען פאר נויטיג צו זאגען א גוט-ווארט פאר אידען בכלל און פאר דעם בחור'ל, חיים שמעון'ען בפרט. ער האט עס געטהאן מיט דער כימרעקייט פון איינעם וואס זעהט דא א געלעגענהייט צו פאנגען א אידישע נשמה.

— נאך אלעם דעם, — האט ער געזאגט, ווי אז ענטפער צו ניקאלאיעו'ן.

— דארף מען זיך ניט אזוי ווארפען מיט אידען. מען דארף אידען ניט באליי-דיגען, ווארים זיי זיינען שארפזיניג און קלוג. זיי קענען נאנץ לייכט איבער-געהן צו אונזער גלויבען און דאן ווערען זיי גוטע קאטיוליקען.

חיים שמעון האט געהאט א שעת הכושר אליין עפעס צו זאגען.
— דער עיקר, — האט ער געזאגט, — האבען אידען ליעב דעם אמת. ווען זיי ווייסען, אז עס איז דער אמת געהמען זיי עס אן פון וועמען דאס זאל ניט קומען. אבער זיי פארלאנגען אז אויך אנדערע זאלען אנגעהמען דעם אמת און טאקע זיין גרייט זיך מוסר נפש צו זיין פאר'ן אמת.

— פארשאלטענער איד, — האט ניקאלאיעו אויסגערופען מיט כעס. שוין פיהלענדיג אז דעם אידישען בחור'לס קומען האט א דירעקטען שייכות מיט זיינע טרייפענע פלענער צו ווארפען די שולד אויף אידען פאר א פאר-ברעכען וואס זיי זיינען ניט באגאנגען.

דער הויפט פון שטאט האט אינגארירט ניקאלאיעו'ן און האט זיך גע-ווענדעט צו חיים שמעון'ען :

— נאך וואס ביזטו אהער געקומען ? — האט ער איהם געפרעגט איז א גאנץ פריינטליכען טאן וואס האט חיים שמעון'ען שטארק דערמוטיגט.

— איד בין אהער געקומען צו דערצעהלען אייד, וואס זיינען פאראיני-
טערעסירט אין אויסגעפינען דעם אמת, וואס איד האב היינט אין דער פריה
געהאט געהערט וואס אט דער מענש, — און ער האט מיט'ן פינגער אנגעצייגט
אויף קוויצקי'ן, — האט געזאגט צו אט דעם, — און ער האט אנגעצייגט
אויף ניקאלאיעוו'ן, — איד וועל אייד דערצעהלען וואס ניקאלאיעוו האט
געענטפערט קוויצקי'ן.

אלע האבען אויסגעשטעלט מויל און אויערען און אנגעקוקט חיים
שמעון'ען אין גרויס פארוואונדערונג. דער אידישער בחור'ל האט באלד
מסביר געווען, אז זינט ניקאלאיעוו און קוויצקי האבען אנגעהויבען פאר-
שפרייטען דעם בכלול אויף אידען, האט ער אויף זיך גענומען די עוברת זיי
נאכצופאלגען און זיך צוהערען צו אלץ וואס זיי ריידען צווישען זיך.
אלע זיינען איצט געווען געשפאנט.

מד.

די יודי פון צוררי היהודים

ווי די שטאט-פיהרער פון ליאזנע האבען געוואלט אויסגעפינען דעם אמת
וועגען עלידת-דם. — די העלדישקייט פון א אידישען בחור'ל.

חיים שמעון האט געהאט וויכטיגע פרטים איבערצוגעבען די פאר-
זאמעלטע פיהרער פון ליאזנע וועגען דעם ווי אזוי די צוויי צוררי היהודים,
ניקאלאיעוו און קוויצקי, האבען זיך צוגעגרייט פאר'ן עלילת דם געגען די
אידען. ער האט געהערט ווי קוויצקי האט געזאגט צו ניקאלאיעוו'ן, אז ווען
ער וועט דערשיינען פאר די שטאט-פיהרער, זאל ער ריידען קלאר און אנט-
שלאסען כדי צו מאכען אן איינדרוק. אויף דעם האט ניקאלאיעוו געהאט
געענטפערט, אז ער איז ביי זיך בטוח, אז זיינע רייד וועלען מאכען א רושם
און אז קיינער וועט זיך ניט כאפען אז דאס איז אלץ אויסגעטראכט. ניקא-
לאיעוו האט דאן פארענדיגט, אז ווי נאר די באשולדיגונג געגען די אידען
וועט אנגענומען ווערען, וועלען זיי, ער און קוויצקי, קרייגען פון די אידען
גרויסע סכומים געלט דערפאר וואס מען וועט זיי וועלען אונטערקויפען.

חיים שמעון'ס רייד האבען קוויצקי'ן און ניקאלאיעוו'ן געטראפען ווי א
דונער. זיי האבען זיך איבערגעווארפען מיט בליקען. זיי האבען זיך ניט גע-
קענט פארשטעלען ווי אזוי דער אידישער בחור'ל האט ארויסבאקומען דעם
סוד. די שטאטישע פיהרער, מיט'ן שררה בראש, זיינען געווען צעטומעלט. זיי
האבען פשוט ניט געוואוסט וואס צו טהאן. חיים שמעון איז געשטאנען א
שטאלצער און א פעסטער ווי קיין זאך וואלט איהם ניט געהאט איבערהאשט
דער שררה איז געווען דער ערשטער וואס האט געבראכען די שטילקייט.
ער האט דעם אידישען בחור'ל געפרעגט פאר וואס ער איז ניט געקומען באלד
מיט דער דאזיגער געשיכטע. אויף דעם האט חיים שמעון געענטפערט מיט
קלארקייט אז ער האט געהאפט, אז די צוויי מוסרים וועלען זיך באדענקען
און וועלען אינגאנצען נישט קומען מיט זיער מסירה. האט ער דערפאר בא-

שלאסען אפצואווארטען ביו אויף דער נאכט. אבער זעהנדיג, אז זיי זיינען יא נעקומען, האָט ער באשלאָסען זיי צוצונאנגלען צו דער וואנט.

קוויצקי און ניקאָלאיעוו זיינען דערווייל נעקומען צו זיך, און מיט דער חוצפה פון פארשוניגען פון זייער מין, האָבען זיי באלד אָנגעהויבען לייסענען וואָס חיים שמעון האָט דערצעהלט וועגען זיי. זיי האָבען אפילו פרובירט שאַ פען דעם איינדרוק, אז די אידען האָבען אונטערגעשמעלט אַט דעם בחור'ל כדי צו צעטומלען די מחות פון די קריסטליכע פיהרער. זיי האָבען דערביי אָנגעהויבען גיסען פער און שוועבל אויף אידען בכלל און אויף חיים שמעון'ען בפרט. חיים שמעון איז געבליבען רוהיג און מיט א געלאסענסייט, וואָס האָט אויף די צוהערער געמאכט אַן איינדרוק, האָט ער דערקלעהרט, אז אייגענטליך ווייס קיין איד ניט וועגען דעם, און אז אפילו ביי זיי איז הויז ווייס קיינער ניט וואוהיז ער איז געגאנגען. ער האָט עס אלץ אונטערנומען אויף זיין אייגענעם חשבון, ווייל ער האָט געפיהלט, אז דער אמת מוז באווייזן זען ווערען. ער צווייפעלט אויך ניט אז די פארוואַמעלטע וועלען זיין פאראויס-טערעסירט נאָר אין אמת.

דער שררה האָט געהייסען חיים שמעון'ען ווארטען אין דעם גרויסען ווארט-צימער און ער אליין איז מיט'ן גלח אריין אין א זייטיגען חדר דאָרט צו באטראכטען דעם גאנצען ענין. בעת חיים שמעון איז געזעסען אין דעם גרויסען ווארט-צימער, האָבען קוויצקי און ניקאָלאיעוו פֿלויבן זיך א לאז געטהאן צו איהם און מיט רציחה אין זייערע אויגען זיך געוואלט א וואַרף טהאן אויף איהם שלאָגען. חיים שמעון האָט זיך אבער פלינק אויסגעדעהט פון זייערע הענט. ער האָט א שפרונג געטהאן אויף א באַנק און דאן פון איין באַנק אויף דער צווייטער און איז באלד צוריק געווען אין דעם פריהערדיגען חדר, וואו די אנדערע שטאַטישע פיהרער זיינען געבליבען ווארטען אויפ'ן שררה און דעם גלח.

ניקאָלאיעוו און קוויצקי זיינען געווען נאָר איהם און האָבען איהם באלד געפאקט און איהם אָנגעהויבען שלאָגען. חיים שמעון איז אָבער געווען א שטארקער און פלינקער בחור'ל. ער האָט ניקאָלאיעוו'ן א שטארקען שמויס געטהאן און יענער איז אומגעפאלען מיט זיין גאנצער הויך, אַנשלאָגענדיג זיך מיט דער גאָז אויף א באַנק. בלוט האָט אָנגעהויבען גיסען פון זיין גאָז. קוויצקי האָט זיך אָבער געהאט פארמאָסטען אויף איהם. חיים שמעון האָט א שפרונג געטהאן און זיך ארויפגעכאפט אויף זיינע פלייצעס. ער האָט מיט איין ארעם איהם ארומגעכאפט ארום האלן און מיט דעם פויסט פון דער צווייטער האַנד אָנגעהויבען שלאָגען איהם אין פנים. קוויצקי איז פאַר א ווייל געווען הילפלאָז. חיים שמעון האָט דערווייל צוריק זיך באפרייט און איז צו געלאָפען צו די שטאַט-פיהרער זיך צו שיעען הינטער זייערע פלייצעס.

קוויצקי און ניקאָלאיעוו זיינען געווען אין גרויס צאָרן. זייער קרבן האָט זיך אויסגעדעהט פון זייערע הענט און זיי אליין האָבען דערביי געהאט אריינגעכאפט קלעפּ. דער פאָרויצער און דער גלח האָבען זיך שוין אָבער צוריקגעקעהרט, זיי האָבען געהאט געהערט דעם טומעל. זיי האָבען געוואלט וויסען וואָס עס איז געשעהן. קוויצקי און ניקאָלאיעוו האָבען געהאט די חוצפה צו זאָגען אז חיים שמעון איז געווען דער ערשטער זיי צו באפאלען.

עס האָט געדראַפּט הייסען, אז ווען זיי זיינען אַרויס אין גרויסען וואַרט צימער נעהמען א טרונק וואַסער, איז חיים שמעון זיי באַפאלען שלאַגען.

חיים שמעון האָט נאַטירליך געליקענט און איז באַשטאַנען, אז עס איז געווען פּונקט דער היפּור. ער האָט געבעטען דעם שררה אויסצופּרענען דעם וועכטער וואָס האָט זיך געפונען אין גרויסען וואַרט צימער און האָט צוגעזען זעהן ווי אַלץ האָט זיך אַנגעפּאַנגען און דאָן אויך די אנדערע מיטגלידער פון שטאַטישען ראַטה וואָס האָבען אַלעס צוגעזעהען אין דעם פּאַרזאַמלונגס חדר. דער שררה, צוזאַמען מיט'ן גלח, האָבען דאָן אַנגעהויבען אויספּאַרשען דעם נאַנצען ענין. אין אַ האַלבער שעה אַרום האָבען זיי אַרויסגעטראַגען דעם אורטייל, אז היות ווי מען קען דאָ ניט גענוי פּאַנאָדערקלייבען זיך און כדי מען זאָל דעם אמת איינמאַל פאַר אַלע מאָל אַרויסקריגען, סיי בּנוגע דעם נעשילען און סיי בּנוגע דעם עצם ענין וועגען דער באַשולדיגונג, אז אירען האַט בען ערמאַרדעט א קריסטלאַך קינד, עַל כּן איז ביי זיין געבליבען, אז מען זאָל די צוויי גוים, קוויצקי'ן און ניקאַלאַיעו'ן, און דעם אידישען בחור'ל, חיים שמעון'ען, איינטיילען שמיץ. קוויצקי און ניקאַלאַיעו זאָלען קריגען צו צוואַנג ציגן שמיץ און חיים שמעון זאָל קריגען פּופּעזען שמיץ.

באַלד נאָכ'ן פּסק האָט דער שררה באַפוילען אַריינצופּיהרען די דריי פּאַר-משפּט'ע אין דעם "בלינדען חדר" — אַ חדר אַהן פּענסטער — וואו זיי זאָלען געהאַלטען ווערען ביז מען וועט יעדען באַזונדער נעהמען אויף'ן באַנס צו שמיסען. אין דערזעלביגער צייט האָט דער שררה אויך געהייסען רופּען יאן רעאַוס'ן וועלכער איז געווען אַ מומחה אויף איינטיילען שמיץ, אז ער זאָל באַלד צוגריימען ריטער צו שמיסען די פּאַר'משפּט'ע.

ניקאַלאַיעו און קוויצקי זיינען געווען דערשלאַגענע. זיי האָבען קוים געקענט זיך האַלטען אויף די פּיס. בלויז חיים שמעון האָט זיך געהאַלטען פּעסעט און דרייסט און האָט ניט געצייגט קיין צייכען פון שוואַכקייט און דערשראַקענקייט.

אויפ'ן פּאַרשלאַג פון גלח האָט מען געוואַרפּען גורל וועלכער זאָל קריגען די שמיץ דער ערשטער. דער גורל איז געפאלען אויף קוויצקי'ן. ווען אַלץ איז געווען גרייט און יאן רעאַוס האָט שוין געהאַט פּאַרטיגן זיינע ווייכע און שמאַלע ריטער, האָט מען אַריינגעפּיהרט קוויצקי'ן אין דעם ספּעציעלען חדר וואו אַזוינע שמיץ פלענען איינגעטיילט ווערען. אין דאָזיגען חדר איז געשטאַנען נען אַ באַנס אויף וועלכען מען פלעגט דעם פּאַר'משפּט'ען צובינדען און געבען איהם זיין שטראַף.

קוויצקי האָט זיך פּרוּבירט ראַנגלען מיט די שומרים, וואָס האָבען איהם אַנגעהויבען צובינדען צו דער באַנס. ער האָט דערביי געכאַפּט עטאַרקע בוכ'צעס פון די שומרים וועלכע האָבען מיט איהם געמאַכט קליינע מחזקות. מען האָט פון איהם אַרונטערגעצויגען זיינע קליידער און מען האָט איהם איינגעזען וויקעלט און אַ נאַסען ליילאַך און איהם אַנגעהויבען אויסציהען אויף דער באַנס. יאן רעאַוס און צוויי אַרויסהעלפּער זיינען געשטאַנען מיט פּאַרטיגע ריטער גרייט אַנצופּאַנגען אויסצעהלען די שמיץ.

קוויצקי האָט זיך אויפּגעהערט ראַנגלען. ער איז געווען טויט פון שרעק זיין נאַנצער קערפּער האָט געציטערט. דער שרייבער פון דער קאַנצעלאַריע

איז צו איהם צוגעגאנגען און איהם געפרעגט, אויב ער איז נישט גרייט זיך מודה צו זיין, קוויצקי האָט נאָר פרובירט זיך האַלטען שטייף, ער האָט דער-קלעהרט, אז ער האָט זיך ניט אויף וואָס מודה צו זיין, אז חיים שמעון האָט ניט דערצעהלט דעם אמת.

דער שררה האָט געגעבען א צייכען צו רעאוס'ן אַנצופאַנגען זיין ארבייט. קוויצקי'ס הענט און פיס זיינען געבונדען געוואָרען מיט שמריק. ער האָט גע-שריען און זיך געקאָרטשעט פון וועהמאָג. יאָז רעאוס האָט אַנגעהויבען דער-לאַנגען די שמיץ און דער שרייבער האָט די שמיץ געצעהלט. ווען עס האָט גע-האַלטען ביי דעם זעקסטען שמיץ האָט קוויצקי מעהר ניט געקענט אויסהאַל-טען די יסורים און האָט אויסגערופען אז ער וועט דערצעהלען דעם אמת.

רעאוס האָט אַרונטערגעלאָזט די האַנט און דער שרייבער איז צוגעקו-מען צו קוויצקי'ן צו הערען וואָס ער האָט צו זאָגען. זיין וידוי איז אָבער גע-ווען נאָר א טיילווייזע. ער האָט ניט געוואָלט באַשטעטיגען אַלץ וואָס חיים שמעון האָט געזאָגט.

דער פּאַרויצער האָט זיך אַנטזאָגט אַנצונעהמען די וידוי און האָט רעאוס'ן געהייסען ווייטער אַנגעהן מיט די שמיץ. רעאוס האָט ווידער אַנגע-הויבען דערלאַנגען שמיץ און דער שרייבער האָט געהאַט אַפּגעצעהלט ביז פּערצעהן. דער ליילאַך איז וועלכען קוויצקי איז געווען אינגעוויקעלט איז שוין געווען צוריסען איז שטיקער פון די מעכטיגע קלעפּ. קוויצקי'ס לייב איז געווען פול מיט וואַונדען. בלוט האָט פון די וואַונדען געפלאַסען. קוויצקי האָט אַנגעהויבען שרייען אז ערשט איצט וועט ער אויסזאָגען דעם אמת: חיים שמעון איז געווען גערעכט, אַלץ וואָס ער האָט דערצעהלט איז געווען אמת.

אז מען איז פּאַרטיג געוואָרען מיט קוויצקי'ן, האָט מען איז חדר אריינגעפיהרט ניקאַלאַיעו'ן. ער האָט שוין געוואוסט, אז קוויצקי האָט זיך מודה געווען. ניקאַלאַיעו האָט ביים אריינקומען איז חדר, געקענט זעהן ווי זיין חבר קוויצקי ליגט אויסגעצויגען אויפ'ן באַנק א פּאַרבלוטיגטער, סרעכצענ-דיג פון גרויס יסורים. ניקאַלאַיעו איז געווען בלייך און דערשראָקען. ער האָט גוט געוואוסט וואָס איהם דערוואַרט. ער האָט זיך אָבער געמאַכט מומה און האָט אַנגעהויבען זאָגען, אז דער אירדישער בחור'ל, חיים שמעון, האָט געזאָגט ליגען און אז אויך קוויצקי האָט געזאָגט ליגען.

דער באַפּעהל איז געגעבען געוואָרען, אז מען זאָל ניקאַלאַיעו'ן אויס-ציהען אויף דער באַנק און אז עס זאָלען איהם אריינגעצעהלט ווערען די צוואַנציג שמיץ וואָס זיינען איהם צוגע'פּסק'ענט געוואָרען. זיינע קליידער זיינען פון איהם אַרונטערגעשלעפט געוואָרען און מען האָט איהם איינגע-וויקעלט איז א נאָמען ליילאַך. מען האָט איהם צוגעבונדען צו דער באַנק, און יאָז רעאוס האָט איהם אַנגעהויבען אויסצעהלען די שמיץ. ניקאַלאַיעו האָט געשריען פון וועהמאָג, אָבער האָט קיין וואַרט ניט געזאָגט, ביז עס האָט געהאַלטען ביי דעם אַכטען שמיץ. ער האָט מעהר די יסורים ניט געקענט אויסהאַלטען און האָט אויסגערופען, אז ער איז גרייט זיך מודה צו זיין.

די שמיץ זיינען אַפּגעשטעלט געוואָרען און דער שרייבער איז צוגעקומען צו דעם פּאַרבלוטיגטען ניקאַלאַיעו'ן און פון איהם אַרויסגעקראָגען זיין

יודוי, אז חיים שמעון האָט געזאָגט דעם אמת און אז אויך קוויצקי האָט געזאָגט דעם אמת, כאָטש ניקאלאיעוו האָט דורכאויס געוואָלט שאַפּען דעם איינדרוק, אז קוויצקי איז א סך שולדיגער ווי ער אליין.

ביידע צוררי היהודים זיינען, פארבלוטטיגטע, אָנפּעפּהירט געוואָרען אין תּפּיסה און א שטארקע וואָך איז געשטעלט געוואָרען זיי צו היטען. חיים שמעון'ען, פארשמעחט זיך, האָט מען גאַרניט געטהאָז. אויף זיין אייגענעם גאַרלאַנג, דערפּאר וואָס עס איז שוין געווען שפּעט אין דער נאַכט און איז ידוּיסען האָט נאָך אַלץ געבושעוועט דער שטורם, האָט מען איהם געגעבען א געלעגער אין דער קאַנצעלאַריע איבערצושלאָפּען די נאַכט. אויף מאַרגען פּריה איז ער אוועק אהיים און האָט אין הויז קיין וואָרט ניט געזאָגט וועגען דעם וואָס עס איז געשעהן. ווי אַלע שבת איז ער מיט זיין טאַטען געגאַנגען אין בית המדרש דאוונען און האָט מתפלל געווען מיט גרויס כּוונה ווי עס וואָלט גאַרניט געהאַט פּאַסירט. זיין פּאַטער, און אַלע אַנדערע בני בית, האָבען געמיינט, אז ער האָט די נאַכט געשלאָפּען ביי זיין חבּר אין הויז. קיי-נער האָט גאַרניט געדאַכט אז ער האָט באוויזען אזא בריה'שקייט.

קיינער איז שטעטעל וואָלט בכלל ניט געוואוסט וואָס עס איז יענעם פּרייטאַנצ-נאַכט פּאַרנעקומען אין דער קאַנצעלאַריע. זונטאָג פּאַרנאַכט האָט אָבער איינער פון די ראשי הקהל פון ליאַזנע זיך געטראָפּען מיט איינעם פון די גוים וואָס זיינען געווען אין דער קאַנצעלאַריע און יענער האָט דעם אירען דערצעהלט די מערקווירדיגע פּאַסירונג. אָבער ער האָט ניט געקענט אָנגעבען ווער אזוינס עס איז געווען דער אידישער בחור'ל וואָס האָט באווי-זען אזא העלרישקייט. וואָרים חיים שמעון האָט ניט אָנגעגעבען קיין פרטים וועגען זיך. ער האָט אפילו ניט געזאָגט ווי ער הייסט אָדער ווער עס איז זיין טאַטע. די גוים זיינען געווען אזוי פּאַרנומען מיט די געשעהענישען ארום זיי, אז זיי האָבען וועגען דעם זיך גאַרניט נאָכגעפּרעגט.

דינסטאָג פון יענער וואָך זיינען די ראשי הקהל פּלוצים גערופּען גע-וואָרען אין דער קאַנצעלאַריע און עס איז זיי פּאַרמעל איבערגעגעבען געווא-רען דאָס וואָס דער דערמאַנטער גוי האָט שוין געהאַט דערצעהלט דעם אירען. אַלע האָבען איצט געהערט דעם גרויסען חידוש, אז א בלוט-בלבול איז געווען צוגעגרייט געגען די אירען פון ליאַזנע, אָבער א אידישער בחור'ל האָט דעם בלבול צושטערט.

די ראשי הקהל האָבען איצט געוואָלט וויסען ווער דער דאָזיגער בחור'ל איז געווען. דאָס האָט אָבער קיינער אין דער קאַנצעלאַריע ניט געוואוסט. דער שררה פון שטאָט האָט אליין געוואָלט וויסען ווער אזוינס דאָס איז גע-ווען און ער האָט טאַקע באלד אויפגעפּאַדערט די ראשי הקהל, אז זיי זא-לען, אין משך פון צוויי טעג צייט, ניט נאָר אויסגעפינען ווער דאָס איז געווען, נאָר איהם טאַקע אויך בריינגען צו איהם אין דער קאַנצעלאַריע.

מען האָט איצט איבער ליאַזנע אָנגעהויבען ארומזוכען אַט דעם העל-דישען בחור'ל. אַלע האָבען געוואָלט וויסען ווער ער איז. דער עיקר איז מען געווען פּאַראינטערעסירט איהם צו געפינען דערפּאר וואָס דער שררה פון שטאָט האָט באפּולען איהם צוצושטעלען אין דער קאַנצעלאַריע. חיים שמעון האָט געהערט וואָס עס טהוט זיך אין ליאַזנע און ווי אַלע ריידען פון זיינע

מעשים, אבער ער האָט געשוויגען און זיך ניט געוואַלט אַרויסגעבען. דער רב האָט דאָן אויסגערופען אין שוהל, אויפפאָדערענדיג דעם געהוימניס-פּוֹלען בחור'ל זיך צו אַנטפלעקען. ער האָט דערביי מודיע געווען. אז אויב ער וועט דאָס ניט טהאָן וועט ער האָבען אויף זיך אַ גרויסע זינד. ערשט דאמאָלס איז חיים שמעון געקומען צום רב און האָט אויסגעזאָגט דעם סוד, אז דאָס איז ער דער בעל דבר. אויף מאַרגען האָבען די ראשי הקהל גענומען מיט זיך חיים שמעון'ען און זיינען געקומען צום שררה אין דער סאָנצע-לאַרע. דער שררה האָט געזאָגט עטליכע לויט-ווערטער חיים שמעון'ען און האָט אַרויסגעגעבען אַ פּסק פאַר ניקאַלאַיעו'ן און קוויצקי'ן: מען זאָל זיי בידען איינטיילען צו נייע פינג-און-צוואַנציג שמיץ דערפאַר וואָס זיי האָ-בען באַלידיגט דעם גלח און איהם, דערמיט וואָס זיי האָבען זיי געוואַלט מאַכען פאַר שותפים אין אַ שענדליכען בלבוֹל.

דער שררה האָט אויך איינגערופען אַ גרויסע פאַרזאַמלונג פון די גוי'שע איינוואוינער און האָט געצוואונגען ניקאַלאַיעו'ן און קוויצקי'ן צו דערצעהלען וועגען דעם בלבוֹל וואָס זיי האָבען געוואַלט מאַכען אויף די אידען. גלייכצייטיג איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אַ וואַרונג, אז קיינער זאָל ניט וואַגען אַנצודיהרען אַ אידען, ווייל זיי זיינען אומשוֹלדיג. דער שררה האָט אויך אויפגעפאָדערט אלע עהרליכע קריסטען צו באַשיצען די אידען גע-גען אַ מעגליכען איבערפאַל. ניקאַלאַיעו און קוויצקי זיינען געמאַכט גע-וואָרען פאַראַנטוואָרטליך מיט זייערע לעבענס פאַר יעדען אַנפאַל וואָס וועט געמאַכט ווערען אויף אידען.

ביי די אידען אין ליאָזנע איז איצט געווען אַ שמחה. אלע האָבען גע-וואוסט, אז דער העלד פון טאַג איז חיים שמעון. מען האָט איהם פון דאָן אַז אַנגעהויבען רופען "דער כּוואַט".

חיים שמעון האָט אָבער פון דעם ניט געמאַכט קיין וועזען. ביי איהם האָט עס געזאָלט זיין אַ גאַנץ געוויינליכע זאַך. ער איז ווייטער אַנגעגאַנגען מיט זיין לערנען און באַלד נאָך פּסח איז ער געפאַהרען קיין מינסק לערנען אין דער דאָרטיגער ישיבה ביי דעם גאָזן ר' אריה ליב, וועלכער איז געווען דער ראש הישיבה.

אין יאהר תצ"ז האָט זיך חיים שמעון אין דער ישיבה באַקאַנט מיט צוויי תלמידים וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע כּשרונות. איינער איז געווען אברהם, אַ זון פון ר' שמואל דער רב פון פּוֹיזען, און דער צוויי-טער איז געווען ישראל, דער זון פון ר' משה פון ליסע. אברהם, וועלכער איז געווען אין זעלביגען עלטער וואָס חיים שמעון, איז גראַד געווען דער היפּוך פון דעם ליאָזנער בחור. בעת חיים שמעון איז געווען אַ געוואַנטער און אַ אַנטשלאַסענער, איז אברהם געווען אַ גרויסער פּחדן. אפילו ביי טאַג האָט ער מורא געהאַט צו זיין אליין אין הויז. ביינאַכט האָט ער מורא געהאַט אליין צו געהן אין דרויסען. ער האָט זיך תמיד געשראַקען פאַר זיין אייגענעם שאַטען. דאָס האָט זיך ביי איהם גענומען פון דער גרויסער שרעק וואָס ער, און זיין משפּחה, האָבען דורכגעמאַכט אין יאהר תצ"ו.

די דאָזיגע שרעק איז געקומען פון אַ בלוט-בלבוֹל וואָס די גוים אין פּוֹיזען האָבען געמאַכט אויף די דאָרטיגע אידען. אַ סך אידען פון שטאַט

זיינען ארעסטירט געווארען. די סכנה איז געווען גרויס. דער נביר, כעל צדקה און שתרלן פון פויזען, ר' יעקב, וועלכער איז געווען שטארק אנגעזעהען איז רעגירונגס־טרייזען, און דעם גאון ר' אריה ליב דרשו, זיינען געווען צווישען די ארעסטירטע.

דערפאר וואָס אָט די צוויי גדולים זיינען געווען אזוי חשוב, האָט מען זיי אויסגעקליבען פאר די קרבנות פון דער אידישער קהלה אין פויזען. מען האָט זיי ביידען געפייניגט מיט אלערליי שוידערליכע עינוים אין תפיסה. מען האָט פון זיי געוואָלט ארויסצווינגען א וידוי, אז אידען דארפן טאקע קריסטלאך בלוט פאר מצות. פארשטעהט זיך, אז די צוויי מארטירער, האָ בען, טראַץ דער שרעקליכער אינקוויזיציע, כסדר געלייקענט. דאָס האָט אָבער נאָר געמיינט, אז זייערע פייניגער האָבען זיי נאָר מעהר געפייניגט. אזוי האָט מען זיי געהאַלטען אין מאַטערען און פייניגען טעג נאָכאנאנד, ביי זיי האָבען אויסגעהויכט זייערע הייליגע נשמות.

ר' שמואל, אברהם'ס פאטער, צוזאמען מיט זיין נאנצער משפחה, זיי נען אויך געווען אין גרויס סכנה. ווי אז ארם חשוב, וואָלט ר' שמואל וואר- שיינליך אויך געפייניגט געוואָרען, און, ווי די דערמאנטע קדושים, פאר- פייניגט געוואָרען צום טויט. אָבער ווי דורך א נס איז ער מיט זיין משפחה אנטלאָפען קיין לאַנצבורג. אָט די שרעק האָט זיך אויף דעם יונגען אברהם'ן געלייגט ווי א שווערע משא און האָט איהם פארפאָלט א לאַנגע צייט. זייענדיג אין לאַנצבורג האָט אברהם זיך א נדר געטהאָן צו געהן צו פוס קיין מינסק דאָרט צו לערנען אין דער ישיבה. צוויי אנדערע יונגעלייט פון לאַנצבורג זיינען מיט איהם מיטגעגאנגען. אָט אזוי זיינען זיך אין דער מינסקער ישיבה צוזאמענגעקומען צוויי יונגעלייט, וואָס יעדער פון זיי האָט געהאט דורכגעמאכט אן עליילת דם, אָבער מיט נאנץ אנדערע רעזולטאטען. סיי פאר די קהלות פון וועלכע זיי זיינען געקומען און סיי פאר זיך אליין.

מה.

ווען אידען דארמען שוין

אן אנדער מעשה מיט אן עליילת דם אין ליאזנע. — דער אלטער שמש פון ליאזנע און דעם פוסק השכל וואָס ער האָט גענומען פון די אמאָליגע יאָהרען.

אין דער מינסקער ישיבה, וואו חיים שמעון פון ליאזנע, און אברהם פון פויזען, האָבען זיך באקאנט. האָבען זיי צווישען זיך אָפט איבערדער- צעהלט איינער דעם צווייטען זייערע דערפאהרונגען אין שייכות מיט די בלוט בלבולים, וואָס זיי האָבען דורכגעמאכט אין זייערע שטעט. חיים שמעון האָט אויך געהאט צו דערצעהלען וועגען א צווייטען עליילת דם אין ליאזנע. דער דאזיגער עליילת דם איז פאָרגעקומען מיט א סך יאָהרען פריהער, דאמאלס ווען ליאזנע האָט ערשט אָנגעהויבען זיך צו אנטוויקלען ווי א אידישער ישוב. די מעשה וועגען אָט דעם עליילת דם, — וואָס האָט אויף איהם געמאכט א גרויסען רושם — האָט חיים שמעון געהאט געהערט פון דעם אלטען שמש פון ליאזנע, ר' יקותיאל.

דער דאזיגער ר' יקותיאל איז געווען א באוואוסטע פיגור אין ליאזנע.

ער איז געווען איינער פון די עלטסטע מענשען אין שטאט. אלץ וואס מען האט געוואוסט וועגען זיין עלטער איז געווען, אז ר' משה דער וועכטער, וועלכער איז שוין געווען ארום הונדערט יאהר אלט, און זלאמע חוה די הייבאם. זיינען געווען עלטער פאר איהם. ר' יקותיאל האט געדענקט ליאזנע ווען זי האט געהאט ניט מעהר ווי פינף און דרייסיג אידישע משפחות. זיין טאטע, ר' אלחנן, איז דאמאלס געווען דער ראש הקהל.

דער אלטער שמש, ר' יקותיאל, האט געדענקט ווען די רוסען האבען געהאט איינגענומען וויטעבסק און די גאנצע געגענט ארום, איינשליסענדיג ליאזנע. ער איז בעת יענער מלחמה, אין יאהר תי"ד, געווען שוין אריבער בר מצוה. א סך אידען זיינען אין יענער מלחמה נתעשר געווארען, זיין פאטער איז פעטער בתוכם. ער אליין, נאכדעם ווי זיין פאטער האט איהם פארשדנ'ט מיט דער טאכטער פון ר' מרדכי דעם סופר פון קאלישק, האט זיך געהאט גענומען צו מסחר און אָנגעהויבען צושטעלען דעם רוסישען מיליטער פראוויאנט, און איז אויך נתעשר געווארען.

בעת דער רוסישער קאמאנדיר שערעמעטיוו האט פארנומען וויטעבסק האט ער דארט ארעסטירט א סך אידען. ער האט אָבער קיינעם ניט געריהרט אין ליאזנע. א סך אידען פון וויטעבסק, מורא האבענדיג אז מען וועט זיי ארעסטירען, האבען זיך איבערגעקליבען קיין ליאזנע און די אידישע קהלה דארט האט אָנגעהויבען וואקסען. ר' יקותיאל פלעגט אויף דער עלטער תמיד האבען אויסצוועצען געגען דער הנהגה פון די ליאזנער ראשי הקהל און פלעגט זאגען, אז ווען זיין טאטע איז געווען ראש הקהל איז געווען אנדערש. דער עיקר האט ער געהאט אויסצוועצען געגען דער הנהגה פון די ליאזנער עשירים, וואָס זיי לעבען אזוי ברייטלאך און לאָזען זייערע ווייבער זיך פּוּצען. ר' יקותיאל האט געהאלטען אז אין דעם שטעקט : גרויסער איבעל, אז דאס רייסט אויף די אויגען פון די גו'שע שכנים און אז דאס פיהרט צו מסירות און אנדערע צרות.

אין דעם פרט האט דער אלטער ר' יקותיאל געהאט זיין אייגענעם קוק אויף זאכען. ער פלעגט זאגען אז אידען און גוים, זיינען צוויי באזונדערע וועלטען. דער אויבערשטער, האט ער געזאָגט, האט דעם עולם הזה אוועקגעגעבען עשו'ן און דעם עולם הבא — יעקב'ן. אָבער כדי יעקב זאל קענען האָבען א קיום אויף דער וועלט, האט דער אויבערשטער איהם אויך אָפּגעגעבען א חלק פון עולם הזה. דעם אידענ'ס עולם הזה איז אָבער גאנץ אנדערש פון דעם גו'ס'ם. דעם אידענ'ס עולם הזה איז איינגעוויקעלט אין מצוות. דער איד קען זיך קיין קעהר ניט טהאָן אָהן צו דארפן דערביי עפעס מקיים זיין א מצוה. אויפ'ן טיהר פון א אידישער הויז מוז זיין א מזוזה. זיינע בגדים דארפן האָבען ציצית. זיין פעלד דארף מקיים זיין די מצוות פון לָקט, שכחה און מאה. ווען ער עסט און טרינקט מוז ער זאָגען ברכות אין אָנפאנג און צום סוף. קורץ, דער איד קען ניט הנאה האָבען פון עולם הזה אָהן א ברכה. אויב ער טהוט דאָס ניט איז פונקט ווי ער וואָלט באַגאנגען גזילה, און דער אויבערשטער בריינגט דערפאר אויף איהם צרות און יסורים. דער איד דארף אָבער פאר זיך אָנהויבען רופען צום רבונו של עולם, טהאָן תשובה מיט'ן גאנצען הארצען, און אלע זיינע חטאים ווערען איהם פארגעבען.

וואס איז נוגע די מעשה וועגען עליית דם, וואס ר' יקותיאל האט דער-
צעהלט, און היים שמעון האט שפעטער איבערדערצעהלט, האט ער עס נע-
האט איבערגעגעבען אין נאמען פון זיין זיידען ר' אלישע, וועמען מען האט
גערופען "דער זיסער", דערפאר וואס ער פלעגט תמיד באגליימען זיינע רייד
מיט די ווערטער: "דער זיסער טאטע אין הימעל".

אינאמאל איז אין ליאזנע אָנגעקומען א ניער גלח, א שונא ישראל.
האט ער אָנגעהויבען האלטען דרשות אין קלויסטער פול מיט גיפט און
שנאה צו אידען. די ליאזנער גוים האָבען אזוינע רייד נאך ניט געהערט,
צום ערשטען מאל אז אימיצער האָט זיי אָנגעהויבען אריינקלאפען אין די
קעפ, אז מען דארף אידען פיינט האָבען.

ווען ווינטער איז אָנגעקומען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען דערנעהענ-
טערען צו פסח, האָט דער גלח מודיע געווען די גוים, אז זיי זאלען היטען
זייערע קינדער, ווייל אידען דארפען קריסטליך בלוט כדי דאָס אריינצוקע-
טען איז די מצות, זיי ננב'ענען דערפאר קריסטליכע קינדער און קוילענען זיי.
דאָס האָט אויף די גוים געמאכט א גרויסען רושם. ביז דאמאלס זיינען
די גוים געווען געוואוינט צו קומען אין אידישע הייזער, שבתים און ימים
טובים, כדי צו פארזוכען די אידישע מאכלים מיט וועלכע מען האָט זיי מכבד
געווען. גרוים הנאה פלעגען די גוים האָבען פסח ווען מען האָט זיי אין א
אידיש הויז מכבד געווען מיט מצה. זיי האָבען די מצה פארשלאנגען און זיך
שטארק פאסמאקאוועט.

איצט, אז זיי האָבען געהערט פון דעם גלח, אז די מצה איז געקנאטען
מיט קריסטלאך בלוט און אז גוים דארפען זיך צו דעם ניט צוריהרען און אויך
ניט צו קיין אנדערע אידישע מאכלים, האָבען די אויפגעהעצטע גוים אָנגע-
הויבען קומען צום גלח און זיך מתודה זיין פאר איהם אויף די "זינד" וואָס
זיי זיינען באַנאָנגען אין עבר.

די גוים האָבען אָנגעהויבען זיך אָפטיילען פון די אידען, און די אידען
האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען צו באַגענענען זיך מיט גוים, די שנאה צו
זיי מצד די גוים איז שטארק געוואקסען. דער רב פון ליאזנע, דער אכציג
יאָהריגער ר' שמאי און די ראשי הקהל האָבען שוין געפיהלט, אז א גרויס
געפאהר שוועבט איבער די אידישע קעפ און זיי האָבען אויסגערופען אין
בית המדרש, אז אין א מאַרק-טאָג זאלען אידען ניט ארויס פון זייערע הייזער.
די מאַנסכילען האָבען נאָר געזאָלט געהן אין בית המדרש דאוונען. עס איז
אויך אויסגערופען געוואָרען אז די קינדער, אנשטאט צו געהן צו זייערע
מלמדים אין חדר, זאלען זיך, צוזאמען מיט די מלמדים, פארזאמלען אין
בית המדרש.

עס איז געווען א פאָר טעג נאָך פורים. פלוצלונג זיינען אין ליאזנע אַנ-
געקומען באוואפענטע זעלנער און האָבען ארעסטירט צוויי אידען. דער רב און
די ראשי הקהל האָבען געקראָגען צו וויסען, אז די צוויי ארעסטירטע אידען
ווערען באשולדיגט, אז זיי האָבען גע'נב'עט א קריסטליך קינד, כדי איהם
צו קוילען און באַנוצען זיין בלוט פאר פסח. אזוי ווי דאָס קינד איז נאָר
מעגליך ניט "געקוילעט" געוואָרען, על כן זיינען די ראשי הקהל מיט'ן רב
אויפגעפאָרעט געוואָרען, אז זיי זאלען דאָס קינד צוריקקעהרען א לעבעדיגס.

אויב אָבער דאָס קינד איז שוין געשאַכטען געוואָרען, זיינען זיי אויפגעפאָר-
דערט געוואָרען אָפּצוגעבען דעם קערפּער. איז פאָל דאָס וועט ניט געטהאָן
ווערען, וועלען די צוויי ארעסטירטע אידען געשאַכטען ווערען. אלע איבעריגע
אידען איז ליאזנע וועלען אויסגע'הרג'עט ווערען און זייערע הייער וועלען
פארברענט ווערען.

ניט קוקענדיג אויף זיין הויכען עלטער, האָט דער רב, ר' שמאי, אויף
זיך באַלד גענומען א תענית פון דריי מעת לעת. צו אָט דעם תענית זיינען
אויך צוגעשטאנען א ריהע בעלי בתים, און אזוי איז עס געוואָרען א תענית
צבור. די פרויען פון ליאזנע זיינען אלע געגאנגען טבילה און האָבען אָנגעהוי-
בען שפיגען וואָל פאר קנויטען פאר ליכט — א פאָדים פאר יעדע אידישע
נשמה, קיין אונטערשייד צווישען מאן און פרוי און קיין אונטערשייד צווישען
יונג און אלט. יעדעס קנויט איז צעטיילט געוואָרען פאר צעהן ליכט. באזונ-
דערע קנויטען זיינען געשפונען געוואָרען, פון וועלכע יעדער פאָדים איז גע-
ווען פאר א באוואוסטען רשע און צורר היהודים. דעם צעטעל פון די דאָזיגע
רשעים און שונאי ישראל האָט צוגעגרייט דער רב. אויף'ן דאָזיגען צעטעל
האָבען זיך געפונען אזויגע רשעים ווי נמרוד, המן און אנדערע וואָס האָבען
אָנגעטהאָן צרות אידען. די קנויטען פאר די רשעים זיינען צעטיילט געוואָרען
איז דרייען.

אויפ'ן צווייטען טאָג פון תענית, פאר מנחה, האָט מען געבראכט די
נשמה־ליכט אין בית המדרש און זיי אָנגעצונדען. קינדער פון זעקס און זיבען
יאָהר אלט, וועלכע האָבען ארויסגעצויגען א זכה־בגורל, האָבען די ליכט אָנ-
געצונדען. דאן האָט דער עולם געזאָגט דעם קאפיטעל תהילים קי"ט און עס
איז אויסגערופען געוואָרען, אז יעדער זכר פון דרייצעהן יאָהר און עלטער
און יעדע נקבה פון צוועלף יאָהר און עלטער מוז אויף זיך נעהמען א תענית
וואָס זאָל דויערען א גאנצען מעת לעת. איז משך פון דעם תענית זאָל אויך זיין
פארבאָטען צו טהאָן א מלאכה. דער גאנצער עולם האָט דעם גאנצען מעת
לעת פארבראכט אין בית המדרש און געזאָגט תהילים.

אויפ'ן דריטען נאָך נאָך תפילת שחרית איז די גאנצע עדה אידען גע-
גאנגען אויף'ן בית הקברות און געזאָגט תהילים אויף די קברים פון די
הייליגע. די שטאַט האָט זיך געהאט צעטיילט אין צוויי מחנות. בעת איין
מחנה איז געווען אויף'ן ביי עלמיז האָט די צווייטע דערווייל אכטונג געגעבען
אויף די הייזער.

נאָך מיטאָג האָט זיך דער עולם ווידער פארזאמעלט אין בית המדרש.
דער רב האָט געהאלטען א דרשה און דאן האָט דער גאנצער עולם געזאָגט
וידוי. דער רב און צוויי זקנים, אָנגעהאָן אין טלית און קיטעל, האָבען זיך
אוועקגעשטעלט אויף דער בימה מיט שוואַרצע ליכט אין די הענט. איין זקן
איז געשטאנען ביים רב צו רעכטס און דער צווייטער צו לינקס. דער רב
האָט אויסגערופען, אז זיי, זאלבערריט, זיינען מכוון געגען דעם ביז דין של
מעלה. אויף דער בימה זיינען אויך ארויף דער חזן, ר' ישעיה, און דער נבאי,
ר' ברוך.

דער ארון הקודש איז געעפענט געוואָרען און דער נבאי ר' ברוך האָט
געבלאָזען שופר. דער חזן ר' ישעיה האָט דאן אָנגעהויבען זאָגען דעם קאפיטעל

תהילים ע"ט און דער עולם האט נאכגעזאגט פסוק פאר פסוק. דער נביא האט דאן ווידער געבלאזען מיט'ן שופר און דער חזן האט געזאגט א נייעם קאפיטעל תהילים, ק"מ, וואס דער עולם האט נאכגעזאגט פסוק פאר פסוק. גורל איז געווארפען געווארען און פיער מענשען פון דער עדה האבען זוכה געווען צו זיין די וואס זאלען ארויסנעהמען פיער ספרי תורה. די ספרי תורה זיינען געטראגען געווארען איבער'ן בית המדרש און יעדער פון עולם האט א קוש געטהאן די מענטעלאך. נאכדעם זיינען די ספרי תורה איבער געגעבען געווארען צו די וואס זיינען געשטאנען ארום רב און דער אלטער רב האט געלייענט פון א פארמעט א חרם געגען דעם יעניגען וואס האט גע'גנב'עט דאס קריסטליך קינד. דער חרם האט געזאלט חל זיין אויף יעדען וואס האט געהאט א שייכות מיט'ן גנב'ענען דאס קינד.

כאטש דער תענית ציבור איז שוין געווען געענדיגט, האט דער רב געלאזט אויסרופען, אז כיו וואנען די צרה וועט ניט זיין פאראיבער, זאל קיינער אים ליאזנע ניט עסען קיין פלייש אפילו ניט שבת. דער רב מיט די בעלי בתים, וואס האבען געפאסט דריי מעת לעת כסדר, האבען פארפאסט בלויז מיט א שטיקעל ברויט און ווארים וואסער און דאן ווייטער געפאסט.

דעם פאלגענדיגען שבת, צוויי טעג נאכדעם ווי דער חרם איז אויסגערופען געווארען, זיינען דער רב און די ראשי הקהל גערופען געווארען צו דער פא'ר ליצוי. דארט האט זיך אויך געפונען דער צורר היהודים'דיגער גלח. די אידען זיינען ווידער געווארענט געווארען, אז אויב זיי וועלען ביי דינסטאג ניט צו'ר רייסקעהרען דאס קריסטליך קינד, לעבעדיג אדער טויט, וועט בלוטיגע נקמה גענומען ווערען פון דער גאנצער אידישער קהלה, דער גלח האט געהאט די חוצפה צו פארלאנגען, אז דער גרויזגרויער רב זאל קושען דעם צלם, וואס איז געהאנגען אויף א זילבערנע קייט ארום זיין האלז. דער רב האט אבער אויף דעם געענטפערט מיט שטאלץ און ווירדע, אז אזא פאדערונג קען נאר קומען פון א ממזר און א מומר להכעים, ווייל אז עהרליכער מענש, אז אמת גלויביג גער, וועט ניט וועלען צווינגען אימיצען, אז ער זאל טהאן עפעס וואס איז געגען זיין גלויבען. דער גלח איז אריין אין א גרימציאן, אבער ער האט גע'מאכט א שווייג.

דערווייל האט דער גלח ארויסגעשיקט ספעציעלע שלוחים איבער די דערפער, אָנזאָגענדיג די גוים, אז זיי זאלען אויף מאַרגען, זונטאָג, קומען אין קלויסטער. א גרויסער המון האט זיך פארזאמעלט אין קירד. דער גלח האט געהאלטען א דרשה און ווידער דערצעהלט די גוים, אז אידען באנוצען קריסט' ליד בלוט אין די מצות וואס זיי עסען פסח. ער האט דאן באקאנט געמאכט, אז עס איז שוין איבער א וואך ווי א קריסטליך קינד איז גע'גנב'עט גע'ווארען. עס איז קיין ספק, האט ער געזאגט, אז דאס איז די ארכייט פון די אידען.

פון צווישען המון האט זיך דערווייל ארויסגערוקט א שויער, וועלכער האט אָנגעהויבען זיך רופען צום גלח, דערקלעהרענדיג, אז ער איז צו איהם געשיקט געווארען מיט א ספעציעלער שליחות. די שליחות איז געווען פון א צווייטען שויער פון זיין דארף. יענער שויער, האט ער דערצעהלט, איז מיט א פאר טעג צוריס פליצים קראנק געווארען. ער האט געקראנען א נועהטאג אין

הארצען און אין קאפ. אין עטליכע שעה ארום איז ער געשטארבען. פאר זיין טויט האָט ער גערופען אַט דעם גוי, וואָס האָט די דאָזיגע מעשה דערצעהלט, און איהם געבעטען, אז ער זאל געהן צום גלח און איהם דערמאָנען וועגען זיין צוואַג, אז ער וועט אַט דעם פּויער וואָס איז געשטארבען, אריינבריינגען באַלד אין גן עדן אריין. דערביי האָט יענער פּאר'ן טויט איבערגעגעבען דעם פּויער, אז דעם צוואַג האָט דער גלח איהם געהאָט געגעבען צוליב דעם וואָס ער און א צווייטער האָבען, אויף'ן גלח'ס פּאַרלאַנג, גע'גנב'עט א קריסטליך קינד און עס באַהאַלטען ביי זיינעם א ברודער אין א דערבייאַגען דאָרף, כדי מיט דעם אַנצושרעקען די אידען.

דער גלח האָט אַקאַרשט געהאַט פּאַרענדיגט זיין דרשה, ווען דער פּויער האָט אָנגעהויבען דערצעהלען הויך אויף'ן קול, וואָס ער פּאַרלאַנגט פון איהם. דערהערענדיג דעם פּויער'ס רייד, איז דער גלח פּאַר א ווילע געוואָרען מבולבֿל. ער איז אָבער באַלד געקומען צו זיך און האָט אָנגעהויבען שרייען, אז דער פּויער איז שיכור און ווייס ניט וואָס ער רעדט. ער איז בלווי געקומען שטערען די תּפילה. ער האָט דעם פּויער געהייסען ארויסוואָרפען פון קלויסטער. דער פּויער האָט נאָך דערביי געכאַפט קלעפּ.

דער פּויער איז געווען צעטומעלט. ער האָט ניט באַגריפען וואָס דאָ איז פּאַרגעקומען. מיט וואָס אזוינס ער האָט זיך פּאַרזינדיגט ביים גלח, אז ער האָט איהם אזוי באַהאַנדעלט. דער פּויער האָט דאָן גאָר אומשולדיגערהייט אָנגעהויבען איבערדערצעהלען פּאַר די גוים אין דרויסען, וואָס עס איז פּאַר געקומען מיט זיין שכן און וואָס יענער האָט איהם דערצעהלט פּאַר'ן טויט. אין דערזעלביגער צייט האָט מען זיך דערוואוסט, אז אויך דער צווייטער גוי, וואָס האָט געהאַלטען באַהאַלטען דאָס קריסטליך קינד, איז פּלוצים קראַנט געוואָרען און געשטארבען. מען האָט זיך אויך דערוואוסט, אז דער גלח איז ביי איהם געווען פּאַר'ן טויט. אין דעמוזעלביגען טאָג, נאָך איידער דער גלח האָט פּאַרענדיגט זיין תּפילה אין קלויסטער, זיינען אָנגעקומען צוויי גוים, באַגלייט פֿון א פּאַליציאַנט, מיטבריינגענדיג מיט זיך דאָס קריסטליך קינד, וואָס איז געווען פּאַרשוואונדען און צוליעב וועמען דער בלוט-בלבֿל איז געמאַכט געוואָרען אויף די אידען. דאָס קינד איז געצייגט געוואָרען פּאַר דעם גאַנצען המון. אלע האָבען איצט געוואוסט, אז די אידען זיינען אומזיסט בא-שולדיגט געוואָרען.

ווי אזוי דאָס קינד איז פּלוצים געבראַכט געוואָרען א קעבעריגס קיין ליאָזנע איז געווען נאָר פּשוט: איינער פון די פּאַליציאַנטען, וועלכער איז אלע מאָל געווען פּריינטליך צו אידען און האָט די גאַנצע צייט ניט געוואַלט גלויבען, אז אידען נוצען קריסטליך בלוט אויף פּסח, האָט גראָד געהערט וואָס דער פּויער האָט געהאַט צו דערצעהלען וועגען דעם וואָס זיין שכן האָט איהם איבערגעגעבען פּאַר זיין טויט. מיט דעם אלס שפּור, האָט דער פּאַליציסט גענומען מיט זיך צוויי מענשען און איז מיט זיי אוועק אין דאָרף, וואו דאָס אינגעל האָט געוואַלט זיין באַהאַלטען. דאָרט האָבען זיי דאָס אינגעל טאַקע געפּור גען און איהם מיטגענומען מיט זיך קיין ליאָזנע. זיי האָבען דערביי זיך דער-וואוסט, אז דאָס איז אַלץ געטאַן געוואָרען אויפ'ן פּאַרלאַנג פון גלח, וועל-כער האָט אָפען געהאַט דערקלעהרט, אז ער וויל מיט דעם זיך נוקם זיין אַז

די אידען. שפעטער האָט דאָס אינגעל געזאָלט אריינגעגעבען ווערען אין א מאַנאסטיר. דער גלח האָט געהאט אונטערגעקויפט די פּויערים, וואָס האָבען דאָס קינד גע'גנב'עט און דעם, אין וועמעס הויז דאָס קינד, איז געווען באַ- האַלטען.

ווען דער המון האָט דערזעהן דאָס קינד א לעבעדיגס אין געוואָרען א טומעל. דער גלח איז פאַר א ווייל געווען פאַרלאָרען. ער האָט זיך אָבער באלד געשטאַרקט און מיט א קופּערנעם שטערען איז ער ארויף אויפ'ן באלעמער און האָט זיך אָנגעהויבען צלם'ען און שווערען, אז ער איז דאָ אינגאנצען אומ- שולדיג, אז אין דער אמת'ען האָבען טאַקע די אידען גע'גנב'עט דאָס קינד און וואַלטען איהם געוויס געקוילעט, ווי זיי טהוען עס תּמיד, ווען זיי דאַר- פען קריסטליך בלוט אויף פּסח. אָבער ער, דער גלח, האָט זיך פון דעם דער- וואוסט און געמאַכט א טומעל. האָבען זיך די אידען דערשראַקען און באַ- שלאָסט דאָס קינד צוריקצוקעהרען. אָבער אָפּגעבען דאָס קינד, ווי עס באַ- דאַרף צו זיין, וואַלט דאָך באוויזען, אז זיי גיבען צו, אז זיי האָבען דאָס קינד גע'גנב'עט, זיינען זיי דערפאַר געפאַלען אויף דער המצאה, וואָס זיי האָבען אונטערגעקויפט דעם פּאַליציסט און די צוויי קריסטען וואָס האָבען איהם מיטגעהאַלפּען, אז זיי זאָלען דערצעהלען א נאַנץ אנדער געשיכטע וואָס זאָל נאָר מאַכען איהם, דעם גלח, פאַר'ן שולדיגען.

נאָך די דאָזיגע רייד, וואָס האָט דעם המון צעטומעלט, איז דער גלח אומגעפאַלען אויפ'ן באלעמער אין חלשות. מען האָט איהם געדאַרפט טראָגען אהיים און איהם אריינלייגען אין בעט. דערווייל איז אויף דער סצענע אָנגע- קומען דער הויפט פון דער פּאַליציי און, הערענדיג וואָס דער גלח האָט גע- טהאָן, פּרוּבירענדיג זיך ריינוואַשען, האָט ער אויסגערופען פאַר'ן המון, אז אלע זאָלען וויסען, אז די אידען זיינען אומשולדיג. ער האָט אויך געוואָרענט, אז דער וואָס וועט וואַגען לייגען א האַנט אויף אידען וועט געהאַנגען ווערען. ער האָט גלייך געגעבען א באַפּעהל, אז די צוויי אידען וואָס זיינען גע- ווען אין תּפיסה אויף דער קלאַנג, אז זיי האָבען גע'גנב'עט דאָס גוי'איש אינגעל, זאָלען באלד באַפּרייט ווערען און אז אלע אידען זאָלען קריגען צו וויסען, אז דער בלבל געגען זיי איז אָפּגעווישט געוואָרען. דער הויפט פון דער פּאַליציי האָט אויך אויסגערופען, אז די פּויערים וואָס האָבען זיך פאַר- זאַמעלט פון די אַרומיגע דערפער זאָלען זיך באלד צוגעהן אהיים.

ביסלעכווייז איז דער המון זיך צוגאַנגען. אויפ'ן מאַרק, אין צענטער פון שטאָט, זיינען געבליבען נאָר די גוים פון שטאָט ליאַזנע נופּא. די צוויי אַרעס- טירטע אידען זיינען דאַרט געבראַכט געוואָרען און דער הויפט פון דער פּאַליציי האָט דאָן אויסגעקליבען צוויי פון די עלטסטע גוים און דערקלעהרט, אז עס איז זייער און זיין חוב צו בריינגען די צוויי אַרעסטירטע אידען צום רב און זיי איהם איבערגעבען אלס פרייע מענשען און דערביי זיך פאַר איהם אנטשולדיגען וואָס אזא טעות איז געמאַכט געוואָרען.

דערווייל האָט זיך איבער דעם אידישען קוואַרטאַל פון ליאַזנע צעטראַ- גען, אז דער הויפט פון דער פּאַליציי, מיט צוויי פון די עלטסטע גוים פון ליאַזנע, פיהרען די צוויי אַרעסטירטע אידען. קיינער האָט ניט געוואוסט וואָס עס איז געשעהן. האָבען די אידען געמיינט, אז דאָס פיהרט מען די צוויי

ארעסטירטע אידען צו זייער הינריכטונג. אימיצער האט געהאט ארויסגעזאגט די סברא, אז מען האט שוין די דאזיגע צוויי אידען פאר'משפט צום טויט און אז מען פיהרט זיי צום שוהל, וואו מען וועט זיי קוילען פאר אלעמען אין די אויגען און דאן וועט מען זייערע קערפערס אינוויקלען אין ספרי תורה און זיי פארברענען. האט צווישען די אידען אויסגעבראכען א יללה. אבער ווי נרויס עס איז ניט געווען די שרעק האבען זיך די אידען אנגעהויבען פאר-זאמלען אין שוהל.

אין שוהל איז שוין פון פריהער געווען פארוואמעלט דער רב און די ראשי הקהל, וועלכע זיינען געזעסען אינגעוויקעלט אין טלית און אין קיטעל און געזאגט תהילים. אז דער עולם איז געווארען גרעסער און אז דער רב און די ראשי הקהל האבען געהערט, אז מען פיהרט די צוויי ארעסטירטע אידען צום שוהל, האבען זיי זיך אויפגעהויבען און געקומען דעם הויפט פון דער פאליציי אנטקעגען. גלויבענדיג אז דאס מיינט דער סוף פון דער גאנצער עדה אידען, האט איינער פון די ראשי הקהל, וואס האט געקענט ריידען גוי'איש, זיך געווענדעט צום הויפט פון דער פאליציי און מיט תחנונים פון איהם פארלאנגט, אז אויב עס דערווארט אלעמען דער טויט, זאל ער כאטש זיי נעכען א שעה צייט כדי דער עולם זאל קענען דאוונען מנחה בעבור און זאגען וידוי. דער הויפט פון דער פאליציי האט זיך צולאכט. ער האט דערפלעהרט, אז ער איז ניט געקומען די אידען טהאן שלעכטס, נאר ביי זיי בעטען מחילה דערפאר וואס דאס פארשוואונדען קינד האט זיך אפגעזוכט און דער אמת האט זיך ארויסגעוויזען. די אידען פון ליאזנע האבען זיך מעהר ניט געהאט וואס צו שרעקען. דער עולם האט אויפגענומען די גוטע בשורה מיט פרייד און איז זיך צוגאנגען אהיים. דער רב און די ראשי הקהל זיינען אבער ווייטער געבליבען אין שוהל צו פארענדיגען דעם תענית וואס זיי האבען אויף זיך גענומען.

נאך איז זעלביגען טאג האט מען געהערט, אז דער גלח איז געפעהרליך קראנק און אז ער קריכט ממש אויף די ווענט פון יסורים. צוויי וואכען צייט איז ער געווען אין יסורים און איז דאן געשטארבען. אידען ווי ניטאידען איז ליאזנע און פון די ארומיגע שטעטלאך און דערפער, האבען געוואוסט, אז די וואס האבען געהאט א האנט אין צוגרייטען דעם עלילת דם נעגען אירען האבען געכאפט א מיאוסען אפשניט.

מן.

גאוח און בעלי-גאוח/ניקעס

דער ענין פון גאוח און פארוואס דאס איז געגען דעם אידישען גיוסט — ר' שמעון תיים וועלכער האט ניט געקענט פארטראגען בעלי-גאוח/ניקעס און בארימען.

דער תלמיד, ישראל, מיט וועמען היים שמעון האט זיך באקאנט אין דער מינסקער ישיבה, האט געהאט די אויסצייכענונג, וואס ער איז געווען א גרויסער קענער אין מאטעמאטיק און אסטראנאמיע. דערצו איז ער אויך געווען א גרויסער מינסטלער אין האלץ-שניצעריי. אידער ער איז געקומען קיין

מינסק, האָט ער פֿיער יאָהר פֿאַרבראַכט אין דער ישיבה פֿון דעם גאון ר' מרדכי טאַקליס אין בערלין, וואו ער האָט זיך געלערענט די אלע חכמות. אין משך פֿון צוויי יאָהר צייט האָט ער זיך אָפּגעגעבען מיט בויען אַ קליינעם בית חמקדש'ה, וועלכער האָט פֿאַרנומען צוויי אייגען אויף צוויי אייגען.

חיים שמעון, וועלכער האָט שוין לאַנג געהאַט אַ נייגונג צו מאטעמאַטיק און אסטראָנאָמיע, האָט איצט, מיט ישראל'ס הילף, זיך מעהר אָפּגעגעבען מיט די דאָזיגע חכמות און די פֿריינדשאפט צווישען די צוויי תלמידים אין געוואקסען. אין משך פֿון זיין אויפהאַלט אין דער מינסקער ישיבה אין חיים שמעון געבליבען אַ יתום. ביידע, זיין פֿאַטער און מוטער, זיינען איינע נאָך די אנדערע נפטר געוואָרען. זיינע חברים האָבען זיך משתתף געווען אין זיין צער. חיים שמעון האָט געזוכט טרייסט אין דעם וואָס ער האָט זיך אָפּגעגעבען נאָך מעהר מיט לערנען תורה און אויך מאטעמאַטיק מיט ישראל'ס הילף.

ישראל איז פֿאַר'שדכ'ט געוואָרען אין מינסק גופא. ער איז געוואָרען דער איידים פֿון אַ געוויסען ר' שמואל זאַנוויל, וועלכער איז געווען אַ באַרשטער פֿון פֿלאַסק. דער דאָזיגער ר' שמואל זאַנוויל איז געווען איינער פֿון די באַד וואוסטע לומדים, אָבער האָט געוואָלט ניט אנדערש ווי זיך צו מפרנס זיין פֿון מלאכה. בעת ער פֿלעגט באַרשטען דעם פֿלאַסק פֿלעגט ער אויך אויסווייניג איבערגעהן איין מסכת נאָך דער צווייטער.

דער איידים איז אויך גענאנגען אין דעם זעלביגען דרד וואָס זיין שווער. ער האָט ניט געוואָלט אפילו עסען קעסט ביי זיין שווער. באלד נאָך דער חתונה האָט ער זיך גענומען צו אַ מלאכה. בעת ער איז געווען אין בערלין, האָט ער געהאַט געזעהן אַ מאַשין צו מאַכען וואַליקעס. האָט ישראל איצט פֿון זכרון אליין צוזאַמענגעשטעלט אַזאַ מאַשין און האָט אָנגעהויבען מאַכען וואַליקעס פֿון וואָס ער האָט באלד פֿון אָנפאַנג געהאַט פֿרנסה בהרחבה.

שפעטער, אז חיים שמעון איז אויסגעקליבען געוואָרען פֿון דעם דאָבראַ מיסלער מוליער, ר' יוסף'ו, אלס חתן פֿאַר זיין אייניקעל, אַ יתומה, איז ער פֿאַרבלִיבען אויף נאָך אַ יאָהר אין דער מינסקער ישיבה, האָט ער פֿאַר דער צייט באַשלאָסען זיך ביי ישראל'ן אויסצולערנען ווי צו מאַכען וואַליקעס, כדי ער זאָל האָבען נאָך דער חתונה פֿון וואָס צו ציהען חיונה. ער האָט פֿון ישראל'ן זיך אויך אויסגעלערענט ווי צוזאַמענשטעלען די מאַשין.

נאָך דער חתונה האָט חיים שמעון זיך אין דאָבראַמיסל איינגעאַרדענט אַ וואַרשטאַט און האָט אָנגעהויבען מאַכען וואַליקעס. זיין סחורה איז אין ניכען מפורסם געוואָרען און מען פֿלעגט פֿון נאָהנט און פֿון ווייט קומען צו איהם קויפען וואַליקעס.

חיים שמעון איז געווען אַ גאָר פֿריינטליכער מענש און אַ גרויסער בעל מדה. מען האָט זיך אין שטאַט באלד אָנגעהויבען צוהערען צו זיינע מיינונגען און זיך מיט זיי רעכענען. כאַטש נאָך גאָר אַ יונגערמאַנטיש, האָט מען איהם געהאַט אויסגעקליבען צו זיין איינער פֿון די פֿאַרשטעהער ביים הויפט

פון שטאט אין אלע קהל'שע ענינים. פארשטעהט זיך, אז מען האט איהם שוין אנגעהויבען רופען ר' חיים שמעון.

ר' יוסף'ן האט מען שוין לאנג געהאט אויפגעהערט רופען "מויער" ווייל ער האט שוין מעהר ניט געמאכט קיין אויווענס און האט זיך מפרנס געווען פון זיין גארטען און פעלד. אליין פלעגט ער כסדר זיצען על חתורה ועל העבודה. ער האט זיך נוהג געווען א פאר שעה דורד'ן טאג צו כאפען א דרעמעל אין א שטיבעל פון בית מדרש אויף דער הארטער באנק.

מען פלעגט איהם אפט פרעגען: ר' יוסף, אויב שלאפען קענט איהר דאך דאס בעסער טהאן אין דערהיים אויף א ווייכען געלעגער!

אויף דעם האט ער תמיד געענטפערט, אז ער געדענקט גוט די טעג, ווען ער איז געווען אין דער ישיבה און האט כסדר געשלאפען אויף דער הארטער באנק. אנב, האט ער געזאגט, איז עס דאך ווי די תורה זאגט: כך דרכת של תורה: פה במלח תאכל, מיט במשורה תשתה ועל הארץ תישן.

— אויב מען איז א צו גרויסער מפונק — פלעגט ער זאגען — האט מען ניט קיין הצלחה אין לערנען.

צו ר' חיים שמעון'ען איז ר' יוסף געווען שטארק צוגעבונדען. זיי האבען עטליכע מאל אין וואך געלערענט צוזאמען און ביידע האבען שטארק הנאה געהאט איינער פון צווייטע'ס לומדות. איין זאך האט אבער ר' יוסף'ן פארשאפט ענמת נפש און דאס איז געווען וואס ר' חיים שמעון איז געווען א היציגער און האט ניט פארשוויגען, ווען ער האט געזעהן ווי אימיצער צייגט ארויס גאון אדער האט פרובירט זיך מיט עפעס ריהמען. האט יענער געמעגט זיין דער גרעסטער תלמיד חכם, ר' חיים שמעון האט איהם ניט געשוויגט.

ביי ר' חיים שמעון'ען איז די שנאה צו גאון און באריהמעריי געלעגען ממש אין בלוט. ער האט עס געלערענט פון זיין ערשטען מלמד און האט עס אויך געלערענט פון ר' יקותיאל'ן דעם ליאזנער שמש. ר' יקותיאל האט אויך קיינמאל ניט געקענט פארטראגען מענשליכע גדלות. אין חיים שמעון'ס זכרון האט זיך באזונדער איינגעקריצט דאס, וואס ר' יקותיאל האט אמאל געהאט געזאגט וועגען פרעה מלך מצרים און זיין גאון. פרעה, כידוע, פלעגט דער אל-טער ר' יקותיאל זאגען, האט זיך געהאלטען פאר א גאט. ער האט געוואנט פרעגען מיט חוצפה: ווער איז עס דער אידישער גאט, אז איד זאל זיך דארפען צוהערען צו איהם? אט צוליב זיין גדלות — האט ר' יקותיאל געזאגט — האט איהם דער אויבערשטער באשטראפט מיט די צעהן מכות און האט איהם דערנאך מיט זיין גאנצען חייל דערטרונקען אין ים סוף. אויך קרח האט געכאפט זיין פסק נאך צוליב זיין גאון — פלעגט ר' יקותיאל זאגען.

אט דערפאר פלעגט ר' חיים שמעון ששוט אויפגעקאכט ווערען, ווען ער האט געהערט פון וועמען ניט איז, האט יענער געמעגט זיין א גרויסער חשוב, אזוינס וואס האט געשמעקט מיט גאון. ר' חיים שמעון האט יענעם

שארף אויסגערעדט און איז איהם אריינגעפאָהרען, ווי מען זאָגט, מיט אַ נר בעראַטמאָר איז זייט, אז יענער האָט שוין געהאט צו געדענקען.

אַפט זיינען צוליב דעם אַרויסגעקומען איבערריידען. ניט יעדער האָט געוואָלט אַרונטערשלינגען דאָס וואָס ר' חיים שמעון האָט געהאט צו זאָגען. נאָר אלעם דעם איז ער דאָך געווען אַ יונגערמאנטשיק. א סך האָבען געמיינט, אז עס איז פון זיין זייט אַן עזות זיך צו שטעלען געגען עלטערע און חשוב'ערע מענשען ווי ער. אויך ר' יוסף אליין האָט ניט געקענט פאַרטראָגען ר' חיים שמעון'ס רייד, כאָטש אין תּוֹך האָט ער מיט איהם מסכים געווען און האָט אליין ניט געקענט פאַרטראָגען קיין גאָוה. ער האָט אָבער געמיינט, אז דער יונגער ר' חיים שמעון דאַרף זיין מעהר איינגעהאַלטען.

זיינען אַפט צווישען די צוויי פאַרגעקומען היציגע ויכוחים. איינער האָט דעם צווייטען אָפגעשלאָגען מיט מאַמרי חו"ס. ר' חיים שמעון האָט אָבער תּמיד איהם מנצח געווען מיט דער גמרא אין סנהדרין ק"א: "אמר ר' נחמן גסות הרוח שהיתה בו בירבעם טרדתו מן העולם" (האָט געזאָגט ר' נחמן, אז די גאָוה וואָס איז געווען אין ירבעם? האָט איהם פאַרטריבען פון דער וועלט).

— די גאָוה, דאָס איז דאָס ערנסטע אין מענשען — פלעגט ר' חיים שמעון וועלען באַווייזען זיין פּרוי'ס זיידען — פון דעם קומט אַרויס אלע שלעכטס. דאָס איז מטמא די תּורה, און ווי אזוי קען מען אימיעצן פאַרגעבען, אז ער איז מטמא די תּורה? אָט זאָגט דאָך די גמרא עדות אויף דער גדלות פון ירבעם'. אין סנהדרין ק"ב ווערט געזאָגט אויף'ן פּסוק אין מלאכים י"ח, "וימצא אותו אחיה השילוני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לכתב בשרה" און אחיה השלוני דער נביא האָט איהם (ירבעם') באַגעגענט אויף'ן וועג און ער איז געווען צוגעדעקט מיט אַ נייע קלייד און ביידע זיינען געווען אליין אין פעלד. פּרעגט די גמרא: וואָס עפעס אַ ניי קלייד? זאָגט אויף דעם ר' נחמן, אז פּונקט ווי אַ נייע קלייד האָט אויף זיך ניט קיין פּעהלער, אזוי האָט ירבעם'ס תּורה אויך זיך ניט געהאט קיין פּעהלער. אַן אנדערער זאָגט, אז זיין תּורה איז געווען ווי אַ ניי קלייד, ווייל מען האָט פון איהם געהערט אזוינע חידושים וואָס מען האָט פּריהער פון קיינעם נאָך ניט גע' האָט געהערט. ווייטער ווערט דאַרט געפּרעגט, וואָס באַדייט דאָס וואָס עס ווערט געזאָגט, אז זיי זיינען ביידע געווען אליין אין פעלד? זאָגט אויף דעם ר' יהודה, אז אלע תּלמידי חכמים זיינען צו זיי געווען גלייך ווי די גראַז פון פעלד. עס איז אויך פאַראַן אַ "דאיכא דאמר", אז דאָס איז אַן אַנדייטונג אויף דעם וואָס אלע טעמים פון דער תּורה זיינען צו זיי געווען אַנטפּלעקט ווי דאָס פעלד.

ר' חיים שמעון פלעגט דאן אויספיהרען:

— היינט זעהט איהר שוין צו וואָס גאָוה פּיהרט? די גאַנצע גדלות אין תּורה איז ירבעם'ן ניט בייגעשטאַנען. ער איז געוואָרען דער חוטא ומחטיא את הרבים. ער האָט געבראַכט נאָר שלעכט אויף אידען און אויף זיך.

ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס דער אלטער ר' יוסף פלעגט האַבען אַפּטע ויכוחים מיט זיין אייניקעל'ס מאז, ר' חיים שמעון'ען, האַבען זיי אָבער געלעבט בשלום. ר' חיים שמעון איז אויך געווען באַליבט ביי אלע אנדערע אין דאָבראַ-מיסל. דאָס האָט אזוי אַנגעהאַלטען ביז עפעס האָט פּאַסירט, און פּאַסירט האָט עס גראַד אין מרחץ.

דער מרחץ איז דאָבראַמיסל, ווי אין אלע אנדערע שטעט און שטעטלאַך, איז געווען אַ וויכטיגער מוסד. צוויי טעג אַ וואָך, מיטוואָך פאַר ווייבער, און פּרייטאָג פאַר מענער, האָט דאָרט געשוויבעלט און געגריבעלט מיט מענשען. אַ גאַנצע וואָך האָט מען דעם מרחץ ניט געהייצט. מען פלעגט דאָרט גאָר אַנוואַרימען דעם קעסעל, כדי צו מאַכען וואַרימער דעם וואַסער אין דער מקוה פאַר די וואָס פלעגן געהן טבילה. דער דאָבראַמיסלער מרחץ האָט זיך געהאַט אויסגעצייכענט מיט דעם אויווען וואָס ר' יוסף האָט דאָרט געהאַט אויפגעשטעלט אין זיינע יונגע יאָהרען. אַט דער אויווען האָט געגעבען היץ באלד ווי מען האָט אויף די הייסע שטיינער אַרויפגעגאַסען עטליכע שעפּע-לאַך וואַסער. די היץ פלעגט דאָן זיין אזוי גרויס, אַז די וואָס זיינען געווען אויף דעם אויבערשטען פּאַל האַבען געמוזט אַרונטער נידעריגען.

צוליב דעם וואָס דער קעסעל איז ניט געווען גרויס גענוג, און דערפאַר וואָס איז דאָבראַמיסל איז געווען אַ תקנה, אַז יעדערער איז באַרעכטיגט צו לבל הפחות פינף שעפעלאַך, האָט מען געמוזט איינפיהרען, אַז אין מרחץ זאל מען געהן כתות-ווייז, כדי דער בעדער זאל קענען צושטעלען גענוג הייסע האַסער פאַר אלעמען. אזוי האָט זיך איינגעשטעלט, אַז אין משך פון פּרייטאָג פלעגן די זעלביגע מענשען געהן אין מרחץ כתות-ווייז.

איז דאָבראַמיסל האָט זיך דאַמאַלס אויפגעהאַלטען דער זקן און באַוואוס-טער למדן ר' בצלאל פון ראַסאַסנע, וועלכער איז געקומען צו גאַסט צו זיין ווה'ס אידיים, ר' יהושע פייטעל דער סופר. ר' בצלאל איז פאַר איבער פּער-ציג יאָהר געזעסען און געלערענט אין פּרישות. ער האָט גע'ש'ט פאַר זיין חריפות און בקיאות און אויך פאַר זיין יראַת שמים.

ר' בצלאל האָט באַזונדער גע'ש'ט מיט זיין תּממות און מיט דעם וואָס ער איז געווען אַפּגעהיט מיט יעדעס וואָרט וואָס איז אַרויס פון זיין מויל. ער איז בכלל געווען אַ גרויסער זהיר אין מצוות. כדי צו זיין זיכער אַז די פּרשיות פון זיינע תּפילין אָדער די מוזה אויף זיין טיר זיינען כּשר, פלעגט ער בודק זיין די אותיות מיט אַ פאַרגרעסער גלאַז. ער האָט געוואַלט זיין זיכער, אַז אין די אותיות געפינען זיך ניט קיין ווייסע פינטעלאַך, וואָס זיינען ניט אויסגע-פילט מיט'ן מינט. יעדען טאַג, איידער ער האָט געלייגט תּפילין, האָט ער דעם של ראש און דעם של יד געמאַסטען מיט אַ ספּעציעלער מאַס, וואָס ער האָט געהאַט ביי זיך, כדי צו זיין זיכער, אַז די פּיער-קאַנטאָניקייט פון די תּפילין איז ניט מבולה געוואָרען.

ר' בצלאל האָט אויך געהאַט לעבען זיך אימציען וואָס האָט געהאַט די עובדה אַכטונג צו געבען, אַז ווען ער לייגט תּפילין זאל דער של יד זיין פונקט דאָרט וואו ער באַדאַרף צו זיין און דער של ראש זאל אויך זיין דאָרט וואו דער דין זאָגט אַז ער זאל זיך געפינען. דער דאָזיגער מענטש פלעגט שטעהן

לעבען ר' בצלאַל'ן די נאנצע צייט וואָס ער האָט געדאווענט און אכטונג געגעבן, אז ניט דער של יד און ניט דער של ראש זאלען זיך ארונטערקענען.

ר' בצלאַל האָט אויך שטארק אָפּגעהיט די מצוה פון כבוד תלמיד־חכמים. ער האָט אליין די דאָזיגע מצווה אָפּגעהיט און האָט אויך געוואָלט אז אנדערע זאלען זי אָפהיטען. כרי מוכה צו זיין מענשען מיט דער מצוה פון כבוד תלמיד־חכמים, האָט ר' בצלאַל תמיד מפרסם געווען וועגען זיין לומדות און זיין צדקות. עס האָט געוואָלט הייסען, אז דורך דעם וואָס מען וועט איהם אָפּגעבען דעם געהעריגען כבוד וועט יעדער מקיים זיין די מצוה, וועלכע איז א מצוה־עשה. האָט טאקע ר' בצלאַל, וועלכער איז שוין געווען איבער אכציג יאָהר אלט, געטראָגען גרויס כבוד אין דאכראמיסל.

אז עס איז געקומען פרייטאָג און ר' בצלאַל איז געגאנגען אין מרחץ, האָט ער אפילו דאָרט געטראָגען גרויס כבוד. מען האָט איהם אָפּגעגעבען א באזונדערען אָרט און אַלע האָבען זיך פאר איהם אויפגעשטעלט. ר' חיים שמעון איז דאמאלס אויך געווען אין מרחץ און כאַטש ער האָט געוואוסט, אז אין מרחץ איז מען ניט מחויב זיך אויפצושטעלען און געבען אימיצען כבוד, האָט ער עס אָבער געמאָן צוזאמען מיט די אנדערע אידען, דערפאר, וואָס יענע זיינען געווען פשוט'ע מענשען און האָבען ניט געוואוסט די סוגיא אין קדושין דף ל"ג, וואו עס ווערט געמאכט אז אונטערשייד צווישען די חדרים איז א מרחץ, וואו מענשען זיינען אָנגעהאָן און וואו מען מעג אפילו ריידען דברי תורה, און וואו מען איז טאקע מחויב אָפּצוהיטען די מצוה פון כבוד תלמיד־חכמים, און די חדרים, וואו מען וואשט זיך און וואו מענשען זיינען נאקטעט. דאָרט טאָר מען ניט ריידען סײַן דברי תורה און דאָרט איז מען ניט מחויב זיך אויפצושטעלען פאר און געבען כבוד צו א תלמיד חכם. ר' חיים שמעון האָט געטראכט, אז קיין שאדען וועט פון דעם ניט ארויסקומען און אריינלאזען זיך אין א יבוכה וועגען דעם מיט די פשוט'ע מענשען, וואָלט אי געהייסען ריידען דברי תורה, וואָס איז אין מרחץ פארבאָטען, און אי דאָס וואָלט ניט געהאט סײַן פעולת. יענע וואָלטען איהם פשוט ניט פארשטאנען.

דערווייל האָט זיך געמאכט, אז צוליב א וועלכער עס איז סיבה האָט מיט אמאל אויסגעפֿעלט הייסע וואסער און אייניגע האָבען אָנגעהויבען שרייען צום בעדער און צו "נאניע'ן דעם פארשטיק", אז זיי זאלען זיך אונטעראיילען און כאַטש באזאָרנען דעם צדיק, ר' בצלאַל'ן, מיט הייסע וואסער. בעת מעשה זיינען צוויי בעלי בתים געזעסען אויף א באַנק אין דער זייט, זיך געוואשען און געשמועסט צווישען זיך טאקע וועגען ר' בצלאַל'ן.

— עס איז שוין פערציג יאָהר — האָט איינער באַמערקט צום צווייטען — ווי ער פראוועט פרישות.

די דאָזיגע צוויי אידען האָבען, דאכט זיך, גערעדט אזוי, אז קיינער זאל ניט הערען. ר' בצלאַל אָהין איז געזעסען אביסעל ווייטער און צו זיינע אויערען האָבען יענע רייד ניט געוואָלט גרייכען. אָבער ר' בצלאַל האָט גראַד יאָ געהערט.

— ניט קיין פערציג יאָהר בין איך געזעסען אין פרישות נאר זיכען און

פערציג, און נאך מעהר מענט איהר וויסען: פון דעם טאָג וואָס איר האָב זיך גענומען אויף מיין דרד, האָב איר קיינמאל נישט ארויסגעקוקט פון מייען דלד אמות, — האָט ער זיך אָפּגערופען.

ווען ר' חיים שמעון האָט דאָס געהערט, האָט זיין בלוט אין איהם אויפגעקאכט, ער האָט דאָס אָנגענומען פאר א צייכען פון גאווה און זעלבסט־לויב מצד דעם צדיק ר' בצלאל'ן, אָבער ער האָט זיך צוריקגעהאלטען און נישט געזאָגט קיין וואָרט. ערשט שפעטער, אז זיי זיינען געווען אין דעם צווייטען חדר, וואו מען טהוט זיך אָן און זיי זיינען שוין אלע געווען אין זייערע מלבושים, האָט ר' חיים שמעון זיך אָפּגערופען צו ר' בצלאל'ן:

— רבי, — האָט ער צו איהם געזאָגט — ווי עס קוקט אויס ארט אייד גארנישט וואָס די תנאים און אמוראים ווי אויך אלע גאונים פסק'ענען, אז מען טאָר נישט צייגען קיין שום סימן פון גאווה. איהר, רבי, האָט זיך צוגע־הערט צו דעם וואָס די צוויי אידען האָבען גערעדט צווישען זיך וועגען אייד, זאָגענדיג וועגען אייד פארשיידענע שבחים און איהר האָט זיי נאָך דערמאָנט וועגען דעם, אז איהר זייט געזעסען אין פרישות נאָך לענגער ווי זיי האָבען געמיינט און ווי אזוי איהר זייט די נאנצע צייט געווען אָפּגעהיט נישט ארויס־צוקוקען ווייטער ווי אייערע דלת אמות! איז עס דען נישט קיין צייכען פון גאווה און זעלבסט־לויב? די חכמים אונזערע האָבען שטארק מחמיר געווען אין אָט דעם ענין פון גאווה. דער גאון ר' אריה ליב, דער ראש מתיבתא פון מינסק, האָט געזאָגט אויף דעם וואָס ר' יהודה זאָגט אין נאָמען פון רב (כבא בתרא, דף צ"ח), אז "כל המתנאה בטלית של תלמיד חכם ואינו תלמיד חכם אין מכניסין אותו במחיצתו של הקודש ברוד הוא" (דער וואָס פּוּצט זיך אויס אין דעם בנד פון א תלמיד חכם און אין נישט קיין תלמיד חכם, לאָזט מען איהם נישט אריין אין דער מחיצה פון דעם אויבערשטען). אויף דעם האָט ר' אריה ליב געזאָגט, אָז דער פּשט פון דעם איז נישט, אָז דער וואָס איז נישט קיין תלמיד חכם און פּוּצט זיך אויס אין דעם בנד פון א תלמיד חכם, אז דאָמאָלס באשטראַפט מען איהם, נאָר אז דער וואָס איז טאָקע באמת א תלמיד חכם אָבער איז נישט אזא גרויסער תלמיד חכם ווי ער וויל, אז מען זאָל איהם האַלטען און ער מאַכט דעם אַנשטעל ווי ער וואָלט געווען א פּעל גרעסערער תלמיד חכם ווי ער איז, דאן איז זיין שטראַף וואָס מען לאָזט איהם נישט אריין אין דער מחיצה פון הקודש ברוד הוא. ווארום אויב דער פּשט וואָלט געווען, אז דאָ האַנדעלט זיך וועגען איינעם וואָס איז אין גאנצען נישט קיין תלמיד חכם און מאַכט דעם אַנשטעל, אז ער איז עס יא, דאן איז ער דאָר נישט מעהר ווי א ליגנער און די שטראַף פאר א ליגנער איז דאָר שוין א באשטימטע!

ר' חיים שמעון האָט די דאָזיגע רייד ארויסגעזאָגט מיט פייער, ווייל ער האָט טאָקע געוואָלט טרעפען דעם אַלטען גאון אין וועמען ער האָט פּלוצים דערזעהן א ניצוץ פון גאווה און דאָס האָט איהם, ר' חיים שמעון'ען, שטארק אויפגעפלאַקערט, די מענשען וואָס זיינען געווען דערביי האָבען געעפּנט מויל און אויערען. אייניגע פון זיי האָבען בכלל נישט פארשטאנען וואָס אזוינס ר' חיים שמעון האָט דאָ געהאט געזאָגט. כאַטש די תורה וואָס ער האָט געזאָגט אין

ניט געווען אזוי טיעף, איז עס אָבער געווען איבער זייער השגה. אָבער אויך די וואָס האָבען איהם פארשטאנען און האָבען גוט געוואוסט, אז ער האָט דאָ שאַרף אַרײַנגעזאָגט דעם זקן, האָבען קיין וואָרט ניט געזאָגט. אײַנײַגע האָבען אָבער געפּהילט, אז ר' חיים שמעון האָט געוואָגט צו פּיעל און אז עס איז פּון זײַן זײַט אַ העזה צו רײַדען אזוי צו אַ באַרײַטען צדײַק.

מז.

די הייליגע ירושה

דער סופר פון דאָבראַמיסל, וואָס האָט איבערגענומען די גױסטיגע ירושה פּון זײַן רבי'ן. — ווײַל אַ תּשובה אויף חטאים וואָס ער איז ניט באַגאַנגען.

צווישען די וואָס האָבען זיך צוגעהערט ווי דער יונגער ר' חיים שמעון האָט שאַרף אויסגערעדט דעם אַלמען צדײַק ר' בצלאל'ן פאַר דעם וואָס ער האָט געזאָלט האָבען אַרױסגעצײגט סמנים פּון נאָוה, איז געווען ר' יהושע פּייטעל דער סופר, דער מאַן פּון ר' בצלאל'ס אײַניקעל. דער דאָזיגער ר' יהושע פּייטעל איז געווען אַן אויסערגעוויינליכער פרומאָק. פּון זײַן סאַמע יוגענט האָט ער כּסדר פאַרבּראַכט אין בית המדרש. ער איז געווען אַ תּלמיד אין ר' גברײַאל דעם דאַבראַמיסלער רב'ס ישיבה. עס איז געווען אויף ר' גברײַאל'ס עצה וואָס ר' יהושע פּייטעל איז געוואָרען אַ סופר. ר' גברײַאל איז אויך געווען זײַן שדכן. די מלאכה פּון אַ סופר האָט ר' יהושע פּייטעל זיך געלערנט בײַ ר' פּתחיה מאיר'ן, וועלכער איז געווען ניט נאָר אַ סופר נאָר האָט אויך געמאַכט בתים פאַר תּפּילין. ר' יהושע פּייטעל האָט בײַ ר' פּתחיה מאיר'ן געאַרבייט פּופּצעהן יאָהר.

ר' פּתחיה מאיר איז געווען אַ זעלטענהייט אפילו צווישען סופרים. ער האָט ניט געשריבען קיין וואָרט און האָט ניט אָנגעפאַנגען קיין בתים נאָר איז אַ תּענית. אײַדער ער האָט זיך געזעצט שרייבען איז ער געגאַנגען טבילה. דאן האָט ער עטליכע מאָל פאַר זיך אליין איבערגע'חור'ט, אז ער שרייבט פאַר אַ הייליגען צוועק. ער איז אויך געווען באַזונדער אָפּגעהײט בײַם צוגרײטען דעם פאַרמעט און די טינט און די פּעדער. אַלץ האָט ער געטהאָן מיט גרויס קדושה און טהרה.

ר' יהושע פּייטעל האָט בײַ זײַן רבי'ן געלערנט ניט נאָר די הייליגע מלאכה, נאָר אויך ווי צו זײַן אָפּגעהײט און פּרום. ווען ר' פּתחיה מאיר איז נפטר געוואָרען איז ר' יהושע פּייטעל געוואָרען דער ממלא מקומו. ער האָט אָבער זיך שטאַרק געשראַקען פאַר דער גרויסער פאַראַנטוואָרטליכקייט וואָס ער נעהמט אויף זיך. איז ער געקומען צו דעם רב, ר' גברײַאל'ן, און מיט טרעהרען איז די אויגען בײַ איהם זיך געבעמען, אז ער זאָל איהם "באַפּרײַען" פּון אַט דער גרויסער פאַראַנטוואָרטליכקייט וואָס ער וועט אויף זיך נעהמען אויב ער וועט דאַרפּען אידען פאַרזאַרגען מיט ספּרי תּורה. מיט תּפּילין און מזוזות. ער האָט מורא געהאַט, אז ער וועט ניט קענען גרײַכען די מדרגה פּון ר' פּתחיה מאיר'ן.

— ווי קען איד זיך פאַרנלייכען צו דעם צדײַק ר' פּתחיה מאיר, זכרונות

לברכה, ? — האָט ער געווינט פאר ר' גבריאל'ן, — איר בין א שוואר און קליין מענשעל. איר וועל זיך בעסער נעהמען צו א פשוט'ער מלאכה.

ר' גבריאל האָט איהם אָבער ניט אָפגעלאָזט. ער האָט איהם געטרייסט און געמונטערט. ער האָט איהם צוגערעדט, אז ער זאָל די מלאכה ניט אויפגעבען. ר' יהושע פייטעל איז ענדליך איינגעגאנגען אויף דעם, אָבער מיט'ן תנאי, אז אימיצער זאָל תמיד זיין לעבען איהם און זאָל איהם דערמאָנען וועגען דער הייליגקייט פון זיין מלאכה און זאָל איהם אויך דערמאָנען ווי וויכטיג עס איז, אז ער זאָל אלץ טהאָן לשמה. ער האָט אויך געוואָלט, אז יענער זאָל איהם האַלטען אין דערצעהלען ווי אזוי ר' פתחיה מאיר האָט זיך נוהג געווען און ווי אזוי ער האָט אריינגעלייגט ספעציעלע כוונות סיי אין צוגרייטען דעם פארמעט און סיי אין שרייבען אָדער אין מאַכען די בתים. ר' יהושע פייטעל האָט אפילו מיט דעם זיך נאָך ניט געוואָלט נעהמען צו דער מלאכה ביז ער האָט ניט געהאט א חלום אין וועלכען זיין רבי, ר' פתחיה מאיר, האָט זיך צו איהם באוויזען און איהם אָנגעזאָגט, אז ער זאָל ווערען דער סופר פון דאָס ראמיסל.

ר' גבריאל האָט געמוזט פאר ר' יהושע פייטעל'ן אויסקלייבען אן ארויס-העלפער. דאָס איז געווען ר' שמעיה, דער הינקענדיגער, א למדן און א ירא שמים. ר' יהושע פייטעל האָט מיט איהם צוערשט געלערנט די דינים פון א סופר, און האָט איהם אויך באקאנט מיט דער הנהגה פון זיין רבי'ן ר' פתחיה מאיר'ן, כדי ער, ר' שמעיה, זאָל איהם קענען וועגען דער דאָזיגער הנהגה דערמאָנען, אָבער אפילו דאמאלס האָט נאָך ר' יהושע פייטעל זיך נישט גענומען צו דער מלאכה איידער ער האָט גענומען אויף זיך סגופים און געפאסט תעניתים. ער האָט געפאסט ניט ווייניגער ווי הונדערט און צוואנציג תעניתים — דריי מאל פערציג — אויסלאָזענדיג בלויז שבתים און יום טובים. ער האָט אויך כסדר, נאכט איין און נאכט אויס, געפראוועט חצות און איז בכלל ניט ארויס פון בית המדרש. ערשט דאן האָט זיך ר' יהושע פייטעל געפיהלט אזו צוצוטרעטען צו דער הייליגער מלאכה פון א סופר.

ווען דער דאָזיגער ר' יהושע פייטעל האָט געהערט די מוסר פון ר' חיים שמעון'ען צו דעם צדיק ר' בצלאל'ען אין מרחץ, האָט ער דערפיהלט ווי א ציטער געהט איהם אריבער איבער'ן לייב. די מוסר-רייד איז געווען אָנגע-מאסטען אויף איהם אליין. איז ער דען אליין ניט געווען געכאפט אין גאווה? אָט האָט ער ניט איינמאל זיך געפיהלט שטאָלץ מיט זיין מלאכת הקודש. ניט איינמאל האָט ער אָנגעקוואַלען פון די שעהנע תפילין וואָס ער האָט געמאכט און פון די שעהנע פרשיות און מזוזות וואָס ער האָט געשריבען. ער האָט אפילו הנאה געהאט פון דעם וואָס זיין ארויסהעלפער, ר' שמעיה, דער הינ-קענדיגער, פלעגט לויבען זיין ארבייט. היינט וויפיעל מאל האָט ער אליין גע-לויבט זיין סחורה פאר די קונים! דאָס אלץ האָבען געזאָלט זיין סמנים פון גרויסהאַלטעריי און פון זעלבסט-באריהמעריי.

האָבען דערפאר ר' חיים שמעון'ס רייד אויף דעם תמימות'דיגען סופר געמאכט אזא רשם, אז ער האָט יענעם שבת ניט געקענט געפינען קיין מנוחה. כאלך נאָך שבת איז ער אוועק צו ר' דוד משה'ן, דעם דיין, און האָט

איהם דערצעהלט ווי אזוי ער פיהלט זיך ווי א זינדיגער דערפאר וואס ער האלט זיך פאר א בעל נאווה. ער האט דערפאר פארלאנגט פון דעם דיין א תשובה. וואס איז נוגע להבא האט ער געלאזט וויסען, אז ער האט באשלאסען אויפצונעבען זיין מלאכה און איבערלאזען ר' שמעיה'ן אויף זיין ארט.

ר' יהושע פייטעל האט דערביי אויך אנגעגעבען אז אנדער אורזאך פאר וואס ער וויל ווערען אויס סופר. ער האט געפיהלט ווי זיין ראייה ווערט קאליע און ער האט מורא געהאט, טאמער מאכט ער פעהלערען אין שרייבען ספרי תורה און פרשיות פאר תפילין. דער דיין האט זיך אנטזאגט איהם צו געבען זיין פארלאנגטע תשובה. ער האט איהם פארזיכערט, אז ער האט זיך מיט נאך-ניט פארזינדיגט, אז ער זאל דארפען נעהמען אויף זיך א תשובה. זעהענדיג, אז ער קען מיט דעם דיין גארניט מאכען, האט ר' יהושע פייטעל אליין געגרימען אויף זיך א תשובה. ער האט זיך אנגעהויבען פייניגען מיט סגופים און תעניתים און האט אויפגעגעבען זיין מלאכה.

האט זיך די מעשה צומראגען איבער'ן שטאט, אז ר' יהושע פייטעל איז געווארען אויס סופר. האט מען זיך אנגעהויבען נאכפרעגען וואס אזוינס עס האט פאסירט. אבער קיינער האט אויף דעם ניט געקענט געבען קיין גענויע תשובה. די סברות זיינען געווען צעטיילט. עס זיינען געווען אזעלכע וואס האבען געזאגט, אז ר' יהושע פייטעל האט געהאט א חלום אין וועלכען זיין אמא-לינגער רבי, ר' פתחיה מאיר, האט זיך צו איהם באוויזען און האט איהם אנגעזען אז ער זאל מעהר ניט בלייבען ביי דער מקאכה.

האט זיך ראבראמיסל אנגעהויבען טומלען.

איז דאבראמיסל איז געווען א איד מיט'ן נאמען ר' פנחס מרדכי, א למדן און א בעל צדקה. ער האט געזאגט א שיעור גמרא. דערפאר וואס ער איז ניט געווען געבענשט מיט קיין קינדער, האט ער אריינגענומען צו זיך אין הויז ויין ברודער'ס א אינגעל, א יתום. ר' פנחס מרדכי האט געהאט די טבע, אז ווען ער האט עפעס געהערט האט ער תמיד געוואלט וויסען וועגען דעם אלע פרטים. ער האט דאן זיך גענומען די מיה אויסצופארשען יעדען ענין וואס האט איהם אינטערעסירט און געהאלטען פאר וויכטיג.

אט דערפאר, אז ר' פנחס מרדכי האט געהערט די פארשידענע סברות וואס זיינען אין שטאט ארויסגעזאגט געווארען וועגען ר' יהושע פייטעל'ן, האט ער באשלאסען דעם ענין אויסצופארשען. האט ער אויסגעפונען, אז דאס איז דער פועל יוצא פון ר' חיים שמעון'ס רייד צו ר' בצלאל'ען. ער האט מיט דעם גורם געווען, אז ר' יהושע פייטעל זאל זיך פיהלען געמראפען. ר' יוסף האט זיך פון דעם דערוואוסט און זיין צער איז געווען גרויס. ער איז אוועק צו ר' בצלאל'ען און האט ביי איהם געבעטען מחילה פאר דעם וואס זיין אייניקעל'ס מאן האט געהאט די חוצפה צו איהם אזוי צו ריידען.

ר' בצלאל האט ר' יוסף'ן געטרייבט און איהם דערקלעהרט, אז אין דער אמת'ען האט ער גארניט אויף וואס זיך מצער צו זיין, ווייל ר' חיים שמעון האט איהם א טובה געהאט. בעת ער, ר' בצלאל, האט קיין מאל ניט געהאט כדעה צו צייגען נאווה, האט אבער אימיער זיינע רייד געקענט אנגעהמען פאר נאווה און דורך דעם וואלט ארויס א קלוקל.

איז א פאר וואכען ארום האט זיך ר' בצלאל צוריקגעקעהרט אהיים קיין ראסאסנע און אויך ר' יהושע איז אוועק פון דאבראמיסל. דער גאנצער ענין איז ביסלאכווייז פארנעמען געווארען. עס זיינען צוגעקומען נייע ענינים וואס האבען געהאלטען דאבראמיסל פאראינטערעסירט.

דערפאר וואס ר' חיים שמעון פלעגט אזוי שטורמען געגען די בעל-גאוה'ניקעס און האט ניט געקענט פארטראגען קיין מענשען וואס באריה'ט מען זיך און זוכען כבוד, האט ער געהאט ווייניג פריינט אין דאבראמיסל. אפילו ר' אליעזר ראובן דעם שמיד'ס צוויי עלטערע איידעמס האבען ניט געצייגט קיין התקרבות צו ר' חיים שמעון'ען. דאס איז זיכער געווען צו לייעב דעם וואס זיי האבען געוואוסט, אז ר' חיים שמעון קוקט אויף זיי פון אויבען ארונטער טאקע דערפאר וואס ער האט זיי געהאלטען פאר מענ-שען וואס ווילען אז מען זאל וויסען וועגען זייער לומדות.

אנדערש זיינען אבער געווען די באציהונגען צווישען דעם שמיד'ס דריטען איידעם, ר' יצחק שאול'ען, און ר' חיים שמעון'ען. דורך ר' יצחק שאול'ען, מיט וועמען ער האט זיך באפריינדעט, האט ר' חיים שמעון זיך אויך באקאנט מיט ברוד'ן, ווען יענער איז געקומען צו ר' יצחק שאול'ס שווער אויף פסח.

ר' חיים שמעון און ר' יצחק שאול זיינען צוגעבונדען געווארען אייר נער צום צווייטען פון דעם ערשטען טאג וואס ר' יצחק שאול איז אנגעקור-מען אין דאבראמיסל. ר' חיים שמעון איז געווען איינער פון די מתותנים אויף ר' יצחק שאול'ס חתונה. ר' יצחק שאול האט דאן, ווי דער שטייגער איז געווען, געזאגט א דרשה וואס האט ארויסגערופען דעם לויב פון אלע לומדים. אויך ר' חיים שמעון האט איהם געלויבט פאר דער דרשה.

— זאלסט אבער גאר ניט זיין קיין בעל גאוה, — האט ער גע'עצה'ט דעם חתן, — זיי ניט ווי אלע לומדישע יונגע לייט וואס ווען זיי זאגען גאר א שטיקעל תורה, הויבען זיי זיך אן בקאזען.

ר' יצחק שאול, וועלכער האט שוין געהאט אין זיך איינגעזאפט די תורה פון בעל שם דורך זיין פאטער, ר' ניסן, האט פון אָט די רייד, וואס ר' חיים שמעון האט צו איהם געזאגט דערפיהל'ט, אז ער האט דאס פאר זיך א גאר אנדער מין יונגען מאן. ער האט באמערקט ווי די אנדערע לומדים ביים טיש, יונגע אזוי גוט ווי עלטערע, האבען ארונטגעבויגען די קעפ. ר' חיים שמעון'ס רייד איז זיי ניט געווען געפעלען. זיי האבען געפיהל'ט ווי ער וואלט געהאט געציעלט געגען זיי. ר' יצחק שאול'ס פאטער וועלכער איז, ווי דער הויפט מתותן, געזעסען ביים חתן, האט געהערט וואס ר' חיים שמעון האט געזאגט, האט זיך צוגעבויגען צו זיין זוהן און געזאגט:

— פון אָט דעם יונגען מאן קען מען מאכען א מענש.

דער חסיד אין איהם האט איהם געזאגט, אז אין ר' חיים שמעון'ען רעדט דער אומבאוואוסטזיניגער נאכפאלגער פון דער נייער חסידישער תורה וואס האט זיך אנגעהויבען דאמאלס באפעסטיגען אין דער אידישער וועלט. אָט די תורה איז דאָך טאקע געווען דער סאמע היפוך פון דעם וואס אָט די לומדים, געגען וועמען ר' חיים שמעון האט געהאט אזוי שטארק אויסצוזעצען, האבען מיט זיך פאָרגעשטעלט.

דערמאר האט ר' יצחק שאול באלד אנגעהויבען זיך פריינדלעך מיט ר' חיים שמעון'ען און האט שפעטער אויך צוזאמענגעבראכט ברוד'ן מיט אט דעם מאכער פון וואליקעס. אויף יענעם באזוך אין דאבראמיסל האט ברוד זיך אויך באקאנט מיט אן אנדער יונגען מאן — חיים אליה' — דער איידעם פון ר' זלמן פישעל דעם בן יחיד. דער דאזיגער ר' חיים אליה איז געווען נאך פון אן אנדער ליים געקנאטען. אויב ברוד האט זיך מיט איהם אין גאנצען פאראינטערעסירט, איז עס אפשר געווען צוליב זיין שווער, וועלכער האט זיין גאנצען לעבען געטראגען דעם צונאמען "בן יחיד".

אט דעם צונאמען "בן יחיד", האט ר' זלמן פישעל געטראגען ניט דער פאר וואס ער איז טאקע געווען א בן יחיד, נאך צוליב עפעס אנדערש. ער איז ביי זיין פאטער ר' אפרים'ען געווען דער ניינטער. די אלע אנדערע אכט קינדער, זיין און טעכטער, האבען אלע געלעבט. אויב ר' זלמן פישעל וואלט פארדיענט א צונאמען, וואלט מען איהם נאך געדארפט רופען "דער מוזיניק". אבער פון זיין סאמע יונגענט איז ר' זלמן פישעל געווען א צימערדיגער, אן איידעלער, וואס האט ניט געוואלט און תמיד "מורא געהאט" זיך צוצוריהרען צו א וועלכער עס איז ארבייט.

זיינע עלטערן האבען איהם שטארק "פארצויגען" און ער אליין האט זיך נאך מעהר פארצויגען. זיינע עלטערן האבען זיך מיט איהם קיינמאל ניט געשאפען ווי מיט אנדערע קינדער צו טהאן עפעס אן ארבייט אין הויז אדער אין גארטען, און ר' זלמן פישעל האט זיך אליין קיין מאל ניט אנגעבאטען, ווי דאס פאסירט אזוי אפט מיט קינדער, עפעס צו טהאן. ער האט קיין מאל ניט געוואלט געהן צום ברונים אדער טייד נאך וואסער און האט קיין מאל ניט געוואלט עפעס אויפהויבען א משא אדער אונטערטראגען א שווערע זאך. ער האט קיין מאל, ווי אנדערע קינדער, געוואלט אונטערטרייבען די ציג אדער די קוה אין פעלד אדער בריינגען זיי פון פעלד צום הויז. ער האט אויך נאך ניט געוואלט צולייגען א האנט צו וואס ניט איז. האט מען איהם דער פאר א נאמען געגעבען "דער בן יחיד", און אט דעם נאמען האט ער מיט זיך געטראגען אלע זיינע יאהרען.

דער נאמען האט איהם טאקע גוט געפאסט, ווייל אפילו אין זיינע שפע טערדיגע יאהרען האט זיך ר' זלמן פישעל געהאלטען אין פארציהען און האט קיינמאל ניט אריינגעטהאן קיין פינגער אין קאלטען וואסער, אט פונקט ווי ער וואלט געווען דער אייביגער בן יחיד. ער האט קיין מאל ניט געטהאן קיין וועלכע עס איז מלאכה און האט קיין מאל ניט געפיהרט קיין מסחר. ביז דער חתונה איז ער געזעסען ביי זיין טאטענ'ס טיש און ווען ער האט חתונה געהאט איז ער געזעסען ביי זיין שווער'ס טיש.

זיין שווער איז געווען ר' אברהם דן דער קצב. ר' זלמן פישעל איז ביי איהם געזעסען אויף קעסט ניט ווייניגער ווי צוואנציג יאהר, ביז דער שווער איז נפטר געווארען. אבער אויך דאמאלס האט ר' זלמן פישעל גארניט גע-דארפט און נאך ניט געוואלט טהאן כדי מפרנס צו זיין ווייב און קינדער. די ברויט'געבערין איז דאמאלס געווארען זיין ווייב. ר' זלמן פישעל איז געווען א שטיקעל יודע ספר, אבער ווי נאך ער האט

געפענט א נמרא אזוי האָט ער זיך כאלד דערמאָנט, אז ער דארף עפעס טהאָן א קלייניגקייט און אנשטאט זיך צו פארטייעפען אין לערנען, איז ער אוועק טהאָן דאָס וואָס איז נאָר געווען אן אויסרייך ניט צו לערנען. ר' זלמן פישעל האָט תמיד געהאט ביי זיך אין קעשענע א לעקעכעל, א קיכעלע אָדער נאָר א צוקערקעלע און א פרי. ביי יעדער געלעגענהייט האָט ער עפעס ארויס־גנומען פון קעשענע און געקייט. ער האָט כסדר געהאלטען אין זאָגען, אז ער האָט א "שוואַד האַרץ" און טאָר עס נישט לאָזען פאַר'הלש'ען.

א גרויס שוואַכקייט האָט ר' זלמן פישעל געהאט צו דאוונען פאַר'ן עמוד. שבתים און יום טובים איז דאָך געווען אָפּגערעדט. ער וואָלט פשוט אוועקגעגעבען דאָס לעבען כדי צו קענען דאוונען פאַר'ן עמוד. אבער אויב ניט קיין שבת'דיגען אָדער יום־טוב'דיגען דאוונען, איז אויך גוט געווען א וואַכעריגער דאוונען.

און אז ר' זלמן פישעל האָט געדאוונענט פאַר'ן עמוד, האָט מען אויך געקענט פיהלען דעם בן יחיד. ער האָט געצאצקעט און געדרעהט דעם קול אזוי, אז מענשען האָבען דערנאָך געהאט וועגען וואָס צו ריידען. ר' זלמן פישעל אליין פלעגט דערנאָך געהן איבער דאבראמיסל, פון קראָם צו קראָם און פון הויז צו הויז, און זיך נאכפרעגען וואָס מען זאָגט וועגען זיין דאוונען. ער האָט זיך ניט באַנוגענט מיט דעם וואָס ער האָט געהערט וועגען זיך איז בית המדרש.

ר' זלמן פישעל פלעגט אויך אונטעררוקען א מטבע נאניע דעם פארשטיש כדי יענער זאָל פרייטאג אין מרחץ יעדען איינעם א פרעג טהאָן: נו, וואָס זאָגט איהר עפעס וועגען ר' זלמן פישעל'ס דאוונען? עס איז שוין געווען איינמאָל א דאוונען! הלוואי האָבען מיר א סך אזוינע בעלי תפלה...

איז דאבראמיסל האָט מען שוין געוואוסט, אז ווי נאָר עס קומט דער חודש אב, אזוי וויקעלט ר' זלמן פישעל ארום דעם האַלן מיט א האַזען־פעלכעל, ער זאָל חליה ניט פארקיהלען זיין קול. מיט'ן אַנקומען פון חודש אלול פלעגט ער אנהויבען טרינקען ווייכע אייער מיט האַניג כדי זיין קול זאָל זיין ריין און שטארק. ר' זלמן פישעל האָט זיך אָפּגעהיט ניט נאָר ווי א בן יחיד נאָר ווי ער וואָלט געווען דער נאָר גרויסער מנגן אויף וועמעס נגינה די גאנצע וועלט ווארט.

האָט מען שוין אין דאבראמיסל געוואוסט וואָס פאַר א פאַרשוין דער ר' זלמן פישעל האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט. אָדער מענשען האָבען געהאט פון איהם צו ריידען אָדער פון איהם צו שפּאַסען.

זיין איידעם, ר' חיים אליה, איז גראד געווען א וואוילער יונגער מאן. ער איז געווען פריינטליך צו מענשען בכלל און צו בני תורה בפרט. ער האָט שטענדיג גערעדט מיט גרויס געלאַסענקייט. ער האָט אויך גערעדט קלאָר און קורץ. דערצו האָט ער לייעב געהאט צו זאָגען א גלייכווערטעל און צו מאַכען א שפּאַס. ער האָט זיך שטענדיג באַנוצט מיט מאַמרי חז"ל און מיט פּסוקים צו באַפּוּצען זיינע רייד.

האַבען דערפאַר מענשען איהם שטאַרק גערן געהאַט. אויך ר' זלמן פישעל

האט איהם שטארק גערן געהאט. ער האט איהם אָפּגעהיט טאקע ווי זיך אליין. ר' זלמן פישעל פלעגט אפילו אומגעהן איבער'ן שטאָט און האלטען אין לויבען זיין איידעם. מענשען האָבען געשפּאַסט, אז אייגענטליך האט דאָ ר' זלמן פישעל געפונען אין זיין איידעם זיין גלייכען. דער שווער, דער בן יחיד, האט געזערטעלט און אָפּגעהיט זיין איידעם ווי ער וואָלט אויך געווען א בן יחיד.

מה.

דער קאפּריזנער פּריץ

ווי ער האָט ארויפגעצוואנגען זיין אויטאָריטעט אויף זיינע פּאַרזאַקעס. — דער פּאַרוואַלטער פון זיין גוט און דער אידישער וואָליקעס מאכער.

ר' חיים שמעון, וועלכער האָט געצויגען זיין פּרנסה פון מאכען וואָליקעס. האָט מיט דער צייט געקראָגען גרויס פּרסום מיט זיין סחורה, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט גרויסע מעלות. פון נאָהענט און פון ווייט איז מען גע-זומען קיין דאבראַמיסל קויפען וואָליקעס ביי ר' חיים שמעון'ען.

ר' חיים שמעון'ס וואָליקעס האָבען אָנגעשלאָגען ווייט צום דניעפּער. ניט נאָר פשוטע פּויערים האָבען זיך נאכגעפּרעגט אויף זיין סחורה, נאָר אויך פּריצים און רעגירונגס בעאמטע. אין דערפּאַר נאָר ניט געווען קיין חידוש. וואָס אויך דער פּריץ סטעפּאַן ווערביצקי, וועלכער האָט געהאט זיין גוט ביי די ברעגעס פון דעם דניעפּער, ארום פינף וויאָרסט פון ליאדי, האָט איינמאַל ארויסגעשיקט דעם אויפּזעהער פון זיין גוט, יאז בעדניצקי, קיין דאבראַמיסל איינצוקויפען וואָליקעס ביי ר' חיים שמעון'ען. גראד האָט די קניה געזאָלט זיין א גרויסע. ווערביצקי האָט געהאט אויף זיין גוט הונדערטע פּאַראַקעס און ער האָט געוואָלט האָבען ניט ווייניגער ווי צוויי הונדערט פּאַר וואָליקעס אויף א מאָל.

דער פּאַקט וואָס ווערביצקי איז געווען א פּריץ מיט א סך שגענות, א קאפּריזנער און א כעסן, און וואָס זיין פּאַרוואַלטער בעדניצקי איז געווען א גרויסער צורר היהודים, וועלכער האָט קיינמאַל ניט געוואָלט האָבען קיין מנע ומשא מיט אידען, האָט געזאָלט באווייזען, אז ר' חיים שמעון'ס וואָלי-קעס האָבען געקראָגען אזא שם, אז אָט די צוויי פּאַרשויען האָבען זיך פון זיין סחורה ניט געקענט אָפּזאָגען.

איז טאקע ר' חיים שמעון געווען שטארק צופּרידען פון דער גרויסער באשטעלונג אויף וואָליקעס וואָס דער פּריץ ווערביצקי האָט ביי איהם געמאַכט דורך זיין פּאַרוואַלטער בעדניצקי. ר' חיים שמעון האָט ניט געהאט פּאַרטיג אזוי פיעל וואָליקעס מיט א מאָל. ער האָט אָבער צוגעזאָגט בעדניצקי'ן, אז ער וועט די סחורה האָבען פּאַרטיג אין נאָר א קורצער צייט. דערווייל האָט ער בעדניצקי'ן איבערגעגעבען אזוי פיעל וואָליקעס ווי ער האָט געהאט פּאַרטיג און צוגעזאָגט צו בריינגען די איבעריגע אין הויף אריין אין א באשטימטער טעג צייט.

נאכדעם ווי זיי זיינען דורכגעקומען וועגען דעם מקח און האָבען זיך

ווענען אלץ גענוי אָפגעשריבען, מיט א קאָנטראַקט פאר להבא און מיט א קבלה פאר דעם געלט וואָס ר' חיים שמעון האָט שוין פון בערניצקי'ן געקראָ-גען פאר די פארטיגע וואַליקעס, וואָס ער האָט איהם איבערגעגעבען, איז דער פרייצשער פארוואַלטער צוריקגעפאָהרען אהיים, און ר' חיים שמעון האָט זיך באַלד גענומען צו דער ארבייט פארטיג צו מאַכען די גרויסע צאָהל בא-שמעלטע וואַליקעס.

ר' חיים שמעון האָט איצט אָנגעשמעלט נייע ארבייטער און מען האָט ביי איהם געארבייט טאָג און נאכט ביז מען האָט פארטיג געמאכט די וואַלי-קעס פאר'ן פרייז. בעת ר' חיים שמעון האָט זיך שטארק באַמיהט, אז די סחורה זאָל זיין די בעסטע וואָס ער האָט ווען ארויסגעגעבען, האָט ער אויך זיך אָנגעשטרענגט אז ער זאָל עס האָבען פארטיג לאַנג פאר דער באַשטימטער צייט. וויסענדיג, אז ער האָט דאָ צו טהאָן מיט א פרייז, א שגעוו, און מיט א פארוואַלטער, א שונא ישראל, האָט ער געוואַלט, אז וואָס איז שייך זיין צו, זאָל מען צו איהם ניט קענען האָבען די מינדעסטע טענה. איז דערפאר ר' חיים שמעון געווען שטארק דערשטוינט וואָס, בריינגענדיג די סחורה, אָנ-געלאָדען אין ספעציעלע וועגענער, אין ווערביצקי'ס הויף, און מעלדענדיג זיך צום פארוואַלטער בערניצקי, א וואָך פריהער ווי דער באַשטימטער טערמין, האָט איהם דער פארוואַלטער אויפגענומען מיט גרויס רוגז און האָט איהם באַלד געלאָזט וויסען, אז ער מעג צוריקפאָהרען מיט זיין סחורה, ווייל דער פרייז ווערביצקי האָט חרטה געהאט אויף דעם גאנצען מסחר. בערניצקי האָט זיך אפילו ניט געוואַלט לאָזען ריידען. אז ר' חיים שמעון האָט געוואַלט וויסען וואָס אזוינס עס איז געשעהן, האָט איהם יענער, צוזאמען מיט זיינע וועגענער, פשוט אַבוויסגעטריבען פון הויף. כאָטש ר' חיים שמעון האָט ניט געהאט קיין באַגריף, אז הינטער דעם אלעם איז באַאנגען געוואָרען א שווינדעל מצד דעם צורר היהודים'דיגען בערניצקי, וועלכער האָט דערביי אויך ארויסגערופען דעם צאָרן ביי ווערביצקי'ן סיי געגען ר' חיים שמעון'ען און סיי געגען אלע אידען, האָט ער אָבער געפיהלט, אז עפעס איז דאָ ניט גלאַטיג און אז ער דארף דעם ענין גענויער אויספאָרשען. האָט ער אָנגעהויבען פאָדערען פון דעם פארוואַל-טער, אז ער זאָל איהם נעהמען ציג פרייז אליין.

— מיר נעהט דאָ ניט אזוי אין דעם היזק וואָס איד וועל ליידען, — האָט ר' חיים שמעון זיך פרובירט אויספיהרען מיט'ן פארוואַלטער, — עס געהט מיר אין מיין עהרע. איד מוז זיך גענוי פארשעטנדיגען מיט'ן פרייז און אויסגעפינען פארוואָס ער האָט חרטה געהאט אויף דעם אָפמאך מיט מיר. דאָס האָט בערניצקי'ן אריינגעבראכט אין א גרימצאָרן. ער האָט אָנ-געהויבען גיסען פער און שוועבעל אויף ר' חיים שמעון'ען און אלע אידען. — זאָל זיך דאָ דיין פוס מעהר ניט געפינען, — האָט ער אָנגעהויבען שטורמען, — דו וואַנסט צווייפלען אין מיין וואָרט? איד האָב דיר געזאָגט, אז דער פרייז ווייל מעהר פון דיר ניט וויסען און דו פארלאַנגסט מיט איהם זיך וועגען דעם אויסצו'טענה'ן!

ר' חיים שמעון האָט פון דעם וואָס בערניצקי האָט זיך אזוי אויפגעקאכט, ערשט זיך אָנגעשטויסען, אז דאָס איז ניט אזוי אן ענין פון פרייז ווי זיינער א פערזענליכער ענין און טאקע דערפאר, האָט ער ווידער אַמאָל דערקלעהרט.

אז ער מוז זיך זעהן מיט'ן פריץ אליין. בעדניצקי איז געווארען אזוי אויפגע-
בראכט, אז ער האט ארונטערגעכאפט א ניקס, וואס איז געהאנגען אויף דער
וואנט, און געוואלט דערשימען ר' חיים שמעון'ען. די צוויי בעלי ענלה, פון
די פוהרען מיט די וואליקעס, האבען בעדניצקי'ן אָנגעכאפט ביי דער האנט
און ניט דערלאָזט אז ער זאל שיסען אויף ר' חיים שמעון'ען.

ר' חיים שמעון האט איצט קיין ברירה ניט געהאט ווי צו פארלאזען דעם
הויף, מיטגעהמענדיג מיט זיך זיין סחורה. ער איז אָבער נאָך ניט צוריקגע-
פאהרען אהיים. ער האט זיך אָפגעשמעלט אין דעם דערבייאַגען דארף כדי
גענויער צו באטראכטען וואס אזוינס עס איז דאָ פאַרגעקומען און וואס
אזוינס ער דארף טהאָן כדי, לְכָל הפחות, זיך רעכטצופארטיגען ביי דעם פריץ,
וועלכער האט מסתמא געקראָגען א פאלשען איינדרוק וועגען איהם און זיין
סחורה. דערווייל איז איבער'ן דארף צוטראָגען געוואָרען די ידיעה, אז ר'
חיים שמעון האט געבראכט וואליקעס פאר די פאראבקעס, אז ער האט זיי
געבראכט נאָך פריהער ווי ער האט געדארפט, נאָך אז דער אכזריות'דיגער
בעדניצקי וויל די וואליקעס ניט געהמען.

דער וועטער איז שוין געווען א קאלטער. א סך פאראבקעס זיינען געלע-
גען קראַנק פון פארקיהלונגען, טאקע דערפאר, וואס זיי האבען ניט געהאט
קיין וואליקעס און קיין ווארעמע בגדים. האָבען די פויערים אָנגעהויבען
מורמלען. פונקט ווי ר' חיים שמעון, האָבען זיי ניט געקענט פארשטעהן וואס
דאָ איז פאַרגעקומען. האט זיך עס אויך דערטראָגען אין ווערביצקי'ס שלאָס.
די דינער פון שלאָס האָבען וועגען דעם גערעדט און געוועטשט מיט די פליי-
צעס. אויך ווערביצקי'ס פערזענליכער באדינער האט וועגען דעם געהערט און
האט ניט געקענט פארשטעהן פאר וואס בעדניצקי האט משלח געווען דעם
אידען מיט די וואליקעס. דער פריץ ווערביצקי איז אָבער געשלאָפּען. א נאנצע
נאכט האט ער געהאט גע'שכור'ט מיט שכנישע פריצים. אז ווערביצקי איז
אויפגעשטאנען, האט יענער איהם דערצעהלט מיט גרויס פארוואונדערונג
וואס דער איד ר' חיים שמעון איז צוריקגעשיקט געוואָרען מיט זיין סחורה.

— קיינער אין הויף, — האט דער אלטער דינער גערעדט ווי צו זיך
אליין, — קען ניט פארשטעהן פארוואס בעדניצקי זאל ניט וועלען אָננעהמען
די וואליקעס ווען מען דארף זיי איצט אזוי שטארק האָבען.

— רוף איהם באלד אהער, דעם שווארצען הונט, — האט דער פריץ
אויסגערופען, מיינענדיג מיט דעם בעדניצקי'ן וועמען ער האט תמיד אזוי
גערופען, — רוף אויך אהער דעם אידען מיט זיינע וואליקעס.

דער אלטער דינער האט לאנג ניט געווארט. ער איז באלד געלאָפּען
אויספיהרען זיין האר'ס באַפעהל. ער האט געדארפט שיצען זיין אייגענע
פעל ווארום ווערביצקי האט נאָך געקענט געהמען דעם קאנטשיס און איי-
טיילען שמיץ טאקע איהם, זיין אלטען דינער אליין, ווי ער האט עס שוין
אזוי פיעל מאל געהאָז אָהן א פאר'ווען און אָהן א פאר'וואָס.

אלע אין הויף האָבען גוט געוואוסט די קאפריזען און אכזריות פון
"סטעפאן וויעלמאזשני", ווי ווערביצקי פלעגט זיך אליין רופען. גאר אפט
פלעגט ער צוזאמענרופען די פאראבקעס און זייערע הויזגעזינטען פאר זיין
שלאָס. ער פלעגט זיך דאן אוועקזעצען אויף א שטול אויף א פלאטפארמע,

מיט א צעפטר אין האנט ווי א הערשער, וועמעס מאכט איז אומבאגרייכע, האט ער אהן א פארוואס אנגעדרייט מיט'ן צעפטר אויף איינעם פון זיינע פאראבקעס, אויף וועמען עס איז געפאלען זיין אויג, און איהם געהייסען איינטיילען פינף אָדער צעהן שמיץ. באלד אויפ'ן אַרט האט מען יענעם צוגעבונדען צו א באַנק און, פאר אלעמען אין די אויגען, איהם איינגעטיילט די שמיץ. בעת דער אומגליקליכער האט זיך געקארטשעט און געשריען פון ווייטאָג, האבען אלע פארוואמעלטע געדארפט זינגען א לויב־געזאנג צו דעם אכזריות'דיגען פריץ. נאָך די שמיץ האט דער געשמיסענער געדארפט קריכען אויף אלע פיער צו דער פלאטפארמע און קושען ווערביצקי'ס שפיץ שטיוועל. כמעט יעדער איינער פון ווערביצקי'ס פאראבקעס האט שוין געהאט פאר זוכט דעם טעם פון זיינע שמיץ און דערפאר האט יעדער טאקע פאר איהם געציטערט אימת מות.

סטעפאן ווערביצקי'ס אלטער דינער איז געלאָפּען צו דעם פארוואלטר בעדניצקי'ן און האט איהם איבערגעגעבען, אז דער פריץ פאָרערט איהם אויף באלד צו קומען און בריינגען מיט זיך ר' חיים שמעון'ען. האט ניט לאנג געדויערט און בעדניצקי איז געשטאנען פאר'ן פריץ ווערביצקי. ר' חיים שמעון איז געבליבען פון דער זייט.

ווערביצקי האט זיין פארוואלטר באגעגענט מיט זלוז'ים, פאָדערענדיג ביי איהם אז ערקלעהרונג, פאר וואָס ער איז איהם ניט באלד געקומען מעל־דען אז דער איד האט געבראכט די וואליקעס. בעדניצקי האט עפעס געוואלט אויף דעם ענטפערען, אָבער דער פריץ האט מיט צאָרן אויסגערופען: "שווייג, דו שווארצער הונט!" און האט זיך געווענדעט צו ר' חיים שמעון'ען און געזאָגט:

— פייז פון דיר, דו האסט די וואליקעס פארענדיגט פאר'ן טערמיין. דאָס געפעלט מיר. סטעפאן וויעלמאזשני האט ליעב מענשען וואָס דערפילען זייער צוואַג, מעגען זיי אפילו זיין אידען. איד וועל דיר דערלייגען א גילדען פאר יעדען פאָר וואליקעס און וועל ביי דיר באשטעלען נאָך צוויי הונדערט פאָר. ר' חיים שמעון, וועלכער האט געהאט אנגענומען פאר אמת בעדניצקי'ס באהויפטונג אז דער פריץ האט חרטה געהאט אויפ'ן מסחר, איז געווען גע־פלעפט. ער האט געמיינט, אז דער פריץ וויל דאָ בלויז מיט איהם טרייבען שפאָס.

— מען האט מיר געהאט איבערגעגעבען, אז דער האר האט חרטה גע־האט און איד ביז שוין געווען גרויט צוריקצופאָהרען מיט מיין סחורה אהיים אהן וועלכע עס איז טענות איצט הער איד גאָר עפעס אנדערש. — אָבער ווער האט דיר דען געזאָגט, — האט דער פריץ אויסגעשריען. — אז איד האב חרטה געהאט?

ר' חיים שמעון האט געוואָרפען א בליק אויף בעדניצקי'ן. יענער איז גע־שטאנען א דערשראָקענער. ער האט זיך געטרייסעלט ווי אין קרחת. דער פריץ האט באלד פארשטאנען אז דאָס איז געווען בעדניצקי'ס ארבייט און ער האט זיך אויף איהם א וואָרף געטהאָן און אנגעהויבען דונערען. פאר וואָס ער האט געוואָגט צו זאָגען אזוינע זאכען איז זיין נאָמען און איהם מיט דעם פארשוואַרצט דעם פנים און געבראכט אויף איהם גרויס אומ'כבוד.

— דו וועסט פאר דעם טייער באצאהלען, שווארצער הונט! — האט ער אויסגערופען און האט איהם באלד אנגעהויבען שלאגען מיט'ן סאנטשוס איבער'ן קערפער און פנים ביז עס האט פון בעדניצקי'ן זיך געגאסען בלוט, — און דיר, — האט דער פריץ זיך געווענדערט צו ר' חיים שמעון'ען, — וואלט אויך געקומט שמיץ פאר דעם וואס דו האסט געגלויבט אויף מיר, אז איך האלט ניט מיין ווארט. אזא זאך וועט ביי מיר קיין מאָל ניט געשעהן אפילו ווען דער פרייז וואָלט געווען א צו הויכער. אבער איך זעה דאך, אז איך האב דא צו טהאן מיט אן עהרליכען מענשען. דו האסט געבראכט די סחורה פאר דער צייט וועל איך מיט דיר האָבען איינזעהעניש און איך וועל מיט דיר האנדלען ווייטער.

דער פריץ האט געהייסען ארויסצובריינגען די חשבונות וועגען די וואָל-ליקעס און האט דערווייל איינגעווייליגט ארויסצוגעהען אין דרויסען אַנקומען די נייע סחורה וואָס ר' חיים שמעון האט געבראכט אין די וועגענער. ווי תמיד, ווען סטאפען ווערביצקי האט זיך געצייגט אין דרויסען, האָבען פאר-ראַבקעס געבלאָזען אין טרומיטערס און א גרויס פאראד אין געמאכט גע-וואָרען פאר איהם. דער פריץ האט אַנגעקומט ר' חיים שמעון'ס וואליקעס און איז געווען אַנטציקט פון זיי. ער האט זיי געהייסען אריינטראַגען אין מאַאזין, וואו עס זיינען אויך געווען די פריהערדיגע וואליקעס.

דערווייל האט דער פריץ געהאט א געלעגענהייט צו פארנאליכען די פרי-הערדיגע וואליקעס מיט די נייע. ר' חיים שמעון איז געווען דערשטווינט. — דאָס איז ניט מיין סחורה, — האט ער אויסגערופען. אַנקומענדיג א פאַר וואליקעס וואָס האט געזאָלט געהערען צו דער ערשטער קניה — אזא פאַר וואליקעס איז ווערטה ניט מעהר ווי א העלפט פון דעם פרייז וואָס מען האט געצאָהלט פאר מייע וואליקעס.

בעדניצקי איז געפאלען אין חלשות. דער פריץ האט איהם געהייסען אריינטראַגען אין הויז און האלמען א שטרענגע וואר איבער איהם. עס האט זיך אַנגעהויבען ארויסווייזען, אז עפעס איז דא פאַרגעקומען. דער פריץ האט געוואָלט וויסען דעם פולען אמת.

ער האט געהייסען צו זיך בריינגען די צוויי פויערים, וואָס זיינען גע-פאַהרען מיט בעדניצקי'ן קיין דאבראַמיסל צו ר' חיים שמעון'ען איינקויפּען ביי איהם די ערשטע וואליקעס.

— אויב איהר וועט זאָגען דעם אמת וועט איהר מיט גארניט כאַשטראַפט ווערען. יעדער פון אייך וועט קריגען א גוטען טרונק בראַנפּע און א לאַבען ברויט. אויב, אבער, איהר וועט זאָגען ליגען דאן וועט מען אייך אַרונטער-האַקען די קעפּ — האט זיי דער פריץ געוואָרענט.

מיט ציטערדיגע שטימען האָבען די פויערים דערצעהלט וואָס עס האט פאַסירט: די וואליקעס וואָס זיי האָבען געקויפט ביי ר' חיים שמעון'ען איז דאבראַמיסל, האט בעדניצקי דערנאָך פאַרקויפט פאר א גוטען פרייז און די סחורה וואָס ער האט געבראכט אין הויף אריין האט ער געקויפט ערנעץ אַנדערשוואו פאר ביליג. דעם פריץ האט ער אַבער גערעכענט א פיעל העכער-רען פרייז ווי ער האט לכתחילה געהאט געצאָהלט צו ר' חיים שמעון'ען. איז אַנדערע ווערטער, ער האט געמאכט א ריווח פון צוויי זייטען.

ר' חיים שמעון איז צוריקגעפאָהרען אהיים מיט א באשטעלונג פאר נאָד צוויי הונדערט וואַליקעס און אין דריי וואַכען ארום איז ער מיט די נייע וואַליקעס צוריקגעווען אין ווערביצקי'ס הויף. אויף זיין צווייטען באַזוך איז דעם פרייצישען הויף, האָט שוין ר' חיים שמעון דאָרט געפונען אַ אנדער פארוואַלטער, דעם איד ר' אהרן יוסף פון ליאדי. וועגען בעדניצקי'ן, דעם פריהערדיגען פארוואַלטער, האָט ר' חיים שמעון געהערט, אז ער האָט אַרייני געקראָגען פינף און צוואַנציג שמיץ און אז זיין לייב איז אזוי צעקילט און צעביילט געוואָרען, אז ער ליגט נאָד קראַנק.

פון ר' אהרן יוסף'ן האָט זיך ר' חיים שמעון דערוואוסט, אז אלע צרות פאר אידען אויף ווערביצקי'ס גיטער, האָבען זיך גענומען פון דעם צורד בעדניצקי'ן. פאַר אַ לאַנגע צייט האָבען אידען אין די שטעטלעך ביי ווערביצקי'ס גיטער געהאט פרנסה בהרחבה.

דאָס האָט אַנגעהאַלטען כּל זמן דער אַלטער פריץ האָט געלעבט. דאָן איז געקומען דער נייער פריץ, וועלכער איז אַרונטערגעפאַלען אונטער דעם אייני פלוס פון דעם שונא ישראל בעדניצקי, און אידען זיינען דאָרט מעהר ניט צוגעלאָזט געוואָרען.

בעדניצקי וואָלט ווייטער געבליבען דער מושל פון ווערביצקי'ס גיטער. האָט זיך אָבער, טאקע דורך ר' חיים שמעון'ען, ארויסגעוויזען זיין פאַלשקייט און אזוי ארום איז ער באַזייטיגט געוואָרען. מיט אַ קורצער צייט צוריק איז ווערביצקי אליין, באַגלייט פון באַוואַפענטע שומרים, אַרונטערגעקומען קיין ליאדי און איז אַוועק אין קהל שטיבעל וואו ער האָט פאַרנעלייענט אַ פאַפיר, אַנאָגענדיג די אידען, אז דער "שוואַרצער הונט" יאן בעדניצקי האָט זיך אַרויסגעוויזען צו זיין אַ שווינדלער און אויך, אין משך פון נאַנצע דריי יאָהר האָט ער געהאַלטען אין אויסטראַכטען בלבלולים אויף אידען, וואָס צו לייעב דעם האָט ער, ווערביצקי, דערווייטערט פון זיך אלע אידען. איצט אָבער ווייס ער, דער גנעדריגער פריץ, אז דער "שוואַרצער הונט" איז אַ שווינדלער און אזוי ווי ער האָט אויך זיך איבערצייגט, דורך איינעם פון די דאַבראַמיסלער אידען, אז אידען זיינען עהרליכע מענשען, בעט ער דערפאַר ביי זיי מחילה און לאָדט זיי איין אויף זיינע גיטער. ער האָט דאָן געבעטען אהרן יוסף'ן וועלכער איז געווען דער פארוואַלטער פון די ווערביצקי-גיטער פריהער, אז ער זאָל זיך צוריקסעהרען אויף זיין פאַסטען.

פון ר' אהרן יוסף'ן האָט זיך ר' חיים שמעון אויך דערוואוסט, אז ווערביצקי'ס גיטער איז געווען אַ גרויסער אוהב ישראל און אז אידען האָבען געהאט גרויסע טובות פון איהם. דער יונגער פריץ האָט אָבער דורך בעדי ניצקי'ן זיך באַקאַנט מיט אַ שונא ישראל, וועלכע האָבען כּסדר געהאַלטען אין העצען אויף אידען. איצט האָט זיך אַלץ געהאט געענדערט צום גוטען.

ווען ר' חיים שמעון האָט זיך אין הויף געמעלדעט מיט זיינע וואַליקעס, האָט ווערביצקי געהייסען זיין אידישען פארוואַלטער זיך מיט איהם אַפּרעכען נען און באַצאַהלען איהם וואָס עס האָט איהם געקומט. דערנאָך האָט ער אהרן יוסף'ן געהייסען כּרייגען ר' חיים שמעון'ען צו זיך אין שלאָס צו האָבען דאָרט אַ פאַרעווען מאַלצייט וואָס דער פריץ, מיט אַ וואונש צו שווינען די

רעליגיעזע געמיהלען פון די צוויי אידען, האט געהייסען דאס צוגרייטען איז ר' אהרן יוסף'ס הויז.

זיצענדיג ביים טיש האט ווערביצקי דערווייל דערצעהלט וואס ער האט געדענקט פון זיין טאטען אין שייכות מיט די אידען פון ליאדי, נאכדעם ווי א גרויסער טייל פון שטאט איז אוועק מיט'ן רויך. דער פריץ האט געהאט אויפגענומען דעם רב פון די ראשי הקהל פון ליאדי, וועלכע האבען איהם דערצעהלט וועגען די נויטען פון די נשרפים. דער פריץ האט דאן געהייסען שיקען פון זיינע וועלדער האלץ צוריקצובויען דעם פארברענטען בית המדרש און א גרויסע צאהל הייזער פון די ארימע אידען. דער יונגער פריץ האט איצט געדעקט מיט גרויס שטאלץ וועגען זיין פאטער'ס פריינטשאפט צו אידען און האט אויסגעדריקט צופרידענהייט מיט זיין אייגענער דערנעהנטערונג צו אידען.

ר' חיים שמעון איז געווען איז זיבעטען הימעל. ער האט עס אלץ גורם געווען.

מ.ז.

א אידיש הארץ

די פרוינטשאפט פון א תלמיד-חכם צו אן עם ארץ. — דער וואונט פון א טאטען איינגעשאפען זיך א לומדישען אידים.

עס איז ניט געווען לייכט פאר ר' אליעזר ראובן'ען, דעם דאבראמיסלער שמיד, מסכים צו זיין, אז זיין דריטער איידעם, ר' יצחק שאול, זאל ווערען זיין ארויסהעלפער אין דער קוואליע. ער האט זיך געהאט געוואפעט אויף ר' יצחק שאול'ס לומדות און געהאפט אז, פונקט ווי זיינע ערשטע צוויי איידעמס, וועלכע זיינען געווארען ראשי ישיבה, וועט אויך ער ווערען א לויט. ר' אליעזר ראובן אליין האט גראד ניט געקוקט אזוי שפיל אויף מלאכה און בעלי מלאכה. ער האט אבער געהאט אזא ליעבע צו תלמידי חכמים, אז ער האט זיך שטארק באמיהט חתונה צו מאכען אלע זיינע דריי טעכטער מיט לומדישע יונגעלייט. ער האט זיך אויף זיי געלאזט א סך קאסטען. ער האט זיי אויסגעהאלטען מיט אלע זייערע הצטרכות'ן. זיין שטאלץ און פארגענדיגן גען איז געווען וואס זיי זיינען געזעסען און געלערנט. זיינע עלטערע צוויי איידעמס זיינען שוין מעהר ניט געווען ביי איהם. זיין נחת איז איצט געווען זיין דריטער איידעם, וועלכער איז געזעסען ביי איהם אויף קעסט.

האט ר' אליעזר ראובן זיך געפיהלט פריקער. אויב אז איידעם א בעל מלאכה, וואס האט ער זיך אזוי שטארק געדארפט באמיהען? ער האט עט ליכע מאל וועגען דעם איבערגעדט מיט זיין ווייב, דבורה, און מיט זיין טאכטער, ר' יצחק שאול'ס ווייב, פעשע. דבורה האט גראד געקוקט אויף דעם ענין ניכטער.

— האסטו אליין דען ניט באוויזען אז מען קען זיין א בעל מלאכה און דאך זיין אן עהרליכער איד?
פון דעסטוועגען האט זיך ר' אליעזר ראובן נאך אלץ גע'ישוב'ט ביז

ער האט זיך ענדליך איבערגעצויגט, אז זיין דריטער איידעם איז בכלל אנדערש פון אנדערע לומדישע יונגעלייט, בפרט פון זיינע עלטערע צוויי איידעמס. דאס האט ער געזעהן פון דעם אופן ווי ער האט באהאנדעלט זיין שכן, דעם עם הארצות'דיגען זבולון בנימינ'ען, אט דעם מגוש'דיגען דארפס-מענטש וואס האט כל ימיו פארבראכט אין די דערפער צווישען גוים און האט געצויגען זיין חיונה פון דעם, וואס ער האט געהיילט קראנקע בהמות און געשונדען די פעלען פון פגירות. כלווי אלעזר ראובן האט איהם מקרב געווען. אלע אנדערע אין דאבראמיסל האבען געקוקט אויף איהם פון אויבען-ארונטער, ניט נאר צוליב זיין מקור פון פרנסה נאר אויך, און דערהויפט, צוליב זיין עם הארצות. אפילו דעם שמיר'ס ערשטע צוויי איידעמס פלענען פון זבולון בנימינ'ען טרייבען שפאס און אפט ריידען פון איהם מיט בטול. דער שמיר האט געהאט אנגענומען ווי דאס וואלט געווען א גערעכטע זאך. איז דאך זיין שכן פארט געווען אזא שפ'ל'ער פארשוין. ער האט דערפאר דאס גארניט געהאלטען פאר קיין אומגוט מצד זיינע לומדישע איידעמס. פאר-קעהרט, ער האט עס גאר אנגענומען פאר א באווייז, אז די מערכה פון אז עם הארץ דארף גארניט זיין קיין בעסערע.

אנדערש איז אבער געווען די באציהונג פון ר' יצחק שאול'ען צו דעם נבלה-שינדער. צו דעם שמיר'ס איבערראשונג האט זיין איידעם, זבולון בנימינ'ען באהאנדעלט מיט גרויס דרד ארץ. בעת זבולון בנימין פלעגט ממש ניט וואגען צוצוגעהן נאָהענט צו דעם לומדישען יונגעמאן, בפרט ווען יענער איז געזעסען און געלערנט, האט אָבער ר' יצחק שאול, ווי זיין שווער האט אָפט באמערקט, תמיד אוועקגעלייגט די גמרא אָן א זייט, און ווען נאר זבולון בנימין האט זיך באוויזען, איהם געבעטען זיך זעצען און מיט איהם פאר-פיהרט א שמועס, נאָכפּרעגענדיג זיך וועגען אלץ וואָס האט איהם געדריקט אויף דער נשמה און וועגען אלץ וואָס האט געהאט א שייכות מיט איהם און זיין משפחה.

פון אַנפּאנג האט זבולון בנימין, קענטיג, עס גארניט געקענט באנעהמען. אָבער אז ער האט זיך צוגעהערט צו די רייד פון דעם יונגען לַמדו, איז ער געוואָרען ביי זיך געשטארקט. ר' יצחק שאול האט ניט נאר געטרייטט דעם דאָזיגען פּראַסטען אידען, נאר האט איהם אויך געגעבען עצות וועגען זיך און זיין משפחה, וואָס עס האט זבולון בנימינ'ען שטארק באקומערט איז געווען וועגען זיינע קינדער. קודם כל האט ער געהאט א בת יחידה, דינה. זי איז שוין געווען נאָהענט צו אכצעהן, און זבולון בנימין האט געטראכט וועגען א שידוך פאר איהר. דאן האט ער געהאט קלענערע קינדער אייגענע און יתומים. — די קינדער פון א שוואַגער, וועלכע ער האט אין זיין גוט-הארציגקייט אריינגענומען צו זיך אין הויז און זיי דערצויגען ווי אייגענע קינדער.

זבולון בנימין האט גראד געוואָלט, אז סיי זיינע אייגענע קינדער און סיי די יתומים זאלען ניט אויסוואקסען קיין עם הארצים ווי ער. האט ער זיי געשיקט צו די בעסטע מלמדים. די קינדער האָבען שוין געהאלטען אין אונ-טערוואקסען. זבולון בנימין האט גע'חלום'ט פון שיקען זיי אין א ישיבה. אָבער ווער זאל איהם עצו'ן וועגען אָט די זאכען? אז ער האט אייגענע אין

שטעטעל וועגען דעם געפרעגט, האָט יענער א מאָך געטהאָז מיט דער האַנט און געזאָגט מיט ביטול :

— און אז דיינע קינדער וועלען זיין בעלי מלאכות וועט דיר ניט טויגען? גענוג אז דיינע קינדער וועלען קענען עברי!

זבולון בנימין האָט געהאָט גרויס צער דערפון, און ווי ער האָט זיך אין ר' יצחק שאול'ען פארטרויט, האָט ער ממש געפיהלט ווי א פארלאָרענער.

— צו וועמען זאָל איך זיך קעהרען און ווענדען, אז אלע שטויסען מיר אָפּ ווי איך וואָלט גאַרניט געהאָט קיין רעכט צו וועלען האָבען קינדער בני תורה? — און אין זבולון בנימינ'ס אויגען האָבען זיך געשטעלט טרעהרען.

ר' יצחק שאול האָט איהם געוויזען סימפאטיע און זיך באלד אָנגעבאָטען ווערען דער מורה דרד פון זיינע קינדער.

— שיק זיי צו מיר, — האָט ער געזאָגט, — איך וועל זיי פארהערען און אפילו מיט זיי לערנען. אויב זיי האָבען נאָר די כשרונות און דעם חשק צו לערנען, וועל איך שוין זיי מרריד זיין אז זיי זאָלען קענען גרייכען א ישיבת זבולון בנימין האָט אויפגעלעבט.

— איהר האָט מיר מ'חיה געווען, — האָט ער אויסגערופען, — איך נועל אייד די טובה ניט פארגעסען מיין גאנצען לעבען. און איצט, — האָט ער אָנגעהויבען ריידען פארטרויליך, אָפּווישענדיג א טרעהר פון אויג, — וואָלט איך אויך וועלען אייער עצה וועגען מיין טאָכטער. זי איז א טייער קינד. איז זי דען שולדיג וואָס זי האָט א טאטען אז עס האַרץ, וואָס איז אזוי שפּל איז די אויגען פון אלע מענשען? איך וואָלט פאַר איהר וועלען האָבען אז איידעם א בן תורה. איך בין אין דער אמת'ען זיך שטארק מתקנא אז אייער שווער. ער האָט זיך גענומען גאנצע דריי לומדישע איידעם, פארוואָס זאָל איך אויך ניט קענען קריגען א לומדישען איידעם פאַר מיין דינה'לען?

— ווער זאָגט דען, אז ניט? — האָט ר' יצחק שאול איהם דערמוטיגט. זעהענדיג די תמימות פון אָט דעם פשוט'ען אידען.

— איהר זייט דער ערשטער פאַר וועמען איך וואָג צו זאָגען, אז איך וויל א לומדישען יונגען מאן פאַר מיין טאָכטער. פאַר אנדערע האָב איך מורא אזוי צו ריידען כדי מען זאָל פון מיר ניט לאַכען!

זבולון בנימין האָט דאן אנטפלעקט פאַר ר' יצחק שאול'ן, אז ער האָט אָפּגעשפּאַרט גאנצע הונדערט רענדלעך פאַר נדן פאַר זיין טאָכטער. ער האָט אויך גענוג געלט פאַר אן אויסשטייער און פאַר מלבושים פאַר דעם איידעם. — איך פארויכער איך, אז א בן תורה וועט ביי מיר גאַרניט פעהלען. איך וועל איהם ממש אויף די הענט טראָגען. ער וועט קענען זיצען אומגעט שטערט און לערנען. וואו געהמט מען נאָר אזא יונגען מאן?

זבולון בנימין האָט עס געזאָגט מיט אזוי פיעל בענקעניש און געפיהל, אז ר' יצחק שאול איז פשוט געווען געריהרט.

— איך וועל אייך באזאָרגען מיט אן איידעם, — האָט ער איהם פאַרזיכערט. זבולון בנימין איז אויפגעשפרונגען פון שמחה.

ר' יצחק שאול האָט איהם מסביר געווען, אז זיין טאטע, ר' ניסן, איז האַרסי, איז א איד וואָס האָט ליעב צו פאַר'שדכנ'ען חשוב'ע יונגעלייט. ער

וועט דערפאר באלד צו איהם שרייבען, און איהם בעטען אז ער זאל נעמיר
נען א געהעריגען שידוך פאר זבולון בנימינ'ס טאכטער.

— פארגעסט אבער ניט צו שרייבען אייער פאטער דעם פולען אמת, —
האט זבולון בנימין פארלאנגט, — שרייבט איהם ווער איד בין, או איד בין
א שפּל'ער מענטש, א גרויסער עם הארץ און צי מיין חיונה פון שינדען נבלות,
און היילען קראנקע בהמות. אויך מיין ווייב איז א פראסטע אידענע. איהר
טאטע איז א שוסטער. איצט אויף דער עלטער איז ער געווארען דער שמש
אין דעם הקדש אין דובראווע. איהר מעגט אויך שרייבען אייער פאטער, אז
בין נאך מיין חתונה האב איד קיין צורת אות ניט געקענט און האב אפילו
ניט געקענט מאכען קיין ברכה. ערשט נאך מיין חתונה האב איד זיך אויס-
געלערנט אביסעל עברי און די נויטיגע ברכות וואס א איד דארף קענען. איד
קען נאך אלץ ניט דאוונען בצבור, ווייל איד קען פשוט ניט נאכהאלטען דעם
שליח צבור. אז מען רופט מיר אויף צו דער תורה קלאפט מיר א צאהן אן א
צאהן, ווייל איד האב תמיד מורא, אז ביים מאכען די ברכה זאל זיך מיר ניט
פארטשעפען די צונג. איד ווייס, אז פון מיין עברי לאכט מען הינטער מינע
פלייצעס. וואס זאל איד טהאן, אז איד בין אזוי געשטראפט? איד האב צבער
קינמאל אין מיין לעבען ניט געזאגט קיין ליגען. איד האב ניט אפגענארט
ניט קיין אידען און ניט קיין גוים.

אויף מארגען האט זבולון בנימין געבראכט ר' יצחק שאול'ען הונ-
דערט און צוואנציג רענדלעך וואס ער האט געזאגט וועט זיין אויף נדו און
חתונה הוצאות פאר זיין טאכטער.

— איד האב אמאל געהערט, אז א פראסטען מענטשען טאר מען ניט
גלויבען אויפ'ן ווארט, — האט ער געזאגט אין תמימות, — זאל דערפאר
דאס געלט ליגען ביי איד.

בעת אויף דעם לומדישען ר' יצחק שאול'ען האט געמאכט א גרויסען
רושם די תמימות און די פשטות פון דעם נבלה-שינדער זבולון בנימין, האט
אויף זבולון בנימינ'ען געמאכט נאך א גרעסערען רושם ר' יצחק שאול'ס
צוגעלאזטיילט און פריינטליכקייט, יענער האט גערעדט צו איהם ווי צו א
גלויבען.

זבולון בנימין האט גוט געוואוסט ווי שפל ער איז אין די אויגען פון
אלע דאבראמיסלער אידען, ניט נאר האט מען איהם פארשטויסען צוליעב זיין
פארגרעבטקייט, נאר אויך צוליעב זיין פרנסה. זבולון בנימין האט גוט גע-
דענקט ווי דאמאלס, ווען ער האט געוואוינט אין שמעטעל נופא, האט מען
איהם שמענדיג גע'רודפ'ט פאר זיין עם הארצות. ער האט ניט פארגעסען די
צייט ווען ער האט נאך אפילו קיין ברכה אויף דער תורה ניט געקענט מאכען
און מען פלעגט איהם רופען צו דער תורה נאך איין מאל א יאהר — שמחת
תורה — מיט "כל הנערים". זבולון בנימין איז דאן געשטאנען הינטער דער
פלייצע פון אימיצען, וואס האט פאר אט דער דאזיגער עליה, באצאהלט א
געהעריגען פרייז, צוזאמען מיט קליינווארג, און האט נאכגעזאגט די ברכות
אויף דער תורה.

ער האט אפילו ניט געקענט געהעריג נאכזאגען די ברכות. דאס קליינ-
ווארג, וואס איז געווען מיט איהם, האט דערפון שטארק הנאה געהאט. א סך

האָבען אַרויסגעשאַסען מיט אַ געלעכטער. אפילו צווישען דעם עולם פון דערוואַקסענע זיינען געווען א סך לצים וואָס האָבען געמאכט חוזק פון דעם ווי ער האָט "געבראַכען די צייהן" נאַכצוזאָגען די ברכות. זבולון בנימין האָט געפיהלט די אַפּקומעניש פון דעם. ווען ניט פאַר דעם וואָס ער האָט געפיהלט אז עס איז דער חוב פון יעדען אידען, כאַטש איין מאָל אַ יאהר עולח לתורה צו זיין, וואָלט ער זיכער ניט געוואָלט דורכגעהן דעם ניהנם צו ווערען אויסגעלאַכט פון אַ נאַנצער עדה אידען.

אַבער נישט נאָר שמחת תורה האָט דער עולם געטריבען שפּאַס פון איהם. אזוי איז עס אויך געווען תמיד ווען ער האָט זיך נאָר באוויזען אין בית המדרש, אָדער אפילו, להבדיל, אין מרחץ. אומעטום האָבען זיך שוין געפונען "וואוילע יונגען" וואָס האָבען חוזק געמאכט פון איהם. זבולון בנימין האָט געהאט דערפון גרויס צער און טאַקע צוליעב דעם האָט ער זיך מיט זיין ווייב און קינדער אַרויסגעקליבען פון שטעטל און גענומען אַ דירה אין שכנות פון דעם שמיר ר' אליעזר ראובן'ען וועלכער איז געווען דער אייני ציגער אין דאבראמיסל וואָס האָט איהם מקרב געווען. דאָרט לעבען דעם שמיר, דערווייטערט פון די איבעריגע אידען, האָט זבולון בנימין זיך געפיהלט פרייער, כאַטש אין דער אמת'ען האָט ער זיך נאָר אַלץ מצער געווען וואָס ער קען ניט זיין ווי אלע אידען און דאוונען בצבור און זיצען ביי אידישע מסיבות און קיינער זאָל פון איהם ניט דארפן לאַכען.

אין די שמועסען וואָס ער האָט געהאט מיט דעם פריינטליכען ר' יצחק שאול'ען, האָט זבולון בנימין צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען, געעפענט פאַר איהם זיין האַרץ.

— פאַר וואָס זאָלען אידען אין דעם פרט זיין אנדערש פון די נויים להבדיל? — האָט ער געפרעגט אין תמימות, — ביי די נויים דאַרף מען גאַרניט קענען. מען געהט אין קירד און מען הערט זיך צו צו דעם וואָס דער גלח זאָגט. מיט דעם איז מען יוצא. ביי אידען מוז מען אָבער קענען אליין דאוונען און עס איז נאָר ניטאָ קיין שיעור וויפיעל מען דאַרף קענען. טאַמער איז פאַראַן אזוינער ווי איד וועמעס קאַפּ עס באַנעהמט ניט די אלע זאַכען. האָלט מען אין טרייבען פון איהם לצנות!

וועגען דעם האָט ר' יצחק שאול געהאט א סך צו זאָגען, און דאָס האָט זבולון בנימין'ען געטרייסט און געמונטערט. יצחק שאול האָט ביי איהם אַרויסגערוּפּען די האַפּענונג אז אויך ער קען זיך נאָר דערהויבען צו אַ הער כערער מדרגה.

צום אלעם ערשטען האָט איהם דעם שמיר'ס איידעם געגעבען צו פאַרשטעהן, אז אידען זיינען ניט גלייך צו נויים, אז אידען זיינען אַ פאַלקס וואָס דאַרפן און מוזען שטעהן אויף אַ העכערער מדרגה. אויב נויים קענען אַפּ קומען בלויז מיט'ן צוהערען זיך צו דעם וואָס דער גלח זאָגט, האָט אָבער אַ איד גרויסע פליכטען צו דערפילען יעדען טאָג און כדי די דאָזיגע פליכטען צו דערפילען מוז מען א סך קענען און סך וויסען. אָבער דאָס מיינט ניט, אז אויב אימיצער איז פּראַכט שטעהט ער אויף אַ נידעריגערע מדרגה ווי אימיר צער וואָס איז אַ למדן. בכלל, האָט איהם ר' יצחק שאול מסביר געווען, איז ניטאָ זיך וואָס צו שעהמען מיט אַ וועלכע עס איז מלאכה וואָס מען טהוט.

אויב מען טהוט זי נאך עהרליך. וואס איז שייך געלערנטסקייט, האט איהם דער יונגער למדן געטרייט, איז עס נאך א פראגע פון מעשים און איז מעשים קען זיך יעדער איד, למדן אדער עם הארץ, אויסצייכענען.

— אלע אידען, — האט ר' יצחק שאול געזאגט, — זיינען גלייך איז אלע ענינים פון קדושה. נאך כהנים האבען געהאט באזונדערע מצוות מקיים צו זיין. אלע אנדערע אידען זיינען דורכאויס גלייך ווען עס קומט צו מקיים זיין די מצוות פון דער תורה.

ר' יצחק שאול האט דערביי געגעבען זבולון בינמיני'ען צו פארשטעהן. אז ווען עס האנדעלט זיך וועגען א מנין אדער א מזומון איז דער צעהנטער אדער דער דריטער וויכטיג צי ער איז אן עם הארץ אדער א למדן. ניין צדיקים קענען ניט זיין קיין מנין און דאוונען בצבור. דער צעהנטער, מעג ער אפילו זיין אן עם הארץ, וועט ער משלים זיין דעם מנין. דאס מיינט פשוט, אז דער "איד" איז דעם אידען איז דער עיקר און ניט די מאס תורה וואס איז דעם אידען.

די דאזיגע רייד האבען פשוט אריינגעגעבען א נייע נשמה איז זבולון בנימיני'ען. ער האט נאך אזוינע רייד קיין מאל ניט געהערט.

— וואס איד'הער! — האט ער אויסגערופען אין גרויס התפעלות. ער האט זיך אנגעהויבען פיהלען ווי א מענש, א גלייכער מיט אלעמען. ער איז געווארען שטאלצער, מונטערער, שטארקער.

דערווייל האט ר' יצחק שאול געהאלטען אין מסביר זיין זבולון בנימיני'ען און טאקע מיט מאמרי חז"ל. ער האט אבער די דאזיגע מאמרי חז"ל, וועלכע זבולון בנימיני האט קיין מאל ניט געהערט, אזוי דערקלערט, אז אפילו אט דער פראסטער מענש האט זיי פארשטאנען. גלייכצייטיג האט ר' יצחק שאול גערעדט צו איהם אזוי ווי ער וואלט געווען זיין גלייכען און וואלט טאקע גע'קענט משיג זיין א מאמר חז"ל. ר' יצחק שאול האט פאר איהם איבערגעזאגט וואס ר' שמעון בן ל'קיש זאגט איז חולין, דף צ"ב: "אומה זו כנפו נמשלה: זמורות שבו אילו בעלי בתים, אשכולות שבו אילו תלמידי חכמים, עליו שבו אילו עמי הארץ, והתלמידי חכמים צריכים להתפלל על העמי הארץ שיצליהו בעבודתם, דכמו שהעלים מגינים על הפרות כן עמי הארץ מגינים על תלמידי חכמים", וואס מיינט, אז דאס אידישע פאלק איז געגליכען צו א וויינשטאק. די צווייגען זיינע, דאס זיינען די בעלי בתים. די בינטלאך וויינטרויבען, דאס זיינען תלמידי חכמים. די בלעטער זיינען די עמי הארץ. דערפאר דארפען די תלמידי חכמים מתפלל זיין פאר די עמי הארצים אז יענע זאלען מצליח זיין אין זייער ארבייט, ווארום פונקט ווי די בלעטער באשיצען די פירות אזוי באשיצען די פראסטע מענשען די תלמידי חכמים.

ר' יצחק שאול איז געגאנגען נאך ווייטער. ער האט זבולון בנימיני'ען געבען צו פארשטעהן, אז ניט קוקענדיג אויף דעם וואס ער האט אזוי ווייניג געלערנט ביז אהער קען נאך עפעס זיך דערלענען.

— אט מיט דעם צייכענען זיך אויס-אידען פון די נט-אידען, — האט ער איהם געזאגט, — ביי אידען זיצט מען תמיד און מען לערנט. אין יעדען בית המדרש זאגט מען פארשידענע שיעורים. עס זיינען פאראן שיעורים פאר לומדישע אידען, אבער עס זיינען אויך פאראן שיעורים פאר פראסטע מענ-

שען. נעהט נאָר אין בית המדרש יעדען טאָג צווישען מנחה און מעריב, הערט זיך צו ווי מען לערנט. נאָר אַ לענגערע צייט וועט זיך זיכער עפעס צו אייך צוקלעפען. ניטאָ דער איד וואָס קען ניט זיך עפעס אויסלערנען אין משך פון דער צייט.

זבולון בנימין איז געווען אזוי באנייטערט, אז ער האָט באלד צוגע-
זאָגט ר' יצחק שאול'ען אז ער וועט אָנהויבען נעהן יעדען טאָג אין בית
המדרש און זיך צוהערען ווי מען לערנט.

— זאָל מען פון מיר לאַכען, — האָט ער געזאָגט, — איד וועל מיט
דער צייט ווערען גלייך מיט אלעמען. זבולון בנימין האָט אָנגעהויבען קריגען
אמונה אין זיינע אייגענע כחית. ער האָט זיך צוגעהערט אין בית המדרש צו
אלץ וואָס מען האָט דאָרט געלערנט און אפילו גע'שמעסט. אויב ער האָט
עפעס ניט פארשטאנען איז ער שפעטער געקומען צו ר' יצחק שאול'ן און
יענער האָט עס איהם מסביר געווען.

דערווייל איז אוועק א שטיקעל זיין און ר' יצחק שאול האָט פון זיין
פאטער, אין הארקי, געקראָגען אן ענטפער אויף דעם בריוו וואָס ער האָט
צו איהם געשיקט וועגען א שידוד פאר זבולון בנימין'ס טאכטער דינה. ר'
ניסן, ר' יצחק שאול'ס פאטער, האָט מודיע געווען זיין זעהן, אז אייגענטליך
האָט ער עטליכע יונגע לייט, אלע בני תורה, פון וועמען אויסצוקלייבען א
חתן פאר דינה'ן, ער האָט צוגעזאָגט נאָר אין קורצען צו האַבען דעם ריכטיגען
זיווג פאר איהר.

ג.

וואו תורה דאָרט איז חכמה

דער יונגער למדן וואָס איז געוואָרען א שמיד און האָט געמאכט א וויכטיגע
ערפינדונג, — האָט עס גענומען פון דער משנה, — צער בעלי חיים.

גרויס איז געווען די השפעה וואָס דעם שמיד'ס איידעם, ר' יצחק שאול,
האָט געהאט אויף דעם נבלה-שינדער זבולון בנימין'ען. ניט ווייניגער איז
אויך געווען די פעולה וואָס זבולון בנימין האָט געהאט אויף ר' יצחק שאול'ן.
פון זיין פאטער, ר' ניסן, האָט ר' יצחק שאול געקראָגען צו וויסען, אז עס
איז זיין חוב זיך אָפצוגעבען מיט דער גייסטיגער דערהויבונג פון אַט דעם
פארגעבטען זבולון בנימין'ען. ר' ניסן, וועלכער האָט אויף זיך גענומען די
אויפגאבע צו געפינען א חתן פאר זבולון בנימין'ס טאכטער, דינה, האָט
זיך פון דערווייטען אויך פאראינטערעסירט אין זבולון בנימין'ען אליין. ער
האָט דערפאר אין זיין בריוו צו זיין זעהן איהם אָנגעזאָגט, אז ער זאָל בא-
טראכטען אַט דעם נבלה-שינדער ווי א געפינס, ווייל ער קען דערהויבען ווערען
צו א גאנץ הויכער מדרגה, צייגענדיג מיט דעם, אז עס איז ניטאָ דער איד.
ווי שפּל ער זאָל ניט זיין, וואָס קען ניט שטייגען און זיך דערהויבען.
ווי א פועל יוצא פון דעם האָט ר' יצחק שאול באשלאָסען אליין צו
צייגען א ביישפיעל פון ליעבע צו מלאכה. ער האָט ביי זיך אָפגעמאכט צו
ווערען א שמיד. נאָר א סך איינ'טענה'ן מיט זיין שווער האָט ער ביי איהם
גע'פועל'ט אז ער זאָל איהם אריינגעהמען אין דער קוזניע.

ר' אליעזר ראובן האט אפילו געדארפט מיט זיך א סך ראנגלען איידער ער האט מסכים געווען אז דער איידעם, וועלכען ער האט גענומען פאר זיין לומדות און מיט וועלכען ער האט זיך געזאלט צאצקען, זאל ווערען א פשוט'ער בעל מלאכה. ער האט עס באזונדער ניט געקענט פארדייען דערפאר וואס ער האט געמיינט, אז דאס וועט זיין א פחיתת הכבוד פאר זיינע אנדערע צוויי איידעמס, די ראשי הישיבה. אבער ער האט איינגעזעהן אז זיין דריטער איידעם איז פון א גאנץ אנדער ליים געקנאמען. ר' אליעזר ראובן האט נאך ווייניג געוואוסט פון דעם, אז דער חסידישער גייסט האט אנגעהויבען קלאפען אין זיין איידעם. עס איז אבער פאר איהם געווען גענוג וואס ער האט זיך ענדליך איבערצייגט אז אזוינער ווי ר' יצחק שאול וועט ניט דער-נידעריגט ווערען מיט דעם וואס ער וועט זיך נעהמען צו מלאכה.

אגב האט זיך באלד ארויסגעוויזן אז ר' יצחק שאול האט מיט זיך גע-בראכט הצלחה אין דער קונויע. ער האט ערשט זיך געהאט אויסגעלערנט די מלאכה ביי זיין שווער און ער האט באלד אנגעהויבען מחדש צו זיין זאכען וואס האבען ארויסגערופען גרויס באוואונדערונג און זיינען אויך געווארען א קוואל פון מעהר הכנסה. ר' יצחק שאול האט דערפונדען א נייע איינריכ-טונג צו דעם אקער-אייזען. ער האט צוגעגעבען צו דעם אקער-אייזען אזא פלעקעלע וואס האט צוברעקעלט די ערד ביים אקערען. דאס האט פארשפארט א סך ארבייט די פויערים. אלע האבען אנגעהויבען קומען צו ר' אליעזר ראובן'ען אין דער קונויע, אז מען זאל צוגעבען צו זייערע אקערס ר' יצחק שאול'ס איינריכטונג. זיי זיינען אלע געווען גרייט צו באצאהלען דערפאר.

אויך פון פריזישע הויפען האט מען אנגעהויבען שיקען די אקערס צו-צו-געבען צו זיי ר' יצחק שאול'ס ערפינדונג. מען האט פון דארט אויך בא-שטעלט ביי ר' אליעזר ראובן'ען נייע אקערס. אויך קארעטס האט מען פון די פריזישע הויפען אנגעהויבען שיקען צו ר' אליעזר ראובן'ען אין קונויע ווייל מען האט געוואוסט, אז זיין איידעם איז א גרויסער מייסטער און טויג יך אויס צו אלע ארבייטען.

— איך שמעה שוין ביי דער קאוואדלע פערציג יאהר און האב גארניט געקענט מחדש זיין, און דא קומט א ישיבה בחור און ווייזט קונצען! — האט ר' אליעזר ראובן אויסגעדריקט זיין פארוואונדערונג וועגען זיין איידעם. די שוויגער, דאס הייסט, דעם שמיד'ס ווייב, האט עס דערקלעהרט נאך מיט דעם וואס "וואו תורה דארט איז חכמה".

ר' יצחק שאול אליין האט זיין ערפינדונג צוגעשריבען צו דער תורה. — איך האב, — האט ער געזאגט, — אליין ווייניג מחדש געווען. איך האב עס נאר גענומען פון משנה. דארט רעדט זיך וועגען כלים וואס זיי-נען מקבל טומאה און כלים וואס זיינען ניט מקבל טומאה, און דארט ווערט דערמאנט וועגען א פלעקעל וואס צעברעקעלט די ערד ביים אקערען. ווען איך האב געזעהן די אקערס וואס די פויערים בריינגען אהער האבען ניט אזעלכע פלעקלאך איז מיר איינגעפאלען אז מען וואלט זיי געדארפט צוגעבען צו די אקערס און אזוי ארום האט מיר די משנה געהאלפען קומען צו אט דעם געדאנק.

ביי ר' יצחק שאול'ן איז מלאכה געווען אז ענין ניט נאר פון פארדיענען

דאס ברויט אויף אז עהרליכען אופן, נאר טאקע אויך צו קענען דורך דעם דערנענטערען זיך צו די פשוט'ע פאלקס-מענשען. ער האט נאר געוואלט זיין איינער פון זיי און ווי איינער פון זיי זיי דערהויבען צו א העכערער מדרגה מיט דעם וואס ער האט אין זיי געהאלטען אין איינפלאנצען מידות טובות און אויך מיט דעם וואס ער האט זיי געלערנט תורה, יעדערען לויט זיין פארשטאנד און הישגחה. זיין ליעבע און איבערגעבענהייט צו פראסטע מענשען האט פשוט ניט געהאט קיין שיעור. ער האט זיין ליעבע אויך גע- צייגט צו פיער-פיסיגע באשעפענישען, צו עופות און אפילו צו גראזען און בוימער.

אט די ליעבע צו אלע גאט'ס באשעפענישען און אפילו די צמחים, האט אין איהם איינגעפלאנצט זיין פאטער, ר' ניסן, וועלכער האט איהם פון זיין טאטע יונגענט געלערנט אז מען דארף אויף אלעמען און אלץ רחמנות הא- בען, אז מען טאר קיינעם ניט מצער זיין אפילו ניט קיין פליגעלע און קיין ווערמעל, אויך נישט קיין גראזען און קיין בלעטער פון בוימער, ווארום אויך גראזען און בלעטער פיהלען וועהטאג און צער.

גראד אין ר' יצחק שאול אין זיין קינדהייט גארניט געווען אזא בעל רחמן. ער איז געווען ניט אנדערש פון א סך אנדערע קינדער. ער האט גע- ווארפען שטיינער אויף עופות און האט געשלאגען ציגען און בהמות און געריסען צווייגען פון בוימער און געפליקט גראזען און פלאנצען. טאקע דער- פאר האט איהם זיין טאטע געהאלטען אין מוסר'ן.

ר' יצחק שאול'ן האט זיך אין זיין זכרון באזונדער איינגעקריצט דאס וואס זיין פאטער האט איהם געהאט אָנגעלערנט אין שייכות מיט א האָן. אַט דער האָן איז געווען זיין פאטער'ס ליעבלינג. דאָס איז געווען דערפאר וואָס מיט זיין ערשטען קרעה פלעגט ר' ניסן אויפשטעהן, באלד אָפּגיטען נעגעל-וואסער און לויפען אין בית המדרש אריין. האָט ר' ניסן נאר געוואָלט אז דער האָן זאָל קרעהען וואָס העכער און אז זיין קול זאָל חלילה ניט מכילה ווערען. האָט ער דעם האָן שטענדיג צוגעזעהן. ער האָט איהם געקארמעט און געגעבען טרינקען און אליין אכטונג געגעבען, אז פארנאכט, זאָל ער אריין- געטריבען ווערען אין "קאטור" אונטער'ן אויווען.

ר' ניסן איז דאן געווען זיכער, אז ער וועט האבען ווער עס זאל איהם אויפועקען האלבע נאכט און אז ער וועט חלילה קיינמאל ניט פארשלאָפען. וואָס העכער דעם האָן'ס קרעה האָט זיך צעטראָגען, אלץ צופרידענער איז ר' ניסן געווען און אלץ שטארקער האָט ער צוגעזעהן דעם האָן. אָבער גראד ר' ניסן'ס ליעבע צום האָן האָט ביי דעם קליינעם יצחק שאול'ען ארויסגעריר- פען א שנה צו איהם. ער האָט ניט געקענט פארטראָגען זיין קרעהען און האָט בכלל געפיהלט א דערווידער צו אַט דער באשעפעניש וואָס איז געווען זיין פאטער'ס ליעבלינג. האָט ער דערפאר שטענדיג געזוכט א געלעגענהייט זיך צו איודיעקעווען מיט'ן האָן. ווען זיין טאטע איז ניט געווען דערבי און דער האָן האָט זיך געפונען אויפ'ן געהעפט, האָט ער אויף איהם גע- וואָרפען שטיינדלאך אָדער סתם איהם ארומגעיאָגט כדי איהם אויסצומאטע רען. יצחק שאול האָט אויף אז עהנליכען אופן אויך געמאטערט אנדערע ברואים.

זיי האבען אין הויז געהאט א הון וואס איז געזעצט געווארען אויף אייער און האט אויסגעברייט הינדעלאך. האט די הון שפאצירט אויפ'ן געהעמט מיט איהרע הינדעלאך. פלעגט יצחק שאול ווארפען אויף זיי שטיינד-לאך און זיי האלטען אין שרעקען און זיי ממש קיין מנוחה ניט געגעבען. ער האט אויך הנאה געהאט אַנצורייצען א הונט אויף א קאץ אדער כאפען פליגען, זיי אריינשליידערען אין שפינוועבס און דאן צוקוקען ווי אזוי די פליגען ראנגלען זיך מיט'ן שפיין און ווערען דערנאך פארשלאנגען.

נאך איינמאל, נאך ניט באמערקענדיג, אז זיין פאטער קוקט זיך צו ווי ער טהוט אַט די אלע זאכען, האט ער פלוצים דערפיהלט ווי א האנט ווערט ארויפגעלייגט אויף זיין פלייצע. ער האט זיך אומגעקוקט און דערזעהן זיין פאטער. ר' ניסן איז געווען ביים.

ר' ניסן האט אויף קיינעם ניט געלעגט קיין האנט. ער איז געווען א מלמד און ער האט קיינמאל ניט געשלאגען קיין תלמיד. ער האט די טשופלינע געהאלטען אויפגעהאנגען אויפ'ן וואנט און ווען אימיצער האט זיך מיט וואס ניט איז פארזינדיגט, האט ער איהם נאך אַנגעוויזען אויף דער טשופלינע און האט איהם אַנגעהויבען שטראַפען. דאָס האט געוויירקט. די תלמידים האָר בען פאר ר' ניסן'ען געהאט מעהר מורא און מעהר דרך ארץ ווי די תלמידים פאר מלמדים וואס האבען געשלאגען מכות רצה.

אז ר' ניסן האט זיין זוהנדעל, יצחק שאול'ען, אריינגענומען אין הויז אריין, האט ער איהם געהייסען געהמען די מסיכת שבת און אויפמישען דף קב"ה און זאָגען הויך אויפ'ן קול די משנה "כופין את הסל לפני האפרחים כדי שיעלו וירדו", אז מען זאל איינבויען דאָס קערבעל פאר די יונגע הינדעלאך כדי זיי זאָלען קענען ארויף און אראַפּ.

— אַט זעהסטו מיין זוהן, — האט ר' ניסן זיך מיט איהם אויסגע-פיהרט, — אפילו שבת מען מען געהמען א זאך וואס מען וואָלט אנדערש נישט געטאָרט אַנריהרען, כדי די יונגע עופות זאָלען ניט דארפען זיך מצער זיין ביים ארויף און אראַפּ וואָס איז אין זייער טבע. ווארום צער בעלי חיים איז מין התורה. די גמרא אין ברכות, דף מ' זאָגט, אז א מענש טאָר זיך ניט זעצען צום טיש איידער ער ניט עסען דער בהמה, ווייל אין פסוק שטעהט "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" (איד וועל געבען גראַז אין פעלד פאר דיין בהמה), און דערנאָך שטעהט "ואכלת ושבעת", וואָס מיינט, אז דער מענש דארף עסען ערשט נאכדעם ווי ער האט געגעבען עסען דער בהמה. אָבער דו, מיין זוהן, ביזט אזא אכור, אזא רוצח, דו דאַרשט פשוט נאָך בלוט. דיך קימערט ניט דער צער פון אנדערע באשעפענישען.

יצחק שאול האט געמיינט, אז זיין פאטער וועט זיך באנוגענען מיט אַט די שארפע שטראַף-דייך. ער האט אָבער א טעות געמאכט. זיין פאטער האט נאָך געהאט צוגעגעבען. ער האט געזאָגט :

— ווייסט גאנץ גוט, אז עס איז נישט מיין טבע צו באנוצען די רוט און צו שלאָגען אימיצען. אָבער פאר דינע שלעכטע מעשים, פיהל איד מיד געצוואונגען דיך אויסצוזעהן אויף דער באַנק און איינטיילען שמיץ. דאָס וועט ניט זיין דערפאר וואָס איד וויל דיך שלאָגען, נאָר דערפאר וואָס איד

ווייל, אז דו זאלסט די קלעפ געדענקען; דו זאלסט פארזוכען דעם טעם פון יסורים.

ער האט באפוילען יצחק שאול'ן, אז ער זאל ארונטערנעמען דעם קאנטשיק פון דער וואנט און זאל עס איהם דערלאנגען. ר' ניסן האט דאן געהייסען איהם זיך אויסציהען אויף דער באנק מיט'ן פנים ארונטער. איידער ר' ניסן האט אָנגעהויבען איינטיילען די שמיץ האט ער איהם ווידער מוריע געווען, אז ער טהוט עס נאר כדי ער זאל געדענקען די יסורים וואס ער האט גורם געווען די עופות און די אנדערע לעבעדיגע באשעפענישען.

דאָס זיינען די ערשטע און לעצטע קלעפ וואָס יצחק שאול האָט ווען גע- קראָגען פון זיין פאטער, און ער האָט די קלעפ מקבל באהבה געווען. יעדער שמיץ האָט איהם שטארק וועה געטהאָן. אָבער ער האָט קיין פיפס ניט געטהאָן. אז ר' ניסן האָט אוועקגעלייגט דעם קאנטשיק, איז ער אריין אין א צווייטען חדר און יצחק שאול האָט געהערט ווי זיין פאטער האָט זיך דאָרט צעווייגט אויפ'ן קול. יצחק שאול האָט געפיהלט, אז דאָס וויינט זיין פאטער פון גרויס צער איבער דעם וואָס ער האָט זיך אזוי שלעכט אויפגעפיהרט און האָט איהם געצוואונגען איהם איינצוטיילען שמיץ. דאָס האָט יצחק שאול'ען וועה גע- טהאָן נאָך מעהר ווי די שמיץ אליין. ער האָט געפיהלט גרויס חרטה און בושא. א פאַר טעג האָט יצחק שאול געפיהלט די וועטהאָגען פון די שמיץ. אויפ'ן דריטען טאָג איז ער צוגעקומען צו זיין פאטער און האָט איהם א קוש געטהאָן אין האַנד און מיט טרעהרען אין די אויגען ביי איהם געבעטען מחילה. ר' ניסן'ס אויגען האָבען זיך אָנגעפילט מיט טרעהרען.

— דו ביזט נאָך א יונג קינד, אלע דיינע חטאים פאלען אויף מיר. איז עס נאָך ניט אזוי שלעכט. א סך ערנער איז וואָס פון דיר קען ארויסוואקסען אז אמת'ער אכור, א בלוטדאָרשטיגע באשעפעניש.

דאָס האָט אויף דעם יונגען יצחק שאול'ען געמאכט אזא רושם, אז ער האָט באלד דערפיהלט אן ענדערונג אין זיין הארצען. עס האָט איהם אָנגענר מען א געפיהל פון גרויס רחמנות צו אלע ברואים.

ר' ניסן האָט דערווייל אָנגעהויבען אויף איהם מעהר משפיע זיין. ער האָט מיט איהם אָנגעהויבען לערנען, אין צוגאָב צו די געוויינליכע למודים, מוסר, וואָס האָט געזאלט טיפער איינפלאַנצען אין זיין הארצען מידות טובות. ווען ער איז געוואָרען עלף יאָהר אלט, האָט איהם זיין פאטער געשיקט קיין מינסק דאָרט לערנען אין א ישיבה און ער איז דער ישיבה פאר- בליבען זיבען יאָהר צייט און זיך דאָרט אויסגעצייכענט מיט זיין גרויסער התמדה. ער האָט באקומען דעם נאָמען "הארקער מתמד". ער האָט שטארק אָפגעהיט וואָס זיין פאטער האָט איהם אָנגעזאָגט ניט צו פאר'בטל'ען צייט און אויך צו צויעמען דעם נאטירליכען באגעהר צו קוקען אויף זאכען וואָס האָבען ניט קיין אמת'ען באדייט, אָדער זיך צוצוהערען צו די רייד פון זייטיגע מענשען און אליין ריידען וועגען אומוויכטיגע ענינים.

ר' ניסן אליין האָט אין זיין יוגענט געהאט געלערנט אין מינסק און ער האָט דאָרט געהאט פריינט מיט וועמען ער האָט זיך פון צייט צו צייט דורכ- געשריבען. אָט די דאָזיגע פריינט פון זיין פאטער האָבען מקרב געווען יצחק שאול'ען און אכטונג געגעבען אויף זיין הנהגה.

איינער פון זיין פאטער'ס פריינט איז געווען א געוויסער ר' אברהם אבא, א בעסקער, אבער א גרויסער למדן. ער האט יצחק שאול'ען געהאלטען אין אויפקלעהרען און א תורה וואס איז ניט באזירט אויף יראת שמים, אויף מקיים זיין די מצוות און באזונדער אויף אהבת ישראל, איז ניט קיין ריכטיגע תורה. ר' אברהם אבא האט יצחק שאול'ען אָנגעהויבען געהמען צו די קליינע אסיפות פון א קליינער חברה וואו מען האט גערעדט וועגען די ענינים פון עבודת הבורא. ביי די דאזיגע אסיפות האט יצחק שאול זיך באקאנט מיט א געוויסען ר' משה ניסן, איינער פון די בטלנים אין בית המדרש, אן איינ-זאמער מענש אבער אן אויסערגעוויינליכער למדן. א חוץ זיין בקיאות איז גמרא האט ער געקענט דעם רמב"ם אויף אויסווייניג. א גאנצע וואך איז ער אָפגעקומען מיט ברויט און וואסער. מאַנטאגס און דאָנערשטאגס האט ער אין גאנצען געפאסט.

א חוץ תורה האט זיך ר' משה ניסן אָפגעגעבען מיט עבודה. ער האט א סך מאריך געווען אין זיינע תפלות און האט זיך אויך אָפגעגעבען מיט מוסר. ער האט ניט נאָר אליין געלערנט מוסר, נאָר האט עס אויך געלערנט מיט'ן עולם. יצחק שאול איז אויך געווען איינער פון די וואס פלעגען קומען הערען זיין מוסר און דאָס האט אויף איהם געהאט א גרויסע השפעה. ניט נאָר האט ר' משה ניסן איינגעפלאַנצט אין איהם מידות טובות, נאָר האט ביי איהם ארויסגערופען א פלאם-פיערדיגע ליעבע צו מענשען.

נאכדעם ווי יצחק שאול האט זיך צוריקגעקעהרט פון מינסק קיין הארקי האט ער ווייטער געלערנט ביי ר' עזריאל יוסף'ען, דער דאָרטיגער שטאָט-מגיד וועלכער האט פאר א צייט אויך אָנגעפיהרט מיט א ישיבה. ר' עזריאל יוסף איז צוזאמען מיט יצחק שאול'ס פאטער און אנדערע עטליכע מאָל געווען ביים בעל שם. אויף אזא אופן האט די נייע תורה פון חסידות דערגרייכט אויך יצחק שאול'ען.

פארשטעהט זיך, אז ווען ר' יצחק שאול איז געוואָרען דער אידעם פון דעם שמיד ר' אליעזר ראובן אין דאבראמיסל, האט ער זיך געפיהרט אין דעם דרך החסידות, כאַטש נאָר ווייניג האָבען געוואוסט וואָס אזוינס אַט דער דרך איז. אין גייסט פון אַט דער נייער לעהרע פון חסידות האט ר' יצחק שאול באשלאסען צו ווערען א שמיד און האט זיך אָנגעהויבען אַרומ-רינגלען מיט פראַסטע מענשען, צווישען זיי אויך זבולון בנימינ'ען, וועלכער איז אַלע זיינע יאָהרען געווען ממש א פארשטויסענער.

גראד האט זיך שפעטער געמאכט, אז דער דאָזיגער זבולון בנימין איז געוואָרען נאָר א גרויסער חשוב אין דאבראמיסל. דאָס איז געווען צוליבען דעם וואָס ער האט באוויזען אז ער קען ראטעווען אידען און ניט-אידען פון א שווערער חולאת וואָס האט זיך געהאט פארשפרייט אין דאבראמיסל און אין די דערפער אַרומ.

די דאָזיגע חולאת האט באזונדער געהאט געראַפּען קינדער און להבדיל אויך בהמות. א סך פון זיי זיינען געשטאַרבען. איז געוואָרען א גרויסע בהלה. קיינער האט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן, ווי אזוי מען שטעלט אָפּ די מגפה. זבולון בנימין, וועלכער האט געהאט א קאָנגי-יאָהריגע דערפאהרונג אין

היילען בהמות, האט אויך פארשטאנען אויף מענשליכע חולאת'ן, באזונדער יענע חולאת וועלכע האט געהאט אַנגענומען די פארמע פון א מגפה. זבולון בנימין האט שוין פון לאנג געוואוסט, אז אט די חולאת געהמט זיך פונ'ם מילך פון קיה און ציגען צוליב געוויסע ניפטיגע גראזען וואס זיי עסען. ער האט אויך געוואוסט, ווי אזוי ער קען די דאזיגע חולאת אויס-היילען און דער עיקר פארמיידען אז זי זאל זיך ניט פארשפרייטען וויי-טער. האט ער באלד זיך גענומען צו דער ארבייט און אליין צוגענויט די רפואות פאר די קראנקע קינדער און אויך אַנגעזאָגט ווי אזוי מען זאל זיך הימען כדי ניט צו פארשפרייטען די חולאת. אין משך פון עטליכע טעג איז די מגפה אין דאבראמיסל אַפגעשטעלט געווארען. ער האט די מגפה אויך אַפגעשטעלט צווישען די בהמות.

גאנץ דאבראמיסל האט איצט געוואוסט וואס פאר א וואונדער זבולון בנימין האט באוויזען, און דער נבלה-שינדער, מיט וועמען קיינער האט זיך קיינמאל ניט גע'חבר'ט, איז מיט אמאל געוואקסען אין חשיבות. מען האט זיך ארומגעזעהן, אז עפעס איז ער גאָר ניט אזוי פשוט ווי מען האט געמיינט און אז דאָס וואס אנדערע האָבען ניט געקענט אויפטהאָן מיט קיין תפלות און אלערליי תחבולות, האט זבולון בנימין באוויזען אויף זיין אייגענעם שטייגער.

נ.א.

אנערקענונג פאר א פראָסטען מענשען

דער כבוד וואָס דאָבראָמיסלער רב האט צוגעטיילט זבולון בנימיניען. — ער הערט צום ערשטען מאל ווי מען רופט איהם "רבי". — חסידישע נסתרים.

נאָך דעם ווי זבולון בנימין האט אַפגעשטעלט די מגפה אויף קינדער און, להבדיל, אויך אויף בהמות, וואָס האט געהאט געבושעוועט אין דאבראָ-מיסל, האט דער רב גוזר תענית געווען כדי צו לויבען און דאנקען דעם רבוננו של עולם פאר דעם חסד וואָס ער האט געטהאָן דורך זבולון בנימיניען. עס איז דאן געווען ערב ראש חודש אלול און צום יום כפור קטן האט זיך דער גאנצער עולם פארקליבען אין בית המדרש. דער רב האט געזאָגט א דרשה וואָס האט אויף די צוהערער געמאכט א גרויסען רושם. ער האט געלויבט זבולון בנימיניען ווי א שליח פון הימעל צו ראטעווען קינדער. ער האט אויף דעם אַנגעוויזען ווי אויף א ביישפיל, אז יעדער איד קען ווערען דער שליח דורך וועמען עס זאל געשיקט ווערען א ישועה פאר'ן כלל-ישראל.

ווי זיין שטייגער, האט דער רב אין זיין דרשה זיך ביטער צעווייגט. ער האט געזאָגט, אז די מגפה איז געווען דער פועל יוצא פון זינד, און אויב דער עולם איז זינדיג, איז עס זיין, דעם רב'ס, שולד, ווייל עס שמעהט געשריבען "ואשימם בראשיכם", אז די שולד פאר די חטאים וואָס אן עדה באגעהט איז אויפ'ן רב פון שטאָט, דערפאר וואָס ער האט ניט דערפילט זיין חוב צו מדריד זיין די עדה ווי געהעריג. איז דערזעלביגער צייט האט ער אָבער אויך גערעדט מיט פרייד וואָס דער אויבערשטער האט דאָך געשיקט די ישועה און טאקע דורך אזא פשוט'ען און עם הארצות'דיגען מענשען ווי זבולון בנימין.

דאס וואָס דער רב האָט אזוי פּיעל געלויבט זבולון בנימינ'ען האָט געמאכט א רושם אויף א סך צוהערער. עס זיינען אַכער אויך געווען אוינע וואָס האָבען זיך אַז זבולון בנימינ'ען צוליעב דעם מתקנא געווען און האָבען ערשט איצט אָנגעהויבען טרייבען שפּאס אויף זיין חשכון. אימיצער האָט זיך גע'חכמה'ט, אז איצט דארף זיך נאָר זבולון בנימינ'ען פּאַרלאָזען פּאַות און מען וועט איהם קרוינען פּאַר א גוטען-אידען. אז אנדערער האָט געזאָגט, אז דער רב האָט זיך טועה געווען מיט לויבען אזוי שטאַרק דעם נבלה-שינדער, ווייל דעם גאַנצען כּח וואָס ער האָט געוויזען איז אָפּשטעלען די מגפה איז צו איהם געקומען דורך א ממשא, וועלכער זאָל איהם האָבען אַנטפּלעקט דעם סוד מיט וועלכע גראָזען און קרייטיכער מען קען אָפּשטעלען אזא חולאַת.

אַכער ניט קוקענדיג אויף די אַלע רייד האָבען די מעהרסטע אין דאברא-מיסל אָנגעהויבען זיך באציהען מיט כבוד צו זבולון בנימינ'ען. יענע האָבען זיך אפילו ארומגעקריגט מיט די וואָס האָבען פון זבולון בנימינ'ען געלאַכט און איהם בארעדט. עס איז געקומען אזוי ווייט, אז דער רב האָט גערופּען צו זיך די וואָס האָבען בארעדט און געשפּאַט פון זבולון בנימינ'ען און זיי מתרה געווען, אז זיי זאָלען עס מעהר ניט וואַגען צו טהאַן, ווייל זבולון בנימינ'ען שטעהט באמת אויף גאָר א הויכער מדרגה.

פּאַרשטעהט זיך, אז דער שמיד ר' אליעזר ראובן און זיין איידעם ר' יצחק שאול, זיינען געווען באזונדער שטאַרק צופרידען וואָס זבולון בנימינ'ען איז געוואָרען אזא חשוב.

פּאַר דער גאַנצער צייט האָט זבולון בנימינ'ען אליין זיך געפונען אין די ארומיגע דערפער, וואו די מגפה האָט נאָך אַלץ געבושעוועט. נאכדעם ווי ער איז פּאַרטיג געוואָרען מיט די אידען אין דאבראמיסל און געראטעוועט צעהנדליגער קינדער פון טויט און א סך פון זייערע בהמות, להבדיל, האָט ער זיך ארויסגעלאָזט איבער די דערפער דאָרט צו העלפּען גוי'שע קינדער און גוי'שע בהמות. ער האָט זיך ערשט צוריקגעקעהרט אהיים פרייטאג נאכ-מיטאג. ער איז שנעל געלאָפּען אין מרחץ. אריינקומענדיג איז מרחץ, וואו עס איז פול מיט פּאַרע און וואו איינער זעהט קוים דעם צווייטען, האָט ער גע-הערט ווי דער עולם רעדט צווישען זיך וועגען איהם. קיינער האָט איהם ניט געהאט באמערקט און דער שמועס וועגען איהם איז דערפאַר אָנגענאנגען אומגעשטערט.

פון דעם וואָס זבולון בנימינ'ען האָט געהערט האָט ער צום ערשטען מאל אויסגעפונען, אז דער רב האָט אין זיין דרשה גערעדט וועגען איהם און איהם שטאַרק געלויבט. ער האָט זיך אויך דערוואוסט, אז טאקע צוליעב דעם לויבען איהם איצט די מעהרסטע תושבים פון שטאָט. זבולון בנימינ'ען האָט זיך דער-פיהלט שלעכט. ער האָט ניט געקענט פּאַרטראָגען די לויב-ווערטער וועגען איהם. ער האָט זיך שנעל אָנגעהאַן און איז אוועק אהיים. אריינקומענדיג צו דעם שמיד ר' אליעזר ראובן'ען האָט ער זיך ביטער פּאַנאנדערגעוויינט. — מענשען וועלען מיר איצט שטאַרק מקנא זיין, — האָט ער גע-כליפּעט, — איר האָב אַמאָל געהערט, אז פּאַר דעם וואָס מענשען קריגען כבוד אויף דער וועלט רעכענט מען ארונטער פון זייער חלק עולם הבא. וואָלט זיך מיר ניט געוואָלט צוליעב דעם פּאַרלירען פון מיינע זכיות אויף יענער

וועלט. וואָלט דען ניט געווען קיין פּלאַן אז איד זאל זיך פון דאָנען אינגאנצען אַרויספֿלייבען און זיך באַזעצען ערנעץ-וואו קיינער קען מיך ניט ?

דער שמיד האָט איהם פּרוכירט באַרוהיגען און טרייסטען, אז ער האָט גאָר ניט וואָס מורא צו האָבען. נאָך אַ לאַנגען שמועס זיינען זיי ביידע אוועק אין שטעטעל מקבל שבת זיין. אויפ'ן וועג האָבען זיי דערווייל ביידע גע- שמועסט וועגען די וואונדער פון כּורא עולם, וואָס עס זיינען פאראן גראָזען וועלכע היילען און גראָזען וועלכע בריינגען, רחמנא לְעַלְמָא, מחלות.

— דער וואונדער איז נאָך גרעסער, — האָט זבולון בנימין דאָ געציגט זיינע ידיעות אין אזוינע זאכען, — וואָס די כּהמות אליין ווייסען כּחוש אויס- צוקלייבען וואָס פאר גראָזען זיי זאלען עסען און וואָס פאר גראָזען ניט אָנ- צוריהרען. זעלטען ווען אַ כּהמה ריהרט זיך צו אַ גראָז וואָס בריינגט מיט זיך אַ מחלה. אָבער אפילו דאמאלס קען מען די מחלה באהערשען דורך געבען דער כּהמה עסען אז אנדער גראָז וואָס האָט דעם כּח יענע מחלה צו היילען.

זבולון בנימין האָט דערביי אליין פּרוכירט צונישט מאַכען דאָס וואָס ער האָט דורך פאַרשידענע גראָזען און קרייטיכער מנצה געווען די מנחת. ביי איהם איז עס נאָך געווען אַ פּועל יוצא פון דעם וואָס דער רבונן של עולם האָט באַצייטענס צוגעגרייט די רפואה פאר דער מכה און ער, זבולון בנימין. האָט נאָך גורם געווען, אז די רפואה וואָס דער אויבערשטער האָט צוגעגרייט, זאל אָנגעווענדעט ווערען אין דער געהעריגער צייט און מאַם. וועגען זיין חלס אין דעם איז גאָר ניט געווען וועגען וואָס צוריידיען.

ווי תמיד איז ר' אליעזר ראובן אויך דאמאלס אָנגעקומען אין בית המדרש פון די סאמע ערשטע. אזוי האָט ער זיך שוין געפיהרט יאָהרען לאַנג ער האָט אויך געהאט אַ לאַנגיאָהריגען מנהג, אז ערב שבת, פלעגט ער אין בית המדרש בריינגען, איינגעוויקעלט אין אַ טיכעל, די פּרוטות וואָס ער און זיין ווייב, האָבען אַ גאנצע וואָך געקליבען פאר צדקה. פון דעם ערשטען טאג פון נאָך זייער חתונה האָבען זיי זיך נוהג געווען, אז יעדען אין דער פּריה און יעדען אַווענט זאלען זיי ביידען אַוועקלייגען צו פּרוטות פאר צדקה. ווען דאָס ערשטע קינד איז ביי זיי געבוירען געוואָרען האָבען זיי דאָס אייגענע אויך געטהאָן פאר'ן קינד און אזוי פאר יעדעס אנדער קינד וואָס איז שפּע- טער געבוירען געוואָרען. זיי האָבען אויך נאָך יעדען מאַלצייט אַוועקגעלייגט דעם סכּום וואָס אַ מאַלצייט דארף באטרעפען פאר אַן אורח. די דאזיגע פּרוטות פלעגען אין משך פון דער וואָך געהאלטען ווערען פון דעם שמיד'ס ווייב. פרייטאג פארנאכט פלעגט ר' אליעזר ראובן בריינגען דאָס געלט אין בית המדרש און, ווען קיינער האָט ניט באמערקט, האָט ער דאָס געלט אריינגע- וואָרפען אין דער סה'שער פּושקע כדי עס זאל זיין אמת'ער מתן כּסתר.

יענעם ערב שבת האָבען ר' אליעזר ראובן און זבולון בנימין, אריינסר מענדיג אין בית המדרש, געפונען דעם עלף-יאָהריגען אייניקעל פון שמש, קעהרענדיג דעם בית המדרש. זיי האָבען זיך דערוואוסט אז מיט'ן שמש האָט געטראָפען אַ סיבה. ער האָט זיך צובראָכען אַ פּום. דאָס אייניקעל האָט איצט געטהאָן די ארבייט אין בית המדרש. ר' אליעזר ראובן און זבולון בנימין האָבען באלד איבערגענומען די פליכטען פון דעם שמש צוצוגרייטען אלץ כּכבוד שבת. ר' אליעזר ראובן האָט דערביי אויך ניט פאַרנעמען איבער-

צובייטען דעם וואַכערדיגען פּרוּכט אויף א שבת'דיגען וואָס איז געווען זיין עובדה שוין פאר צעהנדליגע יאהרען, ווייל, ווי ער האָט אמאָל געהערט פון א מקובל, איז עס א סגולה פאר שלום בית און פאר אריכות ימים פון די קינדער.

זבולון בנימין האָט אָנגעפילט דעם האנט-פאס מיט וואסער און אַנגע-צונדען ליכט אין עמוד און אין די הינגליכטער. דערווייל האָט זיך דער עולם פארקליבען און מען האָט זיך געשטעלט דאוונען מנחה. זבולון בנימין האָט פארנומען זיין געוויינליכען פלאץ הינטער דער בימה. אז מען האָט פארענדיגט די תפלות, איז זבולון בנימין נאָר אליץ געשטאנען מיט'ן פנים צו דער וואנט. ער האָט געהאלטען אין זאָגען קאפיטלעד תהילים וואָס ר' יצחק שאול האָט איהם געהאט אָנגעזאָגט, אז ער זאָל זיי זאָגען נאָר יעדער תפלה. — א גוטען שבת, ר' זבולון בנימין, — האָט דער נבלה-שינדער פלוצים דערהערט הינטער זיין פלייצע. ער האָט זיך אומגעקעהרט מיט'ן פנים און איז געווען פארגאפט. דער רב פון דאבראמיסל איז געשטאנען לעבען איהם. ער האָט געהאלטען אויסגעשטרעקט זיין האנט צו איהם און געזאָגט: — שלום עליכם, ר' זבולון בנימין.

זבולון בנימין האָט זיך פאנאנדערנעוויינט. דעם ערשטען מאל ווי אזא כבוד איז איהם צוגעטיילט געוואָרען. צום ערשטען מאל אז ער האָט גע-הערט ווי מען רופט איהם "רב".

— רבי, — האָט ער געזאָגט וויינענדיג, — וועט מען צוליב אָט דעם כבוד ביי מיר ניט אוועקנעהמען א טייל פון מיין עולם הבא?

— זאָרנט זיך נישט, — האָט דער רב געזאָגט שטארק געריהרט, — נאָר יענע וואָס זיינען רודפים אחר הכבוד פארלירען דורך דעם עולם הבא אָבער איך קומט דער כבוד. אייער חלק עולם הבא וועט ניט געמינערט ווערען. איבער'ן בית המדרש האָט זיך צוטראָגען די נייעס, אז דער רב איז צוגעקומען צו זבולון בנימין'ען און איהם געזאָגט גוט שבת און איהם אויך גערופען "רב" זבולון בנימין. באלד האָט וועגען דעם אויך געוואוסט גאנץ דאבראמיסל, די שטאָט איז גענאָנגען אויף רעדלאך.

זבולון בנימין איז מיט אמאָל געוואָרען א חשוב ביי די דאבראמיסל'ער אידען. א סך האָבען איהם שוין אפילו אָנגעהויבען רופען "רב" זבולון בנימין. האָט דאָר דער רב אליין איהם אזוי גערופען. זבולון בנימין האָט זיך אָבער מיט דעם אויף א האר ניט געגרויסט. ער איז געבליבען דער זעלביגער. פשוט'ער מענטש וואָס פריהער. ער האָט נאָר געהאט צער וואָס מען האָט איהם אָנגעהויבען געבען כבוד. אויב אימיצער האָט פון דעם הנאה געהאט איז עס געווען דעם שמיד'ס איידעם, ר' יצחק שאול.

ר' יצחק שאול האָט אויך גרויס הנאה געהאט, ווען ער האָט געקראָגען א ידיעה פון זיין פאָטער ר' ניסן פון הארקי, אז ער האָט ענליך אויסגעקליבען א חתן פאר זבולון בנימין'ס בת יחידה, דינה. דאָס איז געווען א ישיבה בחור מיט'ן נאָמען רימיהו, א יתום. לויט ר' ניסן'ס בריוו האָט ער שוין מיט רימיהו'ן געהאט גערעדט וועגען דעם שידוך. און עס האָט נאָר גע-דארפט געהמען עטליכע חדשים ביז ער וועט קענען ארונטערקומען קיין דאב-ראמיסל אַנקוקען דער כלה און אליין אָנגעקוקט ווערען.

ווען ר' יצחק שאול האט מודיע געווען זבולון בנימין'ען וועגען דעם שידוך, איז יענער געווען מלא שמחה. ענדליך האט ער זיך געפיהלט מיט מענטשען גלייך. ער האט איצט געקענט דערווארטען צו האבען א בן תורה פאר אן איידים.

אין א קורצער צייט ארום האט זבולון בנימין געשיקט א פוהר קיין הארקי צו בריינגען דעם חתן, ירמיהו, האט ער גאר שטארק אויסגענומען סאי ביי זבולון בנימין'ען און סאי ביי זיין מאכטער. אויך ירמיהו איז גע' ווען צופרידען מיט'ן שידוך. תנאים זיינען באלד געשריבען געווארען און דער טאג פון דער חתונה איז באשטימט געווארען. זבולון בנימין איז געווען אזוי שטארק צופרידען פון דעם שידוך, אז ער האט ירמיהו'ן באלד געגעבען געלט. אז ער זאל זיך קענען אויסהאלטען ביז דער חתונה. גאר דער חתונה, פאר שטעהט זיך, האט ער מעהר ניט געדארפט זארגען, ווייל זבולון בנימין האט איהם צוגעזאגט פאקטיש אייביגע קעסט.

זבולון בנימין איז אין פאראויס שוין געווען שטאלץ מיט זיין קינפטענען איידים. ר' יצחק שאול האט איהם פארזיכערט, אז ירמיהו איז אן אמת'ער בן תורה. ער האט ניט גאר אליין גערעדט מיט איהם תורה, גאר האט איהם אויך געהאט גענומען צום דאבראמיסלער רב, אז יענער זאל זיך דערקונדיגען אויף ווי ווייט עס גרייכען זיינע ידיעות אין תורה. קענטיג, אז ר' יצחק שאול האט געוואלט זיין זיכער, אז זבולון בנימין זאל טאקע באמת אריינקריגען א לומד'ישען יונגענמאן פאר אן איידים.

אט די דאזיגע באציהונג פון ר' יצחק שאול'ען צו זבולון בנימין'ען האט געמאכט גרויסען רושם אויף ברוד'ן, וועלכער האט געוואלט זיך טיעפער דערגרונטעווען אין ר' יצחק שאול'ס דרך התורה און דרך העבודה. עס איז פאר איהם שוין געווען קלאהר, אז ר' יצחק שאול געהט אויף א גאנץ אנדער דרך — א דרך וואס איז לחלוטין אנדערש פון דעם דרך, אויף וועלכען עס זיינען געגאנגען אלע אנדערע.

ברוך אליין האט ביז דאמאלס געהאלטען, אז גאר תורה איז דער עיקר. פון ר' יצחק שאול'ן האט ער געלערענט, אז דער עיקר זיינען מעשים: לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. אבער פון וואנען האט זיך דאס אלץ גע' נומען? ברוך אליין האט געפיהלט ווי זיין הארץ איז מיט ר' יצחק שאול'ן. אבער ער האט גאר ניט גענוי געוואוסט, אז דאס שטעלט מיט זיך פאר א נייע שיטה — דער דרך החסידות.

פון אנפאנג איז ר' יצחק שאול ניט געווען גענוג רעדעווידיג, אז ער זאל ברוד'ן גלייך דערציילען, אז זיין פאטער, ר' ניסן, געהערט צו דער "כת החסידים", וואס איז גאר דאמאלס געווען אזוי ניי. און אז זיין פאטער האט אויך איהם דערציגען אין דעם גייסט פון חסידות. אבער וואס גענטער ער איז געווארען מיט ברוד'ן, אלץ אפענהארציגער איז ער מיט איהם געווען און ער האט שוין אנגעהויבען אנטפלעקען פאר איהם וואס ער האט געוואוסט וועגען חסידות און אויך ווי אזוי זיין פאטער איז געקומען דערצו.

ר' ניסן איז געווען א געבארענער פון באברויסק. ווען ער איז געווען א בחור'ל פון א יאהר זעכצעהן איז ער געווען איינער פון די אויסגעצייכענטסטע תלמידים אין ר' שלום צבי'ס ישיבה אין זיין געבורט-שטאט. שפעטער איז

ער אוועק לערנען אין ר' יחיאל'ס ישיבה אין האלוסק און איז דארט פאר- בליבען פיער יאהר צייט, לערנענדיג מיט גרויס התמדה. פון דארט איז ער אוועק קיין מינסק צו לערנען אין דער ישיבה פון דעם פויזנער גאון. אין אט דער ישיבה זיינען אריינגענומען געווארען נאר לומדים מציונים. שפעטער האָט דער ראש הישיבה איהם פאר'שדכן'ט מיט דער טאָכטער פון א ישוב'ניק, ניט ווייט פון מינסק.

צוועלף יאהר איז ר' ניסן פארבליבען ביי זיין שווער אויף'ן ישוב, פאר- ברענגענדיג אין תורה און עבודה. זיין פרוי איז דאן קראנק געווארען און געשטארבען. ר' ניסן האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין מינסק, וואו דער ראש הישיבה פון האלוסק, ר' יחיאל, האָט פארנומען דעם פלאץ פון דעם פויזנער גאון סאי אלס בית דין און סאי אלס ראש מתיבתא. ר' יחיאל האָט איהם דארט שטארק מקרב געווען.

נאָך דאמאלס ווען ר' ניסן איז געווען אין מינסק צום ערשטען מאל, האָט ער זיך דערוואוסט, אז דארט געפינט זיך א קליינע חברה לומדים וואָס זיינען זיך עוסק אין דער קבלה און נאָך א סך מיה האָט ער זיך דערשלאָגען צו אַט דער חברה און מען האָט איהם דארט אריינגענומען. ר' יחיאל איז געווען דער רבי פון דער דאָזיגער חברה פון מקובלים. דער תמצית פון ר' יחיאל'ס לעהרע איז קבלה אין געווען דער ענין פון גלגולים. ער האָט גע- האלטען, אז די נשמות פון אלע תנאים, אמוראים און נאונים און פון אלע אנדערע קדושים פון אלע צייטען, אָנפאנגענדיג ממש פון אדם הראשון'ען, ניט אויסלאָזענדיג די נשמות פון די אבות און אמהות, די נביאים און אלע אנדערע, וואָס ווערען דערמאנט אין תנ"ך און אין תלמוד ווי אויך אין "זוהר", ווערען אויף דאָס ניי געבארען און אז מיר זעהען זיי אין זייערע גלגולים אין אונזער אייגענעם דור. אויף אזא אופן, האָט עס געזאָלט הייסען, איז דא א המשך פון די אמאליגע דורות ביז אונזער אייגענער צייט.

די חברים פון דער חברה האָבען געגלויבט, אז ר' יחיאל האָט דאָס אַלץ געוואוסט דורך רוח הקודש און אז ער האָט געהאט גילוי אליהו, און אז טאקע אליהו הנביא האָט איהם מגלה געווען דעם סוד וועגען די נשמות פון די אמאליגע קדושים וואָס זיינען איצט אין א נייעם גלגול.

דאָס האָט אויף ר' ניסן'ען, דאמאלס נאָך גאר א יונגער בחור, געמאכט א גרויסען רושם. אלע איבעריגע פון דער חברה זיינען געווען באווייבטע, ווייל די חברה האָט געהאט א תקנה, אז קיינער זאָל ניט אריינגענומען ווערען סידען ער איז א באווייבטער. ר' ניסן איז אָבער געווען אן אויסנאָם. אויף ר' יחיאל'ס פארלאנג האָט מען איהם אריינגענומען אין דער חברה, כאַטש ער איז דאמאלס נאָך געווען א בחור.

ווען ר' ניסן האָט חתונה געהאט און וואָט זיך איבערגעקליבען אויף'ן ישוב צו זיין שווער, האָט ער אויפגעהערט זיך עוסק צו זיין אין קבלה. דאָס איז געווען אויף דעם אויסדרוקליכען אַנזאג פון ר' יחיאל'ען, אז ער זאָל ניט לערנען קיין קבלה אָהן א רבי'ן. ווען ער האָט זיך מיט צוועלף יאהר שפעטער צוריקגעקעהרט קיין מינסק, האָט ער צוריק זיך אָנגעשלאָסען אין דער חברה פון די מקובלים און האָט ווייטער געלערענט אַט די געהוימע לעהרע. די חברה האָט זיך פאר די צוועלף יאהר צייט געהאט ווייט פארשפרייט

און האָט צוגעקראָגען אַ סך חברים. אין אַ צוויי, דריי חרשים ארום האָט זיך ר' ניסן דערוואוסט, אַז אין דער אויסגעוואקסענער חברה געפינט זיך אַ חבורתא פון אזוינע וואָס האָבען אַ נייעם דרד פון עבודת הבורא. קיינער פון אַט דער חברה, האָט ער געהערט, גיט זיך ניט צופיעל אַפּ מיט'ן לימוד פון קבלה און אַז קיינער געהמט גיט אויף זיך קיין סגופים און תעניתים. דער עיקר פון דער נייער עבודה איז געווען מקיים צו זיין די מצוות פון דער תורה מיט גרויס שמחה. ר' ניסן האָט זיך אויך דערוואוסט, אַז די חברים זיינען מאַרירט אין תפילה און אַז אידער זיי שטעלען זיך דאווענען געהען זיי טבילה און אַז בכלל זיינען זיי זעהר באשיידען און זיינען זיך מפרנס פון פארשיידענע מלאכות. אפילו די וואָס זיינען גיט קיין בעלי מלאכה, האָבען פון זיך אַרונטערגענומען דעם "אַצטלא דרכנו" און זיי טראָגען פשוט'ע כגדים ווי בעלי מלאכה. דאָס טהוען זיי, האָט מען ר' ניסן'ען איבערגעגעבען, כדי זיי זאָלען זיך בעסער קענען חבר'ען מיט פראַסטע מענשען און אויף אזא אופן זיי מקרב צו זיין צו תורה און מעשים טובים. אייניגע פון זיי, האָט מען ר' ניסן'ען ווייטער דערציילט, לאָזען זיך אַפט ארויס אַפריכטען גלות. געהענדיג צווישען פאַלק, פארשטעלט ווי פשוט'ע מענשען, זיינען זיי דערווייל מעורר דעם המון און לערנען איהם ווי צו דינען גאָט און אַפצוהיטען די תורה.

ר' ניסן האָט זיך שטארק פאראינטערעסירט אין אַט דער חברה און האָט זיך מיט איהרע חברים אָנגעהויבען חבר'ען. אין אַ קורצער צייט ארום איז ער אריינגענומען געוואָרען ווי איינער פון דער חבורתא. ער האָט אָנגר היבען לערנען די תורה און די דרכים פון זיינע חברים. אלץ איז געווען ככתב. ערשט, ווען ר' ניסן איז שוין געווען איינער פון דער חברה, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז אייגענטליך איז אַט. די חברה אין מינסק גיט די איינציגע פון איהר מין, אַז עס זיינען פאראן אַ סך אזוינע חבורות און זיי זיינען אלע פארבונדען צווישען זיך. ר' ניסן האָט זיך אויך דערוואוסט, צו זיין גרויסען שטוינען, אַז דער ראש פון אַט די חבורות איז אַ גרויסער צדיק און בעל מופת, ר' אדם בעל שם.

עס איז גיט אוועק קיין האַלב יאָהר און ר' ניסן איז שוין געווען גענוי באקאנט מיט דער גאַנצער תורה — די תורה פון חסידות אין איהר ערשטער פאַרמע, ווי זי איז געקומען פון ר' אדם בעל שם, פון וועמען ר' ישראל בעל שם טוב האָט שפעטער געלערענט דעם דרד החסידות און איז פון איהם גע- קרוינט געוואָרען דער פיהרער פון דער נייער שיטה אין אידישקייט.

נב.

אויפ'ן שיידי-וועג

דער אָנפאַנג פון דער חסידישער באוועגונג און ווי זי האָט זיך ביסלעכווייז צעוואקסען. — דער לומדישער בעל-מלאכה.

פון ר' יצחק שאול'ן האָט ברוד, צום ערשטען מאל, געהערט וועגען ר' אדם בעל שם און דאן אויך וועגען ר' ישראל בעל שם טוב, וועלכער האָט שוין אין יענער צייט אָנגעפיהרט מיט דער חסידישער באוועגונג. די געשיכטע,

וואס ר' יצחק שאול האָט איהם דערצעהלט פון זיין טאטען, ר' ניסן, איז איינעמליך געווען די געשיכטע פון חסידות ביז יענער צייט. דערצעלט מיט דעם גאנצען פּייער פון דעם התלהבות'דיגען ר' יצחק שאול'ן, וועלכער איז אלײן געווען א לעבעדיגער ביישפּיעל פון חסידישען לעבען און חסידישען דענקען, האָט עס אויף דעם יונגען ברוד'ן געמאכט א גוואלדיגען רושם. האָט ברוד דערפאר געשלאנגען יעדעס וואָרט וואָס ר' יצחק שאול האָט איהם דערצעהלט וועגען זיין טאטע'ס באקאנטשאפט מיט די ערשטע חסיד'י שיעור נסתרים און ווי אזוי זיי האָבען פארשפּרייט חסידות צווישען די אידישע פּאָלקס־מאסען.

ר' ניסן איז ערשט געווען זעקס חדשים אין דער געהימעל'ר חסידישער חברה אין מינסק און ער האָט זיך באקאנט מיט צוויי מערקווירדיגע פּערזאָנען פון די אמאָליגע חסידים. זיי זיינען געווען ר' מרדכי פון דוכראווע און ר' יצחק פון מאנאסטירטשינע. ביידע זיינען געווען באוואוסטע רבנים אין זייערע שטעט. זיי זיינען געווען די ממלאי מקום פון זייערע טאטעס, ר' מרדכי'ס פאטער איז געווען דער גאון ר' חיים און ר' יצחק'ס פאטער איז געווען דער גאון ר' בנימין סגל.

ביידע זיינען געוואָרען חסידישע נסתרים, וואָס האָבען געוואנדערט פון שטאָט צו שטאָט און דאָרט פארפלאַנצט די חסידישע תורה, שאפענדיג אומע־טום קליינע חסידישע חברות וועלכע זיינען געוואָרען די נעסטען פון וואנען חסידות איז פארשפּרייט געוואָרען. האָט ר' ניסן זיך אָנגעשלאסען אין אַט די צוויי נסתרים און האָט מיט זיי געוואנדערט איבער שטעט און שטעטלאַך. אויף אזא אופן זיינען זיי אין זייערע וואנדערונגען אָנגעקומען קיין הארקי און דאָרט האָבען זיי, נאָך א סך מיה, געפונען אן אָנהאַלט פאר דער נייער חסידישער תורה. ר' ניסן האָט זיך אָפּגעשטעלט אין הארקי, ווארד שיינליך אין עס געווען אויפ'ן פארלאנג פון די צוויי נסתרים, וועלכע האָבען געוואָלט, אז ער, ר' ניסן, זאָל דאָרט ווערען דער מדריך פון דער חסידישער חברה.

ר' ניסן האָט דאָרט חתונה געהאַט מיט דער טאכטער פון א חשוב'ען בעל הבית, און א יאהר נאָך דער חתונה איז געבאָרען געוואָרען ר' יצחק שאול. צעהן יאהר האָט ר' ניסן אָנגעפיהרט זיין חסידישע טהעטיגקייט אין הארקי. חסידישע שלוחים זיינען אָפט אהין געקומען און מיטגעבראַכט כתבים וועגען די ווייטערדיגע אנטוויקלונגען פון דער חסידישער תורה. הארקי איז געוואָרען א וויכטיגער צענטער פון חסידות. די צאָהל חסידים איז גע־וואקסען און זייער השפּעה האָט זיך שטאַרק געפיהלט אין דער גאַנצער גע־ענד ארוב.

בעת ר' ניסן האָט זיך אָפּגעגעבען מיט מלמדות, האָט ער אָבער פון צייט צו צייט פארלאָזט הארקי און האָט מיט אנדערע חסידישע נסתרים ארומגעוואנדערט. אין משך פון די יאהרען איז די חסידישע הנהגה איבער־געגאנגען פון ר' אדם בעל שם צו ר' ישראל בעל שם טוב. ר' ניסן האָט דערנאָך אליין געהאַט די געלעגענהייט צו באזוכען דעם בעל שם טוב. ער האָט אויף אזא אופן דורכגעמאַכט די גאַנצע אנטוויקלונג פון חסידות, פון דער צייט ווען חסידות האָט געזאַלט מיט זיך פארשטעלען די לעהרע פון

דעם אומבאקאנטען ר' אדם בעל שם ביו דער צייט פון דעם שוין באקאנטען ר' ישראל בעל שם טוב.

אין זיינע ערשטע יאהרען האט ר' יצחק שאול ווייניג וואס געוואוסט פון חסידות. זיין פאטער האט קענטיג איהם נאך ניט געהאלטען ראוי פאר דער חסידישער לעהרע. ער האט איהם פריהער געוואלט אנשטאפען מיט תורה און אין איהם איינפלאנצען מידות טובות. ער האט איהם געשיקט קיין מינסק דארט לערנען און האט איהם געשטעלט אין פארבינדונג מיט זיינע אלטע פריינט דארט, ווארשיינליך אלע באהאלטענע חסידים.

ר' יצחק שאול האט פון זיי טאקע א סך געלערנט, אבער האט נאך אלץ קוים געוואוסט וועגען דער עצם לעהרע פון חסידות. ערשט ווען ער האט זיך צוריקגעקעהרט קיין הארקי, האט איהם זיין פאטער אנגעהויבען צו באקאנען מיט חסידות און טאקע איהם געלערנט דעם חלוק צווישען דער שיטה פון ר' אדם בעל שם און דער שיטה פון ר' ישראל בעל שם טוב. אין הארקי האט שוין עקזיסטירט א "כת חסידים" און די חסידישע לעהרע אין שוין אפען פארשפרייט געווארען.

ברוך אין געווען פארנאפט. אלץ איז פאר איהם געווען ניין ר' יצחק שאול אליין איז פאר איהם געווען ניי אין זיין אויפפאסונג פון זאכען און אין זיין באציהונג צו מענשען, דער עיקר צו פשוט'ע פאלקס-מענשען. ברוד האט גראד געהאט א גוטע געלענענהייט צו זעהן דעם חלוק אין דער באציהונג צו פשוט'ע מענשען מצד ר' יצחק שאול'ן און מצד זיינע צוויי שוואגערס, וועלכע האבען געהערט צו דעם באקאנטען טיפ לומדישע יונגעלייט.

פאר ברוך'ן איז באזונדער געווען אינטערעסאנט דער ויכוח, וואָס ער האט צוגעהערט צווישען ר' יצחק שאול'ן און זיין שוואגער, ר' משה לייב. ר' משה לייב האט געהאט דערצעהלט מיט ניט ווייניג פארוואונדערונג, אז ער האט אין בית המדרש זיך צוגעהערט ווי צוויי אינגלאך לערנען גמרא. האבען די אינגלאך גראד געצייגט, אז זיי פארשטעהען גוט וואָס זיי לערנען און אז זיי האבען פיינע כשרונות. אין ר' משה לייב, ווי ער האט אליין דערצעהלט. געווען פאראינטערעסירט אויסצוגעפינען ווער די דאָזיגע וואוילע אינגלאך זיינען.

— ווי דערשטיינט בין איך געוואָרען, — האט ער אויסגעהערט, — אז מען האט מיר געזאָגט, אז איינער איז דעם נבילה-שינדער, זבולון בנימין'ס, אינגעל און דער צווייטער איז ישראל שמואל דעם סטאלער'ס אינגעל. האב איך מיר געטראכט, אז דאָס איז אין דער אמת'ן א פאל וואו עס דארף געזאָגט ווערען דער מאמו „מי יתן טהור מטמא" אויף וואָס די חז"ל האָבען גע-זאָגט, אז דאָס מיינט אברהם אבינו וועלכער איז געווען דער זון פון תרח'ן. אָט האָבן מיר דאָ אויך אזוינע טמאים ווי זבולון בנימין און ישראל שמואל פון וועמען עס קומען אַרויס אזוינע פיינע לומדישע קינדער.

ער האט דאָס געזאָגט מיט א מאַדנער קאלטקייט און געלאסענקייט ווי דאָס וואלט ביי איהם געווען א נאנץ פשוט'ער ענין. ער האט גאר ניט גע-פיהלט דעם ווידערשפרוד און די ניט אויסגעהאלטענקייט פון זיינע רייד. צום ערשטען מאל האט ברוד דערזעהן ווי ר' יצחק שאול ווערט אויפגעפלאמט. ער איז אריין אין א ביטערען צאָרן. זיין גאנצער גוף האט אנגעהויבען ציי-טערען. ער האט מיט אן אויפגענדיגען קול אויסגעשריען :

— זינדיג ניט מיט דינע רייד! זיי ניט מבזה קיין כשר'ע און באמת פייגע אידען. אט דער ישראל שמואל, דעם סטאלער, וועמען דו האלטסט פאר אזוי שפל, און אין דער אמת'ן א גרויסער למדן. ער באהאלט זיך מיט זיין לומדות. נאר ווייניג ווייסען וועגען דעם. איד אליין האב וועגען דעם אויסגעפונען צופעליג. איד קען אבער עדות זאגען, אז ער איז בקי אין דעם גאנצען סדר נזיקין, אין שולחן ערוך און אין אורח חיים. וואס איז שייך דעם סדר נזיקין קען ער איהם אויף אויסווייניג, ער ווייס יעדען דף און יעדע שורה. קענסטו אימיעצן פון די לומדישע יונגעלייט, די וואס זיצען אויף קעסט ביי זייערע שווערס, אז ער זאל קענען דעם גאנצען סדר נזיקין אויף אויסווייניג? און ווייסטו אויך, אז אט דער ישראל שמואל לערנט כסדר אויף אויסווייניג ווען ער שמעהט ביי דער ארבייט? וואס איז שייך דעם זבולון בנימינ'ן, פאר וועמען דו האסט ניט קיין אנדער נאמען ווי "דער נבילה-שנדער" און וועגען וועמען דו רעדסט תמיד מיט גרינגשעצונג, דארף איד דיר דען זאגען, אז זיין הנהגה און זיין תמימות זיינען ווי פון אן אמת'ן צדיק? ר' יצחק שאול האט נאך געהאט א סך צו זאגען וועגען דעם ווי אזוי זיינע צוויי שוואגערס קוקען ארונטער מיט בטול אויף פשוט'ע מענשען ווען איז דער אמת'ן האט עס געזאלט זיין זייער חוב זיי צו דערהויבען צו א העכערער מדרגה.

דערביי האט ר' יצחק שאול דערצעהלט ווי אזוי ער האט אויסגעפונען וועגען ישראל שמואל'ס לומדות. לעבען דאבראמיסל איז געווען א פריץ מיט'ן נאמען זיגיסמונד קיוועטשיסקי, וועמען עס האט זיך פארוואלט האבען א ספעציעלען מין שליטען וואס ער האט געהאט געזעהן ביי אן אנדער פריץ, יוזעף שיוועניצקי, וועלכער האט געהאט זיין גוט ביי ליובאוויטש. דער דא-זיגער מין שליטען איז געווען געבויט אזוי, אז ער האט געקענט גענוצט ווערען אין די טיפסטע שנייען. פריצים האבען אזוינע שליטענס באנוצט ווינטער פאר יאנד אין זייערע וועלדער. זיי זיינען געווען ברייטער און שטארקער געבויט ווי אנדערע שליטענס. האט זיגיסמונד קיוועטשיסקי געשיקט נאך דעם שמיד, ר' אליעזר ראובן'ען און זיין איידעם, ר' יצחק-שאו'ל, ווי אויך נאך דעם סטאלער ישראל שמואל'ן. ער האט זיי אין א ספעציעלער קארעטע געשיקט צו דעם גוט פון יוזעף שיוועניצקי'ן כדי זיי זאלען דארט אנטקען יענע שליטענס און זיי נאכמאכען פאר איהם. דאס האבען זיי זיך ענדליך אונטער-נומען צו טהאן. ר' ישראל שמואל האט צוגעגרייט די האלץ-ארבייט פאר די דאזיגע שליטענס און ר' יצחק שאול און זיין שווער האבען געטהאן די אר-ביים וואס האט געהערט צו שמידען. האבען זיי דערווייל פאר וואכען נאכ-אנאנד געארבייט צוזאמען. איז ר' יצחק שאול'ן געווארען אויפפאלענד וואס ישראל שמואל האלט אין אונטערזינגען ווען ער שמעהט ביי דער ארבייט. אז ר' יצחק שאול האט זיך אונטערגעהערט וואס ער זינגט, האט ער געהערט ווי ער פרעפעלט פון זיין מויל מיט תורה. עס האט געהאלטען אין פליהען פון זיין מויל איין בלאט נמרא נאך דער צווייטער.

ער האט שוין ישראל שמואל'ען מעהר ניט אפגעלאזט און האט ענדליך אויסגעפונען אז ער איז א גרויסער למדן.

— און וואלט ער אפילו ניט געווען קיין למדן — האט ר' יצחק שאול

זיך געוואלט אויספיהרען, — וואָלט ער דען ניט געווען קיין עהרליכער איד וואָס פארדינט פּולען דרך ארץ?

ברוך האָט זיך צוגעהערט צו די דאָזיגע רייד און האָט געפיהלט אז אין ר' יצחק שאול'ען קלאַפט אַ נייער נייסט. אז דאָס חסידות וואָס ער שטעלט מיט זיך פאַר אין באמת אַ נייער דרך אין עבודת הבורא.

אין ברוד'ס זכרון האָט זיך באזונדער איינגעקריצט דאָס וואָס ער האָט איין מאל געהאט צוגעזעהן און צוגעהערט ביי ר' אליעזר ראובן'ען אין הויז. עזרא יהודה, אַ גערטנער, וואָס האָט געוואוינט בשכנות מיט'ן שמיד אין אריינגעקומען אין הויז און איבערגעגעבען ידיעות פון שטעמעל. דער שמיד אין געווען פאראינטערעסירט, אָבער די עלטערע צוויי איידעם זיינע האָבען באלד ארויסגעוויזען אומצופרידענהייט. עזרא יהודה אין אין זייערע אויגען געווען צו פראַסט, אז זיי זאָלען זיך וועלען צוהערען צו זיינע רייד, דערהויפּט ווען די רייד האָבען געהאט צו טהאָן מיט קהל'שע ענינים, באזונדער מיט'ן רב. דער עלטערער איידעם האָט זיך ניט געקענט איינהאלטען און האָט מיט

כעס אויסגערופען:

— דולט ניט קיין מח! וועגען אונערקעס און רעמעכער האָט איהר אַ

גרעסערע ידיעה ווי אין אזוינע ענינים!

עזרא יהודה אין אנטשוויגען געוואָרען. ער איז געווען אין אַ פארלע-

גענהייט. אָבער ער איז שנעל געקומען צו זיך און געזאָגט:

— אויב מען וואָלט מיר געשיקט אין חדר און אין דער ישיבה ווי דאָס

האָבען געטהאָן אייערע טאטעס מיט אייך, און אויב איד וואָלט געהאט אַ שווער ווי אייערער, וואָס זאָל מיר אויסהאלטען מיט קעסט, וואָלט איד אפשר געווען נאָך אַ גרעסער לַמדן פון אייך. צום באדויערען בין איך געבליבען אַ קיילעכדיגער יתום צו ניון יאהר. איד האָב גראַד געהאט חשק צו לערנען, אָבער איד בין געווען געצוואונגען צו פארדינען מיין ברויט. זינט דאמאלס האָב איד מיין גאנצען לעבען געארבייט מיט'ן גאל פאר מיין שטיקעל ברויט. פון דעסמוועגען בין איד קלאַר אין חומש און קען תהילים אויף אויסווייניג. אָבער וואָס קענט איהר? — און ער האָט געקוקט אויף די עלטערע צוויי איידעם — וויפיעל איהר האָט ניט געלערנט, קענט איהר נאָך אלץ צו ווייניג. אַגב האָב איד אליין געהערט פון רב ווי ער האָט געזאָגט אין זיינע אַ דרשה, אז דער עיקר איז ניט לערנען, נאָר מעשים.

די צוויי איידעם זיינען שטארק אין כעס געוואָרען. זיי האָבען עס אַנ-גענומען פאר אַ חוצפה וואָס אָט דער פראַסטער גערטנער האָט געוואגט אזוי צו ריידען צו זיי. זיי וואָלטען איהם אודאי שטארק אָנגעגריפען, אויב דער שווער וואָלט, למען השלום, עס ניט פארמידען. ער איז מיט דעם גערטנער ארויס פון הויז. אָבער ערשט דאן האָט זיך דער עלטערער איידעם צעהיצט. סמיטש, ווי האָט עס אַן עס הארץ געוואגט ריידען מיט גרינגשעצונג וועגען לומדים? ער האָט געהאלטען, אַז מען האָט איהם געדארפט אַנלערנען.

דער צווייטער איידעם, ר' משה ליב, איז מיט איהם געווען מסכים. אָבער ר' יצחק שאול האָט זיך אָנגענומען פאר עזרא יהודה'ן. ער האָט בכלל גע-האלטען, אַז אזוינער ווי דער גערטנער, וואָס קען חומש און תהילים, איז גאַרניט קיין עס הארץ און אודאי קען אויף איהם ניט חל זיין דער דין בנוגע

דער באציהונג פון אז עס הארץ צו א תלמיד חכם. דערביי האט ר' יצחק שאול אליון געצייגט, אז ער קען זיך אויפמאכען ווען עס קומט צו פענס וואס ריהרט איהם און ברוד האט דא קלאר געזעהן ווי אזוי די צוויי דרכים וואס די איידעם האבען מיט זיך פאָרגעשטעלט טיילען זיך פאנאנדער.

נאָך גרעסער האָט אויף ברוד'ן געמאכט א רושם די פאסירונג אין דאבראמיסלער שוהל שבת הגדול. די דרשה האָט דאמאלס געהאלטען ר' שלמה, דער מאן פון דעם רב'ס אייניקעל. נאכדעם ווי דער אלטער רב אין ערב שבת הגדול פלוצים פאראליוירט געוואָרען, האָט ער אויסגעדרוקט דעם פארלאנג, אז ר' שלמה זאל דרשה'נען אויף זיין אָרט.

ר' שלמה איז געווען דער זוהן פון ר' אברהם בנימין דער וואלבערשטער וועלכער איז פון א קבצן געוואָרען אן עושר. ר' שלמה איז געווען א גרויסער לומדן, אָבער קיינער איז שטעמעל האָט איהם ניט ליעב געהאט דערפאר וואָס ער האָט שטענדיג פון זיך געבלאָזען און האָט גערעדט וועגען זיך מיט גדלות. אפילו ווען ער האָט גערעדט וועגען גאָר גרויסע תלמידי חכמים, וועגען אזוינע מפרשים ווי רש"י און רבנו תם, האָט ער עס געטהאן ווי ער וואלט געווען זייער גלייכען, אויב טאקע ניט נאָך גרעסער פון זיי. יענע האָבען זיך זייער שיטה, פלעגט ער זאָגען מיט גאווה, און איד האָב זיך מיין אייגענע שיטה.

פראַסמע מענשען, און זיי האָבען דאָס געהערט, זיינען אריין אין התפעלות. זיי האָבען עס אָנגענומען ווי א באווייז, אז ר' שלמה איז א גדול. לימודישע מענשען פלעגען אָבער אויפגעקאָכט ווערען. זיי האָבען אזא האלטונג ניט געקענט פארטראַגען. זיינען דערפאר א סך געווען שטארק אומצופרידען וואָס ר' שלמה האָט געזאָלט שבת הגדול האלטען די דרשה, באַזונדער דאָס וואָס ער האָט געדארפט פארנעהמען דעם פלאץ פון דעם אלטער רב, וועלכער איז שוין געזעסען איבער זעכציג יאָהר אויף דעם כסא הרבנות אין דאברא-מיסל. אָבער קיינער האָט ניט געוואַגט זאָגען א וואָרט, זינט דער אלטער און קראַנקער רב האָט עס אליין פארלאַנגט.

פון דעם סאמע מאָמענט, וואָס ר' שלמה האָט זיך געשטעלט אויף דער בימה, לעבען ארון קודש, האָט דער עולם געפיהלט א דערווידער צו איהם. דער אלטער רב, אז ער האָט זיך געשטעלט זאָגען זיין דרשה, האָט תמיד געצייגט גרויס הכנעה. ער פלעגט א קוש טהאָן דעם פרוכת און שעפטשען א שטיילע תפלה, אז ער זאל מיט גאַרניט געשטרויבעלט ווערען אין דער דרשה וואָס ער דארף האלטען פאר'ן עולם. אז ער האָט גערעדט, האָט ער עס געטהאן מיט יראה און מיט א געפיהל פון גרויס אחריות.

אנדערש איז געווען די האלטונג פון ר' שלמה'ן. שוין זיין קוק איז געווען פון איינעם וואָס באציהט זיך מיט ביטול צום עולם. ער האָט געגעבען א באפעהל דעם אלטען שמש, — און מיט א טאָן פון גרינגשעצונג — אז ער זאל איהם צוטראַגען דעם טלית און זאל אויסרופען, אז בעת ער וועט האלטען זיין דרשה, זאל קיינער ניט וואַגען צו געניצען ווי דאָס איז אַפט דער שטייגער פון עמי הארצים ווען זיי הערען תורה וואָס זיי קענען ניט פארשטעהן.

ווען ר' שלמה האָט אָנגעפאנגען זיין דרשה, וועלכע איז גראד געווען א טיף-לומדישע, האָט ער באלד געצייגט זיין גאווה. ער האָט זיך פארגליכען מיט די גדולי התורה פון אמאָל און האָט געוואַגט זיך ארויסצושטעלען ווי איינער

וואָס האָט אַ רעכט צו האַלטען אַנדערש ווי זיי. צוויי שעה האָט געדויערט זיין דרשה, בעת אַ סך לומדים האָבען געפיהלט די עזות פון ר' שלמה'ן, האָבען זיי אָבער קיין וואָרט ניט געזאָגט.

אַנדערש איז געווען ר' חיים שמעון, וועלכער האָט אָנגעהויבען שטורמען און שרייען אויפ'ן קול, און ר' שלמה איז מולול דעם כבוד פון די גדולי התורה. אין בית המדרש איז געוואָרען א טומעל. אויף ר' שלמה'ס פנים האָבען זיך געביטען די קאַלירען. ער האָט אָנגעהויבען שרייען פון דער בימה, און מען דארף דעם חצוף, ר' חיים שמעון'ען, פשוט מהרים זיין. די בעלי הבתים פון שטעטעל, מיט'ן דיין, ר' משה, איז דער שפיץ, האָבען זיך אריינגעמישט און באַרוהיגט דעם עולם, ניט דערלאָזענדיג, און עס זאל קומען צו א מחלוקה. אָבער דאבראמיסל איז צוליב דעם גענאנגען אויף רעדלאך.

בעת דעם שמיד'ס צוויי עלטערע איידעמס האָבען געהאַלטען, און ר' חיים שמעון האָט ארויסגעצייגט עזות מיט זיין האַנדלונג, האָט אָבער ר' יצחק שאול געהאַלטען מיט איהם, און האָט דערביי דערצעהלט, און ביי זיי איז האַרקי וואָלט מען זיך נאָנץ אַנדערש באַצויגען צו אזא בעל נאווה ווי ר' שלמה. מען וואָלט איהם דאָרט פשוט געהאַט אריינגענומען אין דער קהל'שער שטיבעל און איהם איינגעטיילט מלקות.

ר' יצחק שאול האָט דערביי דערצעהלט ווי אזוי איז האַרקי איז אַמאָל געקומען א יונגער למדן וואָס האָט געהאַט מיט זיך כתבים פון די נאונים. אין ווילנע און בריסק. שבת בייטאָג איז די נאנצע שטאָט געקומען הערען זיין דרשה. אָבער זיין דרשה איז אויך געווען אַזעלכע ווי ר' שלמה'ס. האָט מען איהם אויסגעהערט און און עס איז געקומען בין השמשות, ווען מען דערקענט ניט קיין פנים'ער, האָבען עטליכע לומדישע יונגעלייט א געהעם געטהאָן דעם בעל דרשו'ן און איהם אריינגעפיהרט אין א זייטיגען חדר פון בית המדרש און איהם דאָרט גוט אַפגעשמיסען.

דער בעל דרשו'ן האָט דעם ווייטאָג געפיהלט עטליכע טעג. ער איז זיך גענאנגען באַקלאָגען צום רב. ער האָט אָבער ניט געקענט זאָגען ווער דאָס האָט געטהאָן און קיינער פון די וואָס האָבען עס געטהאָן, האָבען וועגען דעם גע' זאָגט א וואָרט. דער רב האָט דאָן דערקלעהרט, און דאָס איז מסתמא געווען מין השמים, ווי א שטראַף פאר דעם וואָס ער האָט מולול געווען אין דעם כבוד פון די גדולים פון אַמאָל.

— אַט אזוי וואָלט מען איצט געדאַרפט טהאָן מיט ר' שלמה'ן, — האָט ר' יצחק שאול אויסגעפיהרט.

נג.

א מערקווירדיגע ישיבה

זי איז באַשטאָנען בלויז פון צעהן תלמידים פון וועלכע יעדער איז געווען א גאון. — די גלגולים פון א אידישע פאמיליע פון שפּאַניע וואו מען רייסט זיך איבער אורחים.

א חוץ וואָס ברוך האָט אויסגעפונען פון ר' יצחק שאול'ן, און חסידות שטעלט מיט זיך פאַר א נייעם דרך פון עבודת הברוא, האָט ער זיך אויך

דערקונדיגט, אז חסידות גיט א מענשען כח זיך אליין צו באהערשען. אט האָט ברוד זיך צוגעהערט צו די ויכוחים פון די צוויי שוואַגערים, ר' יצחק שאול'ן און ר' משה ליב'ן. ביידע האָבען זיך שטארק געהיצט. ו' משה ליב איז אָפט אריין אין א גרימציגן. דאָס איז אויך געווען דער פאל מיט ר' יצחק שאול'ן. ווארום בטבע איז ער געווען א גאר פייערדיגער. אבער פונקט דא-מאלס ווען עס האָט געהאלטען, אז ער זאל זיך צעפיערען און צייגען כעס, האָט ער זיך באהערשט און איז געוואָרען רוהיג און געלאָסען.

— מיין טאטע האָט מיר איבערגעגעבען אין נאמען פון בעל שם, — האָט ר' יצחק שאול דערקלעהרט דעם כח מיט וועלכען ער באהערשט זיך, — אז כעס, אפילו ווען דאָס ווערט ארויסגערופען צוליעב יראת שמים, איז א פרעמדע און אומוויידיגע זאך. דערפאר האָט מיר מיין טאטע געלערנט, אז ווען איר וועל אריינגעבראכט ווערען אין כעס, זאל איר באלד זיך צוימען. אנטהאַן א שלאָס אויפ'ן מויל און מעהר קיין וואָרט ניט זאָגען. דאָס האָט אויף ר' ברוד'ן געמאכט אזא רושם, אז ער האָט דורכאויס געפיהלט אז ער האָט דאָ צו טהאָן מיט א נייעם מענשען.

ברוד האָט דערפאר געוואָלט נאך מעהר זיך גריבלען אין דעם מהות פון די שוואַגערים. זיי האָבען ביידע פאַרנעשטעלט מיט זיך די קאנטראַסטען און די באזונדערע דרכים, וואָס האָבען דאמאלס אָנגעהויבען צו צוטיילען די אייזשע מחנה. וועגען ר' יצחק שאול'ן האָט ער שוין כמעט אלץ געוואוסט וואָס פאר א מהות איז אָבער געווען ר' משה ליב?

ווי ברוד האָט אויסגעפונען, איז ר' משה ליב געווען גאר א גרויסער מיוחס. ער איז געווען א געבארענער פון לופלאוו, א פאַרשטאט פון מאהלעוו אויפ'ן דניעפער. ער איז געווען דער צעהנטער דור פון א באריהמטער איד-שער משפחה פון קאסטיליע, שפאניע, וועלכע האָט געמוזט פון דאָרט אנטלוי-פען און זיך צוערשט באזעצט אין טוסקאני און פון דאָרט געוואנדערט פון שטאָט צו שטאָט ביז זי האָט דערגרייכט מאהלעוו.

ר' יצחק איז געווען דער נאמען פון ר' משה ליב'ס עלטער-עלטער-זיידע, פון צעהן דורות צוריק, אין קאסטיליע. ער איז געווען דער תלמיד פון באר-וואוסטע גאונים פון יענער צייט. מען האָט אויך אויף איהם געזאָגט, אז ער איז געווען דער תלמיד פון דעם גאון און צדיק ר' שם טוב. לויט דער טרא-דיציע און דער משפחה, איז ר' יצחק געווען א גרויסער למדן. ר' יצחק'ס פאטער איז געווען א סוחר און א גרויסער עושר. בעת ר' יצחק האָט זיין פאטער ארויסגעהאלפּען אין די מסחרים, האָט ער זיך אָבער, הויפטועכליך, אָפגעגעבען מיט לערנען תורה.

ר' יצחק האָט דערגרייכט מאהלעוו מיט זיין זוהן, ר' נתן נטע, און אייניקעל, ר' נחמן. יענע האָבען באלד דאָרט אָנגעהויבען האַנדלען מיט דעם דאָרטיגען פירסט און זייער מסחר האָט זיך פאַרשפּרייט איבער די אַרומיגע שטעט און שטעטלאַך. ווען זיי זייגען אָנגעקומען קיין מאהלעוו איז ר' נחמן'ס זרוי געשטאָרבען, ניט איבערלאָזענדיג איהם קיין קינדער. ער האָט חתונה געהאַט צום צווייטען מאָל מיט דער טאָכטער פון א מינסקער בעל הבית. אָבער אויך זי האָט קיין קינדער ניט געהאַט. האָט זיין זיידע איהם גע'עצה'ט, אז ער זאל זיך א גר טהאָן, אז אויב ער וועט געבענשט ווערען מיט א זוהן.

וועט ער איהם אינגאנצען ווידמען צו תורת. ער האט אזוי געמחאו, אין עטליכע יאָהר ארום האָט זיין פרוי איהם געבאַרען א זוהן, ר' חיים יהושע. דער פאטער האָט געהאלטען זיין נדר. אין ר' חיים יהושע געזעסען על התורה ועל העבודה און אז ער האָט געבאַרען א זוהן, ר' משה, אין יענער ניט נאָר געאנגען אין זיין פאטער'ס דרכים, נאָר איז אינגאנצען געוואָרען א נזיר. ער איז געווען פארהייראט נאָר א יאָהר צייט, אין משך פון וועלכען זיין פרוי האָט איהם געבאַרען א זוהן, און אזוי האָט די משפחה ווייטער פאַרטגעזעצט איהר קיום.

ר' משה'ס אייניקעל, ר' נתן נטע, וועלכער איז געווען ר' משה ליב'ס זיידע, איז געווען דער מגיד פון לופאַלאוו און ער איז געווען א פייערדיגער סוסר-זאָגער. ער האָט די ראָל פון א מוסר-זאָגער אויף זיך גענומען נאכדעם ווי זיין זיידע, ר' משה, האָט זיך צו איהם באוויזען אין הלום און איהם אַנ-געזאָגט, אז דאָס זאָל זיין עובדה. ר' יוסף עקיבא, ר' משה ליב'ס פאטער, איז געווען אַט דעם מגיד'ס זוהן. שוין צו דרייצעהן יאָהר איז זיין פאטער געווען א בקיא בש"ס, און מען האָט איהם גערופען דער לופאַלאווער עילוי. צו אכטצען יאָהר האָט מען איהם חתונה געמאכט מיט דער טאכטער פון א באוואוסטען מאהלעווער בעל הבית.

צוואנציג יאָהר איז ר' יוסף עקיבא געזעסען ביי זיין שווער אויף קעסט און געלערנט מיט גרויס התמדה. קיין קינדער האָט איהם זיין פרוי ניט געבאַ-רען און דאָס איז געווען דער גרויסער צער פון זיין לעבען. ווען זיין פרוי איז געשטאַרבען, האָט זיין שווער איהם צוגערעדט חתונה צו האָבען מיט א אינגע-רער טאכטער. מיט זיין צווייטען זיווג, האָט ר' יוסף עקיבא געלעבט זעקס יאָהר. אָבער זי האָט איהם אויך ניט געבראכט קיין קינדער.

בלייבענדיג אן אלמן צום צווייטען מאל, האָט ר' יוסף עקיבא מעהר ניט געוואָלט בלייבען אין מאהלעוו. גראד האָט זיך געמאכט, אז קיין מאהלעוו איז געקומען א שליח, וואָס האָט איהם איינגעלארען צו קומען קיין סמילאָ-וויץ, וואו עס האָט זיך געהאט געעפענט א מערקווירדיגע ישיבה און וואו מען האָט איהם געוואָלט האָבען פאר דעם צעהנטען.

דער שליח וואָס איז נאָר איהם געקומען איז געווען דער גאון ר' מנחם שלמה. ער איז נאָך ר' יוסף עקיבא'ן ספעציעל געשיקט געוואָרען פון דעם סמילאָוויצער גביר ר' לייבעלע, וועמעס איידעם האָט, מיט זיין, ר' לייבעלעס געלט, אויסגעהאלטען די דאָזיגע ישיבה. ר' יוסף עקיבא'ס פּרסום האָט זיי געהאט דערנרייכט און זיי האָבען איהם געוואָלט האָבען אין דער ישיבה.

ר' לייבעלע האָט געשטאמט פון פראג. ער איז שוין געווען א תושב פון סמילאָוויץ פאר עטליכע צעהנרליג יאָהר. גלייך ווי ער איז געקומען קיין סמילאָוויץ האָט ער אויפגעבויט אן אייגענעם בית המדרש און האָט דאָרט אויסגעהאלטען צעהן תלמידי חכמים וואָס זיינען שטענדיג געזעסען און געלערנט. ר' לייבעלע האָט געהאט זיהן און טעכטער. ווען ער האָט געדארפט חתונה מאכען זיין עלטסטע טאכטער, האָט ער איינעם פון זיינע בטלנים גע-שיקט קיין ווילנע דאָרט פאר איהם אויסצוקלייבען אן איידעם. האָט ער אויסגעקליבען ר' משה ליב'ן, וועלכער איז געווען באקאנט אלס דער טראקער עילוי, קומענדיג פון שטעטל טראקוי, ניט ווייט פון ווילנע.

פאר צוואנציג יאָהר איז ר' משה ליב געזעסען ביי זיין שווער אויף

קעמט. דאן איז זיין שווער איינגעפאלען. אז וויבאלד ער האט אזא לומדישען איידעם, פארוואס זאל ער ניט גרינדען קיין ישיבה פון געקליבענע לומדים און זיין איידעם זאל זיין דער ראש? האט ער אויסגעקליבען ר' מנחם שלמה'ן פאר זיין שליח און האט איהם ארויסגעשיקט איבער אירישע שטעט זוכען לומדים פאר זיין איידעם'ס ישיבה. ער האט נאך געוואלט האבען די בעסטע און גרעסטע לומדים פאר דער ישיבה, און ר' מנחם שלמה איז גראד געווען דער יעניגער וואָס האט געקענט זאגען מכינות אויף א למדן.

ר' יוסף עקיבא, וועלכער האט ליעב געהאט יחידות, האט ניט געהאט קיין גרויסען חשק צו פאָהרען קיין סמילאוויץ. ער האט אויך ניט געהאט קיין גרויס אמונה אין דער לומדות פון ר' לייבעלע'ס איידעם. ווארום די תורה וואָס דער שליח, ר' מנחם שלמה, האט איבערגעזאגט פון איהם, האט אויף דעם גאונישען ר' יוסף עקיבא'ן ניט געמאכט קיין גרויסען רושם. ער איז אבער געווען דערשלאָגען דורך זיין צווייטער פרוי'ס טויט און ער איז אויך געווען באטריבט איבער דעם וואָס ער האט ניט געהאט קיין קינדער, און ער איז ענדליך געקומען צו דער מסקנא, אז ער זאל יא פאָהרען קיין סמילאוויץ.

דער סדר פון אויפגעהמען תלמידים, אינגאנצען צעהן, פאר דער ישיבה אין סמילאוויץ, איז געווען אזעלכער: יעדער פון די צעהן האט געדארפט צוגרייטען א פלפול און זאגען דריי טעג אין פאראויס וועגען וואָס פאר א סוגיא ער וועט זאגען דעם פלפול, כדי די צוהערער זאלען זיך קענען בעסער צוגרייטען און גענויער וויסען אויף ווי ווייט דעם בעל דבר'ס לומדות גרייכט. דער פלפול האט געדארפט געזאָגט ווערען אין בית המדרש פאר אלע לומדים פון שטאָט. נאָכ'ן פלפול האט דער ראש פון דער ישיבה, דעם גביר'ס איידעם, ר' משה ליב, אליין געזאָלט זאגען חדושי תורה און פרוכירען איבערשטיגען אין לומדות די תלמידים.

דער פלפול וואָס ר' יוסף עקיבא האט געזאָגט איז געווען וועגען דעם ענין "טבול יום ומחוסר כפורים" אין פרק "כל הזבחים", דף י"ז. אלע צעהן תלמידים האבען געזאָגט פלפולים וועגען פארשידענע סוגיות. ר' משה ליב האט דערנאָך אלע צעהן פלפולים צוזאמענגעפלאַכטען, זיי צושטערט און דאן זיי צוריק אויפגעבויט. ר' יוסף עקיבא אליין האט דאן געמוזט איינזעהן, אז ר' משה ליב איז א גרויסער למדן.

דריי יאָהר האט ר' יוסף עקיבא געלערנט אין דער דאָזיגער ישיבה. דער סדר דאָרט איז געווען אזעלכער: מען האט קיינמאל ניט גערעדט קיין דברי חול. אלע צעהן ישיבה'לייט פלעגען אויפשטעהן אין מיטען נאכט פראווען חצות או פון דאן ביז נאָך מנחה גדולה האבען זיי ניט מפסיק געווען אין לערנען, א הויך וואָס זיי האבען זיך גענומען א שעה צייט פאר תפילת שחרית און נאכהער פאר מנחה גדולה. נאָך מנחה האבען זיי געהאט א לייכטען און קורצען מאַלצייט און זיך צוגעלעגט רוהען אויף א שעה. נאכדעם האבען זיי זיך ווידער גענומען צו לערנען ביז נאָך מעריב. דאן האבען זיי געהאט א צווייטען מאַלצייט און געשלאָפען פיער שעה ביז מיטען-נאכט ווען זיי זיינען אויפגעשטאנען צו חצות.

אבער אפילו אין אַט דער ישיבה, וואו ער איז געווען אזוי פארטהאן איז

תורה און עבודה, האָט ר' יוסף עקיבא ניט געפונען קיין מנוחה פאר זיין אָנגעוועהטאָגט האַרץ און האָט באַשלאָסען צו פאַרלאָזען סמילאָוויץ. אַנטשלאָסען צו פאַרלאָזען סמילאָוויטש האָט אָבער ר' יוסף עקיבא נאָר ניט געהאט קיין באַשטימטען פּלאַן וואוהיין ער זאָל ריכטען זיין בליק. ער האָט נאָר געוואוסט, אז ער דאַרף ערנעץ אוועק. איינמאָל אַ ביינאַכט האָט זיך אין חלום צו איהם באַוויזען זיין פאַטער, וועלכער האָט איהם שטאַרק גע'מוסר'ט פאַרוואָס ער ווייזט אזוי ווייניג בַתּוֹן. ער האָט איהם אָנגעזאָגט אז ער זאָל אוועק אין אַ שטעטעל מיט'ן נאַמען קרושטא, וואו ער וועט ענדליך געפינען מנוחה. אָבער איידער ער פאַרלאָזט סמילאָוויטש זאָל ער מתקן זיין דעם חטא דורך פאַסטען פּערציג תעניתים אין צונאַב צו די תעניתים מאַנטאָגס און דאָנערשטאָגס. אזוי ווי דאַמאַלס זיינען געווען די ספירה טעג, האָט עס איהם געדריערט ביז סוף חודש תמוז איידער ער איז פאַרטיג געוואָרען מיט די תעניתים.

אין מיטען אב האָט ער פאַרלאָזט סמילאָוויטש און איז געגאַנגען פון שטעטעל צו שטעטעל און פון דאָרף צו דאָרף ביז ער האָט געגרייכט קרושטא. ער איז אהין אָנגעקומען אַ פאַר טעג פאַר סליחות. איידער ער איז אריין אין קרושטא גופא האָט ער זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ אידען אין אַ דאָרף, אַ פּאָר וויאָרסט פון שטעטעל. זייענדיג ביי יענעם אידען איז הויז, האָט ער געהערט אז פאַר מאָרגען איז אין קרושטא באַשטימט געוואָרען אַ תענית צבור און אז עס איז אויסגערופען געוואָרען, אז אלע אידען זאָלען זיך פאַרזאַמלען אין בית המדרש צו הערען די מוסר-רייד פון דעם רב ווי אַ צוגרייטונג פאַר די סליחות. דער תענית איז אויך געווען חל אַויף די אידישע תושבים פון די אַרומיגע דער-פער. זיי האָבען זיך אויך געגרייט דעם קומענדיגען טאָג צו געהן אין בית המדרש צו הערען דעם רב'ס דרשה.

אין ר' יוסף עקיבא אויך געגאַנגען אין קרושטא אריין צוזאַמען מיט'ן ישובניק צו וועמען ער איז פאַרגאַנגען פאַר נאַכטלעגער. זיי זיינען אָנגעקור מען אין בית המדרש אין צייט צו הערען דעם רב'ס דרשה און נאַכהער צו דאוונען בצבור מנוחה און מעריב. גרויס איז געווען ר' יוסף עקיבא'ס איבערראַד שונג, וואָס באלד נאָך מעריב, האָט דער רב איהם אָפּגעגעבען אַ ברייטען שלום עליכם. דאָס האָבען אויך געטהאָן די גבאים און די אַנדערע מתפללים. אַנשטאַט דער עולם זאָל זיך צוגעהן אַהיים נאַכ'ן תענית, האָט דער שמש אַרויסגענומען דעם ספר הזכרונות און האָט צוגעגרייט אַ קלפי, אז דער עולם זאָל ציהען גורל.

ר' יוסף עקיבא האָט זיך באלד דערוואוסט, אז דער דאָזיגער גורל האָט צו טהאָן מיט איהם. דורך דעם וועט באַשלאָסען ווערען וועמעס אורח ער זאָל זיין פאַר דעם אָווענט-מאַלצייט און אין וועמעס הויז ער זאָל זיך אויפהאַלטען פאַר דער צייט וואָס ער וועט בלייבען אין קרושטא אָדער ביז ער וועט זיך דאַרט איינאַרדענען.

דאָס האָט ר' יוסף עקיבא'ן שטאַרק פאַר'חידוש'ט. מען האָט איהם מסביר געווען, אז דאָס איז דער מנהג אין יענעם שטעטעל, אלע זיינען דאַרט שטאַרק נייגעריג מקיים צו זיין די מצוה פון הכנסת אורחים. אַנשטאַט, ווי אין אַנדערע קהלות, איינער זאָל איבערלאָזען דעם אורח פאַר'ן צווייטען, האָט

מען זיך אין קרושטא גאר געריסען איבער דער זכיה צו האבען דעם אורח כיי זיך, כדי איינער זאל ניט אויסכאפען קיין אורח ביים צווייטען, איז אין קרושטא געווען איינגעפיהרט די תקנה, אז ווען דאָרט כאווייזט זיך אז אורח, זאל מען ווארפען גורל און ווער עס ציהט ארויס דעם זכה בגורל, דער זאל נעהמען דעם אורח צו זיך.

כדי יעדער איינער אין שטעטעל זאל האבען א געלענענהייט צו זיין א זכה בגורל, האָט מען די נעמען פון די וואָס האָבען פריהער געהאט ארויס-געצויגען דעם זכה בגורל, מעהר ניט אריינגעלייגט אין דער קלפי, ביז וואנען אלע אנדערע אין שטעטעל האָבען מקיים געווען די מצווה פון הכנסת אורחים, יענעם מאָל האָט דעם זכה בגורל ארויסגעצויגען דער קצב, ר' שלמה, און זיין שמחה איז געווען גרויס. זיין פנים האָט געשטראַלט ווי ער וואַלט דאָ גע-האָט געפונען אז אבן טוב. דער רב און די איבעריגע פון דער עדה, האָבען איהם באַגריסט מיט "מזל טוב", ווי עס וואַלט זיך דאָ געהאנדעלט וועגען א גרויסע מצויאה. דאָס האָט אויף ר' יוסף עקיבא'ן געמאכט א גרויסען רושם. ער האָט אָבער באלד געלאָזט וויסען, אז אייגענטליך האָט מען זיך אומזיסט באַמיהט, ווייל ער פארלאַנגט גאָרניט פון קיינעם און אז עס איז געגען זיין רצון, אז אימיצער זאל צוליעב איהם האָבען טרחה.

דאָס האָט שטארק אַנטטוישט סיי דעם קצב און אויך די אנדערע. דער רב האָט אָנגעהויבען איינ'טעהן'ן מיט ר' יוסף עקיבא'ן איהם צו באווייזען, אז אייגענטליך האַנדעלט זיך דאָ ניט געווען סתם טרחה, נאר וועגען א גרויסע מצוה, און פונקט ווי יעדער איד איז מחויב מקיים צו זיין די מצוה פון הכנסת אורחים, אזוי איז אויך יעדער אורח מחויב צו העלפען אידען מקיים זיין די מצוה איהם צו באַדינען און איהם ארויסצוהעלפען. די מצוה איז פשוט א בשותפות'דיגע. ר' יוסף עקיבא האָט זיך געלאָזט איבערריידען און איז געגאנגען מיט ר' שלמה'ן צו איהם אין הויז.

ביי ר' שלמה'ן איז הויז האָט מען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד. מען האָט געשטעלט אויפ'ן טיש פון כל טוב, און אז ר' יוסף עקיבא האָט מודיע געווען אז ער עסט ניט קיין פלייש אין דער וואַכען און אז ער באַנר גענט זיך בכלל מיט גאר ווייניג, האָבען ר' שלמה'ס בני בית געהאט פון דעם גרויס צער. יעדער האָט גאר געוואַלט, אז דער אורח זאל נהנה זיין אויף ווי-פיעל עס איז נאר מעגליך.

די גאנצע אידישע קהלה אין קרושטא איז באַשטאנען פון פינף און דרייסיג משפחות. אלע האָבען זיי זיך מפרנס געווען פון דער תבואה פון זייערע פעלדער און די גרינסען פון זייערע גערטנער. דאָרט זיינען אויך געווען בעלי מלאכות: וואַל-בארשטער, וועבער, שניידער און שוסטער. אלע זיינען זיי געווען יודעי ספר. א היבש ביסעל פון זיי זיינען געווען בני תורה. אלע זיינען זיי געווען גרויסע יראי שמים און בעלי מידה. שטענדיג האָבען זיי געדאווענט בצבור. אפילו אין צייט פון שניט, ווען יעדער איז געווען פארנומען אין פעלד, האָט קיינער ניט פארפעהלט א שחרית אָדער א מנחה צו דאוונען בצבור. אויב זיי האָבען ניט געקענט קומען אין בית המדרש, האָבען זיי גע-דאווענט אין פעלד, וואו זיי פלעגען זיך צוזאמענקלייבען און דאוונען אונ-

טע'ר'ן פרייען הימעל אין א באשטימטען פלאץ וואס איז געווען אפגעצאמט פאר דעם צוועק אט ווי דער דין פאדערט.

פיער טעג איז ר' יוסף עקיבא געבליבען ביי ר' שלמה'ן אין הויז. אין די דאזיגע פיער טעג איז אויך אריין א שבת. דערווייל האט מען אין קרושטא שוין געהאט אויסגעפונען אז מען האט דא צו טהאן ניט מיט קיין פשוט'ען אורח. איז ביי קהל געבליבען, אז מען זאל איהם באזארגען מיט א דירה לויט זיין כבוד. ווארום איז קרושטא האט זיך געפיהרט, אז דער ענין פון באזארגען אורחים מיט זייערע באדערפענישען האט געהאט צו טהאן מיט'ן נאנצען קהל. אויב אימיצער, וואס האט ארויסגעצויגען דעם זכה בגורל, צו געהען צו זיך אז אורח, איז געווען ארעם, האט איהם קהל געגעבען דאס געלד אויסצוהאלטן טען דעם אורח. אזוי האט אפילו אן ארעמאן געהאט די זכיה צו געהען צו זיך אן אורח און דער אורח זאל דערביי ניט דארפען אפקומען.

האט קהל פאר ר' יוסף עקיבא'ן אפגעדרונגען א דירה ביי אליקים שמואל דעם חזן און מען האט יענעם געצאהלט אויסצוהאלטען דעם אורח מיט אלע באדערפענישען לויט זיין כבוד.

אין די עשרת ימי תשובה האט דער רב געבעטען ר' יוסף עקיבא'ן זאגען א שיעור און אלע האבען זיך איבערצייגט אין זיין גרויסע לומדות. אין ביי קהל געבליבען, אז מען זאל ר' יוסף עקיבא'ן דארט פארהאלטען און אז ער זאל דארט עפענען א ישיבה. דער רב, דערוויסענדיג זיך, אז ר' יוסף עקיבא איז אן אלמן, האט ער באשלאסען איהם צו פאר'שדנ'ען צו זיין שוועסטער, אן אלמנה. ר' יוסף עקיבא איז געווען מרוצה אויפ'ן שידוך און חופה איז אינגיכען געשטעלט געווארען. פיער יאהר שפעטער איז ר' יוסף עקיבא גע' בענשט געווארען מיט א זוהן וועמען מען האט א נאמען געגעבען משה ליב. אויפ'ן נאמען פון דעם טראקער עלוי, אין וועמעס ישיבה איז סמילאוויטש, ר' יוסף עקיבא האט געלערנט. אט דער דאזיגער משה ליב איז עס שפע'טער געווארען דער איידעם פון ר' אליעזר ראובן'ען, דער שמיד אין דאברא-מיסל. אין פינף יאהר שפעטער איז ר' יוסף עקיבא גענומען געווארען פאר ראש ישיבה אין בעשענקעוויטש.

ר' יוסף עקיבא איז כטבע געווען א שותק און האט לייעב געהאט התבודדות. אז ער איז פארטיג געווארען מיט זיינע שיעורים, האט ער זיך פאררוקט אין א ווינקעל פון בית המדרש און געלערנט בלחש. קיינמאל האט ער זיך ניט געזעצט צו א טיש שמועסען מיט אימיצען אדער זיך צו באטייליגן גען אין א וועלכער עס איז שמחה, האט עס אפילו געמעגט זיין א שמחת מצוה. קיינמאל האט מען אויך ניט געהאט געזעהן א שמייכלעל אויף זיין פנים און קיינמאל האט איהם אימיצער געהאט געהערט לאכענדיג.

ווען זיין זוהן משה ליב איז געווארען בר מצוה, האט ר' יוסף עקיבא ניט געפראוועט קיין שום שמחה. משה ליב איז אפגעקומען מיט זאגען א פלפול אין דער ישיבה. זיין מוטער האט געבראכט אין דער ישיבה משקה און צובייסען. ר' יוסף עקיבא האט זיך אבער אויף דעם כמעט ניט אומגעקומט. ער האט די משקה און דאס צובייסען געלאזט ר' וואלף, דעם שמש, פארטיילען צווישען עולם און אליין ממש פון גארניט טועם געווען.

ר' וואָלף דער שמש פון בעשענקעוויטש איז אליין געווען א מערקוויר-דינג פערזענליכקייט. ער האָט געהאט א זעהן, גרונם אליה, און משה ליב און ער זיינען געווען חברים. פון גרונם אליה'ן האָט משה ליב זיך דערוואוסט, אז זיין פאטער, ר' וואָלף דער שמש, חבר'ט זיך מיט וויכטיגע דורכפארער און אז א סך פון אָט די דורכפארענדיגע אורחים זיינען נסתרים און באַוואוסטע מקובלים. אויף אייניגע פון זיי האָט מען געזאָגט, אז זיי האָבען גלוי אליהו. אויף אזא אופן האָט אויך גרונם אליה זיך געהאט באקאנט מיט אייניגע פון די נסתרים, דאָס האָט משה ליב'ן שטארק פאראינטערעסירט.

נד.

נייע און אלטע נסתרים

ווען חסידישע נסתרים האָבען אָנגעהויבען וואַנדערען איבער אידישע שטעט און שטעטלאך. — ביי וועמען זיי זיינען געווען פארהויליגט און ביי וועמען ניט.

איינמאל איז משה ליב געזעסען מיט זיין חבר גרונם אליה און געלערנט. גרונם אליה'ס פאטער, דער שמש ר' וואָלף, איז אָנגעקומען און זיך צוגעזעצט לעבען זיי און זיך צוגעהערט ווי זיי לערנען. פון צייט צו צייט האָט ער זיי אויפגעקלעהרט א סוגיא מיט א לייכטקייט וואָס האָט געצייגט, אז ער איז א גרויסער בקיא און חריף.

דערווייל איז אָנגעקומען ר' ישעיה ליב, דער קרעמער, און האָט זיך אויך צוגעזעצט לעבען די צוויי יונגע בחורים'לעד. ער האָט אָנגעהויבען אריינזאָגען זיי אין לערנען און טאקע פרוכירט אויסגעפינען אויף ווי ווייט עס גרייכען זייערע ידיעות אין לערנען. קענטיג, אז ר' ישעיה ליב איז געווען צופרידען, ווייל ער האָט די צוויי חברים שטארק געלויבט.

— זיי וועלען אים ירצה השם זיין גרויסע לומדים, — האָט דער קרעמער געזאָגט צו ר' וואָלף'ן, — אייער אינגעל איז באמת א מצויז.

ער האָט מסתמא געמיינט, אז ר' וואָלף וועט זיך פון דעם פיהלען שטאָק געשמייכעלט. ר' וואָלף האָט אָבער אויף דעם געענטפערט:

— די חכמים האָבען געזאָגט, אז לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. וואָלט איך בעסער געוואָלט אז מיינ אינגעל זאל זיין א ירא שמים און בעל מעשה, איידער א בן תורה וואָס איז א רודף אחר הכבוד.

דאָס האָט ר' ישעיה ליב דעם קרעמער אויפגעקאָכט. כטבע איז ער גע-ווען א כעסן. אין דעם פאל האָט ער ר' וואָלף'ס רייד אָנגענומען ווי דאָס וואָלט געווען געציעלט געגען איהם. האָט ער זיך אָנגעצונדען און געזאָגט:

— איך האָב געדארפט וויסען, אז איהר, ר' וואָלף, געהערט צו דער "כת", און אז איהר חבר'ט זיך נאָר מיט עמי הארצים, אז ביי אייך איז א מענש פון נאם טייערער פון א תלמיד חכם. איך ווייס שוין פון לאנג, אז איהר האָט צו טהאָן מיט כלומרשטע נסתרים, וועלכע זיינען אייגענטליך ניט מעהר ווי ליידאקס און עוכרי ישראל...

משה ליב און גרונם אליה זיינען אנטשוויגען געווארען און האָבען זיך

צוגעהערט. ווי ר' משה ליב האט שפעטער דערצעהלט ברוד'ן האט ער נענוי געדענקט יענעם שמועס צווישען דעם שמש און דעם סרעמער.

נאך אט דער "פארציע" וואס ר' ישעיה ליב האט איינגעטיילט דעם שמש, האט מען געקענט מיינען, אז ר' וואלף וועט איהם גארניט בלייבען שולדיג און אז עס וועט זיך אנפאנגען א מחלוקה. ר' וואלף איז אבער געבליבען רוהיג און מיט גרויס געלאסענקייט געענטפערט:

— די חכמים זאגען "אל תרצה את חברך בשעת כעסו" (זאלסט ניט פרוכירען איבערבעטען דיין פריינט בעת ער איז אין כעס). דאס ווערט געזאגט אויף איינעם וואס איז אין כעס גערעכטערהייט. היינט א כל שכו. אז איינער איז אין כעס אומגערעכטערהייט. איז אזא פאל וועלען דאך קיין רייד ניט העלפען. יענער וועט דעם אמת פשוט ניט וועלען הערען. אז איהר וועט זיך בארוהיגען, ר' ישעיה ליב, און ווען דער כעס וועט אייך אפגעהן, וועלען מיר ווייטער שמועסען. איצט איז אבער קיין פעולה ניט. לאמיר בעסער שווייגען.

דאס האט אויף ר' ישעיה ליב'ן געהאט א ווירקונג. ער איז באלד גע-ווארען רוהיגער און האט מודה געווען, אז ער האט זיך צעהיצט צופיעל. נאך באמת, האט ער שוין גערעדט געלאסענער, קען ער ניט פארשטעהן ווי אזוי ר' וואלף קען פארטראגען די אזויגערופענע נסתרים, וועלכע האבען נאר צו טהאן מיט עמי הארצים און מיט ווייבער.

— האבען דאך די חכמים אנגעזאגט, — האט ר' ישעיה ליב געוואלט זיך אויספיהרען אויפ'ן לומדישען שטייגער, — אז מען זאל זיך ניט מתחתן זיין מיט עמי הארצים, אז מען זאל מיט זיי ניט זיצען ביי איין טיש. און אז זיי זיינען ניט באגלויבט אין ענינים פון מעשר און טהרה, הכלל, אז מען דארף זיך פון עמי הארצים דערווייטערען. פון דער צווייטער זייט. האט מען אונז אנגעזאגט אפצוגעבען כבוד תלמידי חכמים און אז צו באזארגען זיי מיט עסען און טרינקען איז פונקט ווי מען וואלט מקריב זיין סרבנות און מען וואלט ניסען נסכים. איצט קומען מענשען און ניט נאר פאלגען זיי ניט אויס וואס די חכמים האבען אנגעזאגט, נאר טהוען פונקט דעם היפוד פון דעם, און זיי טהוען עס נאר אונטער א מאסקע פון יראת שמים. דאס איז באמת א גרויסע עוולה.

איצט, אז ר' ישעיה ליב האט גערעדט רוהיג און געלאסען, איז ר' וואלף דער שמש איהם ניט שולדיג געבליבען קיין ענטפער.

— לויט אייער השקפה זייט איהר טאקע גערעכט, — האט ער איהם געזאגט, — אבער די עצם השקפה איז א פאלשע. די נסתרים, דארפט איהר וויסען, זיינען ניט נאר גרויסע צדיקים, נאר אויך גרויסע לומדים. פאראן צווישען זיי אזעלכע וואס זיינען קלאר אין ש"ס און זיינען גרויס אין נגלה ווי אין נסתר. דערצו זיינען זיי גרויסע יראי שמים. זיי פאסטען תעניתים און געהמען אויף זיך סגופים. זיי זיינען זיך פשוט מוסר נפש מיט דעם וואס זיי ריכטען אפ גלות, וואנדערענדיג פון שטאט צו שטאט און ישוב צו ישוב, זיי טהוען עס אבער פאר א באשטימטען צוועק — כדי משפיע צו זיין אויף אידען, אז זיי זאלען זיך געהענטער באהעפטען מיט זייער בורא, דערפאר

וואס זיי פארשטעלען זיך אליין פאר פשוט'ע מענשען האבען זיי אויפ'ן המון א גרעסערע השפעה און קענען ניכער מחזיר אל המוטב זיין.
כדי ר' ישעיה לייב זאל האבען א בעסערע ידיעה וועגען דעם וואס די נסתרים טהוען, האט דער שמש איהם אנגעוויזען אויף די אויפגאבען וואס די דאזיגע פארבארגענע צדיקים האבען אויף זיך גענומען, וואס האט דער-ווייל געצייגט, אז דער שמש איז געווען גענוי באקאנט מיט דעם ווי ער וואלט אליין געווען איינער פון די נסתרים.

אט די נסתרים, האט ער געזאגט, באקאנען זיך מיט די קרעמער און מיט די הענדלעך אין מארק, ווייל דער רוב פון די דאזיגע פארשווינען קומט זעלטען אין בית המדרש אריין און הערען זיך ניט צו צו די שיעורים וואס מען לערנט דארט. אויב זיי קומען יא אמאל אין בית המדרש און הערען ווי מען לערנט, פארשטעהען זיי ניט וואס מען לערנט. די נסתרים קלעהרען זיי אבער אויף און לערנען מיט זיי אויף אז אופן וואס יענע כאפען זיך גארניט, אז מען טהוט עס מיט זיי. אין דער זעלביגער צייט פרובירען די נסתרים ווירקען אויף זיי, אז זיי זאלען זיך פיהרען עהרליך אין זייער טאג-טעגליכען לעבען, אז זיי זאלען ניט האבען קיין לויזע צונג און זאלען ניט שיכטען און זידלען אדער ריידען רכילות און לשון הרע.

סי ר' ישעיה לייב און סי די צוויי בחורים'לעך, ר' וואלף'ס אייגענער זוהנדעל, גרונם אליה, און זיין חבר, משה לייב, האבען געעפענט מויל און אויערען. עס איז געווען אז ענין מיט וועלכען זיי זיינען געווען ווייניג וואס באקאנט.

אז ר' וואלף האט זיך צורעדט וועגען די נסתרים, האט ער געהאט גאר א סך וועגען זיי צו דערזעהלען. אט האט ער אנטפלעקט פאר זיינע צוהערער, אז די דאזיגע נסתרים זיינען ניט קיין יחידים, וואס איינער איז אפגעריסען פון צווייטען. גאר אז זיי געהערען אלע צו א ספעציעלער חברה און זיינען דערפאר פארבונדען איינע מיט די אנדערע כדי צו טהאן זייער ארכייט גע-מיינשאפטליך און לויט א באשטימטען פלאן.

די חברה פון נסתרים, האט ר' וואלף ווייטער דערזעהלט. איז גאר אן אלטע. זי איז צוערשט געשאפען געווארען דורך דעם נאון און צדיק ר' אליהו בעל שם פון ווירמיוזע (וואַרמס) דייטשלאַנד, אויף אזא אופן איז די חברה שוין געווען הונדערט און צעהן יאהר אלט. ר' אליהו בעל שם האט די חברה געגרינדעט. לויט דער מסורה, אויף דעם אנזאג פון א געוויסען מקובל, וועמעס נאמען ס'איז געבליבען אומבאקאנט. דער אנזאג איז געווען, אז מען זאל צוזאמעננעהמען נאונים און צדיקים, געקליבענע מענשען, וואס זאלען זיין גרייט זיך מקריב צו זיין פאר'ן כלל ישראל, זיי זאלען וואנדערען אומעטום וואו עס געפינען זיך אידישע ישובים און מעורר זיין די פשוט'ע פאלקס-מענשען צו עבודת הבורא.

דאס יאהר ווען ר' אליהו בעל שם האט געגרינדעט די חברה פון נסתרים האט געזאלט זיין שפ"א אדער שפ"ג, זינט דאן, האט ר' וואלף דערקלעהרט זיינען שוין טויזענטע פשוט'ע אידישע פאלקס-מענשען צוריקגעבראכט גע-ווארען צו עבודת הבורא.

אָט די דאָזיגע צדיקים, — האָט ר' וואַלף אויסגעפיהרט, — זיינען

קיינמאל ניט מזלזל דעם כבוד פון די תלמידי חכמים. פארקעהרט, זיי ווילען נאר דערוועקען פארעהרונג צו תורה ביי די סאמע פראסטעסטע מענשען. קען מען דען אויף זיי זאגען, אז זיי דערפילען ניט דעם אָנזאָג פון אונזערע חז"ל? חלילה! זיי זיינען מותר אויף זייער אייגענעם כבוד, ווייל זיי האבען פאר זיך געשטעלט א העכערען ציעל. האבען דאָר טאקע אונזערע חכמים געזאָגט "רב שמואל על כבודו כבודו מחול", (אז א תלמיד חכם איז מוחל אויף זיין אייגענעם כבוד, מען ער עס טהאָז).

ר' ישעיה ליב איז אבער נאָר מיט דעם ניט געווען צופרידען. ער האָט געהאָט וואָס אַפצופרענען. זאָל טאקע זיין, אז די ערשטע נסתרים זיינען גע- ווען גרויסע צדיקים וואָס האָבען געהאָט אין זינען טובת הכלל, האָט ער גע- טענה'ט, אבער אויב זיי האָבען נאָר צו טהאָז מיט פראָסטע מענשען וועט דער סוף זיין, — און ער האָט געוואָלט האָבען אז אזוי איז טאקע דער פאל, — אז זיי זאָלען אליין ווערען געפאלען אין די אויגען פון המון. ער האָט געבראָכט דעם רמב"ם וועלכער זאָגט, אז דער כבוד פון תלמיד חכם איז א מצוות עשה.

ר' וואָלף איז ר' ישעיה ליב'ן נאָר ניט געבליבען שולדיג. ער האָט אַנ- געוויזען אויף דעם וואָס אזוינע אידען ווי ר' ישעיה ליב קימערען זיך מעהר פאר'ן כבוד פון די תלמידי חכמים און נאָר ווייניג וועגען דעם כבוד פון רבוננו ש"ל עולם אליין. פארוואָס זאָל ער האָבען אויסצוועצען געגען די נסתרים וואָס טהוען אזא הייליגע ארבייט, ניט קימערענדיג זיך פאר זייער אייגענער באַקוועמליכקייט און זייער כבוד, ווען זייער הויפט צוועק איז צו דער- געהענטערען אידען צו עבודת הבורא און איינצופלאַנצען אין זייערע הערצער א לייעכע צו תורה און א באַגעהר מקיים צו זיין איהרע מצוות?

משה ליב און גרונם אליה זיינען געזעסען פארנאָפט. זיי האָבען פארשלוג- גען יעדעם וואָרט וואָס איז געקומען צו זייערע אויערען. גרונם אליה איז געווען מיט צוויי יאהר עלטער פון משה ליב'ן און ער האָט געוואוסט א סך מעהר ווי ער וועגען נסתרים, טאקע דערפאר וואָס ער האָט וועגען זיי געהערט פון זיין פאטער. משה ליב האָט איצט נאָר געוואָלט פון איהם הערען וואָס מעהר וועגען די נסתרים, און די מעשיות וואָס זיין חבר האָט איהם דערצעהלט האָבען פשוט אַנגעצונדען זיין פאנטאזיע.

פון יענעם טאָג אַז, האָט משה ליב כסדר געמאָגט ביי זיין חבר אז ער זאָל איהם דערצעהלען וואָס מעהר מעשיות פון די דאָזיגע פארבאָרגענע צדיקים. ער האָט אויך געמראָגען א גרויסע תשוקה אליין אַנצוקוקען א נסתר. — טהו מיר א טובה, — האָט ער זיך געבעטען ביי זיין חבר, — און באַקען מיר מיט א נסתר. דו זאָגסט דאָר, אז דיין טאטע קען זיי און אז ווען נסתרים קומען קיין בעשענקעוויטש, חבר'ען זיי זיך מיט איהם!

גרונם אליה האָט צוגעשאַקעלט מיט'ן קאָפּ און משה ליב האָט געמיינט, אז דאָס זאָגט ער איהם צו נאָכצוקומען זיין פארלאַנג. אבער צוויי, דריי חדשים זיינען פאָרביי און משה ליב האָט נאָר אלץ ניט געזעהן קיין נסתר. זיין חבר האָט איהם טאקע דערצעהלט מעשיות פון נסתרים, אבער קיין וואָרט ניט וועגען אימיצען פון זיי וואָס זאָל זיין אין שטאַט.

איין מאָל, ווען משה ליב איז געווען אויפ'ן וועג פון הויז אין בית המדרש, האָט ער כאַמערקט פון ווייטען א געזעמעל מענשען. עס איז געווען

א ווארעמער, זוניגער זומער־טאג. משה ליב איז געווארען נייגערין אויסצורגעיפניען וואס אזוינס עס האט צוזאמענגעבראכט אידען אין גאס אין א מיטען וואכערדיגען טאג. ער איז צוגעקומען צום געזעמעל און האט זיך דורכגעשטופט צווישען דער מענגע מענשען. ער איז באלד גשטאנען אין סאמע צענטער. אן אומבאקאנטער איד איז געשטאנען און גערעדט צום עולם.

שוין זיין אויסקוק האט ארויסגערופען משה ליב'ס פארוואונדערונג. ער איז געווען הויד געוואקסען, זיינע האר שווארץ, זיין פנים איינגעדארט. ער איז געווען אנגעטהאן אין א פעלץ און א פוטערנער היטעל, ניט קוקענדיג אויף דער זומערדיגער הייל.

זיינע רייד האבען ביי משה ליב'ן ארויסגערופען ניט ווייניגער פאר וואונדערונג ווי זיין אויסקוק. ער האט גערעדט וועגען דעם באדייט פון האנדלען עהרליך. ער האט דערצעהלט וועגען דער גרויסער שטראף וואס עס ערווארט די וואס געהען צו פרנסה ביי אנדערע. אלע ארום האבען זיך צוגעהערט מיט גרויס אינטערעס. משה ליב האט באלד זיך געכאפט, אז דאס מוז זיין א נסתר. ער איז געווען פארגאפט. ער האט אזוי לאנג גע'הלום'ט פון א נסתר און דא האט ער איהם געהאט פאר די אויגען! אז ער איז אנגעקומען אין בית המדרש, האט ער דערצעהלט זיין חבר וועגען דער געשעהעניש. גרויס אליה האט צו געשטימט, אז דאס האט טאקע געמוזט זיין א נסתר. ער איז אליין געווארען פאראינטערעסירט איהם צו געהן זעהען און הערען.

ביידע זיינען ארויס אין גאס אנצוקוקען דעם נסתר. דער געזעמעל איז שוין געווען גרעסער. דער שמש ר' וואלף איז אויך געווען צווישען עולם. אלע האבען זיך צוגעהערט צו דעם אורח'ס רייד. די צוויי ישיבה בחורים לעד הארבען מעהר ניט געקענט דורכרייסען זיך דורך דעם עולם. זיי האבען אפילו ניט געקענט גענוי הערען די רייד פון דעם נסתר. ביידע זיינען געווען אנטטוישט.

מעהר האט משה ליב דעם נסתר ניט געזעהן. ער האט אויך מעהר ניט געזעהן קיין אנדערע נסתרים. אז ער איז יענעם פארנאכט געקומען אהיים, האט ער דערצעהלט זיין פאטער, דעם ראש ישיבה, ר' יוסף עקיבא, וועגען זיין באגעגעניש מיט'ן נסתר. ער האט איהם אויך דערצעהלט וואס ער האט געהערט פון זיין חבר וועגען נסתרים בכלל. זיין פאטער האט איהם אויסגעהערט מיט גרויס אויפמערקזאמקייט און אז ער האט געהאט פארענדיגט, האט ער איהם אנגעהויבען אויפאלעהרען דעם ענין נסתרים, וואס איז געווען לחלוטין דער היפוד פון דעם וואס משה ליב האט זיך געהאט פארגעשטעלט, משה ליב האט זיך צום ערשטען מאל דערוואוסט, אז זיין פאטער האלט גאר ניט פון די נסתרים, און אז ביי איהם זיינען זיי, אומוויכטיגע און פראסטע מענשען וואס באנוצען זיך מיט שמות און השבעות ממש געגען דעם גייסט פון דער תורה

— דו מוזט זיך פון די דאזיגע נסתרים דערווייטערען, — האט ער איהם אנגעזאגט. — איד זאג עס דיר אז בגזירת כבוד אב. איד פאדער פון דיר, אז דו זאלסט זיך מעהר ניט צוהערען צו די רייד פון א נסתר אויב דיר וועט אויסקומען אזוינעם ווידער צו טרעפען, אין גאס אדער אונטער אנדערשואו איד פארלאנג אויך פון דיר, אז דו זאלסט זיך אויפהערען חבר'ען מיט גרויס אליה'ן און מעהר ניט זיין נייגערין זיך צו צוהערען צו זיינע מעשיות וועגען

נסתרים. דאָס זיינען אלץ פוסטע רייד וואָס זיי טאַרען ניט אריינרינגען אין דיין געדעכעניש.

משה ליב האָט זיך געפיהלט ווי ער וואָלט אָפגענאַסען געוואָרען מיט קאַלמע וואַסער. ער האָט קוים געקענט באַגרייפֿען פֿון וואַנען עס געהמט זיך אַט דער ביטול און טאַקע אויך די שנאה מצד זיין פאטער צו די נסתרים, וועלכע האָבען ביז דאמאלס געהאַט אַרויסגערוּפֿען ביי איהם באַוואַנדערונג און דער עיקר, נייגעריגקייט. זיין פאטער האָט געהאַט צושטערט זיין גאַנצע פאַרשטעלונג וועגען נסתרים. ער וואָלט געהאַט גרויס חשק, אז זיין פאטער זאל איהם מעהר אויפקלעהרען דעם ענין. אָבער יענער האָט קוים געוואָלט מעהר ריידען וועגען דעם. ער האָט דעם ענין געהאַלטען פֿאַר אַ געענדיגטען. משה ליב האָט נאָר געוואוסט, אז ער דאַרף פֿאַלגען זיין פאטער און אז ער מעג זיך פֿאַרלאָזען אויף איהם, אז אויב ער מאַכט די נסתרים אוועק מיט'ן האַנט, איז געוויס דאָ אַ גוטע אַרזאָך דערפֿאַר.

אַנב, האָט משה ליב בכלל שוין מעהר קיין געלעגענהייט ניט געהאַט צו ריידען און אפילו צו הערען וועגען נסתרים. זיין פאטער האָט איהם באלד אוועקגעשיקט קיין וויטעבסק אין דער דאַרטיגער ישיבה. ער האָט איהם מעהר ניט געוואָלט האָבען אין זיין אייגענער ישיבה, קענטיג דערפֿאַר וואָס ער האָט ניט געוואָלט אז ער זאל זיך מעהר טרעפֿען מיט גרונם אַי'ה'ן. פֿאַר זיין אָפּפֿאַהרען נאָך וויטעבסק, האָט ר' יוסף עקיבא משה ליב'ן ווידער אַנגע- זאָגט, און גאַנץ שטרענג דערצו, אז ער זאל זיך ניט דערוועגען צו ריידען וועגען נסתרים אָדער נאָכצופֿאַרשען וועגען זייערע מעשים. ער זאל זיך נאָר אָפּגעבען מיט תּוֹרה

זיבען יאָהר האָט משה ליב געלערנט אין דער וויטעבסקער ישיבה. ער האָט אויסגעפֿאַלגט זיין פאטער'ס אַנזאָג זיך מעהר ניט צו אינטערעסירען מיט די נסתרים אָדער זיך צוהערען וועגען דעם וואָס עס ווערט דערצעהלט וועגען זיי, פֿון דעסטוועגען האָבען איהם דערגרייכט רייד וועגען נסתרים אפילו אין דער וויטעבסקער ישיבה. קענטיג, אז דער ענין פֿון די נסתרים איז דאָר געווען אזעלכער וואָס מען האָט איהם ניט געקענט אינגאַנצען אויסקיידען. משה ליב האָט אָבער נאָר אויפגעכאַפט בלוין שלעכטס וועגען די נסתרים און ניט קיין גוטס. ער איז געווען נייגעריג צו וויסען פֿאַר וואָס דאָס איז אזוי. נאָר ער האָט גוט געדענקט וואָס זיין פאטער האָט איהם געהאַט אַנגע- זאָגט און ער האָט דעם ענין אינגאַנצען אויסגעמידען.

ווען משה ליב האָט זיך צוריקגעקעהרט אַהיים פֿון דער ישיבה איז די ערשטע פּראַגע וואָס זיין פאטער האָט איהם געשטעלט געווען, אויב ער האָט אויסגעפֿאַלגט וואָס ער האָט איהם אַנגעזאָגט וועגען די נסתרים. משה ליב האָט איהם פֿאַרזיכערט, אז יא, און ר' יוסף עקיבא איז פֿון דעם געווען שטאַרק צופֿרידען. פֿון דעסטוועגען האָט אָבער ר' יוסף עקיבא, צו משה ליב'ס פֿאַר- וואַנדערונג, פֿלוצים דערקלעהרט, אז אין משך פֿון די אלע יאָהרען, האָט עך זיך דערוואוסט, אז צווישען די נסתרים געפינען זיך באַמת גרויסע צדיקים און אויך גאונים. פֿון דעסטוועגען איז ער נאָך אלץ געבליבען ביי דער מיר- נונג, אז ווען עס קומט צו דעם ענין פֿון קבלה, וואָס איז דער יסוד פֿון דעם דרך אויף וועלכען די דאָזיגע נסתרים האָבען זיך פֿאַרנומען, איז נויטיג, אז

מען זאל האבען געמאכט ספעציעלע חכמות. דערפאר האט ר' יוסף עקיבא אויף דאס ניי אָנגעזאגט זיין זוהן, אז ער זאל זיך היטען ניט צו קומען אין קיין פארבינדונג מיט די נסתרים. ער זאל, אָבער, פון דער צווייטער זייט. אויך ניט ריידען קיין שלעכטס אויף זיי.

ר' משה ליב האט נאָך אלץ ווייניג וואָס פארשטאנען זיין פאטער און די טעמים וואָס האבען איהם געבראכט דערצו, אז ער זאל האבען אזא מיינונג וועגען די נסתרים. ער האָט אָבער זיין פאטער קיין שאלות ניט געפרעגט. הויפטזעכליך דערפאר וואָס יענער האָט קלאָר געמאכט, אז ער איז ניט נוטה צו ריידען מעהר וועגען דעם ענין. משה ליב האָט אָפגעלייגט אויף א צווייטער געלעגענהייט צו ריידען מיט זיין פאטער וועגען דעם, אָבער די געלעגענהייט איז שוין מעהר ניט געקומען. איז משך פון יאהר איז זיין פאטער נפטר גע- וואָרען.

וואָס איז שייך זיין רבי'ן אין דער ישיבה, האָט משה ליב מסביר געווען. איז ער געווען איינער פון די ביטערסטע געגנער פון די נסתרים. ער האָט פֿונט געפיהרט מלחמה געגען זיי. לויט ווי משה ליב האָט איבערגעגעבען אין נאמען פון זיין רבי'ן, האָט יענער געהאט באזונדער אויסצוועצען געגען דעם וואָס "א געוויסער דרדקי מלמד און שפעטער א שוחט, האָט זיך מיט אמאל דער- קלעהרט פאר א בעל מופת און האָט זיך אָנגעהויבען רופען בעל שם טוב". דאָס איז געווען ר' ישראל בעל שם טוב. די נסתרים, הייסט עס, זיינען געווען זיינע נאכפאלגער און האבען געהאלטען אין דערצהלען וואונדער וועגען דעם דאָזיגען ר' ישראל'ן. אָט געגען דעם האָט עס משה ליב'ס רבי געשמורעמט. פאר ברוד'ן איז מיט אמאל קלאָר געוואָרען, איי אייגענטלאָך האָט ער דאָ צו טהאָן מיט נאכפאלגער פון ר' ישראל בעל שם טוב, פון איין זייט. און מיט זיינע געגנער פון דער צווייטער זייט, ער האָט זיך אָנגעשמויסען טאקע אין די איידעמס פון דאבראמיסלער שמיד, אין די צוויי מחנות אין וועלכע די אידישע וועלט האָט אָנגעהויבען ווערען צעטיילט — אין חסידים און מתנגדים.

גה.

ר' אליהו בעל שם

די חלוצה פון קראקע און ווי זי האָט חתונה געהאט מיט דעם "שפאנישען קדוש" — דער חלום און דער פסק פון דעם בית דין. — די מלחמה געגען בעל שם פון ווירמייזע.

ברוד האָט איצט גענומען זיך מעהר גריבלען אין דעם גאנצען ענין. ער האָט געוואלט וויסען מעהר וועגען חסידות און אויך מעהר וועגען די געגנער פון חסידות, באזונדער וועגען ר' אליהו בעל שם פון ווירמייזע, וועלכער איז געווען דער גרינדער פון דער חברה פון נסתרים. אויסגעפונען האָט ברוד גאר שטוינענדע זאכען. די גאונים, ר' אברהם זאב פון בעשענקעוויטש און ר' שמחה זעליג פון וויטעבסק זיינען געווען די ביטערסטע מתנגדים סיי פון חסידות און סיי פון די נסתרים. די דאָזיגע

התנרות צו די נסתרים איז צו זיי איבערנענאנגען כירושה. זיי האבען געהאט א קבלה פון ר' נחום', דעם פרוש פון זאלקאווי, וועלכער, ווידער, האט געהאט א קבלה פון ר' שמאי זונדעל פון פראג, א זוהן פון דעם צדיק ר' פנחס זעליג פון שפייער, אז מען דארף די נסתרים רודפ'ן. ר' פנחס זעליג איז געווען דער סאמע בר פלונתא פון ר' אליהו בעל שם.

אבער ווער איז געווען דער דאזיגער ר' אליהו בעל שם? ברוד איז ממש געווען פארנאפט ווען ער האט זיך באקאנט מיט די פרטים.

עס איז געווען אין יאהר רס"א אדער רס"ה. אין קראקע איז אנגעקומען דער שפאנישער איד, ר' יוסף יוזפא. איז אט דער ר' יוסף יוזפא געווען ניט נאָר א גרויסער בן תורה נאָר אויך א גרויסער צדיק. ער איז שוין דאמאלס געווען ארום פופציג יאהר אלט. נאנץ קראקע האט כאלד געוואוסט. אז דער שפאנישער איד איז א פרוש, אז ער האט קיינמאל ניט חתונה געהאט און אז ער פארלאזט ממש ניט די דלד אמות של הלכה, האלטענדיג זיך תמיד אפגע-זונדערט פון מענשען.

אזוי זיינען אריבער אז ערד דרייסיג יאהר. קראקע האט שטארק פאר-עהרט דעם דאזיגען צדיק און אלע האבען שוין געמיינט, אז אזוי וועט ער פאר-ענדיגען זיינע יאהרען. פאסירט אין קראקע עפעס אזוינס וואס האט אלעמען שטארק איבערראשט.

אין קראקע האט אין יענער צייט גע'שם'ט א געוויסער ר' לוי, א רייכער סוחר, וואס האט זיין מסחר געפיהרט מיט די פריזישע הויפען. ער איז געווען א גרויסער בעל צדקה. זיין הויז איז געווען אפען פאר אלעמען. ר' לוי האט געהאט א זוהן, ר' יוסף, וועמען זיין פאטער האט חתונה געמאכט מיט דער טאכטער פון ר' אברהם דעם נאלדשמיר, א באוואוסטער ירא שמים.

נאָך דער חתונה האָט ר' יוסף אַרויסגעהאַלפּען זײַן פּאַטער אין זײַנע עסקים און איז באלד געוואָרען דער סאַמע "קאַפּ" פון די מסחרים. ר' יוסף איז ניט נאָר געווען א גרויסער בעל שכל אין מסחר, נאָר איז אויך געווען א גרויסער חכם. ער האָט געקענט עטליכע שפּראַכען און איז בכלל געווען א ידען און וועלטליכע ענינים. האָבען די פּריצים און אדעליגע, מיט וועמען ער און זײַן פּאַטער האָבען געהאַנדעלט, איהם תמיד גערן געהאַט. זײ האָבען לײַעב געהאַט פון איהם צו שמועסען וועגען פּאַליטיק און אלע דברים העומדים ברומ של עולם. אז א מענש קען לשונות זיינען פאר איהם אפען אלע טיהרען. אז אידען האָבען געזעהן וואָס פאַר א חשוב ר' יוסף איז אין די הויכע פענסטער האָט מען זיך שוין מיט דעם כאַנוצט, אז ער זאל זיך משתדל זיין דאָרט בײַ פאַרשידענע געלעגענהייטען. קהל אזוי גוט ווי יחידים האָבען שטענדיג געוואָלט דורך איהם האָבען טובות און ר' יוסף האָט זיך קיינמאל ניט אפ-געזאָגט צו זײַן דער שתדלן.

דערווייל האָבען זיך ר' יוסף'ס מסחרים צעוואַקסען. ער האָט אַפט גע-דאַרפט מאַכען לאַנגע נסיעות. באַזונדער האָט ער געפיהרט מסחר מיט פּראַג. אײַנמאַל, אז ער איז מיט זײַן משרת געווען אױפֿ'ן וועג צוריק אַהײַם, זײַנען איהם באַפּאַלען גזלנים און געטויט איהם און זײַן משרת. אז די ידיעה האָט דערגרייכט קראַקע איז די נאַנצע שטאָט געווען אין טרויער. ר' יוסף האָט איבערגעלאָזט אַן אַלמנא, וועלכע האָט פון איהם ניט

געהאט קיין קינדער. האט זי, ווי דער דין איז, געדארפט קריגען חליצה, פון דעם הרוג'ס א ברודער. אין קראקע איז געווען אן אלטער מנהג, אז חליצה פלעגט דורכגעפיהרט ווערען מיט גרויס צערעמאניע. נאך דער צערעמאניע האט זיך דער בית דין אויפגעהויבען און געבענשט די חלוצה, אז זי זאל אין גיבען געפינען א מאן וואס זאל מיט איהר חתונה האבען און אז זי זאל איהר נייעם מאן בריינגען קינדער. דער שמש האט דאן אויסגערופען, אז ווער עס איז גרייט חתונה צו האבען מיט דער חלוצה זאל צוקומען צום בית דין און קריגען א ברכה.

אין דעם פאל מיט ר' יוסף'ס אלמנה האט זיך בעת מעשה קיינער ניט אפגערופען, אז ער זאל זיין גרייט חתונה צו האבען מיט איהר. אבער אז עס זיינען אריבער א פינף-זעקס חרשים, איז מיט אמאל געקומען דער אלטער צדיק ר' יוסף יוזפא, אדער ווי מען האט איהם אין קראקע גערופען "דער שפאך-נישער קדוש", און מודיע געווען דעם בית דין, אז ער איז וויליג חתונה צו האבען מיט דער חלוצה אויב זי וועט נאך צו דעם מסכים זיין. ער האט דערביי מסביר געווען, אז ער האט אייגענטליך געהאט ברעה אויסצולעבען זיינע יאהר רען אליין. אבער צוליב א געוויסען טעם, וואס ער האט ניט געוואלט אנטפלע-קען, האט ער באשלאסען אויף דער עלטער חתונה צו האבען.

האט דער בית דין געשיקט רופען דער חלוצה. אז זי איז דערשינען פאר'ן בית דין, און נאך איידער זי האט געהערט, וועגען וואס זי איז גערופען געווא-רען, האט זי זיך ביטער פארנאנדערגעוויינט. — וואס ווינטסטו? — האט מען איהר געפרעגט.

זי האט דערקלעהרט, אז עפעס דריקט איהר אויף'ן הארצען, אז זי האט א גרויסען סוד, אבער זי קען ביי זיך ניט באשליסען אויב זי זאל דעם סוד אנטפלעקען פאר'ן בית דין אדער ניט.

מען האט געוואלט וויסען וועגען וואס עס האנדעלט זיך. זי האט אבער נאך מנלה געווען אויף אזוי ווייט, אז דאס האט צו טהאן מיט דעם וואס איהר פאטער, וועלכער איז שוין לאנג געווען אויף'ן עולם האמת, האט זיך צו איהר באוויזען אין הלום שוין א פינף-זעקס מאל און האלט איהר אין בא-פוילען עפעס צו טהאן, נאך זי קען ביי זיך ניט באשליסען אויב זי זאל איהם פאלגען אדער ניט. זי קען אויך ניט באשליסען אויב זי זאל פאר'ן בית דין מנלה זיין וואס אזוינס איהר פאטער האט איהר אנגעזאגט צו טהאן. נאך א ישוב הדעת האט דער בית דין ארויסגעטראגען א פסק, אז זי זאל ארויסגעבען איהר סוד. די חלוצה האט דאן וויינענדיג דערצהלט, אז צום ערשטען מאל האט זיך איהר פאטער צו איהר באוויזען אין הלום אנגע-טהאן אין זיינע שבת'דיגע מלבושים. ער האט ארויפגעלייגט זיינע הענט אויף איהר קאפ און איהר געבענשט.

— און איצט גיב איר דיר קאפ א מול טוב — האט ער צו איהר געזאגט — ווייל עס איז געווארען באשטימט, אז דו זאלסט חתונה האבען מיט דעם שפאנישען קדוש, ר' יוסף יוזפא.

די חלוצה האט ווייטער דערצהלט, אז ווען זי האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף, האט זי געפיהלט א ציטער, אבער זי האט עס נאך אנגענומען פאר א פשוט'ען הלום. עס איז קיין וואך ניט אוועק און איהר פאטער האט זיך

ווידער באוויזען צו איהר אין חלום און האט איהר ווידער אָנגעזאָגט חתונה צו האָבען מיט'ן צדיק. אויך דעם מאל האט זי עס ניט גענומען ערנסט. א קורצע צייט איז אוועק און איהר פאטער איז נאך אמאל געקומען צו איהר אין חלום, דאס מאל האט ער שוין גערעדט שטרענג. ער האט איהר הארב אָנגעזאָגט, אז זי זאל בעטען אימיצען ריידען מיט ר' יוסף יוזפא'ן, אז ער זאל מיט איהר חתונה האָבען. איהר פאטער האט איהר דערביי געזאָגט, אז אזוי איז דער ווילען פון דעם בית דין של מעלה.

— אויב דו וועסט פאָלגען וואָס איר זאגן דיר — האט דער פאטער צו איהר ווייטער געזאָגט — וועסטו זוכה זיין פון איהם צו האָבען א זוהו. אויב ניט, וועסטו האָבען א שלעכטען סוף.

די דיינים האָבען זיך אָנגעקוקט איינע די אנדערע אין שטוינען. זיי האָבען איצט עפעס געהאט איבערצוריידען צווישען זיך, און דאן האָבען זיי איהר דערצעהלט וועגען דעם "צופאל" וואָס ר' יוסף יוזפא איז אליין געקומען צו זיי און זיך אָנגעבאָטען חתונה צו האָבען מיט איהר.

איצט האט שוין די חלוצה געזעהן, אז דאָס איז מין השמים און זי האט איינגעווייליגט צום שידוך. אין קראַקע האט זיך געפיהרט, אז די חתונה פון א חלוצה איז געווען א ענין פאר דער סהלה. איז די חתונה געפראוועט גע-וואָרען פון שטאָט. קינד און קייט זיינען געווען אויף דער חתונה. פאר דער חופה האָבען זיך, ווי דער מנהג איז געווען, אלע כהנים פון שטאָט, פון דרייצעהן יאהר אלט, אָנגעטהאָן אין טליתים און אין קיטלען, זיך אויסגע-שטעלט אין צוויי שורות, און ווען חתן כלה זיינען געפיהרט געוואָרען צו דער חופה, זיי געבענשט, האַלטענדיג די הענט אין דער הויך, ווי צו ברכת כהנים.

די סעודה איז אויך געפראוועט געוואָרען לויט אז אלטען מנהג, איז דרויסען ביים שוהל, וואו יעדער האט זיך געבראכט זיין אייגענעם מאַלצייט.

אלע אין קראַקע האָבען געפיהלט, אז דאָס איז ניט קיין געוויינליכע פאסירונג, אז עפעס זיינען אין אַט דער חתונה פארבאהאלטען נרויסע כוונות. נאך דער חתונה פון ר' יוסף יוזפא'ן מיט דער חלוצה, האט די סהלה פון קראַקע אָנגעהויבען מעהר זאָרגען פאר'ן פאַרעל'ס הצטרבות'ן. כל זמן ר' יוסף יוזפא איז געווען אליין האט ער זיך געקענט באַנוגען מיט נאך ווייניג, ממש מיט גאַרניט. געשלאָפען האט ער אין בית המדרש און געעסען האט ער ברויט מיט וואסער. איצט האט ער געדארפט האָבען א פאסיגע דירה און זיי ווייב האט געדארפט פיהרען א שטיקעל ווירטשאפט.

אויפ'ן צווייטען יאהר נאך דער חתונה איז ר' יוסף יוזפא געוואָרען א טאטע פון א זוהו, וועלכען מען האט געגעבען א נאָמען אליהו, נאך אליהו הנביא. דאָס קינד איז קוים אלט געוואָרען צוויי יאהר און דער פאטער האט איהם אָנגעהויבען לערנען תורה. ר' יוסף יוזפא האט זיך ניט געוואלט פארלאָ-וען אויף קיין מלמדים.

אז דאָס קינד איז אלט געוואָרען זיבען יאהר, פלעגט ער באַגלייטען זיין פאטער האַלבע נאכט צו הצוּת. ר' יוסף יוזפא האט איהם אָנגעזאָגט ניט צו ריידען מיט קיינעם ניט קיין דברי חול און ניט קיין דברי תורה. ער פלעגט

אליהו' אריינגעהמען אין זיין חדר מיוחד און דארט, אין התבודדות, מיט איהם לערנען תורה.

צוויי וואכען איידער אליהו איז געווארען בר מצוה, האט ר' יוסף יוזפא גערופען צו זיך זיין ווייב און האט איהר מודיע געווען, אז ער ווייסט, אז עס איז געקומען די צייט ווען ער זאל אפגעבען די נשמה צום רבוננו של עולם. ער האט אנגעבעטען, אז מען זאל נאך איהם ניט טרויערען.

— דו ביזט נאך אין די מיטעלע יאהרען, מיין ווייב, — האט דער זקן געזאגט, — אויב עס וועט זיך מאכען א פאסטערער שידוך זאלסטו ניט ממאן זיין. וואס איז שייך אונזער קינד, אליהו', וועט ער גאָר אין קורצען, נאך דער בר מצוה, באַשליסען ערגעץ אוועקצואוואַנדערען. זאלסט איהם פון דעם ניט אפריידען. ווארום דו דארפסט וויסען, אז אליהו איז געקומען אויף דער וועלט פאר גאָר א הייליגען ציוועק. זיין שליחות אויף דער וועלט איז לטובת הכלל. מיט איהם פאנגט זיך אן א קייט פון דורות וואס ווען לען שפיעלען א ראל אש ביאת המשיח. אליהו הנביא אליין האט מיט איהם די גאנצע צייט געלערנט. ער איז דערפאר גוט צוגעגרייט פאר דער גרויסער שליחות אויף וועלכער ער איז ארונטערגעשיקט געווארען אויפ'ן עולם התחתון.

דערביי האט דער זקן דערצעהלט זיין ווייב, אז באלד ווי איהר ערשטער מאן איז דער'הרג'עט געווארען, האט מען איהם, ר' יוסף יוזפא', מודיע געווען פון הימעל, אז עס איז דער פסק פון דעם בית דין של מעלה, אז ער זאל מיט איהר חתונה האבען, כדי עס זאל געבארען ווערען א זוהן מיט א גאר חויכער נשמה וואס וועט בריינגען א תיקון פאר דער וועלט.

ר' יוסף יוזפא האט דאן גערופען צו זיך די ראשי הקהל פון קראקע און האט זיי באראנקט פאר די חסדים וואס זיי האבען געצייגט צו איהם און צו זיין ווייב און קינד און האט זיי אנגעבעטען צו זארגען פאר זיין ווייב און קינד נאכדעם ווי ער וועט פון דער וועלט אוועק. ער האט די ראשי הקהל געבענשט און באלד נאכדעם אויסגעהויכט זיין נשמה.

אליהו האט געזאגט קדיש און געלערנט נאך דער נשמה פון זיין פאטער. צום ערשטען מאל, אז ער האט מיט זיינע תפלות און מיט זיין לערנען זיך גע- צייגט פאר'ן עולם, אלע האבען געקענט זעהן, אז ווי יונג ער איז, אזוי גרויס איז זיין צדקות און אז זיין לומדות האט ממש קיין שיעור ניט.

דערווייל איז אנגעקומען זיין בר מצוה און די גאנצע שטאָט האט זיך כאטייליגט אין דער שמחה. עטליכע וואַכען שפעטער האט ער געלאָזט וויסען זיין מוטער, אז ער איז געקומען צו דער מסקנא צו פארלאָזען קראקע און אוועקצואוואַנדערען ערגעץ. זיין מוטער, וועלכע האט שוין וועגען דעם גע- וואוסט, האט קיין ווארט ניט געזאגט און איהם געגעבען איהר ברכה.

וואו אליהו האט אוועקגעוואַנדערט און וואָס ער האט געטהאָן פאר א משך פון פערציג יאהר צייט, פון יאהר ש"י, ווען ער האט פארלאָזט קראקע, ביז ש"ן, ווען ער האט זיך פלוצים באוויזען אין ווירמיווע, דייטשלאַנד, ווייס קיינער ניט. אָבער, אז מען האט פון איהם דערהערט אין ווירמיווע, איז ער שוין געווען באקאנט אלס ר' אליהו בעל שם.

אַנגעקומען קיין ווירמיווע איז ער ניט אליין. ער איז געקומען מיט א

ווייב. מען האָט זיך דאמאלס אויך דערוואוסט, אז ער האָט א זון און צוויי טעכטער, אלע אויסגעגעבען און זיי וואוינען ערגעץ ווייט.

ר' אליהו בעל שם אין באלד מפורסם געוואָרען ווי א רופא חולים, א מפקד פון עקרות און ווי א מעל מופת. זיין הויז איז געווען אַפּען פאר אלעמען. ווער עס האָט געהאט עפעס אַ בקשה איז געקומען צו איהם. ער האָט אויף זיין השבון אויסגעהאלטען א ישיבה. גאנצע מחנות אירען זיינען צו איהם געסר מען פון נאָהענט און פון ווייט.

דער עיקר זיינען צו איהם געקומען אַרימעלייט, ממש מאַרבע פנות העולם. זיי פלעגען אַפּוּיצען ביי איהם וואַכען און אַפּט חרשים. אזוי איז ר' אליהו בעל שם אַפּגעזעסען אין ווירמיווע צעהן יאהר און זיין פרסום איז מיט יעדען יאהר געוואָרען גרעסער. אויף הונדערטע מיילען ארום האָט מען גערעדט וועגן זיינע מופתים.

אין יענער צייט איז אויך געוואָרען מפורסם דער גרויסער גאון און צדיק ר' פנחס זעליג פון שפיער. ער איז געווען א גוט-הארציגער און פריינטליכער מענש און דערצו א גרויסער ענין און סבלן. דאָך איז ער געווען מיט א שטארק קען און אומבויגזאמען ווילען. ווען עס האָבען זיך צו איהם דערטראַגען די מעשיות וועגען ר' אליהו בעל שם'ס מופתים, האָט ער אויסגעקליבען דריי פון זיינע בעסטע תלמידים און האָט זיי געשיקט קיין ווירמיווע אויסצוגעפינען וואָס פאר א מענש דאָס איז דער ר' אליהו בעל שם און אויב עס איז דאָ עפעס אַ ממשות אין דעם וואָס מען דערצעהלט וועגען איהם.

ר' אליהו בעל שם האָט די דאָזיגע שלוחים אויפגענומען מיט גרויס פריינטליכקייט. זיי זיינען ביי איהם אין הויז פארבליבען צעהן טעג. פאר דער צייט האָט ער מיט זיי גערעדט תורה און האָט מיט זיי געלערנט דעם זוהר און פאר זיי אנטפלעקט גרויסע סודות על פי קבלה. ר' פנחס זעליג'ס תלמידים האָר בען זיך געפיהלט פולשטענדיג צופרידען מיט דער לומדות און צדקות פון ר' אליהו'ן.

זיי האָבען זיך אויך צוגעקוקט ווי ער נעהמט אויף פארשירענע חולאים, וואָס זיינען צו איהם געקומען פון נאָהענט און פון ווייט, און ווי אזוי זיי ווערען אלע געהאלפען. די רפואות וואָס ער האָט די חולאים געגעבען זיינען באַשטאנען פון געבעקס מיט האַניג אָדער בוימעל, נעגעלאַד מיט האַניג, מער, ראַזשינקע וויין אָדער ביער. די שלוחים פון דעם גאון פון שפיער האָבען פשוט זיך ניט געקענט אַפּוואונדערען ווען זיי האָבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן ווי חולאים וואָס האָבען זיך ממש ניט געקענט האַלטען אויף די פיס, זיינען אין א טאָג אָדער צוויי, נאכדעם ווי זיי האָבען איינגענומען די רפואות וואָס דער ר' אליהו בעל שם האָט זיי געגעבען, פולשטענדיג געזונט גע-וואָרען.

א סך פלענט ר' אליהו בעל שם אינגאנצען קיין רפואות ניט געבען, נאָר האָט זיי אריינגענומען אין א חדר מיוחד און האָט זיי געזאָגט מוסר, רופענדיג זיי צו תשובה. די חולאים פלעגען אויסברעכען אין א געווייזן און פון דער טי-מעניש פון זייערע הערצער טהאָן תשובה. זיי זיינען דאָ אין משך פון א פאָר טעג געוואָרען געזונט.

די שלוחים האָבען זיך צוריקגעקעהרט צו ר' פנחס זעליג'ן און האָבען

איבערנעגעבען וואס זיי האָבען געהערט און געזעהן ביי ר' אליהו בעל שם אין ווירמייזע. זייער מיינונג וועגן איהם איז געווען א געהויבענע. זיי האָבען קיין ספק ניט געהאט, אז ער איז טאקע דאָס וואָס מען זאָגט וועגען איהם. אַנב האָבען זיי אויך דערזעהלט וואָס זיי האָבען געהערט פון ר' אליהו'ן וועגען קבלה און זיינע אויסמיטשונגען פון זוהר, וואָס ער האָט געהאלטען פאר א נאָר הייליגען ספר, וועלכער אַנטהאלט אלע סודות פון דער תורה.

דאָס האָט שטארק אויפגעבראכט דעם גאון פון שפיער, ר' פנחס זעליג האָט שוין לאנג געהאט געפיהרט מלחמה געגען קבלה בכלל און געגען זוהר בפרט. פון דעם סאמע ערשטען טאָג וואָס דער זוהר איז אָפגעדרוקט געוואָרען אין איטאליע און איז אָנגעקומען קיין דייטשלאנד צו די דאָרטיגע רבנים, איז ר' פנחס זעליג, כאַטש ער איז נאָר דאמאלס געווען נאָר א יונגערמאן, ארויס-געטראָטען געגען דעם דאָזיגען ספר.

דער זוהר איז צוערשט אָפגעדרוקט געוואָרען אין יאָהר ש"ח אין מאנ-טאווע און קרעמאנע, איטאליע. די באוואוסטע נאונים פון איטאליע אין יענער צייט, ר' עזריאל טרביטו, דער ראש פון דער ישיבה אין אסקולא, און דער גאון ר' יוסף איטאלינג, דער ראש פון דער ישיבה אין קרעמאנע, האָבען דעם אָפ-געדרוקטען זוהר צוגעשיקט צו דעם באריהמטען גאון און מקובל ר' אליעזר, דער רב פון פראנקפורט-אם-מייין. דורך איהם האָבען זיך די גרויסע לומדים פון דאמאלסדיגען דייטשלאנד באקאנט מיט'ן דאָזיגען ספר און האָבען אויף איהם געגעבען זייער פולע הסכמה.

ר' פנחס זעליג, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער איז דאמאלס געווען, ווי געזאָגט, נאָר נאָר יונג, איז ארויסגעטראָטען געגען דעם זוהר און אויך גע-גען דער קבלה. ער האָט באלד געוואונען א סך אנדערע אויף זיין זייט און א מלחמה איז דערקלעהרט געוואָרען געגען דעם זוהר און געגען קבלה און די וואָס האָבען פון זיי געהאלטען. די דאָזיגע מלחמה האָט שוין געהאט אָנגעהאלטען דרייסיג יאָהר.

איצט האָט ר' פנחס זעליג געהאט געהערט פון זיינע אייגענע שלוחים, אז ר' אליהו בעל שם איז אויך א מקובל און האָלט דערצו, ווי אלע מקובלים, דעם זוהר פאר דעם סאמע קוואל פון די קבליסטישע סודות. איז ער געוואָרען שטארק אויפגעבראכט און האָט איינגערופען א בין דין, וואָס זאָל באשליסען וואָס צו טהאן מיט דעם בעל שם פון ווירמייזע. באוואוסטע נאונים זיינען ארויסגער-פען געוואָרען צו אז אסיפה. ר' פנחס זעליג האָט אויפגעשטורעמט די פאר-זאמעלטע מיט דער דרשה וואָס ער האָט געהאלטען. אַנווייזענדיג, אז ר' אליהו בעל שם, וואָס פאר א גדול ער זאָל ניט זיין אין תורה, האָט זיך פשוט פארנר-מען אויף א געפעהרליכען דרד מיט דעם וואָס ער האָלט זיך ביי דער לעהרע פון קבלה און האָלט אין אויסמיטשען אויף זיין אייגענעם אופן דעם זוהר.

נאָר א לאנגער שקלא וטריא איז געבליבען, אז מען זאָל אויסקליבען נייע שלוחים, וועלכע זאָלען באשטעהען פון די סאמע גדולי הדור פון יענער צייט, וואָס זאָלען פאָהרען קיין ווירמייזע צו ר' אליהו'ן און איהם מיט מורעה זיין, אז ער מוז אויפגעבען זיין דרד, אז ער זאָל אויפהערען באנוצען שמות אין היילען חולאים און ביים מספק זיין עקריות, אז ער זאָל בכלל מעהר ניט לערנען קיין קבלה און מעהר ניט מאכען קיין פרושים אויפ'ן זוהר. די התראה זאָל

זיין אזא שטארקע, אז אויב ער וועט ניט וועלען ענדערען זיין דרד, זאל ער אויפגעפאדערט ווערען צו פארלאזען דייטשלאנד, ווייל דארט וועט אזא דרד ווי זיינער ווייטער ניט געדולדעט ווערען.

נ.

נסתרים און חסידים

דער חילוק פון די אמאליגע און די שפעטערדיגע נסתרים. — דער איסור געגען דעם בעל שם פון ווירמיווע. — חרות און עצבות.

די שלוחים, וואס דער בית דין אין שפייער האט אויסגעקליבען, זיינען געקומען קיין ווירמיווע צו ר' אליהו בעל שם און האבען איהם איבערגעגעבען די פאדערונגען, אז ער זאל אויפהערען לערנען קבלה מיט'ן עולם און זאל אויפהערען זיך באנוצען מיט השבעות ביים היילען קראנסע. ר' אליהו האט די שלוחים אויפגענומען פריינטליך און האט גוטמוטיג אויסגעהערט די פארדע-רונגען מיט דער התראה, אז אויב ער וועט ניט פאלגען, וועט ער מוזען פאר-לאזען דאס לאנד. ר' אליהו בעל שם האט דאן געענטפערט על ראשו ראשו וועל אחרון אחרון. וואס איז נוגע דעם למוד פון קבלה, האט ער געזאגט, אז דאס איז אן ענין פון דברי הרב און דברי התלמיד, דברי הרב, דער אויבערשטער, ודברי התלמיד איז דברי מי שומעים, וועמען דארף ער פאל-גען? ! וואס איז נוגע דער אופן ווי ער היילט חולאים, האט ער פאר-כערט, אז ער האט זיך קיין מאל ניט באנוצט דערביי מיט השבעות. ר' אליהו בעל שם האט דערביי ארויסגעזאגט זיין באגעהר צו פאהרען קיין שפייער צו דעם גאון ר' פנחס זעליג'ן כדי מיט איהם זיך דורכצושמוסען און איהם באווייזען, אז ער איז אומגערעכט מיט דעם וואס ער פיהרט מלחמה געגען די וואס גיבען זיך אפ מיט קבלה.

נאך אט דער דערקלעהרונג האט ר' אליהו בעל שם זיך געלאזט אין וועג אריין קיין שפייער, אבער זיינע רייד צו ר' פנחס זעליג'ן האבען ניט געהאט קיין פעולה. ר' פנחס זעליג, האט אפילו ניט געוואלט זיך אויס'טענה'ן מיט איהם. ער האט גוזר געווען, אז ער זאל באלד ענדערען זיין דרד און זאל וועגען דעם לאזען וויסען בפני כל עם ועדה. ר' פנחס זעליג האט דאן דער-קלעהרט, אז ער שטעלט ר' אליהו בעל שם און אלע זיינע נאכפאלגער אונטער א איסור, דערפאר וואס ער האט זיך אנטזאגט צו טהאן וואס ער האט פון איהם פארלאנגט. אבער אויך דער איסור האט ניט געהאט קיין ווירקונג אויף ר' אליהו בעל שם. יענער האט זיך צוריקגעקעהרט קיין ווירמיווע און האט ווייטער זיך אפגעגעבען מיט קבלה און מיט היילען קראנסע.

ר' פנחס זעליג האט איצט אָנגעהויבען פיהרען א סיסטעמאטישע מלחמה געגען דעם בעל שם פון ווירמיווע. ער האט ארויסגעשיקט זיין עלטסטען זון, ר' שמאי זונדעל, איבער דער וועלט, אז ער זאל פאהרען פון שטאָט צו שטאָט און פון לאַנד צו לאַנד און זאל אומעטום שטעלען צו שאַנד דעם נאמען פון דעם בעל שם פון ווירמיווע. ער האט אויך ארויסגעשיקט אנדערע שלוחים

איבער ווייטיגע מדינות, אז זיי זאלען מפרסם זיין, אז אַט דער בעל שם פון ווירמיווע האָט זיך אָנגעהאַנגן אין אַ מלבוש פון געהיימניספּאָליטי און אז ער באַנוצט זיך פשוט מיט כּשוף.

נאכפאלגענדיג ר' פנחס זעליג'ס ביישפיעל, האָבען אויך די אנדערע גאונים פון דייטשלאַנד אויפגעהויבען א געשריי געגען דעם בעל שם פון וויר-מיווע. אזוי האָט דער קריג מצד די גאונים פון מדינת אשכּנז געגען ר' אליהו בעל שם און די אנדערע מקובלים אָנגעהאַלטען אַ לענגערע צייט. זיי האָבען אָנגענומען, אז שבתו צבי, וועלכער האָט זיך שפעטער דערקלעהרט פאַר אַ משיח און וועלכער האָט געהאַט אזא מיאוס'ן סוף, איבערגעהענדיג צו אַן אנדער גלויבען, איז געווען אַ נאָכפאלגער פון דעם בעל שם פון ווירמיווע. אַט צוליב דעם טאקע איז די מלחמה געגען די מקובלים שפעטער נאָך מעהר פאַרשטאַרקט געוואָרען.

צוליב דעם, ווען עס זיינען אויפגעשטאנען נאָר אנדערע מקובלים און נאָר אז אנדער מין נסתרים, אזוינע וואָס האָבען נאכגעפאלגט דעם נייעם דרד פון ר' ישראל בעל שם, האָבען זיך נאָך אלץ געפונען אזוינע וואָס האָבען גע-פיהרט מלחמה געגען זיי און פאקטיש פאַר די זעלביגע טעמים וואָס מען האָט געפיהרט מלחמה געגען די אמאָליגע מקובלים און נסתרים.

ר' משה ליב, וועלכער האָט די דאזיגע פרטים איבערגעגעבען צו ברוד'ן, האָט טאקע געשמעלט ר' אברהם זאב'ן פון בעשענקעוויטש און ר' שמחה זעליג'ן פון וויטעבסק, וועלכע האָבען שטאַרק באקעמפט די נסתרים פון זייער צייט, אויף דער זעלביגער מדרגה ווי די באקעמפער פון די נסתרים פון די פריהערדיגע צייטען. ווי ר' משה ליב האָט געהאַט דעם ענין אויפגעפאסט, האָט עס געזאָלט זיין נאָר אַ קליינער חלוס פון ר' ישראל בעל שם טוב, וועל-כער האָט געשאפּען די חסידישע באוועגונג, און דעם בעל שם פון ווירמיווע, וועלכער האָט נאָר געהערט צו אַן אנדער מין מקובלים.

ברוד האָט זיך צו דעם צוגעהערט און האָט געהאַט וועגען וואָס נאָכצו-טראכטען. ער האָט שוין געפיהלט, אז דאָ ווערט מצד די מתנגדים געמאכט אַ גרויסער טעות. ער האָט שוין אליין געקענט פיהלען, אז וואָס איז נונע ר' ישראל בעל שם טוב און זיינע נאכפאלגער, האָט מען דאָ צו טהאָן מיט אַ גאנץ נייע לעהרע. ברוד האָט דערפאַר געהאַט דעם באַנעהר ווייטער אויסצו-פאַרשען דעם ענין און צו ווערען קלעהרער אין די שיטות וואָס טיילען פאַר-נאנדער די חסידים און די מתנגדים.

ער אליין האָט אין האַרצען אָנגעהויבען פיהלען אַ וואַרעמקייט און אַ נייגונג צו חסידות. דאָס וואָס ער האָט געהאַט געהערט וועגען חסידות האָט געפונען אַן אָפּפלאַנג אין זיין האַרצען. זיכער וואָלט ער ניט געוואָלט זיך שטע-לען אין איין מחנה מיט די וואָס האָבען געפיהרט מלחמה געגען דעם בעל שם פון מעזשביזש און זיינע חסידים.

דערפאַר האָט ברוד זיך געפיהלט שטאַרק געטראַפען פון דעם וואָס ער האָט זיך דערוואוסט, אז ר' אברהם זאב פון בעשענקעוויטש איז געווען איינער פון די ביטערסטע גענער פון בעל שם און די נסתרים. אַט דער ר' אברהם זאב איז געווען דער רבי פון ר' אברהם דער גערנטער פון ליאזשנע, וועמעס

איידעם ער, ברוד, האָט אין א קורצער צייט ארום געזאָלט ווערען. הייסט עס, אז זיין קינפטיגער שווער, וועלכער איז געווען א תלמיד מובהק פון דעם גאון פון בענשעקעוויטש, האָט אויך געמוזט זיין א ביטערער געגנער פון חסידות ווי זיין רבי. דאָס איז ברוד'ן גארניט געווען צום הארצען.

אָט האָט ער גע'הלוּס'ט פון א ניי לעבען. ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, אז נאָך דער חתונה וועט ער זיך קענען פיהרען ווי זיין הארץ גלוסט. אויב ברוד האָט אינגאנצען איינגעווייליגט חתונה צו האָבען מיט ר' אברהם'ס טאָכטער, איז עס געווען דערפאר וואָס ר' אברהם האָט איהם צוגעזאָגט נאָכצוקומען אלע תנאים וואָס ער האָט געשטעלט. ער האָט געזאָלט האָבען זיין אייגען הויז און גארטען אויסרען שטאַט. דאָס האָט געזאָלט איהם געבען די מעגליכקייט זיך מפרנס צו זיין דורך דער פראצע פון זיינע אייגענע הענט. ער האָט אָכער אויך געהאט אין זיינען צו מאַכען זיין הויז פאר אן הכנסת אורחים. דאָס איז געווען דערפאר וואָס ברוד האָט אויף דעם אופן געוואָלט קומען אין באריה'די רונג מיט נסתרים, אָט טאקע דיזעלביגע נסתרים וואָס האָבען פארשפרייט די נייע לעהרע פון בעל שם.

איצט האָט ער געזעהן מיט אמאָל די סכנה, אז אלע זיינע פלענער זאָלען צושטערט ווערען. אויב זיין קינפטיגער שווער איז געווען א מתנגד, האָט ער מסתמא אויך משפיע געווען אויף זיין טאָכטער. יענע וועט אויך זיין א געגנע-רין פון די נסתרים און פון חסידים בכלל. ווער ווייסט אויב זי וועט ניט שמע-רען איהם אין מקרב זיין די נסתרים מיט וועלכע ער האָט אזוי שטארק גע-נארט זיך צו באקאָנען.

ברוד האָט גוט געדענקט דעם זעלטענעם שלום בית צווישען זיין פאטער און מוטער. ביידע האָבען שטענדיג איבערגערעדט צווישען זיך וועגען יעדע קלייניגקייט. קיינמאָל איז צווישען זיי ניט פאַרגעקומען קיין חלוקי דעות. וואָס דער טאטע האָט געזאָגט איז געווען קודש קדשים ביי דער מאמען. ער האָט תמיד גענארט צו האָבען אזא שלום בית ביי זיך אליין. ער איז געווען זיכער, אז דאָס וועט טאקע זיין אזוי. איצט האָט ער אָנגעהויבען שטארק מורא צו האָבען אז עס קען זיך אויסלאָזען גאָר אנדערש.

דאָס האָט איהם פארשאפט גרויס עגמת נפש און ברוד האָט זיך פשוט קיין אָרט ניט געפונען. ער האָט אפילו ניט געהאט פאר וועמען אויסצורידען זיין הארץ. ער האָט זיך דערפיהלט עלענר און פארלאָזען. ווי שטענדיג איז אזוינע שווערע מאָמענטען איז ברוד אוועק אין א דערבייאַיגען וועלדעל און זיך אויסגעצויגען אויפ'ן גראָז און האָט זיך פארטיעפט אין זיינע רעיונות. שעה'ן לאנג איז ער אזוי אָפגעלעגען ביז ער האָט מיט אמאָל דעהערט א באקאנטע שטימע אָנרופען איהם ביים נאָמען. דאָס איז געווען דעם שמיד'ס אינגסטער איידעם, ר' יצחק שאול.

— דער בעל שם טוב זאָגט וועגען אברהם אבינו, — האָט ר' יצחק שאול אָנגעפאנגען, — וועלכער איז געווען ברייטהארציג מיט זיין געלט, מיט זיין גוף און מיט זיין נשמה, אז מיט זיין געלט האָט ער געהאַלפּען יעדערען וואָס איז צו איהם געקומען. מיט זיין גוף האָט ער באדיענט יעדערען וואָס איז געקומען צו איהם אין הויז, און מיט זיין נשמה האָט ער פארשפרייט די לעהרע פון גאָט צווישען דעם ברייטען עולם. ער האָט זיך ניט באנוגענט מיט צדקה

און מעשים טובים נאָר האָט דוקא געוואָלט אז די פשוטע מענשען פון זיין דור זאלען וויסען וואָס ער האָט זיך דערקונדיגט וועגען דעם אויבערשטען און פון דער יצירה.

מיט דעם האָט ר' יצחק שאול געוואָלט מסביר זיין ברוד'ן, אז ער איז איהם גרייט צו דיענען מיט אלץ וואָס איז נאָר איז זיין מעגליכקייט. אז ברוד איז נאָר אלץ געבליבען איז שטילשווייגען, פארטיעפט אין זיינע מחשבות און פארבמורעט, האָט ר' יצחק שאול פרוכירט אויף איהם ווירקען אויף אז אנדער אופן.

— מיר, די נאכפאלגער פון בעל שם ווייסען ניט פון קיין עצבות — האָט ער אָנגעפאנגען, — מיר האלטען דער עיקר פון חדוה. עצבות איז ביי אונז עבודה זרה. טאקע דערפאר פיהל איך מיר פּרעמד דאָ אין דאבראמיסל. דאָ ווייס מען ניט פון דער חדוה ווי ביי אונז אין הארקי.

ברוד האָט זיך שוין מעהר צוגעהערט צו איהם. עס איז געווען אז ענין וועגען וועלכען ער האָט טאקע געוואָלט האָבען א גענויערען באגריף — דער ענין פון חדוה און עצבות, חסידישע חדוה און מתנגדישע עצבות. ר' יצחק שאול האָט פאר איהם אָנגעהויבען שילדערען דעם חילוק צווישען די צוויי ררכים.

אָט נעהמט אזא ענין ווי "מים שלנו", דאָס וואסער וואָס מען גרייט צו פאר באקען מצות, ערב פסח, האָט דער יונגער חסיד געהאט א פארטיגען ביי-שפיעל. אין דאבראמיסל האָט מען וועגען דעם געמאכט א גאר קליינעם וועזען. אנדערש איז אָבער געווען אין הארקי. דאָרט איז עס געווען א גרויסע שמחה. ר' נחמן יצחק, דער רב פון הארקי, איז שוין געווען א זקן פון זעקס-אונד-ניינציג יאהר און א חלוש דערצו. פון דעסמוועגען האָט ער ניט אויסגעפעהלט ביי דער שמחה ווען מען איז געגאנגען שעפען וואסער פון טייך פאר מצות. ער האָט שוין מעהר ניט געקענט געהן צופוס און מ'האָט איהם דערפאר צוב טייך געפיהרט אין א וואַגען. דאָרט האָט מען געלייגט א "קליאדקע" און, האלטענדיג זיך אָנגעשפארט אָן דעם שמש, איז דער זקן ארויף אויף דער "קליאדקע" אָנצושעפען דאָס וואסער. ר' פסח, "דער פראַנצויז", א איד וואָס האָט געהאט א שם אין הארקי, איז געווען אָנגעהאָן אין שטיוועל מיט לאַנגע כאלאוועס. ער איז אריין אין וואסער ביים זייט פון אלטען רב, כדי דער זקן זאָל אויף זיין פלייצע זיך קענען אָנשפארען און זיך איבערגעבויען אָנצו-שעפען דאָס וואסער.

אז דאָס שעפען פון וואסער איז געווען פארענדיגט, האָט דער רב געמאכט שהחינו און האָט אויפגעזונגען א ניגון, פארענדיגענדיג מיט א ברכה, אז מען זאָל זוכה זיין צו דער גאולה. דער ניגון איז אויפגעכאפט געוואָרען פון עולם און ערשט דאן האָט זיך דערפיהלט די גרויסע שמחה.

— דאָ איז דאבראמיסל, — האָט ר' יצחק שאול געוואָלט מאכען א פאר-גלייך, — ווייס מען אפילו ניט ווי זיך משמח זיין שמחת תורה. תמיד איז מען דאָ פאראומערט און פארזאָרגט. אָט איז מיר דאָ אויסגעקומען צו זיין סוכות צום ערשטען מאל און איד האָב זיך ממש קיין אָרט ניט געפונען. די אידען וָאָ האָבען, רחמנא לצלן, אויף מיר א מרה שחורה אָנגעיאָגט. ר' יצחק האָט האלב אין שפאס און האלב אין ערנסט אָנגעהויבען דער-

צעהלען ווי אזוי, ניט קענענדיג מעהר אויסהאלטען די אָננעצויגעניקייט און ערנסטקייט פון די מענשען ארום, האָט ער שמיני עצרת אליין זיך פּרעהלאך געמאכט, האָט געזונגען און געטאנצט און דאן אויך אריינגעצויגען אנדערע אין דער שמחה. שפעטער איז איבער דעם געוואָרען א נאנצע שקלא ומריא ביי די לומדים און אפילו ביים דיין צי מען מעג זיך אזוי פּרעהלאך מאכען און אויב עס קען גאָר דערפון ניט ארויס קיין חלול כבוד התורה. גע'פסק'ענט האָט מען גראד, אז וואָס איז נוגע פשוט'ע בעלי מלאכות אין עס פאר זיי ערלויבט. צו די הקפות אין בית המדרש האָט ר' יצחק שאול זיך אָנגעבאטען צו זינגען ניגונים, פון וואָס מען האָט אין דאבראמיסל גאָרניט געוואוסט. איז ווידער געוואָרען א פראגע אויב מען מעג עס. דער דיין און דער רב האָבען וועגען דעם געהאט א ישוב הדעת. באזונדער וועגען דעם אויב מען מעג דערביי אויך געהען א ריקודל, ווי עס פיהרט זיך אין אנדערע קהלות, און אונטער-פליעסקען מיט די הענט.

נאָר לאַנגען טראכטען האָט דער רב גע'פסק'ענט אז מען מעג טאקע זינגען, אָבער ווען עס קומט צו פאטשען מיט די הענט זאָל מען עס ניט טהאָן אויפ'ן פשוט'ען אופן ווי מען וואָלט עס געטהאָן אין דער וואָכען נאָר דערביי מאכען א שניי.

ר' יצחק שאול האָט דאן אויפגעזונגען א ניגון. צוערשט האָט קיינער איהם ניט ארויסגעהאלטען, אָבער צו דער צווייטער און דריטער הקפה האָבען זיך אויך געפונען אנדערע וואָס האָבען אונטערגעכאפט דעם ניגון. שפעטער האָבען שוין געזונגען צעהנדליגע פון די מתפללים. דער עולם האָט זיך אָנגע-הויבען צעווארעמען. וואָרים נגינה בריינגט התעוררות און התלהבות. מען האָט זיך באלד גענומען ביי די הענט און מען איז אוועק אין א ריקודל. אָבער דאָ האָט זיך דער רב אריינגעמישט אָון, מיט שרעק אין זיין קול, געוואָרענט דעם עולם, אז מען זאָל עס ניט טהאָן. ווייל עס קען אין דעם שטעקען א חלול כבוד התורה. דער רב האָט זיך בארוהינט ערשט ווען דער דיין האָט איהם פארזיכערט, אז עס איז זיך ניטאָ וואָס צו זאָרען, ווייל אין טאנץ געהמען א חלק נאָר עמי הארצים וואָס אויף זיי איז אזא ענין ניט חל.

ר' יצחק שאול האָט וועגען דעם גערעדט מיט וועהטאָן אין הארצען.

— אָבער דאָס איז נאָר ניט אלץ, — האָט ער ווייטער גערעדט, — איך האָב יענעם שמחת תורה אויסגעפונען עפעס אוינס וואָס האָט מיר אינגאנ-צען צעשרויפט.

בעת ר' יצחק שאול'ס ניגונים האָבען אויפגעברויזט א גרויסע צאָהל פון די מתפללים, באזונדער די פשוט'ע אידען, וועלכע זיינען אריינגעצויגען געוואָרען אין דעם געזאנג און דאן אויך אין די רקודים, זיינען פון דער זייט געשטאנען די לומדישע אידען און האָבען ערנסט געשאַקעלט מיט די קעפ ווי זיי וואָלטען זיך ניט געקענט צורעכט קומען וואָס אזא זאך געשעהט איז זייער בית המדרש, וואו מען האָט אזא מין פראווען פון די הקפות, נאָר ניט געהאט געזעהן פריהער.

אָבער ווי אומצופרידען די לומדישע בעלי בתים זיינען געווען. אזוי שטארק זיינען די פשוט'ע אידען געווען פארכאפט פון די ניגונים און די ריקודים. דאָס האָט זיי פשוט א נייע נשמה אריינגעגעבען.

ר' חיים שמעון, וועלכער האט שוין פון פריהער מקרב געווען ר' יצחק שאול'ן, האט איצט דערפיהלט נאך א גרעסערע התקרבות צו איהם. ר' חיים שמעון איז אליין געווען א מננו. ער האט אפילו געהאט א פידעל אין הויז און האט אפט אויף איהר געשפיעלט. ר' יצחק שאול'ס ניגונים האבען איהם שטארק צענומען, ווארים א חוץ די ניגונים אליין האט ר' יצחק שאול געהאט א נאך מתיקות'דיגען קול. אויך די טעניץ האבען אויף איהם געמאכט אן אייני-דרוק. ווי זיין שטייגער האט ער דאס וואס די לומדישע אידען האבען געקוקט קרום אויף די ניגונים און טעניץ, צוגעשריבען צו דעם וואס זיי האלטען זיך גרלות'דיג און ווילען וואס העכער און וואס דיקער מאכען די מחיצה וואס מילט זיי אפ פון די פשוט'ע פאלקס מענשען. האט ער זיך צוגערוקט צו ר' יצחק שאול'ן און איהם איינגערוימט אין אויער:

— וועסט באלד זעהן ווי איד וועל זיי אפשמיסען, — האט ער געזאגט.

ר' יצחק שאול האט ניט פארשטאנען וואס ער מיינט, ר' שמעון חיים האט שוין קענען געהאט אלץ צוגעגרייט. עס האט געהאלטען ביי די זיבעטע הקפה. ער איז צוגעגאנגען צום שמש און איהם געבעטען, אז אנשטאט ער זאל, ווי געוויינליך, אויסרופען יעדען באזונדער מיט זיין נאמען צו דער הקפה, זאל ער דאס מאל מאכען א שנוי און אויסרופען, אז מיט דער זיבעטער הקפה איז מען מוכבד די גרויסע לומדים, באזונדער די וואס זיינען גרויסע עניוים. דער שמש איז געווען פארוואונדערט. ער האט צוערשט ניט געוואלט מאכען אזא שנוי, דערצו נאך אויפ'ן פארלאנג פון איינעם וואס איז נאך אלעם ניט געווען דער סאמע וויכטיגסטער בעל הבית אין שטאט. האט ר' חיים שמעון זיך געווענדעט צום נכאי און, צי יענער האט ניט געכאפט, אז ר' חיים שמעון איז דא אויסען א שפיצעל, צי ער האט געהאלטען, אז שמחת תורה מעג מען זיך דערלויבען אזוינע זאכען, ער האט דערצו מסכים געווען. ווי עס קוקט אויס, האט דער מאדנער כרוז פון דעם שמש גאר קיינעם ניט איבערראשט, באזונדער ניט די סאמע גרויסע לומדים וואס זיינען געזעסען אין דער מדרג וואנט. דער ערשטער האט זיך אויפגעהויבען דער רב, נאך איהם דער דיין, נאך איהם ר' שמעון סגי נהור. דער פערטער איז געווען ר' נחום דער פרוש.

ר' חיים שמעון האט דאן געהאט אויף וואס צו טיטלען מיט די פינגער.

— אט זעהט וואס עס מיינט ביי זיי עניויות! — האט ער זיך אויסגע-

פיהרט, — זיי האבען אפילו ניט געכאפט דעם חזק פון דעם אלעם.

דאס איז נאך פאר ר' חיים שמעון'ען ניט געווען גענוג. ער האט שפע-טער, מיט געמאכטער תמימות, א זאג געטהאן צו ר' נחום'ן דעם פרוש, אז איצט ווייס ער, אז ער, ר' נחום, איז דער פערטער אין דער מדרגה פון עניויות, ווייל ער איז געווען דער פערטער זיך אויפצוהויבען.

— פארוואס דער פערטער? — האט ר' נחום צוריקגעפרעגט, — איז

דער אמת'ען, ווען מען וואלט אויסגערופען ביי די געמען וואלט מען מיר געדארפט רופען דעם ערשטען, אויב מען וואלט געגאנגען לויט עניויות נאך, ווייל אלע ווייסען דאך, אז אין דעם ענין פון עניויות איז ניטא צו מיר קיין צווייטער.

ר' נחום איז ניט געווען דער איינציגער וואס האט זיך געהאלטען צו זיין

בארעכטיגט אלס דער סאמע ערשטער בעל עניו. ר' שמעון סגי נהור האָט דעם כבוד געוואָלט האָבען פֿאַר זיך און ער האָט עס ר' חיים שמעון'ען שפעטער געזאָגט אָפֿען.

— אין דער אמת'ען ביז איד געווען דער ערשטער וואָס האָב זיך אויפֿ- געהויבען, — האָט ער געזאָגט, — ווארום ווער קען דען צווייפלען אז איד בין דער גרעסטער עניו, אָבער אימיצער האָט מיר פֿאַרכאַפֿט דעם וועג... אין עס טאָקע אַ הוצפֿת.

נ.ז.

ווען לומדים קריגען זיך ארום

א פאסירונג אין דעם דאבראמיסלער בית המדרש. — בכורים וואָס קומען זיך צוהערען צו א סיום ערב פסח אין דער-פריה. — פלפול און דרש.

ברוך האָט געפיהלט ווי ער וואָלט געשטאנען אויפֿ'ן גרעניץ פון צוויי וועלטען. בעת ער האָט געקענט אריינקוקען אין זיי ביידען און זיך שאַפֿען א באַגריף וואָס זיי שטעלען מיט זיך פֿאַר אין קאָנטראַסט איינע צו די אַנדערע, אין ער דאָך געווען אָפֿגעריסען פון זיי ביידען. ער האָט נאָך צו קיינע פון זיי ניט געהערט. האָט ער זיך דערפֿאַר געפיהלט איינזאַם און דערשלאָנען. נאָך שווערער האָט איהם געדריקט דאָס וואָס ער האָט אין ניכען געדאַרפֿט חתונה האָבען, און ער האָט נאָך ניט געוואוסט וואָס זיין קינפטיגער שווער שטעלט מיט זיך פֿאַר, אויב ער געהערט ניט צו די עקשנות'דיגע מתנגדים. וואָס וועט איהם דערנאָך שטערען אין אויסקלייבען זיין אייגענעם דרד. ברוך האָט נאָך ניט געקענט ביי זיך באַשליסען וועלכער דרד איז דער ריכטיגער און וועלכער איז מעהר צוגעפאַסט צו זיין געמיטה. אָבער ער האָט ניט געוואָלט זיין געפֿענטעט, אז ער זאל שפעטער ניט האָבען די בחירה און ווייטער צו פֿאַרשען ביז ער וועט קענען באַשטימען, דורך אינערליכער איבערצייגונג, וואוהיז ער געהערט און וואו זיי נשמה געפינט מנוחה.

מיט אַ צאַרטער נשמה און טיעף־פיהלענדיג, האָט ברוך, נאָך די אלע שמועסען מיט דעם שמיד'ס איירעם זיך געפיהלט צעשרויפט, און אין דער צייט וואָס ר' יצחק שאול האָט ביי איהם געוואָלט ארויסרופֿען חסידישע חרדה איז נאָר אויף איהם אָנגעפאַלען עצבות. דער פּוּעל יוצא איז געווען וואָס ברוך האָט שוין יענע נאכט — די נאכט פון ערב פסח, מיט קיין אויג ניט צוגעטהאָן. ער איז שעה'ן לאַנג געלעגען אויף זיין געלעגער און זיך געפייניגט אין זיינע אייגענע מחשבות. אפֿט האָט ער ארויסגעלאָזט ווייטאַנדיגע זיפֿצען וואָס זיינען געקומען פון דער סאמע טיפֿעניש פון זיין האַרצען. עס האָט איהם אזוי פֿאַר- דריקט ביים האַרצען אז ער האָט זיך צעווייגט.

אין אַט דעם שווערען געמיטה־צושטאַנד, האָט ער זיך אויפֿגעהויבען פון געלעגער און זיך געזעצט זאָגען תהילים, ער האָט זיך באַמיהט צו זאָגען שטיף. שעפֿטשענדיג, ווייל ער האָט דאָך ניט געוואָלט אימיצען אויפֿוועקען אין הויז. דאָס האָט איהם נאָך שווערער געמאַכט אויפֿ'ן האַרצען ביז ער איז אריינגע- פֿאַלען אין אַ מין שלאָף, ווען עס האָט זיך איהם געדוכט, אז ער בלאַנדזשעט

אום איבער א פארלאזענעם וועג איינער אליין, מיעד און דורשטיג. פלוצים האבען אויף איהם אנגעהויבען טריפען טראפענס רענען. ער האט זיך אויפ־געכאפט און דערזעהן לעבען זיך ר' יצחק שאול'ן, וועלכער איז געשטאנען איבער איהם מיט א קריגעל וואסער וואס ער האט געהאלטען אין גיסען אויף זיין פנים.

— וואס איז מיט דיר געשעהן? — האט ר' יצחק שאול איהם געפרעגט מיט רחמנות אין זיינע אויגען — איד האב דורך דער וואנט געהערט ווי דו ווארפט זיך אויפ'ן געלעגער און אויך ווי דו כליפעסט. דערנאך האב איד געהערט ווי דו זאגסט שטילערהייט תהילים. איד האב פארשטאנען, אז עפעס דריקט דיר אויפ'ן הארצען און בין אריינגעקומען דיר זעהן, אבער, אריינקומענדיג האב איד דיר געפונען ליגענדיג איבער'ן תהילים א פאר'הלש'טער.

ברוך האט זיך צוערשט צעוויינט און דאן צעלאכט. — דו ביזט צעשרויפט, — האט איהם ר' יצחק שאול געזאגט, — קום, מיר וועלען ארויס אין דרויסען. און ער האט איהם אנגענומען ביים האנט און איהם ארויסגעפיהרט אויף דער פרישער לופט וואו ער האט זיך ביסלעכווייז בארוהינט. דערווייל האט אנגעהויבען טאנען. זיי זיינען אוועק אין בית המדרש דאוונען מיט'ן ערשטען מנין.

אנקומענדיג אין שטעטעל איז שוין דאבראמיסל געווען וואך. כאטש עס איז ניט געווען קיין מארקטאג איז דאס שטעטעל געווען פול מיט נשים, וועלכע זיינען זיך אנגעפאהרען צו פארקויפען זאכען וואס אידען דארפען האבען ערב פסח און אויך איינצוקויפען אין די אידישע קראמען, וויסענדיג, אז טעג נאכאנאנד וועלען זיי זיין געשלאסען.

נאכ'ן דאוונען האט עפעס פאסירט וואס האט ווידער געהאט געמאכט א רושם אויף ברוד'ן און וואס ר' יצחק שאול האט אויסגענוצט ווי א נייעם שעת הכושר צו אונטערשטרייבען אז דער רדך החסידות איז א סך א בעסערער און הארציגערער.

געשעהן איז אט וואס: באלד ווי מען האט פארענדיגט דאוונען, האט דעם שמיר'ס עלטסטער איידעם, ר' זלמן מאיר, זיך געזעצט מיט דער מסכת "יבמות" ביים טיש כדי צו מאכען דעם סיום און זאגען דעם הדרן. ער איז געווען א בכור, ארום טיש האבען זיך פארקליבען אנדערע בכורים, לומדישע און פראסטע אידען וואס האבען מיט אט דעם סיום, ווי דער מנהג איז, גע'וואלט יוצא זיין דעם תענית וואס בכורים זיינען מחויב צו פאסטען ערב פסח. ר' יצחק שאול האט געהאט זיין אייגענעם סיום, אויף דער מסכת תנינה. צוליב זיין שוואגער'ס גרויסע לומדות, האט ער יענעם געגעבען דעם כבוד צו מאכען זיין סיום ערשט. האט ר' זלמן מאיר אנגעהויבען זאגען דעם סיום, ארויסצייגענדיג זיין גרויסע לומדות. די מעהרסטע פון די צוהערער האבען איהם פשוט ניט געקענט נאכפאלגען. ער איז פאר זיי געווען צו טיעף, איז צו געגאנגען צו איהם ר' אהרן בינוש, דער נבאי, און צו איהם געזאגט, אז עס וואלט בעסער געווען, ווען ער וואלט געלערנט פשוט כדי אנדערע זאלען איהם אויך קענען פארשטעהן. אין דער שטאלצער, לומדישער ר' זלמן מאיר געווא'רען ברונז, ער האט עס געהאלטען פאר א פחיתת הכבוד, און האט מיט כעס אויסגערופען, אז אויב ער האט דא צו טהאן מיט אזוינע עמי הארצים וואס

פארשטעהען ניט אזא לייכטען ענין, ווייל ער בכלל פאר זיי ניט זאגען קיין הדרן. ער האט בארעכטיגט זיין צאָרן דערמיט וואָס דאָס זאָל זיין און ענין וואו מען האט פונע בכבוד געווען א תלמיד חכם און דערפאר איז ער פשוט מחויב צו ציינען "נויפה" (כעס). ער האט פארמאכט די גמרא און זיך אויפגעהויבען פון טיש. אלע רייד, אז ער זאל זיך לאָזען איבערבעטען האָבען ניט געהאַלפּען. איז אין בית המדרש געוואָרען א טומעל. דערווייל איז אָנגעקומען דעם רב'ס איידעם, ר' שלמה. אויך ער איז געווען א בכור און האט געהאט זיין אייגענעם סיום. זעהענדיג אז עס טומעלט זיך, האָט ער צוגערופען דעם שמש און געפרעגט וואָס עס איז געשעהן. אויסגעפינענדיג וועגען דעם, איז ער גע-וואָרען שטארק אויפגעבראכט. ער האָט צום שמש א זאָג געמאָהן הויך אויפ'ן קול אז אלע זאָלען הערען :

— זאָג דעם שמיד'ס איידעם, אז א תלמיד חכם קען גערעכענט ווערען נאָר אזוינער צו וועמען דער מרא דאתרא ניט זיין הסכמה, ווען ניט איז עס פשוט ווי "מרידה" געגען איינעם וואָס איז גרעסער פון איהם און זיין עונש איז גוט כאַקאנט.

עס איז געווען א קלאָרע אַנצוהערעניש, אז דעם שמיד'ס איידעם, וועגען וועמען ער האָט גערעדט מיט גרינגשעצונג, האָט ניט געהאט דאָס רעכט זיך צו וואַטראַכטען ווי א תלמיד חכם און מיט דעם באַרעכטיגען זיין ברוגז. האָ-בענדיג געזאָגט זיינס, האָט ר' שלמה גענומען די מסכת "שבת" און אליין זיך געזעצט מאַכען זיין סיום.

דאָס האָט אָבער ניט איינגעשטילט דעם טומעל אין בית המדרש. דאָס וואָס ר' שלמה האָט אזוי מזלזל געווען דעם שמיד'ס עלטערען איידעם, וועגען וועמעס לומדות אלע האָבען גראַד גוט געוואוסט, האָט געמאכט א שלעכטען איינדרוק און צעטיילט די דעות. דערווייל איז ר' משה ליב, דעם שמיד'ס צווייטער איידעם, געקומען צו הילף זיין עלטערען שוואַגער. ניט צו בלייבען שולדיג ר' שלמה'ן קיין ענטפער, האָט ער אויסגערופען הויך אויפ'ן קול :

— א באַרשטער בלייבט א באַרשטער אפילו ווען ער טהוט אַן א אַצטלאַ ררכנו.

דאָס איז געווען צו דערמאָנען ר' שלמה'ן, אז אויב ער איז דעם רב'ס איידעם, איז ער אָבער א קליינער מיוחס, דער זוהן פון א וואַל-באַרשטער. ר' יצחק שאול איז מיט ברוד'ן געשטאנען אַן דער זייט. ר' יצחק שאול האָט פון דעם קענטיג נאָר געוואָלט דרינגען ווי ווייט עס קען דערגעהן ווען לומדים לאָזען זיך אריין אין קליינליכקייטען און טאָסע, זוכענדיג צו באַשי-צען דעם בכור פון דער תורה, זיינען זיי די תורה נאָר מזלזל.

— עס איז אַ כּלל, — האָט ער באַמערקט צו ברוד'ן און עמליכע אַנדערע אידען וואָס זיינען געשטאנען לעבען איהם, — אז אין א טאָפּ וואו עס איז דאָ ווייניג וואַסער זושמעט עס א סך מעהר ווען עס שמעהט אויפ'ן פייער, — און ער האָט זיך אליין צעלאַכט.

די דערבייאַגע האָבען געכאַפט דעם אַנדייט פון זיינע ווערטער און האָבען אויך געלאַכט.

דאָס האָט נאָך דעם רב'ס איידעם, ר' שלמה'ן מעהר אריינגעבראַכט אין כּעס. ער האָט אָנגעהויבען רופען דעם שמש, שרייענדיג, אז ער זאָל דעם

שמיד'ס איידעמס ארויסווארפען פון בית המדרש. זייער "חוצפה", האָט ער געזאגט, איז שוין מעהר ניט איבערצוטראגען.

דער שמש האָט זיך אָבער ניט געריהרט. דער עולם איז געבליבען געפֿלעפט.

ר' יצחק שאול האָט דערווייל געמאכט אַ נייע, שאַרפע באַמערקונג וועגען דעם רבי'ס איידעם.

— זידלען איז נאָר איהם ווייניג. ער וויל דעם צווייטען ממש צוטערעטען מיט די פיס, — האָט ער געזאגט אין זיין געוויינליכען גוטמוטיגען טאָן, — נאָר לאַז ער זיך קאַכען.

אז עס האָט זיך אין בית המדרש אַביסעל אַיינגעשטימט, האָט ר' יצחק שאול, וועלכער איז אליין אויך געווען אַ בכור, גענומען די מסכת "חגיגה" אין האָט זיך געזעצט מאַכען דעם סיום. עס האָט זיך באלד אַרויסגעוויזען, אז ער האָט געהאט מיט וואָס צו איבערראשען דעם עולם. אַנשטאט אַיינצולאָזען זיך אין אַ טיפען פּלפּול, ווי זיין עלטערער שוואַגער, ר' זלמן מאיר, וואָס ווייניג האָבען פאַרשטאַנען און וואָס האָט געפיהרט צו דעם טומעל, האָט ער נאָר אַנגעהויבען מסיים צו זיין די מסכת על פי דרש.

די מסכת חגיגה ענדיגט זיך מיט אַ פּלוגתא צווישען ר' אליעזר און די חכמים וועגען דעם אויב די מובחות אין בית המקדש דאַרפען טבילה פּונקט ווי די אַנדערע כלים דאַרט וועגען וועלכע עס ווערען געזאגט, אז נאָר אַ יום טוב דאַרף מען זיי טובל זיין צוליבע דעם וואָס אין בית המקדש זיינען אין משך פון יום טוב געווען עולי רגל'ניקעס, וועלכע האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט טומאה. דער גאַלדענער מזבח און דער קופּערנער מזבח, האַלט ר' אליעזר זיינען פּונקט ווי ערד (קרקע), און די ערד איז ניט מקבל קיין טומאה. די חכמים זאָגען אָבער, אז די מובחות, צי זיי זיינען פון גאַלד אָדער פון קופּער זיינען פאַררעכענט ווי "מצופּין" (צוגעדעקטע זאַכען) און וועגען דעם איז שוין דאָ אַ חלוקי דעות אויב אַזוינע זאַכען זיינען מקבל טומאה אָדער ניט. ר' יצחק שאול האָט אַט די פּלוגתא אַנגעהויבען פאַנאָרערוויקלען על פי דרש. לויט זיין דרש איז דער תלמיד חכם פּונקט ווי די ערד, ווייל ער האַלט זיך אַזוי עניוּות'דיג ווי די ערד. ער לאָזט זיך ממש פון אלעמען טרעטען און טראַגט אלץ אויף זיך מיט גרויס הכנעה און סבּלנות. אַט אזא תלמיד חכם, האָט ער געזאגט, איז טאַקע ניט מקבל קיין טומאה. וועגען דעם זיינען קיין חלוקי דעות ניטאָ. דאָס איז דער מיין פון ר' אליעזר'ן, ווייל ער רעדט וועגען אַזוינע תלמידי חכמים וואָס זיינען אויך בעלי מרה.

דאַנגעגען זיינען פאַראַן תלמידי חכמים וואָס זיינען ווי צוגעדעקטע זאַכען זיי פיהלען דאָך אַ קליין ביסעל, אַ שמינית שבשמינית, זייער אַייגענעם ווערטע מאַכט עס ניט אויס, ווייל אויף אַזוי פיעל "גדלות" מען יעדער מענש האָבען עס זיינען אָבער פאַראַן אַזוינע וואָס האַלטען פון זיך נאָר אַ סך, שוין צופיעל זיי ווייזען אַרויס גאָוה און בלאָזען פון זיך. אַזוינע זיינען שוין יאַ מקבּל טומאה...

ווען ר' יצחק שאול האָט זיך געזעצט צו זיין סיום, יענעם ערב פסח איז דער פרייה, האָבען זיך זיינע צוויי שוואַגערס געשטעלט פון דער זייט זיך צוצו הערען. זיי האָבען דערווארט צו הערען אַ פּלפּול. ווען זיי האָבען אָבער געהערט

דרש, האָבען ביידע געמאכט זויערע מינעס. ר' משה ליב איז ווייטער געבליבען הערען. דער עלטערער שוואַגער, ר' זלמן מאיר, אָבער, האָט זיך אָנגעבלאָזען. ער האָט עס אָנגענומען מצד זיין שוואַגער ווי א פחיתת הכבוד פאר תלמידי חכמים. ער האָט שוין געהאלטען ביים אוועקגעהן א ברונ'ער. ער האָט זיך אָבער צוריקגעקעהרט און ווייטער זיך צוגעהערט. קענטיג, אז ער האָט געוואַלט הערען ווי ווייט זיין אינגערער שוואַגער וועט געהן איז זיינע אויסטייטשונגען סוניות אין דער גמרא על פי דרש.

ר' יצחק שאול איז דאן איבערגעגאנגען צו דעם וואָס ריש לקיש זאָגט אויפ'ן "כפלת הרמון רקתך", אז "אפילו רגניו שבך מלאים מצוות כרמו", אז דער פראָסטעסטער איד איז פול מיט מצוות. דאן האָט ער זיך אָפגעשטעלט אויף דעם וואָס ר' אבנה זאָגט אין נאמען פון ר' אליעזר'ן. אז אויף תלמידי חכמים קען "דאָס פיער פון גיהנם ניט שולט זיין". צו דעם לעגט צו ריש לקיש, אז אפילו אויף די "רקנין" צווישען די אידען, וועלכע זיינען פול מיט מצוות ווי דער מילגרוים, קען אויך דאָס פיער פון גיהנם ניט שולט זיין.

דאָ האָט ר' יצחק שאול געפרעגט וואָס אזוינס איז דאָ ריש לקיש מחדש, און ער האָט זיך אריינגעלאָזט אין א לענגערע און אינטערעסאנטע דערקלערונג וועגען ר' אבנה'ן און ריש לקיש'ן וואָס האָט איהם ווידער געבראכט צו דעם געדאנק, וואָס ער האָט שוין פריהער ארויסגעבראכט, אז דער פשוט'ער איד'ישער פאלקס-מענש שטעהט אויף א הויכער מדרגה און קען זיך תמיד דערהוי-בען צו נאָך א העכערער מדרגה, און אז די עובדה פון דעם תלמיד חכם דארף זיין ניט אפצוצאמען זיך מיט א מחיצה נאָר צו העלפען דעם פשוט'ען מענשען שטייגען אין זיינע מדרגות.

ר' אבנה און ריש לקיש, האָט ר' יצחק שאול מסביר געווען, זיינען געווען אין איין דור. ריש לקיש איז געווען עלטער, ווייל ער איז געווען ר' יוחנן'ס חבר בעת ר' אבנה איז געווען ר' יוחנן'ס א תלמיד. ר' אבנה, האָט ר' יצחק שאול מסביר געווען, איז געווען א גרויסער עניו, כאָטש ער איז געווען א גרוי-סער עושר און א מקורב למלכות. ער איז געווען א גרויסער בעל הלכה, אָבער ער האָט שטארק ליעב געהאט זיך עוסק צו זיין אין דער אגדה. ווען נאָר ער האָט גערעדט פאר'ן עולם איז עס געווען מעהר וועגען אגדה ווי וועגען הלכה, דערפאר וואָס ער האָט געוואוסט אז ער קען אויפ'ן ברייטען עולם ווירקען א סך מעהר מיט אגדה ווי מיט הלכה. זיינע רייד אין אגדה זיינען אָבער געווען אָנגע-לעגט אויך ביי די בעלי הלכה, וואָרים נאָר א סך פון זיי, ווערט דערצעהלט, פלעגען קומען איהם הערען ווען ער האָט גע'דרשן'ט פאר'ן עולם. תמיד זיינען זיינע דרשות געווען דורכגענומען מיט מוסר און האָבען מעורר געווען די צוהערער צו תשובה.

אין דער מסכת "סוטה" ווערט דערצעהלט, אז ר' אבנה און ר' חייא בר אבא האָבען זיך אמאָל צוזאמענגעטראָפען אין א שטאָט. ר' חייא האָט דאָרט גערעדט וועגען הלכה און ר' אבנה וועגען אגדה. זיינען אפילו די בעלי הלכה, די לומדישע אידען, געגאנגען הערען ר' אבנה'ן. אין ר' חייא בר אבא גע-בליבען מיט א קליינעם עולם און ער האָט דערפון געהאט גרויס פארדרוס. האָט אָבער ר' אבנה אליין פון דעם אויך ניט געהאט קיין הנאה. ער האָט מיטגע-פיהלט מיט ר' חייא'ן פאר זיין גרויסע ענטטוישונג. ער האָט דאן ר' חייא'ן

פרובירט טרייסטען מיט א משל. עם זיינען געווען צוויי מענשען, איינער פון זיי האָט פארקויפט טייערע שטיינער און דער צווייטער — קלייניקייטען, ווי נאָדלען און אזוי ווייטער. די טייערע שטיינער האָבען נאָר געקענט קויפֿען גבירים, האָט דער ערשטער געהאט נאָר ווייניג בעלנים פאר זיין סחורה. פאר'ן צווייטענס סחורה זיינען אָבער געווען בעלנים איבער גענוג.

פון דעסטוועגען האָט ר' אבֿוה געפיהלט, אז זיין אויפגאבע איז צוצור־שטעלען די סחורה וואָס דער ברייטער עולם האָט נויטיג און ניט בלויז דאָס וואָס תלמידי חכמים דארפֿען און קענען משיג זיין. דאָס האָט נאטירליך ניט געמינערט זיין אייגענע פארעהרונג פון די תלמידי חכמים וועמען ער האָט שטענדיג אָפגעגעבען דעם געהעריגען כבוד און תמיד גערעדט אין זייער שבת. אָט דאָס איז טאקע געווען ר' אבֿוה'ס מיינו ווען ער האָט געזאָגט אין נאמען פון ר' אליעזר'ן — האָט ר' יצחק שאול אויסגעפיהרט, — אז דאָס פּייער פון גיהנם איז ניט שולט אויף די תלמידי חכמים, ווייל זייער נאנצער וועזען איז פּייער, וואָרים די תורה ווערט גערופֿען פּייער (אש), ווי עס שטעהט געשריבען "מימינו אש דת למו". ר' יצחק שאול האָט ווייטער מסביר געווען, אז א תלמיד חכם איז יענער ביי וועמען די תורה איז אריין אין אלע זיינע איברים, ווי עס ווערט דערצעהלט אין מסכת "עירובין", אז ברוריה, די טאכ־טער פון ר' חנינא בן תרדיון און די פרוי פון ר' מאיר'ן, וועלכע איז געווען א גרויסע געלערנטע, האָט אמאָל געזעהן ווי איינער פון איהר מאַן'ס תלמידים לערנט בלחש און זי האָט צו איהם געזאָגט: ניט אזוי שטעהט געשריבען. עס שטעהט "ערוכה ושמורה", דאָס מיינט, אז אויב די תורה איז ביי איינעם אין אלע זיינע רמ"ח איברים, דאן וועט זי ביי איהם אויך זיין אָפּגעהיט; אויב אָבער ניט, דאן וועט זי ביי איהם זיין נאָר א שיפעלכעל. אָט וועגען אזוינע תלמידי חכמים, ביי וועמען די תורה איז אריין אין אלע איברים, רעדט עס זיך אז דאָס פּייער פון גיהנם האָט אויף זיי קיין שליסטה ניט.

וואָס איז שייך ריש לקיש'ן האָט ער געהערט צו א נאנץ אנדער מין. זיין נאמען איז, ווי באקאנט, געווען ר' שמעון בן לקיש. ער האָט געהאט א שטורמישע פאָרגאנגענהייט. ער האָט זיך געהאט פארבונדען מיט א באַנדע רויבער וואָס פלעגט באפאלען דורכפאהרעד אין דער געגענט פון ירדן. אייני־מאָל האָט זיך ר' יוחנן געבאָדען אין ירדן און ווען ריש לקיש האָט איהם דערזעהן האָט ער א שפרונג געטהאָן צו איהם מיט דער כוונה איהם צו בא־רויבען. ריש לקיש וועלכער איז דאמאלס געווען יונג און שטארק און האָט מיט זיין שפרונג געהאט געוויזען זיין גרויסען פיזישען כח, האָט ארויסגערופֿען ביי ר' יוחנן גרויס פארעהרונג.

— אָט מיט אזא כח וואָלסטו בעסער געקענט לערנען תורה, — האָט ר' יוחנן געזאָגט צום רויבער, און נאכדעם ווי ער האָט צו איהם גערעדט, האָט ער אויף איהם געמאכט אזא רושם, אז ריש לקיש איז געוואָרען א בעל תשובה. ער האָט פארלאָזט די באַנדע רויבער און איז געוואָרען ר' יוחנן'ס א תלמיד. ער האָט זיך אזוי אויסגעצייכענט אין זיין לומדות, אז אויף אלץ וואָס ר' יוחנן פלעגט זאָגען אין תורה פלעגט ער איהם פרעגען פּיער־און־צוואנציג קשיות און ר' יוחנן פלעגט אויף דעם ענטפערען פּיער־און־צוואנציג תירוצים. אָט אזוי האָט ריש לקיש ניט נאָר געצייגט זיין שארפֿזין נאָר האָט אויך

געהאלפן, אז יעדער ענין זאל גענוי אויפגעקלעהרט ווערן. דערפאר וואס ריש לקיש איז געקומען פון דער גאר נידעריגער שיכט פון פאלק, האט ער שטענדיג די געהאלטען מיט'ן פאלק. ער האט בעסער ווי אימיצער אנדערש געקענט דעם פאלקס-מענשען. ער האט געוואוסט, אז אפילו די נידעריגסטע האבען איז זיך גרויסע מעלות און אז זיי זיינען "פול מיט מצוות ווי א מילגרוים".

ווען ר' אבה האט גערעדט ווענען די מעלות פון די תלמידי חכמים, האט ריש לקיש געפונען פאר נויטיג אויך צו זאגען א גוט ווארט פאר'ן פשוט'ען מענשען, אפילו פאר'ן געפאלענעם. ר' אבה האט דערקלעהרט, אז דאס פיער פון גיהנם וועט ניט האבען קיין שליטה אויף די תלמידי חכמים, האט ריש לקיש, טריי צו זיין נאנצער אויפפאסונג, מוסיף געווען, אז אויף פשוט'ע מענדיגן שוועט וועט אויך ניט שולט זיין דאס פיער פון גיהנם, ווייל אויך זיי האבען גרויסע זכות'ן.

ר' יצחק שאול האט דאן אויסגעפיהרט, אז אויב עס זיינען פאראן אידען וואס זיינען צו פראסט, וואס ווייסען אליין ניט דעם דרך התורה אדער זיינען צו שוואך, אז זיי זאלען זיך קענען אויפהויבען צו א העכערער מדרגה, איז עס דער חוב פון די לומדישע אידען זיי צו לערנען און זיי צו מוטיגען און שטארקען.

וואס מעהר ר' יצחק שאול האט גערעדט אלץ טיעפער איז געווען דער איינדרוק וואס ער האט געמאכט אויף די צוהערער. דער עולם ארום טיש, ביי וועלכען ער האט געפראוועט דעם סיום, איז געווארען גרעסער. מען איז געשטאנען צוזאמענגעדריקט, ממש קאפ אויף קאפ, ווייל קיינער האט ניט געוואלט פארלירען קיין ווארט וואס איז געקומען פון זיין מויל.

ר' זלמן מאיר האט זיך שוין לענגער ניט געקענט איינהאלטען. ער איז צוגעקומען צו ר' משה ליב'ן און א זאג געטהאן:
 — לאמיר געהן אהיים, ווי לאנג וועלען מיר זיך צוהערען צו די דרשות זיינע וואס פאסען זיך פאר ווייבער?

נה.

דער בעל תשובה

דער בחור'ל מיט "קלעפונג" הענט וואס איז געווארען א גרויסער למדן און בעל צדקה ווען איינער האט חשק צום לערנען. — דער ניט-פארקויפטער חמץ.

ווען איינער זוכט דעם ריכטיגען דרך פון עבודת הבורא, האלט ער, נאטירליך, פון דעם אלטען כלל, אז "מכל מלמדי השכלתי". ער האלט די אויגען אָפּען און איז גרייט אויפצוכאפען אלע נייקייטען וואס ער באמערקט. אין דערפאר ר' אליעזר ראובן דעם שמיד'ס הויז געווען ביי ברוד'ן אזא אנטפלעקונג. דעם שמיד'ס דריי איידעמס האבען פאר ברוד'ן פארגעשטעלט באזונדערע וועלטען. אבער בעת אין די איידעמס האט ער געזעהן די חלוקי דעות אין דער לומדישער וועלט, האט ער אין דעם שווער, ר' אליעזר ראובן'ען, אליין,

געזעהן די תמימות און עהרליכקייט פון דעם פשוט'ען אידישען פאלקס-מענשען.

כאָטש ברוד האָט זיך יענעם ערב פסח שוין געהאט אָנגעזעהן און אָנגע-הערט גענוג, אז ער זאָל אָנהויבען פיהלען, אז ער שמעהט על פּרשת דרכים, צווישען דעם מתנגדישען דרך און דעם חסידישען דרך, האָט ער אָבער נאָך געהאט אַ סך צו לערנען פון דעם וואָס ער האָט געזעהן סיי אין דאבראָמיסל און סיי ביי אַט דעם שמיד'ס פאמיליע, וועלכע איז פאר איהם געוואָרען אַ מינ גייסטיגע לאַבאראַטאָריע.

אויף יום טוב האָט ביי ר' אליעזר ראובן'ען אין הויז געדארפט צוקומען אַ נייער גאסט — דעם שמיד'ס זון שמואל נחום וועלכער האָט געלערנט אין אַ ישיבה. שמואל נחום איז געקומען ערב פסח אינדערפריה, און ברוד האָט זיך שטארק אינטערעסירט מיט איהם. ווארום עס איז געווען דורך ברוד'ס עצה און השפעה, מיט אַ פאר יאהר פריהער, וואָס שמואל נחום איז געשיקט געוואָרען אין אַ ישיבה. דער דיין פון דאבראָמיסל און זיינע אייגענע שוואַגערס, וואָס האָבען שמואל נחום'ן געהאט פארהערט, האָבען געהאט אַרויסגעזאָגט די מיר-נונג, אז קיין למדן וועט שוין פון איהם ניט אַרויסקומען און האָבען גע'עצה'ט איהם צו מאַכען פאר אַ בעל מלאכה.

שמואל נחום איז שוין געווען ביי זיין פאטער אין קוזניע. ברוד האָט אָבער דערזעהן אין איהם די בענקשאפט צו תורה און דעם ווילען צו לערנען און ער האָט גע'עצה'ט דעם שמיד צו שיקען זיין זון און ישיבה, און יענער האָט עס טאקע גערן געטהאָן. איצט איז שמואל נחום געווען שוין אַ דערוואַק-סענער בחור'ל און ברוד האָט אין איהם געזעהן אַ מערקווירדיגע ענדערונג. ניט נאָר האָט ער געהאט אַ באשטימטען דרך אין עבודה, באַגרינדעט אויף מוסר, נאָר האָט אויך געוווּיזען סמנים פון גאנץ באשטימטע קענענישען אין לערנען, אַ סך גרעסערע ווי לויט דער קורצער צייט וואָס ער האָט פארבראַכט אין ישיבה.

איז ברוד דערפאר געווען שטארק פאראינטערעסירט אויסצוגעפינען ווי אזוי שמואל נחום האָט אין אַזא קורצער צייט געטהאָן אזא גרויס פּעולח. דער-וואָס האָט ער זיך נאָר טשיקאווע זאכען, וואָס האָבען איהם איבערצייגט, אז אויב איינער האָט נאָר דעם ווילען צו לערנען תורה, וועט ער שוין געפינען דעם וועג. אַט האָבען אלע שמואל נחום'ן געהאַלטען פאר אַ "פארשטאַפּטע מח". דערצו האָט ער, ווען ער איז אָנגעקומען אין דער ישיבה אין אַרשע, זיך דערנעהרט דערפון וואָס ער האָט עטליכע שעה אין טאָג אַרויסגעהאַלפּען אַ דאַרטיגען שמיד כדי ער זאָל ניט דאַרפּען אָנקומען צו קיין מענשען אויסגע-האַלטען צו ווערען מיט זיין עסען און מיט אַן אַרט צו שלאָפּען. דאָס האָט פאר איהם געמאַכט נאָך שווערער צו דערווערבען זיך ידיעות אין לערנען.

האָט טאקע צוערשט דער ראש פון דער ישיבה איהם אפילו ניט געוואָלט זעצען צווישען די תלמידים. ער איז געווען צו הינטערשטעליג, אז ער זאָל קע-נען אַריינגענומען ווערען אפילו אין דער נידעריגסטער כּתה. האָט איהם דער ראש ישיבה איבערגעגעבען צו זיינעם אַן אַרויסהעלפּער, וועלכער זאָל מיט איהם לערנען באַזונדער. איז אָבער יענער געווען אַ בייזער מענש און האָט

איהם אפט געשלאָגען, דערפאר וואָס ער האָט קוים געקענט פארנעהמען דאָס וואָס ער האָט מיט איהם געלערנט.

אין דעם בית המדרש, וואו שמואל נחום האָט געלערנט, האָט זיך אויפֿ- געהאלטען א זקן, א געוויסער ר' גבריאל שלמה. יענער האָט זיך פון דער זייט צוגעקוקט ווי שמואל נחום כאפט אריין קלעפ פון זיין רבי'ן, אָבער איז עס מקבל באהבה און זאָגט ניט קיין וואַרט. האָט דער זקן איהם אמאל געפרעגט, ווי דאָס קומט וואָס ער לאָזט זיך שלאָגען. אויף דעם האָט שמואל נחום גע- ענטפערט, אז ער איז אלץ מקבל באהבה דערפאר וואָס ער וויל לערנען תורה און ער ווייס, אז ער איז שטארק הינטערשטעליג.

דאָס האָט אויף דעם זקן געמאכט א גרויסען רושם און האָט זיך אָנגע- באַטען מיט איהם צו לערנען אָבער כתנאי, אז קיינער זאל וועגען דעם ניט וויסען. שמואל נחום איז געווען מלא שמחה. נאכדעם ווי ר' גבריאל שלמה האָט מיט איהם א לענגערע צייט געלערנט האָט ער געהאט אזא פעולה, אז ער איז אריינגענומען געוואָרען אין דער ישיבה גופא. ר' גבריאל שלמה האָט שמואל נחום'ן דאן געגעבען א בריועה צום רב פון דוכראוונע און אויף זיין רעקאָמענדאציע איז ער אוועקגעפאָהרען אהין לערנען איז דער דאָרטיגער ישיבה.

ווער איז דער זקן ר' גבריאל שלמה געווען? שמואל נחום האָט וועגען איהם אויסגעפונען מערקווירדיגע פרטים.

ער איז געווען א געבאָרענער פון ארשע. זיין פאטער, אהרן זעליג, איז געווען א רייכער פערדעהנדלער, א לומדישער איד און א בעל צדקה. האָט ער פון זיין זוהן געוואָלט מאַכען א למדן, אָבער גבריאל שלמה, כאַטש ער האָט געהאט גוטע כשרונות, האָט ער אָבער געהאט גאָר ווייניג חשק צו לערנען. ער איז געווען א שטייפער און האָט גאָר געהאט צו טהאָן מיט די ווייס־חברה'ני- קעס. צו פופצעהן יאָהר איז ער געבליבען א יתום און פון דאמאלס אָן איז ער אינגאנצען ארויס לתרבות רעה. ער האָט זיך אָנגעהויבען חכר'ן מיט שלעכטע חברים און איז געוואָרען א גנב. מען האָט איהם אין ארשע א נאָמען געגעבען דער "קלעפֿיגער", דערפאר וואָס ווען מען פלעגט איהם כאַפֿען ביי דער האַנט גנב'ענענדיג, האָט ער געזאָגט, אז עס איז ניט זיין שולד, ווייל די גנבה האָט זיך "צוגעקלעפֿט" צו זיינע הענט.

איינמאָל איז אין ארשע אָנגעקומען א כבוד'ער אורח און מיט אמאל האָט ער זיך ארומגעזעהן, אז עס פעהלען איהם דער טלית און די תפילין. מען האָט באַלד געוואָרפען א חשד אויף גבריאל שלמה'ן און מען האָט די גנבה טאקע ביי איהם געפונען. האָט מען איהם איצט שוין מעהר ניט געוואָלט אָפֿ- לאָזען און קהל האָט געהאלטען ביים איינטיילען איהם מלקות.

האָט זיך אָבער דער אורח אריינגעמישט און ניט דערלאָזט אז מען זאל גבריאל שלמה'ן טהאָן שלעכטס. ער האָט געזאָגט, אז וואָס איז איהם נוגע אין ער איהם מוחל פאר אלץ. וואָס איז שייך להבא, האָט ער געבעטען, אז מען זאל גבריאל שלמה'ן איבערגעבען אין זיינע הענט. האָט מען טאקע געזעהן ווי דער אורח געהמט גבריאל שלמה'ן אונטער זיין שוין. ער האָט מיט איהם אָנגעהויבען האַלטען לאַנגע שמועסען און מענשען האַבען זיך געוואונדערט

וואָס אזוינס דער אורח טענה'ט מיט איהם אריין. נאָר איידער מען האָט וועגן עפעס געקענט אויסגעפינען איז דער אורח אוועק פון ארשע און נבריאָל שלמה איז אוועק מיט איהם.

ארום פינף-און-צוואַנציג יאָהר זיינען פאַראַיבער און איז ארשע האָט זיך באַזעצט אַ פּינע בעל-הבית'ישע פּאַמיליע.

איינמאָל, יום כּפור קטן, נאַכדעם ווי דער רב פון שטאַט האָט געהאַלטען אַ דרשה, שטאַרק מוסר'ענדיג דעם עולם, איז דער דאָזיגער נייער תּושב אַרויף אויף דער כימה און בפּני כל עם ועדה, דערקלעהרט, אַז ער איז עס דער אַמאָל ליגער נבריאָל שלמה, דער גנב, ער וויל, אַז אלע זאַלען עס וויסען, ווייל ער וויל, אַז עס זאָל מעהר אויף איהם ניט בלייבען קיין פּלעק פאַר זיין פאַרנאַנג גענהייט. אויב עס איז דאָ אימיצער ביי וועמען ער האָט עפעס געהאַט גע-גנב'עט, זאָל יענער זיך אַפּרופּען און ער וועט איהם פאַר דער גנבה באַצאַה-לען. אלס הוספה האָט ער אַפּגעגעבען אַ גרויסע סומע געלט צו בויען אַ בית המדרש און אַ שוהל און אנדערע קהל'שע בנינים.

אויף דער עלטער האָט נבריאָל שלמה פאַרטיילט זיין גאַנצען פאַרמעגען אויף צדקה און האָט זיך פאַרפּליבען אין בית המדרש, וואו ער איז געזעסען און געלערנט.

זייענדיג אין דובראָונע האָט שמואל נחום אויך געהערט, אַז דער אורח וואָס האָט נבריאָל שלמה'ן געהאַט מיטגענומען מיט זיך, איז געווען איינער פון די נסתרים און אַז אונטער זיין השפּעה איז נבריאָל שלמה געוואָרען אַ למדן און אַ בעל מדה.

אַבער אויב שמואל נחום האָט אַט ביי דעם דאָזיגען מערקווירדיגען בעל תּשובה געלערנט תּורה האָט ער, שפּעטער אין דובראָונע, געהאַט אַ געלע-גענהייט צו לערנען מוסר און מדות טובות ביי אַ געוויסען ר' שלום יחיאל פון האַרסי, וועלכער, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען איז געווען אַ חבר פון ר' יצחק שאול'ן, שמואל נחום'ס אינגסטער שוואַגער. אויך יענער איז געווען אונ-טער'ן איינפלוס פון דער נייער חסידישער תּורה און דאָס וואָס ער האָט גע-לערנט שמואל נחום'ן איז אויך געווען אין גייסט פון דער תּורה פון בעל שם אַזוי, אַז איז דעם דאַבראַמיסלע'ן שמיר'ס משפּחה זיינען שוין געווען צוויי וואָס זיינען געווען אונטער דער השפּעה פון דער חסידישער תּורה.

דערווייל איז אין דאַבראַמיסל אין דער ערשטער סדר נאַכט עפעס פאַר-געקומען וואָס האָט פאַר ברוד'ן און פאַר אנדערע געדיענט ווי אַ מוסר השכל.

עס איז געווען ערב פסח פאַרנאַכט. די אידען פון דאַבראַמיסעל זיינען זיך צוואַמענגעקומען אין בית מדרש. פון אלע הייזער האָבען שוין גע-פינקעלט די יום-טוב'דיגע ליכט. דער הייליגער יום טוב האָט געשמעקט פון אלע ווינקעלאַך. אין בית מדרש האָט מען נאָך ניט געהאַט פאַרענדיגט מנחה און מיט אַמאָל איז געוואָרען אַ גערודער. אהרן שמואל און בצלאל חיים, וועלכע האָבען בשותפות געברויט כּיער און עס פאַרקויפט אין די אַרומיגע דערפער, האָבען זיך געכאַפּט, אַז זיי האָבען פאַרגעסען צו פאַרקויפּען זייער חמץ און איצט איז שוין ממש געווען נאָך ליכט-בענשען!

די צוויי שותפים האָבען זיך געהאַלטען אין אַרומקריגען. איינער האָט

געווארפען די שולד אויף'ן צווייטען. ביידע האָבען זיך געהאט פארלאָזט איינער אויף'ן אנדערען, אז יענער וועט פארקויפען דעם חמץ ביים רב אדער דיון, ווי עס פיהרט זיך ביי אידען. ערשט, אז די צוויי שותפים זיינען זיך צוזאמענגעקומען אין בית מדרש, האָבען זיי אויסגעפונען, אז דער חמץ איז ניט פארקויפט געוואָרען.

יעדער האָט געהאט אַ תירוץ. בצלאל חיים, וועמעס אויפגאָבע עס איז געווען ארומצופאהרען מיט'ן ביער איבער די דערפער, האָט גע'טענה'ט, אז ער האָט זיך צוריקגעקעהרט אהיים ערשט שפעט נאכמיטאָג. ער איז געווען מיעד און דאָ האָט ער שנעל זיך געדארפט מאַכען יום טוב'דיג, געהן אין מרחץ און זיך איבערטהאָן אין די יום טוב'דיגע מלבושים. ער האָט אויך געדארפט עפעס ארויסהעלפען אין הויז. היינט ווי האָט איהם געקענט ליגען אין קאפּ צו פארקויפען דעם חמץ?

אהרן שמואל, ווידער, האָט געהאט אן אנדער תירוץ. אָבער וואָס טהוט מען איצט? חמץ איז דאָך אן ענין וואָס שמעקט מיט כרת יאהרען!
דאָס האָט זיך דערטראָגען צום רב, וועלכער האָט גלייך צוגערופען דעם דיון. עס האָבען זיך אויך פארקליבען די לומדים פון מזרח וואַנט.

דעם רב'ס פסק איז געווען, אז די פעסער ביער, וואָס האָבען זיך גע'פונען אין זייער ברויעריי אויסער'ן שטאָט זאָלען אויסגענאָמען ווערען און קיינער זאָל פון דעם ניט קיין הנאה האָבען; די כלים און די גערשטע און האָבער פון וואָס דער ביער ווערט געברויט זאָלען פארשלאָסען ווערען אין דער ברויעריי ביז איבער'ן יום טוב.

מיט דעם האָט דער ענין געזאָלט זיין דערליידיגט. בצלאל חיים האָט זיך אָבער מיט דעם נאָך ניט באַנוגענט. ער האָט מורא געהאט, טאָמער איז ער מיט דעם נאָך ניט יוצא. באלד נאָך מעריב איז ער צוגעקומען צום דיון און מיט טרערען איז די אויגען געבעטען, ער זאָל איהם געבען אַ תשובה.

— איד בין אַ פשוט'ער איד — האָט ער געוויינט — איד האָב אלע מיינע יאהרען פארבראכט אין אַ דאָרף צווישען נויס. איד בין אַ בעל מטופל צון האָלט דערצו אויס אַ פאַר אלמנות מיט זייערע קינדער. זאָגט מיר, וואָס איד זאָל טהאָן, כדי די גרויסע עבירה וואָס מיר זיינען באַגאנגען, זאָל אונז פאָרגעבען ווערען — אויף איהם קוקענדיג איז זיין שותף, אהרן שמואל, אויך צוגעקומען צום דיון.

דער דיון האָט געפיהלט גרויס מיטלייך מיט די דאָזיגע פשוט'ע און תמימות'דיגע מענשען. ער האָט זיי אנגעהויבען באַרוהיגען, פאָרויכערענדיג זיי, אז עס קומט זיי הלילה ניט קיין כרת פאר דעם וואָס עס איז געשעהן.

בעת דער דיון האָט געהאלטען אין באַרוהיגען די צוויי שותפים, האָט זיך דערהערט אַ יללה פון ווייבער, וועלכע זיינען אַנגעלאָפען אין בית מדרש און זיך געמאכט אַ וועג צווישען די מתפללים צום ארון קודש. דאָס זיינען געווען די ווייבער און די טעכטער פון די צוויי שותפים, צו וועמעס אויערע'ע עס האָט זיך שוין געהאט דערטראָגען וואָס עס האָט פאָסירט. מיינענדיג, אז דאָס מיינט, רחמנא לצלן, זייער סוף, זיינען זיי געקומען מיט יללות אין בית מדרש. דער דיון האָט געמוזט ארויף אויף דער בימה און זאָגען עטליכע

ווערטער, כדי די שותפים און זייערע בני בית זאלען זיך בארוהיגען און אויך אז דער עולם איז אלגעמיין זאל פארשטעהן, אז אייגענטליך איז שוין אלץ דערליידיגט.

דער עולם האט זיך אָנגעהויבען צוגעהן אהיים און בעת אלע האַבען גערערט נאָר וועגען דעם צער פון די צוויי שותפים, האַבען די לומדישע אידען, צווישען זיי אויך די עלטערע צוויי אידימים פון ר' אליעזר ראזבו דעם שמיד, זיך גע'פּלפּול'ט וועגען דעם דיין בכלל און וועגען חמץ בפרט. ר' יצחק שאול און כרוך, דאָגעגען, האַבען געהענדיג אהיים מעהר גערערט וועגען דער תמימות פון די צוויי שותפים.

— דאָס צייגט ווי ריין עס זיינען די הערצער פון אַט די פשוט'ע אידען — האַט ר' יצחק שאול כאַמערקט, און ברוד האַט מיט איהם מסכים געווען. אהרן שמואל איז געווען א געבאָרענער אין דאָבראָמיסעל. ער איז געווען בטבע א שווייגער און א צוריקגעהאלטענער. מען האַט איהם זעלטען געהרט אַוויסריידענדיג און וואָרט. אפילו ביים דאוונען האַט מען איהם קוים געהערט. ער האַט תמיד געזאָגט די תפילות שטילערהייט און דאָס אויך האַלבע ווערטער. בצלאל חיים איז געווען א דאַרפישער מענש. ער איז געקומען פון דעם דאַרף קאמארי און מען האַט איהם דערפאַר גערופען דער קאמאריער. דער ערשטער וואָס האַט זיך באַזעצט אין יענעם דאַרף וואָס האַט געהערט צו דער פרייצישער פאמיליע רעאוט, איז געווען בצלאל חיים'ס זיידע, משה בנימין, וועלכער האַט געהאט דעם צונאָמען "סאָצאָפּ", דערפאַר וואָס ער האַט גע'קענט זינגען רוסישע לידער און טאַנצען רוסישע טענץ. משה בנימין איז גע'ווען א פערד הענדלער און צוליב זיינע מסחרים פלעגט ער אַנשלאָגען אין ווייטערע רוסישע שטעט ווי סמאָלענסק און אַריאַל. דאָרט האַט ער זיך צו'געהערט צו די רוסישע געזאַנגען און צוגעקוקט צו די רוסישע טענץ.

געווען איז משה בנימין א פרומער איד, וואָס וואָלט גאַרניט געטראַכט פון נאַכמאַכען די גוים. האַט ער אָבער אַמאָל זיך צוגעהערט ביים עין יעקב טיש ווי גרוים עס איז די מצווה פון משמח זיין דעם עולם אויף חתונות און ווי אזוי געוויסע תנאים און אמוראים פלעגען אויף פאַרשיידענע אופנים משמח זיין חתן כלה. האַט ער אויך באַקומען חשק צו ווערען אַז אונטער'האלטער אויף חתונות און טאַקע דורך די רוסישע לידער און טענץ.

האַט זיך משה בנימין איינגעהאַנדעלט א פוטערנע רוסישע היטעל, א רוסישען קאַסטיום און שטייוועל און ווען נאָר עס איז ערגעץ פאַרגעקומען א חתונה, איז ער דאָרט געקומען און געזונגען און געטאַנצט. אזוי האַט ער באַקומען דעם נאָמען "סאָצאָפּ".

ווען משה בנימין האַט זיך באַזעצט אין קאמארי, איז דער דאַמאָלסדיגער פריץ געווען איינער מיט'ן נאָמען יוזעף און ער איז געווען א גרויסער אהב ישראל. גאַנץ אַפּט פלעגט ער אַנלאָדען וועגענער מיט תבואה און מיט גרינסען און פרוכט און זיי שיקען קיין דאָבראַמיסעל צום דאַמאָלסדיגען רב, ר' תנחום שמואל'ן, אז ער זאל עס פאַרטיילען צווישען אַרימעלייט.

יוזעף'ס פריינדשאַפט צו אידען האַט זיך גענומען צוליב א באַשטימטער געשעהעניש. ווען ער איז געווען א קינד פון אַכט יאָהר, איז ער אַרונטערגע'ג

פאלען פון א מערד און צעבראכען זיין נאמען. האָט מען געשיקט נאָד דעם רופא און יענער האָט איהם איינגעבאנדאזשירט. דאָס האָט אָבער ניט איינ-געשטימט דעם קינד'ס וועהטאָנען. יוּזעף האָט באַקומען היץ און האָט פאַר-לאָרען זיין באַוואוסטזיין.

יוּזעף'ס פאָטער איז געווען א פרייגעזאָנענער און דערצו א גאנץ קליי-נער אהב ישראל. זיין מוטער איז גראַד געווען דער היפּוד. באַזונדער האָט זי שטאַרק געהאַלטען פון אידישע צדיקים, וויסענדיג, אז דער דאָבראַמיסלער רב, ר' תנחום שמואל, איז א גרויסער צדיק, האָט זי גענומען דאָס קינד צו איהם.

האָט דער רב איהם געגעבען זיין ברכה און האָט געהייסען פון איהם אַרונטערנעהמען די באַנדאזשען. דאָס קינד איז באלד אויף'ן אָרט געוונט געוואָרען.

בעת די פריצ'טע איז מיט'ן קראַנקען קינד אוועקגעפאַהרען צום רב אין דאָבראַמיסל איז דער פריץ ניט געווען אין הויף, ווייל אַנדערש וואָלט ער ניט געלאָזט איהר טהאַן אזא זאָד. ווען ער אָנגעקומען אין הויף און האָט געהערט, וואָס די פריצ'טע האָט געטהאַן, איז ער אַרײַן אין א גרימצאָרן. — ווי וואַנט זי טהאַן אזא זאָד? — האָט ער געשריען — זי וועט מיר מאַכען צום גארען! אַלע וועלען איצט פון מיר מאַכען חוּק!

דער פריץ האָט באלד אַרויסגעשיקט א רייטער, אז ער זאָל לויפּען קיין דאָבראַמיסעל און אַנזאָנען דער פריצ'טע זיך ניט גאָר צו מאַכען און תיכּף ומיד זיך צוריקקערען אַהיים. ער האָט גלייכצייטיג אויך געשיקט א צווייטען רייטער צום גלח, אז ער זאָל פאַר דער פריצ'טע אַרויסגעבען א תשובה פאַר דעם וואָס זי האָט פאַרשוועכט איהר קרויסטליכקייט מיט דעם וואָס זי איז געפאַהרען צו א רב.

אָבער אירדער דער רייטער האָט זיך צוריקגעקעהרט אין שוין די פריצ'טע אָנגעקומען מיט יוּזעף'ן. דאָס קינד איז געווען פריש און געזונט. די פריצ'טע איז געווען אין זיבעטען הימעל און האָט געהאַלטען אין ריידען וועגען די וואונדער פון דעם דאָבראַמיסלער רב.

דער פריץ האָט איצט געזעהן מיט זיינע אויגען דעם וואונדער וואָס עס איז געשעהן. ער האָט אָבער אַלץ ניט געוואָלט פאַרגעבען זיין ווייב.

— דאָס האָט ער גאָר געקענט טהאַן מיט כּשוף, — האָט ער געזאָגט — ווי אַנדערש האָט ער געקענט באַווייזען אזא וואונדער? איצט וועט מען גאָר מעהר שפּאַסען פון מיר!

דער פריץ האָט ניט געקענט פאַרגעבען זיין ווייב און ער האָט אויך ניט געוואָלט פאַרגעבען דעם דאָבראַמיסלער רב, ער האָט דעם צדיק געשאַלטען און געזידעלט. דער סוף איז געווען, אז ער איז אין א קורצער צייט אַרום קראַנק געוואָרען און איז געשטאַרבען. יוּזעף איז געוואָרען דער יורש און איז דער צווייטע געוואָרען פון זיין מוטער ווי א פריינט פון אירען, און דאָס איז ער געווען זיין גאַנצען לעבען.

נ.מ.

דער גליקליכער נשרף

דער איד וואָס איז געווען מלאַ שמחה וואָס זיין פארמעגען איז אוועק מימין פּויער. — גרויסע אכזריות. — די שרפה אין דער ערשמער נאכט. — געזונמע און קראנקע מלאכים.

בעת משה בנימין האָט קיין מאל ניט דערווארט קיין שרף אויף דער וועלט פאר דעם וואָס ער פלעגט משמח זיין התודכלה אויף התונות מיט רב־סישע טעניץ און געזאנג, האָט ער אָבער דאָד באקומען זיין באלוינונג. דאָס איז געשעהן אויף אזא אופן :

דער פריץ פון קאמארי, יוזעף, איז איין מאל געקומען אויף א אידישער חתונה און ער האָט צום ערשטען מאל געזעהן ווי משה בנימין דער "קאצאפּ", אָנגעטאן אין רוסישע קליידער, האָט געזונגען און געטאנצט ווי אז "אמת'ער" רוס. איז דאָס דעם פריץ שטארק געפּלען געוואָרען. ער האָט דעם אידען פארבעטען זיך אריינצוקלייבען צו איהם אין הויף און האָט איהם געמאכט פאר זיין רעכטע האַנט אין אלע זיינע מסחרים. ער האָט איהם א נאָמען געגעבן "מאָשקע מאַסקוויל".

פון דאמאלס אָן איז משה בנימין'ען אוועק גוט. ער איז נאָך געוואָרען פרימער ווי פריהער. ער האָט זיך געמאכט אן עירוב תחומין כדי ער זאל שבתים און ימים טובים קענען געהן אין שטעטעל אריין און מען זאל אויך פון שטעטעל קענען קומען צו איהם. דאָרט אין הויף איז געבאָרען געוואָרען זיין זוהן יאשע.

משה בנימין האָט זיך שטארק באמיהט צו מאַכען זיין זוהן פאר א למדן. אָבער עס האָט איהם ניט מצליח געווען. האָט ער איהם גענומען אין זיינע מסחרים. כאָטש יאשע איז געווען א קליינער למדן, איז ער אָבער געווען א גרויסער ירא שמים. ער האָט אָפּגעהיט טאָג־איין און טאָג־אויס צו געהן אין דאבראמיסל דאוונען בצבור און אויך זיך צוהערען ווי מען לערנט עין יעקב און אנדערע למודים וואָס ער האָט געקענט פארנעהמען.

אויפ'ן זעלביגען פריצישען הויף איז אויך געבאָרען געוואָרען בצלאַל חיים, וועלכער איז, ווי זיין זיידע און זיין טאטע, געווען א פראַסטער מענש אָבער דערפאר א גרויסער ירא שמים. שפעטער האָט זיך בצלאַל חיים איבער־געקליבען אין דאָרף קאמארי און פון דאָרט אין דאבראמיסל. ער איז געוואָרען א שותף מיט אהרן שמואל'ן אין ברויען ביר און איז פארקויפּען די סחורה אין די דערבייאַגע דערפער.

מיט זיין תמימות און שטענדיגע אָפּגעהיטקייט איז נאָך ניט געווען קיין חירוש וואָס ער, אזוי גוט ווי זיין שותף, האָט זיך געפיהלט שטארק דערשלאַג־גען יענעם פּסח צו נאכט ווען זיי האָבען זיך ארומגעזעהן, אז זיי האָבען פאר־געטען צו פארקויפּען דעם חמץ. ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס דער רב האָט זיי אָנגעזאָגט וואָס צו טחאן און וואָס דער דיין האָט זיי געהאלטען אין באַ-

רוחניגען, אז די עבירה אין גאָר ניט אזוי גרויס ווי זיי שמעלען זיך פאַר, און אָבער בצלאל חיים נאָך אלץ ניט געווען צופרידען און ער איז אוועק אהיים א דערשלאָגענער.

דער סדר איז ביי איהם שוין יענעם מאָל געווען א צושטערטער. ער האָט זיך א נדר געטהאָן מעהר ניט קיין הנאה צו האָבען פון דעם וואָס איז געווען אין דער ברויעריי. ער האָט זיך ניט געוואַלט באַנוגענען מיט דעם וואָס דער רב האָט זיי געהייסען אויסניסען דאָס ביר וואָס איז געשטאנען פארטיג. בצלאל חיים האָט געוואַלט געהן א סך ווייטער כדי צו זיין ביי זיך זיכער, אז ער האָט יוצא געווען פאר'ן רבונן של עולם.

ערשט דאמאלס האָט ער זיך עטוואָס באַרוהיגט און, פארענדיגענדיג דעם סדר, האָט ער זיך געליינט שלאָמען. אָבער איידער ער איז נאָך איינגעשלאָפען האָט ער פלוצים באַמערקט דורכ'ן פענסטער ווי דער הימעל איז רויט געוואָרען. ער האָט באַלד פארשטאנען אז ערגעץ האָט אויסגעבראָכען א שרפה. ער האָט זיך שנעל אָנגעטאָן און איז ארויס אין דרויסער. דערווייל איז דער הימעל געוואָרען אלץ רויטער. מענשען זיינען שוין געווען אין נאָס און אין דער לופט האָבען זיך געטראָגען קולות "פאזשאר!". מענשען זיינען געלאָרען פון הענרום פענרום. קיינער האָט נאָך ניט געוואוסט וואו די שרפה קומט פאַר ערשט א וויילע שפעטער האָט מען אויסגעפונען, אז די שרפה קומט פאַר אויסערן שטעטל. אַט דאָרט וואו עס האָט זיך געפונען בצלאל חיים'ס און אהרן שמואל'ס ברויעריי. עס האָבען געברענגט א פאַר דערבייאַגע הייזער און אויך די ברויעריי. ווען בצלאל חיים איז אָנגעקומען אויף דער סצענע, האָט ער שוין דאָרט געפונען אירען און ניט-אירען לעשענדיג דאָס פייער. מען האָט געטראָגען וואסער עמערן וויין און מען האָט אויך געבראָכט וואסער אין קויפּען. די פּלאַמען זיינען געווען צו גרויס אז מען זאָל זיי קענען אויסקעשען.

עס האָט לאַנג ניט גענומען און די פויערשע הייזער ווי אויך די ברויעריי זיינען געווען פארצערט פון די פּלאַמען. אויב דער עולם האָט עפעס געקענט טהאָן איז געווען צו פאַרהיטען, אז דאָס פייער זאָל זיך ניט פארשפּרייטען ווייטער און אז עס זאָל זיך ניט דערטראָגען קיין דאבראמיסל נופא.

מענשען, וואָס האָבען געזעהן בצלאל חיים'ן ביי דער שרפה, וואו זיין האַב און גוטס זיינען פארצעהרט געוואָרען אין פּלאַמען, האָבען געקוסט אויף איהם מיט גרויס באַדויערען. דאָס האָט געמיינט אז ער ווערט אן אַרעטאן. אָבער צו אלעמענס איבעראשונג איז נאָך בצלאל חיים געווען מלא שמחה. ער האָט ממש געטאנצט פון פרייד. ערשט ווען ער איז געווען זיכער, אז פון דער ברויעריי וועט שוין ניט בלייבען קיין שריד ופּליט, איז ער מיט גרויס פרייד געלאָפען צוריק אין שטעטל און האָט אויפגעוועקט זיין שותף אהרן שמואל'ן און איהם אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז זייער ברויעריי איז אוועק מיט'ן רויד.

— אז דאָס דעם אויבערשטען, האָט ער געזאָגט, מיר קענען איצט זיין בטוח, אז מיר וועלען מעהר ניט נחנה זיין פון דעם חמץ אין אונזער ברויעריי, איד האָב זיך סיי ווי א נדר געטאָן פון דעם ניט צו האָבען קיין הנאה צו ערשט האָט אהרן שמואל קוים געוואַלט מסכים זיין דערצו, אָבער אז ער האָט זיך דערוואוסט, אז די ברויעריי איז שוין סיי ווי פאַרלאָרען, האָט

ער צוגעשאַקעלט מיט'ן קאפּ און האַט מסכים געווען אז דאָס האַט געמוזט זיין מיט'ן ווילען פון רבוננו של עולם און אז דאָס וועט זיין אַ כּפּרה פאר דעם וואָס זיי האָבען ניט פארקויפט דעם חמץ יענעם ערב פּסח.

פון גרויס שמחה איז שוין בצלאל חיים יענע נאכט ניט געגאנגען שלאָפּן מען. ער איז אוועק אין בית המדרש מיט א שפּראַך אויפ'ן טאג. צוליב דער שרפה האָבען א סך אנדערע שוין אויך ניט געשלאָפּען די נאכט. אין בית המדרש האָבען זיך שוין געפונען א היבש ביסעל מענשען. דער עולם האַט איצט נאָר גערעדט וועגען דער שרפה. א סך האָבען ארויסגעזאגט די מיינונג, אז דאָס איז געקומען ווי א שטראַף פאר דעם וואָס די שותפים האָבען ניט פארקויפט דעם חמץ. אָבער אז בצלאל חיים איז אָנגעקומען אין בית המדרש, האַט ער פארזיכערט אז אייגענטליך איז עס גארניט קיין שטראַף, ווייל ער באַטראכט די שרפה ווי א ישועה. ער פיהלט איצט לייכטער אויפ'ן הארצען און זאָרט נאָר ווייניג איבער דעם וואָס ער האַט פארלאָרען זיין פארמעגען און זיין פרנסה.

— זאָל דער אויבערשטער נאָר שענקען דאָס לעבען און דאָס געזונט, — האַט ער געזאָגט, — עס וועט שוין זיין פרנסה.

האַט מען איצט נאָר גערעדט וועגען דער שרפה און וועגען דעם וואָס דאָס איז געקומען גראַד נאכדעם ווי די צוויי שותפים האָבען זיך געפיהלט זינדיג איבער דעם וואָס זיי האָבען ניט פארקויפט דעם חמץ. דערווייל האַט מען פארגעסען זיך נאכצופרעגען וועגען דעם ווי אזוי דאָס פיער, וואָס האַט זיך אָנגעפאנגען אין איינעם פון די שכני'שע גוי'שע הייזער, איז אנטשטאָר נען. ערשט אויף מאַרגען האַט מען אין דאבראמיסל געהערט וואָס עס איז פאָרגעקומען. עס איז באמת געווען א מורא'דיגע פאסירונג.

ביי דער ברועיריי האָבען געוואוינט א פּאָר נויט, וואָס האָבען זיך שטענדיג צווישען זיך ארומגעשלאָגען. טאקע יענעם ערב פּסח איז איינער פון די גוים באַפאלען דעם צווייטען מיט א שטיק אייזען און האַט איהם צו־בראַכען זיינע ריפּען. דער גוי איז אוועקגענומען געוואָרען אהיים ממש א האַלב טויטער.

דער געשלאָגענער גוי האַט געהאט א זעהן וועלכער האַט געוואַלט נעה־מען נקמה פאר זיין פאטער. איז ער אויפגעשטאנען אין מיטען נאכט, נאכדעם ווי די אידען אין שטעטעל האָבען פארענדיגט פראווען דעם סדר און זיינען שוין געלעגען אין די בעמען, און האַט אונטערגעצונדען דעם שכונ'ס הויז בעת אלע זיינען שוין דאָרט געשלאָפּען. כדי צו זיין זיכער, אז קיינער פון דעם שכונ'ס משפּחה וועט זיך ניט ראַטעווען קיין לעבעדיגער, האַט דער אונטערציני־דער פארשלאָסען די טהור פון דרויסען.

דאָס פיער האַט זיך שנעל פארשפּרייט איבער'ן הויז מיט דער שלאָפּענ־דיגער פאמיליע ווי אין א פאסטקע. דריי פון דער פאמיליע האָבען זיך אָבער דאָך געראַטעוועט, ארויסשפּרינגענדיג דורכ'ן פענסטער. פיער אנדערע זיינען פארברענט געוואָרען. עס זיינען אויך פארברענט געוואָרען די פערר און די בהמות אין שטאָל.

האַט מען אין דאבראמיסל געהאט פון וואָס צו ריידען און אויך ווי וואָס נאָמעטראַכטען, וואָרום בעת פון איין זייט האַט מען דאָ געפיהלט

שוידער פון נוי'שער רציחה, האט מען פון דער צווייטער זייט געזעהן די שעהנקייט פון דער אידישער נשמה. באזונדער זיינען פון דעם געוועזענע שטארק אנטציקט ר' יצחק שאול און ברוד. ווען ביידע זיינען יענעם פריהמארגען: אנגעקומען אין בית המדרש, וועלענדיג גענויער אויסגעפינען וועגען דער שרפה, האבען זיי געפונען חברה תהילים פארזאמעלט אין בית המדרש. זאגענדיג תהילים הויד אויפ'ן קול מיט גרויס כוונה.

דער יעניגער וואס איז געשטאנען אויף דער כימה און געזאגט תהילים מיט'ן עולם איז געווען בצלאל חיים. עס האט זיך ארויסגעוויזען אז בצלאל חיים האט דוקא געוואלט זיין דער פארזאגער יענעם פריהמארגען און געזאגט האט ער דעם תהילים ניט ווי איינער ביי וועמען דאס הארץ איז צובראכען און ווי איינער וואס האט געליטען גרויס היזק, נאך ווי איינער וואס ניט אפ א שבת והוריה צום רבנו של עולם. עס איז געווען קלאר, אז בצלאל חיים פיהלט זיך ווי א בעל שמחה.

— אט האסטו דיר א ביישפיעל פון א פשוט'ען אידען, — האט ר' יצחק שאול באמערקט צו ברוד'ן, — און דאך קוקען די לומדים אויף איהם פון אויבען ארונטער און באטראכטען איהם ווי אז עס הארץ וועלכער האט נישט קיין חלק אין זייער וועלט.

ברוד איז מיט איהם געווען איינשטימיג. ר' יצחק שאול האט איצט פאר ברוד'ן געוואלט ציהען פון דעם אלעם א מוסר השכל:

— פון מיין פאטער האב איד געהערט אין נאמען פון בעל שם, אז דער פשוט'ער מענטש איז ווי א פארזיט פעלד וואס ווערט גענערט פון דעם רעגען וואס פאלט פון הימעל און ניט איהר פרוכט צום מענטשען און דער תלמיד חכם איז ווי א פעלד וואס ווערט אפגעהיט און בעארבייט און קינסטליך כאוואי סערט. אזא פעלד וועט ארויסגעבען בעסערע פרוכט ווי א פעלד וואס ווערט איבערגעלאזט צו דער טבע, אבער דאס געוויינליך פעלד שטעהט ניט נידעריג גער פון דעם קינסטליך בעארבייטעט פעלד.

א גרויסע איבערראשונג איז פאר ברוד'ן געווען דאס וואס אויך פון דעם שמיד'ס זוהן, שמואל נחום'ען, האט ער געהאט א סך צו לערנען. נאכדעם ווי ער האט פון איהם געהערט ווי אזוי ער האט אין דער ישיבה, אין דובראווי גע, געטהאן א גרויסע פעולה אין לערנען, האט ער פון איהם אויך געהערט וועגען זיינע באגעגענישען מיט מענטשען און וואס ער האט פון זיי געלערנט, אויך שמואל נחום איז שוין געווען בעאיינפלוסט פון דער חסידישער לעהרע. אויך ער האט כסדר געהאלטען אין טייטלען אויף דעם וואס די לומדים האלטען זיך אפגעזונדערט פון די פשוט'ע פאלקס־מענטשען און קוקען אויף זיי פון אויבען ארונטער ווי זיי וואלטען געהערט צו נאך אז אנדער וועלט.

שמואל נחום האט אין דובראוונע געהאט ארויסגעהאלטען א פאר שעה אין טאג אין א מיהל. דאס האט ער געטהאן כדי צו דערנעהרען זיך דורך איינענער פראצע. די מיהל האט געהערט צו א געוויסען ר' ירחמיאל הירש, וועלכער איז געווען נאך א גרויסער למדן און ירא שמים. ער האט געהאט א שם אין שטאט פאר דעם שיעור גמרא וואס ער האט געזאגט אין איינעם פון די בתי מדרשים. דער דאזיגער ר' ירחמיאל הירש האט געקוקט מיט ביטול און אפילו מיט פאראכטונג אויף פשוט'ע און פראסטע מענטשען. שמואל נחום

האט עס געקענט זעהן פון דעם אופן ווי ער האט באהאנדעלט איינעם פון זיינע מענשען ברודר שמעון'ען, וועמעס עובדה עס איז געווען אויסצולאדען און אנצולאדען די וועגענער וואס פלעגען בריינגען תבואה צו דער מיהל. אינגאנצען האט ר' ירחמיאל הירש געהאט אין דער מיהל צוויי אירישע ארויסהעלפער, א חוץ שמואל נחום'ען. דער צווייטער צו ברודר שמעון'ען איז געווען ר' אפרים קלמן, וועלכער האט זיך אָפּגעגעבען מיט די זארנעס, דער דאָזיגער ר' אפרים קלמן איז געווען דער היפוד פון ברודר שמעון'ען. ווי גרויס עס איז געווען ברודר שמעון'ס עם הארצות אזוי איז געווען גרויס ר' אפרים קלמן'ס לומדות. ווען ער איז געשטאנען ביי די זארנעס און געמאלען, האט ער געהאלטען אין לערנען אויף אויסוועניג.

ר' ירחמיאל הירש, דער בעל הבית, האט מיט זיין באציהונג צו אט די צוויי מענשען געוויזען ווי גרויס עס איז ביי איהם דער אונטערשיד פון א למדן ביז א פראסטען מענשען. בעת ר' אפרים קלמן'ען האט ער ארויסגעוויזען גרויס רעספעקט און האט מיט איהם אפט געשמועסט אין תורה, האט ער ברודר שמעון'ען ארויסגעוויזען פשוט'ע פאראכטונג. ר' אפרים קלמן, וועלכער האט זיך גראד באצויגען פריינטלאך צו פראסטע מענשען, פלעגט אפט אויס-ריידען דעם בעל הבית פאר זיין באציהונג צו דעם צווייטען מענשען זיינעם.

ער פלעגט ר' ירחמיאל הירש'ן דערמאנען דעם מאמר חז"ל, אז "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמד" (אז אויב דו האסט געלערנט א סך תורה זאלסטו ניט מיינען אז דו האסט מיט דעם א סך אויפגעמאזן). ר' ירחמיאל הירש פלעגט עס אויסהערען אין שטילשווייגען ווי ער וואלט ניט געוואגט ריידען אנטקעגען דעם לומדישען ר' אפרים קלמן'ען. דאס האט אָבער ניט געענדערט זיין באהאנדלונג פון ברודר שמעון'ען, באזונדערס ווען ר' אפרים קלמן איז ניט געווען דערביי.

ער האט יענעם ניט נאָר געהאלטען אין טרייבען אין דער ארבייט. נאָר האט איהם אויך באליידיגט און דערנידעריגט.

איינמאל האט שמואל נחום צוגעזעהן אזא סצענע: עס איז געווען איינע פון די טעג ווען עס איז ניט געווען וואס צו מאהלען. ר' ירחמיאל הירש האט יענעם פריהמארגען געהאט געזאגט זיין שיעור וועגען דער סוגיא פון לייגען אן עירוב אויף א בוים, וועגען דעם געהט אן א פלוגתא צווישען רבין און די רבנן (עירובין לג). האט ער וועגען דעם געהאט געזאגט א פלפול אין וועלכען ער האט ארויסגעוויזען גרויס שארפוין און האט זיך דערפאר געפיהלט שטארק לעילה'דיג. אז ער איז געקומען אין דער מיהל האט ער פאר ר' אפרים קלמן'ען איבערגעזאגט דעם פלפול און ביידע האבען זיך אנגעהויבען מתוכה זיין.

אז די צוויי לומדים זיינען געווען פארנומען אין תורה, און איז מיהל איז ניט געווען וואס צו טהאן, האט דער פראסטער ברודר שמעון דערווייל זיך פאררוקט אין א ווינקעל און מעגלאך, טאקע אויס פארדרוס וואס ער האט ניט געקענט נאכפאלגען וואס די לומדים האבען צווישען זיך גערעדט, האט ער אנגעהויבען זאגען תהילים און פון זיינע אויגען האבען זיך אנגעהויבען ניסען טרעהרען.

דערווייל האבען די צוויי לומדים פארענדיגט זייער תורה שמועס. ר' ירחמיאל הירש האט באמערקט ווי ברודר שמעון זאגט תהילים און פארניסט

טרעהרען. געהאלטען האט ער ביי די קאפיטלעד פון הלל און האט זיי געזאגט מיט גרויס כוונה, אבער אויף זיין עם הארצות'דיגען שטייגער, ניט דערזאג גענדיג קיין ווערטער, א סך ווערטער ארויסקומענדיג פשוט פארנרייזט. איז ר' ירחמיאל הירש צוגעגאנגען צו ברוד שמעון'ן, איהם איבערנעשלאגען און געזאגט איז א טאז פון חוזק און כטול :

— ברוד שמעון, דו הרגעטסט נעבאד אוועק דעם הלל, באגראבסט איהם און באוויינסט איהם. — און ער האט זיך צעלאכט פון זיין אייגענער "חכמה" ברוד שמעון איז געבליבען זיצען א פארשעהמטער און א דערשלאגענער ר' אפרים קלמן איז געווארען אויפגעקאכט.

— די חכמים זאגען, אז פון יעדען ווארט וואס קומט ארויס פונ'ם מויל פון א אידען איז לויב פון אויבערשטען ווערט באשאפען א מלאך, מאכט ניט אויס צי דער, פון וועמעס מויל דאס קומט. איז א למדן אדער א פראם טער מענש. די מלאכים וואס ווערען אויף דעם אופן געבארען זיינען דערנאך די מליצי יושר פאר די דורך וועמען זיי זיינען באשאפען געווארען. — האט ר' אפרים קלמן געזאגט מיט שארפען פארוואורף איז זיין קול.

ר' ירחמיאל הירש האט נאך אלץ געלאכט. ער האט אויף ר' אפרים קלמן'ס באמערקונג געזאגט :

— די מלאכים וואס ווערען געבארען פון אזא עברי ווי ברוד שמעון'ס זיינען געוויס מיט מומים און סתם קאליקעס, רחמנא לצלן. קען מען זיך שוין משער זיין וואס פאר מלאכים דאס זיינען...

— און ווי מיינט איהר קוקען אויס די מלאכים וואס ווערען געבארען פון אונזערע חרושי תורה ? — האט ר' אפרים קלמן געוואלט זיין קריטיש צו זיך אליין.

— די מלאכים וואס ווערען געבארען דורך אונז, — האט דער מילנער געהאט א פארטיגען ענטפער, — זיינען געזונטע און שטארקע, ווי אויס גענאסען פון אייזען און שטיין. זיי לויכטען ווי די זון, זיי זיינען פרעהליכע און זינגענדיגע און גרייכען אזש צום כסא הכבוד.

— ניין, ר' ירחמיאל הירש, — האט ר' אפרים קלמן געזאגט, — מיר דוכט, אז די מלאכים וואס ווערען באשאפען, ווי איהר זאגט, מיט מומים זיי גען דעם אויבערשטען א סך ליעבער ווי די מלאכים וואס איהר מיינט, ווערען באשאפען געזונט און שטארק אזוי ווי פון אייזען אויסגענאסען.

ר' ירחמיאל הירש האט אויף דעם ניט געענטפערט. ער איז פון דא-מאלס אן געווען אפגעהיט זיך ניט צו פארטשעפען מיט ברוד שמעון'ען בעת ר' אפרים קלמן איז געווען דערביי. ער האט אבער פון דאמאלס אן געוויזען נאך א גרעסערען ווידערווילען צו ברוד שמעון'ס תמימות און דער עיקר צו דעם וואס ער איז געווען אפגעהיט צו געהן צוויי מאל א טאג אין בית המדרש דאוונען. ער האט איהם אפילו אנגעהויבען אויסריידען וואס ער טהומ ניט זיין ארבייט ווי עס בעדארף צו זיין טאקע דורך דעם וואס ער "במל"ט" אוועק זיין צייט געהענדיג אין בית המדרש...

ברוד שמעון האט זיך אבער איינגעשטעלט פאר זיין רעכט צו געהן אין בית המדרש דאוונען כצבור. — די צייט צו דאוונען איז מיין אייגענע, — האט ער געזאגט מיט

תקופות, — און איהר האט ניט קיין רעכט מיר איינצוזאגן וועגען דעם. דאס איז פונקט ווי שבתים און ימים טובים ווען איר דארף ניט טהאן קיין ארבייט. — אבער דער אויבערשטער דארף ניט דייע תפלות, — האט ר' ירחמיאל הירש שוין געוואלט איהם אריין אין די ביינער. — פאר אזא עם הארץ ווי די וועט זיין גענוג, אז דו וועסט דאווענען אין דערהיים

דא האט שוין ברוד שמעון'ען פארקוועטשט ביים הארצען. עם האבען זיך איהם געשמעלט טרעהרען אין די אויגען. ער האט געזאגט:

— וואס זאל איר טהאן, אז דער אויבערשטער האט מיר ניט געגעבען: קיין כשרונות צו ווערען א למדן? וואס זאל איר טהאן, אז איר מוז אוועק געבען מיין צייט צו טראגען זעק און קען קוים זיך ווען צוהערען צו א שיעור?

ר' ירחמיאל הירש האט געהאט א פלימעניק, ר' שלום יחיאל פון הארסי, ר' יצחק שאול'ס חבר. ער האט אט דעם פלימעניק געהאט אריינגענומען צו זיך, דערפאר וואס ער האט אליון ניט געהאט קיין סינדער. ר' שלום יחיאל איז שוין געווען פארקאפט פון דעם בעל שם'ס לעהרע, האט ער נארד גע' האט צוגעהערט ווי זיין פעטער איז מבייש דעם פשוט'ען און תמימות'דיגען ברוד שמעון'ען און ער האט צו איהם געזאגט:

— פעטער, דער בעל שם האט געזאגט, אז איהם זיינען מעהר ליעב די פשוט'ע מענשען מיט תמימות'דיגע הערצער ווי די לומדים וואס האלטען זיך גרויס מיט זייער לערנען און בלאזען פון זיך.

ער האט איהם דאן אנגעהויבען דערצעהלען וועגען דעם בעל שם און זיינע נאכפאלגער. זיינע רייד האבען אויפ'ן מילנער געמאכט אז איינדרוק און ער האט פון דאמאלס אן אנגעהויבען בעסער צו באהאנדלען ברוד שמעון'ען.

ד.

דער בעל שם פון זאמאשטש

ווער ער איז געווען און די ראל וואס ער האט געשפיעלט. — א תלמיד פון ר' אליהו בעל שם טוב. — ווי ער האט געראטעוועט א עדה אידען פון די האידיעמאקעס.

ברוד האט שוין געהאט געהערט די מערקווירדיגע געשיכטע פון ר' אליהו בעל שם פון ווירמיווע, וועלכער האט געהאט געגרינדעט די חברה פון נסתרים מיט דער אויפגאבע צו וואנדערען איבער דער אירישער וועלט און דערהויבען דעם גייסטיגען מצב פון אידען. ר' יצחק שאול האט איצט גע' קענט פאר איהם ווייטער שפינען דעם פאָדים פון די געשיכטליכע פאסירונג' גען און איהם באקאנען אויך מיט אז אנדער מערקווירדיגע פערזענליכקייט, ר' יואל דעם בעל שם פון זאמאשטש, וועלכער איז געווען ר' אליהו בעל שם'ס א תלמיד.

ניט קוקענדיג אויף דער מלחמה וואס ר' פנחס זעליג, דער נאוו פון שפיער, האט געפיהרט געגען דעם בעל שם פון ווירמיווע און דעם איסור וואס ער האט ארויסגערופען געגען לערנען קבלה און זוהר, פאדערענדיג פון ר' אליהו, אז ער זאל פארלאזען ווירמיווע און דייטשלאנד, איז אבער דער בעל שם געבליבען אויפ'ן אָרט און איז ווייטער אָנגעגאנגען מיט זיין ארבייט, פארשפרייטענדיג די לעהרע פון קבלה. די צאהל פון זיינע תלמידים זיינען

געוואקסען און די לעהרע פון דער קבלה אין דורך דעם אלץ מעהר און מעהר פארשפרייט געווארען. זיינע תלמידים וועלכע האבען צוליעב דעם איסור, ניט געקענט זיך אפגעבען מיט קבלה אין דער אפען האבען עס גע- טהאן פארבארגען. דאס אליין האט געגעבען דעם שטויס צו דעם, אז די דאזיגע תלמידים זאלען זיך, אונטער זייער רבינ'ס השגחה, פארבינדען אין א חברה לויט א באשטימטען פלאן און לויט די באשטימטע אנוואגען פון זייער רבינ', און וואנדערען פון שטאט צו שטאט און פון לאנד צו לאנד, פארשפרייטענדיג זייער לעהרע און זייער דרך אין עבודת הבורא.

אויף אזא אופן איז די לעהרע פון דער קבלה דורך ר' אליהו בעל שם'ס תלמידים געבראכט און פארשפרייט געווארען אין בעהמען און אין פוילען. דרייסיג יאהר איז ר' אליהו געוועסען אין ווירמייזע, וואו ער האט גע- האט זיין ישיבה, פון וועלכער באריהמטע גאונים זיינען געווען די תלמידים. אין יאהר שפ"ד אדער שפ"ה האט ר' אליהו פארלאזט ווירמייזע און זיך באזעצט אין פראג, וואו ער האט אויך איבערגעטראגען זיין ישיבה.

איינער פון ר' אליהו'ס תלמידים איז געווען דער גאון ר' יום טוב ליפמאן העלער, באקאנט אלס תוספות יום טוב. ער איז געווען פערציג יאהר אלט ווען ער איז געקומען צו ר' אליהו'ן אין דער ישיבה צו ערשט אין ווירמייזע, וואו ער איז אפגעזעסען דריי יאהר, און נאכהער אין פראג, וואו ער האט ווייטער געלערנט ביי ר' אליהו'ן קבלה.

דער תוספות יום טוב, וועלכער איז שפעטער געווארען דער רב פון פראג און דער ראש הרבנים פון גאנץ בעהמען, איז געווארען איינער פון די הויפט פארשפרייטער פון דער קבלה. אין שפ"ט איז ער געווען געצוואונג גען צוליעב מסירה, צו פארלאזען בעהמען און ער האט זיך איבערגעקליבען קיין קראקע, פוילען, איבערטראגענדיג די לעהרע פון קבלה אין יעדער מדינה.

אין יענער צייט האט דער גאון און מקובל ר' מרדכי יפה, דער "בעל הלבושים", געהאט זיין ישיבה אין גראדנע, וואו א חוץ נגלה האט מען אויך געלערענט נסתר. שפעטער האט ר' מרדכי יפה זיך אריבערגעקליבען מיט זיין ישיבה קיין פויווען. איינער פון זיינע תלמידים דארט איז געווען ר' ישראל יוסף, א גרויסער חריף און בקיא און דערצו אז אויסגעוויינליכער ירא שמים. ער האט זיך אבער אפגעגעבען גאר מיט נגלה. קיין נסתר האט ער ניט געוואלט לערנען. ניט קוקענדיג אויף דעם וואס ער האט אזוי שטארק געהאלטען פון זיין רבינ', ר' מרדכי יפה, האט ער זיך אבער ניט געוואלט לאזען צורידען צו לערנען קבלה. ער האט פאר דעם געהאט זיינע אייגענע מעמים.

דער דאזיגער ר' ישראל יוסף האט געהאט צער גידול בנימ. די קינדער וואס זיין פרוי האט געבראען זיינען אלע אויסגעשטארבען. ניט איינמאל האט ער זיך באקלאגט וועגען דעם פאר זיין רבינ' און יענער האט איהם געטרייסט און אויך געגעבען זיינע ברכות.

אין ווינטער פון יאהר שע"ב איז ר' מרדכי יפה קראנק געווארען און ער האט געפיהלט אז זיין סוף איז נאעהנט. האט ער צוואמענערופען זיינע בעסטע און כאליעכטסטע תלמידים און האט יעדען געבענשט לויט זיינע באדרעפנישען און וואונשען. ר' ישראל יוסף איז געווען צווישען אט די

תלמידים וואס האבען באקומען זיין ברכה. צו ר' ישראל יוסף'ל האט דער נאון און מקובל געהאט דאס פאָלגענדע צו זאָגען:

— דו גארסט צו האָבען א קינד. זאָג איד דיר אָן, אז דו זאָלסט אויף זיך געהמען צו לערנען קבלה, טהו זיך אויך א נדר, אז דער זוהו וואָס וועט דיר געבארען ווערען זאָל געשיקט ווערען לערנען תורה, אז ער וועט ווערען צוואנציג יאהר זאָלסטו איהם שיקען לערנען קבלה ביי איינעם וואָס איז א "מובהק" אין אַט דער לעהרע.

ר' מרדכי יפה איז נפטר געוואָרען ג' אדר שני, שע"ב, איז עלטער פון צוויי און אכציג יאהר. די תלמידים פון זיין ישיבה זיינען זיך דאן צעפאהר רען, יעדער איז אן אנדער ווינקעל. ר' ישראל יוסף האָט זיך פארקליבען אין זאמאשטש וואו ער האָט, לויט דעם אָנזאָג פון זיין רבי'ל, זיך גענומען צו קבלה. אויפ'ן צווייטען יאהר האָט זיין פרוי איהם געבארען א זוהו וועמען ער האָט א נאָמען געבען יואל.

יואל איז געווען א געזונט און שטארק קינד און אויך מיט גרויסע כשרונות. ער האָט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין לערנען. ווען עס איז געקומען דער ריכטיגער עלטער איהם זיין פאטער משרד געווען. אז ער איז געוואָר רען צוואנציג יאהר אלט, האָט ער באשלאָסען איהם שיקען לערנען קבלה. אבער צו וועמען שיקט מען איהם לערנען קבלה? ר' ישראל יוסף אליין האָט זיך נאָר ניט געפיהלט גענוג גרויס אין אַט דער לעהרע, און זיין רבי האָט איהם אָנגעזאָגט, אז ער זאָל זיין זוהו שיקען צו אימיצען וואָס איז א "מובהק".

האָט ר' ישראל יוסף געהאט צער פון דעם. האָט אויף זיך גענומען תעניתים און סנופים, דערצעהלט מען, אז איינמאל האָט ער פון שוואַפּיטי איינגעדערעמעלט און איז חלום האָט זיך צו איהם באוויזען זיין רבי ר' מרדכי יפה וועלכער האָט צו איהם אזוי געזאָגט:

— זיי דיר ניט מצער. שיק דיין זוהו קיין פראג צו ר' אליהו בעל שם. אז ר' ישראל יוסף האָט זיך אויפגעכאפט פון שלאָף האָט ער זיך געפיהלט דערלייכערט. ער האָט אריינגערופען זיין זוהו און איהם דערצעהלט וועגען זיין נדר און זיין חלום און האָט איהם אָנגעזאָגט צו פאהרען קיין פראג צו ר' אליהו בעל שם.

ר' יואל איז אַקאַרשט געווען פון דער ישיבה פון ר' יואל סירקש, איז בריסק. ער האָט דארט געהאט פארבראכט פינף יאהר צייט און האָט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין לערנען. ער איז צוריקגעקומען אהיים מיט כתבים וועלכע האָבען איבערגעגעבען וועגען דער גדלות פון דעם יונגענמאנטיש.

דער ראש ישיבה ר' יואל סירקש איז געווען א תלמיד פון ר' שלמה ליבוש'עס, א חבר פון ר' אליהו בעל שם פון ווירמייזע. ר' יואל האָט צוערשט געהאט זיין ישיבה אין לובאמלא און דאן זי איבערגעטראָגען קיין בריסק. דורך אַט דער ישיבה זיינען ארויסגעקומען גרויסע גאונים וועלכע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייער שאַרפּוין און כח אין פּלפּול.

⊙ דער יונגער ר' יואל האָט גוט געוואוסט, אז זיין רבי איז א משובל און אז אין דער ישיבה ווערט אויך אין געהיים געלערענט קבלה. ער איז אָבער ניט צוגעלאָזט געוואָרען צו די שיעורים אין קבלה. ער איז געווען צו יונג

און דערצו ניט קיין באווייבטער. איצט, ווען זיין פאטער האט איהם צום ערשטן מאל אנטפלעקט וועגען זיין נדר און חלום, איז ער שוין געווען א באווייבטער. ער האט דערפאר מיט פרייד אָנגענומען זיין פאטער'ס אַנזאג צו פאַהרען קיין פראַג צו ר' אליהו בעל שם.

ר' אליהו איז שוין דאמאלס געווען זעהר אלט, אָבער ניט קומענדיג אויף זיין הויכען עלטער, איז ער געזעסען יומם ולילא און געלערענט. האלטענדיג זיך אָפגעשלאסען אין א חדר מיוחד אין בית המדרש פון זיין ישיבה. די ישיבה אליין איז אָנגעפיהרט געוואָרען פון זיינע תלמידים. פון דעסטוועגען האט ער דעם יונגען ר' יואל'ן באלד אויפגענומען און האט מיט איהם אליין געלערענט, אין צוגאב צו דעם וואָס ער האט געלערענט אין דער ישיבה.

פינף יאָהר איז ר' יואל פארבליבען אין דעם בעל שם'ס ישיבה און פאר דער צייט האט ר' אליהו כסדר מיט איהם געלערענט. עס איז ניט באַ קאנט צוליעב וועלכען טעם ר' יואל האט געפונען אזוי פיעל חז אין ר' אליהו'ס אויגען. געוויס האט עס געמוזט זיין צוליעב זיינע גרויסע כשרונות, זיין צדקות און אויסערגעוויינליכער התמדה. ר' אליהו בעל שם האט באַ שלאָסען איבערצוגעבען צו ר' יואל'ן אלע זיינע סודות בנוגע סגולות, רפואות און תחבולות וואָס ער האט באנוצט פאר פארשידענע צוועקען.

עס איז אויך געווען אויף ר' אליהו בעל שם'ס אָנזאג וואָס ר' יואל האט זיך צוריקגעקעהרט קיין זאמאשטש. אויפ'ן וועג קיין זאמאשטש האט ר' יואל אויך באזוכט זיין פריהערדיגען רבי'ן ר' יואל סירקש'ן פון וועמען ער האט געלערענט נגלה. איצט האט ער מיט איהם שוין אויך געקענט ריידען אין נסתר און דער יונגער ר' יואל האט געקענט א סך לערנען פון דעם אלטען ר' יואל אין קבלה.

אז ער איז צוריקגעקומען אהיים איז ער געקרוינט געוואָרען מיט'ן נאמען בעל שם און איז געוואָרען מפורסם ווי דער בעל שם פון זאמאשטש.

אין משך פון די נורות ת"ח און ת"ט, האט ר' יואל זיך אויסגעצייכענט מיט דעם וואָס ער האט געראטעוועט א סך אידישע קהלות פון חורבן ער האט זיך, ווי מען דערצעהלט, באנוצט מיט פארשידענע מיטלען. אין איין שטאט, וועלכע האט זיך געפונען ביים טייך דניעסטער, האבען די אידען געמוזט אנטלויפען פון דארט זיך צו ראטעווען פון די האידעמאקס וועלכע וואלטען זיי אויסגעשלאכטעט. ביים ברעג טייך איז געשטאנען א שיף און די אידען זיינען ארויף אויפ'ן שיף. זיינען אָבער די האידעמאקס אָנגעלאָפען און שוין געהאלטען ביים אריינרייסען זיך אויפ'ן שיף. די שיף האט מען ניט געקענט ריהרען פון ברעג. פלוצים האט זיך באוויזען דער בעל שם פון זאמאשטש. ער האט אָנגעשריבען א שם אויף א צעטעל און עס אָנגעקלעפט אויפ'ן זייט פון שיף. באלד האט זיך די שיף א ריחר געטהאן און איז אוועק פון ברעג גלייך מיט'ן שטראם. די רוצחים האבען זיך אריינגעזעצט אין קליינע שיפלעך נאכצוואַגען דער גרויסער שיף מיט אידען. די גרויסע שיף איז אָבער געטראָגען געוואָרען מיט'ן שטראם מיט אזא שנעלקייט, אז די רוצחים האבען געמוזט זיך צוריקעהרען מיט ליידגען צום ברעג. די אידען זיינען מיט'ן כח פון דעם בעל שם געראטעוועט געוואָרען.

ר' יואל, דער בעל שם פון זאמאשטש, האט זיך קונה שם געווען אין

דער אידישער וועלט ניט נאָר מיט די מופתים וואָס מען האָט וועגען איהם דערצעהלט, נאר אויך מיט זיינע טאַגטעגליכע מעשים, באזונדער בנוגע הרבצית תורה. טאָסי אין זאמאשטש האָט ער געעפּענט א ישיבה, וועלכע האָט זיך אויסגעצייכענט מיט דעם וואָס מען האָט דאָרט געלערענט נגלה אזוי גוט ווי נסתר.

ווי א תלמיד פון ר' יואל סירקש, וועלכער האָט געהאט זיין אייגענעם דרך הלמוד, האָט דער בעל שם פון זאמאשטש, אויך אין זיין ישיבה איינ-געפיהרט דעם דאָזיגען דרך, וואָס אין באשטאנען הויפטזעכליך אין פאר-טימען זיך אין דער סוגיא און אין דערקלערען אלץ אויף א לאַגישען און פארשטענדליכען אופן.

די מעהרסטע תלמידים פון זיין ישיבה זיינען אויסגעהאלטען געוואָר-רען פון איהם אליון. ער האָט זיך אויך געפיהרט ווי זיין רבי ר' יואל סירקש מיט דעם וואָס ער האָט אויסגעקליבען די בעסטע תלמידים און מיט זיי געלערענט קבלה.

דער בעל שם פון זאמאשטש האָט געהאט א זעהן, אורי, האָט ער פון זיין פריהסטער קינדהייט אָנגעהויבען זיך אויסצייכענען אין לערנען. צו צוועלף יאהר איז ער שוין געווען קלאָר אין א גרויסע צאָהל מסכתות. א חוץ זיינע נייסטיגע מעלות, האָט ער זיך אויך אויסגעצייכענט מיט זיין קערפער-ליכער שעהנסייט. דערפאר וואָס דער בעל שם האָט געוואָלט מקיים זיין וואָס די חז"ל זאָגען: "הוה גולה למקום תורה", אז מען זאל פאָהרען לערנען אין דער פרעמד, האָט ער זיין זעהן אוועקגעשיקט לערנען אין דער ישיבה פון ר' דוד הלוי אין אוסטרא, וואו דער סדר הלימוד איז געווען ווי אין זיין אייגענער ישיבה. ווען דער ראש ישיבה איז נפטר געוואָרען איז אורי געפאָהרען לערנען אין ר' אברהם אבעלע גומבינער'ס ישיבה אין קאַליש, וואו מען האָט, א חוץ תורה, די תלמידים אויך געלערנט מרות און מוסר. זעקס יאהר צייט האָט אורי פארבראכט אין דער קאלישער ישיבה ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט אהיים איז ער ניט נאָר געווען א גרויסער למדן נאר אויך דורכגענומען מיט דעם דרך פון מוסר און א גרויסער בעל מדות. זיין פאָטער האָט איהם באלד חתונה געמאכט און איהם באשטימט פאר'ן ראש פון זיין ישיבה צו לערנען נגלה. נסתר האָט דער בעל שם אליון געלערענט מיט זיינע געקליבענע תלמידים.

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבען פארשפרייטען די באוועגונג צווישען בני תורה צו נעמען אויף זיך סגופים. מיט יעדען טאָג איז געוואָקסן סען די צאָהל לומדים וואָס האָבען געפייניגט זייערע קערפערס ווי א טייל פון עבודת הכורא. די סגופים זיינען באשטאנען פון פארשיידענע מינים ווי איינשטייפען דעם קערפער אָדער געוויסע טיילען פון קערפער מיט דינע שמריקלאך, צו שטעהן אויף די פיס א נאנצען מעת לעת און זיך ניט צווע-צען אָדער צולייגען, צו שלאָפען א דרייפיער שעה אין משך פון צוויי מעת לעת, און ווען מען איז געשלאָפען איז מען געלעגען אויף דער הויכער ערד מיט א שטיין צוקאָפענען; קייסלען זיך ווינטער אין שניי א נאקעטער, לעגען זיך מיט הויכען לייב זומער אויף א נעסט פון מוראשקעס און זיך לאָזען פון זיי בייסען און דאן אָפריכטען גלות.

אין דעם ענין פון סגופים איז ניט געווען קיין אונטערשייד צווישען די וואָס האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט נגלה אליין און די וואָס האָבען זיך אויך אָפּגעגעבען מיט נסתר. די באַוועגונג פאַר סגופים האָט געהאַט אַרומ־געכאַפּט אלע מינים לומדישע אידען. דאָס איז אויך אזוי געווען מיט אַפֿ־ריכטען גלות. דאָס האָבען געטאָן באַוואַוסטע נאַונים, וועלכע האָבען פון קיין קבלה ניט געהאַלטען, און דאָס האָבען אויך געטאָן מקובלים. דער אונטערשייד צווישען זיי איז געווען אין דעם: די בעלי הנגלה האָבען אין משך פון זייערע וואַנדערונגען ניט באַהאַלטען זייער לומדות. זיי האָבען נאָר ניט אַרויסגעגעבען זייערע נעמען. די מקובלים האָבען אָבער פאַר־באַהאַלטען זייער לומדות, אָנגעבענדיג זיך פאַר פּראַסטע מענשען. אַט דערפאַר האָט מען זיי אָנגעהויבען רופּען נסתרים.

אין די נייגונג צו סגופים אויך אַריינגערונגען איז דער ישיבה אין זאַמאַשטש, וואָס ר' יואל האָט אָנגעפיהרט פאַר אַ משך פון פּופּציג יאָהר. בעת ר' יצחק שאול האָט געהאַלטען אין דערצעהלען ברוד'ן וועגען דעם בעל שם פון זאַמאַשטש איז אויך אונטערגעקומען זיין שוואַגער ר' משה ליב און האָט זיך צוגעהערט מיט גרויס אינטערעס. — איד האָב קיינמאַל ניט געהערט פון דעם בעל שם פון זאַמאַשטש, — האָט ער אַ זאָג געטאָן, ווי ער וואָלט מיט דעם געוואָלט יענעם מכיל זיין, וואָרום אויב דאָס האָט ניט געהאַט דערגרייכט צו זיינע אויערען איז עס מתמא געווען אַ באַווייז, אַז יענער איז ניט וויכטיג.

— פאַראַן אַ סך וויכטיגע מענשען וועגען וועמען דו האָסט ניט גע־הערט, — האָט איהם ר' יצחק שאול אַריינגעזאָגט. — אין דער אמת'ן ביזטו און אונזער שוואַגער, ר' זלמן מאיר, פון אזא טייג געקנאַמען, אַז אזוינע ענינים קלעפען זיך בכלל ניט צו אייך. נאָר ווען מען זאָגט אַ פּלפול זייט איהר פאַראַינטערעסירט.

כאַטש ר' יצחק שאול האָט עס געזאָגט מיט אַ פאַרוואַרף און נאָר שאַרף, איז עס אָבער פון זיין מויל אַרויסגעקומען גלאַט און עלענאַנט אזוי, אַז זיין שוואַגער האָט זיך נאָרניט געפיהלט געטראַפען און האָט דעם שמועס ווייטער אָנגעהאַלטען.

— עפעס האָט זיך צו מיר דערטראַגען לעצטענס וועגען אַז אַנדער בעל שם, ר' ישראל, זאָל ער הייסען, — האָט ר' משה ליב געוואָלט ווייזען, אַז ער איז דאָך ניט פּרעמד אין אזוינע ענינים. — מען זאָגט אויף איהם, אַז ער האָט אַ סך נאָכפּאַלגער, וועלכע וואַנדערען אום ווי נסתרים אַט ווי די תלמידים פון ר' אליהו בעל שם פון ווירמייזע.

ר' יצחק שאול האָט אַ שמיכעל געטאָן. — ווי עס קוקט אויס זיינען די צוויי ביי דיר כמעט גלייך, — האָט ער געזאָגט. — מעגליך, אַז דו ווייסט נאָרניט, אַז צווישען זיי ביידע איז פאַרנאַנען אַרום הונדערט און פּופּציג יאָהר. אָב זיינען צווישען זיי געווען נאָך צוויי בעלי שם, איינער, ווי איד האָב שוין דערצעהלט, ר' יואל דער בעל שם פון זאַמאַשטש, און דער צווייטער, ר' אדם בעל שם, וועלכער האָט געשטאַמט פון ראַפּשיץ.

דאָס האָט ר' משה ליב טאַקי ניט געוואוסט. אויך פאַר ברוד'ן איז עס

נאך ניט געווען קלאָהר. ברוד האָט איצט געוואָלט וויסען, וואָס אזוינס עס איז דער הילוק צווישען די דאָזיגע בעלי שם און אויב עס איז טאקי דא א זילוק אין זייערע לעהרעם, ווי דאס איז, למשל, צווישען געוויסע גאונים וועלכע האָבען יעדער אן אנדער שיטה אין לערנען תורה.

— דער יסוד זייערער איז דער זעלביגער, — האָט ר' יצחק שאול מסביר געווען. — די לימודים זייערע און זייערע דרכים זיינען פארשיידען. ברוד האָט זיך פאן טראַכט, אָבער אויך ר' משה ליב האָט שוין גע' צייגט אינטערעס. קענטיג, אז ער איז שוין ניט געווען נוטה ווי פריהער מבטל צו מאַכען די רייד זון זיין אינגערען שוואַגער. חסידות איז דאָר געווען אן ענין וועגען וואָס מען האָט זיך געדארפט פארטראַכטען.

ער האָט אָנגעהויבען שטעלען זיין שוואַגער פראַגען. ער האָט טאקי באמת שוין געוואָלט וויסען מעהר וועגען חסידות און וועגען זיינע שאַפער.

— דו שטעלסט מיר צופיעל פראַגען מיט אמאָל, — האָט ר' יצחק שאול גערעדט געלאַסטען. — לאָמיר דיר ענטפערען על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. עס וועט ניט זיין קיין פעולה אָנצופאָנגען דיר דערזעהלען וועגען ר' אדם בעל שם און וועגען ר' ישראל בעל שם און וועגען זייערע שיטות. לאָמיר דיר בעסער איבערגעבען ווי אזוי מיין געבורט־שטעטעל האַרקי, איז געוואָרען א פעסטונג פון חסידות און ווי אזוי די חסידים דאָרט, וועלכע זיינען פריהער געווען פארבאָרגען און האָבען ניט געוואָנט ארויסקומען אין דער אַפען, זיינען שוין איצט באַקאנט מיט זייער לעהרע צו אלעמען און האָבען מעהר פאר קיינעם קיין מורא ניט זיך אָנצוגעבען פאר חסידים.

ר' יצחק שאול האָט מיט דעם געוואָלט באווייזען, אז דער ענין חסידות האָלט לאַנגזאָם אין פארכאָפּען די הערצער און די מחות פון אידי־שען עולם און טאקי דערפאר וואָס די חסידים געהען בהדרגה, ניט געאייקט און ניט איבערגעכאָפט די מאַס, פריהער פארבאָרגענערהייט און ערשט שפּעטער אנטפלעקענדיג זיך אין דער אַפען.

— די חסידים פון האַרקי, — האָט ר' יצחק שאול מסביר געווען, — ווערען אָנגעפיהרט פון דעם גאון ר' עזריאל יוסף, וועלכער פיהרט אן מיט א ישיבה. מיט דרייסיג יאָהר צוריק איז אָט דער ר' עזריאל יוסף און די אנדערע חסידים געווען נסתרים און האָבען ווי נסתרים געוואַנדערט איבער דער וועלט. מיט א יאָהר צוואַנציג צוריק האָבען זיי זיך באַזעצט אין האַרקי אָבער אויך דאמאָלס האָבען זיי נאָך ניט געוואָנט זיך צו אנטפלעקען מיט זייער נייעם דרך. האָבען זיי געלערענט חסידות און זיך געפיהרט ווי חסידים באהאלטענערהייט. ערשט ווען זייער צאָהל איז געוואַקסען און זייער איינ־פלוס איז געוואָרען נרויס, האָבען זיי זיך אנטפלעקט פאר דער וועלט.

ר' משה ליב האָט איצט אָנגעהויבען פארשטעהן פארוואָס ר' יצחק שאול'ס פאָטער, ר' ניסן, האָט זיך ניט ארויסגעגעבען פאר א חסיד, ווען ער איז געווען אויף זיין זעה'ס חתונה אין דאבראָמיסל.

— ער האָט גערעדט וועגען תורה, — האָט ר' משה ליב געזאָגט, — און ער האָט קיין ספק ניט איבערגעלאָזט מיט זיין לומודת, אָבער ער האָט גאָרניט געגעבען קיין אַנדייטונג, אז ער איז א נאָכפאלגער פון בעל שם טוב.

— דאָס איז פשוט דערפאר וואָס א חסיד וועט ניט ריידען וועגען חסידות מיט איינעם וואָס האָט וועגען דעם ענין קיין השגה ניט, — האָט ר' יצחק שאול געזאָגט, — צו חסידות דארף מען זיין געהעריג צוגעגרייט. איז עס טאקי געווען ווי א צוגריימונג צו דעם וואָס האָט געזאָלט ווייטער קומען, וואָס ר' יצחק שאול האָט ווייטער געהאלטען אין דערצער-לען וועגען די דרכים פון די חסידים אין זיין שטעטעל, ווייל דאָס וואָס ער האָט געהאט צו דערצעהלען וועגען די חסידים פון זיין שטעטעל איז אויך געווען אמת וועגען די חסידים פון אנדערע שטעט און שטעטלאך.

סא.

דער זינדיגער און זיין תשובה

דער וואויללערנער וועמען עשירות האָט ארונטערגעפיהרט פון אידישען דרך. — דער רבי וואָס איז געפאָהרען צום תלמיד און איז צוריקגעקומען און אנטוישטער

מיט יאָהרען צוריק, איידער מען האָט אין די שטעטלאך ארום נאָך געוואוסט פון חסידים און חסידות, איז אין האַרקי געווען רב, ר' נחמן יצחק, וועלכער האָט גע'ש'מ'ט פאר זיין גאונות. ער האָט אויך אָנגעפיהרט מיט א ישיבה פון צוואנציג בחורים, וועלכע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע כשרונות און התמדה. צווישען די תלמידים איז געווען איינער מיט'ן נאָמען ליפּע ברוד, וועלכער האָט געקענט עטליכע מסכתות מיט רש"י און תוספות אויף אויסוועניג, דערצו איז ער אויך געווען א גרויסער ירא שמים. האָט ער געלערנט אין ר' נחמן יצחק'ס ישיבה ביז עס איז געקומען די צייט פאר איהם התונה צו האָבען.

דער רב פון האַרקי איז אליין געווען זיין שדכן. ליפּע ברוד איז געוואָרן רעז דער איידעם פון דעם רייכען פּאָסעסאָר ר' צדוק הלל, וועלכער האָט געהאט דעם פרייזשען גוט רוטעפּקע אין ארענדע. דער דאָזיגער ר' צדוק הלל איז געווען א יודע ספר, אָבער זיינע מעשים טובים האָבען א סך איבערשטיגען זיין לומדות. אויסער דעם גוט אין רוטעפּקע האָט ער געהאט אין ארענדע אנדערע פרייזשען גיטער. ער, פון זיין זייט, האָט פארדונגען די טייכען און אָזערעס פון די דאָזיגע גיטער און אויך די מיהלען און די קרעטשמעס אזוי, אז א סך אידען האָבען דורך איהם געהאט פרנסה. ער האָט קיינמאל ניט גע-ריסען פון זיינע ארענדארען קיין הויכע פרייזען. די וואָס זיינען געווען גע-דריקט האָט ער אינגאנצען געשענקט די ארענדע.

האָט מען דעם דאָזיגען ר' צדוק הלל'ן געבענשט פאר זיין גוטתאראציג קייט. און ער איז טאקע געווען א געבענשטער ניט נאָר מיט עשירות נאָר אויך מיט פיינע, געראַמענע קינדער, זיין און טעכטער. ווי א בעל צדקה און מוסיר רבנים, האָט דער פּאָסעסאָר מיט א ברייטער האנט אונטערשטיצט די ישיבה אין האַרקי און איז דערפאר געווען א גרויסער נכבד ביי דעם רב און ראש ישיבה.

פארשטעהט זיך, אז אויב ר' נחמן יצחק האָט רעקאָמענדירט ליפּע ברוד'ן צו ר' צדוק הלל'ן פאר אן איידעם איז עס געוויס געווען דערפאר וואָס דער דאָזיגער בחור'ל איז געווען ראוי צו זיין דער איידעם פון אזא רייכען שווער.

ר' נחמן יצחק האָט ממש פאר'שרכנ'ט אלע קינדער פון דאָזיגען פּאָסעסאַר. ווייל אַהן איהם האָט דער פּאָסעסאַר ממש קיין ריהר זיך ניט געמאָהן.

אויף דער עצה פון ר' נחמן יצחק'ן האָט דער פּאָסעסאַר צוגעזאָגט ליפע ברוד'ן זעקס יאָהר קעסט. אין משך פון די זעקס יאָהר איז ליפע ברוד געווען אויף דער פּאָסעסיע אין רוטעפּקע און געלערנט מיט גרויס התמדה. צוליב דעם, וואָס ער איז אויך געווען א מעורב עם הבריות און בכלל א שעהנער אין אויסזעהן און א גוטתאראציגער, איז ער געוואָרען דאָס שיינרעל פון דער פּאָסעסיע. לומדישע אורחים, וואָס פלעגן פארפאָהרען אין דער פּאָסעסיע, האָבען דאָרט געהאט מיט וועמען צו ריידען תורה. האָבען שווער און שוויגער, ווי אויך דאָס ווייב און די שוואַגערס און שוועגערין, געהאט פון ליפע ברוד'ן גרויס נחת.

א חוץ די אלע מעלות איז ליפע ברוד אויך געווען א מנגן און זיינע ניגונים האָבען ממש געפאָנגען הערצער. דערפאר האָט ער אָבער אויך געהאט חסרונות. ער האָט שטארק מקנא געווען די וואָס צייכענען זיך אין עפעס אויס, און האָט לייעב געהאט זיך צו באַריהמען. כאַטש אַט די חסרונות האָבען געווירקט, אז ער זאָל גראַד וועלען לערנען וואָס מעהר כּדי קיינער זאָל איהם ניט איבערשטייגען אין תורה און האָט עס אויך געמאָהן כּדי עס זאָל זיין פאָרוואָס געלויבט צו ווערען, האָט עס אָבער סוף כל סוף דערפיהרט צו דעם. אז זיין גאָנצער גייסטיגער מהות זאָל צוליב דעם ליידען.

בעת ליפע ברוד איז געווען און געלערענט, האָבען זיינע שוואַגערס אלע געהאַלפּען זייער פאָטער אין זיינע עסקים. דער עלטסטער זוהן פלעגט אַרומפאָהרען איבער די פּריצישע הויפּען, מיט זיי זיך אָפּרעכענען פאר די מסחרים וואָס מען האָט מיט זיי געפיהרט און איז בכלל געווען זיין פאָטער'ס פאָרטרעטער ביי די פּריצים. האָט ליפע ברוד איהם אָנגעהויבען מקנא זיין. פאָרוואָס יענער האָט אזא דריסט הרגל ביי די פּריצים.

אז זיינע זעקס יאָהר האָבען זיך געענדיגט, האָט דער רב פון האַרקי איהם גע'עצה'ט אז ער זאָל ווערען א רב. עס זיינען געווען שטעטלאַד וואָס האָבען איהם געהאט אָנגעבאָטען דעם כּסא הרבנות. זיין שווער האָט גע-וואָלט, אז ער זאָל נאָד ווייטער זיצען און לערנען, צוזאָגענדיג איהם ווייטער-דיגע קעסט. ליפע ברוד האָט אָבער באַשלאָסען, זיך בעסער געהעמען צו מסחר. האָט ער געבעטען דעם שווער אז ער זאָל איהם אָדער איבערנעבען איינע פון זיינע פּאָסעסיעס, אָדער איהם געבען עפעס אז ארבייט אין זיינע עסקים.

האָט ר' צדוק הלל אויסגעקליבען איינע פון זיינע פּאָסעסיעס און זי איבערגעגעבען צו זיין איידעם. האָט ליפע ברוד זיך אויסגעטויגט צום עסק און עס האָט איהם מצליח געווען. ער האָט זיך אויסגעלערנט גוי'איש און האָט געקראָגען א צוטריט צו פּריצים. ער איז געוואָרען א אפּטער באַזוכער ביי זיי און זיי פלעגן קומען צו איהם. דערפאר וואָס ליפע ברוד האָט אויך געהאט אירישע אַרויסהעלפּער אויף דער פּאָסעסיע און עטליכע אירישע שכנים, האָט ער זיך אויפגעבויט זיין אייגענעם בית המדרש און האָט בכלל גאָנץ אָפּט פאַרבאַכט אין לערנען.

דער גייסטיגער מצב פון ד' פּריצים אין יענער צייט איז געווען א שפּל'ער. די עלטערע ווי די אינגערע האָבען פאַרבאַכט זייערע טעג און נעכט

אין הוליאנקעס, אין שיכרות און אין שפיעלען קארטען. דאס וואס ליפע ברוד אין געווען א מנגן האט געבראכט דערצו, אז די פריצים זאלען איהם אנהוי בען פארבעטען צו זייערע שמחות, אדער קומען צו איהם פארבריינגען און הערען זיינע ניגונים, פארשטעהט זיך, אז וואס ווייטער, האט ער צווישען זיינע ניגונים אריינגענומען אלץ מעהר ניט-אידישע.

ליפע ברוד האט זיך אויך אויסגעלערענט שפיעלען אויפ'ן פידעל, דאס האט איהם געגעבען נאך מעהר דריסת הרגל ביי די פריצים. אז מען פאר-בריינגט צווישען אזוינע הולטאיעס הויכט מען אליין און געהן אין זייערע דרכים און מען ווערט איינער פון זיי. האט ליפע ברוד אנגעהויבען פארדארבען פאלען אין זיינע גייסטיגע מדרגות ביז ער איז ממש געווארען פארדארבען. אין דערזעלביגער צייט איז איהם אין גשמיות נראד געגאנגען נוס. וואס א יאהר איז ער געווארען רייכער. אז מען האט גרויס עשירות און מען האט צו טהאן מיט פארדארבענע פריצים, ווערט מען איינער פון זיי.

ערשט איצט האט זיך אין ליפע ברוד'ן אנגעהויבען צעשפיעלען זיין קנאה און זיין באגעהר זיך אויסצופיינען. פארוואס זאל ער ניט לעבען ווי די פריצים און אפשר טאקע זיי איבערשטיינען? זיי פאָהרען אין קארטעס, האט ער אויך געדארפט פאָהרען אין א קארטע און טאקע נאשפייז, נאך מיט מעהר גלאנץ און פּוץ ווי די רייכסטע פריצים. וואס איז שייך קליידער, האט ער געטראָגען נאך שעהנערע און קאסטבארע מלבושים ווי זיי, דאן האט ער אויך אָנגעהויבען אויספּווען זיין הויז וואס איז פארוואנדעלט געווארען ממש אין א פריצישען פאלאץ. אויך די הנהגה דארט איז געווארען א פריצישע.

האט זיך צעטראָגען איבער דער גאנצער סביבה, אז ליפע ברוד איז ארויס לתרבות רעה. מען האט גערעדט אויף איהם, אז ער טהוט כל דבר אסור, ניט ריידענדיג דערפון וואס ער רייסט גוים אויף די אויגען.

דאס האט זיך אויך דערטראָגען צו ר' נחמן יצחק'ן, דעם רב און ראש ישיבה פון הארקי. האט עס איהם שטארק געערגערט. ליפע ברוד איז געווען זיין ליעבלינג תלמיד און דורך איהם איז ער געווארען ר' צדוק הלל'ס אידעם. ער האט געפיהלט ווי ער וואלט געהאט א חלק אין דעם וואס ער איז אוועק אויף א שלעכטען דרד.

האט דער רבי פון הארקי געשיקט צו איהם א שליח און איהם געבעטען קומען צו איהם. האט אבער ליפע ברוד געענטפערט אויף דעם מיט דעם וואס ער האט צוגעשיקט צו ר' נחמן יצחק'ן א קארטע מיט פייערדיגע מוסים און מיט א בריעף אין וועלכען ער האט איהם פארבעטען קומען צו איהם אין הויף.

דער בריעף איז גראד געווען געשריבען מיט גרויס יראת הכבוד. ווי עס זעהט אויס האט ליפע ברוד געוואלט מיט דעם ווייזען זיין דרד ארץ פאר זיין פריהערדיגען רבי'ן און שדכן. עס האט אבער פאָרט געהייסען, אז אנשטאט ער זאל קומען צו זיין רבי'ן, דארף גאר דער רבי קומען צו איהם. האט דער פאר דער רב פון הארקי געהאט א גרויסען ישוב הדעת וועגען דעם. דריי מעת-לעת איז ביי איהם פארבליבען ליפע ברוד'ס שליח ביז דער רב און דאש ישיבה האט ביי זיך אָפּגעמאכט וואס צו טהאן. זיין באשלוס איז ענדלאך געווען, אז ער זאל יא פאָהרען צו ליפע ברוד'ן. ער האט געהאפט

אז ער וועט נאך אויף איהם קענען משפיע זיין, אז ער זאל זיך צוויקסעהרען אויפ'ן דרך הישר.

ר' נחמן יצחק איז אבער ניט געפאָהרען אליין. ער האָט מיט זיך מיט גענומען גענוג באַגלייטער, אז ער זאל האָבען אַ מנין פאַר דער צייט וואָס ער וועט פאַרבלייבען ביי ליפּע ברוד'ן אין הויף. מיט דעם האָט דער רב פון האַרסי געוואָלט ווייזען זיין געוועזענעם תלמיד אויף וואָס פאַר אַ שלעכטען דרך ער איז אוועק.

פון דעם אמאָליגען מנין, וואָס ליפּע ברוד האָט געהאַט אויף זיין פּאָ-סעסיע, איז גאַרניט געבליבען. ער האָט נאָך טאַקע געהאַט דעם קליינעם בית המדרש וואו מען האָט אין די ערשטע עטליכע יאָהר געדאווענט דרוי מאָל אַ טאַג בצבור. דאָס בית המדרש איז אָבער שוין געווען לאַנג אַ גע-שלאַסענער. ניט נאָר ליפּע ברוד, נאָר אויך די אנדערע אידען אויף זיין פּאַסעסיע האָבען אויפגעהערט דאווענען.

אינאנצען זיינען דאָרט נאָך געבליבען אַ דרייפיער זסנים וואָס האָבען זיך געהאַלטען ביים דרך התורה.

ווען ר' נחמן יצחק איז אָנגעקומען אויף דער פּאַסעסיע, האָט איהם ליפּע ברוד אויפגענומען מיט כבוד. ער האָט זיך אָנגעהויבען פאַר זיין רבי'ן אויספיינען מיט זיין עשירות און מיט דער פּרעכטיגקייט פון זיין פּאַלאַץ. דער רב פון האַרסי האָט זיך ביטער פּאַנאנדערגעוויינט.

— אזא עשירות, — האָט ער געגאַסען טרעהרען, — אָבער אזא אַרימ-קייט אין גייסט!

דער רב פון האַרסי האָט זיין תלמיד אָנגעהויבען מוסר'ן און פאַרלאַנגט פון איהם, אז ער זאל ווערען אַ בעל תשובה. ליפּע ברוד האָט זיך צו איהם צוגעהערט. אָבער ער האָט געשמייכעלט שפּאַטיש ווי ער וואָלט זאָגען: רבי, עס וועלען אייד גאַרנישט העלפען אייערע רייד. איד וועל שוין קיין בעל תשובה ניט ווערען!

ר' נחמן יצחק האָט שוין געקענט זעהן אז ער וועט אויף איהם קיין השפעה ניט האָבען, און ער האָט זיך צוריקגעקעהרט אהיים מיט אַ צובראַכען האַרץ.

אויף ווי ווייט דער באזוך פון זיין רבי'ן, דעם גאון ר' נחמן יצחק, דער רב און ראש ישיבה פון האַרסי, האָט אויף איהם ניט געהאַט קיין השפעה. האָט מען געקענט זעהן פון דעם וואָס ליפּע ברוד, דער רייכער פּאַסעסאַר, האָט זיך נאָך אַט יענעם באזוך נאָך מעהר דערווייטערט פון אידישקייט. אויב ער האָט נאָך ניט אויסגעביטען דאָס רענדעל און אינאנצען אוועק צו די נויס, האָט ער אָבער שוין מיט אידען קוים געהאַט אַ שייכות.

האַבען פרומע אידען פון דער גאַנצער געגענט ארום געהאַט גרויס צער דערפון. מען האָט פרובירט געפיינען תּחבולות ווי אזוי משפיע צו זיין אויף איהם, אָבער מען האָט ווייט ניט געקענט געהן. ליפּע ברוד איז שוין באַ-טראכט געוואָרען ווי אַ פאַרלאָרענער. אזוי איז אוועק אַ יאָהר נאָר אַ יאָהר און ליפּע ברוד איז אלץ טיפּער געזונקען אין די מ"ט שערי טומאה.

ר' נחמן יצחק האָט מעהר ווי אימיצער אנדערש געפיהלט דעם גרויסען צער וואָס ליפּע ברוד איז ארויס לתּרבות רעה. ניט נאָר האָט איהם געערנערט

דאס וואָס זיין מיה איהם צוריקצובריינגען צו אידישקייט איז געווען אומ-
זיסט. נאָר אויך דאָס וואָס ליפע ברודר איז געווען זיין באַליעבטער תלמיד און
וואָס ער האָט אזוי פיעל האַפּענונג געהאָט געלייגט אויף איהם.

צוליעב אַט דעם האָט דער רב און ראש ישיבה פון האַרקי יעדען טאָג,
איז אַ באַשטימטער צייט, געזאָגט תהילים מיט אַ צובראָכען האַרץ און מיט
געוויין. דאָס האָט ער געזאָגט תהילים פאר ליפע ברודר'ן, בעמענדיג דעם
אויבערשטען, אז ער זאָל אריינשיקען אין איהם אַ מחשבה, אז ער זאָל ווערען
אַ בעל תשובה. ר' נחמן יצחק האָט נאָך אַלץ געהאַפּט אז זיין געוועזענער
תלמיד וועט ווערען אַ חוזר למוטב.

ר' נחמן יצחק האָט זיך נוהג געווען צו געהן יעדע נאכט אין בית המדרש
פראווען חצות, און פלעגט שוין דאָרט בלייבען ביז נאכמיטאג ווען ער האָט
געדאווענט מנחה גדולה, און דאן זיך צוריקסעהרען אהיים ביז מעריב צייט.
פאר מנחה גדולה, איידער ער האָט אויסגעמאָג דעם טלית און תפילין האָט
ער עס קובע געווען די צייט צו זאָגען תהילים פאר ליפע ברודר'ן.

עס איז געווען דאמאלס ווען ער האָט געזאָגט תהילים, איז טלית און
תפילין, פארניסענדיג דערביי אַ סך טרעהרען. אין בית המדרש האָט זיך
אריינגעשליכט אַן אורח און האָט זיך פארקליבען אין אַ ווינקעל פון וואַגען
ער האָט געהאָט געריכטעט זיין בליק אויף דעם גאון. ער האָט זיך צוגעהערט
צו זיין תהילים און פון זיינע אויגען האָבען אָנגעהויבען טריפען טרעהרען.
ער איז געווען געריהרט. ער האָט געוואַרט ביז ר' נחמן יצחק וועט ענדיגען
זאָגען תהילים. דאן איז ער צו איהם צוגעגאנגען און מיט אַ צובראָכענעם
קול געזאָגט:

— גוט מאַרגען, רבי!

דער גאון האָט איהם אָנגעקוקט און געפרעגט:

— ווער ביזטו, מיין קינד?

— איהר דערקענט מיך ניט, רבי? — האָט דער פרעמדער געפרעגט, —

איך בין דאָך ליפע ברודר, אייער געוועזענער תלמיד! — און ער האָט זיך
פאנאנדערגעווייגט. ער האָט דאן דערצעהלט:

— שוין עטליכע חדשים אז איך האָב באַשלאָסען חרטה צו האָבען
אויפ'ן עבר און געהען אויף זיך אַ תשובה אויף להבא. שוין אַ לענגערע
צייט ווי איך האָב פארלאָזט מיין הויף און בין אוועק אַפריכטען גלות. איצט
בין איך געקומען צו אייך, רבי. איך וויל אז איהר זאָלט מיר זאָגען ווי אזוי
איך זאָל פון איצט אָן און ווייטער זיך פיהרען.

ר' נחמן יצחק איז געווען מלא שמחה.

— איך האָב די גאנצע צייט געפיהלט אז דו ביזט נאָך ניט אינגאנצען
קיין פארלאָרענער, — האָט ער געזאָגט. ער האָט זיין געוועזענעם תלמיד
געהייסען קומען צו איהם אין דריי טעג ארום ווען ער וועט זיין גרייט פאר
איהם מסדר צו זיין די פיהרונג פון זיין ווייטערדיגען לעבען.

דערווייל האָט ר' נחמן יצחק גערופען צו זיך דעם מלמד פון האַרקי, ר'
ניסן, דער פאטער פון ר' יצחק שאול'ן, דער איידעם פון דעם דאבראמיסלער
שמיד, וועלכער איז געווען אַ גאָהענטער פריינט זייער. ר' ניסן איז געווען

א חבר פון דער נעהיימער חסידישער חברה אין הארקי, איידער די דאזיגע חברה איז אנטפלעקט געווארען צום עלום.

עס האט זיך ארויסגעוויזען אז ר' ניסן האט שוין געהאט געוואוסט ווענען ליפע ברוד'ס באגעהר צו ווערען א בעל תשובה, ווארום געקומען איז עס טאקע דורך די געהיימע חסידים פון הארקי אויפ'ן אָנזאָג פון ניט קיין אנדערע ווי פון ר' ישראל בעל שם טוב. נעשעהן איז עס אויף אזא אופן: איידער ר' ניסן איז געווארען דער פיהרער פון די חסידים אין הארקי, איז דער פיהרער געווען ר' עזריאל יוסף, וועלכער האט, צוזאמען מיט א צווייטען חסיד, ר' אברהם מענדלע, אפט באזוכט דעם בעל שם טוב אין מעזשבוזש. איינמאל, אז זיי זיינען געקומען צום בעל שם, האט ער זיי בירדען געגעבען וויכטיגע שליחות'ן: ר' עזריאל יוסף'ן האט ער אָנגעזאָגט צו געהען אויף זיך די אויפגאבע צוריקצובריינגען ליפע ברוד'ס אויפ'ן דרך הישר, און ר' אברהם מענדלען האט ער אָנגעזאָגט, אז ער זאל א געוויסען חיים שמואלן, וואס האט געוואוינט אין א דערבייאניגע דארף, מקרב זיין און איהם מאכען פאר א חסיד.

ווען ר' עזריאל יוסף איז צוריקגעקומען פון מעזשבוזש האט ער זיך גלייך פארנומען צו ליפע ברוד'ס פריזישען גוט, וואס האט זיך געפונען ארום צוואנציג וויארטס פון הארקי. אָבער ווי גרייכט מען ליפע ברוד'ן, וועלכער האט געלעבט און זיך געפיהרט ווי א שררה און האט זיך נאר גע'חבר'ט מיט פריצים? ר' עזריאל יוסף האט גוט געוואוסט, אז אויף א געוויינליכען אופן וועט ער צו ליפע ברוד'ן ניט קענען צוקומען, און אויב אפילו יא, וועט ער מיט איהם נאָרניט קענען מאכען. ער וועט זיך פשוט צו איהם ניט צוהערען און אפשר איהם אינגאנצען פון זיין הויף ארויסטרייבען.

דער בעל שם האט איהם אָבער געגעבען א שליחות און ער האט זיך געמוזט קליינען ווי די דאזיגע שליחות אויסצופיהרען. ר' עזריאל יוסף, א גרויסער למדן און ירא שמים, א בעל מקובל און א וועלט-חכם, האט ער זיך אָבער תמיד מפרנס געווען פון מלאכה. ער האט געטהאָן וואס עס האט זיך געמאכט אונטער דער האנט אבי ניט צו דארפן אָנקומען צו קיינעם. האט ער זיך אין ליפע ברוד'ס הויף פאָרדונגען צו אַרבייטען, פשוט ווי אַ שכיר יום. האט ער געטהאָן זיין ארבייט באמונה און דערווייל געהאלטען אז אויג אויף דעם "פריץ", ווי ליפע ברוד'ס פלעגט גערופען ווערען. ער האט געוואלט ציהען די אויפמערקזאמקייט זיינע כדי ער זאל מיט איהם קענען פארקניפען א באקאנטשאפט. דאס איז ניט געווען קיין לייכטע עובדה, אָבער. אז א מענש ווי ר' עזריאל יוסף, אויף וועמען מען האט באלד געקענט דערקענען דעם תלמיד חכם, טהוט עבודת פרד און דוקא דערפאר וואס ער וויל אויף אזא אופן פארדינען זיין ברויט און אנטזאגט זיך דורכאויס פון וועלכע עס איז טובות און געמעלינגקייטען, מוז מען זיך אויף איהם אָנהויבען אומקוקען. צוערשט איז עס דער פארוואלטער פון דעם גוט און דאן איז עס ליפע ברוד אליין.

האט אט דער בעל עבירה'ניסן, וועלכער איז געווען א גרויסער למדן און גע- וואוסט ווי אפצושאצען א גון תורה, זיך פאראינטערעסירט אין דעם באהאלטענעם חסיד. עפעס איז ר' עזריאל יוסף געווען אנדערש פון אלע

לומדישע אידען וואָס ער האָט ווען געקענט. ער האָט איינמאל און א צווייטע מאל פארפיהרט מיט איהם א שמועס און יעדעס מאל וואָס ער האָט מיט איהם גערעדט איז ער געווען פארוואנדערט פון ר' עזריאל יוסף'ס חכמה און לומדות.

ליפע ברוד, וועלכער איז געווען דורכגעדרונגען מיט אפיקורסישע גע- דאנקען, זייענדיג אונטער דער השפעה פון געוויסע חקירה ספרים, האָט גראד לייעב געהאט צו ריידען צו פרומע אידען און זיי "באוויזען", אז ער איז גערעכט און פארשטעהט אמונה זאכען בעסער ווי זיי. די מעהרסטע לומדישע אידען האָבען איהם פשוט ניט געוואלט אויסהערען, און אויב זיי האָבען איהם אויסגעהערט, האָבען זיי אָבער זיינע געדאנקען אוועקגעמאכט מיט דער האנט אדער אויף זיי ניט געהאט וואָס צו ענטפערען.

ר' עזריאל יוסף, אליין א חקרן, האָט גראד זיך צוגעהערט צו אלץ וואָס ליפע ברוד האָט געהאט צו זאָגען. ער האָט פארנומען זיינע געדאנקען און זיינע ראיות און סברות. ער האָט עס געטהאן כרי ער זאל דערנאָך וויסען וואָס איהם צו ענטפערען. אויב ליפע ברוד האָט צוערשט געמיינט, אז ער האָט שוין ר' עזריאל יוסף'ן "געפאקט" און איהם "איבערצייגט" מיט זיינע חקירות, איז ער גאָר אין גיכען געווארען שטארק איבערראשט ווען ר' עזריאל יוסף האָט איהם אָנגעהויבען "דערלאַנגען" אויף צוריק און גראד מיט לאַגיק און מיט שכל און מיט אלע טיפע געדאנקען פון א חקרן. דער אידישער פרייז איז פשוט געווען געפֿלעפט.

ניט נאָר האָט ליפע ברוד געפיהלט, אז מען האָט איהם מנצה געווען, ער האָט אָנגעהויבען איינזעהן די ריכטיגקייט פון ר' עזריאל יוסף'ס געדאנקען און באווייזן, מיט'ן פועל יוצא, אז ער האָט אין משך פון א פאָר חדשים צייט אָנגעהויבען פיהלען אז ער איז גענאָנגען אויף א פאלשען דרך, אז ער האָט פארלאָזט אידען און אידישקייט אָהן א בארעכטיגונג.

ביסלעכווייז האָט ר' עזריאל יוסף אויף איהם געקראַגען אלץ א גרעסערע השפעה ביו ליפע ברוד האָט שוין אָנגעהויבען פיהלען א הרהור תשובה און האָט אַפּען גערעדט מיט ר' עזריאל'ן וועגען דעם. דער בעל שם'ס תלמיד האָט געפיהלט, אז ער האָט שוין זיין שליחות געהאט אַפּגעטאָן און איז א געוויסען טאָג איז ער אריינגעקומען צו ליפע ברוד'ן און איהם מודיע געווען, אז ער פארלאָזט זיין הויף, ווייל ער האָט בדעה זיך אוועקצולאָזען אַפּריכטען גלות ווי דאָס איז געווען זיין דרך, כדי אויסצופיהרען געהיימע שליחות'ן פון בעל שם טוב.

— איד וועל מיט אייד מיטגעהן, — האָט ליפע ברוד זיך אָנגעבאָטען. און פאר דריי חדשים צייט האָט ער געוואַנדערט מיט ר' עזריאל יוסף'ן, ביז יענער האָט זיך מיט איהם געזעגענט און איז פארוואַנדערט, האָבענדיג פאר זיך אנדערע שליחות'ן אויסצופיהרען.

ליפע ברוד איז דאן אָנגעקומען קיין האַרקי צו זיין אמאָליגען רבי'ן בעטען ביי איהם א תשובה און א נייעם דרך אין לעבען. ר' נחמן יצחק האָט איהם גע'עצה'ט צו פארקויפֿען זיין גוט און זיך באזעצען אין מינסק, וואָס איז דאמאלס געווען א צענטער פון תורה. דאָס האָט ער געטהאן און צעהן יאָהר האָט ער געוואוינט אין מינסק און זיך געפיהרט ווי אלע לומדישע און

פרומע אידען. שפעטער האט ער געקויפט דעם גוט סיטשין ביי הארקי און האט זיך גע'חבר'ט מיט זיין אמאליגען רבי'ן. איינמאל איז ליפע ברוד געווען איז הארקי און האט איז נאס אנגע-טראפען ר' עזריאל יוסף'ן. איז ער איהם געפאלען אויפ'ן האלז קושען, אויס דאנקבארקייט וואס דורך איהם איז ער געווארען א בעל תשובה. ר' עזריאל יוסף האט אבער דאמאלס געהאט אן אורזאך ניט צו אנטפלעקען זיך פאר קיינעם, ווייל די חברה חסידים זיינען נאך געווען אין געהיים, האט ער צי ליפע ברוד'ן זיך ניט געוואלט לאזען דערקענען און געלייקענט שטיין און ביין, אז ער איז דערזעלביגער וואס האט אמאל ביי איהם געארבייט אין הויף און מיט איהם געוואנדערט איבער שטעט און שטעטלאך. צי ליפע ברוד האט פארשטאנען, אז ר' עזריאל יוסף האט אן אורזאך ניט צו וועלען זיך לאזען דערקענען, אדער ער האט טאקע געמיינט, אז ער האט געמאכט א טעות, ער האט איהם אפגעלאזט און ר' עזריאל יוסף האט ווייטער געקענט אנגעהן מיט זיין חסידישע ארבייט אין געהיים.

(סוף פון ערשטען טייל)

הוספות און באמערקונגען

צו דער זייט 4.

מער איינצעלהייטען וועגען דעם ארעסט און באפרייאונג פון דעם לױר באוויטשער רבי'ן מהורײ"צ נ"ע, אין יאָר 1927, זע :
קונטרס יד. מאמרים יבייג תמוז תרצ"א.
„התמים" ח"א, זייט גה.
קונטרס המאסר והנאולה (געררוקט אין „התמים" ח"ז).
קובץ „ליובאוויטש" ח"ד, ח"ט.
„די יסורים פון ליובאוויטשער רבי'ן אין סאָוועטרוסלאַנד" — ריגע, 1930. רשימת המאסר (חלק א-ד) לקוט לרלו.
צו דער זייט 7.

וועגען דעם באַזוך פון ליובאוויטשער רבי'ן מהורײ"צ נ"ע אין אַמעריקע אין יאָר תרפ"מ-תר"ץ זע אויך :
שיחת שמחת תורה תר"ץ ח"ג אות מד.
שיחת שבועות תרצ"ד אות-כא.
ספר השיחות קייץ ה'ש"ת ע' 4.

צו דער זייט 10.

די איינדרוקען פון דער מלחמה אין ווארשא זע : ספר השיחות קייץ ה'ש"ת ע' 6.

צו דער זייט 17.

דאָ ווערט געבראַכט נאָך אַ פאַרצייכנונג פון רבי'ן מהורײ"צ נ"ע וואָס דערציילט וועגען דעם גרינדער פון ליובאוויטש — ר' מאיר'ן :
החסיד ר' שמואל מאזינקער⁽¹⁾ שמע מאת החסיד ר' שאול מווידז⁽²⁾ :
בשמחת בית השואבה שנת תקע"ה בשעת הפארבריינגען דיבר החסיד ר' נחמן זאב מלמד מבאצייקאו⁽³⁾ אדות אדון העיר הגראף העושה חסד עם עניים ועם ישראל ביחוד. ויבך במרירות לבו לאמר : ומה נברא זה שאין לו נפש האלקית רק נפש טבעית ובהמית. ובכל זה יש לו מדות טובות ומתנהג עם כל אדם ברחמנות. כ"ש אני שמלכד זה שגופי נברא במהרה

(1) פון די „זיצערס" בא דעם צמח צדק. זע „התמים" ח"ח ע' ז.

(2) פון די גדולי החסידים בא דעם מיטעלען רבי'ן.

(3) פון די יונגעלייט וואָס זייגען געווען אונטער דעם מיטעלען רביניס הורכה בחי פון דעם אַלטען רבי'ן. אַ האַרציקער און אַ בעל בכי. כשהי מתפלל הי גועה בבכי.

כפי צווי השי"ת נתן כי נפש האלקית. הנה בודאי הייתי צריך להיות בעל מדות טובות ולכל הפחות בעל רחמים על עצמי. רחמנות האָבען אויף זיך. הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק שהי' אז אברך בן כ"ה שנה הי' נוכח בשעת הפארבריינגען. וכדרכו אז הי' מתרועע עם החסידים להיות כאחד מהם והי' מקפיד כשהתיחסו אליו בהדרת כבוד, והואיל אז לאמר: ליובא-וויטש איז געבויט אויף אהבה. אין דער נמרא איז דאָ א פלוגתא אויב שמא מילתא היא או לאו מילתא היא. איז ר' מאיר האַלט אז מילתא היא. און ר' מאיר מדייק בשמא. ווי די נמרא דערציילט מיט דעם מענטשען וואָס זיין נאָמען איז געווען כידור, האָט ר' מאיר געזאָגט אז דאָס איז מרמז אויף זיין ניט גוטער אויספירונג ווי עס שטייט כי דור תהפוכות.

דער מייסד פון ישוב ליובאוויטש איז געווען איינער א ר' מאיר בעל צדקה וחסד. און מיט זיינע הנהגות טובות האָט ער משפיע געווען אויף די אַלע איינוואוינער פון ישוב א רוח אהבה. שמא מילתא הוא. עס שטייט וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי' הוא שמו, דאָס איז דער ריכטיגער נאָמען וואָס דער חיות פון דעם נברא קומט דורך דעם צנור פון נאָמען.

ליובאוויטש איז דער צנור פון חסידישער אהבה און ידירות. מען בעדאָרף רחמנות האָבען אויף זיך און אויף דעם אנדערען. און איינער דעם אנדערען העלפען ווערען בעסער אין מדות טובות און אין דרכי העבודה ווי ע"פ החסידות איז.

צו דער זייט 50.

ווי באַוואוסט (זע אגרת הקדש פון אַלטען רבי'ן ענדע סימן כה) פלעגט דער בעל שם טוב זאָגען תורה אָדער א „שיחה" אין אידיש. דער לשון פון דעם שמועס, ווי ער איז געבראַכט אינווייניג, איז אָבער ניט דעם בעל שם טוב'ס לשון, נאָר א פרייע איבערזעצונג פון דעם ליובאוויטשער רבי'נס שליט"א פאַרצייכנונג וועלכע איז געמאַכט אין לשון הקודש. נעמענדיג אין אַכט, אז אן ענדערונג אין אן אויסדרוק, אָדער ניט קיין גאַנץ גענויע איבער-זעצונג פון א וואָרט קען אַמאָל בייטען די כוונה (זע אגרת הקדש דאָרט) בריינגען מיר דאָ דעם רבי'נס מהוריי"צ נ"ע רשימה:

באחת משיחותיו אומר מורנו הבעש"ט:

עד אברהם הי' העולם מתנהג באפילה. שלא היו צדיקי הדור לא מלמדים את בני דורם ארחות הוי' ולא מבקשים עליהם רחמים. מכיון שבא אברהם התחיל להאיר. ללמוד את בני דורו את דרכי העבודה בעבודת הבורא ית'. ומוסר נפשו לעורר רחמי שמים על בני דורו. עד כי גם בעד הרעים והחטאים אנשי סדום ועמורה הוא מתפלל ומבקש רחמים עליהם.

בכל זה הנה ברורו של אברהם אבינו נקרא ההמון, וגם ישמעאל, עם הדומה לחמור. אבל בזרע ישראל נקרא ההמון בתואר עם הארץ. עם הדומה לארץ. ומה הארץ הכל דורסים עלי'. ובה הטביע הקב"ה את כח הצומח להצמיח יכול להחיות את כל החי על פני האדמה. ובה נמצאו אוצרות זהב וכסף וכל יקר במחמדי תבל. כך ישראל אשר כפלה הרמון רקתך. דגם הריקנין מיראת אלקים מלאים מצות כרמון. ומה גם המקיימים את המצות בתום לב בפשטות דאמונה פשוטה. שהם עמי הארץ. עם הדומה לארץ. כאמור כי תהיו אתם ארץ חפץ.

צו דער זייט 54.

וועגען דער אָנפירונג פון חסידים די ערשטע צייט נאָך דעם בעל שם טוב'ס הסתלקות זע אויך: התמים ח"ב ע' מו. תורת שלום ספר השיחות ע' 94.

צו דער זייט 56.

ששלת היחס פון דעם אַלטען רבי'ן ביז דעם מהר"ל — יהודא ליוואי — מפראג: א) דעם אַלטען רבי'נס פאָטער: ר' ברוך. בן — ב) ר' שניאור זלמן. בן — ג) ר' משה מפּוּזען. בן — ד) ר' יהודה לייב. בן — ה) ר' שמואל. בן — וואו) ר' בצלאל. בן — מהר"ל מפראג, מגזע * הגאונים המיוחסים לאדוננו דוד בן ישי".

צו דער זייט 89.

פון דעם רבי'נס מהר"וי"צ נ"ע פאַרצייכנונג: א) ר' יוסף יצחק האָט אָפֿ-געזאָגט דעם שיעור האָט ער פאַרענדיקט מיט אַ דבר אגדה אין דעם מאמר פון רב חסלא (כתובות עה, א): קול עבה באשה הרי זה מום שנאמר כי קולך ערב ומראך נאווה. ער האָט געמייטשט אז כנסת ישראל ווערט אָנגע-רופען די פרוי פון דעם אויבערשטען. וקול עבה היינו שמתפלל כתובע צרכיו ואז הרי זה מום, כי התפלה צריכה להיות בתחנונים שזהו קול ערב, וכמאמר רז"ל המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו.

צו דער זייט 131.

אין דער איבערזעצונג פון דער חקירה זיינען אריינגעפאלען אייניגע טעות'ן. ואין כאן מקומו לכאר.

צו דער זייט 140.

וועגען זאָגען „האזינו" זע ספר התולדות (אדמו"ר מוהר"ש. ע' 74) אַז דער מעזריטשער מגיד האָט געהייסן אויסלערנען בעל פה די שירת האזינו.

צו דער זייט 146.

ר' צבי ארי' — איז געווען אַ חבר פון, און אַ סך יאָרען געלערענט צוזאַמען מיט, דעם גאון ר' משה אבד"ס דראַנאטשין בעל המחבר ספר מגיד משנה (על הס' משנת חסידים ח"א).

צו דער זייט 152.

פון דעם „געלען כהנ'ס" רייד: דער נוסח פון ברכת כהנים איז: וצונו לברך את עמו ישראל באהבה. דער אויבערשטער האָט אָנגעזאָגט צו בעני-טשען די אירען. מיט וואָס? — באהבה, אַז זיי זאָלען ליעב האָבען איינער דעם אַנדערען.

* פון דער אויפשריפט אויף דער מצבה פון ר' יודא ליחאי הזקן, דער עלטער-עלטער-זידע פון מהר"ל מפראג (מגלת יוחסין).

צו דער זייט 167.

די תורה פון בעל שם טוב ווי זי איז פארצייכענט בא דעם רבי'ן מהוריי"צ נ"ע (זע הוספה צו דער זייט 50) :

איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי. וקשה האם כל אדם מלמד הוא. ומצינו שמלמד צריך שיהיו לו סגולות ומעלות שונות. ואיך אמר הלומד מכל אדם וכי כל אדם יש לו אותן הסגולות ללמד. ומה ראי' מהכתוב מכל מלמדי השכלתי. דלכאורה זהו רק כאשר האדם משכיל במה שהמלמד מלמדו. וכמו מבין דבר מתוך דבר. ואיך הלומד מכל אדם הוא חכם. אך הענין הוא דכתיב נר הוי' נשמת אדם. וכנר יש ב' דברים אור הנר וצל. אור הנר הוא מהנר עצמו וצל האור בא ע"י כלי הנר. כן הוא בנשמה שיש בה אור וצל. האור בא מן הנשמה והצל שעל אור הנשמה בא מן הגוף שהוא הכלי. כשעומדים בתוך ד' אמות של צדיק נופלות מחשבות טובות. והן גילוי אור נר הנשמה. וכשעומדים בתוך ד' אמות של רשע נופלות מחשבות רעות. מהצדיק לומדים ועשה טוב ובזה נעשים ממוכי הרבים. ומהרשע לומדים סור מרע. ובזה נעשים כלי להרהור תשובה. וזהו הלומד מכל אדם דמכל אדם בין צדיק ובין רשע ח"ו אפשר וצריכים ללמוד. והראי' מכל מלמדי השכלתי דכל מה שברא הקב"ה בעולם הוא בשביל ללמד האדם וכתוב מלפנו מבהמות הארץ א"ר יוחנן אלמלא ניתנא תורה לישראל למדנו צניעות מהתול וגזל מנמלה. וההשגחה העליונה מזמנת להאדם כמה ללמוד. וזהו החכם הלומד מכל אדם בסור מרע ועשה טוב.

צו דער זייט 243.

ר' ארי' לייב איז דער מחבר פון בארימטען ספר „שאנת ארי' ". ער פלעגט אָפּט זאָגען : „פאַרשטיין די טיפּקייט פון תּוֹם' איז אַ זכות, פאַרשטיין די טיפּקייט פון רשׁי' איז נאָר אַ גרויסער זכות" (רבי'נס מהוריי"צ נ"ע רשימות).

צו דער זייט 274.

וועגען ר' אדם בעל שם פון ראפשיץ זע: התמים ח"א ע' יכב, ח"ג ע' יזיט, ח"ד ע' זט.

איינע פון זיינע תורות, פארצייכענט אין די זכרונות: אם אין קמח אין תורה. בשביל לקבל דברי תורה צריכים יראת שמים. ולהיות ירא שמים צריכים ללמוד ולשמע מוסר חכמים. וזהו אם אין קמח, ר"ת קח מוסר חכמים. אין תורה.

צו דער זייט 302.

די תורה פון בעל שם טוב, ווי זי איז פארצייכענט בא דעם רבי'ן מהוריי"צ נ"ע :

אברהם אבינו ע"ה הי' נדיב בממונו בגופו ובנפשו. בממונו שהי' מאכיל ומסקה לכל עובר ושב. בגופו שהי' משמש את הבאים לביתו. בנפשו שהי' מניח את לימודיו העיוניים במחקרי אלקות. כדאייתא בספר יצירה שאאע"ה הי' חכם נפלא בחכמת המחקר אלפי. ובודאי שכל רגע ורגע היתה יקרה לו בנפשו. ועם זה הי' נדיב בנפשו להניח את עצמו בשביל ללמוד עם אנשים פשוטים שאינם מערכו כלל. כי נושא ותוכן מעלת נדיב בנפשו הוא להניח את עצמו בשביל טובת זולתו.

צו דער זייט 322.

פיר תורות פון בעל שם טוב, וואָס ר' יצחק שאול האָט איבערדער־
צוילט, ווי זיי זיינען פאַרשריבען באַם רבי'ן מהורי"צ נ"ע אין די זכרונות:
א נשמה לערענט תורה מפי הקב"ה אין מתיבתא דרסקע און הקב"ה
שיקט אַראָפּ די נשמה אויף דער וועלט ניט נאָר צוליב לערנען תורה נאָר
אויך צוליב מאַכען פון אנ"י אי"ן. אפילו דער וואָס איז באַמט אַ אנ"י פון
תורה און מצות בעדאָרף מען פון דעם אנ"י מאַכען אי"ן. ווי מען איז
באַמט נאָרנישט לגבי די תמימות'דיגע פשטות פון דעם פשוט'ן אידען.

* * *

אמרו חז"ל (יומא דע"ב ע"ב) זכה נעשית לו עם חיים. לא זכה נעשית
לו עם מיתה. והיינו דאמר רבא באומן לה (כשהוא מאמין בה) סמא דחיי.
בלא אומן לה (שאינו מאמין בה) סמא דמותא. והנה מה ענינם של זכות
ושל אמונה בענין לימוד התורה. הלא התורה היא חכמה וכל חכמה ומדע
ניקנית ביגיעת המוח. ועוד זאת הלא אמונה היא בדבר שלמעלה מן השכל
ותורה שהיא חכמה אין נופל בה ענין האמונה. והנה בגמרא שבת (דפ"ח
ע"ב) אמר רבא למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא
ופירש"י למיימינים עסקים בכל כוחם וטרודים לדעת סודה. הלומד תורה
צריך לדעת באמונה פשוטה כי בכל דבור ודיבור של תורה יש סוד פנימי.
וצריכים ליגע את המוח ולהטריד את השכל לדעת את הסוד פנימי שבה.
ולימוד כזה פועל טוהר וזכות בהלומד את התורה. וזהו זכה אם הלומד
תורה נעשה זך על ידי הלימוד אז הנה אם יוסיף ללמוד באופן כזה נעשית
לו עם חיים. ואם הלומד תורה לא נעשה זך ע"י לימוד התורה אלא אדרבא
נעשה עב וגם אז נעשית לו סמא דמותא.

* * *

לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה. ירושלים
הוא יראת שמים. וההנהגה רק ע"פ דין תורה מחרבת היראת שמים. ולפנים
משורת הדין מחזקת היראת שמים.

* * *

איש הפשוט הוא כשרה זרועה אשר למטר השמים תשתה מים ותתן
את יבולה. והתלמיד חכם הוא כשרה בית השלחין אשר בעלי' משקה אותה
ולפיו תתן את יבולה. וכמו המצייר שהוא אמן נפלא בציור הנה כל אומנתו
הוא כשמצייר את השדה ותבואתה כאשר הם באמת כפי הדר הטבע שהטביע
הקב"ה בה. וכל אומן שציורו מתאים יותר אל הטבע יותר הוא גדול
באומנתו. וכן הוא באיש הפשוט ובבן תורה. בן תורה כשרה בית השלחין
ויכול להיות שהיבול ממנה הוא טוב יותר מיבול שדה רגילה. אבל הדר
הטבע שהטביע הקב"ה שהוא האמת הוא כשרה אשר למטר השמים תשתה
מים יותר מבית השלחין.

פֿערוואַנען-אינדעקס

(איינגערינגלט קומט געבורט, אָדער וואוין-שטאָט.

נאָכדעם — דער קאָפיטל).

- אבוה, דער אמורא. נח.
 אברהם (ליאזנע). יג"טז, יח"כא, נז.
 אברהם אבינו. ח, כ, נג, נז. הוספות.
 אברהם, בן שמואל (פויזען). מה, מו.
 אברהם, בן שמעון (ווילנא). מב.
 אברהם, דער בלעכער (דאבראמיסל). לה.
 אברהם, דער גאָלדשמיד (קראקע). נו.
 אברהם, דער פישער (וויטעפסק). יח.
 אברהם אבא (מינסק). נא.
 אברהם אבעלע גומבינער (קאליש). סא.
 אברהם בנימין (דאבראמיסל). כב, לה, נג.
 אברהם דן (דאבראמיסל). מח.
 אברהם זאב (בעשענקאוויטש). טו, יז, יט, נו, נז.
 אברהם זלמן, דער בטלן. לח.
 אברהם יצחק (יאנאוויטש). כח, לא, לד.
 אברהם מענדל (הארקין). סב.
 אברהם שלמה (דובראוונע). כה.
 אברהם שלמה (הוראדנע). מא.
 אדם, בעל שם (ראפשיץ). נב, נג, סא. הוספות.
 אהרן בינוש (דאבראמיסל). נח.
 אהרן זעליג (ארשע). נט.
 אהרן יוסף (לאדי). מט.
 אהרן משה (סלוצק). מא.
 אהרן שמואל (דאבראמיסל). נט, ס.
 אהרן שמואל (סיראנאו). מא.
 אורי בן יואל (זאמאשטש). סא.
 אלחנן (ליאזנע). מו.
 אליהו, בעל שם (ווירמיווא). לט, נה-נו, סא.
 אליהו הנביא. נב, נו.
 אלימלך (דאבראמיסל). מם.
 אליעזר (פראנקפורט). נו.
 אליעזר, דער תנא. נח.
 אליעזר ווודל (ליאזנע). יא.
 אליעזר ראובן (דאבראמיסל). טריוז, לה, לו, מ, מח, נ"ג, נט.
 אליקים שמואל (קרושטא). נד.
 אלישע (ליאזנע). מו.
 אלעקסיי, קיסר פון רוסלאַנד. מא.
 אסי, דער אמורא. למד.
 אפרים (דאבראמיסל). מח.
 אפרים (ווילנא). מא.
 אפרים קלמן (דובראוונע). ס.
 אפרים שמחה (וויטעפסק). לט.
 אריי יהודה (יוטינא). לד.
 אריי לייב — דער שאנת אריי — (מינסק). מה, מז. הוספות.
 אריי לייב (פויזען). מה.
 אשי, דער אמורא. לט.
 באנטש זינקעוויטש (סעבעזש). לו, לז.
 בנימין (ליובאוויטש). א"ג.
 בנימין, בן צבי אריי' (ליובאוויטש). ה"ח.
 בנימין וואלף (הוראדנע). מא.
 בנימין סגל (מאנאסטירשצינע). נג.
 בער (יאנאוויטש). כג.

זבולון מרדכי (דאבראמיסל). מ, מג, מד, נב, נו, נט, ס.
 זונדל וואלף (יאנאוויטש). לד.
 זונדל יוסף, דער מקובל. מג.
 זיגמונד אווגוסט, קעניג פון פולין.
 זיגמונד קיוועטשיסקי (דאבראמיסל). נג.
 זכרי ירוחם (דאבראמיסל). מד.
 זכרי ירוחם (נעמיראוו). מ"ד.
 זכרי ירוחם (קראקע). מם.
 זלאטע זוה (ליאזנע). מו.
 זלמן (שעזרבינא). אריינפיר 3.
 זלמן אהרן (וויטעפסק). לח.
 זלמן חיים (יאנאוויטש). כגיכח, לד.
 זלמן לייב (באריסאוו). כהיכו.
 זלמן מאיר (דאבראמיסל). לה, לו, נח, סא.
 זלמן פישל (דאבראמיסל). מח.
 זרח אלי קריטינגער. ז.
 זאציע (יאנאוויטש). כז.
 זייד בר אבא, דער אמורא. נח.
 זיים (דובראוונע). נג.
 זיים (וויטעפסק). לא, לב.
 זיים (יאנאוויטש). כח.
 זיים אלי (דאבראמיסל). מח.
 זיים אלי, בן אברהם בנימין (דאבראמיסל). כב.
 זיים יהושוע (מאהילעוו). נד.
 זיים יצחק (דאבראמיסל). מג.
 זיים יצחק, דער ברחן (דאבראמיסל). מג.
 זיים שמואל (הארקי). סב.
 זיים שמעון (ליאזנע). מר"מט, נג, נו.
 זנא טוביי (דאבראמיסל). מג.
 זוביי אשר (כאבינאוויטש). מד.
 זעוויל (וויטעפסק). לו-לח.
 ז'אָהן קאמבארי. לו, לז.
 ז'אן בעדניצקי (ליאדי). מט.
 ז'אן רעאוס (ליאזנע). מה.
 זאסע, דער שניידער. כה.
 זאשע (קאמארי). ס.
 זאודה (הוראדנע). מא.
 זאודה (פויזען). יוד.

בער מלמד (יאנאוויטש). כה, כו.
 בעריל (דאבראמיסל). לה.
 בעריל (יאנאוויטש). כז.
 בצלאל (סלוצק). מא.
 בצלאל (ראסאסנע). מז, מח.
 בצלאל אורי (פאלאצק). ב, ג, מם.
 בצלאל חיים (דאבראמיסל). נט, ס.
 ברוך (וויטעפסק). למד.
 ברוך (ליאזנע). מו.
 ברוך (מעזיבוש). ט.
 ברוך, בן שניאור זלמן. יוד-כג, כז, כח, כ, לא, לד-לו, מ, מח, נב-סא.
 ברוך בטלן (פויזען). יוד.
 ברוך שמעון (דובראוונע). ס.
 ברוך. נח.
 גבריאל (דאבראמיסל). מ, מג, מד, מח.
 גבריאל שלמה (ארשע). נט.
 גדלי זלמן (ליאזנע). מד.
 גרונס אלי (בעשענקאוויטש). נד, נח.
 דבורה (דאבראמיסל). נ, נא.
 דבורה (וויטעפסק). לו, לח-מם.
 דבורה לאה. יו"ד, כא.
 דובער — דער מיטעלער רבי — (ליובאוויטש). א, ט.
 דובער — דער מעזריטשער מגיד — (מעזריטש). ט. הוספות.
 דוד אריי (דאבראמיסל). כב.
 דוד הלוי — דער ט"ז — (אוסטרהא). סא.
 דוד זילצבורג (קראקע). מא.
 דוד לייב (מינסק). לא-לד.
 דוד משה (דאבראמיסל). מ, מד, מח, נג, נו, נט, ס.
 דינה (דאבראמיסל). נ, נא.
 דינאל בר קטינא, דער אמורא. לט.
 הלל, דער תנא. למד.
 וואלף (בעשענקאוויטש). נד, נח.
 וואלף (לוצק). ב-ה.
 וואלף (ליובאוויטש). ה-ז.
 וואלקאו (שווינציאן). מב.
 זבולון (ליובאוויטש). ח.
 זבולון, דער שותק. למד.
 זבולון בנימין (דאבראמיסל). טו, טז, נ-נג.

יקותיאל גבריאל. לו, לו.
 יקותיאל ליוואי — מהר"ל (פראג) —
 יוד, כז, כט, ל. הוספות.
 יהודה לייב סגל (וויטעפסק). לו.
 יהושע פייטעל (דאבראמיסל). מז, מח.
 יואל, בעל שם (זאמאשטש). סא.
 יואל סיקיש — דער ב"ח (קראקע).
 סא.
 יוזעף (קאמארי). נט, ס.
 יוזעף שוועניצקי (ליובאוויטש). נג.
 יוחנן, דער אמורא. נח.
 יוס טוב ליפמאן העליר — דער תוס'
 פות יום טוב. סא.
 יוסף (פראג). נו.
 יוסף, דער מגיד (ליובאוויטש). ואר-
 ט.
 יוסף, דער מולער (דאבראמיסל). מג,
 מד, מז, מח.
 יוסף איטאלינג (קרעמאנע). נו.
 יוסף גבריאל (שפאניע). לו.
 יוסף יוזפא (קראקע). נו.
 יוסף יצחק — דער ליובאוויטשער רבי
 שליט"א — אריינפיר 1-3.
 יוסף יצחק (וויטעפסק). יז, יט, כא, כג,
 כח. הוספות.
 יוסף כץ (קראקע). מא.
 יוסף משה (יאנאוויטש). לד.
 יוסף עקיבא (לופאלאב). נד, נה.
 יחזקאל (פאלאצק). מג.
 יחזקאל מאיר (קרעמניץ). מא.
 יחיאל — דער סדר הדורות —
 (מינסק). נב.
 יחיאל משה (פראג). כט, ל.
 יעקב (וויטעפסק). כט.
 יעקב, שתדלן (פויוזען). מה.
 יעקב אייזיק (יאנאוויטש). כז-לא.
 יעקב זלמן (יאנאוויטש). כז.
 יעקב פאלאק (פראג). מב.
 יצחק (מאנאסטירשצניע). נג.
 יצחק (קאסטיליע). נד.
 יצחק גרשון (לוצק). ג.
 יצחק הכהן (קרעמניץ). מא.
 יצחק שאול (הארקין). לה, לו, מח, נ'
 נד, נז-סא. הוספות.

יקותיאל (ליאזנע). מו, מז.
 יקותיאל זלמן (קראקע). לו, לט, מז.
 ירבעם. מז.
 ירחמיאל הירש (דוכראוונע). ס.
 ירחמיאל כהן (ווילנא). מב.
 ירמיי (הארקין). נב.
 ירמיי, דער סופר. מג.
 ישמעאל. הוספות.
 ישעיי (ליאזנע). מו.
 ישעיי לייב (בעשענקאוויטש). נה.
 ישעיי שלמה (דאבראמיסל). מס.
 ישראל (ווילנא). מב.
 ישראל (לובלין). מב.
 ישראל (ליסא). מה, מז.
 ישראל (פאלאצק). מס.
 ישראל בעל שם טוב. א, זט, כ, לד,
 לה, מה, נב-נה, נו, ס"ב. הוספות.
 ישראל חיים (דאבראמיסל). מס.
 ישראל יוסף (זאמאשטש). סא.
 ישראל יצחק (ווילקאמיר). לו.
 ישראל שמואל (דאבראמיסל). נג.
 יששכר דוב (קאבילניק). ז"ט.
 כידור. הוספות.
 כמעלניצקי. מ, מא.
 לאה בריינע (ליובאוויטש). ג, ה.
 לוי (קראקע). נו.
 לייב (יאנאוויטש). לד.
 לייבעלע (סמילאוויטש). נד.
 ליפסקי, גראף (וויטעפסק). כט.
 ליפע ברוך (הארקין). סב.
 מאיר (ליובאוויטש). א. הוספות.
 מאיר שלמה (ווילנא). לה.
 מאנטריסי, פרינג (שוועדען). לו.
 מלכיאל צבי (דאבראמיסל). מג.
 מנחם מענדל — דער פרי הארץ —
 (הארדאק). ז.
 מנחם מענדל — דער צמח צדק. ט.
 הוספות.
 מנחם שלמה (סמילאוויטש). נד.
 מענדל (נעמיראוו). מא.
 מרדכי (דוכראוונע). נג.
 מרדכי (פויוזען). יוד.
 מרדכי, דער מילנער (יאנאוויטש). כה
 כז, לד.

סטעפאן ווערביצקי (ליאדי). מט.
 טענדער, דער געלער כהן. לבי-לד.
 הוספות.
 עזרא (ליאזנע). יא.
 עזרא יהודא (דאבראמיסל). נג.
 עזריאל (ליאזנע). יג, יד.
 עזריאל טרביסו (אסקולא, איטליא).
 נו.
 עזריאל יוסף (הארקי). לה, נא, סא,
 סב.
 עזריאל יעקב. לד.
 עקיבא, דער תנא. כח, ל.
 פייווע, דער טענצער (דאבראמיסל).
 מג.
 פייווע, דער טעפער (יאנאוויטש). כז.
 פיניע, דער כלעכער (יאנאוויטש). כז.
 פלטיאל (וויטעפסק). יזיט, כא, לו.
 פנחס (פולדא). לט.
 פנחס (פראג). לו.
 פנחס זעליג (שמיער). נו, נז, סא.
 פנחס מרדכי (דאבראמיסל). מח.
 פסח, דער פראנצויז (הארקי). נו.
 פסח כץ (לוצק). מא.
 פעשע (דאבראמיסל). נ.
 פריידע (וויטעפסק). יוד, כא.
 פרעה, מלך מצרים. מז.
 פתחיי, דער מגי'. מם.
 פתחיי מאיר, דער סופר (דאבראמיסל).
 מח.
 צבי, דעם בעל שם'ס זוהן. ט.
 צבי אריי (ליובאוויטש). ג, ה.
 צבי אריי (מינסק). לא, לב, הוספות.
 צבי הירש (כריסק). מא.
 צדוק הלל (רוטעפעק). סב.
 צדוק משה (וויטעפסק). לה, לט.
 קדיש (וויטעפסק). יוד.
 קדיש (ליאזנע). טו.
 קוויצקי (ליאזנע). מד, מה.
 קרח. מז.
 רבה בר אבוח, דער אמורא. למד.
 רבי, דער תנא. למד.
 רבקה (ליאזנע). יט-כא.
 ריש לקיש, דער אמורא. נח.
 רעאוט (קאמארי). נט.

מרדכי, דער סופר (קאלישק). מו.
 מרדכי אהרן סגל (וויטעפסק). לו.
 מרדכי טאקליס (בערלין). מז.
 מרדכי יפה — בעל הלבושים. סא.
 משה (דראגאטשון). הוספות
 משה (וויטעפסק). לט.
 משה (וויילנא). מא.
 משה (מאהילעב). נד.
 משה, בן יהודה לייב (פויזען). יוד, מם.
 משה, בן מרדכי (פויזען). מג.
 משה, דער וועכטער (ליאזנע). מז.
 משה איסרליש — דער רמ"א. מם.
 משה בנימין (קאמארי). נט, ס.
 משה גרשון. לט, מם.
 משה הכהן (לוצק). מא.
 משה יעקב (כריסק). מא.
 משה לייב (דאבראמיסל). לה, לו, נג-
 נה, נז, נח, סא.
 משה לייב (טראקי). נד.
 משה נאמן (יאנאוויטש). למד.
 משה ניסן (מינסק). נא.
 משה רבקש — דער באר הגולה —
 (וויילנא). מא, מב.
 נאניא (דאבראמיסל). מז, מח.
 נחום (וויטעפסק). ל'רמם.
 נחום (סעבעזש). לו, לז.
 נחום, דער פרוש (דאבראמיסל). נז.
 נחום, דער פרוש (זאלקווא). נו.
 נחום טוביי (פאלאצק). מא-מג.
 נחמה (וויטעפסק). לו, מם.
 נחמן (לודמיר). מא.
 נחמן (קאסטיליע). נד.
 נחמן זאב (כאציקאווא). הוספות.
 נחמן יצחק (הארקי). נז, סב.
 נחמן ישראל (יוטינא). לד, לה.
 ניסן (הארקי). לה, מח, נינג, סא, סב.
 ניקאלאיעב (ליאזנע). מד, מה.
 נפתלי (דאבראמיסל). מם.
 נפתלי (קאלישק). לד.
 נפתלי הירש גינבורג (פינסק). מא.
 נפתלי זאב, דער גמרא'דיקער. כט, ל.
 נתן נטע (לופלאווא). נד.
 נתן נטע (קאסטיליע). נד.
 נתן שלמה (יוטינא). לד.

שמואל (מאזינקע). הוספות.
 שמואל (פויעזן). מה.
 שמואל זאנוויל (מינסק). מז.
 שמואל יוסף (ווילנא). לז, לח.
 שמואל נחום (דאבראמיסל). טז, יז,
 נט, ס.
 שמואל נחום (מינסק). לח, לט.
 שמחה זעליג (וויטעפסק). כז, כט, מ,
 נו, נז.
 שמעון דאקטארעוויטש (קראקע). מב.
 שמעון סגי נהור (דאבראמיסל). נו.
 שמעיי (דאבראמיסל). מח.
 שמעיי זרחיי (פאלאצק). מם.
 שמערל נחום (חאמינסקא). לג.
 שמשון, דער מעליקער (יאנאוויטש).
 כז, כח.
 שמשון, דער קצב (יאנאוויטש). כז.
 שמשון אליי (יאנאוויטש). לט, ס.
 שניאור זלמן (וויטעפסק). יוד, יח.
 שניאור זלמן — דער אַלטער רבי. א,
 חידוד. הוספות.
 שערעמעטיאוו. לט, מד, מו.
 שרה (ווילנא). מב.
 שרה (ליובאוויטש). ג.
 שרה אמנו. כ.
 שרה, בת צבי ארי' (ליובאוויטש). ה-ז.
 תנחום (דאבראמיסל). מם.
 תנחום שמואל (דאבראמיסל). מג, נט.
 תרח. נג.

רעגיוא גבריאלי (שפאניע). לו.
 רפאל דוד (הוראדנא). מא.
 רפאל שלמה (ווילנא). מב.
 שאול (ווידז). הוספות.
 שאול (יאנאוויטש). כז.
 שבתאי כהן — דער ש"ך. מא, מב.
 שבתאי צבי. נז.
 שילס (סעבעזש). לו.
 שלום גרשוו (ליובאוויטש). ז, ח.
 שלום דובער — דער רבי נשמתו עדן
 — (ליובאוויטש. ראסטוב). א.
 שלום יחיאל (הארקי). נט, ס.
 שלום צבי (באברויסק). נב.
 שלום שכנא (ווילנא). מב.
 שלום שכנא (לובלין). מב.
 שלום שלמה (ליובאוויטש). ואו.
 שלמה (באריסאוו). כה.
 שלמה (דאבראמיסל). כב, לה, מס, נג,
 נח.
 שלמה (לובלין). סא.
 שלמה (קרושטא). נד.
 שלמה, דער בעקער (יאנאוויטש). כח,
 ס, לא.
 שלמה, דער שינדער. כו.
 שלמה לוריא — מהרש"ס. מא.
 שלמה נפתלי (לודמיר). מא.
 שם טוב. נד.
 שמאי (ליאזנע). מו.
 שמאי זונדעל (פראג). נו, נז.

ספרים וקונטרסים

להשיג אצל קה"ת :

1.60	.....	* בונה ירושלים
.25	.....	שמע ישראל — מכ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"
60.00	.....	שדי חמד — עשרה כרכים
5.00	.....	קב נקי
8.00	.....	ספר הניגונים — כרך א'
4.50	.....	ספר הניגונים — כרך ב', ח"א
.10	.....	קריאה לתשובה מכ"ק אדמו"ר שליט"א — אנגלית
.30	.....	קובץ ליקוטי דינים
.90	.....	תהלים אהלי יוסף יצחק עם קובץ מכתבים של כ"ק אדמו"ר ג"ע
.40	.....	משניות — ברכות
1.00	.....	משניות — ב"ק, ב"מ, ב"ב, סנהירין
4.00	.....	מעשה אלפס
2.50	.....	בית רבי — אידית
3.00	.....	בית רבי — אידית — מכורך
.30	.....	* תב"ד ליובאוויטש (עסקנות ציבורית) — בלה"ק או באנגלית
3.75	.....	מסכת בבא מציעא — עם כל המפרשים וגם חידושי הצמח צדק
3.25	.....	מסכת בבא מציעא — עם חידושי הצמח צדק
4.50	.....	מסכת בבא בתרא — עם כל המפרשים וגם חידושי הצמח צדק
2.25	.....	חקרי הלכות — על שו"ע רבנו הזקן — ח"א, מכורך
2.50	.....	חקרי הלכות — על שו"ע רבנו הזקן — ח"ב, מכורך
2.75	.....	חקרי הלכות — על שו"ע רבנו הזקן — ח"ג
2.75	.....	חקרי הלכות — על שו"ע רבנו הזקן — ח"ד
1.00	.....	שערי יהודה — על מסכת בבא בתרא
5.00	.....	שערי יהודה — על מסכתות כתובות, גיטין וקידושין
.75	.....	קובץ פלפול התלמידים — חו' א—ג'
2.50	.....	רבי ישראל בעל שם טוב — ביאגראפיע כו' — אידיש
3.25	.....	רבי ישראל בעל שם טוב — ביאגראפיע כו' — אידיש, מכורך
3.25	.....	רבי ישראל בעל שם טוב — תולדותיו וכו', בלה"ק, מכורך
1.75	.....	המאסר והגאולה של רבנו הזקן, בלה"ק, מכורך
1.25	.....	ארעסט און באפרייאונג פון אַלטן רבי'ן, אידיש או אנגלית
1.75	.....	ארעסט און באפרייאונג פון אַלטן רבי'ן, אידיש, מכורך
.20	.....	י"ט כסלו — בלה"ק, אידית או אנגלית

(* אינו נמצא לע"ע.)

40	..... * קובץ ליובאוויטש — מחיר חוברת
25	..... הקריאה והקדושה — ירחון — מחיר חוברת
25	..... מפתח לשנות ה'תש"א—ה'תש"ה
15.00	..... * הקריאה והקדושה, ה'תש"א—ה'תש"ה — עם מפתח, מכורך
	..... Some Aspects — אנגלית — העתקת מכתב כ"ק אדמו"ר נ"ע ע"ד חסידות-חב"ד,
50	..... בצירוף ביוגרפיה קצרה של כ"ק אדמו"ר נ"ע
50	..... ביוגרפיה קצרה של רבנו הזקן (בעל התניא והשו"ע) — אנגלית
30	..... ביוגרפיה קצרה של כ"ק אדמו"ר נ"ע — אידית או אנגלית .כ"א

בחוצאת „אוצר החסידים” :

מכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע :

2.00	..... תניא — פורמט רגיל או כיס
4.00	..... תניא — בתרגום אידית — ב"ח
5.50	..... תניא — בתרגום אנגלית — חלק ראשון
1.25	..... תניא — בתרגום אנגלית — חלק שני
4.00	..... תורה אור — כל החלקים עם הוספות
8.00	..... לקוטי תורה — כל החלקים, הוצאה חדשה עם הוספות
5.00	..... שולחן ערוך — כרך ראשון, הוצאה חדשה עם הוספות
5.00	..... שולחן ערוך — כרך שני, הוצאה חדשה עם הוספות
	..... שולחן ערוך — שאר החלקים .מוכן לדפוס
	..... סידור עם דא"ח — כל החלקים, הוצאה חדשה עם הוספות
20	..... מאמר כתפוח בעצי היער
20	..... מאמר ציון במשפט תפדה
10	..... מאמר בחכמה יבנה בית
20	..... מאמר יסובבנהו
20	..... מאמר והארץ היתה תוהו
20	..... מאמר ליתן מחצית השקל
20	..... מאמר ומשה ניגש אל הערפל
3.50	..... מאמרי אדמו"ר הזקן — הנחות הר"פ ז"ל
3.50	..... מאמרי אדמו"ר הזקן — אתהלך ליאזניא
4.00	..... מאמרי אדמו"ר הזקן — תקס"ב
1.25	..... הלכות תלמוד תורה — הוצאה חדשה עם הוספות.

מכ"ק אדמו"ר האמצעי נ"ע :

75	..... פוקי ייריח — עם מבוא מכ"ק אדמו"ר נ"ע
7.50	..... תורת חיים (שני חלקים) — על ספר בראשית — מכורך

10.00	..... תורת חיים — ספר שמות. נדפס לראשונה, פוטוגרפיא מכ"י. 1340 ע' .....
6.00	..... אמרי בינה, ופירוש המלות — מהדורא בתרא — מכורכים יחד .....
3.00	..... שערי תשובה — שני חלקים, מכורך .....
3.00	..... דרך חיים — עם הוספות .....
2.00	..... עטרת ראש .....
3.00	..... שערי אורה — עם הוספות .....
2.50	..... שער האמונה ושער היחוד .....
.50	..... בד קודש — עם מבוא מכ"ק אדמו"ר נ"ע .....
.15	..... מאמר מזמור שיר ליום השבת — אידיט .....
.20	..... מאמר אתה אחד ושמן אחד .....
2.50	..... פסקי דינים — לשו"ע יו"ד הלי טריפות .....
5.00	..... ביאורי הזהר — עם הוספות .....
	פסקי דינים — לשו"ע אה"עו .....
	נמצא בדפוס .....
	ענין ההשתטחות .....
	נמצא בדפוס .....

מכ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נ"ע :

25.00	..... המוצאה החדשה עם עוד הוספות, מפתחות. בששה כרכים (י"ד חלקים) .....
	אאלות ותשובות „צמח צדק" וחידושי על הש"ס, עם הוספות ומילואים. הוצאה שני
.75	..... „צמח צדק" — חידושים על מסכת בבא מציעא .....
1.00	..... „צמח צדק" — חידושים על מסכת בבא בתרא .....
5.00	..... דרך מצותיך — טעמי המצות .....
.50	..... הוספה לדרך מצותיך .....
1.50	..... קיצורים והערות לתניא (עם כמה הוספות) .....
1.25	..... אור התורה — על פרשת שמות .....
3.75	..... אור התורה — על ספר שמות (שמות — בא) .....
5.50	..... אור התורה — על ספר ויקרא .....
	אור התורה — על ספר דברים (דברים—ואתחנן) .....
	אור התורה — על ספר דברים (עקב—ברכה) .....
8.00	..... פסקי דינים — ב"ח .....
.25	..... מאמר ברוך שעשה נסים .....
.50	..... רשימות על מגילת איכה .....
.25	..... מילואים לרשימות על מגילת איכה .....
.25	..... רשימות על מגילת אסתר .....
7.50	..... תהלים אהל יוסף יצחק — השלם, עם פי' יהל אור .....
.20	..... הוספה לתהלים עם פי' יהל אור .....
.20	..... מאמר והי' עקב תשמעון .....
.25	..... מאמרים .....
4.00	..... פסר החקירה — דרך אמונה — עם הוספות .....
3.75	..... רשימות על שיר השירים, קהלת, רות .....
.20	..... מאמר וכל אדם לא יהי' באהל מועד .....

מכ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע :

.75	.....	והחרים — תרל"א
1.75	.....	מים רבים — תרל"ו
1.75	.....	זככה — תרל"ז
.75	.....	חיים אדם לברך — תרל"ח
1.75	.....	זאת חנוכת המזבח, מצה זו, יונתי — תר"ם
3.00	.....	ספר המאמרים — תרכ"ו
4.00	.....	ספר המאמרים — תרכ"ז
3.00	.....	ספר המאמרים — תרכ"ח
3.50	.....	ספר המאמרים — תרכ"ט
.20	.....	מאמר לא יצא האיש
.20	.....	מאמר שופטים ושוטרים
.20	.....	מאמר את ה' האמרת
.20	.....	מאמר מאימתי קורין את שמע, תרל"ב
.20	.....	מאמר פדה בשלום נפשי, תרל"ב
.20	.....	מאמר כי עמך מקור חיים, תרל"ב

מכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע :

.75	.....	חנוך לנער — הוצאה שני' עם הוספות
.50	.....	קונטרס התפלה — עם מבוא וקיצורים מכ"ק אדמו"ר נ"ע
9.50	.....	תורת שלום — ספר השיחות — נדפס
1.25	.....	קונטרס ומעין מבית ה' — עם מבוא וקיצורים מכ"ק אדמו"ר נ"ע
.50	.....	קונטרס עץ החיים — עם מבוא מכ"ק אדמו"ר נ"ע
.50	.....	קונטרס העבודה — בצירוף מכתב מכ"ק אדמו"ר נ"ע
.50	.....	קונטרס החלצו — רנ"ט
.20	.....	מאמר ויבא משה בתוך הענן — תרנ"ד
.20	.....	מאמר זכור את אשר עשה — תרס"ה
.20	.....	מאמר והוא עומד עליהם — תרס"ג
.20	.....	מאמר סמוכים לעד — תר"ף
.20	.....	מאמר והוא כחתן — תרנ"ז
.20	.....	מאמר זכור הוי' — עטר"ת
.20	.....	מאמר אחרי מות — תרמ"ט
.20	.....	מאמר החדש הזה — תרנ"ד
	.....	מאמר שמח תשמח — תרנ"ז נמצא בדפוס
	.....	ספר המאמרים — תרמ"ג נמצא בדפוס

מכ"ק אדמו"ר נ"ע :

9.00	.....	ספר המאמרים — קונטרסים (א"מב) — ב"כ
3.25	.....	ספר המאמרים — אידיש
2.75	.....	ספר המאמרים — קיץ היש"ת

3.25	ספר המאמרים — קיץ היש"ת (מכורך)
3.25	ספר המאמרים — הי"תש"א
3.25	ספר המאמרים — הי"תש"ב
4.00	ספר המאמרים — הי"תש"ג
4.00	ספר המאמרים — הי"תש"ד
4.00	ספר המאמרים — הי"תש"ח (קונטרסים קכ, נב"ס)
4.00	ספר המאמרים — הי"תש"ט (מכורך — קונטרסים צה"צח, סאי"סח)
3.00	ספר המאמרים — הי"תש"י (מכורך — קונטרסים סט"פא)
3.00	ספר המאמרים — הי"תש"יא — מלוקט (מכורך — קונטרסים פב"צד)
2.50	כבר השיחות — קיץ היש"ת
2.50	ספר השיחות — הי"תש"א
2.50	ספר השיחות — הי"תש"ב
2.50	ספר השיחות — הי"תש"ג
4.00	ספר הזכרונות — אידיש, ח"א, ח"ב (מכורך)
4.00	ספר הזכרונות — אנגלית — ח"א, ח"ב
1.00	ספר הקיצורים — קיצורי שערי אורה
.75	שיחות חג הפסח הי"תש"ג — הוצאה שני עם הוספות
.75	קונטרס ח"י אלול הי"תש"ג
.75	ביקור שיקאגא, מאמרים ושיחות
.75	תורת החסידות — בלה"ק או באנגלית
.75	לימוד החסידות — בלה"ק או באנגלית
.75	ה"צמח צדק" ותנועת ה"השכלה" — מרשימות כ"ק אדמו"ר נ"ע
.20	מאמר י"ג שבט תש"ז (קונטרס מט) מאמרים (קונטרס ג)
.10	מאמר (פ' נצבים הי"תש"ז)
.20	די רייד צו אידישע פרויען — בלה"ק, אידית או אנגלית
.20	קונטרסים משנת הי"תש"ח-הי"תש"יח (קונטרס נב"קכ)
.20	לקוטי דבורים — שיחות (כאל"ח)
9.50	לקוטי דבורים — שיחות ד' כרכים (לקוט אל"ח)
.30	שיחת פורים הי"תש"א — אידיש און אנגלית
.30	ח"י אלול הי"תש"א — אידיש און אנגלית
.25	קובץ מכתבים א' — אמירת תהלים
.15	קובץ מכתבים (ב"ג)
.20	מאמר גדולים מעשי צדיקים — תרפ"ה
.20	מאמר ביום השני הקריב — תרפ"ה
.20	מאמר לך אמר לבי — תרצ"ו
.20	מאמר אחרי הוי' אלקיכם — תרצ"ו

מ"ק אדמו"ר שליט"א :

9.00	לקוטי שיחות — ספר א' — ב' כרכים
9.00	לקוטי שיחות — ספר ב' — ב' כרכים
1.25	הגדה של פסח — עם לקוטי מנהגים וטעמים, הוצאה רביעית עם הוספות

1.25	.....	היום יום — קובץ
1.00	.....	ספר התולדות — אדמו"ר מהר"ש
.75	.....	מפתח כל כתבי אדמו"ר מהורש"ב נ"ע
	.....	מפתח כל כתבי אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע
.25	.....	ספר השיחות — קיץ השי"ת, חוברת א'
.20	.....	מאמרים ושיחות
.20	.....	תוכן ענינים — לקוטי שיחות לפרשיות השבוע ומועדים (לקוט א"צב) כ"א
.25	.....	שיחות ע"ס הפרשיות (גח—וישלח), כ"א
.15	.....	אלול — ליקוט
.30	.....	מפתחות לספר התניא
.50	.....	מפתחות והערות לספר תורה אור
1.75	.....	מפתחות לספר לקוטי תורה — הוצאה שני עם הוספות
.25	.....	מפתחות לספר דרך חיים
.15	.....	מאמר מים רבים — ה'תשי"ז
.50	.....	מפתח ענינים למאמרי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע
.05	.....	סליחות — ליקוט טעמים ומקורות
.10	.....	שני מכתבים
.10	.....	יו"ד שבט ה'תש"כ — מכתב ושיחות
.20	.....	מאמרי חודש תשרי תשכ"ג

1.50	.....	הערות ומפתחות לסידור עם דא"ח
.40	.....	מענה לשון
.40	.....	מאמרי השתתחות לר"ה מפאריטש
2.50	.....	פלא הרמון לר"ה מפאריטש — ע"ס בראשית
3.50	.....	פלא הרמון — ע"ס שמות
5.50	.....	שארית יהודה — עם הוספות
.10	.....	מורה שיעור — שיעורים בתניא
.15	.....	מורה שיעור — שיעורים אין תניא
.25	.....	הרב רבי הלל מפאריטש
.50	.....	די אידישע היים — פערטל יאָר־שריפט כל חוברת

רשימה מפורטת מיתר ההוצאות להשיג אצל "קה"ת".

"KEHOT" PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway, Brooklyn, N. Y. 11213
Telephone: HYacinth 3-9250